DAVID AND SYLVIA STEINER YIZKOR BOOK COLLECTION

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 13842

Kurenets Memorial Book

Megilat Ḳurenits

THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY – NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
YIZKOR BOOK PROJECT

NEW YORK, NEW YORK AND AMHERST, MASSACHUSETTS

THE STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY PROVIDES
ON-DEMAND REPRINTS OF MODERN YIDDISH LITERATURE

•

MAJOR FUNDING FOR THE
YIZKOR BOOK PROJECT WAS PROVIDED BY:
Harry and Lillian Freedman Fund
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
David and Barbara Margulies
The Nash Family Foundation
Harris Rosen
David and Sylvia Steiner
Ruth Taubman

•

Original publication data

TITLE	Megilat Ḳurenits : ʼayarah be-ḥayeha uve-motah / kines, tirgem ve-ʼarakh Aharon Meʻirovits.
IMPRINT	880-02 [Israel] : Irgun yotsʻe Ḳurenits be-Yiśraʻel uve-Artsot-ha-Berit, [1956]
DESCRIPT	335 p., [13] p. of plates : ill. ; 25 cm.
SUBJECT	Jews -- Belarus -- Kurenet͡s.
	Kurenet͡s (Belarus) -- Ethnic relations.
	Holocaust, Jewish (1939-1945) -- Belarus -- Kurenet͡s.
ADD'L NAME	Meirovitch, Aaron.

THIS BOOK MEETS A.N.S.I. STANDARDS FOR
PAPER PERMANENCE AND LIBRARY BINDING.

PRINTED IN THE U.S.A.

מגילת קורניץ / עיירה בחייה ובמותה

מגילת קורניץ

עיירה בחייה ובמותה

כינס, תרגם וערך
אהרן מאירוביץ

הוצא על־ידי ארגון יוצאי קורניץ בישראל ובארצות־הברית

למשה כהנוביץ
סופר ההתישבות העובדת
בהוקרה
ישראל גבינט
11.1.56

אדמיניסטראטור: ישראל גבינט

Printed in Israel

נדפס בישראל 1956

דפוס „אופק", ת"א

דבר העורך

ספר הזכרון לעירנו — משאת נפשנו האבלה — היה ממשות. שלוש שנים עברו מאז נכנסנו בעול המעשה ובהן עתות של חרדה: היעמוד בנו הכוח להרים את המשא הכבד? — כך שאלנו את עצמנו. — היימצאו כותבים ורושמים; היהיו בידינו האמצעים הכספיים למימוש הרעיון? ואחד העיקרים הגדולים: התינתן בידינו אמת־המידה הנכונה להעלות בה את אור פניה של עירנו משכבר ואת דבר אבדנה אחר־כך?

יצירה מעין זו — שאויר נשימתה פורענויות, שהניתה הנית השמד וכליון — מצוות מיוחדות למתכונתה הכללית, לסגנון, לנוסח ולכל צירופיה השונים. הזוָעות הן־הן אשר קובעות את הנעימה, גם של תקופת חייה מלפני החורבן, לרבות אביביה וימי טובה. הקול חייב להיות עצור; בגוֹנים, אפילו בבהירים ביותר, חוש תחוש מיסוד הקדרות. שבט הביקורת, שהיינו רגילים בו לשעבר, כמו ישמט מידנו ולבנו מלא רק צער ורחמים.

מכל האמור מסתבר מה קשה מעשהו של העורך. מצווה הוא לארוג את כל היריעה מתוך זהירות, לשקול ולבחון במאזני הנפש ובד בבד לשמור על אמיתן של העובדות שלא יצאו, חס ושלום, דופן לכאן או לכאן.

גם למסכת של ימי השואה בעיות משלה, פעמים כבדות. רבים הבאים לכתוב או לספר, מכריע אצלם יסוד ההספד. אולם כל הספד הוא רק סיכום נכאב ונרגש של היסורים אך לא סיפור הדברים ואנחנו הן רוצים לדעת את דברי הימים ההם על פכיהם הקטנים. את שיחם ושיגם של אחינו, את דמעתם וזעקתם, לא בסיכומם אלא בפרטיהם.

במכתבים לאין ספור, בפגישות ובשיחות פנים אל פנים טרחתי ללבן ולהסביר את ההשקפה הזאת. „אתם רואים את השיחים האלה? — היה אומר חיים־איצ'ה בשעה שהוּבלנו ללובאַן — אתם רואים את השיחים האלה? כאן יתגלגלו עצמותינו ולא יהיה מי שיביא אותן לקבר ישראל. אנחנו מוכרחים לברוח, אנחנו מוכרחים לברוח, אבל אינני יודע לאן"...

דרך־אגב סיפר מוסר העדות את הפרט, מפקפק היה אם בכלל כדאי לרשום את זה ולא העלה בדעתו, כי השמיע פסוק שבו מקופלת השואה על כל תהומותיה ואימיה.

במכתבים ובחוזרים רבים תבענו מיוצאי עירנו לכתוב. הסברנו כי הספר הוא יצירה קולקטיבית וככל שירבו המשתתפים בו כן יגדל ערכו. רבים שיכלו לתרום מדברי עדותם לא נענו לקריאתנו. אך רבים אשר נענו ומהם בחדשים האחרונים, דוקא, בשעה שהחומר כבר היה בבית־הדפוס. הדבר הסב לנו קשיים גדולים אולם עשינו כמיטב יכלתנו, כדי לשלב את הדברים בתוך המסכת.

חרדת לב עוררה בנו רשימת־הקדושים. ידוע ידענו כי יפלו שיבושים וחיפשנו דרכים כיצד להימנע מכך. תחילה פנינו לחברים וביקשנום להעביר לידינו את השמות הידועים להם ורק מתי מספר נענו לקריאתנו. ערכנו, על כן, רשימה לנסיון והעברנו אותה בעוד־מועד ליוצאי עירנו בישראל ובארצות־הברית, למען יתקנוה וישלימוה. לימים ערכנו כינוס

בחיפה, בו השתתפו בעיקר אנשים שיצאו את עירנו לאחר השואה ועל דעת הרבים שבנו ובדקנו את הרשימה המתוקנת. אך כמעט ודאי הוא כי יפלו אי דיוקים וחיסורים. אם יתגלו שמות שלא הכנסנום, תהי אפשרות להדפיסם כמילואים ולצרפם לרשימה.

את הרשימה ערכנו לפי הרחובות וסדר הבתים ולבני עירנו אשר יקראו בה תתגלינה הדמויות היקרות אשר נכרתו ועמן יחד הבתים והרחובות וכל העיירה כשלמות אחת. בסִפרי ברשימת הקדושים, חייב אני להזכיר את בן עירנו יצחק צימרמן אשר ערך את הרשימה הראשונה. בדק את תיקוניה והשלמותיה והעמידנו על טעויות שנפלו גם ע"י המתקנים — יישר כוחו.

כל מכתב וכל סימן התענינות היו בשבילי עדוד רב בפעולתי ורבים היו המתענינים. אולם חייב אני, נוסף על כך, גם לפרט בשמותיהם של כמה מיוצאי עירנו שהתענינותם וקשריהם עם העושים היו מכריעים בפעולתנו. בראש וראשונה ייזכר בן עירנו היקר והנכבד מר ברוך צוקרמן שעמד אתי במשך כל הזמן בקשרי מכתבים ואשר מצאתי בו אחי עזר ואחי סמך נאמן. כמו־כן עלי להזכיר את בן עירנו הנכבד מר חיים פייקין מארצות הברית, ואת מר בן גלזר מארצות־הברית שהתעניינותם המעשית היא־היא אשר קבעה, כי הספר יראה אור וכל טרחתנו במשך שנים לא תהי לשוא. נוסף על אלה עלי להזכיר את בן עירנו שמואל ספקטור בארצות־הברית עמו עמדתי בקשרי מכתבים. ואחרון־אחרון — רעי כאחי לי, ישראל גבינט, אשר ידי לא משה מתוך ידו ואשר מסירותו ללא גבול הקלה עלי לבצע את המשימה — כל אלה אשר הזכרתי בזה ואלה אשר לא הזכרתי — כולם יעמדו על הברכה.

א. מ.

בשער

עירנו הגדועה, קורניץ, גליל וילנה, מחוז ויליקה, — כליונה טיפה היא בתוך ימי הכליון של יהדות אירופה, וכטיפה המשקפת בזעיר אנפין מה שמתהווה בתוך הים הגדול באנפין רברבין, כן ישקף חורבן העיירה הקטנה את חורבנה של יהדות אירופה כולה. וכמו כוח הים, שהוא בליכוד כל נטפיו הרבים, כן היה גם כוחה של יהדות אירופה מליכודן ושילובן של כל הערים והעיירות אשר באפיקיהן הקרו מעיינות היצירה היהודית, דורי-דורות...

הספר שאנו מוציאים לאור, הנו מצבה לחייה ולמותה של עיירה קטנה ובלתי נודעת ברבים, גל עֵד המוקם בתוך בית-הקברות הגדול של אלפי ערים ועיירות, — מצבות אלו עתידות לספר לבאים אחרינו על המאור של ההוויה היהודית בת אלף השנים באירופה ועל היצירה היהודית בה, — המקורית והמתמדת. אל נוכח המצבות יעמדו ויתהו בנינו ובני בנינו ומסלען יחצבו אור, אשר יסייעם להעריך הערכת-אמת את מאויי היצירה הטבועים בנשמותיהם הם. אור זה יבהיר בפניהם את השאלות הגדולות, „מאין באת?" „ולאן אתה הולך?" הנה-כי-כן יתחוור גם להם, מתוך אורות-היקר וצללי הכליון, כי פנקס ההיסטוריה פתוח, כי ישנה עין רואה ויד רושמת, כי מלך-מלכי-המלכים בכבודו ובעצמו מאזין לדין-וחשבון, ובמקרה זה אין הבדל כיצד נפרש את המושג מלך-מלכי-המלכים, אם ככוח מטאפיזי אלוהי, או כהתגלמותו של המצפון האנושי הנצחי.

אלף שנות היסטוריה של עירנו הקטנה לא יכולנו לצרור בדפי הספר. אין אנו יודעים כמה היו ימי חייה ומה היתה ראשיתה — מתי ירו את אבן-פינתה ומי הציב את דלתותיה? כנגד אלה ידוע נדע את המשכה וברור-עד-דמעה מחוורת לנו אחריתה האיומה. עשינו. על-כן, כמיטב יכלתנו וצררנו במגילת-ספר, כל אשר ניתן לנו לקבץ ולכנס. הסתייענו, בעיקר, בזכרונותיהם של אנשים חיים, ילידי העיירה, אך גם שילבנו קטעים ממה שרשמו על אודותיה בדורות עברו אנשים מחוננים מהחוץ. הנה-כן מאמינים אנחנו, כי עלה בידינו לרקום את יריעת חייה כפי שהיתה במאת השנים האחרונה.

תמונתה הכלכלית לא היתה מורכבת ביותר. החנוני ובעל-המלאכה נטלו בה את המקום העיקרי. היו בה חנונים בעלי היקף גדול יותר, באורח יחסי, וכנגד אלה חנונים זעירים מאד. היו בה בעלי-מלאכה שהעסיקו פועל

אחד, לכל היותר שני פועלים, והיו בעלי־מלאכה שהם עצמם עשו את כל העבודה, היו בה חייטים, סנדלרים, כובענים, נגרים, נפחים וקצבים. היה בה מספר לא קטן של רוכלים, והם עניים מרודים, שחיזרו על הכפרים והביאו לשם את מוצרי ה„תעשייה" כגון, כלי־בית וכלי־עבודה, ותמורתם היו מקבלים כסף או שוה־כסף — תוצרת המשק הכפרי ויבול אדמתו. את סחורותיהם היו מביאים הרוכלים לקורניץ, ומוכרים אותן ל„סוחרים" ואלה העבירון לעיירות גדולות יותר. גם סוחרים אלה דלים ואביונים היו. עיקרו של המסחר היה עם סמורגון, שכבר היתה לה תעשייה ניכרת בימים ההם.

אולם בסים כלכלי זה נתרופף והלך. ילידיה של העיירה, ביחוד הנערים, לא מצאו בה אחיזה ורבים החלו לנהות אל העולם הרחב. תחילה סמורגון, לימים הרחיקו נדוד עד וילנה ומינסק, אחדים מהם מצאו דרך לדנבורג (דווינסק) ובנדודיהם הגיעו אף לערים שמחוץ לתחום־המושב כגון ריגה וליבאווה. בעתיד, משגברה הדחקות, פנה זרם הנדודים לאפיק חדש — החלה ההגירה לאמריקה. כבר בסוף המחצית השניה של המאה הקודמת התקיימו בקורניץ הרבה משפחות בזכותו של הדולאר האמריקאי. הדולאר נעשה, איפוא, גורם חשוב בכלכלה של העיירה ואמריקה גופה נעשתה ארץ־מפלט למאות ממשפחותיה. בעשרים שנותיה האחרונות היתה ארץ־ישראל המפלט והמקלט.

התמונה הכלכלית של העיירה דומה כמעט לשאר ערים ועיירות במזרח אירופה ובתחום־המושב וכן חייה הרוחניים, ואף־על־פי־כן, מבחינה רוחנית, היה לעירנו צביון משלה, משהו מיוחד ומקורי. מקווה אני, כי ע"י הרשימות המובאות בספר, יותן לנו להעלות את קווי־היחוד בקלסתר פניה.

שלא כרוב העיירות בליטא ורוסיה הלבנה, היתה קורניץ עיירה חסידית בעיקרה. היו בה שלושה בתי־כנסת ושני „מניינים" ומבין אלה רק בית־כנסת אחד משל ה„מתנגדים". בצביונה הרוחני לא זכתה עירנו מן ההפקר. האיר לה מזלה, כי יעמדו בראשה מנהיגים אצילי־רוח והם־הם אשר האצילו עליה מרוחם ועיצבו את דמותה. רשימתו של הרב ר' יעקב לנדא הנה אספקלריה נאמנה להשפעתם של יחידי סגולה אלה — ההשפעה העמוקה של הרב הגאון ר' זישקה, אשר שמו יצא לתהילה ולאהבה, ולאחר מכן השפעתו של הרב הגאון ר' משה־ליב לנדא. מתוך זכרונותיו על בית־אביו מצטייר לפנינו הווי שתוכו רצוף ענוה, אהבת־התורה ואהבת הבריות.

ברשימות של יעקב אלפרט, למשל, קמה לתחיה שורה ארוכה של דמויות המתואורות בחן ובאהבה ובתוכן גם משפחתו הוא ועם כל ההבדל בין משפחה למשפחה ובין דמות לדמות הרי לכולן מכנה משותף — הצביון הרוחני והנפשי של העיירה.

לעירנו היה מזל למלמדים שהיו בה במספר ניכר. לא היו אלה מחנכים בני־סמכא, אולי פרט למורה, שבעל הרשימות מתארו ברב אהבה ויראת־כבוד. המלמדים חסרים היו מתודיקה, אולם הליקויים האלה מצאו את תיקונם ע״י התשוקה העמוקה לעורר בנפשות התלמידים את אהבת הבורא, אהבת ישראל, אהבה לציון ואהבה לרעיונות הנשגבים של נביאינו. מורי העיירה ורבניה אצלו מרוחם על צאן מרעיתם ופתחו את הלבבות לאותו אוצר רוחני שהעלה כוחות נפש לעמוד בדחקות, בעוני ובגלות הקשה, להמשיך ולחיות כיהודים שלמים. ועדים יוצאי העיירה באמריקה, כי אפילו הזרמים וההשפעות החדשים והכבירים שבארץ החדשה, לא עצרו כוח למחות ולטשטש אותם רשמים עמוקים, אותה גירסא דינקותא אשר הביאו עמהם מעיר מולדתם. עדות נאמנה הם זכרונותיהם בספר זה, בעיקר הפרקים המתארים את משאות־נפשו של ר׳משה־לייזר קרמר.

לימים נגה על העיירה אורה של ההשכלה, וחזק ממנה היה כוחה של התנועה המהפכנית. אלה ששקדו לעורר בקרב תושביה שנאה למשטר הצארי, לא נצטוו לעמול קשה, כיון שמלאכתם נעשתה ע״י נציגי המשטר גופם, — האחשדרפנים חסרי הלב ששנאת ישראל טבועה היתה בדמם. אולם גם הריבולוציה וגם ההשכלה לא זיעזעו את מערכי נפשה של העיירה. היא רק פשטה ולבשה צורה, אך עמוק־עמוק שמרה על מהותה. עד שבאה הציונות ונתנה פורקן וביטוי חדש לזעזועים ולכיסופים. מנגינות חדשות ונאצלות נשמעו במרומיה ובמעמקיה — בית ספר עברי, מורים עבריים הנזכרים ברב אהבה, הסתדרות ה„חלוץ" וכו׳ — אך גם כל אלה לא היו אלא גלגולו של ניגון, יין ישן בקנקן חדש...

גודל האוכלוסיה לא נשתנה כמעט — ההגירה אמנם נטלה, אך הילודה החדשה מילאה תמיד את החסר. מאות משפחות נשארו, איפוא, להיות טרף למרצח הנאצי. עירנו נפלה באותה מערכת דמים בה גזר המחבל על ימין ועל שמאל. — והכחיד מליוני יהודים — נושאי מוסר היהדות ומצוותיו.

גם יהודי קורניץ העלו את תרומתם, בימי השואה, — לקידוש השם ולגבורת ישראל, אשר באו לביטוי בפנים רבות: התישכח הנערה חיהל׳ה סוסנסקי אשר בהילקחה למוות, ביום השחיטה, שרטה באצבעותיה הרכות את פני מרצחיה, ועל פי קברה, הטיחה בהם את קללתה וניבאה, כי קול הדם השפוך עוד יזעק מן האדמה ויום הנקם והשילם בוא יבוא?.. הישכחו מעלליהם של נערים, בני קורניץ בשורות הפארטיזאנים?.. התישכח זעקתו של לייבה מטוסוב, יהודי בא בימים אשר תבע מעללים, אשר הזהיר ואף חזה יום־יום את הסוף המר והנמהר וביום ההרג קפץ עטוף בטלית לתוך האש, לפני שפגע בו כדור המרצחים. וכלום אפשר לשכוח את פרשת עינוייהם של ישראל הקצב,

יהודי ירא־השמים, אשר התגלגל ביערות, ידע מצוקות רעב כיון שניזון, מטעמי כשרות, אך ורק בתפוחי־אדמה אפויים באש, עד שבא המוות וגאלו מיסוריו. ואחרון־אחרון, כלום תישכח פרשת עינוייה ומותה של פייגה לאה־סרל׳ם המזכירה את עינוייהם של עשרה הרוגי מלכות? היא נתפסה ע״י הצוררים חיה ביער, ועמדה בכל עינויי הגוף, אך לא גילתה מהיכן מקבלים יהודי היער את מזונותיהם — כל דברי העדויות הרבים, המספרים על חייהם ומותם של יהודי עירנו, ייחרתו במצבה זאת לזכר עולם. אולם העדות המזעזעת ביותר, הלא היא רשימת הקדושים — אנשים ונשים, זקנים וטף אשר נכרתו בידי הצורר. קול דמיהם עולה מתוך הספר וזעקתם מתלכדת עם זעקת מיליוני הנכחדים התובעים מאתנו: זכור את אשר עשה לך העמלקי מארץ אשכנז!

ספרי העדות והזכרון, הם התשובה לכל אלה שמבקשים לטשטש את ההיקף הגדול של חורבננו, אות־קלון הם על מצחה של האנושות, המשלה בשוא את עצמה, כי על־ידי טשטוש יותן לה למרק את פשעה הכבד. משל, כי אילו היה סכום קרבנותינו שני מליונים ולא ששה, היה הדבר ממעט את עוונם של עמי העולם, אשר עמדו מנגד ולא הושיטו את ידם להציל ולמלט. כאילו משקל הדם ומספר הקרבנות הם אמת־המידה של הצו האנושי הגדול: „לא תעמוד על־דם רעך!״

חובה קדושה היא עלינו לרשום, בכל הספרים מסוג זה, את מלוא חורבננו ומספר קרבנותינו. חובה היא כלפי כל קרבן וקרבן אשר רובם לא הובאו לקבר ישראל וכלפי העם כולו.

תתקדש ותתעלה כל טיפת דם. מאז ומתמיד היתה לעמנו מזכרת קרבנותיו מגן במלחמת קיומו. גם זכר החורבן הזה, שאין לו אח ודוגמה בדברי ימי עמנו, מוכרח להתחשל בידינו להיותו נשק מלחמה במאבק העם על עתידו. למען יותן לנו לרשום בדברי ימי עמנו, כמו בעבר כן בעתיד: הצורר הגדול ביותר, אשר ביקש וניסה לעקור את הכול, גם מזימתו נשארה מעל. עם ישראל חי, והוא יוסיף ויחיה. גם בעתיד ישא הוא את דברי החזון הנעלים לכל עמי תבל. האידיאות הנשגבות של ישעיה בן אמוץ ומיכה המורשתי, קום יקומו באחרית הימים. כל משנאינו אשר ביקשו להכריתנו זממו בעיקר להמית את רוחנו. אך שוא היתה מזימתם בעבר ושוא תהיה גם בעתיד.

עירנו הקטנה נכחדה הכחדה פיזית בלבד, היא נמחתה ממפת הגלות, אבל את תרומתה הרוחנית נושאת היא אל האפיק הכללי של היהדות כולה. ועֵדים יהיו דפי הספר, כי קול נפשה ומאודה לא נדם, ויחד עם ספרים אחרים ישא גם הוא מעל עפרות המוות את צו החיים והאמונה.

ברוך צוקרמן (ברוך ויגדר׳ס)

בְּאוֹר פָּנֶיךָ

זָכַרְתִּי לָךְ חֶסֶד נְעוּרַיִךְ אַהֲבַת כְּלוּלֹתָיִךְ...

ח. נ. ביאליק

אִם־יֵשׁ אֶת־נַפְשְׁךָ לָדַעַת

אִם־יֵשׁ אֶת־נַפְשְׁךָ לָדַעַת אֶת־הַמַּעְיָן
מִמֶּנּוּ שָׁאֲבוּ אַחֶיךָ הַמּוּמָתִים
בִּימֵי הָרָעָה עֹז כָּזֶה, תַּעֲצוּמוֹת נֶפֶשׁ,
צֵאת שְׂמֵחִים לִקְרַאת מָוֶת, לִפְשֹׁט אֶת־הַצַּוָּאר
אֶל־כָּל־מַאֲכֶלֶת מְרוּטָה, אֶל־כָּל־קַרְדֹּם נָטוּי,
לַעֲלוֹת עַל־הַמּוֹקֵד, לִקְפֹּץ אֶל־הַמְּדוּרָה,
וּבְ„אֶחָד" לָמוּת מוֹת קְדוֹשִׁים —

אִם־יֵשׁ אֶת־נַפְשְׁךָ לָדַעַת אֶת־הַמַּעְיָן
מִמֶּנּוּ שָׁאֲבוּ אַחֶיךָ הַמְדֻכָּאִים
בֵּין מְצָרֵי שְׁאוֹל וּמְצוּקוֹת שַׁחַת, בֵּין עַקְרַבִּים —
תַּנְחוּמוֹת אֵל, בִּטָּחוֹן, עָצְמָה, אֹרֶךְ רוּחַ
וְכֹחַ בַּרְזֶל לָשֵׂאת יַד כָּל עָמָל, שֶׁכֶם
הַנָּטוּי לִסְבֹּל חַיֵּי סְחִי וּמָאוֹס, לִסְבֹּל
בְּלִי קֵץ, בְּלִי גְבוּל, בְּלִי אַחֲרִית — — —

אִם־יֵשׁ אֶת־נַפְשְׁךָ לָדַעַת אֶת־הַמָּעוֹז
אֶל־רֹאשׁוֹ מִלְטוּ אֲבוֹתֶיךָ מַשְׂאַת נַפְשָׁם,
תּוֹרָתָם, קָדְשֵׁי קָדְשֵׁיהֶם — וַיַּצִּילוּם;
אִם־תֹּאבֶה דַעַת אֶת־הַמַּחֲבֵא בּוֹ נִשְׁמְרָה —
וּבְעֶצֶם טָהֳרָה — רוּחַ עַמְּךָ הַכַּבִּירָה,
שֶׁגַּם בְּשָׂבְעָהּ חַיֵּי חֶרְפָּה, רֹק וּכְלִמָּה
שֵׂיבָתָהּ לֹא הוֹבִישָׁה חֶמְדַּת נְעוּרֶיהָ —

אִם־תֹּאבֶה דַעַת אֶת־הָאֵם הָרַחֲמָנִיָּה,
הָאֵם הַזְּקֵנָה, הָאוֹהֶבֶת, הַנֶּאֱמָנָה,
שֶׁבְּרַחֲמִים רַבִּים אָסְפָה דִּמְעוֹת בְּנָהּ הָאֹבֵד
וּבְחֶמְלָה גְדוֹלָה כּוֹנְנָה כָּל־אֲשׁוּרָיו,
וּמִדֵּי שׁוּבוֹ נִכְלָם, עָיֵף וְיָגֵעַ
אֶל־תַּחַת צֵל קוֹרָתָהּ תִּמַח אֶת־דִּמְעָתוֹ,
תְּכַסֵּהוּ בְּצֵל כְּנָפֶיהָ, תְּיַשְּׁנֵהוּ עַל בִּרְכֶּיהָ —

הוֹ, אָח נַעֲנֶה, אִם־לֹא תֵדַע לְךָ כָּל־אֵלֶּה —
אֶל־בֵּית הַמִּדְרָשׁ סוּר, הַיָּשָׁן וְהַנּוֹשָׁן,
בְּלֵילֵי טֵבֵת הָאֲרֻכִּים, הַשּׁוֹמֵמִים,
בִּימֵי הַתַּמּוּז הַבּוֹעֲרִים הַלּוֹהֲטִים,
כְּחֹם הַיּוֹם, בַּשַּׁחַר אוֹ בְּנֶשֶׁף לָיְלָה,
וְאִם־עוֹד הוֹתִיר אֵל לִפְלֵטָה שָׂרִיד מִצְעָר —
אָז אוּלַי גַּם־כַּיּוֹם תִּרְאֶינָה בּוֹ עֵינֶיךָ
בְּשִׁפְעַת צִלְלֵי קִירוֹתָיו, בָּעֲרָפֶל,
בְּאַחַת זָוִיּוֹתָיו אוֹ עַל־יַד־תַּנּוּרוֹ
שִׁבֳּלִים בּוֹדְדוֹת, כְּצֵל מִמַּה־שֶּׁאָבַד,
יְהוּדִים קֹדְרִים, פָּנִים צֹמְקִים וּמְצֹרָרִים,
יְהוּדִים בְּנֵי הַגָּלוּת מִשְׁכֵי כֹבֶד עֻלָּהּ,
הַמְנַשִּׁים אֶת־עֲמָלָם בְּדַף שֶׁל־גְּמָרָא בָּלָה,
מַשְׁכִּיחִים רֵישָׁם בְּמִדְרַשׁ שִׂיחוֹת מִנֵּי־קֶדֶם
וּמְשִׂיחִים אֶת־דַּאֲגָתָם בְּמִזְמוֹרֵי תְּהִלִּים —
(אֲהָהּ ! מַה־נִּקְלָה וַעֲלוּבָה זֹה הַמַּרְאָה
בְּעֵינֵי זָר לֹא יָבִין !) אָז יַגֶּדְךָ לִבְּךָ,
כִּי רַגְלְךָ עַל־מִפְתַּן בֵּית חַיֵּינוּ תִּדְרֹךְ
וְעֵינְךָ תִּרְאֶה אוֹצַר נִשְׁמָתֵנוּ. — — —

י. א. קאצוביץ׳

למקום תורה *

— — — כבר הגיע סופו של קיץ. בריא אני ורענן, עליז ושמח, אכילתי ערבה עלי ושנתי עמוקה; אוהב אני את העבודה ולא אתבטל, ודודי ירוה נחת ממני. תאמרו ודאי: דבר של מה בכך, אך פתאום החלה משום־מה להציקני מחשבה, כי עתיד אני להישאר הדיוט ועם־הארץ. ומה צורה לו להדיוט? כל הקיץ לא נטלתי ספר בידי. לא יארכו, איפוא, הימים ומעט הדעת אשר קניתי תישכח גם היא מלבי. משהו מושכני לשוב אל לימוד התורה, אולם כל פעם שיעלה לפני זכרה של מינסק וישיבותיה, חוש אחוש מורת־רוח ובבשרי תעבור צמרמורת. החלטתי, איפוא, לנסוע לקורניץ, שם אעסוק בתורה ביחידות. הן בעיירה זאת כבר למדתי בימי ילדותי ב„חדר״. קורניץ נמצאת כ־20 ויארסטאות מעיר אבותי **, אוכל, איפוא, לראותם לעתים קרובות. בקורניץ יינתן לי ללמוד כלבבי ופטור אהיה מראשי־הישיבות והמשגיחים ומכל הטאַ־ראַ־ראַם!

אבי ודודי, דעתם נוחה מהרעיון. דודי כבר שילם לי עשרים רובל שכר עבודתי. מקצת מכסף זה מסרתי לאבי, ובעד השאר עשיתי בגדים ומיד, לאחר חג הסוכות, הלכתי לקורניץ.

בין חסידים

מי שרוצה להשיג טיבם של חסידים, חייב לחיות ביניהם, לחיות ולהתבונן. זכויות גדולות לחסידות, אשר האצילה על ההויה היהודית מזג של עממיות ושויון ואשר עודדה את הלב היהודי הנכאב, למען ימצא מרפא במדוי הגלות. קורניץ, אליה הגעתי זה עתה לעסוק בתורה, עיירה של חסידים היא. צריך אני לומר, כי בשנות ילדותי היתה קורניץ בשבילי נוה־מדבר נפלא. חשתי מיד, כי בעולם חדש אני ובין אנשים חדשים. כאן לא תפגוש יהודים נגידים, אשר יֵראוך לדעת, על כל צעד ושעל, כי בני־עליה הם. כאן לא תמצא את הלמדנים המתנפחים כתרנגולי־הודו, המביטים בביטול על האיש הפשוט. הכל שוים כאן: עשיר ודל, בן־תורה ובעל־מלאכה. ביום חג או ביום שמחה, הכל דבקים זה בזה והרגשתך היא, כמו במשפחה גדולה.

מלבד חן הרֵעוּת והשויון, ישר בעיני מאד שאין רואים כאן את הפנים האבלים

---

* מתוך ספרו של ישראל־איסר קאצוביץ „ששים שנות חיים״. הקטעים תורגמו ע״י אהרן מאירוביץ.

** הכונה לעיירה קריביץ׳.

והחפויים כמו בעיירות אחרות. החסיד אומר: כי העצבות, קלקלה בה. „עבדו את ה׳ בשמחה״ — מצוָה היא לחסיד להיות שמח, והבעל־שם־טוב היה אומר, כי האדם החי מתוך שמחה עושה את רצון קונו. ישנן עיירות שלפני צאת השבת, לאחר „שלוש סעודות״, היהודים שבהן מושכים על עצמם איזו מרה־שחורה, עצבות איומה והם מתחילים לומר תהלים במין ניגון בכיני, כאילו מת מוטל לפניהם והם מספידים אותו. ואילו כאן „אומרים״ חסידות, מספרים מעשיות נפלאות ומנעימים ניגונים מתוקים ולבביים. לכאורה דבר קל ערך — ניגון או מעשיה, ובכל זאת, חש אני, כי נשמתי מתעלה לעולמות רמים ולבי מתמלא רגשות טובים וכיסופים, יותר ממה שמילאוני ספרי המוסר.

ואשר לתפילה — התלהבות מיוחדת בה, הרבה המיית־לב והרבה נשמה משקיעים הם בתפילה. אין מתפללים כאן בחטיפה, המלים נאמרות בנחת ועולים מתוכן אנחה וניגון.

חסידות אומרים כאן לעתים קרובות: אחד דורש ומסביר, והשאר מקשיבים. גם אני כבר נוהג לבוא ולשמוע את הדרשות. תחילה זר היה לי הדבר, אולם לאט־לאט מתחיל אני להבין, כי החסידות תלמדנו לראות את האדם כשותפו של הקדוש־ברוך־הוא, מסייעו של השם יתברך ביצירת העולם ובלי מעשיו של האדם, כאן, עלי אדמות, אי־אפשר לפעול הרבה שם, במרומים. תכלית האדם — מגמתו ושאיפתו — היא, איפוא, להידמות אל בורא העולם, כלומר: להשתכלל ולהתעלות במידותיו. ראשית מצווה האדם על „ביטול היש״, כלומר: לעקור מתוכו את יצרי הגוף הפעוטים ואת רגשות החולין. שנית, שומה עליו לזכור, כי בבת־עינה של הבריאה הוא ובלעדיו אין העולם שוֶה כלום.

כמו־כן תלמדנו החסידות, כי קיום המצוות ולימוד התורה מוכרחים להיות מתוך אהבה, ולא מתוך יראה, כלומר: לא יקיים אדם את המצוות בשכר עולם־הבא או בשכר גן־עדן, אלא למען אוֹר המצוָה וטובה. עבודת אלהים, אומרת החסידות, משמעה לא רק התפילות הכתובות בספר ולא צומות ועינויי הגוף; עבודת האלהים צריכה התעוררות הלב, הגוררת לכונַת הלב והתלהבות, שעל ידיהן מרקיעה הנשמה לעולמות עליונים, הדבר יביאו להשתפכות הנפש, וכך יתעדנו רחשי לבו והוא מגיע לדבקות, כלומר: האדם מתעלה על עצמו, מתפשט מהגשמיות, מתאחד עם האלהות, עם הזיו האין־סופי — — —

לאט־לאט הגעתי אל נפש הדברים, ונעשיתי חסיד׳ל קטן גם אני, — מתפלל הייתי בכונה, ומקשיב לאמירת חסידות, מזמר הייתי את הניגונים החסידיים בהתפעלות גדולה ושוה הייתי בין שוים.

עתה גורם לי הנאה רבה גם לימוד התורה. ראשית, משום שמיטיב אני להבין את הגמרא ואף מעמיק אני להבינה. ושנית, קורת־רוח לי בלימוד זה ביחידות, בלי רבי. מה נעים לי, למשל, להגיע במשנתי לסוגיה קשה. מאמץ אני את מוחי והוגה מחשבות, עד שנוכח אני לדעת, כי אמנם עליתי על הדרך הנכונה — התענוג שבדבר גדול לאין שיעור.

בלילות החורף הארוכים, יש כי אשאר לבדי ב„שטיבל" ואלמד עד חצות. ברצותי אאחר שבת וברצותי אשכים קום, — שלוש שעות לפני אור היום. קיצורו של דבר — בן־חורין אני לנהוג כלבבי, ואין עלי מרות של בעלי־בתים ומשגיחים. בלילות קיץ, ער אני כל הלילה ולומד. בעיקר נוהג אני כן בלילות ירח בהירים — פותח אני את כל החלונות, רוח קלה ומשיבת־נפש תהלך מסביב, ואני צולל, בניגון מתוק, ברעיונות העמוקים של חכמינו, עתה איטיב להבינם יותר ואף אעריצם יותר. אם אתקל בסוגיה קשה ולבי לא ישיג את הרעיונות הנשגבים של חכמינו, יש לי סגולה לכך: עומד אני ופני לקיר ואומר בכונה רבה „אהבת עולם". וכשאגיע לפסוק „ותן בלבנו בינה להבין" אתחיל לבכות ולבקש: „ריבונו של עולם, פתח־נא את לבי והאר אותו למען יבין וישיג את דברי תורתך". לאחר אמירה כזאת, עיני כמו נפקחות ומחשבותי מצטללות. קורא אני את הסוגיה מחדש, בשובה ונחת, בלי חפזון, בתוחלת רבה ואלהים עוזרני. לא יארכו הרגעים והענין הקשה נהיר לי לחלוטין. „יגעת ומצאת תאמין" — מי ששוקד וטורח על לימודו סופו שיבין — כך אמרו חכמינו.

פעמים נמשך לבי למשהו חדש, לאו־דוקא גמרא, לעת כזאת מעיין אני במדרש. בין שאר הספרים שבבית־הכנסת מצאתי ספר׳ל ושמו „בחינת־עולם". סגנונו קשה מאד, אולם הקשיים לא יבהילו אותי...

יודה זושה׳ס — גביר וחסיד

לומד אני ב„שטיבל" של יודה זושֶה׳ס, לבית־מדרש קוראים כאן „שטיבל". יודה זושה׳ס — יהודי נאה, בעל קומה, זקנו עגול ושחור, עיניו שחורות, מבטן עמוק ורציני, אך תמיד תינוֹן בו שלוה המניחה את הדעת. לבושו יפה ונקי. אומרים שהוא למדן גדול ובקיא בש"ס ופוסקים. שיעורו בחסידות משובב את הלב. הוא מיטיב לדבר פולנית ורוסית. אפילו בין הנוצרים, נתפרסם כאיש חכם וישר. שני ילדים לו — בן ובת. כמו־כן אימץ לבת לו יתומה אחת. מחזיק הוא בחכירה את אחוזת הפריץ ובית־מבשל ליין־שרף. לו שייך הפונדק הגדול והוא עוסק בסחר יערות ובסחר פשתן. עליו פרנסתם של רבים מיהודי המקום וכל קרוביו מובטחת להם מחיתם, ואף אחד איננו מתאונן. אף־על־פי שעסקיו מרובים, פנויה שעתו לדברי תורה: בכל בוקר, לאחר תפילת השחרית, קורא הוא בפני ה„עולם" פרק משניות ובין מנחה למעריב — ילמד „עין־יעקב" או יאמר חסידות.

אוהב אני מאד לשמוע את תפילתו, בימים שהוא נשאר ב„שטיבל", לאחר שהכל כבר הלכו, בעיקר בליל שבת. בימי השבת אוכל אני בביתו. הכול כבר עזבו את בית־הכנסת, רק אני ובנו־יחידו נשארים להמתין לו. עומד הוא כשפניו אל הקיר ומתפלל בלבביות וכשהוא מנעים בקולו הערב קטעים מהתפילה, שכוח תשכח עולם ומלואו. מה נאה ביתו בשובנו מבית־הכנסת! ששה פמוטים של כסף, ובהם נרות גדולים, עומדים על השולחן הארוך והמצופה. אשתו, שפניה ענוגים, צנועים וגאים כאחד, יושבת על ה„צאנה וראינה" והיתומה והבת מקשיבות אל אשר תקרא.

בניגון ערב מתחיל יודה זושה׳ס לומר „שלום עליכם", דומיית־קודש בבית. אני

והבן־יחיד׳ל לוחשים חרש אחריו. הנה יתכונן לקדש על היין; עתה נקום, נקשיב בעמידה וראשינו מורדים כלשהו. בידו יחזיק את גביע הכסף הגדול והמלא יין; רגע קט יעצום את עיניו, ישקע בהרהור, ומיד תישמענה המלים הרועפות בניגונן, וקדושת השבת היא ממשות שאני חי בה ונושם אותה. ליד השולחן מאחרים שבת — לאחר הדגים שרים „אזמר בשבחין״ ולאחר האיטריות יאמר הבן בעל־פה, פרק משניות ממסכת שבת.

הירשל הצדיק

שני שחלקו לו כבוד גדול, היה הירשל הצדיק. בקורניץ לא קל היה לזכות בתואר צדיק. הירשל, יהודי גוץ ודל־בשר, תמיד נחפז הוא, תמיד עסוק הוא במשהו. פקידו של יודה זושה׳ס הוא, כל מסחר הי״ש בידיו — הוא העוסק במהילתו, הוא המודד, המוכר והרושם. כמו־כן צופה הוא את זריחת החמה בבוקר ואת שקיעתה בערב, ועל פיהן ירוץ לכל בתי־הכנסת ויכוון את השעונים, שהיהודים לא יטעו, חס ושלום, בקביעת זמני התפילה יום־יום וזמן ברכת־הנרות בערבי־שבתות.

לילה אחד של חודש שבט, הכל כבר עיפו מצפות והירח לא נראה בשחקים, כבר לילה אחרון הוא ועדיין לא חידשו את הלבנה. יהודים איחרו שבת, חיכו וחיכו ולשוא. פרשו איפוא והלכו לישון. כבר ישנתי גם אני, ופתאום עוררתני נקישה חזקה בזגוגית. ניגשתי לחלון ושמעתי קול קורא: „קום מהר, אפשר לחדש את הלבנה!״ נוטל אני את ידי, מתלבש ורץ בחיפזון החוצה. בחוץ רואה אני יהודים רבים נחפזים כמוני, מכל הצדדים.

מסתבר כי הירשל הצדיק לא ישן כל הלילה. הוא ישב וחיכה; אולי ירחם השם? ואמנם לא לשוא חיכה. הלבנה הופיעה והוא התחיל להעיר את כל השכנים, ואלה שקמו ראשונים העירו את שכניהם הם, עד שכולם יצאו החוצה. הקור צורב, הלבנה מאירה, קולות של יהודים משתפכים בדמי הליל והירשל הצדיק קורן משמחה...

חיים־זלמן רֵעי

חבר אחד לי בעיירה, חיים זלמן, בנו־יחידו של יודה זושה׳ס. רק במקצת גדול הוא ממני בשנים. אך גבוה הוא ממני בהרבה, גבוה ודק כמו לולב. פניו מוארכים וחיורים, אפו ארוך ופיאותיו ארוכות. חולני הוא במקצת ועל־כן ירבה לשתות חלב וביצים חיות — כך ציוהו רופא מווילנה. הרופא גם הורהו להימצא באויר צח. לפיכך ביקשני אביו, יודה זושה׳ס, כי אצא עם בנו יום־יום לשוח. מטיילים אנו כל ערב ואפילו, בחורף, אם מזג האויר נאה.

בקיץ, מלבד טיולי בין־השמשות, נהגנו, בעיקר ביום ו׳ וביום שבת, לבוא אל היער, לשכב תחת עץ ולשוחח על אודות יהודים טובים, על תורת החסידות ועל כל המתרחש בגיהינום ובגן־עדן. כל אחד מאתנו בטוח היה, כי נהיר לו כל מה שנעשה ברקיע, כנגד זה ידענו מעט מאד ממה שמתרחש עלי אדמות. עתונים לא הגיעו לכאן ואנשים זרים לא הגיעו.

ומעשה שהיה באדם זר: ערב שבת אחד בא אלי חיים־זלמן בחפזה וקוראני לבוא לביתם:

„רוצה אני להראותך משהו" — אומר הוא.

נכנס אני לביתם והוא מצביע על פריץ אחד שיושב בחדר השני ואוכל דגים ממולאים.

„הלה, שאתה רואה כאן, יהודי הוא — אומר חיים זלמן — זהו עורך־דין מווילנה, והוא בא אל הפריץ שלנו".

אני עומד ובוחן אותו היטב — ללא סימן של פיאות, זקנו מגולח, אוכל בגילוי ראש ובכלל אין לו פרצוף של יהודי. אינני יכול להאמין לדברי חיים־זלמן. אני שואל את אמו והיא עונה לי באנחה עמוקה:

„כן, כן, יקירי, גם זה יהודי".

לפנות ערב ביקשני יודה זושה׳ס, כי אלון יחד עם האורח. אומר הוא, כי עצוב לו לישון לבד. האורח קיבל אותי בידידות. היידיש שלו נאה מאד. הוא שואלני באיזו מסכתא עומד אני בתלמוד, ואגב כך מזכיר הוא סוגיות תלמודיות אחדות. הוא מספר לי, כי גם הוא היה, בשכבר הימים, בחור־ישיבה עני, אבל אנשים טובים העלוהו על הדרך הנכונה, סייעו בידיו להשכיל ולקנות דעת, עד שנעשה עורך־דין. הוא מדבר ואני מהרהר בלבי:

„אוי לי מדרך נכונה כזאת, אשר בה הוליכוך".

לאחר מכן אומר הוא לי:

„סע אתי לווילנה, יקירי, שם נעשה ממך בן־אדם".

ושוב מהרהר אני:

„אל תכלית יפה תביאו אותי".

בינתים רואה אני, כי ה„חברמאן" כבר פשט את בגדיו ואין לו אפילו „טלית קטן". צמרמורת עברתני, ירא אני ללון אתו במחיצה אחת, יצאתי מהחדר ולא שבתי אליו. — — —

כך נוקפים הימים בקורניץ. החיים כאן טובים בעיני, וכאשר יציקוני געגועי עורך אני טיול לבית־אבי, רואה את בני משפחתי ואחר־כך שב אני לקורניץ, לעסוק בתורה.

הרב יעקב לנדא
אב"ד דבני־ברק, בעבר רב דקורניץ

עיר מולדתי

בצביונה ובכל מהותה נבדלה קורניץ מכל העיירות, שכנותיה. רוח של קדושה אפף אותה בכל תהלוכותיה ומתכונתה הרוחנית היתה טבועה בחותמם של גדולי הרוח — מורי־דרכה ומאשריה במשך דורות. הדרת קודש היתה נסוכה על שבתותיה, חגיה ומועדיה. מה נעים היה לחוש את פעמי השבת המתקרבת בששי בין הערבים, בשעה שר' שמואל „דער וויינער" (אביו של שלמה אַסנה'ס) היה יוצא מבית אבי, הרב, לרחבת השוק. עובר על פני בנין החנויות שבמרכזה ומכריז בניגונו המיוחד: „א י ן ש ו ה ל א ר י י ן!!!" השבת היתה פורשת מיד את כנפיה וממלאה את העיר מקדושתה.

מה מאד התענגתי בעודי ילד רך לעמוד ליד שער ביתנו ולחזות במראה. כל פעם ששמעתי את אבי אומר לר' שמואל: „הגיעה השעה להכריז ,אין שוהל'" הייתי יוצא גם אני אחריו להתבונן ולראות כיצד סוגרים החנונים את חנויותיהם, להקשיב לסערה המתחוללת רגע קט: הגפת תריסים, המולת בריחים ונעילת מנעולים ואל שלות הקודש הבאה אחריה ועד מהרה לראות את עירנו לבושה בגדי מלכות של שבת מלכתא.

הנה כבר הולך מרחוב מיאדל שמעון מ„האחים" לבית המדרש וכובע הקטיפה לראשו. עוד מעט ומכל פינות העיר ייראו יהודים לבושים בגדי שבת והם נוהרים לבתי־הכנסת. הנה בא ר' יהודה מאיר פראד'ס, יהודי למדן והנה ר' אברהם החייט, שהיו קוראים לו „אברהמצ'יק דער שניידער", כולו אומר כבוד. וכאן הולך לו ר' אלי' מוניס, עם המדרש רבה מתחת לבית שחיו, הוא היה מרצה מדרש בפני הקהל בבית־הכנסת האמצעי „די נייע שטיבל". והנה משה נחמצ'יקס וכיפת הקטיפה, רובה נראית מתחת לכובעו. כבר מופיע ר' חייקל וֶלוול, ועמו בן־זקוניו הקטן יעקב יוסל'י, חסיד נלהב מחסידי לובאוויץ, פניו קורנות מזיוה של שבת, הנה מרדכי פראַד'ס שפיאותיו מסולסלות, כולו מאיר באורה של שבת. כלום יאמר אדם שזהו ר' מרדכי אשר עסק לפני שעה קלה במכירת סחורות ברזל לגויים? הנה מתקרב ר' מנדל זלמן רושק'ס, מסורק וקורן בנוגה השבת.

ב„מנין" שלנו, יתהלך אבא אט־אט, אנה ואנה ובנעימה שחרדת קודש בה יאמר הודו ופתח אלי' לפני תפילת המנחה. ב„מנין" דולקות מנורות נפט רגילות, אבל כל פינה זוהרת באורה של שבת. ובזמן שהקהל יפתח בתפילת „לכו נרננה לה' נריעה לצור ישענו" יוצף הלב רגשות נעלים שהגיעו לשיאם עם אמירת „מזמור לדוד הבו לה' בני אלים". „קול ה' בכח" „קול ה' חוצב להבות אש". מזמור זה נאמר פסוק

בפסוק. הלבבות היו מתלהטים ומשתלהבים בו. הפזמון „לכה דודי" לא נאמר בשירה אבל בנעימה חסידית, והתפילה היתה נמשכת בצמאון וערגה ובחדות נפש.

רגיל הייתי בילדותי לצאת מ„המנין" לכיכר השוק, בין קבלת שבת לתפילת ערבית, בשעה שר' שלמה אַסנ'ס היה קורא בפני הקהל בספר „באר מים חיים" או „סידורו של שבת" כדי להתענג על דומיית הקודש ששררה אז ברחובות. אולם לא רק ביום השבת הרגשת את קדושתה מסביב, כבר ביום הששי בבוקר ניכר היה כי פנים חדשות לעירנו. — העשן המתמר ועולה מארובות הבתים; קול נקישות הקופיץ — „האקמעסער" — בעת הכנת הדגים, הריחות הנעימים מתבשילי השבת, כל אלה כבר בישרו את בואה.

ביום הששי, לאחר שהמלמדים גמרו את חוק לימודם ב„חדרים", נוהגים היו לצאת על פני העיר לגבות מכל אחד את תשלומו השבועי לקופות הצדקה השונות, מי בשביל המוסד שנקרא ביקור חולים שבו היא הגבאי ר' אבא לובק'ס, ומי בשביל גמ"ח. — בכל בית־כנסת גדול, היתה קופת גמ"ח, שהלואותיה ניתנו כנגד משכונות. כל שנה במוצש"ק לסדר „אם כסף תלוה" — פרשת משפטים — היתה נערכת מסיבה גדולה, בה היו נמכרים המשכונות שלא נפדו.

היו מלמדים שגבו בערב שבת מעמדות שונים, כגון לובאוויץ', ליאדי וכו'. כל אחד היה בא עם פנקסו המיוחד, שבכל דף ממנו שורטטו משבצות, משבצת לשבוע, ליד שמות התורמים, בהן נרשם סכום התרומה, כרגיל „קופיקה" אחת או שתים. כך היה מסובב בעיר המלמד ר' יצחק־משה, ר' אברהם־יצחק, ר' יוסף־ליב ור' משה־ברוך השמש. גם פרט קטן זה היה מוסיף גון מיוחד ליום הששי.

החגים

שגור היה בפי ר' מנדל בן ר' יוסף זאב האופה שגר בעיר לבדובה לומר: כי ברצותו לחוש את הטעם האמיתי של ראש־השנה, בשעת תקיעת שופר, משתדל הוא לשוות נגדו את התקיעות ב„מנין" הרב בקורניץ. ואמנם היתה זו הגדרה כנה. כי מה שהורגש בימים הנוראים בקורניץ אינו ניתן כלל לביטוי. מעניין, שבקורניץ לא היו מעשנים בראש השנה, אף כי אין איסור בדבר. ובשבת שובה לא הוציאו דבר לרשות הרבים אף שהיה עירוב בעיר.

רצוני לעמוד על מנהג יפה בעשרת ימי תשובה. בכל בתי־הכנסת היו מדליקים לשבת שובה נרות שעוָה גדולים שעשאום במיוחד בביתנו.

בהגיע זמן ה„שובה ליכט" היתה אשה אחת עוברת מבית לבית ומודיעה לכל נשי העיר על מועד התקנת ה„שובה ליכט". ביום הקבוע היו הנשים משכימות לבוא לביתנו וכל היום המה הבית מהעוסקות במלאכת הנרות, אלו הולכות ואלו באות וכולן משתתפות במצוה זו.

המנצחת על המלאכה היתה האשה בילקה, אשת ר' בני האופה. את השעוָה היתה אמי קונה, כרגיל אצל שרה־רחל, אשת ר' אברהם מנדל המלמד, אשר בביתם היו עושים שעוה.

מדי פעם היתה נשמעת מפי בילקא השאלה: „איר האט שוין געהאקט וואקס?

איר האט שוין געלייגט א קנייטל ?" שני דברים אלו היתה כל אחת עושה. בשעת הוספת החוטים לפתילות היו הנשים מזכירות את נשמות קרוביהן וגם נשמות הקדושים „וואס זיינען געפאלן אין אללע פעלדער און אין אללע וועלדער". כל אשה היתה מניחה את תרומתה להוצאות המפעל בצלחת שעמדה על השולחן לשם זה. אשה שגמרה את עבודתה היתה נכנסת לחדר מיוחד לשפוך את לבה בתחינות ובדמעות לפני יוצר כל.

בערב היתה בילקה נשארת לבדה לשם התקנת הנרות ממש. את השעוה המפורכת הניחה בתוך עריבה גדולה, שמים חמים בה, עד שנתרככה כעיסה, בה היו שמים את הפתילה, ומגלגלים את העיסה עדי היותה נר, שאורכו כמטר וחצי ועוביו כחמישה ס"מ. חמישה נרות לחמישה בתי־הכנסת של עירנו. בערב שבת שובה היה בא כל שמש לביתנו לקבל את הנר בשביל בית־הכנסת שלו. נר זה דלק כמחציתו בשבת שובה, ויתרו ביום הכיפורים.

כדאי להזכיר מנהג נאה שהיה בעירנו בימי שמיני עצרת ושמחת תורה. — הפתיחה במפעל „לחם אביונים". בעירנו היו מחלקים לחם ממש, לנצרכים. גבאי מפעל זה היה ר' יוסי ולוול האופה מרח' קוסיטה, הוא היה מחלק את הלחם. בימי שמחת־תורה היו כמה מתנדבים מסובבים בכל בתי העיר ומברכים את כל אחד בברכת „מי שברך" וכל אחד היה מתחייב על מנת לחם למשך השנה הבאה. שבוע־שבוע היה אחד הולך וגובה את כיכרות הלחם. פעמים היו נותנים במקום לחם כסף והגבאי היה אופה את הלחם על חשבונם.

משסיימו ה„לחם אביונים'ניקֶס" את סיורם בעיר בשמחת־תורה היו באים לביתנו לשמוח בשמחת החג ולהשתתף בסעודה שהיתה נמשכת עד שעה מאוחרת. ברכת המזון מסעודה זאת היתה תמיד בערב.

מובן, כי היה קיים מפעל קמחא דפסחא בכל שנה. המפעל הזה היה בידי אבי, הרב ז"ל, שהיה יוצא עם אחד מחשובי העיר ומבקר בבתיהם של נדיבי עירנו והוא היה מחלק לנצרכים, ע"י פתקאות, מצות, יין ומי דבש (מעד). מנת המצות היתה ארבעה ק"ג לנפש.

לפנים, בפורים, היו מסובבים בעיר „פורים שפילער", רוכבים על סוסים ולבושים כשוטרים. אף הם היו מסיימים את סיבובם בביתנו בזמן סעודת פורים.

מעצבי דמותה הרוחנית

בכל תחומי החיים ניכרת היתה בעיירתנו השפעתם הרבה של גדוליה. בראש וראשונה, הגאון החסיד, רחב הבינה וגדול הדעה ר' אברהם משולם זלמן לנדא, מגדולי היחוס, מגזע רבן של כל ישראל, הגאון ר' יחזקאל לנדא בעל ה„נודע ביהודה" ומגזע הגאון בעל ה„חכם צבי", שמוצאו היה מברודי.

בקורניץ חי בימים ההם איש אמיד בשם „איצ'ה רחה'ס". ר' זלמן נשא את בתו לאשה בהיותו עלם צעיר. כבר אז נתפרסם כעילוי נפלא וחכמים גדולים העידו עליו כי בכוחו להתווכח עם אנשי מדע מובהקים ולנצחם במקצועם. שמַע אדמו"ר הזקן בעל „התניא" ו„שולחן ערוך", משך את לבו ובהיחבא נסע יחד עם גיסו ר' לייב

(אביו של זלמן רושק׳ס) אל הרבי. ולמרות שחמותו רדפה אחריהם הצליחו להגיע למחוז חפצם. ובשובם יסד ר׳ זלמן את ה„מנין״ שנקרא „מנין הרב״, ואשר נחרב ע״י הצוררים ימ״ש. הבנין הראשון נשרף ונבנה מחדש ע״י אבי, הרב ז״ל וכאשר בנין זה עלה אף הוא באש, בשנת תרפ״ה, בנה אותו אחי, המנוח הרב ר׳ שמואל הלל ז״ל. ר׳ זלמן היה מיחידי סגולה בין חסידי אדמו״ר הזקן ולו ולבניו ונכדיו היתה השפעה כבירה בעיצוב דמותה של קורניץ היהודית, שלימים היתה עיר חב״דית ברובה המכריע. מחמשת בתי־הכנסת בקורניץ התפללו בארבעה מהם נוסח האר״י ורק בבית המדרש המשיכו להתפלל בנוסח אשכנז.

להגאון החסיד, ר׳ זלמן לנדא, היו שני בנים, ובת אחת, האחד ר׳ צבי הירש שנקרא „ר׳ הירשל׳ה ר׳ זלמן׳ס״. הוא היה סוחר ועמד בקשרי מסחר עם קניגסברג, ולעתים היה נוסע לשם. הוא היה מופלא בחסידות ובתמימות. בעירנו נישאה על שפתים אמרתו: „א איד קען קויפן א קעלבל און דערלייגען א פערטעלע און לעבען דערפון א גאנצע וואך״. הוא אמר לאבי ז״ל, כי לפי דעתו, צריכים להפריש מעשר מהפסד כפי שמפרישים מריוח. בניו היו, הרב החסיד ר׳ אברהם לנדא, הוא אבי לאה שרל. בימי שבתו בקורניץ עסק במסחר, אולם אח״כ נתמנה לרב בעיר זעבין והיה מקושר להרבי בעל ה„צמח צדק״. חתנו ר׳ יעקב שקראו לו „יעקב לאה שרל׳ס״ היה יהודי למדן וצנוע. בנו השני של ר׳ הירשל׳ה הוא הרה״ח ר׳ דן שהתחתן עם נכדתו של ה„צמח צדק״ — בת בנו של מורנו אדמו״ר הרב״ש זצ״ל.

בנו השני של ר׳ זלמן לנדא הוא רבה הנערץ של עירנו, הרב הגאון החסיד המפורסם ר׳ מרדכי זיסקינד זצ״ל, שנקרא בפי כל „ר׳ זישקא״. כל אנשי העיר וסביבותיה ראו בו איש מופת והיו חרדים לשמו ולזכרו. הוא היה מופלג ביראת שמים וזה גרם כי גם ביחסו אל אנשים הטיל עליהם מורא.

הרב ר׳ זישקא היה חסידו של אדמו״ר בעל ה„צמח צדק״ וחיבה יתירה נודעת לו ממנו, גם בזכות אביו, הגאון החסיד ר׳ זלמן וגם מצד אישיותו הוא.

ברבנות עירנו כיהן ר׳ זישקא עד מחצית שנת תרמ״ד. בנים לא היו לו, כי אם שתי בנות: לאה מרגלית וטשרנא. את בתו לאה מרגלית השיא לאבי, הרב הגאון ר׳ משה ליב ז״ל, אשר מילא את מקומו אחריו כרב העיר. בתו טשרנא התגוררה בוילנה.

פטירתו היתה ביום השבת, י״ד סיון שנת תרמ״ד. מספרים, כי לפני פטירתו ניגש אל החלון והשקיף בעדו ואמר: „אשיינע וועלט, א שיינע וועלט״. ואף שישב על כסא, ולא שכב במיטה, חשב את עצמו לגוסס ופעמים אחדות שאל, אם הרופא, יהושע, שהיה כהן עוד נמצא. מחשש פן תצא נשמתו בעוד הכהן בבית. כשבאו אליו באותו יום בשאלות, הפנה את השואלים לחתנו, אבי הגאון ז״ל, באמרו, כי אין שלטון ביום המוות ר״ל.

כתב הרבנות, אשר נמסר אחרי פטירת ר׳ זישקא לאבי, מתחיל במלים אלה: „אחרי אשר גברו אראלים את מצוקים והועלה ארון הקדש מאור עינינו עטרת ראשנו מרא דאתרנו הכ״מ, נתאספנו וכו׳״. כתב רבנות זה נכתב על ידי החסיד המופלג ר׳ יהושע קאסטרעל, דודו של השוחט דעירנו, ר׳ נחום קאסטרעל.

קרבה יתירה נודעת מר׳ זישקא לאבי, הרב ז״ל וכל טובו לא מנע ממנו (כביטוי אבי ז״ל). במשך ארבע־עשרה שנה, שהיה סמוך על שלחנו, היה משוחח עם אבי, בדברי תורה ובחסידות, בכל יום בסעודת הערב עד שעה שלוש בלילה, סיפר עמו בכל הדברים האינטימיים וממש היה מגלה לו את כל נפשו. אהבתו לאבא היתה בלי גבול. עוד בחייו ציווה על אבא לחתום על מסמכים כמכהן ברבנות בקורניץ.

כתב הרבנות של אבי, מעירנו קורניץ, הוא מתאריך „יום ג׳ טו״ב סיון דשנת תרמ״ד״, כלומר בשלושת ימי האבל הראשונים על פטירתו של חותנו, הרב החסיד ר׳ זישקא זצ״ל. מיד, בשוב הקהל מהלויה, התאספו ראשי הציבור וקיבלו עליהם לרב העיר, את אבי ז״ל, והכתב נכתב ביום טו״ב סיון.

אבי, הרב הגאון החסיד, נולד בעיר הלובאקא. מצד אביו הוא מגזע השל״ה ומצד אמו — מגזע המהרש״א. אבי אבא, הרב החסיד המופלג ר׳ שניאור זלמן היה גאון ומצוין לתפארה בין אנשי הצורה והוא מחסידיו החשובים של אדמו״ר בעל ה„צמח צדק״. הוא היה חתנו של הרב הגאון הגדול ר׳ ליב הכהן, אב״ד הלובאקא, שנקרא „ר׳ לייבל׳ה צערטל׳ס״.

כבר בימי עלומיו נתפרסם אבי, הרב ר׳ משה ליב, כעילוי וגאוני הזמן רצו לקחתו לחתן, אבל הוא בחר בבת של חסיד מופלג. בהיותו בן עשרים ושלוש נסמך על ידי גאוני הדור ההוא. הגאון מדינאבורג (היא העיר דווינסק) כותב: „הגם אשר מעודי אני מרחיק את עצמי לתת סמיכות נעניתי לאיש ראוי כזה לסמוך ידי עליו״. ובהגיעו לגיל עשרים וחמש כותב עליו הגאון ר׳ ירוחם לייב ממינסק (הידוע בשם „דער מינסקער גדול״) „שאלת חכם חצי תשובה ושאלת חכם שכמוהו היא תשובה שלימה״. כל הש״ס עם תוספות והרא״ש היה שגור על פיו, מלבד בקיאותו הנפלאה בכל חלקי שולחן ערוך ובספרי שאלות ותשובות. עוד בחיי חותנו התפרסם כבעל הוראה מובהק. גם ניחן בפה מפיק מרגליות ומי ששמע אותו מרצה דברי חסידות חבד״ית, היה נמשך אחריו בכל לבו. הוא היה נוסע לכל בני ה„צמח צדק״ ובסוף ימיו נסע פעמים אחדות אל אדמו״ר הרש״ב נ״ע, והאדמו״ר העריכו מאד והתחשב ביותר בהורואותיו.

ואם היחס של הציבור לחותנו הרב ר׳ זישקא זצ״ל, היה יחס של יראת הרוממות, היה היחס לאבי, כמו לאב, וכן גם יחסו הוא — אבהי לכל אנשי העיר. ר׳ מרדכי הורביץ היה רגיל לספר, כי פעם בא בערב ל„מנין״ שלנו לשיעוריו ונפשו היתה מרה עליו, ואבי, מתוך הקשר הנפשי, קרא מפניו את כל המעיק על נפשו של ר׳ מרדכי, לפרטי הפרטים.

אחר השריפה שפרצה בעירנו בשנת עת״ר, בה עלו באש שלושת בתי־הכנסת, אשר עמדו בכיכר „השולהייף״, טרח אבי מאד בהשגת אמצעים כדי לקוממם מחדש. ועל־ידי זה הם נבנו בצורתם החדשה. כן השיג אמצעים בשביל חסרי יכולת לבנות את בתיהם.

מאשתו הראשונה, בת ר׳ זישקא, היו לאבי שני בנים, ר׳ אברהם שניאור זלמן ור׳ יוסף צבי וחמש בנות. בצעירותו נתאלמן ונשא את אמי, גיטא פיגא לבית לוריא,

ממשפחה חסידית. אביה היה קודם חסיד סטאראשעלי ואח״כ מחסידי ה„צמח צדק״. ממנה היו לאבי שני בנים. אחי המנוח, הרב ר׳ שמואל הלל ז״ל — ואבדל לחיים — אני הכותב.

מהליכות בית אבא

בכל חג נוהגים היו לבוא ולבקר בבית הרב. — באחרון של פסח, ביום השני של שבועות ובשמחת תורה. ביום שמחת תורה נמשכו הביקורים כל היום עד הלילה. כל הבאים רצו לשמח כפי יכלתם. אחד היה מזמר: „פרעגט דיא גמרא א הארבע קשיא, אַי אַי אַי אַי, ענטפערט זי אַי אַי אַי אַי אַי״. ומשנהו משמיע: „אַ דודעלע״ בהחזיקו בכנף מעילו בכף ידו. בזה היה מומחה מושקה חסיה ריבֶה׳ס. בשבתו על הרצפה, בין קהל העומדים עליו, היה מתחיל בקול דממה דקה: „דו דו דו דו דו״. לאט־לאט היה קולו גובר והולך עד שקם לפתע והשתלב בריקוד עם העומדים לידו. כך היו נמשכים הריקודים והשירה עד הלילה. אבי ז״ל היה מתבל את השמחה בדברי תורה ובאמרי חסידות שנונים. בכל שאר החגים היו נמשכים הביקורים עד הצהרים, בערך.

לפני כל חג היתה בביתנו תכונה רבה לקראת הביקורים. היו אופים מיני עוגות ודובשניות, לכבד בהם את המבקרים. לפסח היו מכינים מעשה־מאפה מקמח של תפוחי־אדמה, כי במצה שרויה לא השתמשו אצלנו. את הקמח מתפוחי־האדמה היו מייצרים בבית מההתחלה ועד הסוף. כבר בחדשי החורף היו מכשירים לפסח את חדרו של אבא ושם היו מכינים את קמח תפו״א, גם את הסלק שהיו מעמידים לפסח וכן גם את היין. בהכנת היין היו משתתפים ר׳ שמואל „דער ווינער״ והירשל „דער ואסער טרעגער״. מובן, כי כמה ימים לפני הפסח היה הבית מנוקה ומשופץ לכבוד החג, ואם חל פסח ביום השלישי, אזי גם בשבת הגדול כבר לא אכלו בבית, כי אם במחסן אשר בחצר, מקום שנועד לחמץ.

גם בימות החול רגילים היו לבוא לביתנו יום־יום מאנשי העיר. היו שעות קבועות לשתיית טה מהמיחם, בבוקר ולפנות ערב ותמיד היו באים ידידי ביתנו לשתות עמנו. מהם שהוזמנו במיוחד. בין הבאים היה ר׳ דניאל יעקל „דער מולער״ חסיד לובאוויץ מובהק, ור׳ יואל נחום הצבעי שישב באותה שעה ב„מנין״ שלנו ולמד, שולחים היו לקרוא לו לשתית הטה.

מימי ילדותי, בהיותי בן שנתים־שלוש שמורה בי דמותו של ר׳ שמואל „דער מלאך״ שאף הוא היה בא כל בוקר לשתיית הטה. אני אהבתי להתרפק עליו, גם שאלתיו מדוע יכנוהו בשם „מלאך״, אך תשובה לשאלתי זו לא קיבלתי. דמות יקרה היה ר׳ שמואל והוא שלוחא דבי דינא. כמו־כן נכתבים היו על ידיו כל שטרי הקנין על בתים ומגרשים בימים ההם. שטרי קנין כאלה ראיתי בגנזי אבי ור׳ שמואל היה חתום עליהם, בתור שמש ונאמן דמתא. בניו היו ר׳ אפרים „דער מלאך״, ר׳ ישראל „דער מלאך״ אשר בתפילתו לפני התיבה היה שובה לבבות, ור׳ אהרן שנקרא „ארע דער איזער״ הוא היה גר בישוב איזע, ואח״כ עברה משפחתו לקורניץ. ביתם היה בכיכר השוק, קרוב לבית נחמה־רישה.

מבאי ביתנו היה גם ר׳ אברהם דוד הקצב שעוד ידובר בו להלן.

נאמן בית היה הסופר ר׳ אהרן יוסף, חסיד קוידנוב, הוא היה גיסו של ר׳ אברהם איצ׳ה שואל׳ס. רבים השתוקקו למזוזות ופרשיות לתפילין מכתב־ידו, אך הוא נמנע מלכתוב, אף־על־פי שהיה עני מרוד. רגיל היה לומר כי בעד אותה מזוזה שלא יכתוב ודאי שלא יענישוהו.

הוא היה השמש ב„מנין״ שלנו, והיה כותב את הגיטין אצל אבי.

בקיץ שנת תרע״ב חלה אבי את חליו האחרון. הוא נסע לדרוש ברופאים הגדולים בקניגסברג והם אמרו נואש לחייו. בשובו אמר לי להציץ ב„רצפט״ וממילא יובן לי מצבו. כאשר נודע הדבר היתה העיר כמרקחה ותהום כולה. אנשי העיר נסבו על הבית ואני יצאתי לקראתם והבעתי את דעתי, כי אין לנו אלא לשפוך תפילתנו לפני רופא כל בשר וביקשתי, כי כל קהל עדת עירנו יתאסף בבתי־הכנסת לאמירת כל ספר תהלים בלי הפסק. אמנם, צעיר לימים הייתי, אך מסירות הציבור לאבי, הרב ז״ל גרמה שדברי יתקבלו ולמחרת נסגרו כל החנויות ובתי המלאכה והקהל כאיש אחד התאסף בבתי־הכנסת ובמרירות גדולה נשאו רינה ותפילה לאדון כל וביקשו רחמים על רבם האהוב.

משגמרו את אמירת ספר תהלים, יצאו לבית־הקברות לעורר זכות ישני עפר. גם העיר הסמוכה ויליייקה רעשה ורבים באו אלינו והצטרפו לבקשת הרחמים. מכתבים נשלחו לאדמו״ר מלובאוויץ׳ בשם קהילות קורניץ־וילייקה ובהם, בקשה לעורר רחמי שמים. יסוריו של אבא היו ללא נשוא. הדבר היה בסוף חודש מנחם אב. אך בסוף חודש אלול חלה לפתע הטבה ניכרת וכעבור יום ירד אבא ממיטתו. בראש השנה כבר התפלל בציבור ואף צם ביום הכיפורים. במשך החורף היה משתנה מצבו, ובי״ט כסליו היה בהתוועדות היום כבן־אדם בריא לגמרי. בפסח הוחמר מצבו וכה עבר עליו כל הקיץ ובאור ליום ג׳, כ״א אלול תרע״ג גמר את חייו עלי אדמות.

בימי מחלתו הביע את צערו בפני, כי אין ביכולתו לבוא לראשית התפילה, טרם בוא הקהל, כדי שלא יצטרכו לקום בפניו, דבר שציער אותו מאד, ובכל ימי חייו טרח למנוע זאת. עד שעותיו האחרונות הורה הוראות. בשעה שלוש ביומו האחרון עוד הראה לי איזו הוראה ביור״ד חלק ב׳. פטירתו היתה בבחינת ספר תורה שנשרף, כי עד רגעיו האחרונים לא משה משנתו מזכרונו. מקום מנוחתו היא ע״י חותנו הרמ״ז ז״ל.

על־פי לחץ ידידי בית אבא ובהשפעתו של אדמו״ר מלובאוויץ, נאלצתי לקבל עלי את הרבנות כממלא מקום אבי, למרות גילי הצעיר. כשלוחי הציבור נסעו לשם זה ר׳ שלום יצחק בעקער, ר׳ מרדכי הורביץ ור׳ לייב מטוסוב אל האדמו״ר ללובאביץ. גם אני נסעתי אתם וביארתי לאדמו״ר נבג״מ כמה יקשה הדבר בשבילי, אך גברה עלי גזירת הרבי ונכנסתי בעול זה בלב כבד.

באותו חורף ניטל מאור עיניו ר״ל, של ר׳ נחום השוחט ובהיותי שנית בלובאוויץ, בתקוה לקבל הסכמת הרבי לעזוב את קורניץ (והרבי לא הסכים), העיר

אדמו״ר את תשומת לבי, כי אסור לר׳ נחום להמשיך לשחוט. גם ר׳ נחום היה חסיד לובאוויץ וכבר היה לפני אצל הרבי.

כשחזרתי הביתה ומסרתי דברי הרבי לקהל וגם לר׳ נחום עצמו, התעוררה השאלה בדבר קבלת שוחט חדש במקום ר׳ נחום. וכנהוג במקרים אלה, נתגלעו חילוקי דעות. אני הבאתי לנסיון את השוחט ר׳ שרגא, שלמעשה שימש, אחר־כך שו״ב בעירנו, סייע הרבה על ידי ר׳ מנדל דינרשטיין, שנקרא: „מנדל שמואל נח׳ס״. לפי החוק צריך היה חוכר מס הבשר — „קאראָבקע״ — לקבל שוחט. ר׳ מנדל מצא תחבולה וקיבל את ה„קאראָבקע״ מהחכירה הפומבית הממשלתית ועל ידי כך עלה בידו לסיים עם השוחט ר׳ נחום בענין פיצוייו, ועתה הגיעו הדברים לידי כך, שנשלח מכתב, מכל הקהל כאחד, אל הרבי ובו בקשה שיחווה את דעתו על ר׳ שרגא. בהגיע תשובתו החיובית, נתקבל ר׳ שרגא לשוחט עירנו.

בחודש תשרי תרע״ה נכבשה עירנו ע״י הגרמנים. אני במקרה לא הייתי אז בקורניץ ונותקתי מבית אבי, עד שהגרמנים גורשו מעירנו. באמצע חורף זה חזרתי הביתה ומצאתי, כי מפאת ימי החירום נתבטלו „חדרים״ והנערים נעזבו לנפשם. אני אספתי נערים מספר וקבעתי אתם שיעורים בגמרא ובמקרא. מהם יצאו אחר־כך לישיבת לובאוויץ העלם זלמן בן ר׳ יצחק מיכאל והעלם ברל בן בינא הירשל׳ס ושניהם ב״ה הצליחו בלימודם.

בעת ההיא ארגנו, מטעם ועד העזרה של „הז׳אָמסטוואָ״ חלוקת מצרכי מזון ואני נתמניתי כראש הוועד המקומי. עסקתי בזה הרבה, עד אשר הוכרחתי לעזוב את עיר מולדתי והרחקתי לנוד לרוסטוב, מקום שבתו של הרבי בימים ההם. מני אז לא ראיתי את עירנו, עד שנת תרצ״ד.

בחורף תרפ״ו ואני נמצאתי אז במוסקבה, קיבלתי מכתב מאנשי עירנו בו הזמינוני לשוב לקורניץ ולכהן בה ברבנות וזה נוסח המכתב:

ב״ה ב׳ שבט תרפ״ו קורעניץ.

אל כבוד תפארת ידיד נפשנו וידי ה׳ הר. המופ׳ בתוו״י ובמידות טובות וישרות וו״ח כו. מוה׳ יעקב לנדא ני׳.

כהיום הואלנו לפנות לידידנו בהצעה, באשר לא כבר עזב ר׳ נח את עירנו, כי נתקבל לעיר אחרת החלטנו בהסכם כל אנשי עירנו, רוב מנין ורוב בנין לנסות לדבר על לב ידידנו אולי יאבה לבא לפה לקחת משרת הרבנות בעירנו ואף כי רבים מאנשי מעלה דופקים על דלתי עירנו יום יום רבנים מצוינים, אך אמרנו נחזיר העטרה מעירנו לישנה, היינו מגזע משפחת הרבנים הצדיקים שמלפנים בעירנו. ואולי גם בזאת יכופר עון ישראל וחטאת עירנו לא תמצאנה עוד כעתירת ידידיך דו״ש וטובך מלו״נ.

ישראל בר״ז פינחס אלפרוביץ	שמעון מיכל ב״ר שאול הורוויץ
מרדכי ב״ר זלמן אורי הורעוויץ.	שמעון ליב צימערמאן
מ׳ מענדיל ב״ר זלמן אלפיראוויץ.	יקותיאל מאיר הכהן קרעמער
זלמן מנדל ב״ר פינחס צעפליאוויץ.	מנחם מענדל ב״ר ש״נ דינערשטיין.

מבקשים אנחנו להשיבנו תומ״י ע״י טעלעגראמע אם יכול להיות מצדו להוציא לאור.

נאום מ׳ מענדל בר״ש אלפעראוויץ
ונאום זעליג ב״ר מאיר מיכל געבעלמאן
ונאום דוב בער הימעלפארב

ע״כ המכתב.

לבי היה רחוק אז מלקבל את ההצעה הזאת והצעתי לקבל את אחי הרב ר׳ שמואל הלל וזה לא יצא לפועל.

בחודש אלול תרצ״ד, בדרכי לארץ־ישראל ביקרתי בקורניץ והספקתי להתראות עם ידידי מקדם: השוחט ר׳ שרגא, ר׳ ליב מטוסוב, ר׳ יקותיאל מאיר, ר׳ מענדל שמעונ׳ס ועוד. מי יכול היה אז להעלות על דעתו מה יצפון העתיד בחובו.

דמויות יקר

ר׳ יהודה זושה׳ס. כבן שש או שבע הייתי עת הלך ר׳ יהודה זושה׳ס לעולמו, ואף־על־פי־כן ניצבת לנגד עיני דמותו. אדם מורם מעם בכל הליכותיו, — מורם בגופו וגם בנפשו.

זוכרו אני מבית אבי, הרב ז״ל. בשעה שבא לבקר אצל הרבי מליאדי שהגיע אלינו לפי הזמנת העיר, בחורף שנת תרנ״ט או תר״ס. וזכורה לי העלטה אשר כיסתה את פני עירנו ביום שר׳ יהודה זושה׳ס שבק חיים. את עיניו האדומות מבכי, של אבי, הרב ז״ל, אזכור עד היום.

ר׳ יהודא זושה׳ס למדן גדול היה וחסיד מובהק בכל מהותו. פרנסתו היתה על בית מזיגה — „פיוונא לאווקא״.

פעם, ביומא דשוקא, כשהבית מלא היה גויים, נעלם ר׳ יהודה ואיש לא ידע את מקום הימצאו. החלו לחפש אחריו עד שמצאוהו יושב בהיחבא ב„מנין״ שהיה בחצרו ונקרא היה „יודעס מנין״ (עלה באש בשנת תרס״ו, בערך) ומעתיק לו מאמר חסידות. כל ערך לא היה בעיניו לאותו יומא דשוקא, בעולם אחר לגמרי היה נתון.

ביום שמחת־תורה, האחרון לחייו, היתה שמחתו בלתי רגילה, בביתו: רקד על השולחן, ובשמחה של מצוה סיים את ימי חלדו. בתחילת החורף עזב ר׳ יהודה זושה׳ס את העולם לאבלם הכבד של כל תושבי העיר, מנער ועד זקן. ונפשו הטהורה עלתה למקורה.

מלבד המפורסמים כר׳ יהודא זושה׳ס. ור׳ ליב עפרון, אחד המיוחד בין חסידי קוידנוב, ור׳ דוד שיהענוער, חסיד לובאוויץ, למדן ופיקח, היו אנשי מעלה, שהיו צנועים בהליכותיהם וערך מיוחד להם. בין מלמדי עירנו יש לציין את אישיותו הנשגבה של ר׳ ראובן מאליסקָר. לא כל אחד זכה להתקבל כתלמיד אצל ר׳ ראובן. אצלו היה מספר התלמידים מצומצם, לא יותר משמונה ורק נערים בוגרים. עמדה לי כמובן זכות אבא — שנתקבלתי לחדרו בהיותי בן שש בלבד. ר׳ ראובן היה למדן ובקי בהלכה וגם בדקדוק היתה לו ידיעה רחבה. נוסף על זה היו לו הרבה ידיעות ברפואה. בשל מחלת אשתו פרידה היה אצל הפרופיסור

בורא — ממציא „מי בורוב" והפרופיסור קירב אותו והאציל עליו מידיעותיו הרחבות. הוא ידע הרבה תרופות מהמקובלות בימים ההם ובקורניץ היו מסתייעים בו במקרים רבים כרופא.

ר' יוסי המלמד היה יהודי בקי במשניות ולמדן והיה תמים במעשיו.

היה בקורניץ יהודי אחד בשם „איצ'ה מאיר דער קוימען קערער", חותנו של ר' מיכאל היערי מרחוב מיאדל ועד זקנה מופלגת היה הולך לנקות את ארובות העשן בכל בית. בבואו גם ל„מנין" שלנו לרגל מלאכתו זאת אהב להשתעשע אתי, בהיותי ילד קטן, ולספר לי מקורות חייו וזה אשר שמעתי מפיו:

בצעירותו היה פקיד אצל ר' הירשלה ר' זלמנ'ס וכשנסעו ממשפחת ר' הירשלה ללובאויץ לחתונת בנו ר' דן נסע גם ר' איצ'ה־מאיר ללוותם. הקור היה גדול ורגליו קפאו, עור רגליו ירד בשעת חליצת מגפיו והיה במצב מסוכן. הרופא אמר לו כי ימיו ספורים. כאשר הרבי בעל ה„צמח צדק" נכנס לבקרו פרץ ר' איצ'ה מאיר בבכי. על שאלת הרבי, מדוע זה יבכה? סיפר לו, כי הרופא אמר, שרק חודש אחד יוכל לחיות. גער בו הרבי ואמר: „פעטעך, פעטעך! עוד תחי' כך וכך שנים". בעת ספרו לי על מאורע זה, זלגו עיניו דמעות (כבר זקן מופלג היה אז) ואמר לי: „לא נשארו כבר שנים רבות ממספר השנים שיעד לי הרבי". כשיצא את לובאוויץ בדרכו לקורניץ בירכו הרבי בברכת „פארט געזונד" והוא בא לקורניץ עד לכיכר השוק כאדם בריא. באמצע רחבת השוק פגשתהו אשתו והוא ביקש ממנה שתעזור למחותנים בפריקת חפציהם והוא ילך הביתה לפוש. עד הבית הגיע ברגליו ושכב על התנור, וחדשים מספר נשאר צמוד למשכבו. אצבעות רגליו נותחו, אך למרות זאת היה מטפס ועולה — לאחר שהבריא — על גגות הבתים לנקות את הארובות, עד זקנה מופלגת. מדי לילה בלילה, בין השעות שתיים־שלוש אחרי חצות היה רץ ל„בית מדרש" לומר תהלים.

ר' מאיר שמואל. הכרתיו בזקנותו כשראיתו היתה לקויה והיה כמעט סגי־נהור. בשעות היום היה מעיין בקושי בספר. אולם בלילות היו לו שיעורים קבועים בגמרא, עם ר' יואל נחום הצבעי ב„מנין" שלנו. ואף שמקשיב היה בע"פ למה שקרא חבירו ניכר היה כי הענין נהיר לו יותר מאשר לר' יואל נחום. כי הענינים בש"ס חקוקים היו בזכרונו. הוא היה יהודי בעל מידות תרומיות וירא שמים בתכלית, בצעירותו היה מלמד גמרא לילדים.

פרנסתו היתה מחנות, שאשתו החזיקה בבנין החנויות שנמצא בטבורה של כיכר השוק, בה היתה מוכרת זפת, מיני רפואות פשוטות וכדומה. והוא גופו היה עוסק בתורה.

ר' מאיר בער „דער איינבינדער", כך נקרא. למעשה אף כורך מומחה לא היה (כורך מומחה היה ר' מנחם־זושה). — כפי הנראה בחר במלאכה זו מפאת היותו בעל מחשבה, כי לא רצה שעבודתו תפריע את הלך מחשבתו. בצדק היה אומר אחי ר' שמואל הלל ז"ל שמדי עברו ליד ביתו של ר' מאיר בער ברח' קוסיטה אי־אפשר שלא יתעכב ליד בית זה, בו גר לפנים אדם הוגה מחשבות. בכל מאודו היה ר' מאיר בער שקוע ברעיונות חב"דיים. כל שנה נהג לנסוע להרבי ללובאוויץ ובזה

היתה כל חיותו. בנסעו פעם ברכבת ללובאוויץ שאלו יהודי גרמני: „ווארום טראגען זי צוויי מיצען?" (כונתו היתה לכיפה אשר חבש ר' מאיר בער מתחת לכובעו). „כיון שישנם יהודים — ענהו ר' מאיר בער — שאפילו כובע אחד אינם חובשים, משום כך עלי לחבוש שנים".

ר' מאיר צירעס. באותו זמן היו מגיעים המכתבים בשביל תושבי קורניץ לווילייקה, שהיתה מרוחקת כשמונה ק"מ מקורניץ. ר' מאיר היה משמש כעין דוַר. הוא היה הולך ברגל יום־יום לווילייקה להביא את המכתבים. משכורתו היתה „קופיקא" מכל מכתב. אולם כלל לא שפר עליו חלקו אם איבד מכתב בדרכו. למעלה מכל מכל ספק כי בשעת הליכתו היה מעמיק להגות בחסידות והיה חוזר בע"פ, או מתוך הכתב מאמרי חסידות ששמע מפי הרבי.

קשה להבין מה היתה מנת חלקו של ר' מאיר בעולם הזה, לולא קורת נפשו מהתבוננות בדברים נעלים, בהאריכו בתפילתו.

ביום השבת, בשעה מאוחרת, כשכל הקהל כבר ערך את סעודת השבת, עדיין עמד ר' מאיר בקרן־זוית ב„מנין" שלנו ועינג את תפלתו בנעימות חסידיות שמביאות לעמקות ולהגיוני לב והדמעות היו זולגות מעיניו.

ר' מאיר זכה עוד להכיר את הרבי בעל ה„צמח צדק" ולשמוע מפיו דברי חסידות. ראיתי איך נפשו התמוגגה בזכרו את ה„צמח צדק" ומה ששמע מפיו. דמעותיו היו ניגרות בשעה שנזכר כיצד ביאר ה„צמח צדק" את הפסוק „ישא ה' פניו אליך".

ממה התפרנס ר' מאיר לאחר שנפתח בקורניץ משרד דואר לא ידוע לי. אשתו בילא היתה מלמדת כתיבה לנערות, אך ספק לי אם מצא בזה די מחיתו. אולם ברור הדבר שעד זקנה ושיבה נשאר נאמן למהותו — דביקות בחסידות. והשתדל בכל נפשו ומאודו לרדת לעומקה. הוא לא חס על כבודו והיה פונה אף לצעיר ממנו כדי לבקש הסבר בדברי חסידות.

כר' מאיר בער היה אף הוא נוסע מדי שנה בשנה ללובאוויץ והיה חוזר עם מטען גדול. מלבד „מאמר" חדש היה מביא אף ניגונים חדשים. הוא היה בא בכל ליל שבת ל„מנין" שלנו ללמוד וגם לחזור על הניגונים המלאים כוסף, לבביות, ורגשי דביקות בה' אלוקים חיים.

ר' חייקל וָלוול היה עוסק בתורה ובחסידות בשקידה רבה, אף שסוחר היה ולרגל מסחרו היה נוסע מדי פעם לכפרים. האיכרים, הגויים, היו מספרים כי „ווֹלפקא" יושב כל הלילה על התנור „ומתפלל" כך הם הבינו את הדבר.

בכל יום היה לו שיעור קבוע ברמב"ם שהיה לומד בקביעות. גם הוא היה בין הנוסעים ללובאוויץ והיה בעל רגש חסידי. הוא היה בעל עמדה חשובה בעיר, ונהג להילוות לאבי במפעל המגבית לקמחא דפסחא. אדם מלא נועם היה ולבו ער לכל דבר טוב. ר' חייקל ולוול היה גיסו של ראובן מאליסקר. ומפליא הדבר שבזמן קצר נכחדו שני בתים אלה, כלומר: ר' ראובן ואשתו ור' חייקל ולוול ואשתו.

ר׳ חייקל ולוול נפטר באופן פתאומי, שכב לישון ולא קם עוד. אשתו נפטרה כמדומני שבוע לפני כן. ואך זמן קצר לאחר פטירתם עלה ביתם הגדול באש.

בין אלה שלא התבלטו מפאת צניעותם היה ר׳ שמעון־מיכל, והוא חסיד קפוסט ובצעירותו היה מהיושבים בקפוסט. הוא היה בע״ב חשוב ונכבד. פרנסתו היתה ממסחר סיטוני בקמח.

בכל מהותו היה „א חסידישער איד״ ולא היה זז מה„מנין״ לאחר התפילה אם לא למד פרק תניא. הוא אהב להתעמק בדברי חסידות. בשבתות היה כל עסקו בתורה.

בין הבע״ב החשובים היה גם ר׳ „חצקל בינה שימח׳ס״ (אביהם של ר׳ מנדל, ר׳ זלמן ור׳ משה) הוא היה נוסע להרבי לליאדי והיה קובע עתים לתורה, איש תמים בהליכותיו.

לימים תפס מקום חשוב בעירנו הנכבד ר׳ יקותיאל מאיר. הוא היה יהודי ירא שמים, תמים בכל דרכיו, הוא היה מרצה משניות בפני הקהל ב„שטיבל״ הישן. אביו היה ר׳ יהושע ליב המלמד. ר׳ יהושע ליב היה בקי ממש בכל שתא סדרי משנה והיה תדיר חוזר משניות בע״פ. כל בניו היו אנשים ישרים ותמימי דרך, והריהם, מלבד ר׳ יקותיאל מאיר: ר׳ נחמן יוסף, ר׳ מנדל ור׳ חיים זלמן. כולם עסקו במסחר, ואף ר׳ יקותיאל מאיר התפרנס ממסחר. היתה לו חנות לקמח, אך יחד עם זאת היה הוגה בתורה. תמיד יכולת לראותו יושב בחנות וספר בידו. הוא היה חתנו של ר׳ יחיאל יענטעס וגר בבית חותנתו. גיסיו היו בנו של יעקב מנדל מרקון, בעל טחנת הקמח בכפר איבונצביץ׳ הקרוב לעיר, וזישקה שמעונ׳ס. בקורניץ מכובד היה בעיני הכל.

בין היהודים הצנועים היה ר׳ מאיר שלום, שמש היה בבית הכנסת האמצעי (די נייע שטיבעל) בקי בדינים, ממונה היה על סידור העירובין ואבי, הרב ז״ל היה סומך עליו. כמובן, שלעתים היה פונה בשאלה לאבא בענין זה, אבל ידע כיצד לשאול ושאלתו בענינים אלו היתה שאלת חכם שהיא חצי תשובה. הוא היה גם בא־כח „הרב מטעם״, שגר בווילייקה, עיר המחוז. רושם היה את הלידות, הנישואין ור״ל את הפטירות. הוא היה כותב כרגיל גם את הכתובות וידע לכתוב את שמות המתחתנים כדינא. מעשה שהיה ושמש מביהכ״נ אחר, כתב כתובה למתחתנים שהיו מביהכ״נ שלו והביא את הכתובה לאבי, הרב ז״ל. אבא נזף בו ופסל את הכתובה, מאחר שהשמות היו כתובים שלא כהלכה. ואמר לאותו שמש, כי כתובה צריך מאיר־שלום לכתוב. ר׳ מאיר שלום היה בקי בדקדוק הלשון והיה קורא בתורה לפי כל כללי הדקדוק.

ר׳ יואל נחום נהנה מיגיעו היה, אומנותו היתה צביעת בגדים. יומם ולילה הגה בתורה. בשחרית היה נשאר זמן רב אחר התפילה כדי להשלים את שיעוריו וערב־ערב היה לומד גמרא עד שעה מאוחרת בלילה. ראיתיו פעם לומד תורה מתוך מכאובים נוראים, עד כדי כך שניסה לשכך את כאביו בלגימת נפט, אך מלימוד הגמרא לא מש.

מהעסקנים שבעיר היה ר׳ מנדל שמעונ׳ס. הוא היה בנו של שמעון

מ א י ר פ ר א ד ס. מנדל היה אדם ישר ונבון דבר. עסקו לפני המלחמה העולמית הראשונה היתה חנות בבית — עזבון לו ולאחיו ר׳ זישקה מאביהם.

בזמן המלחמה נדד לעיר באלשוב. גם שם פגשתיו בעת נסעי למקומות הפליטים בתוככי רוסיה בשליחות האדמו״ר מלובאויץ לסדר את הענינים הרוחניים של הפליטים. שם היה גר אז גם ר׳ חנן איצה׳ס, אחיהם של שמעון ומרדכי איצה׳ס.

אחרי המלחמה שב ר׳ מנדל ואחיו ר׳ זישקה לקורניץ. בשעה שעברתי את קורניץ בשנת תרצ״ד מצאתיו כבעל מלון, בו היה מקום לינתי. שוטר פולני שהיה במקום רצה להפריעני, באמרו שאין לי רשות לינה בפולניה, אך ר׳ מנדל השתיקו.

ר׳ מ ר ד כ י ה ו ר ב י ץ, שנקרא ר׳ מרדכי פראד׳ס, היה בן ליהודי חסיד שהיה אצל האדמו״ר בעל ה„צמח צדק״. שם אביו הוא ר׳ זלמן אורי. הוא נעשה שוחט במצותו של ה„צמח צדק״. עד סוף ימיו היה שוחט בישוב קטן סמוך לקורניץ. גם בנו הגדול ר׳ חיים ישראל היה שוחט. לא כן בנו ר׳ מרדכי שהיה בעל חנות לסחורות ברזל. אך את נפשו ליהטו רשפי אש, שלהבת קודש. בעצם יום השוק, כשחנותו מלאה היתה קונים גויים היה עוזבה ורץ להתפלל בציבור. בביהכ״נ. כן רגיל היה לבוא ערב ערב למנין שלנו ללמוד.

בצעירותו למד ר׳ מרדכי בעיר לֶבדובה, שם הושפע מר׳ לויק לבדובר שהיה ירא־שמים גדול. פעמים אחדות ביקר יחד עם חברו אצל הרבי מקוידנוב בימים ההם. לאחר מכן, בהיותו בגיל העמידה, נעשה חסיד לובאוויץ נלהב. הוא היה מאריך בתפילתו ביום השבת זמן מסוים אחרי תפילת הציבור. פעמים מספר נסע לאדמו״ר מלובאוויץ ואף בהיות הרבי ברוסטוב על נהר דון.

לעת זקוניו זכה לעלות לארץ־ישראל, לפני כעשרים שנה. הוא התיישב בבני־ברק ואחרי פטירת אשתו עבר לגור סמוך לפ״ת, אצל בתו. יום־יום היה הולך לפ״ת ללמוד גמ׳ עם רב אחד ועוד כמה מרעיו. הרבה מאד הגה במשניות. משאת־נפשו היתה לחזור על כל שתא סדרי משנה מאה פעמים ואחת. וודאי השיג את מגמתו, כי תדיר גריס במשנה. לפני כשנתיים נאסף אל עמיו.

בין נכבדי עירנו היה ר׳ ל י י ב מ ט ו ס ו ב, בשכבר בעל ביח״ר לזפת מזוקק בסביבות קורניץ ולבסוף עבר לגור בעיירה והיתה לו חנות לרפואות. הוא היה מוקיר רבנן ועסקן.

בימי השתתף ר׳ לייב מטוסוב בכל הענינים הציבוריים.

כאשר עברתי את קורניץ היה גם הוא בכלל הידידים אתם נפגשתי, וגם ביקרתי בביתו.

בעלי מלאכה

כל בעלי המלאכה בקורניץ היו מופלאים במינם. בין הסנדלרים יש לציין את ר׳ משה הסנדלר (מרח׳ דאלהינוב) הוא היה יהודי בעל להט, והיה קורא בתורה בהתלהבות. הוא היה חסיד קוידנוב. אביו היה ר׳ יהושע הסופר מווילייקה. בנו של ר׳ משה, שלמה חיים, למד תורה ב„מנין״ שלנו ובהגיעו לגיל הגיוס נדד ללונדון. שם משפחתו היה ק ו ר. וכַפי הנשמע שימש כחזן באחד מבתי־הכנסת בלונדון, ושם נפטר.

גם הירחמיאלים הסנדלרים היו אנשים יקרים. בנו של ירחמיאל מרחוב קוסיטה, תנחום שמו, למד יחד אתי אצל ר׳ ראובן מאליסקר.

ביו הנפחים יש להזכיר את „לייבה דעם שמיד״. מי שראהו בשבת יכול היה לדמות שלפניו רב מפואר. זקנו הלבן שירד על מידותיו, מבנה גופו האיתן והגבוה משכמו ומעלה הרהיב את העין. הוא היה מהחזנים בימים הנוראים.

ר׳ אליהו הנפח היה ש״ץ קבוע בימים הנוראים ב„שטיבל הישן״ בזמן האחרון גר בעירתנו ר׳ שמואל יצחק הנפח, חסיד לובאוויץ. הוא ידע פרק בהלכה והיה ספוג רוח החסידות.

היה בקורניץ יהודי זקן בשם „שימש׳ל דער קאטלער״, אביו של „מוטקה דער קאטלער״. קשה למסור את חן ערכו ומהות נפשו היקרה. הוא לא היה ת״ח, רק הקשיב בלמודי שו״ע ועין־יעקב, אבל תמימותו וישרות לבבו נעלות היו משל רבים, שהם בני תורה. בו התגבשה הרוח החסידית שספגו אנשי קורניץ התמימים מאת גדוליהם.

פעם בהתועדות ביומא דפגרא חסידי אמר ר׳ שימש׳ל כך: „איך בין ווערט אז איך זאל זיך לייגן אף דער ערד. און דער גאנצער מנין זאל טרעטן אויף מיר״. (ראוי אני, כי אשכב על האדמה וכל הציבור שב„מנין״ ידרוך עלי).

בין הנגרים יש להזכיר את ר׳ זלמן דער סטאלער. בין התנרים את ר׳ דניאל יענקל דער מולער ואת ר׳ יוסי דעם מולער אשר כל רואיהם הכירום כי אנשי קורניץ הם.

השפעת עירנו הגיעה גם על סביבתה, כלומר: לקורניץ היו שכונות נספחות, ראָצ׳קה, נייקה, אוסטשקובה וכו׳ ששייכות היו לשיפוטה של קורניץ. בראָצ׳קה כיהן במשרת שו״ב החסיד הנעלה ר׳ יוסף מאיר הלוי לוין שהיה מחניכיו של הרב הצדיק החסיד המפורסם ר׳ הלל פאריטשער נ״ע ובימי היה נוסע להרבי מלובאוויץ והיה יהודי עסיסי בכל הליכותיו. קורת־רוח היתה לשבת במחיצתו ולהקשיב לסיפוריו מימי קדם, מדרכיו של מחנכו הגדול, ולשמוע מפיו אמרות חסידיות.

שונים היו גם קצבי עירנו מקצבים בערים אחרות. בקורניץ היו הקצבים יהודים תמימים ויראי חטא.

ביניהם יש לציין את ר׳ אברהם־דוד ובניו יצחק־מיכאל הי״ד וישראל. יהודי פשוט היה ר׳ אברהם דוד אבל תמים במעשיו וירא שמים. הוא למשל לא העלה על דעתו כלל לברך על האתרוג בבוקר יום הראשון של חג הסוכות מבלי שהשכים עוד בקדרוניתא דצפרא וטבל במקוה, שם הוא היה הראשון. יחסו לתלמידי־חכמים היה יחס של כבוד ואהבה רבה. יש לציין, כי נשא מתוך שויון נפש הפסדים גדולים בעסקו שבאוהו מפני ההלכה, על כך תעיר העובדה הבאה:

כשנפטר ר׳ ישראל יצחק השוחט, עמד אבי, הרב ז״ל על כך, שיש לבנו, ר׳ גרשון, דין חזקה על משרת השו״ב, דעת בע״ב היתה נגד זה מטעמים ידועים בעיר. ועל אחת כמה וכמה התנגדו לכך הקצבים שדעתם לא היתה נוחה ממינוי שו״ב צעיר, שעדיין אין לו נסיון. באותה שעה ידע ר׳ גרשון רק שחיטת עופות, אך כיון שאבי עמד על דעתו שע״פ ההלכה שייכת המשרה לבן המנוח, נתקבלה דעת אבי

באסיפה רבתי, שהתקיימה ב„מנין" שלנו, שר׳ גרשון יסע להשתלם במלאכת השו"ב והוא ימלא מקום אביו.

ר׳ גרשון היה חסיד קאפוסט, ואף היה מהיושבים בה, ישיבת ארעי, וכיון שבעתיד עברה הנשיאות דקאפוסט לבברויסק, נסע ר׳ גרשון לבברויסק להשתלם במלאכתו. מקץ שלושה חדשים חזר ועמו תעודות המאשרות שבקי הוא במלאכתו, מלאכת השו"ב. אבי, הרב ז"ל בחן אותו בהלכות שחיטה, במלאכת העמדת הסכין, וסמך ידיו עליו, שיכנס לתפקידו.

בפעם הראשונה כאשר שחט ר׳ גרשון אצל ר׳ אברהם דוד היתה לו אחר השחיטה איזו הרגשה בסכינו. השוחט הצעיר המתין עד אחרי בדיקת הריאה וכשלא נמצא בה כלום קרא את ר׳ אברהם דוד אל קרן זוית וגילה לו כי סכינו אינו בסדר. ר׳ אברהם דוד קיבל עליו את הדין בשקט גמור.

יצחק מיכאל בנו של ר׳ אברהם דוד נרצח ע"י גויים בדרך לדאלהינוב, ובן בנו זלמן למד בישיבה בלובאוויץ והיה בחור מצוין. ישראל, בנו השני של ר׳ אברהם דוד היה יהודי נלהב ומדקדק במצוות.

ר׳ משה בנימין, בנו של הנדל הקצב, היה יהודי בעל להט חסידי, ובימי המלחמה העולמית הרחיק נדוד אל הרבי מלובאוויץ בשבתו ברוסטוב שעל הנהר דון.

ר׳ ישראל חננ׳ס היה יהודי תמים וכן גם אחיו איצ׳ה חננ׳ס, מרחוב קוסיטה.

באוסטאשקובה גר ר׳ מיכל אוסטאשקובר, יהודי תמים ובעל שאר רוח.

יש להזכיר בהערכה ובכבוד את הישוב נארוץ׳, עם אבי המשפחה ר׳ שלום נארוצ׳ער. שם היה מקום תורה. כל האחים ר׳ משה, ר׳ חיים ור׳ יצחק ואביהם ר׳ שלום היו יהודים למדנים, מעמיקים בתורה ובעלי מחשבה.

בזמני עבר ר׳ יצחק לגור בקורניץ והיה שוקד על התורה. הוא היה בין באי ביתנו הקרובים.

הדברים המובאים לעיל נותנים מושג־מה ממהותה של עירנו קורניץ בימים ההם. — שבתה, חגה ומועדה, וכל הליכותיה; מאוירה שהיה ספוג ורווי קדושה, תמימות, אמונה טהורה והתלהבות חסידית הנובעת מעמקי הנפש.

וידעו הדורות הבאים לראות נכוחה את צור מחצבתם.

מאכס אלברטס
(מגדל פייגס)

הסבתא מריאשה

כבר עברו למעלה משישים שנה מאז נתרחש הדבר, עליו אספר. היה זה באחד מימות חשון הסגריריים, ימים שהרחובות משובשים מחמת השלוליות, והבוץ עמוק עד מאד. הייתי עדיין נער קטן, בשנות לימודי הראשונות, למדתי בחדרו של הרצל המלמד. החדר שלנו היה ברחוב קוסיטה, בביתו של יוסף רפאל הנחתום. הסתיו כבר היה בעיצומו, אך אמי העניה לא קנתה לי עדיין מגפים. כדי ללכת לחדר היתה עוטפת היטב את רגלי במטליות, עומסת אותי על כתפיה — ונושאת אותי לחדר ללמוד תורה.

„טשיאַפּ טשיאַפּ" — בוססת אמי בתוך הבוץ העמוק של הסמטה הקטנה, שנקראה בפינו „די געסלקע". את רגלי מצמידה היא בידיה אל גופה, ואת ידי הקטנות כורך אני לצוארה. מפעם לפעם הייתי מרגיש כי משהו חם טיפטף על ידי. לא היתה זאת ודאי טיפת־גשם, שכן קרים היו הגשמים באותם הימים. ומי יודע? אפשר היתה זאת טיפת זיעה ממצחה היגע של אמי ושמא לא זיעה אלא דמעה לוהטת מעיניה? אבל אני עדיין ילד הייתי ולא העמקתי חקר. מאושר הייתי, כי אני, מנדל'ה פייגס, הנני הילד האחד בכל העיירה שאמו נושאת אותו על גבה „שק קמח" לחדר.

„טשיאפ — טשיאפ" — כבר בוססת אמי בשלוליות של רחוב דאַלהינוב, כאן עמוק היה הבוץ מאד, גבה של אמי משתוחח יותר, ופחד מתעורר בלבי, כי עוד מעט תיכשל ותיפול מכובד המשא... אך הכל עבר, בעזרת השם, בשלום והנה כבר הגענו לרחוב קוסיטה.

כאן, על המעקה הגבוה של חייקל־וולוול, תורידני אמי, תיישר את גבה הכפוף, בידה תיטיב את פיאותי ובסינרה את פניה. רגע תציץ לתוך עיני, חיוך מתוק יבהיר את פניה העצבים; נשיקת פיה תחמם את מצחי וכך תכניסני אל החדר פנימה.

החדר נמצא בקצה הרחוב מזה, אולם בקצהו השני של הרחוב, שם קברה אמי באביב ימיה את חלומות חייה הצעירים. שם, מעבר לגשרון שעל פני הנחל, סמוך לטחנת־המים, בין אילנותיו של בית־העלמין היהודי, ישכון עפר, בחיר נעוריה, מחסה ומגינה ואבי ילדיה הרכים. אולם כאן, בקצהו זה של הרחוב, חרדה אמי על ניצן רך וצעיר, חרדה היא ומתפללת, כי הניצן יגדל, יתלבלב והיה לעץ־חיים — מתנת אלהים ורחמיו על כל הענות אשר מצאַתה.

הנה כן היתה דרכה של אמי בוקר־בוקר להביאני אל החדר וערב־ערב לקחתני משם. וכך נקפו ימים על ימים...

יום אחד, הדבר נתרחש ביום־השוק, ואנו יושבים כדרכנו אל השולחן שבחדר. הרבי לימדנו אז את הסדרה „ויצא" וזכור אזכור כי עמדנו בפסוק „וילך ראובן"... שהרבי היה קוראו ומפרשו בניגון ערב: „וילך ראובן בימי קציר חטים וימצא דודאים בשדה, ויבא אותם אל לאה אמו..." בחוץ היה סגריר וסתיו, אולם בדמיוננו הפלגנו על כנפי הניגון אל שדות רחוקים בהם שמש ודודאים... עודנו דואים בעולם הדודאים והנה נפתחה הדלת ואל החדר נכנסה הסבתא מריאַשה שהיתה אהובה על כולנו. והיא עטופה ברעלה הגדולה שנקראה „פאַצ׳יילע".

„שלום לכם יקירים!" — מברכת אותנו הסבתא.

„שלום שלום לך הסבתא" — נשיב כולנו פה אחד.

הסבתא מריאשה, האהובה, ניגשה אל הרבי, לחשה לו משהו על האוזן, ולאחר מכן הסירה את הרעלה, ונחשו־נא מה נתגלה לפנינו?.. פלאי־פלאים, כסנדלר ממש אוחזת הסבתא בידיה זוג מגפים קטנים, — מגפים לכל הפרטים והדקדוקים — מלמעלה אזנים קטנות להם ומלמטה, מסביב לעקב, פרזלים של ברזל מבהיקים. ריח של עורות חריף ורענן ממלא את כל החדר. והסבתא הטובה והנדיבה מדברת אלינו בזה הלשון:

„יקירי שלי — אומרת היא — היה זה ודאי מאת האלהים, בלכתי בשוק מצאתי זוג מגפים קטנים ואני רוצה לתתם לאותו ילד שהם יתאימו לרגליו." — — —

לבי החל לנקוף. אלהים הוא היודע, מהרהר אני, אם מגפים אלה יתאימו לי?

במקום זה מוצא אני צורך לספר על סדר שבתנו בחדר. בדרך כלל שרר שויון בין הילדים, בעיקר בשעה שהם שיחקו במשחק הסוסים, המחבואים, „קליפ־קלאפ". במשחקיהם אין הילדים יודעים מכל יחוס אבות והבדלי מעמדות. אולם בחדר, בשעה שהרבי הושיב את הילדים אל השולחן הארוך, מקפיד היה שהם ישבו לפי היחוס ולפי מעמד אבותיהם בחיי הציבור של העיירה, גם אנו בחדר ישבנו לפי סדר זה.

בראש השולחן, ליד הרבי, ישב שאול מניֶ׳ס, אחריו גוטמן דני׳ס, אחריו זלמן חצקל׳ס וכו׳... אני ישבתי אחרון, בקצה השולחן. הן דל הייתי ויתום.

משהתחילה הסבתא מריאשה למדוד את המגפים פתחה, כמובן, לפי סדר שבתנו, כלומר: משאול מני׳ס.

בטבורו של החדר העמידו שרפרף, על השרפרף ישב שאול והוא חלץ את מגפיו היפים והמבריקים, ניסה לנעול את המגפים של הסבתא, ניסה ולא הצליח, קטנים היו מדי. ניצוץ של תקוה הבהב בלבי: מי יודע את דין־האלהים — אלהי אברהם יצחק, ויעקב!.. הנה כבר מודדים את המגפים לרגליו של גוטמן — ושוב איזה פסול, המגף משפשף את הקרסול, לזלמן חצקל׳ס לוחץ המגף באצבעות, ליד החרטום — וכך מדדו כל ילדי החדר וכולם מצאו איזה ליקוי.

עכשיו תורי, אני כבר יושב על השרפרף, הסבתא מריאשה מושכת את המטליות ומסירה אותן מרגלי ואני נועל את המגפים. הסבתא מריאשה ממששת סביב־סביב — למעלה, למטה, מהצדדים; גם הרבי בודק ובוחן ובשמחה אומרים הם לי, כי שיחקה לי השעה וזכיתי בגורל.

הסבתא מריאשה נשקה לי, נתנה לי פרוטה לאות הוקרה וציוותה עלי לרוץ מהר הביתה ולספר לאמי על הנס שנתרחש.

אמי בירכתני בשמחה ושמא גם בצער? —

„נו, עכשיו ינוח קצת גבי" — אמרה לי אמי...

לימים, משגדלתי וחכמתי יותר, הבינותי, כי מלכתחילה נועדו המגפים בשבילי ורק בשבילי. כי לא בשוק מצאתם הסבתא שלנו, אלא הסנדלר תפרם לפי הזמנתה. אז הבינותי, כי הלחש שהתלחשה עם הרבי וטכס המדידה לכל ילדי החדר, לא היו אלא העמדת־פנים, שלא לביישני בעיני התלמידים ולא לצערני...

כה נפלאים היו מעשי צדקתה ורחמיה הרבים של הסבתא מריאשה...

בימים ההם*

העיירה הנידחת קורניץ, בשנות הששים של המאה הקודמת, מילאה תפקיד חשוב בחיי הרוח של סביבתה. מפורסמת היתה בתלמידי־חכמים, ביהודים מכובדים והיתה מקובלת כמרכז חשוב לחסידי לובאוויץ׳, שבגליל וילנה.

אמנם, קטנה ודלה היתה ואף־על־פי־כן החזיקה בכבוד ארבעה בתי־כנסת של חסידים ובית־מדרש אחד של מתנגדים. לזכותה יאָמר, כי היא היתה בין הישובים המעטים, מאותו זמן, בה חיו באחוָה חסידים ומתנגדים יחדיו... רוחות ההשכלה, שכבר חדרו בערים הגדולות, לא הגיעו עדיין אל גבולותיה, יהודיה חיו כאבותיהם ואבות־אבותיהם — בשקט וללא צרכים מרובים; כל העיירה היתה כמשפחה אחת.

הראשון שנתן בה מהלכים לחסידות היה הגביר המפורסם והחכם רבי זלמן קורניצר, ועד היום גאים עליו יוצאי העיירה. נוספו עליו תלמידי־חכמים ואנשי מעשה, מהימים ההם, כגון ר׳ יהודה־ליב עפרון, ר׳ יהודה זוסמאן, ר׳ יוסף הלוי ועוד. לימים נתחזקה רוח התורה ע״י ר׳ זישקה זצ״ל, אחד מחכמי הדור וצדיקיו.

על גדולתו של ר׳ זישקה היו החסידים מספרים דברים מופלאים. ועד היום מזכירים את שמו באהבה ויקר. מכל האגדות אשר נרקמו מסביב לאישיותו מתחוור, כי היה לא רק גאון וירא שמים, אלא גם בעל מידות תרומיות וחכמת־חיים והשפעתו היתה גדולה. ר׳ משה־לייזר שזכה ללמוד בנעוריו בבית־המדרש של רבי זישקה ואשר הכירו מקרוב היה אומר: אם נשאר בי להט יהודי, הרי זה בזכותו של ר׳ זישקה. — — —

ר׳ משה לייזר נולד בשנת 1864 והוריו התגוררו אז בקורניץ. מקץ שבע שנים השתקעו בכפר שנקרא אוסטאשקובה. שם החזיקו הוריו בחכירה משק כפרי ומחלבה ובו ישבו כל ימי חייהם. הפריץ מאותו כפר בהכירו את ר׳ מיכל, אביו של משה־לייזר — את יושר לבו ואת חן ערכו — חיבב אותו מאד, עשאו לאיש סודו, מינהו על כל עסקיו ועשה לו שם בין שאר הפריצים שבסביבה. פרנסתו של ר׳ מיכל היתה מצויה ברוַחה, וסכומים גדולים היה מוציא למעשי צדקה. מפעם לפעם היה נוסע ללובאוויץ׳, אל הרבי, תחילה אל רבי מנדל׳ה ולימים אל רבי שמואלקה. — — —

— — — בכל העיירות שבסביבה כגון: קורניץ, איליָה רֶצ׳קה, היה מפורסם בנדבותיו ליהודים שירדו מנכסיהם וכן לסתם דלים. אשתו היתה נוסעת כל ערב

---

* מספר הזכרון לר׳ משה־אליעזר קרמר.

שבת לעיירה קטנה רצ׳קה ומחלקת לעניים: בשר, וחלות, לחם וחמאה. מנהג היה בידה לגדל אנזים מדי שנה. את הבשר היתה נותנת לנצרכים ואת הנוצות לכלות עניות. בביתם מצאו תמיד האורחים שולחנות־ערוכים למאכל ומיטות לשינה.

בעודו תינוק של בית רבן, כבר ניכר בו, כי בעל כשרונות הוא — שכלו חריף וזכרונו רענן. משהגיע לבר־מצוָה דרש „דרשה" נאה. ר׳ זישקה גמר עליה את ההלל ואמר לאביו, כי ישלחו ללמוד תורה בישיבה של איליה. מקץ שנתים לשבתו באיליה חזר העלם לביתו ונכנס בעול המשק. מטיבו בעל מרץ היה, רב־פעלים ושום עבודה לא קשתה עליו. — עובד היה בשדה, מוביל עצים מהיער, משגיח על בהמות הבית וכו׳. הוא גדל והיה לבחור חסון עד כי הטיל את פחדו על הכפריים. מעשה שהיה, ונערי הגויים פגעו ברוכל יהודי שהיה משוטט בכפרים עם סחורתו, כינָן שראה זאת מיהר לחבורת „השקצים" והראה להם את נחת זרועו.

עשוי היה לבלי חת. בלילות חשיכה היה מהלך ביערות ללא פחד. פעם חמדו לו בני הכפר לצון וביקשו להפחידו בלכתו לילה אחד לבדו ביער. הם התעטפו בסדינים לבנים ובידיהם נטלו לפידים בוערים. וכך יצאו להקבילו. בראותו את התהלוכה הבין כי תעלול חומדים לו, התקרב אליהם וחלק לכל אחד מהם מהלומות כמיטב יכלתו. מאז גדלה הערצתם אליו פי כמה.

במלאת לו שבע־עשרה שנה הוא נשא אשה. אשתו, רחל־אלקה, מוצאה ממשפחת חסידים מפורסמת בדווינסק. היא היתה בת־יחידה, כל שאר הילדים היו בנים־זכרים, מפורסמים בתורה ובחכמה. אחד מאחיה ר׳ ברוך האָדֶש מווידז׳ היה, נוסף על תורתו וחכמתו, גם איש־מעשה וסוחר גדול. פעם, בבואו לעיירה סמורגון לרגל עסקיו, הכיר שם את ר׳ מיכל ואגב שיחה נתגלגלו הדברים בבנו משה־לייזר. הוא סיפר כי הבחור מצויין בתורה ובדרך־ארץ וכי יבקש בשבילו כלה, בת־טובים. ר׳ ברוך סיפר לר׳ מיכל כי אחות לו שהגיעה לפרקה והוא מחפש לה חתן כערכה. הוחלט, איפוא, ביניהם כי הוא יבוא עם הנערה לאוֹסטשקוֹבה לשם פגישה. בעברו את קורניץ סר ר׳ ברוך אל רבי זישקה, כדי לשמוע את חות־דעתו ואמנם הילל הרב את הנער ואת בית־אביו והמליץ על השידוך...

לאחר החתונה סמוך היה הזוג הצעיר אל שולחנו של ר׳ מיכל באוֹסטשקוֹבה. השנים הראשונות, שלאחר הנישואים, עברו ברוב טובה. הבית היה מלא מזן אל זן, כל המשפחה חיתה באחוָה ובידידות. את אשת בנם ראו כבת ממש, העריכו את טוב־טעמה וחן הליכותיה. בשוֹם־שכל שקדה, בת כרכים זו, להקנות לבן־זוגה נימוסים של עיר גדולה ולהרחיקו מהרגליהם של בני כפר. היתה דואגת שתהיינה לו שעות־קבע לתורה, והיא עצמה היתה יושבת כנגדו ומקשיבה בקורת־רוח למשנתו — — —

— — — עד אשר מלאו לו עשרים שנה בילה את ימיו בנעימים, אולם מעתה באו עליו צרות ונדודים. מהיותו בחור בעל כוח, בריא ושלם בגופו, לא היה לו כל סיכוי להשתחרר מעבודת־הצבא, לפיכך מוכרח היה לעזוב את הכפר ושלוש שנים לחיות בהיחבא, עד שעלה בידיו להשתחרר.

רק נחלץ מצרה אחת והנה אחרת — עניין „הפראבוז׳יטלסטבו" כלומר: הרשות לגור בכפר. גזירה יצאה מלפני ממשלת הצאר השוללת מהיהודים את הזכות להתגורר בכפרים. הצו לא פגע באותם יהודים שהתגוררו בכפר מלפני כן, אלה רשאים היו להישאר יחד עם ילדיהם שעד גיל 20 ואילו הילדים שלמעלה מגיל עשרים נצטוו לעזוב את הכפר.

הנה כי כן אנוס היה משה־לייזר, עם אשתו ושלושת התינוקות, לעזוב את אוסטאשקובה. זמן־מה התגוררו בכפר אחד סמוך לעיירה איליה, הדבר נתאפשר בחסדם של אנשי הרשות המקומית, אולם ישיבתו לא ארכה. משנודע הדבר למושל־המחוז, נצטוות לצאת מהמקום, תיכף ומיד. המשפחה היהודית נשתהתה ולא מילאה את הפקודה לאלתר והדבר עורר את חמתו של המושל והוא הריץ הוראה דחופה וחמורה לראש־הכפר, לגרש מיד את המשפחה היהודית ולא להניח להם ליטול שום דבר מרכושם, פרט למלבושים שעל גופם.

היה זה בערב יום הכיפורים. אל ביתו של משה־לייזר נכנסו שני גויים חזקים וציוו עליו, בשם החוק, לעזוב מיד את הכפר. לא עמדו לו ההפצרות והתחנונים להשהות את ההוצאה לפועל, עד לאחר יום הכיפורים. אנוס היה להנתן, לרתום את העגלה, להושיב בה את אשתו וילדיו ולשים פעמיו לדרך. כל בני המשפחה מיררו בבכי, רק הוא עצמו אזר את כל כוחותיו לבל יבכה. הוא החל להעמיס בעגלה מטלטלים ככל האפשר יותר וכשביקשו הגויים להניאו מכך, בהתאם לפקודה, התרה בהם, משה־לייזר, ואמר כי סכנת היא שמגודל יאושו לא יהיה אחראי למעשיו ואם יש את נפשם לצאת שלמים מכאן יניחוהו־נא. ואמנם הרפו ממנו הגויים, ולא זו בלבד, שלא הפריעו אותו, אלא אף סייעו בידיו להעמיס את העגלה.

בערב יום־הכיפורים, בשעות של אחר הצהרים הגיעה המשפחה האומללה לעיירה הקטנה איליה. בקושי מצא דירה למשפחתו והחל לחפש מקור לפרנסתו, כיוָן שסוס לו ועגלה והוא עצמו בעל כוח היה, החל לעבוד בכל עבודה קשה: הוביל עצים מהיער, אבנים מהשדה ועשה בכל עבודה שנזדמנה לו. אף־על־פי־כן מעטים היו רֶוָחיו ולולא אביו, שתמך בו, לא היה מחזיק ודאי מעמד. בכלל היו שנות שבתו באיליה, השנים הרעות ביותר בכל ימי חייו. לעתיד לבוא, בימי אשרו, היה מזכיר את הזמן הזה ובבדיחות־דעתו היה אומר, כי דבר אחד טוב נשאר לו מאותה תקופה — בהימצאו תמיד בדרכי היער והשדה רגיל היה לומר תהילים וכך נשארו כל פרקי הספר שגורים על פיו.

לאחר שנות עמל וחיים מרודים נוכח לדעת, כי אין תכלית להמשיך באורח זה והוא החליט לעזוב את רוסיה ולהגר לאמריקה. תחילה התנגד אביו לתכנית, אך היה מקרה ובהובילו באחד הימים עצים מהיער שקעה העגלה בבוץ ומשה־לייזר נתייגע שעות רצופות להוציאה. לאותו מקום נזדמן אביו, באקראי, ומשראהו בכך פרץ בבכי ונתן את הסכמתו לנסיעתו לאמריקה.

ההכנות לנסיעה נעשו בחשאי, שלא בידיעת המשפחה. העגלה שבאה לקחתו לא ניגשה אל הבית אלא חיכתה לו מחוץ לעיר. לבני משפחתו אמר, כי יוצא הוא,

כביכול, לעיירה קרובה, לרגל עסקיו. רק אביו ליווהו עד אחרי העיירה, ושם נפרדו זה מזה.

מקץ שנים רבות לשבתו באמריקה, בה עשה חיל רב ונתפרסם ברבים, ערך משה־לייזר, בשנת 1920, מסע לקורניץ, עיר מולדתו. בן חמישים ושש היה האיש. באותם ימים נטושה היתה המלחמה בין הפולנים והבולשביקים. אמנם, מכבר נכספה נפשו לראות את עיר מולדתו, להיפגש עם קרובי משפחתו, ולעלות על קבר אבותיו. אך נסיעה זאת, יותר משהיתה למען עצמו, היתה למען זולתו. שליח־מצוָה היה ועמו למעלה מ־25 אלף דולאר לחלקם בין מאות משפחות בקורניץ ובעיירות הסמוכות, אשר נהרסו ונתרוששו בימי המלחמה. רבים היו מלויו אל האניה ומאליפות היו הברכות אשר ניתנו לו ע"י ידידיו ויוצאי קורניץ באמריקה. ישיש אחד, מר שמריהו פינגרהוט, לא ידע את נפשו מרוב התרגשות והוא נדר נדר, להתהפך פעמיים אם משה־לייזר רק ישוב בשלום ממסעו. ואמנם, קיים הישיש את נדרו.

עד לווארשה עבר המסע ללא תקלות. אך מכאן ואילך החלו חתחתי הדרך. בווארשה נודע לו כי הבולשביקים מתקרבים לעיר, ולנסוע במצב כזה לגליל וילנה ובפרט לשאת בידו 4 מיליון מארקים פולניים, שהיו ארוזים בתוך מזוָדה, היתה בכך סכנה גדולה מאד. אך הוא הסיח את דעתו מכל הפורענויות העלולות למצאו ויצא בכיוון למינסק. העיר כבר היתה במצב של מצור ובבואו עצרוהו והובילוהו אל המפקד הראשי. הלה ציווה לאסרו ולקח ממנו את כל הכסף שהיה ברשותו, שכן חשוד היה בעיניו כמסייע לבולשביקים. מאחר שהמפקד בדק את כתב־ההמלצה שקיבל בווארשה מהממשלה הפולנית, כי הכספים הם למטרות צדקה וכן את האישורים מאת ה„סטייט דפרטמאֶנט" בוושינגטון, השיב לו את הכספים ושחררו. בזכות אומץ־לבו וידיעתו את שפת פולין עלה בידו להשיג דרכון לקורניץ ושוב יצא לדרך.

בקרונות הרכבות הובלו אנשי־צבא ותחמושת וסכנת הדרכים היתה גדולה. בכל זאת הצליח להגיע למולודֶצ'נה, שהיתה תחנה מרכזית ובה צומת־מסילות. היה לילה בהגיעו למקום. כאן צריך היה לעלות ברכבת שניה הנוסעת לווילייקה. התחנה מלאה היתה חיילים שיכורים והוא הנוסע הציבילי היחיד. שעות אחדות חיכה לרכבת והסכנה היתה גדולה מאד. משהגיעה סוף־סוף רכבת הנוסעת לווילייקה, לא היו בה אלא שני קרונות בלבד והם גדושים חיילים, שלא הניחוהו לעלות. לאחר שידולים רבים ניאות נהג־הקטר והרשה לו לעמוד בתאו, ליד התנור.

בעלותו סייעו חייל אחד לשאת את שתי המזוָדות שכבדות היו ואגב כך העיר בחיוך ואמר, כי ודאי טמון בהן הרבה כסף וציווה לפתחן. משה־לייזר שהביא בחשבון אפשרות כזאת הטמין את שטרות הכסף בתחתית המזוָדה וכיסה אותם בבגדים ולבנים ומלמעלה הניח כמה בקבוקי יין, וצנימים. הוא פתח את המזוָדה באדישות וללא כל התרגשות. ברוח עליזה ובדוחה הוציא בקבוק „ברנדי" וכיבד את החיילים. לגימה נצטרפה ללגימה, והבקבוקים נתרוקנו. כטוב לב החיילים ביין נתידדו עמו, פינו לו מקום ושוב לא הטרידוהו...

בווילייקה ירד מהקטר וברגל עשה את דרכו מהתחנה אל העיירה, מרחק של שני קילומטרים, בערך, כשבידיו המזוודות.

משבא לאכסניה הזמין את ראשי העיר וחילק כ־4—5 אלפים דולרים והכל ראוהו כמלאך מושיע. את הדרך מווילייקה לקורניץ עשה בעגלה שהיתה מלווה ע״י חיילים, גם להם שילם 100 דולאר, שכר שמירה.

בהיכנסו לעיירה נוכח לדעת מה גדול שברה. הבתים רעועים ומטים לנפול, החלונות סתומים בסמרטוטים, הדלתות מוגפות והרחובות ריקים מנפש חיה. במשך תקופה לא ארוכה עברה העיירה תשע פעמים מיד ליד, בין הרוסים, הגרמנים והפולנים.

היה זה ערב שבת, פ׳ בלק, בהגיעו לעיירה ומיד הלך לבית־העלמין לפקוד את קברי הוריו. העיירה עמדה בקו החזית ממש, הפולנים נסוגו והבולשביקים התקרבו. רב העיר ונכבדיה, הפצירו בו שלא ישאר כאן מחמת הסכנה ויעזוב את העיר יחד עם הצבא הפולני הנסוג, שוודאי ינהג בו כבאזרח אמריקאי. החלטתו היתה נחושה להישאר וכל ההפצרות היו לריק. נימוקו האחד היה כי ערב שבת היום ואין הסכנה גדולה כל־כך כדי לחללה; שנית, במה יקרים יותר חייו מחיי שאר התושבים, ושמא מן השמים הוא, כי ימות בקורניץ ויאסף בה אל אבותיו?

ביום המחרת נכנסו הבולשביקים לתוך העיירה. 6—7 ימים ארך מסע הצבאות הכובשים. חיילי הצבא־האדום היו מדולדלים מאד: ללא מדים, קרועים ובלואים. בשבועים הראשונים היתה התנהגותם שקטה ולא נגעו באוכלוסיה לרעה, אולם מהשבוע השלישי החלה הפורענות. תחילה הפקיעו את מלאי המזונות מהתושבים והשאירו בידם מצרכים די מחיה לשבוע ימים בלבד. לאחר מכן הוציאו כסף משלהם והחרימו את הכסף הצארי והפולני. אולם האיכרים לא רצו למכור מצרכים בכסף החדש, והמצב החמיר מיום ליום. למעלה מחודש ימים שהה בעיירה, בלי יכולת לצאתה.

ימים קשים פקדוהו. כשאר התושבים ידע חרפת רעב. הלחם היה תערובת של מעט קמח, קש ומוֹץ. תושבי העיירה טרחו להקל עליו, אולם ידם קצרה. פעמים היו מביאים לו תפוחי־אדמה, ממה שנשתייר בשדות. ואף־על־פי־כן עמד בכל אלה ורוחו היתה תמיד טובה. יום־יום היה משכים לומר תהילים. קולו היה מהלך מסביב ומשמש אות גם לאחרים לקום. ימים תמימים היה יושב בבית־הכנסת ולומד או מספר עם הבריות. בין מנחה למעריב היה קורא בפני הקהל מדרש ועין־יעקב. בימים אלה חל יום תשעה באב ולאחר מכן סיפר, כי מימיו לא הוריד כל־כך הרבה דמעות כבאותו יום.

חודש תשרי ממשמש לבוא וברצותו להגיע לראש־השנה לביתו בארצות־הברית החל לטפל ביתר־שאת בדבר צאתו. לאחר יגיעות קיבל מאת הקומיסאר רשיון לנסוע מקורניץ לווילנה, אך בעלי־העגלות פחדו לצאת לדרך כזאת ולסכן את הסוס והעגלה, לא היתה ברירה בידיו והוא קנה סוס ועגלה, שילם לעגלון אחד סכום

גדול והלה סיכן את נפשו והסיעהו לווילנה, כל העיירה ליוותה אותו לדרכו באהבה ובברכות שלום.

בהימצאו בווילנה מסר להרב הגאון ר׳ חיים־עוזר 1200 דולאר בשביל קורניץ, כדי להקים בה את המוסדות: א) תלמוד־תורה וישיבה קטנה, ב) ביקור־חולים, ג) באנק העיירה.

ליהודי קורניץ היה ביקורו של ר׳ משה לייזר מאורע בלתי רגיל וימים רבים לאחר מכן היה הדבר נושא לשיחה בקורניץ ובעיירות הסמוכות.

גם יוצאי קורניץ באמריקה העריכו כראוי את גודל המעשה שבנסיעתו, והרי מכתב התודה שהגישו לו עם שובו לארצות הברית:

מכתב תודה

כי תראה ערום וכסיתו, ומבשרך אל תתעלם.
אז יבקע כשחר אורך וארוכתך מהרה תצמיח.

לאחינו האהוב נכבד ויקר־ערך, כמר משה אליעזר קרמר!

אח יקר! קח ממנו את ברכתנו, ברכת אחים, אשר מובאת לך על הישועה הגדולה שהמצאת לאחינו האומללים, נגועי המלחמה, בעיר מולדתנו קורניץ.

לא חסת על כל עמל ועל כל כסף, בחרף נפש עברת את הים, ענית בדרך כוחך לראות בענות אחינו ולהיות להם לאחיעזר ולאחיסמך. נגדה־נא כל אחינו, אנו אומרים לך יישר כחך!

ואנחנו תפלה, כי אחינו יצאו מצרה לרוחה ולך תהיה צדקה. וה׳ ישלם פעלך ותאריך ימים ותנוב בשיבה טובה באושר ועושר, ותראה נחת מבניך ומכל בני משפחתך כעתירת אחיך הבאים על החתום:

פסח ב״ר אליעזר לוריא
אהרן ב״ר שלמה גורדון
מנדל ב״ר יהודה לוריא
ברוך צוקרמן
יוסף ב״ר אברהם אהרן ווייס
אברהם בנימין דימנטשטיין
מאכס אלבערטס
אריו ב״ר יצחק צימרמאן
יעקב ב״ר אבא דינרשטיין
חיים פייקין

משה ווייס
ברוך קופילוביץ
אליו אברהם אלברט
משה זאב ספיר
אליו גרשון ב״ר ישראל איסר
נח רובין
פסח שאפיר
קלמן ב״ר אליעזר לוריא
שמעון ב״ר יהודה לייב בנגיס

דוד קריביצקי

דמויות

המקיים את נדרו

עיר מולדתי הקטנה והנוגה, בשנות השמונים של המאה הקודמת. עיירה שיערות עבותים ושדות רחבים מסביבה, ורחובות פתלתלים בתוכה. כיכר שוק גדולה ועגולה ובה חנויות וחנויות. — החל מבית־מסחרו ה„עצום" של פיני מוכר־הברזל ועד לכוך הצר של באשה־ביילה מוכרת העטרן ומשחת הגלגלים. בכיכר השוק היו משוטטים יהודים ללא תוחלת ותכלית, עד בוא יום ה„יריד" המעורר לחיים את העיירה המנומנמת וזורע פתאום אור־של־תקוה — כי השוכן במרומים ירחם ולא יעזוב. הכובענים מכינים כובעים, החייטים מנקים את המלבושים שכבר נתיישנו, הרוכלים למיניהם מכינים שקים ותרמילים לקנות מכל הבא ביד: עופות, שבולת־שועל, תפוחי־אדמה, — הכול מחכים לאיכרים אשר יביאו מברכת אדמתם.

עיירה קטנה ובה כשלוש מאות משפחות; כ־1500 נפש — קצת חייטים, וקצת סנדלרים, נפחים אחדים ומעט קצבים, שלושה בתי־כנסת גדולים, ושני „מנינים". כמה וכמה מלמדים, „תלמוד־תורה" והרבה „חדרים". העולם הגדול רחוק מכאן וזר. יושבי העיירה מכירים רק את העיירות הסמוכות: ויליייקה, סמורגון, מולודצ׳נה; את וילנה ומינסק יודעים רוב התושבים מהשמועה בלבד, מעטים־מעטים היו שם ממש — בעיקר אלה ששבו משירותם בצבא הקיסר. אלה יספרו פלאי־פלאים — דברים שאין להשיגם בשכל הישר...

היה היה בעיירה נער אחד ושמו בֶּנצ׳ה דוֹדזֶ׳ס, והוא בנם של „אילי הממון" אשר בה. אביו סוחר־תבואה ולו בית גדול ומפואר בתוככי השוק, ומאחורי הבית אמברים ואסמים.

בנצ׳ה לא התרועע עם ילדי העיירה, בן־טובים שהדבר למטה מכבודו. כלום זה ענין של מה בכך: הן דודו הוא מר ביצ׳קובסקי המפורסם מסמורגון! — והיה לבנצ׳ה כלבלב קטן, וכדי שלא יִוָדע הסוד לאביו היה מחזיקו באחד האמברים ושם היה זן ומפרנס אותו.

יום אחד החליט לתת לכלבלב תבשיל חם, התקין לו הנער תנור קטן בפינה נסתרה של האמבר ושם היה מבשל את נזידו. והיה מקרה שבנצ׳ה לא נזהר די צרכו בשעת הבישול, ואש התנור אחזה בקש שמוטל היה בקרבת מקום והלהבה נתלקחה וגדלה. הילד נבהל, ותחת לרוץ הביתה ולהזעיק אנשים לכיבוי השריפה נמלט הוא מהאמבר, עבר את הגן שהיה בקרבת מקום והסתתר ב„שטיבל" של

החסידים. לא ארכו הרגעים וכל האמבר עמד בלהבות, ולא ארכה השעה והאש אחזה בכל בתי השוק ובחנויות שבמרכז. הלהבות אכלו ובלעו את בתי העץ הקטנים, וגאו כל פעם באימה גדולה יותר. כחיות טורפות היו מזנקות מבית לבית, מרחוב לרחוב, עד שכילו את חמתן בכל העיירה כולה. כבידים סמויות הוטלו לפידים לוהטים על פני הבתים שעדיין לא בערו. כל העיירה, מקצה אל קצה, עטופה היתה עב־עשן אפל ושחור שמתוכו התמלטו לשונות־אש וזיקי אש, רבים עד אין מספר.

נבוכים חפזו יהודי העיירה אל האפרים והגנים שאחרי הבתים, בעיקר לכיוון הכפר פוקן. בידיהם תינוקות, צרורות ומטלטלים — כל אשר ניתן למלט.

לעת ערב, לא נשאר מכל הישוב אלא גחלים ואפר. השדות מסביב, הגדושים חבילות וכלי־מיטה, נראו כקברים פתוחים הזועקים־ומקוננים יחד עם התושבים על החורבן הגדול. ככל שנמוג העשן נתגלתה לעיני כול הפורענות. מלבד הטחנה של אליהו־יהושע׳ס ובתים ספורים שבירכתי רחוב מיאַדל היתה כל העיירה למאכולת־אש.

נקפו ימים והקהילה קורניץ החלה להשיב את רוחה ולהיבנות — ואמנם, משהוקמו הריסותיה נתגלתה עיירה חדשה, נאה יותר ומרווחה יותר, בשוק צצו ועלו בתים בני קומתיים, החנויות החדשות כבר היו על פי האפנה של סמורגון, אפילו במחסנים הותקנו אצטבאות, גם בתי־הכנסת החדשים היו גדולים יותר ויפים יותר. כיצד השיגה ידם של התושבים להקים עיירה משוכללת יותר? חידה היא שאין איש יודע את פשרה.

בנצ׳ה כבר גדל והיה תלמיד בבית־הספר המחוזי שבווילייקה הסמוכה, ולימים, משגמר את חוק לימודיו, יצא לקנות־דעת בעיר הגדולה דווינסק.

בעיירה החלו להלך אגדות מופלאות על בנצ׳ה. הבריות סיפרו שהוא נתעלה כל־כך בדווינסק, עד שמושל הגליל נוהג בו כבוד ומזמינו אל ביתו לכוס תה. היו שסיפרו, כי בנצ׳ה גמר־אומר להוריד את הקיסר מכסא המלכות; אחרים אמרו כי בנצ׳ה עתיד לבוא לקורניץ ולעשות שפטים ב„בעלי־הבתים", מוצצי הדם: „באַשר תופר הכובעים והמשעבד שוליא אחד, בירחמיאל הסנדלר, באליהו הנפח שמרבית זמנו עשה ב„קלויז" ולא במפחה וכיוצא בהם.

פשטו גם שמועות, כי מתכונן הוא לבוא לעיירה, כדי לסייע בידי שארת־בשרו, מאַשה ביצ׳קובסקי מסמורגון לחלק את אוצרות אביה בין העמלים.

בוקר לא עבות אחד, ובנצ׳ה הופיע.

העיירה היתה כמרקחה: דמות מעין זאת לא ראתה מעולם: גבה־קומה, עוטה שכמיה, מרכיב בתי־עינים, בידיו מקל ולראשו מגבעת שחורה. עתה נתגלתה, לכמה עלמות מבין התופרות, האמת לאמיתה: הבא איננו בנצ׳ה אלא נסיך שהתחפש בצלמו ובדמותו וכך יבקש כאן למצוא „בת־מלכה" שאבדה ממנו....

לא ארכו הימים ולכל נתחוורו דברים כהויתם: בנצ׳ה זכר כל ימיו את החורבן

הגדול שהמיט על העיירה ולא ידע במה לרצות את אשמתו. עד שהוא נדר נדר כי ביום מן הימים עליו לגמול לעיירה על הנזק והאימה שהוא גרם לה ועתה הגיע לכאן, כדי לקיים את נדרו.

בנצ׳ה אסף קבוצת ילדים, נערים ונערות מדלת התושבים, וייסד בית־ספר ללמדם רוסית ואריפמתיקה. תלמידיו החלו לשקוד על לימודי החול באותה התלהבות כמו על לימודי הקודש. בעיירה קמה בהלה. שומרי הדת החלו לאיים... אך המדובר היה בבנצ׳ה דודז׳ס ששתה תה עם מושל הגליל...

אין אני יודע אם עלה בידו של בנצ׳ה להשיב לעיירה גמול על החורבן אשר פקדה בשעתו, אך זאת אדע נאמנה: עשרות ילדים וילדות אשר בנצ׳ה עזר להם לצאת אל העולם הגדול, יזכירו את שמו באהבה עמוקה ואני הנני אחד מהם.

קורניץ, מולדתי הנוגה והיקרה! יהודים ישרים וטובים גדלו על אדמתך. מהם פשוטי עם, תמימי דרך, שלא יצאוה ונשארו בתחומה ומהם שקנו שם ונתפרסמו ברבים. אחדים אזכיר בזה, הריהם: חברי מהחדר אליהו גולוב, משורר יידיש שנתפרסם ברוסיה, ברוך צוקרמן, סמואל דיקשטיין ואחרים...

קורניץ חרבה בידי חית הטרף הנאצית, את גיסי יוסף צימרמן ושארת־בשרי אלקה־רחל העלו אנשי הדמים על המוקד עם שאר יהודי העיירה. אין אני יודע מי מהם ישנו עתה במקום המתקרא קורניץ, אבל האדמה עליה ראיתי אור־עולם — ישנה, היערות והשדות בהם שיחקתי בימי ילדותי — ישנם; השמים מתחתם שמעתי לראשונה את קול אמי — ישנם — וכל אלה שמורים יהיו עד עולם ויחיו בתוך בשרי ודמי.

נחמן בן איסר

נחמן בן איסר, או כפי שקראוהו בעיירה נחמן איסֶר׳ס, הפך להיות דמות אגדית, בעודו בחיים. סיפורים רבים היו מספרים על מעשי גבורותיו של נחמן וקורניץ העיירה זכתה לקורת־רוח ואף לתועלת של ממש.

אנו, ילדי החדר, ראינו בו גלגול של גיבורי האומה, שמשון הגיבור במהדורה חדשה, אם לא למעלה מזה. שמשון הצליח להרוג אלף פלשתים בלחי חמור ונחמן היה, ודאי, מצליח להרוג אלפים.

כאן רצוני לספר, בגבורתו של נחמן, לא ממה ששמעו אזני, אלא ממה שראיתי עין בעין, ועד היום רענן בזכרוני המקרה, כאילו זה עתה נתרחש.

הדבר היה ביום של „יריד״ בעיירה — יום בו מתאספים בכיכר השוק אלפי איכרים מכל כפרי הסביבה, — למכור ולקנות. מביאים הם לעיירה שעורה, שבולת־שועל, שיפון, ביצים, עופות, בהמות וכו׳, ובכסף מחירם קונים הם מלבושים, כלי־עבודה ואף לבית־מרזח יסורו לתת את עינם בבקבוק, ולא רק את עינם...

ה„יריד״ יימשך כל היום, באלפי ראשים, בקולות המולה ובשלל צבעים. פה ושם תקום מהומה, — שני גויים מתקוטטים וכבר יכו זה את זה, עד זוב דם. גוי אחד נתפס בגניבה וכו׳. אלו הן תופעות רגילות ואין בהן משהו מיוחד. רע מזה

לפנות־ערב, בשעה שהגויים מתחילים לרתום את סוסיהם כדי לעזוב את העיירה ולשוב לכפרים. השוק מלא שיכורים, החנונים מתחילים לצרור את סחורותיהם ולהכניסן לחנויות פנימה. אלה שדוכנים להם נחפזים להסתלק מהשוק. שעה זאת היא כעין שעת־חירום.

אותו יום, בו אספר, עזרתי לנח־דויד הכובען למכור את הכובעים שהיו תלויים־ערוכים על קיר אחת החנויות, ליד ביתו של יודה־זושה׳ס. בקצה השני של טור החנויות, ממול חצר בית־הכנסת, היתה החנותֶנת של באשה־ביילה הזקנה, כל סחורתה: משחת גלגלים, שק מלח וחבית דגים מלוחים.

והנה נקלע איכר אחד לחנותה, קנה לוג משחה, נטל את הסחורה ולא רצה לשלם. מה יכלה באשה הישישה לעשות? הן לקחת ממנו בכוח לא תוכל. עמדה, איפוא, בפני הערל התחננה ובכתה. אפשר כי קופסת המשחה היה כל הריווח שלה באותו יום. היא בוכה, והגוי שהיה קצת בגילופין, עומד אל מולה וצוחק. ומרגע לרגע מתקהלים גויים אחרים ואף הם עומדים ונהנים.

במקום הופיע נחמן. בלי חקירות מרובות ניגש הוא אל האיכר תפס לו בדשי מעילו, הידק את שני הדשים הדק היטב בתוך כף ידו עד שפניו של הגוי הפכו לירקון והחל לגלות סימני חניקה. עתה כבר לא נהנו כל שאר הגויים הניצבים סביב, והם החלו להסתער על נחמן.

מה עשה נחמן? הרים את הגוי שבידיו, כאילו היה כדור־משחק, והטילו בקבוצה המסתערת. חבורה זאת נתפוררה אמנם ורבים מהם כשלו והשתטחו על האדמה המרופשה, אולם בכך לא נסתיים הדבר. עתה החלו להסתער עליו הרבה איכרים מהצד. תפס נחמן את סיר־הנחושת שעמד על שק המלח וידו הארוכה החלה לפעול ולהתנועע כמנוף־אדיר — למעלה ולמטה, למעלה ולמטה, סיר־הנחושת עלה וירד, עלה וירד ונחמן לא היה בררן ולא חיפש מטרה מסויימת, כל מקום שהיתה פגיעתו של הסיר שם גם היתה מטרתו — גולגולת, עורף, פרצוף, כתף — והגויים התפתלו זה בזה והסתבכו, נפלו ונערמו והקשו על־ידי־כך לכפריים שנזעקו להגיע אל נחמן. הגופות הסבוכים והנופלים היוו כעין מחסום ונחמן, בידיו הארוכות, היה משיגם גם מעבר למחסום...

אף־על־פי שהאמנו בנחמן, אימון ללא מצרים, קשה לנחש במה היה מסתיים הדבר לולא השוטר שהוזעק למקום. היה זה גוי נמוך, צנום ומאֻנפף מאד בשעת דַברו. אכן, לא היה זה מן הגברתנים ובני־החיל, אבל המדים שלגופו, הסמל שעל כובעו והמצחון המבריק עשו את שלהם — והכפריים, היתה בהם יראת כבוד גדולה בפני סמל־מתכת נוצץ.

עם הגיע השוטר שככה הקטטה והגויים התחילו להתפזר. באשה־ביילה הזקנה סגרה מיד את החנות והלכה ונחמן נשאר במקום והוא נראה גבוה, רחב־כתפים, שאנן, ונהנה. הוא סקר את כיכר השוק, לחש משהו על אזנו של השוטר ויחדיו הלכו מהמקום.

דמות בלתי רגילה היה נחמן, מעולם לא הפגין את כוחו ולא הציגו לראוה, אך תמיד היה מופיע בשעה שחלש זקוק היה לעזרתו. ככל שאזכור אותו ענותן היה,

לא קפץ בראש, מעולם לא שמעו בעיירה שנחמן יריב עם מישהו, מלבד את ריב החלשים.

נחמן מת ממגפת טיפוס שפשטה בעיירה. ומשהגיע אלינו, לאמריקה, דבר מותו, מיאן הלב להאמין. בזכרוננו ובדמיוננו ראינוהו כדמות־איתנים שאין לכל כוח בעולם שליטה עליו.

פינה בשוק, עם ביתה של לאה־אָטקה בן הקומתיים

יוסף וייס

האבן הגדולה

בערבי החורף הנוגים, בשעה שהרבי היה הולך לתפילת המנחה לבית־הכנסת, היינו אנחנו, ילדי החדר הקטנים, מצטופפים ליד התנור הגדול, החשיכה שמסביב היתה מתעבה ומעוררת את דמיוננו וכך היינו יושבים ומספרים זה לזה מעשיות נוראות, בשדים ומכשפות, בנסיכים ונסיכות מקוללים.

אשתו של הרבי עמדה גם היא ליד התנור והתחממה ואגב כך היתה מקשיבה דומם לסיפורינו הנוראים. — אפשר כי מצאה ענין בהם ואפשר שרק חייכה בתוך החשכה לתמימותנו?

ערב אחד, בשבתנו כך מסביב לתנור, אמרה לנו אשת הרבי:

„הפעם ילדים, אספר אני לכם מעשה, אך לא מעשה שנתרחש אי־שם בעולם, אלא דבר שהבריות אומרים, כי הוא קרה כאן, בקורניץ ממש".

עינינו נתרחבו בתוך העלטה ולסקרנותנו לא היה גבול, רק פחד אחד פחדנו, שמא יבוא פתאום הרבי מבית־הכנסת והסיפור ייפסק באמצע...

„יודעים אתם מה אספר לכם? — פתחה היא חרש — אני על האבן הגדולה אספר, האבן שנמצאת הרחק בשדות שמאחורי רחוב מיאַדל. והנה, שומעים אתם? לפני הרבה־הרבה שנים לא היתה באותו מקום כל אבן, רק פונדק גדול־גדול עמד שם, ובו התגורר הפונדקאי עם אשתו וילדיו הרבים. אך אדם זה, עליכם לדעת, היה קמצן גדול ורע מעללים, אף פעם לא נתן נדבה, ולעובר־אורח דל ואביון לא היתה אף פעם דריסת־רגל בביתו.

„והנה קרה שקבצן מחזר על הפתחים עבר במקום, דפק על דלתו וביקש דבר־מה לאכול ומקום ללון. גירש אותו בעל הפונדק מביתו ולא זו בלבד אלא שיסה בו את כלביו הגדולים. וחושבים אתם שזה היה קבצן רגיל? חס ושלום! האיש הזה היה בעל־כשפים ועושה־נפלאות. כהרף עין הוציא הוא מפיו איזה לחש שהביא מיד קללה על הפונדק ועל כל המשפחה הרעה. לא ארכו הרגעים וכל הבית עם דייריו הפכו להיות אבן גדולה, הרי היא האבן הנמצאת עד היום הזה על פני השדות, מאחורי רחוב מיאדל...

„אך אין זה, ילדים, כל המעשה כולו. הבריות מספרים, כי אם באים לאבן בשעה שתים־עשרה בלילה, ואומרים פסוק־סתרים אחד ושמים מיד את האוזן אל האבן, תישמע מתוכה קריאת תרנגולים ובכי ילדים..."

אני הייתי הצעיר בחבורת הילדים המקשיבה, והסיפור הזה אשר שמעתי, זו הפעם הראשונה, הדריך את מנוחתי ומאד־מאד נכספתי לראות, לכל הפחות, את האבן המופלאה הזאת. התחלתי, איפוא, להפציר בחברי שניגש אל המקום כדי לראות את הדברים עין־בעין.

אך אל האבן הגדולה היו הולכים הילדים, בתקופה ההיא, רק בל"ג־בעומר להקיש בה ולבקע את הביצים הצבעוניות שקיבלו לכבוד החג. עד ל"ג בעומר היו עוד ימים רבים ובי לוהט היה הרצון לדחוק את הקץ ולראות את המקום. הייתי עולה, איפוא, בגניבה על גג ביתנו ומשקיף מרחוק על מקום־הפלאים — לראותו לכל הפחות מנגד...

אולם לא יכולתי להסתפק בכך.

בכל יום ו' היינו משתחררים מהחדר בשעות הצהרים. במוחי נתרקמה, איפוא, תכנית שאפשר לנצל את היום הזה ולערוך טיול למקום. דיברתי על לבם של שנים מחברי ושכנעתי אותם ללכת אתי. את דרכנו עשינו עם הגגים של רחוב סמורגון, אולם בדרך בא לקראתנו „שקץ" אחד עם כלב גדול וכרגיל נבהלנו מאד והחילונו להרחיב צעדים ולרוץ חזרה כלעומת שבאנו. שני חברי רצו כאילות שלוחות, חיש־מהר, אבל אני נעול הייתי, למזלי הרע, במגפים גדולים, לא יכולתי לרוץ מהר והכלב השיגני. — — —

מאז, שוב לא הרהבתי עוז לצאת מהעיירה, אך הסיפור על האבן עוד הדריך את מנוחתי.

סוף־סוף זכיתי והגיע ל"ג בעומר. לילה לפני כן נדדה שנתי מרוב התרגשות. השכמתי קום עם עלות השחר. מתוך ה„תחתנור", („פּאָפּיעץ", בלשון המקום) בו יושבות התרנגולות, הוצאו ביצים, בושלו בקליפות בצלים כמנהג קורניץ, ואני אף הוספתי וצבעתי אותן בדיו, ובבוקר לאחר התפילה התאספנו להקת ילדים גדולה ויצאנו לאבן. בלב דופק הלכתי. והנה כבר התקרבתי למקום.

לפני שרועה היתה בשדה אבן גדולה, מוזרה, שחורה ומופלאה, שגדלה כבית ממש. עמדתי לפניה תמה ונבוך. בעיני רוחי ראיתי את הפונדק הגדול. בעליו לא היה אמנם איש תם וישר ואף על פי כן הרהרתי מתוך צער במה שעלה לאותה משפחה אומללה...

עודני עומד ומהרהר צץ פתאום לידי נער אחד ואמר לי:

„שמע נא, מה אתה עומד וחולם? אם תקיף את האבן שבע פעמים ושבע פעמים תאמר: ,יושב בסתר' ולאחר מכן תשים את האוזן על האבן תשמע קול ילדים בוכים ותרנגולים קוראים..."

שמעתי בקולו, הקפתי את האבן שבע פעמים ואחר־כך עמדתי ואמרתי בכונה רבה „יושב בסתר" שבע פעמים, בזה אחר זה.

וכבר התכופפתי קרוב־קרוב לאבן כדי לשמוע את הקול... אך, אהה! לא ידעתי שקונדס, חומד לצון היה הנער הזה, כי פתאום דחף הוא את ראשי בכוח ומצחי נחבט באבן, עיני חשכו וליד רקתי עלתה חבורה גדולה...

ימי הילדות והתמימות!.. נדודים רבים ידעתי אחריהם, על פני ארצות רחוקות עברתי, הררי־עד ראיתי ובהם סלעי־ענק־ומגוֹר ואף אחד מכל אלה לא נשאר חרות בלבי ולא עשה עלי רושם כה עמוק ועז כאותה אבן על פני השדות של עיר מולדתי הקטנה.

מאריס כהן
(משה'קה שרה רבקה'ס)

מטיה בן פסח

העיירה קורניץ קטנה היתה, אולם יהודים רבים ושונים היו בה: למדנים, סוחרים, רוכלים, בעלי־מלאכה, — עשירים ועניים. ואין אני צריך לומר, כי על עשיר אחד היו כמה וכמה עניים. רבות הדמויות עליהן אפשר לייחד את הדיבור, אך אני אעמוד כאן על דמות אחת: מטיָה פסח'ס. כלומר: מטיה בן פסח.

למטיה היה גם שם משפחה, על כך נודע לי בארצות־הברית — כאן היו קוראים לו מאכס זאַוודניק, אך בעיירה לא היינו רגילים לשמות־משפחה. ואמנם מיותר היה הדבר — שם קראנו את כל אחד בשם האב והאם, הסבא והסבתא, בשם המקצוע או משלח־היד. וכך ידענו את: לייבה מאַש'ס, יודה זושה'ס, יחיאל קלמן הרופא, מיכאל היערן, אַרה הדייג, פיניה מוכר הברזל, שמעון השַמָן, אשר הכובען, מרדכי החייט, אליהו הנפח וירחמיאל הסנדלר. היה היו עוד שני ירחמיאלים שגם הם סנדלרים ולאלה היו קוראים — ירחמיאל הקטן וירחמיאל הגדול ואילו הראשון היה סנדלר סתם, לא גדול ולא קטן.

כדרך הזקנים כן גם הצעירים: יוס'ל משה לייזר'ס, יושקה חיימ'ס, חיים־זלמן אליה יהושע'ס, ברוך ויגדר'ס, מנדל פייג'ס, הווס רייזל'ס, זלמן נחומ'ס, לייבצ'קה לאה־אַטקס, צרטל פיני'ס, שרה רייזל דבורה שלמה שיינה פייג'ס. ואילו אמרו שרה רייזל דבורה'ס בלבד, לא היו יודעים אל מי הכונה.

בעיירה שלנו לא שמענו שמות משפחה, ואף על פי כן לא נפסקה שלשלת הדורות ואף אחד לא אבד בשל כך.

מטיה פסח'ס או מטיה בן פסח היה טיפוס נדיר מאד: בחור פשוט שבקושי היה קורא וכותב, כנגד זה היה שולט בכלי־נגינה רבים — בכינור וחליל ובקלרינט. מטיה היה מחבר פזמונים ומזמרם בעיירה. מטיבו בדחן היה וחרוזיו מקוריים וחינניים.

מניין שאב הבחור את כל אלה, לא ידע איש להשיב, אף הוא גופו לא ידע. במשפחתו לא היו משוררים ולא מנגנים. מטיה נמשך אל העולם הרחב, מתוך עיניו ניבט תמיד אי־שקט של נודדי עולם, גבה־קומה, צנום ושחרחר — וכל חזותו הזכירה את הצוענִי. בעיירה מעטה היתה יראת־הכבוד בפני דמויות כאלה. אנשי העיירה לא הבינו אותו ולא העריכוהו ביותר, עד שנתרחש מעשה והיחס אליו נשתנה בתכלית.

בשנות ה־90 של המאה הקודמת האמירו פתאום המחירים בקורניץ וכן בעיירות הסמוכות. הכסף איבד את ערכו, כל המצרכים התייקרו ואנשים רבים ידעו חרפת רעב ממש. והנה נודע כי סוחרי־התבואה מוציאים מקורניץ עגלות טעונות דגן

ומובילים אותן לסמורגון. יום אחד, כשעמדו עשר עגלות כאלו ברחוב סמורגון והעגלונים היטיבו את לבם בתוך הפונדק של יודה־זושה׳ס, התגנב מטיה אל העגלות ובסכין פתח את כל השקים. וכך נקם את נקמת העיירה הנתונה לרעב. הגרעינים נשפכו ונתפזרו על פני הרחוב וכמובן שהמשלוח לא יצא מהעיירה.

קמה בהלה. מטיה הסתתר אי־שם, אך להאריך שבת במחבואו לא יכול ומשיצא לרחוב תפסוהו סוחרי התבואה וחלקו לו מהלומות. אולם היחס אליו מצד תושבי העיירה נשתנה מן הקצה: הנה דוקא הוא, מטיה, יצא לריב את ריבם והכל החלו לרחוש לו כבוד ויקר.

כאן, באמריקה שלח מטיה את ידו בפרנסות שונות: זמן־מה היה שוטר מיוחד. משוטט היה באפנים על פני ניו־יורק רבתי ומשגיח על כשרותה. לימים נעשה זמר־רחוב. היה מחבר פזמונים, מצרף להם מנגינות וכך היה מהלך ברחובותיה של ניו־יורק ומנעים־זמירות שלאחר־מכן היו שרים אותם בבתי־השעשועים.

נושא לשיריו שימשו מאורעות טראגיים. מטיה היה מגיב, לפי דרכו, על כל תלאה ואסון שבאו. ב־1906, כשנחרב חלק גדול מהעיר סן־פראנציסקו, ע״י רעידת־אדמה, הקדיש מטיה פזמון למאורע. משנשרפה אניית־הטיול „ג׳נראל סלאָקום״, עם מאות ילדים בנמלה של ניו־יורק, מצא הדבר הד בפזמונו של מטיה וכו׳. גם התבוסה הרוסית, במלחמתה עם יאפן, מצאה את ביטויה באחד מפזמוניו.

מה שורש הדבר שמוטיה בחר תמיד נושאים של אסונות ופגעים לשיריו? אפשר כי הסיבה היא בחייו הוא, שהיו שבורים, אומללים ומעולם לא הגיע לאותן מטרות אליהן נכספה נפשו. תהיינה הסיבות אשר תהיינה, אך תוצאותיהן היו תמיד בוגות וכמוהן גם שיריו.

מפעם לפעם היה מטיה מזדמן לניו־היוון, שהיתה מושבתם של יוצאי־קורניץ, — מהגריה הראשונים בשנות ה־80 וה־90 של המאה הקודמת. עם ביקורו היתה משתלטת הרגשת חג. — הכל ידעו, כי הוא יפיג את השיעמום ששלט בעיר שדה זאת, ואמנם כן היה תמיד...

מטיה מת בשנת 1925, בניו־יורק. בן 52 היה במותו. הוא השאיר אחריו בן מהנדס ובת בפילדלפיה. באביב נעוריה נמנתה בתו עם יפות־התואר של ניו־יורק היהודית.

תישאר דמותו של מטיה בן פסח, יליד קורניץ, בזכרונם של יוצאי עירנו.

דוד קריביצקי

קורעניץ

מיין יוגנט־חבר חיים־זלמן שולמאַן

ליבע, פרייד און ווייטיק מישן זיך צוזאַמען,
ווען נאָר מען דערמאָנט פאַר מיר די אַלטע היים.
מיט די שינדל־דעכער און ברוק פון ווייכן ליים,
מיט די ברעטלעך ביי די גערטענער אַלס צאַמען.
מיט דער „גרויסער״ הויז אין מאַרק וואָס זעט זיך קוים,
מיט דער בלאָטע וועלכע קיינער וויל ניט ראַמען.

וואַקסן אויס פאַר מיר בילדער, לאַנג פאַרגאַנגענע,
שפּילעוודיקע יאָרן, טרוימען פון אַ קינד.
אונדזער חדר מיט די ווענט פון מאָך פאַרגרינט,
וואו מיר יינגלעך פלעגן זיצן ווי געפאַנגען
אין די זומער־טעג און ווינטער ווען דער ווינט
האָט געוויינט אין גאַס מיט מוראדיקע קלאַנגען.

מאַך איך צו די אויגן און זע דעם אַלטן רבין
ווי ער בייזערט זיך און שמייכלט דאָך דערביי:
— שוין פאַרגעסן, שגץ? הויב זשע אָן אויפסניי!
נאָר פון אותיות ווערן פייגעלעך וואָס שוועבן
צו דעם הימל וואו עס איז געראַם און פריי,
און פאַרטראָגן מיר מיין קינדער חלום וועבן.

כ׳זע ווי ס׳קומט אַ גרויער, הארבסטיקער פרימאָרגן.
פון אַ דראָבנעם בייסנדיקן רעגנדל באַגלייט.
און אין שטעטל כאַפּט זיך אויף די גרויע נויט,
דאגות פון פרנסה, מאַטערניש און זאָרגן.
און ווען ס׳קומט אַ קרעמער עפענען זיין קלייט,
וואַרט שוין דאָרט אַ פרוי עפּעס וואָס צו באָרגן.

כ׳זע די ווינטער נעכט, קראַנקע און פאַרטרויערט,
ווי זיי קוקן אין לבנהדיקן שיין
דורך די צווייענדיקע פענצטערלעך אַריין

אין די הייזער וואו דער שוואַרצער אומעט לויערט.
וואו ס׳פּאַרגייען שטיל אָן פרייד, אָן זונענשיין,
לעבנס ניט געלעבטע, פון גאָט אַליין באַדויערט.

כ׳זע די שבתדיקע טונקעלע פאַרנאַכטן,
פּוסטע געסלעך, נאָר אַ ציג בלויז זעט, זיך וואו,
צי ס׳לויפט ווער צו מעריב, ס׳פּאַלט די נאַכט שוין צו,
און אַ פרוי זוכט דורך אַ פענצטער אַ פאַרמאַכטן
שטערן, וואו ס׳פאַרשווינדט די שבתדיקע רו
ערגעץ אין אַ טיפן הימל אַ פאַרטראַכטן.

כ׳זע די העלע ערב־פּסחדיקע וואָכן,
ס׳האָט דאָס לעבן אינעם שטעטל אויפגעוואַכט.
נאָר מען כשרט און מען שייערט טאָג און נאַכט,
ווייל עס האָט אַ קנעכט זיין שקלאַפן־קייט צעבראָכן.
נאָר אין טומל הערט מען: קיין גראָשן ניט געמאַכט,
אָט איז יום טוב און מען מוז דאָך באַקן, קאָכן!

ליבע, פרייד און ווייטיק מישן זיך צוזאַמען,
ווען נאָר מען דערמאָנט דאָס שטעטעלע פאַר מיר,
ווי אַ סטרונע ציטערט אויף פון קלענסטן ריר,
הויבט דאָס האַרץ אָן רעגן, צינדן זיך אַז פלאַמען.
און דער דמיון טראָגט צוריק אַהין, צו איר,
איבער אַלע לענדער, איבער אַלע ימים.

יעקב אלפרט

תמונות משכבר

מוקפה מכל עבריה יערות עבותים וכפרים, ישבה, כאי יהודי קטן, העיירה הרדומה, קורניץ. מה מקורו של שם זה ואימתי נוסד הישוב, בכגון אלה לא התעניינו תושביה. רק אותיות על פני מצבות עתיקות, מחוקות ומטושטשות מהרוחות והגשמים היו עדות אילמת, כי רחשו כאן חיי יהודים מזה דורות רבים.

שטחה של העיירה היה קטן. בטבורה כיכר שוק שממנו נסתעפו הרחובות. באמצע השוק, בלב־לבו, בנין עץ גדול ומרובע ובו חנויות. לרובה של האוכלוסיה היהודית היה השוק מקור הפרנסה: כאן נתרכזו החנויות והמסחר עם הגויים מכפרי הסביבה. גם „בית־חרושת" אחד קיים היה בה, הרי זה המפעל למי סודה, אותו הקים אבי, זכרונו לברכה. מתקנים חשמליים לא היו בו ולא רשת־מים מודרנית. התוצרת נעשתה באורח פרימיטיבי. את המים היה מביא, באסל ודליים, הירשל שואב־המים. ביד היו מסובבים גלגל גדול וכך היו מייצרים את הגאז הדרוש.

החיים היו קשים — אור וצל בערבוביה. רק משפחות יחידות אמידות היו, השאר חיו בעוני ודחקות. עיקר המזונות היו ירקות, תפוחי־אדמה, דגים מלוחים, לחם שחור וכדומה. בשר היו אוכלים בימי שבת ומועד. מתכונת החיים, בימי ילדותי, היתה דתית: מרכזי הרוח היו ארבעת בתי־התפילה: ה„מנין" של הרב, ה„שטיבל" הישן, בית־הכנסת התיכון ובית־המדרש של המתנגדים. ה„מנין" של הרב, כשמו כן הוא. עליו נמנו יהודים לא רבים, — תלמידי־חכמים ויראי־שמים — חסידי־לובאוויץ נלהבים. התפילה היתה בו מתוך כונה ודבקות.

בזכרוני שמור המראה הבא: ילד קטן הייתי. יום חורף קר. בחוץ היה „סיביר", כלשון אנשי המקום, אבל בתוך הבית של ה„מנין", חום מתוק. השמש אליהו־אבא, לא חסך על העצים, והטילם בנפש חפצה לתנור. חיים זלמן יוד'ס, יהודי שפניו חמורים במקצת, יושב ליד התנור עטוף בטלית ותפילין ולומד „תניא" בקול רם.

כיון שהיתה בי מידה של ליצנות נראה בעיני מוזר כלשהו בניענועיו המרטטים והמתלהבים ובנקטו כל פעם את הצירוף „אומר הוא". „צדיק וטוב לו", אומר הוא, „צדיק ורע לו" אומר הוא „רשע וטוב לו" אומר הוא „רשע ורע לו" אומר הוא, „צדיק גמור" אומר הוא... מבט עיניו הכחולות והמחייכות של אליהו־אבא פוגש את מבטי שלי ולצערי הרב אין אני יכול להבליג ופורץ בצחוק רם... קול תוכחה נוחת עלי: „פרא אדם! ללגלג באת למקום קדוש, הא?..." לאשרי נפתחה הדלת ולבית נכנס חיים־אברהמ'ל, יהודי בעל קומה ובעל גבורה. בנשימה רהוטה נכנס, פניו מאירות משמחה ובידיו בקבוק יין גדול.

„יהודים — קורא הוא בקול — נשתה־נא לחיים, אשתי יאָכקה הביאה לעולם בן־זכר ושמו יקרא בישראל דניה...

ה„שטיבל" הישן בנוי היה מלבנים אדומות. ליד הדלת, בקיר המערב, כיור גדול לנטילת ידים. על הקירות אצטבאות גדושות ספרים. המתפללים בו, כגון: פיניה מוכר הברזל, לייבה מאָש׳ס, יקותיאל־מאיר, ישראל־מיכל השוחט, אבי, אליהו הלימונאדניק (עושה הלימונאדה) — גם הם חסידי לובאוויץ. גם כאן יושבים יהודים ולומדים מהשכם בבוקר ועד האחר בלילה. אלה קוראים בש״ס, אלה יאמרו תהילים ואלה משוחחים בעסקי ציבור.

בבית־הכנסת התיכון היו רוחות חדשות; גם מתפלליו הם חסידי לובאוויץ. בתוכו ניכרת חירות כלשהי בדברים שבין אדם למקום. התפילה מקוצרת וחטופה. פעמים, בשעת קריאת התורה יתירו לעצמם שיח־ושיג; הדבקות איננה יתירה. ואמנם ישנם מתפללים שאין דעתם נוחה מכל אלה והם עוברים להתפלל ב„שטיבל" הישן...

בית־המדרש שייך למתנגדים וישנם בין החסידים שיתייחסו אליו בקורטוב ביטול: צאו וראו את התפילה שלהם, שאין הם פותחים מ„הודו" אלא מ„מזמור שיר חנוכת הבית"...

בבית־המדרש או ב„ביתמדרֶש", כפי שקרוי הוא בהבלעה, מתפללים פשוטי העם, בעלי־מלאכה; אין כאן דבקות והתלהבות יתירה, והתפילה פה שקטה, פרקי התהילים ייאמרו כאן במתיקות ובקול דממה. לעתים קרובות יזדמן שם איזה „מגיד" וה„עולם" יישב וישתה את דבריו בצמא.

זוכרני כי שבת אחת לפני תפילת ה„מנחה" הלכתי לבית־המדרש לשמוע את דברי מוסרו של „מגיד" אחד. היה זה יהודי נמוך וצנום שמעיניו הגדולות והשחורות ניבט עצב עמוק. הוא עמד ליד ארון־הקודש עטוף בטלית ודרש בפני הקהל בקול בוכים, ובקטעי פסוקים שהיה מפרשם:

„הלכתי בדרך": פעם אחת יצאתי למקום אחד. „ואשמע קול קורא": ופתאום, עודני הולך לתומי הגיעו אלי קולות בכי ותחנונים של אדם אחד. „ואפן כה וכה": כלומר, התחלתי להתבונן על סביבותי מניין יבואו קולות אלה? והנה, „אוי לעינים שכך רואות": ומה סבורים אתם ראיתי? רואה אני כי מלאכי־חבלה הפילו לארץ בן־אדם אחד, החזיקו בו בכוח ופרים גדולים עברו ודשו את גופו. „ואשאלם לאמור": אז פניתי אליהם, כלומר, אל מלאכי החבלה ושאלתים — „מה חטאו ומה פשעו": מה עוונו הכבד של האיש כי ככה אתם עוללים לו? „ואשמע את קולם הדובר": ואני שמעתי את תשובתם: חטא גדול חטא, כי את פיאותיו גזז האיש...

הניגון היה נוגה, לוקח לב ועמוק. בית־המדרש עטוף היה אפלולית מסתורין ופתאום תרטט זעקה בקול הדובר: „בית יעקב, זרע ישראל, שובו מדרככם, שובו מיד! מי יודע אם מחר לא יהיה מאוחר?!".

יושבים יהודים ועיניהם נבהלות. מעזרת־הנשים יורדת בכיה חרישית, אני יושב ליד הירשל שואב המים שלנו והוא מלחש, ספק אל עצמו, ספק אלי, בקול נרגש שיש בו חשבון נפש וחרטה:

„אם הסַפר יעיז עוד פעם לנגוע בפיאות שלי, אשבור את עצמותיו, כשם שאני יהודי"...

יום השבת

מלבד יום השבת ניכרים במשך השבוע הימים הבאים: יום א׳ שהוא שבתם של הגויים; יום ג׳ שהוא יום השוק ויום ו׳, שהוא ערב שבת. ביום ו׳ משכימות הנשים לקום, מסיקות את התנורים הגדולים, ונחפזות לשוק לקנות דגים. ביום ו׳ לומדים בחדרים עד צהרי־היום. כאילה שלוחה ארוץ מהחדר הביתה. בביתנו נאכל, ביום זה, בארוחת־הצהרים, גלוסקאות טריות עם גריסים בחלב.

רק נשב לסעודה והנה תיפתח הדלת ויכנס שלמה חיים, שכינויו משום־מה „המסמר", יהודי עני הוא המחזר על הפתחים וחזקה בידו לאכול אצלנו ביום השבת. קומתו בינונית, זקנו ארוך ושחור ועיניו כהות ונוגות. בדברו יאנפף כלשהו ויגמגם. יש בו נשמה יתירה של אמן והוא מצייר את בית־המקדש ואת הכותל המערבי. קולו ערב והוא שר שירים ברוסית, אך משהו אינו כשורה בו: אך תעשה תנועה בידך, כמבקש להתגרד, מיד לובשות פניו מין קדרות ועצבון והוא קופץ לברוח מהמקום, כאילו הכישו הנחש. פורש הוא מהשולחן וניגש אל אמי ומתחיל לספר בשפה מגומגמת:

„אי — גברת האָדה — — הי — תה — — היתה — — ב־דאל — הי —נוב. הי — תה שם שרֶ — פה"..."

מחייכת אמי טובת־הלב והשמֵחה ואומרת:

„אי שלמה־חיים! עד שתסיים את סיפור המעשה יפנה היום לערוב ואצטרך לברך על הנרות וכל־כך רבה המלאכה לפני. מוטב אם כן, שתסעד את לבך בצלחת גריסים בחלב".

שלמה־חיים איננו מן הסרבנים הוא ממלא בתיאבון ובנפש חפצה את מצותה של אמא...

דלתות נפתחות ונסגרות, יהודים הולכים לקבלת שבת. גם אני ואבי באים לבית־הכנסת. הכול נקי ומכובד בו. מנורות־הברק שאיצ׳ה חצ׳ֶס התקינן בידים אמונות, מציפות את הבית זיו כחלחל־בהיר. איושה דקה כתפילה חרישית נשמעת מתוכן. קיר המזרח משובץ יהודים הדורי־זקן. פני הנאספים חיורים כלשהו באור. הנה יפתחו את הסידורים וחיש־מהר ינשא ויהלך קולו העמוק והנוגה מעט של גאָצ׳ה העובר לפני התיבה: „ארבעים שנה אקוט בדור ואומר עם תועי לבב הם..." אני כבר רעב. אינני יכול להבליג ורץ הביתה, בטרם מועד. אמא חכמת־הלב מקדמת אותי בחיוך ואומרת לאחיותי:

„נו, בנותי, מהרנה, כבר הגיע המבשר מבית־הכנסת"!

אגב כך מושיטה היא לי גלוסקה, ממולאה צימוקים וקינמון...

הנה גם באים אבא ושלמה־חיים, האורח. אבא פושט את ה„סורדוט" ואנו מהלכים חרש על פני הבית. — אבי בראש ושלמה־חיים ואני אחריו, וכולנו שרים בקול „שלום עליכם מלאכי השרת". הבית נקי ומוצף אור. אנחנו נוטלים את ידינו

ויושבים אל השולחן. אמא מקושטת בלסוטה ירוקה ועליה פס צבעוני — שהוא כעין ניגוד ציורי לשערותיה החומות־בהירות. האחיות מקושטות אף הן, בצמותיהן קלועות לולאות. אבא „עושה קידוש" ונותן לכל אחד „המוציא". אמא מגישה דגים והסעודה מתחילה. שלמה־חיים מתנפל כזאב על הדגים ועל רסק החזרת ופתאום מתחיל הוא לנשום בכבדות רבה ומתלעלע בשיעול חזק, עד שמצחו מכחיל, עיניו כבר מוצפות דמעות והוא מגמגם בהבעה של אשמה והתפעלות:

א... החזרת... כמו אבק־שרפה... החזרת...

יום השבת, השכם בבוקר. קורי התרדמה פרושות עדיין על עיני ואבא כבר מהלך על פני הבית ואומר בניגון את ברכות הבוקר. לאחר מכן מוציאים את המוליאר הגדול מהתנור וסיר חלב שהקרום עליו חום. יושבים לשתות טה בחלב. יהודים באים לבית־הכנסת, מתעטפים בטליתות. יענקל טייב'ס מתחיל בתפילת „הודו", כשמגיעים ל„אל־אדון" ניגש לעמוד משה היערן להתפלל „שחרית".

הנה כבר מנהלים מקח וממכר לוהט בדבר מכירת „העליות". קופצים רבים נמצאים והן נמכרות במחיר גבוה. עתה יעלה אבי על הבמה ויקרא בתורה. בתפילת „מוסף" יעבור לפני התיבה ישראל־מיכל השוחט. התפילה כבר נסתיימה ויהודים יברכו זה את זה בידידות: שבת טובה, שבת טובה, שבת טובה ומבורכה. יקותיאל־מאיר שכננו ישב אל השולחן ללמוד משניות...

שכננו יקותיאל־מאיר היה מופת חותך לתמורה העמוקה שהשבת חוללה בקרב היהודי. באותן שנים התגורר הוא ומשפחתו בביתה של חַנָה שבחצר. היה זה בית צר שגודלו כפיהוק — בלשון יושבי המקום. עני מרוד ומטופל בילדים היה יקותיאל־מאיר באותן שנים. ההכנסה מחנות הקמח היתה מצערה וכל ששת ימי השבוע ראוהו נחפז, שרוי בדאגה, בבגדיו המלבינים מהקמח... משנכנסה השבת אי־אפשר היה להכירו, משל כי אדם חדש נולד — שמח, מחייך ובעיניו ימי נדיבות.

יושב הוא וקורא בניגון והקהל מקשיב: „בזמן שכוהן גדול נכנס להשתחוות" והוא מפרש את הפסוק: כאשר הכוהן הגדול היה בא לבית־המקדש כדי להשתחוות „שלושה אוחזין בו" היו שלושה כוהנים מחזיקים בו. „אחד בימינו ואחד בשמאלו ואחד באבנים טובות". ו„כיון ששמע הממונה קול רגליו של כוהן גדול, הגביה לו את הפרוכת..." ובשעת קריאה נוגהים פניו של יקותיאל־מאיר כהתגלמות הקדושה...

לאחר שינה של שבת, יושב אבא בבית־הכנסת ולומד, ועד היום עדיין חי בי ניגונו, ניגון ערב של ישיבת ראַמיילס מווילנא: „חביבין ישראל לפני הקדוש ברוך־הוא יותר ממלאכי השרת, שישראל אומרים שירה בכל שעה ומלאכי השרת אומרים שירה פעם אחת ביום". פיניה מוכר הברזל יושב על „צמח צדק" וקצה זקנו בפיו. אין־זאת כי הסוגיה קשה מאד. אך חיש מהר יישר את זקנו והוא פותח בניגונו של הלובאוויצ'ר: אַי, אַי, אַי. פישל החייט ודוד הסנדלר יושבים צמודים ואומרים תהילים. הרבי שלי, איצ'ה־משה, קורא ב„זהר" ועיניו אדומות מאד, כיון שמסורת בידו להיות ער כל ליל השבת...

אך לא כולם יושבים בבתי־הכנסת. בני הנעורים, נפשם יוצאת להתבדר

קמעא. לשאוף רוח. מטיילים הם איפוא ברחוב דאלהינוב, ועד „עץ האגס" יגיעו.

היום פונה לערוב. מתפללים מנחה והולכים הביתה לאכול שלוש־סעודות. אבל הטעם והתיאבון כמו ניטלו. כבשעה של פרידה, מדוכדך הלב, אך לאכול שלוש־סעודות מצוה היא, ועל כן מקיימים אותה. עוד מעט שבים לבית־הכנסת. אפלולית. הנר האחד, שליד העמוד, כבר דועך... בחשיכה המתעבה נראים פני היהודים חיורים ונכאים. ילדים יושבים ומספרים סיפורי־מעשיות בצדיקים ובנשמות המתים החייבות, אחר ההבדלה, לשוב אל הגיהינום. עוד שרוי בית־הכנסת בתוך עלטה ונשימה עצורה ופתאום דפיקה בשולחן שעל הבמה ולאחריה נשמעת תפילת המעריב:

„והוא רחום יכפר עוון..." כבר נסתיימו התפילה ו„ההבדלה" ויהודים מברכים זה את זה בשבוע טוב ויוצאים לרחוב, אך הצעדים כבדים משום־מה ונוגים...

„גמילות חסד"

בימי ילדותי לא הייתי, כמובן, בקי בעסקי הציבור, רק אחת אדע נָעד: עניים שבעיירתנו לא היו אף פעם מופקרים ועוברי־אורח שקרויים היו „אורחים", בהזדמנם בערב שבת, היו תמיד מוזמנים לסעודת־השבת, אף־על־פי שיהודי עירנו לא היו אמידים ביותר. אבי, זכרונו לברכה, שמקובל היה כאמיד, גם הוא בצרך היה להלואה. אך תמיד נכונים היו לעזור ויד שהושטה לא הושבה ריקם. אוספים היו כספים לשם „הכנסת־כלה", „מעות־חטים", „הלבשת־ערומים" — בשביל נצרכים מאנשי המקום ובשביל נצרכים שלא מאנשי המקום, והרוב נענה ברצון, כל אחד כמיטב יכולתו ופעמים למעלה מיכולתו.

היה בקורניץ יהודי, בעל הדרת־פנים, ושמו לייבה מאָש'ס. תכלית חייו היתה „מתן בסתר". לא פעם בחורף הובאה עגלת־עצים לאחד הבתים שיד יושביו לא השיגה לקנותה. היתה בעירנו אשה צדקנית ושמה ציפה אשת יאש'ה לייב, שנהירים היו לה כל פרטי־הפרטים של הדחקות היהודית במקום. ושום דבר לא הפריע אותה — לא שלג ולא גשם, — תמיד היתה נחפזת ובידה מטפחת־צדקה, בה היתה מקבצת את התרומות: פעם בשביל בת־ישראל שהגיעה לפרקה וחרפה ממש לספר, כי אין לה כותונת לבשרה; פעם בשביל תינוקות של בית רבן שיושבים בבית ואינם יכולים ללכת לתלמוד־תורה, כיון שהחורף בעיצומו והם יחפים, ללא נעל לרגליהם, ופעם בשביל משפחה שמפרנסה נפל למשכב ובבית אין פרוטה לפורטה.

משעה שעמדתי על דעתי זוכר אני, כי אבא היה הגבאי של ה„גמילות־חסד", וכיון שכך, ניתן לי לראות ולתהות על המצב הכלכלי הקשה ששרר בימים ההם בתוך האוכלוסיה היהודית. לפי התקנון של מוסד זה רשאי היה אבי להלוות כספים רק כנגד משכון, שיש לו ערך כספי. במקרים רבים לא נהג אבי במידת־הדין ומסתפק היה, אם רק הביאו דבר מה, לצאת ידי חובה. אילו ביקש מישהו, בימים ההם, ללמוד ולחקור בכלכלה היהודית — דיו אם היה מטריח את עצמו ועולה בסולם לעליית־הגג של ביתנו. שם היה רואה חלק גדול ממטלטליה של העיירה הנתון בעבוֹט: מיחמים, מכתשים של נחושת, אדרות־שיער, אלפסים ומחבתות. פמוטים של כסף וכפות של כסף, ספרים למיניהם, רעלות — מעין חנות „כל־בו".

עוזרו של אבא, בעבודת ה„גמילות חסד", היה אברהם איצ'ה המלמד, יהודי בא־בימים, גבה־קומה ומחמת זקנה נתכופפה קומתו. זקנו לבן, פניו חיורים ובידו מקל מלא זיזים. הוא היה הפנקסן וגובה התשלומים מאת בעלי החוב. תפקידו זה היה ממלא בכל יום שישי אחרי הצהרים, שעות שפטור היה מה„חדר" והתלמידים. בצעדים אטיים, נשען על מקלו היה נכנס לביתנו לפני ברכת הנרות. מכיסו היה מוציא שקית של בד, בידו הרועדת היה מתירה בזהירות ושופך על פני השולחן מטבעות נחושת בנות שש פרוטות ועשר פרוטות, מטבעות של כסף — דינרים ואגורות ומתחיל למיינם, ציבורים־ציבורים... לאחר שסיים למיינם ולמנותם היה מוציא מה„סורדוט" שלו פנקס קטן שכריכתו כחולה וגבה שחור וכיון שמרוב זקנה מתנועע ראשו ועיניו כבדו היה מבקשני לעזור לו. בשפתים רועדות היה קורא לפני נוסח מעין זה בלשון הקודש: שמעון־נתן החייט לא נתן כלום, אין לו מלאכה. דוד הסנדלר לא נתן כלום, אין לו פרוטה בבית, או להיפך: שמעון־נתן החייט סילק את חובו, דוד הסנדלר שילם כך וכך וכו'. באותו פנקס, שכריכתו כחולה, היתה תשובה על השאלה: משום־מה עוזבים היהודים את קורניץ ומהגרים לכרכי הים.

סמוך לברכת הנרות עומדת אשה אחת ובידיה פרוָה והיא טוענת אל אבי:

„ר' אליהו! — אומרת היא ופניה מכורכמים. — הגוי נתן את הפרוָה לתפירה ולא בא לקחתה ועל־כן לא נתתי לאברהם־איצ'ה דבר, אבל דרושים לי הפמוטים לברכת הנרות, בּוֹשה אני מפני השכנים". והיא מוחה את עיניה בקצה הסינר. „יעשה לי ר' אליהו טובה, יתן לי את הפמוטים ויקח את הפרוָה כמשכון". אבא לוקח את אדרת־השער, עולה לעליית־הגג ומוריד את פמוטי הפליז. ביום א' ניצבת האשה ובידיה הפמוטים, כדי לשוב ולהחליף את המשכון.

עטופה במטפחת־ראש גדולה, נעולה מגפים, פורצת לבית ציפה אשת יאָשה־לייב ומדברת בשטף. מוכרחים לאמץ את חוש השמיעה כדי להבינה.

„ר' אליהו, מוכרחים לעשות משהו למען מושה, בתו של איצ'ה־משה, היא כבר עלמה בשנים, יתומה מאמה. עכשיו נזדמן שידוך בשבילה, אלא שהנערה עניה וחסרת־כול, שמלותיה טלאי על טלאי. הרי איצ'ה־משה לימד גמרא לשלושה דורות של נערים, הלא אתה גופך למדת אצלו ועתה לומד אצלו יענקל'ה בנך. ה„גמילות חסד" צריך לעשות משהו למענה. גם אנו הנשים עושות כמיטב יכלתנו" — ואגב כך מקשקשת היא במטבעות הצרורות במטפחת.

„האָדה!" — קופצת היא לקראת אמי ומלחשת איזה סוד על אזנה. אמא פותחת את הארון, בו תחזיק את הלבנים, ולאחר כמה רגעים יוצאת ציפה מביתנו ומתחת לזרועה חבילה. אני גופי רץ אחריה וקורא:

„ציפה, אבא שלח מטבע בת שש פרוטות!" — ואני נותן לה את המטבע שקיבלתי מתנה מאבא כדי לקנות רקיקים אצל בניה הנחתום.

ציפה מבינה, כי שש הפרוטות אינן של אבא, היא נוטלת את המטבע ואגב כך מושכת אותי אליה, מנשקת על מצחי ונחפזת לדרכה.

אבא לא סיפר לי כמה נתן ה„גמילות־חסד" למען מושה ורק אדע, כי לא ארכו הימים והובילו אותה עם בן זוגה אל החופה.

חג הפסח

כמה כוחות השקיעו נשים בעיירה לכבוד הפסח. עניות שבהן היו מסיידות בעצמן את הבית ואלינו היו באות לקחת סיד. בבתי־אמידים היו שוכרים סייד, אך מסכת הסיוד לא היתה דבר של מה בכך. אצלנו היו מסיידים תמיד סטאַך ויאַכימה — איש ואשתו, מזרע עשיו. קומתם בינונית, חוטמיהם אדומים ועיניהם מימיות משכרות. בקתתם הרעועה עמדה מאחורי בית־המרחץ, מקום שם השתרעו הביצות הגדולות. בעיירה משמשים היו כ„גויים של שבת". כשיאַכימה וסטאך באו לעבודה, חייבים היינו להעמיד בפניהם, ראשית־כל, לוג יי"ש ודג מלוח.

„האָדה, — היתה אומרת יאכימה — בלי כוסית הידים משותקות".

לאחר ארוחת־הבוקר מתחילים הם לערבב את הסיד ולמרוח את הקירות. להיכנס אל החדר, בו סיידו, פחדנו מאד. ומי שהרהיב עוז היה יוצא משם מסויד גם הוא. הם לא היו מסיידים אלא ממטירים.

„סטאך, — מפצירה בו אמי בחיוכה הטוב, — בבקשה ממך, אני רוצה שתסייד את הקירות ולא את הרצפה ואת השמשות".

שומע סטאך את דברי אמא והוא מתחיל לקרקר בצחוקו הקלוש.

„חי־חי־חי! אל תדאגי האָדצ'קה, אנחנו נייפה לך את הבית מאד־מאד וכשהקדוש־ברוך־הוא שלכם ייכנס בתוכו (לסטאך נהיר היה ההוָי היהודי והוא ידע כי בפסח פותחים את הדלת בלילה, ולפי הבנתו פותחים אותה בפני אלוהים, שמטייל מבית לבית) כל־כך ימצא חן בעיניו, עד כי יברך אותך ואת תלדי בן נוסף".

הבית נראה כשדה־קרב, שולחנות וכסאות מוסטים ממקומם, אך לאט־לאט מסתמן סדר כלשהו מתוך התוהו ובוהו. הבית לבן, כלי־הבית נקיים ורחוצים. המצות שבחדר־האורחים מכוסות בסדינים לבנים. אני מחזיק בידי נר דולק ואבא מחזיק כף עץ ונוצה של אוָז. אנו עוברים מחלון לחלון ואבא מגרף לתוך הכף פירורים של חמץ באמרו:

„כל חמירא וחמיעא דאיכא ברשותי"...

בערב פסח היינו משכימים קום. אבי הוא בכור להוריו ובכל שנה עורך הוא „סיום" של מסיכתא. חופזים אנו להתפלל עם המנין הראשון. לאחר התפילה נשתה „לחיים" בבית־הכנסת ונשוב הביתה. בחדרים האחרונים כבר שולט הפסח, ואמא איננה נותנת לאף אחד להיכנס בהם. בשעה עשר אוכלים אנחנו את סעודת־החמץ האחרונה. אבא נוטל את הכף העטופה והקשורה ושורף את החמץ בתנור הקטן ואומר:

„אשר קדשנו במצוותיו וציוונו על ביעור חמץ".

ככבשנים בוערים תנורי העיירה. על פי דין צריכים התנורים ללהוט עד שהלבנים מאדימות כאש ויורות זיקים. מכל ארובות הגג מתאבכים תמרות עשן אל שמי האביב הבהירים. גדול החשש מפני שריפה, בעיקר חוששים מפני רחוב סמורגון, ששם מתגורר קמצן אחד שאיננו מנקה את הארובה והעשן הנפלט מתוכה ספק שחור ספק אדום.

שעות היום אינן עומדות, כבר הגעלנו את הכלים בבית־המרחץ והורדנו את כלי הפסח מעליית הגג ועכשיו מכבדת אמא אותי ואת רחל׳ה אחותי במלאכה חדשה, לכתוש את המצות. מלאכה זו קשה עלי במקצת, אך אין ברירה. עיקר העבודה נופל בחלקי. רחל׳ה בעלת תחבולות היא ומתחמקת בכל פעם:

„יענקל, הבטן נורא כואבת לי״. — והיא רצה לחצר ושבה, עושה שתים־שלוש כתישות ואומרת: „אַי, ידי נתעלפה. תכתוש אתה יענקלי ואני אתן לך בגלל זה אגוזים״.

אני כותש וכותש ומרוב עיפות לא אחוש כבר את ידי...

מקושטים כרוזני־ארץ, אני בחליפה חדשה, בשני זוגות פוזמקאות. בתוך נעלי החורקות שמה אמי צמר גפן. אבא בסורדוט השחור ובחושן לבן, הולכים אנחנו לבית־הכנסת. לאחר תפילת המעריב אומר לי אבא, כי אלך להביא את גֶלקה הסבתא ל„סדר״. סבתא גלקה, קטנטנה היא, צנַמנמה, פניה גוליים מקומטים ובהם עינים קטנות ועליזות שאינן מזדקנות. אהבתי את סבתא גלקה. תמיד היתה עמה מתנה בשבילי — מלפפון מגינתה, אגסי־בר וכדומה. בבואי לסבתא מצאתיה מקושטה, וזוהרת בשמלה שחורה ובמעיל, שלמעלה הוא צר ומתרחב כלפי מטה. הבאתיה לביתנו אל ה„סדר״.

אבא יושב בראש השולחן, מסב אל כרים. כנגד הציפיות הלבנות והמפות הצחות נראים פני אביו חיורים מעט, אך עיני הנשר שלו מבריקות, בזקן ההרצלאי שלו כבר נראים אי־פה ושם חוטי כסף, אך מסורק הוא למשעי. ואמא, ממש פלא, הן כה עמוסת עבודה היתה וכיצד זה מצאה שהות להתקשט כל־כך יפה? הכל בבית מבריק, צח ונקי, היין שבכוסות קורץ באור שובבני. אבא קורא „כהא לחמא עניא״, אני שואל את הקושיות ואחר־כך, כמנהג „סדרים״: קוראים בהגדה, אוכלים ושותים מהיין המחייה את הנפש ומחמם את הגוף, רק דבר אחד לא עלה בידי מעולם — לגנוב את האפיקומן. בשבע עינים הייתי שומר על רחל׳ה אחותי והיא תמיד הקדימתני. ולא זו בלבד, אלא בסופו של דבר היתה מתגרה בי ומושיטה לי אצבע משולשת.

לעת מחר היו מקבלים סטאַך ויאַכימה פרסים בעד סיוד הבית, — את יין המכות.

„סטאך, — אומרת רחל׳ה — סמאצ׳נה מכות?״

„סמאַצ׳נה, — אומר סטאַך ומלקק את שפתיו — דאַוואי יאַשצ׳ה!

בכל בית ערכו את הסדר. אמנם, בהרבה בתים לא היה יין ממש והיו מקיימים את המצוָה במשקה אחר, במי דבש ובבתים שלא היו דגים שנקראו הָכט (זאבי־מים), היו אוכלים יאַזגה (דגי רקק), אבל מצות היו בכל בית, ובכונָה רבה היו אומרים את ההגדה. אמנם, חומדי לצון סיפרו על יהודי אחד בעיירה שבבואו מבית־הכנסת ובראותו את בקבוקי היין על השולחן לא עצר כוח לחכות ל„סדר״ והחל ללגום כוסית אחר כוסית. וכשאשתו עמדה והפצירה בו שיקרא קצת בהגדה, השיב לה בעלה כשהוא כבר רווי במקצת:

„מה יש כאן לקרוא? כולנו יודעים, כי פרעה היה סבולוץ׳ (בן־בליעל) גדול״!

בעמדנו כאן, במסכת פסחים וסדרים יש לרשום לזכרון, כי פעם בא׳ דפסח בא מאיר־בר הכורך לבית־הכנסת כשהוא צולע כלשהו על ירכו ובמצחו חבורה גדולה והבריות תמהו: הן מודעת היא כי מאיר־בר אינו בריון, אפילו בזבוב לא ייגע לרעה, ובת־זוגתו יונה תמה גם היא, אם־כן כיצד נחבל הוא כל־כך? מאיר־בר גופא מחשה היה ולא השיב על השאלות שהעתירו עליו, אבל בקורניץ לא היו סודות והמעשה נתגלה:

מהיותו חסיד לובאוויץ׳ נלהב מאד, היתה בידו מסורת לא רק לספר ביציאת מצרים אלא גם לקיימה במעשים ממש: מעמיד היה עֲרֵבה גדולה בבית וממלאה מים, על כתפו היה תולה תרמיל, כאבות־אבותינו, ובחפזון היה נותן קפיצה על פני הערבה, כביכול עובר הוא את הים. אולם באותו ליל סדר לא שיחק לו מזלו ורגלו נכשלה, אגב קפיצה, וכך באתהו התקלה...

ימי פסח ראשונים, מזג האויר כפוּרי עדיין, אולם השמש כבר זורחת ומקשטת את הרחובות בזהב. הקרח מעל הזגוגיות כבר הפשיר, טיפות של בדולח ניגרות מפתילי הקרח שבשולי הגגות. סנוניות נעלסות חגות בשחקים הכחולים, הקהל מלובש בגדי חג, ידידים מבקרים אלה את אלה והלב מלא תקוות.

ראש השנה

בתי הכנסת מלאים מפה אל פה, מאז הבוקר. יהודים ב„קיטלים״ לבנים, בפניהם חרדה וחיורון. תפילת השחרית בפי החזן משוכה מאד. הנה מוציאים את ספר התורה מארון־הקודש ואבא מתחיל לקרוא בניגון מיוחד לראש־השנה „וד׳ פקד את שרה״... לאחר הקריאה הפסקה קטנה, למען ישיבו המתפללים את רוחם.

על הבמה עולים ר׳ נח וישראל־מיכל השוחט טליתותיהם מורדים על פניהם. משה־ברוך השמש מכה בכף ידו על השולחן כמזהיר את הקהל. מתוך טליתו של ישראל־מיכל יוצאות מלים בקול־יללה צרדרד: „מן המיצר קראתי יה, ענני במרחביה״. עדיין לא סיים ישראל־מיכל את המלה יה ובבית־הכנסת עוברת סערה גדולה, הקהל עונה אחריו ואומר את הפסוק. כשוך הסערה נשמע קולו של ר׳ נח, בקול דממה דקה:

„שברים, תרועה, תקיעה...״

זוכר אני כי בראש־שנה אחד שרוי הייתי בצער גדול בעת התקיעות. בידי היה מחזור עם פירושים. והנה קראתי את הכתוב באחד הפירושים, כי יש פסוק שצריכים לנהוג בו זהירות־יתר ולא לומר אותו בנשימה אחת ובחטף, אלא בכונה גדולה, ולאט־לאט, שאם לא כן גדול העוון מנשוא. ומעשה שטן לא נזהרתי ואמרתיו בנשימה אחת ובאמירה חטופה. זיעה קרה כיסתני...

כבר נסתיימו התקיעות, ספרי־התורה הוכנסו לארון־הקודש ועתה מגיעה השעה של דריכות ממש, ישראל־איצ׳ה החזן יעמוד להתפלל מוסף.

אל העמוד ניגשים העוזרים שלו וניצבים במדרגות המובילות לארון הקודש. נטע׳קה בנו של לייבה עושה־הכובעים — נער קטן שעיניו שחרחרות ולחייו ורדרדות וקולו ערב כקול הזמיר, וכמה ילדים אחרים, גדולים ממנו. בבית־הכנסת

ישלך הס, עד כי תישמע נשימת האנשים. והנה מופיע ישראל־איצ׳ה, ה„קיטל״ לבן כשלג ועליו טלית עם עטרה של כסף ומחזור גדול בידו — הולך הוא מעדנות. בבואו לעמוד נותן הוא שיעול של התקדשות, מלחש משהו כלפי העוזרים, אלה מטים את צואריהם אליו, בולעים כל מלה ומנענעים בראשיהם לאות הסכמה. לאחר מכן, רומז הוא למשה־ברוך השמש, הלה מכה בכף ידו על שולחן הבמה והדממה שבבית־הכנסת נפסקת.

קול מתוק ונוגה משתפך מסביב וממנו עולות המלים: „הנני העני...״ בקול דממה פותח ישראל איצ׳ה את תפילתו, — כעני שפל־ברך. העוזרים היו מסייעים אותו בנהימה דקה. אך פתאום נושא הוא את עיניו כלפי מעלה וקולו יהלך ברמה, בדמעה ובבכיה: „באתי לעמוד ולהתחנן לפניך... אַי אַי אַי... להתחנן על עמך ישראל אשר שלחוני...״ מעבר זה, מהדממה אל זעקת־השבר, הרושם שלו היה כל־כך גדול, שלא רק אני, הילד, אלא גם הגדולים נרעדו ואת ראשיהם הורידו אל המחזורים, בגלל הדמעות שהציפו את עיניהם. ואני נרעש כל־כך הייתי שעד היום, מקץ שנים רבות כל־כך, חי בקרבי הרטט של אותו מעמד.

יום הכיפורים

תפילת המנחה בערב יום הכיפורים נערכה בשעה מוקדמת, היה זה קצת מבדח לראות, כיצד יהודים בעלי צורה ובעלי־זקן משתטחים על הרצפה, כנערי ה„חדר״, ומשה־ברוך השמש, שנמוך היה, מלקה אותם ברצועה שבידו, למרק את עוונותיהם. אצלנו אוכלים את הסעודה, שלפני הצום, כשהשמש עדיין גבוה בשמים. אבא מחליף את בגדיו, האחיות הגדולות שוטפות את הכלים ואמא מברכת את הילדים הקטנים, כלומר: את רחל׳ה ואותי. לאחר שהיא מסיימת לברך את רחל׳ה חובקת היא את ראשי ואני רואה את פני בתוך עיניה הרטובות.

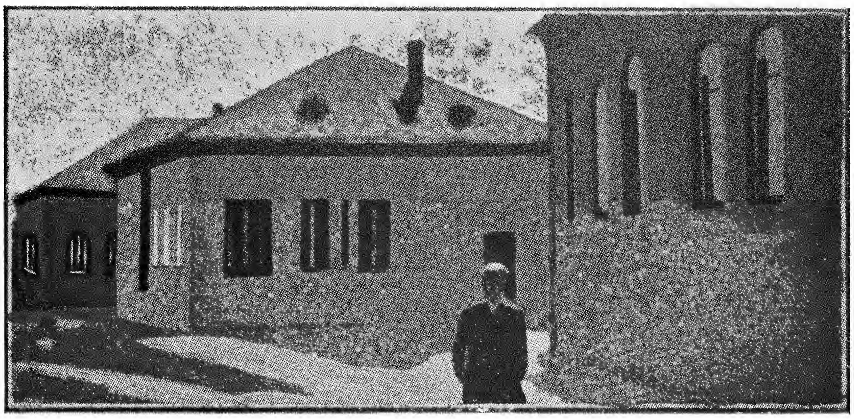
„נו, שנה טובה לך בני יחידי, וחתימה טובה, — אומרת היא, — שתגדל בני ותהיה בריא ושלם ויהודי טוב, שאזכה להובילך לחופה ולרוות ממך נחת, קדישי שלי...״

הנה באנו, אני ורחל׳ה אחותי, אל הסבתא הינדה, לברך אותה בחתימה טובה. סבתא הינדה קומתה ממוצעת, צנומה וכפופה מעט, פניה בהירים וחיורים קמעא, עיניה נוצצות מדמעות של התרגשות, וכך היא הולכת לקראתנו, מנשקת אותנו ומברכת:

„שנה טובה יקירי, שנה טובה נכדי. שאזכה להגיע לחתונתכם, אַי אַי, אצא אז במחולות, כנערה צעירה אצא...״

הדוד איצ׳ה, גבה־קומה, גבר חסון, פניו רעננים ועיניו כחולות־נוחות ונבונות, תמיד ישב גלוי ראש, ואילו עתה חבוש הוא מגבעת נוקשה. לידו יושבת רעיתו הצעירה, הדודה אלטקה. תמירה היא ומלאת־חן, פניה צחים, אפה זקור כלשהו, חיוך־פלאים מרצד בעיניה. הם מחבקים אותנו, מנשקים וכבר מתכוננים אנחנו ללכת. והנה קורא לי הדוד איצ׳ה, אחי אמי, ופניו מתחייכים:

„יענקלה שמעת פעם כיצד הצאַר הרוסי אומר ,כל נדרי׳ ?״

בתי־הכנסת

אני מביט בו בתמיהה ואינני מבין מה לקיסר הרוסי ול„כל נדרי", כאן מוציא הדוד איצ'ה עתון שמופיע בווילנה ומתחיל לשוררו בניגון של „כל נדרי", שר ומפרש:

„כל נדרי — כל הנדרים וההבטחות שלי בדבר קונסטיטוציה, ואסרי — כל האיסורים שאסרתי, כביכול, שלא לפרוע פרעות ביהודים. בכולהון איחרטנא בהון — על כוּלם אני מתחרט. בטלין ומבוטלין, לא שרירין ולא קימין — כל הבטחותי אינן שוות קליפת השום. נדרנא לא נדרי ושבועתנא לא שבועות — כי כל אשר נשבעתי בחיי ראשי ובהן־צדקי, כמוהם כנביחתו של כלב שוטה".

ואגב צחוק מוסיף הוא:

„יענקלה, זכור מחר בתפילתך לבקש על הקיסר והגוברנאָטור הווילנאי ועל כל הפמליא שלהם, כי תבוא עליהם מיתה משונה"...

הדודה אלטקה צוחקת והסבתא הינדה רגוזה כלשהו מקלות־הראש ובדיחות־הדעת בערב יום הדין.

בית־הכנסת מלא מפה אל פה, בכל אשר תעיף עיניך ארגזים עם חול ובהם נרות גדולים, נרות ממוצעים וגם קטנים — נרות־נרות. יהודים ב„קיטלים", טליתים, נעלי בית, או פוזמקאות, כאבלים — מסיימים להתפלל תפילה זכה, והנה שומעים את קולו של ר' נח:

„על דעת המקום ועל דעת הקהל..."

ישראל־איצ'ה והמקהלה שלו פותחים ב„כל נדרי". לאחר התפילה נשארים הרבה יהודים בבית־הכנסת — מהם שאומרים תהילים ומהם שמתחילים לקרוא במסכת יומא. ישנם יהודים שנשארים כל הלילה בבית־הכנסת. רק שעה קלה ישכבו על הספסלים הקשים לנוח ושוב יתגברו לעבודת הבורא ולאמירת תהלים.

יום הכיפורים. השמש רק התחילה לעלות. האדמה ועשב השדה רטובים עדיין מהערפלים הסתויים. אם ראש־השנה דומה היה לסערה בבית־הכנסת, הרי יום הכיפורים, כמוהו כרעידת אדמה. בלבבות דוים יתפללו. השפתים נעות: פעמים בלחישה ופעמים בזעקות־שבר: „רחם עלינו. אל תשליכנו לעת זקנה". מתפללים שחרית, קוראים בתורה. ישראל איצ'ה מתפלל „מוסף". יהודים מתנועעים בדבקות ועומדים בתפילת שמונה־עשרה. מכים על לוח לבם על כל עוונותיהם. אל ארון־הקודש ניגש לייבה־מאָש'ס, טפיחה בשולחן, הקהל קם ומתחיל לומר: „ונתנה תוקף קדושת היום..."

גדול היה הרושם שעשתה עלי עדת היהודים המתנועעת ורועדת ורוטטת בתפילה קורעת לב — „היום נורא ואיום, כי לא יזכו בעיניך בדין..." — אך גדול מהרושם הזה ועמוקים ממנו היו הרגעים כשעדה זו עצמה קפאה פתאום ללא ניע בשעה שישראל איצ'ה, שליח הציבור ועוזריו, פתחו „בראש השנה יכתבון". ניצב ישראל איצ'ה, עיניו מורמות כלפי מעלה והוא מנפנף בידיו ובשרוולי ה„קיטל" הרחבים, כעוף־פלאים בכנפיו: „מי לחיים ומי למוות" נטעל'ה עוזרו בקול דק, ענוג וצלול ושאר המשוררים פניהם אדומים מהתאמצות — „ביום צום כיפור

יחתמון"... מעזרת הנשים יורדים קולות בכי והם מהלכים על פני בית־הכנסת.

מכיר אני את קולה של שרה־רבקה, אשתו של יקותיאל־מאיר. ואכן יש לה, לשרה־רבקה, על מה לבכות. לא די שמתפרנסים בצער והנה גדל בביתם נער עיור, שהרופאים נואשו ממנו ואין לו ארוכה. הלב בוכה לראות כיצד מובילים אותו לבית־הכנסת. „מי בקיצו ומי לא בקיצו" — מקונן ישראל איצ'ה ועמו כל הקהל. לאחר תפילה זו, רואה אני את אבי, שאינו בדרך כלל מן הרגשנים, כי גם הוא מוחה בצנעא את עיניו בממחטה.

שעות היום חולפות. השמש פונה לערוב, בעד החלונות חודרות קרניה האחרונות, קרנים סתויות, עוד מעט ואורה ידעך. דמדומי בין־הערבים תכלכלים כלשהו. ערפילים חיורים עוטפים את היערות שמאחורי רחוב קוסיטה. במסילת־הברזל שועטת רכבת בכיוון אל ויליקה. הקטר פולט תמרות עשן וניצוצות־אש. צפירה חדה פולחת את חלל העולם, מופרכת וזרה היא הצפירה בתוך ההויה הקדושה של התפילות והשתפכות־הנפש. צללים של מרה־שחורה עוטים את בית־הכנסת. רק נרות מעטים מהבהבים עדיין בארגזי החול, החזן, קולו כבר צרוד. המתפללים תשושים מחמת הצום, אך בשמים כבר נראים הכוכבים הראשונים — „לשנה הבאה בירושלים!" — נשמע הקול. ישראל מיכל תוקע בשופר.

באפרורית נדלקת תקוָה. הכל מתעודדים ויהודים מברכים זה את זה בשנה טובה. פיניה מוכר־הברזל, שאת תפילתו עשה במשך כל היום בעמידה ואף פעם לא ישב להחליף כוח, מתחיל לזמר בהתלהבות ניגון של חסידי לובאוויץ' ורבים מסייעים לו. בזכות אבינו שבשמים ניצחנו את השטן המקטרג ושנזכה במהרה לשמוע את שופרו של משיח. בשובה ונחת מתפללים תפילת מעריב. גם לאחר מעריב אין הבריות נחפזים. עתה עומדים בחוץ ומחדשים את הלבנה. יהודים זקנים מקפצים כתינוקות של בית־רבן; „שלום עליכם, עליכם שלום, שלום עליכם, עליכם שלום!" בניחותא ילך כל אחד לביתו...

שמחת־תורה

הושענא־רבא. גם ביום זה רטטה הנפש אל גמר חתימה טובה. אמנם ב„קיטלים" לבנים לא היו מתעטפים ותפילות קורעות־לב לא נשמעו. ויש כבר ביום זה מטיבה של שמחת־תורה, אך בתי־הכנסת היו גם היום מלאים וכל הלילה ישבו בהם יהודים זקנים וגם ילדים ואמרו תהלים. בכל שעתים, בערך, היו מפסיקים לזמן־מה ושמעון־איצ'ס (שמעון בן יצחק) היה עובר, מיהודי ליהודי, כשסל מלא תפוחים בידיו וכיבד בהם את הקהל. בליל הושענא־רבא אוזר הייתי את כוחותי להעביר תנומה מעפעפי, כדי לכוון את הרגע בו נפתחים השמים ולראות כיצד מתעופפים מתוכם המלאכים הנושאים עמם פתקים של גמר חתימה טובה, לחלקם בבתי ישראל. מן הסתם לא זכיתי לכך, ונתפס הייתי בחבלי שינה ובהקיצי האיר כבר הבוקר מסביב.

בשמחת תורה נתבשמה דעתם של יהודי קורניץ. פנים שמחות מסביב. שמחה

של התלהבות ודבקות לכבוד התורה. לייבה מאָש׳ס קונה „אתה הראית לדעת" והוא מחלק פסוקים לשכניו היושבים בקיר המזרח. בית־הכנסת מלא ילדים וילדות שדגלים בידיהם. מכבדים בהקפות ומנעימים ניגונים של חסידי לובאוויץ׳.

פיניה מוכר הברזל, שמעון איצ׳ס, משה היערן, — הם המנצחים על השירה. יהודים מתלכדים במעגל ויוצאים בריקוד לכבוד התורה. הֶנדל הקצב, מטפחת בידו והוא מנפנף בה ומעודד את הרוקדים. הרבי שלי איצ׳ה־מאיר הישיש מכנס סביבו את כל תלמידיו ומלא שמחה יקרא אליהם בקול: „צאן קדשים!" ואנו הילדים, כיון שניתן לנו תואר כזה, נוכיח לכל כי לא לשוא ניתן, ואנו מחקים את קולם של בני־צאן ממש וגועים: מה־מה־מה — מה...

בזכרוני נשאר חרות יום שמחת־התורה משנת 1913, אפשר משום כך שהיה זה יום שמחת התורה האחרון ששמחתי בו ממש. אני כבר לומד מסכת כתובות ואין זה נאה לי להחזיק דגל כשאר ילדים. ניצב אני ומקשיב כיצד מכבדים בהקפות:

„ר׳ יקותיאל מאיר הכהן, מכבדים בהקפה לכבוד התורה! ר׳ שמעון בר׳ יצחק מכבדים בהקפה לכבוד התורה! ר׳ אליהו בר׳ פסח (הוא אבי) מכבדים בהקפה לכבוד התורה!.. ופתאום... החתן יעקב בר׳ אליהו, מכבדים בהקפה לכבוד התורה..."

דעתי כמו נתבלבלה עלי: היתכן? היתכן? אבא נוטלני בידי, מביט בי באהבה: כן, כן הכַוָנה לך בני.

תורה גדולה לא נתנו לי, אך היתה בארון־הקודש תורה קטנה ובה נתכבדתי. הקפתי את הבימה ועיני כל הילדים נתונות היו בי. הה, מי יכול היה להידמות אלי...

באותו יום־חג היה מאיר לאה־אָטק׳ס (מאיר בעלה של לאה־אטקה) חתן תורה ואבי היה חתן־בראשית. לאחר תפילת ה„מוסף" מזמין אבי את ידידיו לביתנו לקידוש.

שמעון־איצ׳ס העליז, עליז עתה פי כמה, בזכות הלגימות שלגם והוא מכה בשולחן וקורא לאמי:

„האָדה! כל אוצרותיך תגישי לשולחן! היום שמחת־תורה!"

אמא מגישה יי״ש, רקיקים, דובשניות, אמא הולכת להוציא משהו מהתנור ושמעון־איצ׳ס נותן בינתים את קולו בפזמון:

שישו יהודים, רקדו חסידים,
הללו והודו לבורא.
פאיטיה יורייציקי לחיים,
סוודניא שמחת תורה.
נאָש בוֹך אַדין בּוֹך...
אין כאלוהנו, אין כאדוננו,
אל תירא עבדי יעקב.
דער לובאוויצ׳ער זאל לעבן,
זכותו יגן עלינו...

אמא מגישה לשולחן פשטידה. האורחים מהללים את מעשי ידיה ופתאום אומר חתן־התורה לחתן בראשית, כלומר: מאיר לאה־אטק׳ס לאבי:

„ר׳ אליהו, בדף גמרא אולי אתה מומחה גדול ממני, אולם לשמח את הלב לכבוד התורה, כאן גדול כוחי מכוחך!״

ואבי עונה לעומתו ועיניו מוצפות ומעורפלות קמעא:

„מטבעי אינני גיבור לשתות יין, אבל אם הדברים אמורים בכבוד התורה, ודאי שלא אפגר אחריך!״

שמעון־איצ׳ס בשמעו את הפולמוס קורא:

„אדרבא, נראה־נא מי משלשתנו גיבור גדול יותר?!״

הסוף, ששני החתנים, חתן־בראשית וחתן־תורה וגם המתחרה השלישי, לופתים בידיהם את ראשיהם וגונחים...

למחרת מתהלך אבי בכאב־ראש ופניו חיורות ואף נכלמות במקצת, אך הכל יודעים כי רק לכבוד התורה הגדיש אתמול את הסאה.

המורה

והנה אראה אותך עיירתי הקטנה בסתיו אחד, קודרת וכפופה בגשמים וברוחות. בתיך הקטנים מצטופפים זה אל זה בסכנה. כבר עברו החגים וילדים טעונים סידורים חומשים וגמרות חופזים ל„חדרים״ ללמוד תורה, בכיוונים שונים ינהרו הילדים. וחוט דק אחד נמשך לרחוב מיאדל, אל ביתה של הינדה־לאה.

בלב כבד הלכו ילדים אלה, ביניהם הייתי גם אני, אל ה„חדר״. היה זה רבי חדש שבא לעיירה. בן־ציון שמו ושם משפחתו מאירוביץ׳, — גם השם וגם שם המשפחה אינם רגילים בעיירה. האם נוח יהיה או קשה, כלום ילקה כשאר המלמדים ושמא אף יותר מהם? אולם בעמדנו בתוך הבית הקטן, החלו הרגשותינו להשתנות. בפתח הכניסה ניצבה הינדה־לאה, שאת ביתה השכירה לחדר, אשה בגיל העמידה שקומתה בינונית, פניה מקומטות, אך עליזות מאד ועיניה כחולות ושובבניות. בחיוך מתוק קיבלה את פנינו וב„בוקר טוב״.

„היכנסו ילדים! היכנסו! אולי רוצה מישהו מכם כוס חלב? אל תתביישו ויהי זה לכם לבריאות ולי לשכר־מצוָה!״

לבושה של הינדה־לאה נקי היה — על שמלתה סינר לבן ובבית גופו, צחה ונקיה כל פינה. בכל סיר ובכל קדרה אפשר היה להשתקף כבתוך ראי. הנה גם נכנס הרבי. ראיתי אותו ונשמתי לרוָחה.

היה זה איש שעמידתו איתנה, קומתו למטה מבינונית, פניו חיורים — רוחניים ורציניים. גבות עיניו עבותות ומתחתן עינים תכולות־כהות שמבטן חודר. אפו ישר ורחב כלשהו, זקנו חום וגזוז־קצרות. גם לבושו שונה היה מלבושם של שאר מלמדים, על ראשו כיפה של קטיפה, מקטורן שחור פתוח ומתחתיו אפודה ובה שעון ושרשרת של כסף, לרגליו נעלים מצוחצחות. לאחר שבחן את התלמידים וחילקם לכיתות, לפי רמת ידיעותיהם, החל להסביר לנו את תכנית הלימודים.

מלבד חומש, נ״ך וגמרא נלמד גם דקדוק, על פי ה„דיבור העברי״ של קרינסקי.

אנחנו נלמד גם לכתוב חיבורים בעברית והילדים יצטרכו להכין שיעורים גם בבית, כמו שנוהגים בבית־ספר.

לאחר שסיים להסביר את תכנית הלימודים, הוסיף: ואתם ילדים, אל תקראוני רבי אלא מורה, ומהיום והלאה נדבר עברית!

בשביל כמה וכמה מילדי העיירה היה החדר הזה מעין אתחלתא דגאולה. כבר עברו כמה שבועות, שאנו מבקרים בחדר זה, ואף ילד לא בכה מחמת מלקות או סטירות. אם ילד מרושל היה או שלא הקשיב לדברי המורה, היה ענשו הגדול כשהמורה היה מסנן מבין שיניו: „דבר אל העצים והאבנים!" אך כיון שהדברים נאמרו בשקט ובעברית, כבר ניטל מהם עוקצם והם היו יותר מפליאים־משעשעים מאשר מענישים.

הרחובות עוטים לובן מסנוור, כפוריות חריפה עוברת את הכול, השלג חורק, כביד אשף צויצו החלונות פרחי כפור. מן הגגות משתלשלים פתילי קרח, ואני הולך ברחוב מיַאדל החרפי בדרכי לחדר. רוחי נרגשת ואף נבוכה. היום ראש־חודש והמורה שלנו חידש מנהג, שבכל ראש־חודש עורך הוא בחינה מהלימודים שלמדנו במשך החודש שעבר. אמנם איחרתי שבת עד חצות הלילה והתכוננתי. כמה פעמים ירדה אמי ממשכבה, את ראשי חיבקה בידיה החמות והביטה לתוך עיני: לך ילדי ושכב, הן קר הלילה ואתה עלול, חס ושלום, להתקרר.

אמנם קניתי שם של בעל זכרון מובהק ומה ששניתי שגור על פי, אולם מי חכם וידע איזה מוקשים עתיד המורה לטמון על דרכי?..

הנה כבר באתי לחדר. הרצפה מכובדת, החום שופע ומחייה־נפשות, ריחות של כמוֹן ולחם טרי מהלכים סביב. הנערים יושבים היום ופניהם חמורים ומאומצים מאימת יום־הדין. רבים הילדים שהמורה כבר בחנם ומהם שגם נכשלו. אני יושב ועיני משוטטות על סביבי. מבטי נופל על הינדה־לאה. יושבת היא על הדרגש סמוך לקיר התנור ולרגליה עומד חתלתול שעורו הלבן מקושט בכתמים שחורים והוא מלקלק בלשונו הוורדרדה חלב מצלחת. החתלתול סיים את ליקוקו ועתה מעמיד הוא פנים־כשרות של תחינה ובקול יללה דקה וחרישית כאילו יאמר: גברתי הינדה־לאה, הרחמניה, הושיביני בחיקך, נפשי יוצאת לשבת בחיקך! בוא כבר, בוא, בן־בליעל שכמותך, בוא שב והיה שקט, כי ילדים עוסקים בתורה! הנה כבר יושב החתלתול, הינדה־לאה מלטפת את עורו והוא עוצם את עיניו ומנמנם לו בהנאה. גם אני, בהביטי כה אל החתול כמעט ונמנום אחזני, הן עייף הייתי משבתי מאוחר בלילה על משנתי.

„יענקל — דוחק בי במרפקו ברל'ה פייגה הניה'ס, — התלמיד המוכשר ביותר בכל החדר. פנים לו חיורים וכחושים, עינים קטנות ונרגשות וצואר דק, נער שקט הוא וירא־שמים — יענקל — דוחק הוא בי ומלחש: — המורה!"

כמותז במים צוננים התנערתי מהתרדמה ושמעתי קול דובר:

„עומדים בפני המורה!"

אני כבר עומד ומשיב על שאלות בדבר נטיות הפעל: „רָחַץ רָחַצְתָ, רחַצְתְ, רָחֲצוּ, רחצתם, רחצתן... כחיצים שנונים ביד רובה־קשת מנוסה פגעו בי שאלותיו הקשות

בדבר שוא־נח ושוא־נע, ה׳ השאלה וה׳ הידיעה, וו המהפך מעתיד לעבר וכו׳...

אך זכרוני הצלול, היה בעזרי ולא נטשני ועמדתי בכבוד בסערת המבחן והשבתי על כל השאלות.

על פניו של המורה חיוך של נחת־רוח, עיניו הכחולות־כהות נזדהרו והפיקו חמימות ואהבה. מרוב שמחה והתרגשות החל לשפשף את כפות ידיו זו בזו, ומלים קטועות וקצרות, מלאות שבח ותהילה נתמלטו מתוך פיו:

„טוב מאד, טוב מאד, נער חרוץ, מי יתן וכל תלמידי יהיו כמוך, טוב מאד!"

מאותו יום, כמו ברית נכרתה ביני לבין מורי, ברית של ידידות ואהבה, השמורה בי עד היום. הוא היה לי מורה ורע, במחיצתו לא היו הימים תלאה קשה מנשוא, לימודיו הפליאונו ועשאונו דרוכים לקראתם. יחסי אליו היתה מזיגה של הערצה ויקר. ברצינות של כהן גדול בבואו לקדשי־קדשיו ובסבלנות של אב לבנו־יחידו, לא עיף מפרש ומהסביר. את הענינים הרמים והנשגבים מאתנו היה מוריד ואת העמוקים היה מעלה. עד שהסוגיות המסובכות, מים התלמוד ומגני התנ"ך, נתיישבו, הובהרו ונתלבנו.

בעיקר הפליאני בנסיונו, שהיה מהפכני ממש באותה תקופה, לקבוע עתים של שיחה עם תלמידיו במאורעות מיוחדים מדברי ימי עמנו, ובאישים מפורסמים.

רק זה נתונים היינו בסוגיה התלמודית „זה בא בכדו וזה בא בקורתו ונשבר כדו של זה בקורתו של זה"... ניגון הגמרא מהלך וצללינו הגדולים מתנועעים על הקירות — — — זה בא בכדו וזה בא בקורתו ונשבר כדו של זה בקורתו של זה... הנה כבר סיימנו את פרקנו ופתאום אומר מורנו:

„ילדים, עכשיו סגרו את הספרים ואני אספר לכם פרק מדברי ימי עמנו".

בחוץ גדול הכפור, אם תיפתח הדלת יתאבך מיד ויתפרץ לתוך החדר ענן־אדים לבן. הדלת תיסגר ושוב נהנים אנחנו מהחום. בתוך הארובה מיללת רוח אימים ואנחנו דרוכים ודוממים, אפילו הינדה־לאה, בעלת הדירה, גם היא יושבת דרוכה להקשיב. עתה מדבר מורנו באידיש, כדי שהדברים יהיו מובנים לכל הילדים, בלי יוצא מן הכלל.

פורש היה לפנינו יריעות היסטוריות רחבות ומחייה מאבקים ומאורעות מדורות משכבר, הויה שתוכה רצוף היה קדושה, מסירות־נפש ותפארת — יראת־שמים ומידות־טובות — על צדיקים וגאונים שכל חייהם שרשרת של צניעות ומעשים טובים. לנגד עינינו ניצבו כמו חיים דמויותיהם של ר׳ יהודה הנשיא, הרמב"ם, רש"י או דמויות דגולות מעולם החסידות, פעמים היה קורא בפנינו קטעי שירה ואנחנו צמודים ישבנו זה אל זה — „לבי במזרח ואנכי בסוף מערב".

נפלו כל הסייגים וכולנו — התלמידים והמורה — הפכנו להיות כמו חבר רעים שחזון אחד שובה את כולנו. — מעשה בבחורי ישראל ובבנותיו שהובאו לרומא שבויי מלחמה והוטלו אל בין פריצי חיות בתוך הביבר מול אלפי הצופים, וכאן, בין שיני האריות, מצאו זה את זה חתן וכלתו ואור פגישתם עז היה מצללי המוות וייסוריו. וכך הוציאו את נשמותיהם הטהורות, באור האהבה.

בקול עמוק ורוטט, מלווה בבכיה חרישית של הינדה־לאה, מסכם המורה את סיפורו בפסוק: „הנאהבים והנעימים בחייהם ובמותם”...

ויש שהיה מספר על הרוגי מלכות ומקדשי השם ובראותו את הילדים בנשימתם העצורה ובעיניהם הלחות היה מוסיף: אנחנו, יקירי צריכים להודות ולשבח לשם יתברך שאין אנו חיים בימי דמים כאלה. מדורות האינקביזיציה כובו ושוב לא תתלבה שלהבתן...

הה, מי יכול היה לדמות, כי צרת ישראל תתרגש לבוא באינקביזיציה חשכה שלא היתה כמוה, כי על פני חדרנו הקטן, כאן ברחוב מיאדל, תובל למות כל הקהילה הקדושה — קורניץ — זקנים וטף נשים ואנשים ובהם גם מורנו משכבר...

פרידה

— — — שנים נקפו ורבים היגונות אשר מצאוני. — מלחמת העולם על מוראותיה ופגעיה — מתה אחותי היקרה רחל'ה. את הכל עשינו לחלצה ממוות — ולשוא... את הרופאים הטובים ביותר הבאנו. אבא קרא לשלושה רבנים ובין־דין זה של מטה העלה את דברו במגילה חתומה ע"י עדים, כי אבא מוסר לרחל'ה בתו את כל שנות חייו. בבית הכנסת הוסיפו לשמה את השם „חיה”. אבא שכר מנין יהודים ואלה ישבו ימים ולילות ואמרו תהלים. על קברות כל קרובינו בבית־העלמין בכינו והפצרנו, כי יבקשו רחמים עליה בפני כסא הכבוד, והגזירה לא נתבטלה... לא ארכו הימים וליד קברה הרענן של רחל'ה, אחותי, נתרומם תל־עפר שני — קברה של אמנו היקרה והמאירה. פקעת של דמעות חינקה את גרוני מתוכו השמעתי בקול צרוד ואומלל את פסוקי הפרידה הצורבים: „יתגדל ויתקדש שמיה רבא...”

מקץ שנה ממש, ביום חורף אפור, שוב ניצבתי המום בבית־הקברות ובאימה גדולה ראיתי כיצד מאיר־רפאל מהחברא־קדישא שם חרסים על עיניו של אבי וסותמים את הגולל...

פנה זיוו של ביתנו, — עוני ורעב, יתמות ויאוש קודר. מגפות השתוללו בעיירה והמחסור גדול היה. אל ביתנו שהתכונה בו היתה תמיד רבה, מעטים עכשיו הבאים, כמה נערים, חברי — ולוול באַש'ס, מאיר פראַד'ס, אך מעטים היו המבוגרים.

רק אחד מהמבוגרים לא שכח מלבקרני בקביעות...

עתה, מקץ שנים רבות כל־כך, בהעלותי את השורות, ראה אראה בעיני רוחי כיצד נפתחת הדלת ובתוך עב ענן של אדי־כפור לבנים נכנס לבית, מורי משכבר. המעיל שעליו בלה, פניו אדמדמים מהקור. מסתכל הוא בי בעינים מלאות רוך ואהבה. ובשפשפו את ידיו זו בזו לחממן יאמר:

„אַ אַ איזה קור, איזה קור, ממש ,סיביר'. התקן יענקלע כוס טה ונחמם קצת את העצמות היבשות”.

כבר התקנתי את הטה, גם כמה רקיקים מקמח שעורה הגשתי לכיבוד. קשים הרקיקים ואנו יושבים, מַשרים אותה בטה — ואגב שתיה מתקשרת בינינו השיחה, שארכה פעמים עד מאוחר מאד. הנושאים רבים היו: פעמים היו אלה דברים

מעיניני דיומא, ופעמים דברים העומדים ברומו של עולם — קבלה, חסידות, השכלה, חיבת־ציון או שאלות מכבשונה של ספרות־יפה. שיחות וקצת פולמוס והדברים שרצופים היו אהבה, עמקנות ורעננות סייעוני הרבה להפיג את הבדידות ולהשכיח את מר גורלי...

לפתע פתאום, כמו בסיפורי אלף לילה ולילה, נתרחש הדבר. יום אחד נכנס אל ביתנו יהודי במגבעת קש, במלבושים מעשי־תשבץ ובנעלים שחרטומיהם מחודדים והוא שואל אם כאן מתגוררים יתומיו של אליהו ב"ר פסח. והוא מוסיף ואומר, כי הביא בשבילנו כתב־אישור לנסוע לארצות־הברית.

כבית־נתיבות היה ביתנו. המהומה רבה. בן עירנו מטה־לייב, יהודי שמנמן ועליז שזקנו גזוז קצרות טורח ומסייעני לקשור ולארוז בחבלים עבים את הכרים והכסתות ואגב כך ישמיע סיפורי מעשיות על אמריקה, מדינת העושר והשפע, בה ישב שנים אחדות.

„שם לא אכלתי דגי־רקק שמתקראים „יאַזגה" ונזיד־קמח שמתקרא אצלנו „זאצ'ירקה", שם מגישים לשולחן פנכאות מלאות בשר צלוי, שם מגישים כופתאות ממולאות בגבינה ומטבילין אותן בקערת־שמנת עמוקה".

אנשים ונשים נכנסים ויוצאים. הנה נמכר מעיל הקטיפה של אמי, שמלות ולסוּטות. הנה הלסוטה הירוקה שכה אהבתי לראותה בה. כלי־אוכל, מגבות, לבנים, הכל נמכר חיש־מהר. רק שלושה דברים לא אמכור, הרי הם סורדוט השבת של אבי, אותו אמסור לשכנו ולידידו הטוב — ליקותיאל־מאיר. הידידות ביניהם היתה כל־כך עמוקה שזמן קצר לאחר מות אבא, כשיקותיאל־מאיר ערך את חתונת בתו, ראו הכל כי בין הכסאות שעמדו בראש השולחן, נשאר כסא אחד ריק. כששאלו את יקותיאל־מאיר לסיבת הדבר, הסביר: זה כסאו של אליהו ב"ר פסח, זכרונו לברכה, שהיה ידידי בנפש, מובטח הוא לי, כי נשמתו נמצאת בתוך האולם לראותי ביום שמחת לבי... והכסא מיועד רק לו.

הדבר השני היו התפילין של אבא, אשר סופרם היה יהודי ירא־שמים, איש תם וישר, שכתבם אגב צומות וטבילות ועתה מונחים הם בשקית הקטיפה השחורה שמגן דוד רקום עליה ומתאבלים על האיש אשר אהבם כנפשו. הדבר השלישי הם ספריו של אבא הנתונים בארון קטן ושחור. את שני אלה אתן למורי — ידידי ורעי.

נטלתי את הספרים, בהם ספרי מוסר, שחוטי ארגמן דקים בין דפיהם — סימנים שנתנה בהם אמי, למען תדע היכן סיימה את קריאתה, ספרי גמרא ומדרשים, שדפיהם כבר הצהיבו מרוב שנים ועליהם נטפים מנרות של חלב — עדים ללילות של גירסא. את כל אלה צררתי במפת השולחן הגדולה שהיתה מיופה בפרחים כחולים וכך עם שני הצרורות — הספרים ושקית התפילין עמדתי בפני מורי.

„מורה — אמרתי לו מתוך הרגל ישן — רוצה אני שתקבל ממני, למזכרת, את הספרים והתפילין של אבא וכן את ארון הספרים הקטן"...

רגע עמד מורי והחריש כמבליג על התרגשות פנימית ואחר־כך הרים אלי את עיניו שלחות היו ואמר:

„אני מודה לך יענקל'ה... אך סבור אני כי תיטיב לעשות אם תמסור את הספרים לבית־הכנסת למען ילמדו בהם יהודים, ואת הארון, סבור אני, כי עליך למסור בשביל ה„מנין" של „תפארת בחורים" אשר ישראל־מיכל השוחט הקים. שם יוכל לשמש „עמוד" לפני ארון־הקודש ויחד עם זה יהיה הוא מזכרת לנשמת אביך, שיהודי ישר היה, אוהב אמת, רודף צדק ועוסק בצרכי ציבור שלא על מנת לקבל פרס. את ה„קב הישר" ואת „מנורת־המאור" אקח בשביל פֶּרלה אשתי וכן אקח ממך את התפילין ואת המחזור של יום הכיפורים... ואת עצתו של מורי קיבלתי ונהגתי לפיה...

הסוסים רתומים, בעגלה כבר מוטלת הכבודה כולה — צרורות ומזודות. לבוש בבגדי הנדודים, ניצב אני בביתנו וחרש אפרד מכל פינות הבית בו צמחה משפחה יהודית, עד אשר נעקרה בסופת הימים.

הנה נכנס אני ל„בית־החרושת" שלנו, המפעל למי־סודה ועסיסים. נדמה לי כי מיכלי הנחושת וכלי הנחושת מדברים אלי חרש, קוראים לי בשמי ומתחננים, כי לא אעזבם. אל אן תלך יענקל. אל אן? הישאר כאן, אל תעזבנו, אנחנו נפרנס אותך כשם שפירנסנו את אביך. שא לאשה את הנערה אשר אהבת, ואנחנו נהיה לכם מחסה ומשגב...

הבית מלא שכנים, קרובים וסתם ידידים. רבים מתנשקים אתי ומאחלים לי רוב טובה ואושר. עיני מביטות כה וכה ומחפשות את האחד אשר איננו, את מורי משכבר. אך אין לי ספק, כי בוא יבוא להיפרד...

הנה הוא בא אלי. בכף ידו הוא נוטל את ידי ובהביטו בתוך עיני ידבר: על רוח האדם, על התורה והאמונה, שהם המבצרים החזקים ביותר. והם אשר ינחוני ויגנו עלי בעתות של עצבות ויאוש, כי אוצרות זהב וכסף אינם מביאים בטחון. זכור יקירי את הפסוק אשר למדת: „השלך על ה' יהבך והוא יכלכלך" — וזכור יקירי כי בו המפתח לאשרו של האדם. את ראשי הוא נטל בידיו. על לחיי חשתי את דמעתו ונשיקה אבהית ואחריהן שמעתי את דברי פרידתו האחרונים, עם רטט בקולו:

יברכך ה' וישמרך!...

...אמרו לי עופות השמים אל אן נישא אני?... אמרו לי גלי הים אל אן יפליג רוחי?..

טרופים חפזו קרונות־ברזל על פני לילות אפלים... אניה טולטלה בלב ימים, כרכי אבן, מגדלי בבל ואורות צבעונין ומהומת־חיים שתו עלי סביב... שנים... שנים... ובין כל אלה עוד חיה תחיה, כביום הינתנה, תמונת הפרידה והברכה עם הדמעה והרטט:

יברכך ה' וישמרך! — — —

אלתר צימרמן

שרטוטים

ראובן המאליסקאי

אצל מלמדים רבים למדתי בימי ילדותי, — אצל פלוני שנים „זמנים" ואצל פלוני שלושה „זמנים", — אולם יותר מכולם חרות בזכרוני מלמד אחד, אשר ב„חדרו" לא עשיתי אלא ארבעה ירחים בלבד, הרי זה ראובן המאליסקאי — ראובן דער מאליסקער, — כפי שהיה קרוי בפי יושבי העיירה. כבר ממראהו החיצוני ניכר היה משהו מיוחד, שאין לו דמיון לשאר המלמדים: יהודי כרסני, שקומתו בינונית, זקנו לא ארוך ביותר, פניו מלאים ורציניים, שערות שיבה עבותות לראשו, והוא כבן ששים. אוהב סדר ונקיון היה ראובן המאליסקאי ודייקן גדול. בכיס אפודתו שעון וממנו מתעגלת בקשת שרשרת עם מפתח קטן.

יום־יום היה מקפיד להתפלל עם ה„מנין" השני בבית־הכנסת הישן, בו היה לו מקום ליד קיר המזרח. תחילה פותח היה את תיבת־הספסל, לאחר מכן היה מוריד את הרדידון מעל צווארו, מקפלו בדקדקנות, מעשה־חושב, וחולץ את ערדליו. סבור אני, כי לפני ששים שנה לא היו עדיין בקורניץ ערדלי גומי ואצלו ראיתים לראשונה. ערדליו נתונים היו על מגפים שבתי־שוקיהם קצרים, ועורם רך. עתה נוטל היה את ה„שטנדר", ניגש עמו אל שעון בית־הכנסת הגדול, שנתון היה בתוך ארון מיוחד, עולה למעלה ומותח את משקלותיו. בעיקר היה בודק על פי שעונו הוא — שעון־הכיס, לראות אם איננו מפגר או ממהר. כך היה מכוונו, וזה מעשהו יום־יום. לבי סמוך ובטוח, כי שעון מדויק יותר משעונו של ראובן המאליסקאי לא היה בקורניץ בימים ההם.

יחסו אל תלמידיו היה מתוך קפדנות, אך מעולם לא הרים יד להכותם, ואף־על־פי־כן שמעו הילדים בקולו ונהגו בו יראת כבוד ודרך ארץ.

ארבעה חדשים בלבד למדתי ב„חדרו" ובראשית החודש החמישי הצטננתי (הדבר היה בחורף). וכך סיימתי את חוק לימודי אצלו.

ביום הראשון למחלתי עלתה ודאי מידת חומי מאד, אולם מדחום לא היה מן הדברים השכיחים בימים ההם. נתנו לי איפוא לשתות טה עם פטלים אדומים (מאַלינעס) שסגולה להם להביא את החולה לידי הזעה. ואם האמצעי הזה לא עזר היו קוראים לברוך החובש.

ביום השני למחלתי, בלכתו מבית־הכנסת, סר לביתנו הרבי שלי, ראובן המאליסקאי. סיפרו לו כי חולה אני והוא בא להיוודע מה שלומי.

הוא פשט את אדרתו, הסיר בשלות־רוח את הרדידון מעל צווארו וציווה עלי לשבת, אל גבי החלש הוא הצמיד את ראשו הכבד והחל לבדוק את נשימתי:

„נשום חזק, חזק יותר, משוך את נשימתך! עמוק יותר!"

מימין ומשמאל בדקני. לאחר מכן נטל את פיסת ידי באצבעותיו, הוציא מכיס אפודתו את שעונו, הסתכל בו, ואגב כך היה מונה בלחש.

השעון היה כל־כך קרוב אלי, עד כי נרגש הייתי מקרבתו. לאחר שסיים את הבדיקה הוציא ראובן מכיסו פיסת נייר לבן, קיפלו בדיוק לארבעה חלקים שוים, תלש רביעית אחת, הוציא עפרון דק־דק ורשם משהו, אך האותיות אשר כתב לא היו עבריות. הוא הורה ללכת לבית־המרקחת ולקנות את הרפואה ולתת לי לשתות ממנה שלוש פעמים ביום, לאחר האוכל. שוב עטף את צוארו ברדיד, נטל את אדרתו, לבשה ויצא.

אחד השכנים שהיה בביתנו באותו מעמד וידע לקרוא רוסית, עיין בפיסת הנייר ופסק:

„אי־אפשר להבין מה שכתוב פה, אני מפקפק מאד אם הרוקח ידע לקרוא את הכתוב".

אך ראה זה פלא, הרוקח קרא והבין ואף נתן על־פי הכתוב את הרפואה.

לימים נודע לי כי ראובן המליסקאי ידע לכתוב בלאטינית. ואמנם רוַח לי מרפואה זאת, אך עדיין חולה הייתי והוספתי להשתעל וכשבא הרבי ובדקני שנית, היתה עצתו שיתנו לי לשתות חלב עם דבש ועוד הוסיף ואמר:

„כיון שהחורף עז וכבר קרוב לפורים, לא כדאי לשלוח את הילד ל,חדר', עד אחרי הפסח".

אולם אחרי חג הפסח, שוב לא ביקרתי בחדרו, כי הורי מסרוני ללמוד ב„תלמוד־תורה"...

מה רבות השנים אשר עברו מאז. אולם עד היום, בזכרי את ראובן המאליסקאי, נדמה לי כי עדיין נער חולה אני, — גבי רופף כאז ועליו אחוש את ראשו הכבד של רופאי ורבי.

ספריה והצגה

סבור אני, כי לפני חמישים שנה היתה קורניץ בין העיירות המעטות בסביבה, שכבר היתה לה ספריה. אמנם, בקנה־מידה קטן ובמחתרת...

ואל תדמו, כי היתה זאת מחתרת מפני קנאים של הדור הישן. רוֹב־רוּבה של העיירה חסידית היתה, מחסידי חב"ד, שפירושו: חכמה, בינה ודעת. ואמנם רוח של בינה היתה מהלכת בה, רוח טובה, וללא קרעים משוועים.

הדור הישן כמו שקראנו לו, אם ראנו סוטים כלשהו מהדרך, הגיב על כך יותר בצער מאשר בחמת־קנאות.

אם אמרתי, איפוא, מחתרת היתה זאת רק יראָה מפני הרשות, כי אילו באנו בימים ההם לפני „הנאַצ'אַלסטבו" לבקש רשיון לספריה, היתה היא פוסקת ודאי, כי הנוער של קורניץ נתפס לרבולוציה... על כן היה ארון הספרים הקטן עורך גלות ונָודד מבית לבית. אם נתעורר בלבו של מישהו חשד, כי גונב דבר „לאוריאדניק"

או ל„פריסטאוו״ על קיום הספריה, היו יוצאים מקדשיה באמצע הלילה, ומעבירים את הארון למעון חדש. הה, כמה אהובה ויקרה היתה הספריה! כילד שעשועים, רך ויחיד לפני הורתו. ומי שהלך להחליף ספר, היה עושה זאת בדחילו ורחימו, וכל כך בצינעא, ש„בעל הכפתורים״ לא ישגיח חס ושלום...

כך נראה הדבר עד שנת 1906. אולם מעתה באו ימים של חופש זמני ויחסי, והספריה כבר היתה רשומה באורח לגאלי ואת הספרים היו מחליפים, כמו שאומרים בפרהסיא וללא פחד.

אולם עכשיו עוררה הספריה שאלה אחרת וגם היא כבדה ומכובדת. לא כיצד להסתירה, אלא כיצד להעשירה, לרכוש ספרים חדשים? מדמי־הקריאה של החברים לא היתה כל אפשרות לכך. ואז צפה ההצעה: להציג מחזה, שהכנסותיו תהיינה קודש למטרה זאת.

אני גופי עבדתי באותם ימים בווילנה והייתי כבר חבר בחוג הדרמתי „הזמיר״. באותו חוג היינו מעורבים עם רבים מאנשי הספרות — נומברג, למשל, היה יושב־ראש של החוג, הסופר אנכי היה מזכיר. ש. ניגר נשא את מדברותיו בנושאים ספרותיים. פרץ הירשביין עשה אתנו חזרות באחד המחזות שלו. שלום אַש קרא בפנינו, לא פעם, את יצירותיו מכתב־היד, לפני שפורסמו.

קיץ אחד, בבואי הביתה לימי חופשה, נטפלה אלי החבריה ופסקה, כי אני, ורק אני הנני האיש בהא הידיעה, כלומר: המועמד להיות הבמאי ולהכין הצגה לטובת הספריה, שטעונה הרחבה.

התכנסנו, איפוא, יחדיו ואני הצעתי, כי נציג מחזה של פרץ הירשביין: כיון שלי כבר ידועים היו כל הטיפוסים והדמויות מאותו מחזה, לאחר שהירשביין עבד אתנו והדריכנו בהם. אך קהל החברים, להנָתי, לא היה תמים־דעים אתי. ובר־פלוגתא עיקרי היה לי נאַשקהל׳ה ציפ׳ס (נתן בנה של ציפה), חבר נעורי ובן גילי, שהביא ראיות חותכות, כי יעקב גורדין, יהיה מובן יותר ומתאים יותר לקהל המאזינים והצופים של העיירה.

הפולמוס היה כבד. ניצחני נאַשקהל׳ה והציגו מחזה של גורדין... קיצורו של דבר, היתה בעיירה תכונה של תיאטרון, שחקנים ותפקידים.

לקחנו בחכירה את האסם הגדול של יהודה זוש׳ס, ניקינו אותו היטב־היטב, בלהט עבדנו ובמסירות־נפש. מן היער הסמוך הבאנו ענפי־אשוח רבים וענפי אורן וקבענו אותם ליד הקירות, בחול צהוב ריבצנו את רצפת־הקרקע של האסם, לקחנו בהשאלה, מכל בית שניתן לנו, ספסלים רבים, והרי לכם אולם מפואר, מפואר וחגיגי כאחד. חגיגיות כזאת לא ידענו בקורניץ, ואת לבנו הפליאה הרגשה גדולה, כי מעתה אין אנחנו עיירה נידחת, כי הנה־הנה מתחילים אנחנו להידמות אל העולם הגדול והנאור. גם במה התקנו מקרשים ואפילו תא בשביל הלחשן המתקרא „סופליור״.

נדמה לי, כי באותו ערב של תיאטרון־הבכורה בעירנו, לא נשאר איש בביתו. רבים היו אלה אשר ישבו באולם, אך רב מהם היה קהל הצובאים בחוץ על הפתח והניצבים לאורך הקירות ומחפשים סדק להסתכל ולהאזין כיצד משחקים תיאַטר.

כיצד שיחקנו ומה היתה רמתה של ההצגה, דבר זה אין לו עתה כל חשיבות, העיקר, ששיחקו בתום לב ובמסירות גדולה והערב ההוא היה מאורע בחיי העיירה...

כיון שהזכרתי קודם את רעי כאח לי, את נאָשקה ציפ׳ס או כפי שקראוהו, מתוך חיבה, נאָשקהל׳ה, חייב אני, בכמה קוים, לכל הפחות, אם רק יעלה בידי הדבר, לתארו.

נאָשקהל׳ה, היה בן־שעשועיה של העיירה, אביו יאָשה־לייב המלמד היה מאנשי המעלה — איש לבב ואיש דעת. בכל יום שבת היה קורא ב„שטיבל" הישן חומש עם פירושו של מלבי"ם, ובתוך נאָשקהל׳ה בנו הוא הרביץ תורה ככל שניתן לו. והבן היה כלי שבית־קיבולו לדברי תורה גדול מאד...

נאָשקה, דומה היה לאביו, — נמוך קומה ולו שתי עינים גלויות שחביבות רבה בהן, עינים שתמיד ניבט מהן חיוך עמוק ונפלא. מעולם לא ראיתיו קודר או זועם. גם את עצבת לבו היה נאָשקהל׳ה נושא אגב חיוך. ואני, פשוט קינאתי בו: הנה לפניך בן־אדם שאין המרה־השחורה שולטת בו ובשום פנים לא תוכל להוציאו מן הכלים. אתה מנסה להרגיזו והוא כובש אותך בחיוך טוב ומטיב, כביכול, היה אומר:

„נו, אדרבא, נראה־נא עד היכן כוחך מגיע?"

נאָשקהל׳ה למד הרבה מאביו, אך לא די היה לו בכך והוא התחיל ללמוד בפני עצמו ובכוח עצמו. ראשית כל, שם את מעייניו בספרות הרוסית והכל באורח סיסטמאתי ויסודי וכן בספרות יידיש. אחר־כך באו ימים שהתמסר בכל כשרונו, כוחו ולהטו לעברית — כמו שאומרים: בלב ונפש. וכשאני הייתי שואל אותו:

„נאָשקהל׳ה, כלום מעט לך מה ששנית בבית אביך תנ"ך, גמרא ושאר אותיות זעירות, מאז ימי ילדותך? ושנית, הן אוהד אתה דווקא את ה„בונד", מה לך כי נתפסת כל־כך לעברית?

גם עכשיו היתה ידו על העליונה והוא היה משיב לי בחיוכו הנבון:

„אלתר, אלתר, כלום יודע אתה איזו תפארת מצויה בשפה זאת, איזה ביטויים ופסוקים נפלאים ישנם בה? הנה, טול, למשל, את הפסוק מספר התהלים: „שש אנכי על אמרתך כמוצא שלל רב" — — הקשב היטב, איזה ניגון, הקשב... לשוא תהפוך את הפסוק הזה לתרגם ליידיש... לא, יקירי, חרס תעלה בידיך...

וכמו אל עצמו היה מלחש, מתענג ומונה כל מלה לחוד: שש... אנכי... על אמרתך... כמוצא... שלל רב..."

לאחר מכן הסתער נאָשקהל׳ה על הספרות הגרמנית, ולא ארכו הימים והוא שלט שליטה גמורה בשפה זאת.

ב־1922 עזב נאָשקהל׳ה פתאום את קורניץ, עבר את הגבול הרוסי־פולני והשתקע במינסק. מאז לא שמענו עליו דבר...

בשנת 1941 זמן לא רב לפני הפלישה הנאצית באה לידי הזדמנות ראשונה לנסוע למינסק, וראש מאויי היה למצוא את נאָשקהל׳ה...

הגעתי למינסק ומצוֹא מצאתיו, אולם, הה, באיזה מצב מצאתיו. בעל מום, רגל אחת קטועה ובמקומה — קב. לבי בכה בקרבי, אך לא שאלתי דבר על המסיבות בהן קרה האסון. שאלתיו למעשיו ולמקצועו, והוא סיפר לי, כי מורה הנהו לגרמנית בבית־ספר תיכון, כי בעבר כותב היה מאמרים בעתון האידי שהופיע במינסק, כי גם חיבר שני מחזות ואחד מהם, בשם „געבראכענע צוימען" („מחסומים שבורים") הוצג בתיאטרון היהודי באודיסה, אף זכה להצלחה רבה, והביקורת התיאטראלית בעתונות נענתה לו בהד חם.

שאלתי אותו:

נו, ומה עכשיו, לאחר־כל אלה?

„לאחר כל אלה, — אומר נאָשקה, — הנה כך הדבר: אשתי ילדה לי בן לעת זקנה (הוא נשא אשה בהיותו מבוגר מאד), והלב היהודי, מבין אתה, נשאר בכל זאת לב יהודי, החלטתי, איפוא, להביא את בני בבריתו של אברהם אבינו... נו, תבין יקירי, כי מאותו יום ירדו מאמרי מעל פני העתון ומחזותי מעל פני הבמה... ואלמלא הייתי בעל מום, אילו הייתי ככל אדם בעל שתי רגלים... כן, כן, חברי היקר — מוסיף נאָשקהל'ה ואומר. — ומתוך ה„כן כן" שמעתי את כל צער חייו.

„ודאי תסלח לי, אלתר, אבל שעתי דחוקה, חייב אני ללכת לבית־הספר, לתת לילדים את השיעור בגרמנית. אנחנו עוד נתראה ונשוחח, הן עכשיו שנינו אזרחים של ברית־המועצות — — —"

אך שוב לא ראיתיו, את נאָשקהל'ה בעל הנפש הטהורה והנעלה, גם הוא נספה ע"י הנאצים ימ"ש, אשר את לשונם הורה לתלמידיו...

*

והנה אשוב אל הימים שלאחר מלחמת העולם הראשונה: היה אצלנו נוער ער ותוסס, ובעיקר לאחר שנפתח בית־הספר העממי של „תרבות", מסביבו התרכזו מפלגות והסתדרויות שונות — הרצאות, ויכוחים, שיעורי ערב... להציג מחזה כבר היה דבר של מה בכך. עתה היו מגיעים לכאן להקות מפורסמות, שהציגו כמה לילות רצופים, בזה אחר זה, והקהל היה נוהר לראות ולהאזין. כבר היו אצלנו מורים מבני העיירה ממש, שסיימו את סמינריון המורים בווילנה ועירנו היקרה עמדה במזל של קידמה.

כך היה בחוגי הנוער אך גם אצל — הדור הישן, אצל אנשי חב"ד, לא נותקה השלשלת. בשנים האחרונות היו אצלנו שני רבנים: הרב ר' משה אהרן פלדמן ז"ל, איש יקר ועדין נפש והרב ר' שלמה אלי' אושפאל ז"ל. ומה אהבתי בשבתות של יום־חורף, בין מנחה למעריב, להיכנס לבית־הכנסת החדש, מקום שם היה הרב אושפאל אומר „חסיד'ש", אמנם, הקהל איננו גדול, כשני מנינים, מסביב אפלולית של בין ערבים. עיניו של הרב אושפאל עצומות באמרו את דבריו. אין זאת, כי כך יתייחד יותר ויותר עם הרעיונות שהוא משמיע. הקהל מקשיב מתוך רצינות ודממה, פלוני עוצם את עיניו, כדי לרדת לעמקם של דברים, ופלוני מנענע אט־אט את ראשו ואת גופו. מפיו של הרב נובעים דברי תורתו כמתוך מעין חי, ללא הפוגה. זה

למעלה משעה שהוא דורש והדברים רעננים והם נישאים הרחק־הרחק... עד אשר מהפלוש נשמע הקול:

„והוא רחום יכפר עוון" וקהל השומעים כמו יתעורר וישוב מעולם רחוק ונפלא וגם כאן יתחילו בתפילת ה„מעריב"...

ימים ודברים שהיו ואינם עוד... הכל נמחק. הרב פלדמאן ז"ל קידש את השם ומת מות עינויים בקורניץ והרב אושפאל קידש את השם בעיירה סווינצ'יאן. רעדה עוברת את בשרי בזכרי כיצד באתי לאחר השחרור לקורניץ. בתי־הכנסת שרופים, על תלי האפר מתגוללים קרעי גוילים מספרי התורה ואני עובר ואוסף אותן... כל העיירה שרופה כמעט. ואני מהרהר בלבי:

אכן, טוב, טוב, כי נשרפת עיירתי, טוב כי נשרפת. את אחינו הרגו ועינו ושרפו. אל ישאר, איפוא, רכושם ירושה לבני העַוְלָה והבליעל... בכל מקום אשר אלך ואשר אעמוד בו, נוגעות רגלי בדם השפוך, ולבי בוכה ובוכה ואין דמי לו...

הרב יצחק דב אושפאל

מעט מהרבה

אבי מורי הרה״ג החסיד ר׳ שלמה אלי׳ אושפאל זצ״ל נולד ביישוב קטן הסמוך לעיירה ניי־סווינצ׳יאן, גליל וילנה. אבותיו היו מגדולי החסידים, מופלגים בתורה ובעלי דעה והשכל בתורת חב״ד. מימי נעוריו ניכר היה אבי ז״ל בטוהר לבו ובמעלות רוחו, בכשרונו ושקידתו לקבל עליו את עול התורה. עדיין צעיר לימים היה וכבר נתקבל באחת הישיבות המפורסמות בעיר דווינסק וקנה לו שם טוב בין בחורי הישיבה השוקדים על התורה והדבקים בה.

בימים ההם נתמנה בעיר דווינסק כרב ואב״ד הגאון הגדול, שר התורה, הרה״ג ר׳ יוסף ראזין זצ״ל (דער ראגאטשאווער) ביתו היה בית ועד לחכמים וגם אבי ז״ל לא מש מתוך אהלו והגאון השתעשע בו ברב חיבה ואהבה בשמעו ממנו קושיותיו החריפות ולא פעם אמר:

„מובטחני בך כי עתיד אתה להיות מורה הוראה בישראל״.

ואמנם לא ארכו השנים ואבי ז״ל נסמך להוראה מאותו גאון הדור. שנים אחדות למד אמו״ר ז״ל בישיבת דווינסק ובשקידתו רכש לו ידיעה רחבה בש״ס ופוסקים, אך גם שם לא סר מדרך החסידות וממנהגיה, בהם נתחנך בבית אבותיו. הוא התעניין מאד בסיפורי החסידים הזקנים וליקטם אחד־אחד כאבנים טובות ומרגליות.

דברי ימי אבי ז״ל וארחות חייו במשך יובל שנים היא שלשלת ארוכה של דבקות בתורה ובדרך חסידי חב״ד ואילו ביקשתי לתתם במלואם לא הייתי מספיק.

בקיץ שנת תרפ״ו נתמנה אבי ז״ל להיות אב״ד בעיר קורניץ והוא ישב בה על כיסא הרבנות עד שנת תש״א. במשך ט״ו השנים, אשר כיהן בה, עשה אבי הרבה לטובת עירנו לחזקה ולעודדה בגשם וברוח. פיו הפיק מרגליות ובכוח הטפתו משך את לבות השומעים לקרבם לאביהם שבשמים, והקהל לא נלאה מהקשיב לדבריו שעות ארוכות. בשכלו הישר דן דיני התורה בעניני ממונות ולא לתושבי קורניץ בלבד, אלא לכל אנשי הסביבה. הוא ידע ליישב סכסוכים ועשה שלום בין הנרגנים בענינים המסובכים ביותר. והכול בפנים מאירות, בהשכל ודעה. חכמתו ורוחב לבו בבירור כל מחלוקת היו ידועים ושמעם הלך בכל הסביבה.

קשרי תמיד היו לאבי ז״ל עם הנדבנים במדינת אמריקה ובהשפעתו נחלצו לעזרת התלמידים העניים ללמדם חינם בהת״ת של העיירה וכן לעזרת ענייה המרודים. עוסק היה באמונה בצרכי ציבור, נכנס ויוצא אצל פקידי הממשלה הפולנית, אצל מושל המחוז בווילייקה ופעמים אף נסע לווילנה, אל שר הגליל, ובמסירות־נפשו ודבריו הנלבבים פעל תמיד לטובת הציבור ולא השיבו את פניו ריקם. זכורים עמי כמה וכמה פרטים ורק מעט מהרבה אזכיר בזה:

באחד הכפרים הסמוכים ליישוב הקטן אוזלה, מרחק של עשרים־וחמישה קילומטר מקורניץ, נקברו בין הגויים חיילים יהודים שנפלו במלחמת העולם הראשונה. כשנודע הדבר לאבי ז״ל, לא נח ולא שקט והרבה טרח כדי להביאם לקבר ישראל. שנים אחדות פעל בענין קדוש זה, עד שעלה בידיו להביאם לקורניץ ולקברם בבית־העלמין. כל יהודי העיר, אנשים, נשים וטף, השתתפו אז בלויה. אחד מאנשי החיל היה מפקד גבוה בצבא הרוסי ועיר מגוריו היתה לודז׳. אבי ז״ל טרח ויגע עד שנתברר לו מי הם קרוביו והודיע להם את דבר הלויה. בני משפחתו באו לעירנו להשתתף בלויה ובדמעות שליש הביעו לאבי ז״ל את תודתם והוקרתם.

כמו־כן ראויה להירשם מסירות־נפשו להציל את עשרים ואחד ספרי־התורה מידי הסובייטים, ספרי התורה הוצאו מקורניץ בימי מלחמת העולם הראשונה, והועברו לפטרבורג. לקהילה הקדושה קורניץ ארבו אז סכנות גדולות וספרי־התורה נמסרו לפיקדון לקהילת פטרבורג ובשעתו ניתנה גם קבלה על ס״ך ספרי־התורה.

בשבת אבי ז״ל בעיר פטרבורג, בימי מלחמת העולם הראשונה, נתמנה ע״י ועד הרבנים דשם להיות המפקח על שש מאות ס״ת שהובאו מהרבה עיירות.

עטי דל לתאר כמה יגיעות יגע וכמה טרחות טרח בענין קדוש זה. לא פעם ולא שתיים נסע לוורשה לקחת דברים עם שר הדתות הפולני. לאחר שניתן לו הרשיון מהממשלה הפולנית נתגלו מכשולים חדשים. הסובייטים דרשו אלף דולארים זהב, כמכס על משלוח ספרי־התורה.

אבי ז״ל הצליח בחכמתו להפר את עצת הרשעים וטען, כי מכס ניטל רק מרווחי עסקים ואין זה הגיוני לתבעו מפקדון שנמסר בעת סכנה — דבריו עשו רושם וספרי־התורה נשלחו לצירות הסובייטית בוורשה ומשם הועברו לשר הגליל בעיר וילנה.

בפ׳ תצא ש׳ תרפ״ט נתקבלו בעיר קורניץ ג׳ ארגזים גדולים ובהם עשרים ואחד ס״ת, את שמחת העיר אין לתארה. בשירה ובריקודים יצאו היהודים לקבל את המשלוח היקר והקדוש.

במשלוח נמצאו גם ספרי־תורה ששייכים היו לעיירות אחרות, כגון איליה ועוד, והם נמסרו לתעודתם. הדבר זכה לפרסום רב בעתונות היהודית וגם הפולנית.

זכור אזכור את מסירותו ומעשי צדקתו לטובת עניי העיר. התעניין לדעת מה מצבו של כל אחד ואחד ועשה למענם ככל שידו השיגה. פעמים רבות ראיתי כיצד הוציא מכיסו כמה זהובים ושילם דמי הבולים שחייבים היו להדביקם על תעודות־הלידה. מעשיו היו תמיד בצינעא, בענוה ובמאור פנים, שלא לבייש, חס ושלום, את הזקוק לעזרתו.

אבי ז״ל מתמיד גדול היה, שוקד על לימוד התורה וקולו הערב בעת גירסתו נשמע מתוך ביתנו ועינג את לבות העוברים. מן הבוקר ועד שעות הלילה המאוחרות עוסק היה בתורה. דורש היה גם בפני הקהל ומרביץ תורה ברבים ודבריו היו יוצאים מן הלב ונכנסים אל הלב.

בספריה הגדולה שבביתנו נמצאו כמה כתבי־יד ישנים, יקרי־המציאות, בהם כתבי־יד משל אבי ז״ל, שענינם חידושי תורה, כתב־יד אחד מוכן היה להימסר

לבית־הדפוס ונקרא בשם „אילת השחר״, אך לדאבון לבי נשארו גם הם בידי הזדים הארורים ימ״ש

פרק זמן לפני חורבנה של קורניץ גזרו עליו הזדים גלות לעיר סווינציאן. ג׳ ימים התגוללה משפחתנו יחד עם שמונת אלפים מאחינו בני־ישראל על פני שדה פתוח, תחת כיפת השמים, בלי אוכל ובלי משקה.

ביום א׳ דחוהמ״ס, ש׳ תש״ב נערך בהם הטבח. תחילה נרצחו האנשים וביום ב׳ דחוהמ״ס נרצחו הנשים והטף. כולם קבורים בקבר אחד, שארכו ג׳ מאות מטרים והוא סמוך לניי־סווינצ׳יאן שבקרבת וילנה.

אבי ז״ל הלך בראש הקדושים עטוף בטליתו. כפי שנמסר לי ע״י מר סירוטקה ע״ה, נאם אבי לפני הקדושים ודבריו האחרונים היו על קידוש השם, כדי לחזקם באמונתם ולעודדם. —

תהי נשמתו צרורה בצרור החיים.

לויק אלפרוביץ

הגנה עצמית

ילד רך הייתי עדיין, לפני הישלחי לחדר. ומאותם ימים נשארו בזכרוני מראות בלתי ברורים של ימי חרדה ודריכות בעיירה. זוכר אני כי היו משמיעים מדי פעם בפעם את המלה „פוגרום". את פירושה לא ידעתי בדיוק, אך היתה זאת בשבילי מלה שמעוררת פחד — פחד מפני צירוף אותיותיה וביטוייה.

היה זה בראשית החורף, ימים שלפני חנוכה. השמים אפורים מאד, הקור כבר דוקר את בשרך וחודר לעצמות ממש. בבית כבר היו חלונות כפולים, אבל פרחי הכפור עדיין לא כיסו אותם. הצמדתי את אפי לזגוגית — מעשה חביב על כל הילדים כמעט, והסתכלתי בשוק. גרנו באותם ימים בדירתו של ישראל־איצ'ה השוחט. כיכר השוק המושלגת זרועה היתה כתמים כהים — טלאים־טלאים — היו אלה שיירי קש, תבן וגללים שנשארו אחרי הכפריים שבאו בסוסיהם ועגלותיהם.

בזכרוני נשאר מראה של שלג יורד לכסות את כתמי השוק, שלג מפשיר וגדול ופלוגה של קוזאקים רוכבים על סוסיהם לאורך הבתים. מתוך המראה תופיע לנגדי דמותו של אבא ז"ל, מנדל חצקל'ס — וגם דמותו של דודי ז"ל, זלמן חצקל'ס. הם עוברים בחיפזון את הבית ויוצאים לחצר, גם אני פונה לחצר לראות מה מעשיהם ומה החפזון והחרדה שניכרת בהם. והנה אראה כי הם ניגשים לערימה של קורות עצים. ברגליהם מסירים הם את השלג, מרימים יחדיו קורה אחת, שניה ושלישית ותומכים בהן, באלכסון, את השער, לבצרו בעת סכנה. לאחר מכן נכנסו הביתה, התלחשו ביניהם, התייעצו ושוב עזבו את הבית.

גם את הערב ההוא זכור אזכור. על השולחן עמדה עששית קטנה שאורה רופף. זוכר אני כי מסביב לשולחן ישבו אבא ודודי ועוד כמה אנשים ודיברו בשקט. אזני קלטה דברים מקוטעים: פרגולים. כסיות־ברזל. מקלות. להתכונן. לא לפחד...

משגדלתי, התחלתי להתעניין ולשאול, כדי להבהיר לעצמי את הזכרונות המטושטשים. סופר לי כי בשנת 1905 היו מתכנסים בחורות ובחורים ביערות הסביבה ועורכים תכניות־סתר כיצד „להפיל" את הצאר מכיסא מלכותו. בין קושרי הקשר היו הרבה יהודים ובאותו הזמן הופיעו מסיתים בין גויי העיירה והכפרים ועוררו אותם לפרוע פרעות ביהודים.

לפני ימי החנוכה היה מתקיים בקורניץ יריד גדול שנקרא „האַנֶס". כיון שראשי הקהל חששו מאד, כי ביום היריד יתפרעו הגויים המוסתים, נשלחה, על־כן, משלחת אל ה„איספראבניק", לאחר שריככו את לבו ב„דורון" ראוי לשמו, והוא אשר שלח את כיתת הקוזאקים לעיירה. אולם בחורי עירנו לא סמכו על הקוזאקים של ה„איספראבניק" ולא טמנו את ידם בצלחת. הם היו מתכנסים בחדרי־חדרים, מטכסים

עצות ומכינים את ההגנה העצמית. הדבר היה כרוך בהוצאות כספיות ואנשי ההגנה הטילו מס על התושבים. אולם לא כל התושבים קיבלו מרצון את המס של שלטון־המחתרת ובמקרים כאלה היו גובים אותו באיומים ובכוח.

הנשק של אנשי ההגנה היו פרגולים, שגולות עופרת בקצותיהם, כסיות־ברזל ומקלות מסומרים. מחסן להחזקת הנשק שימש בור שנחפר בבית־הקברות. באותו חורף, בוקר אחד של יום שבת מצאו בבית־המרחץ שוטר מת. השוטר שרוע היה על האצטבא העליונה בחדר־האֲדים וההגיון אמר כי לבו נחלש מעצמת החום והוא נפח את נשמתו. אולם למעשה שונים היו פני הדברים: אותו שוטר, או כפי שקרוי היה בפי יושבי העיירה „סטראַז'ניק", מלשין היה ומרחרח אחרי אנשי ההגנה. השקוהו היטב לפני שנכנס לבית־המרחץ ובשכבו על האיצטבא העליונה הוסיפו אדים רבים עד ששבק חיים מרוב תענוג.

ביום היריד היו אנשי ההגנה מסתובבים בעיירה חוליות־חוליות. בכל חוליה כ־3—4 בחורים, נכונים לכל צרה שלא תבוא. ואמנם עבר היריד האֶנס בשקט ומלבד מקרים בודדים של חטיפת כעכים מתוך הערבות של הנשים המוכרות לא קרה שום דבר...

דוד מטוסוב

מאז ועד עתה

כי אפליג בזכרונותי עליך, קורניץ, עירי היקרה, אגיע עד לשנת 1912. גרנו מחוץ לעיירה, כשבעה קילומטרים רחוק ממנה. על סף היערות הגדולים החזיק אבי, זכרונו לברכה, בית־חרושת לתעשיית פחם, זפת וטרפנטין. שם המקום היה „פליטא".

גדלתי בעולם מלא פלאים ותהיות, הדי היער ותעלומותיו, מוקף אהבת הורים, בן־יחיד ובן־חורין מכל עול. מפעם לפעם היינו נוסעים לקורניץ לשם ביקור, מפעם לפעם היו יהודי קורניץ באים אלינו, אך שורש חיי וקרקעם היה ב„פליטא".

והנה יום אחד קראני אבי ואמר: הגיעה שעתך, בני, שתיכנס בעול תורה. הייתי אז כבן שבע וכבר למחרת היום, בבוקר, צררו לי כמה מטלטלים ונסענו לקורניץ. שכרו לי „קעסט" אצל משה דער שאפער, ואבי מסרני לרבי הטוב ביותר, שהיה אז בעיירה, הריהו ר' בן־ציון מאירוביץ ז"ל. בעיירה היו מספרים כי הוא מקבל לביתו עתונים כתובים בשפה העברית: „הצפירה" ו„המליץ". ה„חדר" שלו נמצא אז ברחוב מיאדל, בביתה של הינדה־לאה.

אמר אבי לר' בן־ציון:

„אני מוסר לידך את ה„תכשיט" ומקווה כי תעשה ממנו בן־אדם ותחנכהו למידות טובות ולמעשים טובים. יש לו ראש טוב, אבל הוא שובב גדול".

חייך הרבי אלי, ליטף את כתפי ואמר אל אבי:

„בנך הוא כבר בן אדם ואני מקווה כי תשבע רב נחת ממנו!"

זכורים לי אחדים מחברי ל„חדר", כגון: יעקב אלפרוביץ (אליהו דעם לימענאדניקס), מאיר בנו של הרה"ג ברוך מרדכי, לוי אלפרוביץ, לייב פוטרפאס ז"ל, זלמן, בנו של ר' יצחק־מיכאל הקצב ז"ל, שמעון־קלמן שולמן ועוד.

אין־זאת, כי שבתי ביער נתן בי אותות מובהקים, היידיש אשר דיברתי היתה מתובלת ברוסית, ה„ריש" בפי היתה מודגשת ומרשרשת וילדי החדר, בני העיירה, משנתקלו בבריה כמוני שמחו הם עליה כמוצאי שלל רב. תחילה חמדו לצון וכינוני בשם „גוי", „ישובניק" וכו'. אולם גם אני לא טמנתי את ידי בצלחת וידעתי להשיב מלחמה שערה, פעמים ביד ופעמים בשוט לשון.

לשבתות נהג אבי לקחתני הביתה ל„פליטא" ובכל יום א' היה מחזירני לקורניץ. זוכר אני, כי היה מקרה ובמקום להופיע ב„חדר" ביום א' הופעתי ביום ב'. הרבי, כמובן, שאלני לפשר הדבר, ואני עניתי לו כיד הלשון הטובה עלי ברוסית:

„אי בֶּז אדנאווא זידוק קארמאש ניע בודיעט?" כלומר: „ובלי יהודי אחד לא יתקיים השוק?"

גל צחוק הציף את החדר. צחקו הרבי והתלמידים יחד ותשובתי זאת כמו הפכה להיות אִמרת־כנף בעיירה. אִמרה שהיתה רודפת אחרי בכל אשר פניתי.

אולם לאט־לאט התאקלמתי והשתרשתי בין חברי. נכנסתי בעול התורה — עברית בעברית ותרגילי דקדוק ושיחה חפשית בנושאים מדברי ימי ישראל וכו׳. אולם גם בתוך עולם חברי לא הייתי מהמפגרים חלילה. הבעיות היו רבות: איסוף עטיפות ציוריות מסוכריות, פנסים צבעוניים מנייר שלאורם היינו הולכים בלילה הביתה מה„חדר״, מלחמות „לכה דודי״ ומלחמות עם ילדים מ„חדרים״ אחרים ועוד ועוד.

זוכר אני, כי אחד מיריבי המושבעים היה יוסף צימרמן ז״ל (יאשקה איצ׳ה׳ס), שגר ליד הגשר ברחוב מיאדל. ופעם ביום גשם ארב לי יריבי זה, בשובי מ„החדר״, התנפל עלי פתאום והצליח לחלוץ מרגלי נעל ולברוח עם שללו, ואני מובס ומיואש חייב הייתי לחזור הביתה בנעל אחת, אולם שיחק לי מזלי ובדרך פגשני יענקל׳ה איצ׳ה פיישקס, שהיה אז גיבור העיירה, ומוראו על כל הילדים.

„מה קרה לך דוד?״ — שאלני.

סיפרתי ליענקל׳ה בקול רוטט מבכי את מעשה הנבלה — ההתנפלות מאחור, והוא הציע לי, תמורת האולר הקטן שהיה אתי, להשיב לי מיד את הגזלה.

אינני יודע כיצד נהג יענקל׳ה, אך לא ארכו הרגעים והוא שב אלי, הביא את נעלי וכתוספת... גם את כובעו של יוסף.

מפליג אני בזכרונותי אל שנים אלו ונדמה לי כי הן היו היפות ביותר. וכך עד שנת 1914, עד שפרצה מלחמת העולם הראשונה. הרוסים החלו לסגת והגרמנים התקדמו והלכו. היריות נשמעו קרוב לעיירה וכל היהודים עזבו את בתיהם וברחו לכפר בּוֹרוֹדינה, הסמוך לקורניץ. משום־מה בחרו את בורודינה, דוקא, לא אבין עד היום. אולם העובדה שלמחרת היום חזרנו לעיירה שלמים ובריאים וחסינו בצל כנפיו של וילהלם קיסר, מוכיחה כי היתה זאת, ודאי, אסטרטגיה נכונה, גם אם לא אדע להסבירה.

לאחר שנים־שלושה שבועות עזבו הגרמנים את קורניץ ושוב נכנסו הרוסים. המרחב הפך לשדה־קרב, אפילו אוירון גרמני הופיע ופצצה שהטיל פגע בפרש רוסי ברחוב סמורגון, והכל ראו בכך את יד הטכניקה הטובה של היאָקים.

משפחתנו, ועמנו עוד כמה משפחות, עזבו את העיירה ועברנו לרחבי רוסיה, מקום־שם חיינו שבע שנים רצופות. ב־1922 חזרנו לקורניץ.

יצאתי מהעיירה ואני עודי ילד, ושבתי אליה בחור כבן 17—18. רבות עבר עלי במשך השנים ושונה הייתי מאותו ילד אשר עזב אותה לפני שבע שנ־ים. אולם גם קורניץ לא שקטה אל השמרים במשך הזמן וגם היא השתנתה. מצאתי בה נוער תוסס, תרבותי ומתקדם, רובו שייך למסגרת האירגונית של צעירי ציון „התאחדות״ והסתדרות הנוער „חירות ותחיה״, ספריה גדולה, בית־ספר „תרבות״, לשכה של הקק״ל ובראשה המורשה המסור והנאמן גרשון איישיסקי ז״ל, ועוד ועוד...

יש אשר אדמה, כי חזר עלי אותו גלגול מימי ילדותי בשינוי נוסח: אז

הובאתי על ידי אבא מ„פליטא" הכפרית ל„חדר המתוקן" של ר' בן־ציון י"ל ועתה הובאתי ע"י תהפוכות הגורל מרחבי רוסיה הגויית אל קורניץ הציונית, המדברת כבר עברית בראש חוצות, החולמת על ציון מבין ה„פאלישאדעס" של רחוב ווילייקה ורחוב דאלהינוב ומתוך גניו של קוליק, חולמת ומפארת את חלומה בשירה עברית ובניגונים ערֵבים שהגיעו מארץ־ישראל. אל קורניץ מעין זאת נקלעתי ואני „גוי" במו בימי ילדותי, מדבר יידיש בקושי, קל וחומר עברית. אולם לא ארך הזמן ונתעריתי בהניה החדשה ונכנסתי לעבי הקורה של פעולה ציבורית וחלוצית.

בסוף 1923 ייסדנו את סניף „החלוץ" בקורניץ, המעון שלנו היה ברחוב סמורגון, אצל משה־לייב שקליאר ז"ל, או ליתר דיוק, אצל חיה־איטקה. הוועד הראשון היה מורכב מהחברים: יוסף אלפרוביץ ז"ל (בנו של ר' מנדל בר' יחזקאל), בתיה גורביץ, אטל אלפרוביץ, אברהם־אהרן אלפרוביץ ואני (כולנו כיום בישראל). במרץ ובמסירות התחלנו לנהל את עבודתנו: פתחנו שיעורי־ערב ללימוד עברית, גיאוגרפיה של ארץ־ישראל, תולדות הציונות. ערב־ערב היו מתאספים החברים שמספרם הגיע ל־30 ומבלים את זמנם בשיחה, קריאה ושירה. לשם גיוון החיים ואיזון התקציב כאחד, היינו עורכים, פעם בחודש, נשף ריקודים — והיתה לנשפים האלה מסורת משלהם — תזמורת כלי מיתרים — בראשה בן־ציון „המרקד", ועמו אליעזר רחה־ראַשה'ס, איצקה נטע'ס, יהושע אלפרוביץ. התזמורת היתה משמיעה את ניגוניה והחבריה היתה מרקדת ומבלה את זמנה בנעימים.

אחד ה„מסמרים" בנשף מעין זה היה מתן הפרס, בו זכתה הנערה אשר קיבלה מספר „סודיות" גדול ביותר. „סודיות" אלו לא היו אלא אגרות־סתר קטנטנות. מובן, כי בחור אשר רצה לזכות באהבתה או לפחות בתשומת־לבה של נערה פלונית, היה קונה „סודיות" ככל שידו השיגה ואף למעלה מזה ושולח ע"י דואר הנשף על־פי הכתובת של בחירת־לבו. ובסופו של דבר היו הכל נשכרים: לבחור היתה הרגשה נפלאה של מעשה רב שסיכויים ותקוות בצדו; לנערה היתה הרגשה נפלאה של מלכת הנשף; ולנו, ועד הסניף, — הכנסה ממשית.

לאחר זמן קצר פתחנו גם סניף „החלוץ־הצעיר" שמעונו היה ברחוב קוסיטה, בביתן של שלוש האחיות, לצערי שכחתי את שם משפחתן. הייתי זמן רב המדריך של „החלוץ־הצעיר". בעיקר כדאי לציין ב„החלוץ־הצעיר" את פעולתו המסורה של אהרן אלפרוביץ ז"ל, בנו של ר' מנדל בר' יחזקאל ז"ל.

רצוני לספר כאן על הנגריה שפתחנו מטעם סניף „החלוץ" בעיירתנו. היה זה לאחר שמרכז „החלוץ" בפולין הכריז על פתיחת מוסדות הכשרה, כגון: חוות חקלאיות, מסגריות, נגריות וכו'. ההחלטה שלנו היתה נועזת מאד, כי צריכים היינו ליצור יש מאין, ללא פרוטה בכיס. אבל ברוח היצירה שפיעמה אותנו ובמרץ שכמה מחברינו נתברכו בו, ניתן לנו להתגבר על כל המכשולים והנגריה הוקמה.

לר' מנדל בר' יחזקאל היתה דירה פנויה בחצר ביתו שבסמטה. נתנו עין בדירה זאת והחלטנו לשכור אותה. תחילה חוששים היינו, כי פניתנו תעורר לעג והיינו מפקפקים: לגשת אל ר' מנדל או לא לגשת?.. אבל חגרנו עוז וזכורני, כי נסתייעתי בשמו הטוב של גרשון איישיסקי שהיה אישיות מכובדת ומקובלת וביקשתיו להצטרף

למשלחת. ניגשנו לר׳ מנדל והצענו לו שישכיר לנו את הדירה שבחצר, לשם פתיחת נגריה בה.

ר׳ מנדל היה יהודי בעל אופי ובעל תבונה, ואהב להעמיד את הדברים על דיוקם המלא. תחילה התייחס בתמיהה להצעתנו: ראשית, אמר, כי לא ירד עדיין לסוף דעתנו ואין הוא מבין מה תכליתה של הנגריה הזאת. שנית, ביקש לדעת מי ומי יהיו הנגרים ושלישית, מה מידת הביטוח נגד אש. אולם לאחר משא־ומתן קצר אמר:

„ילדים, קחו את הדירה והתחילו לעבוד וסבור אני כי נשתווה".

למחרת היה הבית ברשותנו. הנגר המדריך היה אוסטרובסקי הנמצא כעת, אם אינני טועה, בארגנטינה. הוצאנו מיד מניות למימון המפעל ובזכותם של יהודי קורניץ ויהודי העיירות: איליה, דאלהינוב, קריביץ, ווילייקה, גייסנו את האמצעים הדרושים והנגריה על כל אביזריה ומתקניה וכליה נפתחה בשעה טובה ומוצלחת.

ואלה שמות הבחורים לומדי מלאכת הנגרות במפעלנו: חיים בר׳ מנדל לוין ז"ל ויבדל לחיים זאב שולמן הנמצא בארץ. דוד קופילוביץ מקריביץ; נתן שולמן מווילייקה; ובחור אחד מאיליה שאת שמו שכחתי, לצערי. הבחורות הממונות על המשק והמטבח היו: חנה בת ר׳ נפתלי ז"ל וצרטל בת חיים־אברהם ז"ל, ואנו חברי הוועד היינו מטפלים בכל הענינים השוטפים, כגון: אספקת מצרכי מזון, כלי עבודה וחמרי גלם. אנחנו גם ניהלנו את העבודה התרבותית והחינוכית. הארון הראשון הושלם בכוחות המתלמדים ונמכר למשפחת לוין והיה זה חג גדול באותו יום. בו־במקום ערכנו מסיבה ספונטאנית והיא מתובלת ומדושנת בדברי חידוד והלצה של ר׳ מנדל בר׳ יחזקאל, בעל הבית, שנתלהב כל־כך ממפעלנו, עד כי ויתר על שכר הדירה.

בסופו של דבר יצאתי גם אני להכשרה ליערות מאגאָנצה, שליד העיירה וישנאָבה, וכשחזרתי הביתה, לאחר השריפה הגדולה, בשנת 1925, מצאתי בעיירה קיבוץ הכשרה גדול של החלוץ. רובם עובדים על פיגומי הבתים ובונים את העיירה מחדש. החלוץ הראשון, — שישב בהכשרה מלוא הזמן, שנתיים כמעט, בקיבוץ „סולודני" ע"י וילנה וזכה בסרטיפיקאט, — היה אברהם־אהרן אלפרוביץ. אחריו באה שורה ארוכה של עולים, תחילה מ„החלוץ" ואחר־כך מהשומר־הצעיר והשומר הלאומי וכו׳ והשרשרת לא נותקה... עד אשר הופיע הצורר הגדול ימח שמו וגדע בקרדומו את היקר לנו מכל יקר...

מימי ילדותי הרחוקים ניצבת לפני דמותך הנאוה אבי, פניך הטהורים, עיניך הכחולות — אולם בשערי המוות בהם עמדת חדשים רבים, לא הייתי אתך. בהתקרב הצוררים לעירנו הפצרתי בך, כי תברח אתי לרוסיה, אולם אתה אמרת, כי לא תעזוב את בנותיך, — את חיה, הניה ודובה ומשפחותיהן, ונשארת בגיא ההריגה. עד היום אשמע את קולך העמוק והמתרונן, אחוש את ידך בה הובלתני לראשונה ל„חדר", כוננת אשורי וליווית את דרכי בצער ובשמחה. אך מכל אשר שמעתי

עליך בימי האימים — הגלה תיגלה לפני באור פלאים, אותו לא הכרתי לפני כן. אין זאת כי היה הוא אורך הגנוז, אשר עלה מקרבך בעטוף את חיינו חשיכה גדולה.

לא הלכת שולל ולא השלית בשוא את נפשך, כך יעידו רבים עליך. יהודי בא בימים כבר היית ולא היה בכוחך אלא יום־יום לעורר את הלבבות, לא לשבת בחיבוק ידים, לצאת ליער, להתקומם. וביום ההרג, לפני שפגע בך כדור המרצחים... קפצת למדורה וקידשת את השם בכל מאודך.

שנים רבות כבר עברו מאז לחשת לי את ברכת הדרך, בברחי מקורניץ, אך יום־יום תופיע לנגד עיני, ואני, נדכא ומלא חרדת־קודש, אראה בעיני רוחי את מחזה האימים והשגב של רגעיך האחרונים, ביום ההרג הגדול.

שפתי תלחשנה: „אבי אבי, רכב ישראל ופרשיו!" ועיני העצומות תראינה אותך קופץ, עטוף בטלית, לתוך המדורה ועולה בלהבות — — —

דב בנס

אהובה ולא נשכחת

מוקדש להורי היקרים — לאבי ר׳ חיים־זאב בן שמואל והאָדה; לאמי פייגה בת ר׳ שלמה־יצחק והניה קופילוביץ׳ מאיליה, ולאחותי היקרה חיה האָדה, שנספו בשואה הגדולה.

כמו חיה ניצבת את לנגד עיני עיר מולדתי, אהובה ולא נשכחת. שנים רבות כבר עברו מיום עזבי אותך ואין יום אשר לא אפקדך בלבי.

יש ואדמה כי רק חלום בלהות ראיתי — חזיון־לילה ובוקר אחד אתעורר ואמצאך חיה ושלמה כאשר היית ובך ביתנו אשר נבנה בעמל שנים והוא עומד על תילו בקרן רחוב מיאדל וכיכר השוק. אל הבית אכנס ואמצא בו את אמי היפה והיא מלטפת את בן־זקוניה לייזרקה ושרה לו משירי אליקים צונזר או פזמון מהצגות גולדפדן. לידה אשב גם אני ואשמע את דברי סיפוריה על הגר־צדק, ממשפחת פוטוצקי, שהסתתר מפחד מלשינים בבית־הכנסת הגדול בעיירה איליה. סיפורים על סבתא שלה שהיתה מביאה לו אוכל בחשאי. אמי תוסיף ותספר כיצד נאסר הגר צדק בעטים של מלשינים וכיצד העלוהו בווילנה על המוקד ושרפוהו חי, שעה אחת לפני שהגיע דבר החנינה.

והנה אראה את אבי הטוב והשקט שאינני זוכרו שיכעס פעם ואת הכל מזכה הוא בחיוכו הטוב והנבון, בהלצה קלה. זכרונות־זכרונות, חדרים ומלמדים — מהם קשים ומהם נוחים. והנה עולה לנגדי סוף חורף אחד. „זמן" הלימודים כבר עומד להסתיים. חג הפסח ממשמש לבוא. ימים שהמהפכה הרוסית הגדולה פורצת בהם.

יום רגיל כשאר ימים ואני נשלחתי אל דודתי ינטה להביא משהו. אם אין זכרוני מטעה אותי — קמח למצות. עודי יושב בביתם והנה נכנס הדוד שמעון־מיכל, יהודי שקומתו למטה מבינונית, בעל זקן מפואר. יהודי בר־אורין וממעט בדברים, בדרך כלל, אך הפעם כניסתו מבוהלת ונרגשת ומיד פונה הוא אל אשתו, הדודה ינטה:

„פלאי־פלאים, פלאי־פלאים, שומעת את מה שמספרים ב„שטיבל׳? אומרים כי הורידו מכיסא מלכותו את הקיסר, את ניקולייקה הורידו!"

הדודה ינטה, יהודיה אשת־חיל. סחרָנית מבטן ומלידה מזהירה אותו מיניה וביה:

„ראה־נא, שמעון, אני מתחננת בפניך ומזהירה אותך, אתה אל תתערב, למען השם, אל־נא תתערב, עוד עלולים להטיל עלינו מסים כבדים".

מובן מאליו, כי נשתכחה מלבי כל השליחות שהוטלה עלי ורצתי כחץ מקשת לבית־המדרש לראות עין־בעין מה מתרחש שם. בית־המדרש מלא היה אנשים מפה

אל פה. מסביב התרגשות ובפי כל המלים: קיסר, ניקולייקה, ריבולוציה, חופש, שויון קרנסקי ועוד ועוד...

והנה עלה על הבמה פסח „הקאנטוניסט", כפי שקראוהו, ובקול חנוק מדמעות מברך הוא ברכת הגומל וברכת שהחיינו, לכבוד המאורע.

בילדותו נתפס פסח ע"י „החוטפים" ושירת עשרים וחמש שנה בצבא ושם העבירוהו, על־כרחו, לדת הנוצרית. עתה, עם „הפלת" ניקולייקה לא יהיה מכשול בפניו ובן־חורין יהיה לחזור לחיק היהדות בגלוי. הוא סיפר, כי חייל היה במלחמה הרוסית־תורכית והשתתף בקרב ליד פלבנה ושם נדר נדר, אם אלהים יחלצהו וישאירהו בחיים, שוב ישוב להיות יהודי על־אף הסכנות הכרוכות בדבר.

ואמנם אזכור את פסח „הקאנטוניסט" שתמיד היה יושב בבית־הכנסת הגדול, אומר תהילים ומתפלל, ברשות הרב, בלי טלית ותפילין...

„הנה מעכשיו, מי ידמה לי ומי ישווה, אוכל גם אני להתפלל בטלית ותפילין, ככל יהודי. היש דבר חשוב מזה?"

אזכור כי ר' נטע השמש, שהוא גם היה החזן בבית־המדרש, בימים הנוראים, ובימי חג ומועד אחרים, מברך את פסח מתוך התרגשות בקולו הערב והצלול ואומר:

„אשריך ר' פסח, שזכית לקיים את נדרך".

גלי המהפכה וההתלהבות גאו מסביב והציפו את הרחובות ואת הלבבות. בקורניץ נתעוררה תנועה ציבורית ובראש וראשונה התנועה הציונית. הדבר החל בהתארגנות הנוער שנקראה „תפארת־בחורים". מרכזם ב„שטיבל הישן". המטרה היתה לארגן את הנוער במסגרת כלשהי שיש בה גם קשר אל היהדות המסורתית וגם אל הרוחות החדשות. זוכרני, כי אחרי זמן־מה ניגש אלי בליל שבת אחד יוסף־שמעון קרמניק, תחב לידי פתקה ואמר:

„אבקש ממך, בֶּרֶה, מסור את זה לאחיותיך בתיה וחיה־האָדה, אבל היזהר שלא תפתח ולא תיקרא בה".

כמובן, שלאחר אזהרה מעין זאת, גברה בי סקרנותי עשרים מונים ואת הפתקה פתחתי גם פתחתי ואף קראתי בה. נתחוור לי כי הזמנה היא. מזמינים את אחיותי לאסיפת נוער שתיערך בביתו של חיים־אברהמ'ל או בביתו של זלמן רשקה'ס, בדבר ארגון הסתדרות ציונית בעיירה בשם „צעירי ציון". בין השאר כתוב היה בפתקה כי באסיפה ינאמו יוד'ל דרדק מאיליה וביניש גינזבורג מדאלהינוב. כיוון ששני הנואמים היו דודנים שלי, הסתייעתי בקרבת משפחה זו ונכנסתי גם אני לאסיפה, לאחר שהבטחתי לשבת בשקט ולא להפריע. אמנם, היה זה בשבילי תנאי קשה מאד, אולם מאין ברירה נתחייבתי בו.

באותה אסיפה שמעתי לראשונה דברים ברורים על הציונות, ועל ארץ־ישראל החיה, שיבת־ציון, ובנין מדינה עברית בשביל העם היהודי. הנאומים היו נרגשים והנואמים חצבו להבות ובאויר החדר היו מנסרים משפטים: „אם העם היהודי ירצה ולא יירתע מפני קשיים יתגשם חלום אלפיים השנה, אם תרצו אין זו אגדה!"

ישבתי באחת הפינות נרגש ומפליג על כנפים סמויות ורק עיני נשואות אל

הנואמים. כלום יכולתי להעלות בדעתי כי אפשר להפריע באסיפה כזאת? לבי רחב ונתפעם ממאויים רדומים, שנתעוררו בי.

בבואי הביתה לא יכולתי להירדם, למחרת יצאתי והשגתי את הספר „יוסיפון" ליוסף פלאביוס, זוכר אני עד היום, כי כתוב היה בכתב רש"י. קראתי בו הרבה פעמים, עד שידעתיו על פה. מאז לא היתה אסיפה ציונית בעיירה שלא נכחתי בה, אם בהיתר ואם במחתרת. משלא הצלחתי להיכנס פנימה, עומד הייתי מאחרי החלון ושותה בצמא את דברי הנואמים.

בן שתים־עשרה הייתי וכמובן שהדבר נתן את אותותיו בלימודי בחדר. עד כדי כך שפעם סר הרבי לביתנו ואמר בזה הלשון:

„אייער זון איז קאליע גאווארן, ער איז אציוניסט!" — כלומר: בנכם התקלקל הוא נעשה ציוני.

הורי החלו לטכס עצות, מה לעשות בי, והוחלט להרחיקני מן הפורענות, כלומר: לשלחני לעיירה איליה, אל דודי משה־לייב קופילוביץ', ללמוד אצלו.

דודי היה יהודי תלמיד־חכם, אדם נוח לבריות ואצלו למדתי כשנה, בערך. אבל גם באיליה היו האחים דרדק והם שארי־בשרי ובאמתלה זאת הייתי שוהה במחיצתם כל שעה פנויה, הם־הם אשר האצילו עלי מרוחם ולהם חייב אני להודות על דרכי בעתיד.

בינתים כבשו הגרמנים את קורניץ, ואני נותקתי מבית הורי. עד אשר לילה אחד הגיע לאיליה כפרי מקוסיטה הכפר והודיעני, כי נשלח מטעם הורי להעבירני לקורניץ וכך חזרתי הביתה.

הפעולה הציונית בזמן הכיבוש הגרמני במלחמת העולם הראשונה התנהלה במחתרת, במסוה של חוג דראמאטי, בית־ספר עברי ושיעורי ערב עבריים ובראש הפעולה עמדו יודל דרדק ויוסף־שמעון קראמניק, לימים נצטרף לפעולות החוג הדראמאטי גם נתן גורדון, בנם של המלמד יאָשה־לייב ואשתו ציפה.

על ציפה זאת היו אומרים שהיא עושה חמש־שש מלאכות בבת אחת, דהיינו: ביד אחת טווה היא צמר, וברגל מניעה היא את גלגל הכישור, בידה השניה מחבצת חמאה וברגלה השניה מנענעת עריסת תינוק, הפה אומר תהלים והעינים משגיחות על התלמידים שלא ישתובבו.

נתן גורדון או כפי שקראו לו נאָשקה'לה, שייך היה ל„בונד" והוא ניסה לעשות נפשות למפלגתו, אבל בלי הצלחה. פשוט, נבצר מעמנו להבין כיצד זה מתנגד בחור יהודי לרעיון של שיבת ציון. וכך עד שהגרמנים נסוגו ונכנסו הבולשביקים. וכל הפעולה הציונית נפסקה.

בימי הבולשביקים חיתה העיירה במין כפילות, מצד אחד רעב, דכאון ופחד מפני יום המחרת ומצד שני פעילות ציבורית ענפה, שהשלטונות עודדו ועוררו אותה, הדבר התבטא בהצגות תיאטרון, קונצרטים שנערכו בבית־העם שהם הקימו באחוזת „אונגרמן" וכן אסיפות־עם בליווי תזמורות שהיו עורכים בכיכר השוק והכול כדי לרכוש את לב הציבור.

בזכרוני שמור מקרה אחד שמשתמע כבדיחה, אבל לדעתי מסמל הוא את

התקופה ההיא. — היה זה ביום שבת. לעיירה נכנס גדוד צבא סובייטי, בראש הגדוד הלכה התזמורת. בכיכר השוק היתה להם חנייה. החיילים עיפים היו ורעבים, ישבו והמתינו לבוא „הקוכניה" — מטבח־השדה, ההולך כרגיל בעקבות הגדוד. פתאום פשטה הקריאה בין החיילים:

„קוכניה יאֶדיט!" — כלומר: המטבח נוסע.

ואמנם הופיע בשוק דוד גדול מותקן על גלגלים ורתום לזוג סוסים, שנעצרו בטבורו של השוק. החיילים נערכו בשורה עם כלי האוכל בידיהם. על הדוכן עלה הטבח ופתח את מכסה הדוד והתחיל להוציא מתוכו... כרוזים, חוברות תעמולה ועתונים...

העיירה עברה מיד אל יד, בין הפולנים והבולשביקים. בסופו של דבר נשארו בה הפולנים. המלחמה נסתיימה והפעולה הציונית נתחדשה. נוסדה ההסתדרות „צעירי־ציון — התאחדות", הוקם בית־הספר העברי, תחילה ניסו גם היידישיסטים לתקוע יתד בעיירה והובא לשם כך מורה מווילנה מטעם הצ.ב.ק., אולם בזכות פעולתו המסורה והברוכה של זלמן גבינט, זכרונו לברכה, נסתיימו הנסיונות הללו ובית־הספר עבר לרשות „תרבות" והלימודים בו היו על טהרת העברית. דמות יקרה היה זלמן גבינט, והוא ניחן בכל תכונות־היֹקר של עוסק בצרכי ציבור באמונה, שלא על מנת לקבל פרס. מסירותו לענין בית־הספר לא ידעה גבול ובזכותו המשיך להתקיים על־אף הקשיים והמשברים.

יום אחד אחר הלימודים אמר לנו המורה ברל דרדק, כי נתקבל מכתב־חוזר מווילנה ובו אמור שהסתדרות הנוער הציוני „חירות ותחיה" מקימה סניפים בעיירות שבגליל וילנה והם מציעים גם לנו להצטרף אליהם. ההצעה נתקבלה בהתלהבות. הן מזמן כבר חלמנו על מסגרת ארגונית וכך קמה מסגרת־נוער ציונית, ראשונה בעיירה שהכילה את המחזור הראשון של בוגרי בית־הספר העברי. האסיפה הראשונה התקיימה בביתו של נפתלי אלפרוביץ ברחוב וילייקה וכמה מהמשתתפים בה נמצאים אתנו בארץ. זוכר אני כי אפרים לייב קרמר ז"ל, שכאן הסב את שמו לבן־דוד, היה המזכיר הראשון והוא גם מתוכנו העולה הראשון לארץ־ישראל.

עיקר פעולתנו התרבותית ב„חירות ותחיה" היה לימוד היסטוריה עברית, ותנועת א"י העובדת. שוקדים היינו על הפצת השקל, איסוף כספים למען הקרנות הלאומיות, לשם כך היינו עורכים ימי פרח, מפיצים את הקופסה הכחולה בבתים ומארגנים נשפים ספרותיים על נושאים שונים ומכינים את עצמנו לצאת להכשרה.

לימים, כאשר עלו ארצה כל אנשי „חירות ותחיה" הווילנאים והמסגרת האירגונית הזאת כמעט שנתבטלה, לא התפזרנו אלא התקשרנו עם „גורדוניה" ובד בבד הקמנו את „החלוץ" ו„החלוץ הצעיר".

תקופת החלוץ בקורניץ הריהי פרשה מפוארת לעצמה. רשימתי תהי לוקה אם לא אעלה ולו בשורות מעטות את „השומר הצעיר" בקורניץ אשר בא על העיירה כמשב רוח חדש ונשא עמו לבלוב ושכרון חושים.

הדבר היה בשנת 1928, אם אין זכרוני מטעה אותי, רק זה חזרתי מהכשרתי

בקיבוץ „ראַיובקה״, שבין העיירות איליה וקראַסנה. על היישוב העברי בארץ־ישראל עברו אז ימי השפל שלאחר העליה הרביעית. סיכויים לעלות לא היו כמעט, וכמה טעמים לדבר: ראשית, חוסר סרטיפיקאטים; שנית, חסרון כיס. כלומר: הוצאות הדרך; ושלישית, — עיקר העיקרים — העיירה כמו נתרוקנה מתוכנה, על כל החלומות היפים בא מעין סתיו. החברים הפעילים בעבר התפזרו, מהם שעלו ארצה, מהם שפנו ללימודים והשאר נכנסו לעול הפרנסה.

זכורה לי ישיבה אחת בביתו של שבתי גורדון, בה דובר הרבה על השפל בארץ ועל המשבר בתנועה החלוצית. השאלה המנסרת היתה כיצד לחדש בעיירה את ימיה כאז. הוחלט, כצעד ראשון, לבסס את בית־הספר „תרבות״ שעברו עליו ימי משבר ומצוקה כספית. בעול זה נכנס, כמובן, זלמן גבינס ז״ל, אני נתמניתי לסייעו בעבודה הטכנית, כיון שעתותי היו בידי ועול אחר לא העיק עלי...

בימים ההם הופיעה בקורניץ דבושל ז׳וקובסקי שסיימה את חוק לימודיה בגמנסיה העברית בווילנה, והיא נתקבלה להיות מורה בבית־הספר. והיא יחד עם כמה חברים צמאי חזון ובהם גם אהרן מאירוביץ שהיה ספוג תרבות עברית ומסורתית — הרי אביו בן־ציון ז״ל היה הראשון שהכניס בעיירה את שיטת הלימוד עברית בעברית, — יסדו את קן השומר־הצעיר.

דל עטי לתאר את דמותה של דבושל ואת סגולות־היקר בהן נתברכה. בזכותה נתחדשו על הנוער, ביתר שאת, הימים הטובים מכבר. קן השומר־הצעיר האציל עלינו גם אור חיצוני גדול וגם איזו תפארת של עמקות. פעולתנו היתה מלווה שמחת נעורים והתנהלה לקצב של ניגון פנימי. — פעולה למען הקרנות, חוגים לספרות עברית, ידיעת הארץ, טיולים והפלגות, תערוכות למלאכת יד ומפעם לפעם ניגון חדש ושיר חדש שהובא וכל הפעולה כמו צומחת ועולה יום־יום מתוך הרגשת חג ומתוך מעגל קסמים — מעגל ההורה, שהשרשרת שלו אינה ניתקת. ובתוך כל אלה רגעים של בדיחות הדעת, של הלצה מעודנת שמרחיבה את הדעת ואיננה פוגעת. הנה זוכר אני כי אחת הבנות ביקשה לרקום איזה ברבור בשביל התערוכה ונתקבל משהו דומה לסייח צעיר. והנה ניגש אהרונצ׳יק, נטל את הרקמה ביד ובניגון של הפזמון „אי האט ער אפייפער...״ שר לפנינו:

ווער האט דאס געזען, און ווער האט דאס געהערט,
אַז אַ קאַצ׳קע זאל אויסזען ווי אפערד ?..

גולת הכותרת של פעולותינו היתה ההפלגה לאגמים של הנארוץ, מרחק 40 קילומטר מעירנו.

אחרי ההפלגה הזאת החלטתי, כי הגיעה שעתי לעליה ושוב יצאתי להכשרה ומאחרי העיירה שנתחדשו נעוריה והיתה לה עדנה. לא ארכו הימים ושבתי מההכשרה, כולי שזוף ועור גופי מתקלף, וחברי מהקן גאים על כך כאילו בשמשה של ירושלים נשתזפתי.

זמן־מה עוד שהיתי בעיירה ובאחד הלילות הלך עמי כל הקן בין הלבנים של רחוב דאלהינוב, ללוותני אל תחנת־הרכבת — בדרכי לארץ ישראל. מתוך הקרון המזדעזע להפליג שמעתי את שירתם, ומתוך ניגונם הגיתי בך עיר מולדתי...

יהושע אלפרוביץ

ניגונים שאבדו

עד היום גדולה בי האהבה למוסיקה. נגינה יפה כי אשמע ורחב לבבי. ולא רק לשמוע, גם לנגן אדע ובכמה כלים. בך עירי הקטנה קלטתי לראשונה שיר ומנגינה, עוד לפני שהכרתי את מנגניך המוסמכים, כליזמריך, מרחוב סמורגון.

כבן שלוש הייתי. גרנו ברחוב מיאַדל, מול ביתו של הלל קרמניק, אביו של יוסף־שמעון ז״ל. לא רחוק מאתנו, בסימטה, התגורר גוצ׳ה, אשר מביתו היו בוקעים מפעם לפעם צלילי כינור. הצלילים משכוני מאד ופעם בעברי עם אמי ז״ל התחלתי לבכות וביקשתיה שתיכנס אתי לראות מה יש שם בבית.

אמי סירבה תחילה, אך לא יכלה לעמוד בפני בכיי. נכנסה ואמרה כמצטדקת:

„ילד נשאר ילד, אינו נותן לי לעבור שאכנס ושאכנס לראות מה יש כאן בבית״.

קיבלוני בסבר פנים יפות. גוצ׳ה היה יהודי שידע לשעשע גדולים וקטנים, הוא הושיבני על כסא גבוה והתחילו לנגן לכבודי. תחילה נכלמתי מאד להיות פתאום מרכז, שכל העינים נשואות אליו. אולם לאט־לאט הסכנתי עם המקום והדרים בו. יום־יום הייתי בא לשמוע אל הנגינה.

יום אחד איחרתי שבת בבית גוצ׳ה. נרדמתי ואגב תרדמה צנחתי אל מתחת לשולחן ולא השגיחו בכך. שכבתי איפוא, במקום סתר זה וישנתי שנת ישרים. כבר ירד הערב ולא חזרתי הביתה. התחילו לחפשני. באו אל גוצ׳ה ולא מצאוני. אמרו, כי אמנם הייתי כאן, אבל הם לא שמו לב כיצד יצאתי מהבית.

היתה חרדה. הוסיפו לחפשני אצל השכנים, עד שהתעוררתי מתחת לשולחן והתחלתי לבכות. הוציאוני ובכבוד גדול הביאוני הביתה.

בהיותי בן 7—8 באו מחארקוב אחי יעקב הירשל וברל דוד והביאו עמם מאנדולינה. אגב, יעקב הירשל אבד במלחמת העולם הראשונה ועקבותיו לא נודעו. היתה זאת המאַנדולינה הראשונה בקורניץ. הם היו מנגנים ואני מקשיב. לאט־לאט העזתי גם אני לנגוע ולפרוט במיתרים, עד שנעשיתי מקורב אל הכלי. מפעם לפעם גדלה הקרבה והתחלתי גם לנגן. ילדים היו באים אל חלונינו להקשיב והסתכלו בי בקנאה.

ילדים קינאו בי, ואני קינאתי באחרים. במי קינאתי? בכליזמר מרחוב סמורגון, שהיו בעיני מופלאים בנגינתם. כיצד יכול אדם לרטט באצבעותיו כל־כך מהר ולא להתבלבל? — הרהרתי בלבי.

הכליזמר של קורניץ היו בני משפחה אחת, משפחה ששלטה על העיירה בכוח המנגינות. אבל היו להם גם סגולות אחרות ויחודים אחרים. ראש הלהקה היה איצ׳ה־נח הזקן, מפורסם היה בעיירה כבדחן ואמנם אחיות תואמות היו לו הבדחנות

והנגינה. בחגיגת החתונה היה נושא דברי ליצנות, בין נגינה לנגינה, ומבדח את הקהל.

מספרים היו על איצ׳ה־נח, כי פעם פגשו ברחוב אחד הקצבים ונהג בו יוהרה ואיצ׳ה־נח אמר לו:

„שמע־נא, אין לך כל זכות לנהוג בי זלזול, מקצועי שלי נאה משלך!״

„אדרבא — אמר לו הלה — הבה ונשמע במה גדול כבודו מכבודי, הבה ונשמע!״

„צא וחשוב — אמר איצ׳ה־נח — כשאני יוצא ברחוב עם ה„פידלה״ שלי, מי נקהל מסביבי? בני־אדם, שנבראו בצלם, נקהלים סביבי, ואילו אתה בצאתך לרחוב ואומצה של בשר בידך, מי נקהל מסביבך? כלבים, חורצי לשון, נקהלים מסביבך!״

בתשעה באב היו נוהגים בעירנו לעלות על הקברים בבית־העלמין, לבכות ולבקש משוכני־העפר שיהיו שתדלנים טובים. איצ׳ה־נח ואשתו נחמה וכל בני משפחתם בריאים ושלמים היו, חיים וקיימים. אולם שלא תשלוט בהם עין רעה, וכדי להרחיק לזות שפתיים, היו הולכים גם הם, זוג הישישים, לבית־הקברות. בשכבר הימים, לאחר חתונתם, מת תינוקם הראשון. בן ימים מספר היה במותו. אשתו של איצ׳ה־נח נדדה, איפוא, בין האילנות ומצאה את הקבר, השתטחה עליו בקול תאניה ואניה, בכתה והפילה תחנוניה לפניו, שיכרע לפני כיסא הכבוד ויהיה מליץ־יושר על עם ישראל, על בית ישראל ועל כל בני המשפחה ויעביר גזירות רעות ופורענויות.

כשאיצ׳ה־נח ראה אותה בכך, התייצב מאחוריה ואמר כשחיוך משתפך על פניו:

„נחמה, נחמה, הן הכל אומרים שחכמה את, כלום יצאת מדעתך? שליחות גדולה למען כלל ישראל את מוסרת בידי אפרוח בן יומו, הוא ישבש לך את כל הענין, בנאמנות, מנעי קולך מבכי, ונשוב הביתה״.

בשעת נגינתו, אם צלחה עליו הרוח, מומחה היה איצ׳ה־נח להראות מעשי להטוטים בנגינה. כשלבו טוב עליו היה „נותן״ את המנגינה „דער פאסטעכל״ (הרועה הקטן). כל הפרשה, כיצד בא הרועה בבוקר ותוקע בחצוצרה ומוציא את הפרות למרעה, וכל הדברים הכרוכים בפרשה הזאת, מצאו את ביטוים מעל מיתרי כינורו. הנה שריקת השער בהיפתחו, והנה קול געיתן של הפרות וקול פעיתם של העגלות והכבשים והעזים, ופתאום גם קריאת הגבר, כלומר: התרנגול. דברים שאי־אפשר להעלותם בכינור יעלה איצ׳ה־נח בגרונו ובשפתיו והקהל ישאב מלוא כפיים נחת.

זכור אזכור, כי בחתונה של חנקה נחמה־שיינה׳ס, הריהם שכניו של איצ׳ה־נח, הפליא הוא לעשות. אז ראיתיו מנגן בכינור על הגב, — „אויפן פלייצע״. מניח היה את הכינור על הכתפים ומנגן כלפי אחור בליווי הלצות. אולם, לא כל חתונה זכתה להופעה כזאת. עמדה לחנקה זכות הידידות והשכנות הטובה.

בכל אחד ממנגנים אלה היה משהו מיוחד, ומשהופיעו ביום שמחה היית נמשך אליהם לא רק בכוח השמיעה אלא גם בכוח הראיה. ראשון שמשך את עינך היה אברהמ׳ל הנמוך, כינורו גדול היה ממנו. הוא ניגן על בטנון, ולא פעם ראיתי אותו מתרומם, מתוך הרגל, על קצות אצבעותיו לטונים מסויימים. אברהמ׳ל היה יהודי

תהלוכת מכבי־אש

הסתדרות „חלוץ כלל ציוני"

נדכא, מוכה־גורל ונשא את מרי חייו מתוך שקט וכאב פנימי, אולם אנחנו הילדים הקטנים, מה ידענו אז על דברים מעין אלה? ילד שהגיע לגיל עשר וקומתו גבהה מעט, היה עובר ליד אברהמ׳ל ובחשאי מודד את עצמו, ובלבו שמחה עצורה: הנה כבר גבהתי מאברהמ׳ל. הוא שימש, איפוא, לנערים כעין ציון גבול בין תקופת ילדותם לתקופת בגרותם. אברהמ׳ל הקים משפחה וגידל בנים. פאר משפחתו היה בנו חיים־בייניש שלמד את מקצוע החייטות והיה אהוב על הכל. אחד מבניו הצעירים, ולולה, הצטיין בשורות הפארטיזאנים.

אמן של ממש בין הכליזמר היה לייבה, או כפי שקראוהו „לייבה דער פידלער". הוא ידע לנגן קונצרטים קלאסיים, מנגינות רציניות. את התפקיד של „באזעצן די כלה" מוסרים היו לידיו, והנשים, משראו כי לייבה מתחיל לכוון את כינורו, עוד לפני שפתח בנגינה ממש, כבר היו מוציאות את הממחטות ומתחילות למחות את דמעותיהן.

בנו של איצ׳ה־נח — לייבה הגבוה היה מנגן על פלייט. בשעתו השתתף בתזמורת במינסק ועל כן מקובל היה לא ככליזמר אלא כמנגן מודרני, בן־כרכים. מה אהבתי לשמוע את צליליו הרכים על הפלייט, המהלכים בווריאציות שונות. אנחנו הילדים אהבנו אותו, הוא ידע לשעשע אותנו. היינו מתאספים עליו להקות־להקות, ניצבים בפיות פעורים, כמו בולעים את הצלילים, ובהיותנו שקועים עד כדי שכחה עצמית בעולם הרוך והעדנים שהפלייט העלה בקסמיו, היה לייבה חומד לצון פתאום, להפתיענו ולהזכירנו, כי ישנו עולם של מטה, עולם המציאות. מתכופף היה בפתע־פתאום ועושה סיבוב בתנועת קשת עם חלילו על פנינו. הצלילים היו ניתזים עלינו, כמו מתוך צינור, ואנו היינו נרתעים ומתעוררים, כמו מחלום, ניתרים לאחור, תחילה מתוך בהלה ואחר־כך בקול צחוק, אך הוא היה מזדקף מהר ונשאר רציני ועל פניו הבעה של חומרה, משל כי המעשה שעשה אינו אלא חלק מהמנגינה, והדבר רשום וחתום בתוך גליון התוים שלפניו.

החמישי בין המנגנים היה איסר, גם הוא בנו של איצ׳ה נח. מנגן היה באריטון. הוא לא היה נגן מובהק, לא היתה עמקות בנגינתו. הוא ביקש למשוך אליו את הלב, בדברים חיצוניים, טרח שהופעתו תהי נקיה, את הכלי היה מצחצח עד כדי ברק מסנוור עינים. ואלינו הילדים היה לוטש עינים, כאומר:

„אל תיבהלו מהצלילים הכבדים, זה רק הכלי מפחיד אתכם, ואילו לבי רוחש לכם אהבה".

תפקידו היה לחפות על שאר הכלים ולמלא את החללים שנוצרו אגב נגינה. הוא היה מעין כרוז של התזמורת, כביכול היה אומר:

„רבותי! היו נכונים, חתונה נערכת בעיר, אנו הולכים לקראתכם ובואו גם אתם לקראתנו!"

קהל גדול היה מתאסף לראות את הבאים מהחופה. הגויה שואבת המים היתה יוצאת בדליים מלאים לקבל את הזוג והמחותנים היו יוצאים במחול בכיכר השוק.

נגינה היה בעינינו דבר שאין לומדים אותו. סבורים היינו, כי אדם ייעשה מנגן

בדרך מסתורית. ידענו שאפשר ללמוד סנדלרות, חייטות, נגרות, אך לא שיערנו שלומדים נגינה. המאנדולינה שלי היתה מחוץ לחשבון.

והנה בא לעירנו, באחד הימים, בחור אחד שקראוהו בנצ׳ה „המרקד" (דער „טאנצאָר"), והוא לא רק לימד את הנוער לצאת במחולות, אלא גם לנגן — בכינור ובמאנדולינה ובגיטארה וכל המסתורין שייחסנו קודם לכן למלאכת הנגינה נמוגו כעשן.

פתאום מלאה כל העיירה רקדנים ומנגנים, נסתמנו מוכשרים ושאינם מוכשרים. בעלי שמיעה דקה ובעלי שמיעה גסה, ככל מקצועות החיים ממש. אני, שכבר קרוב הייתי למאנדולינה, נעשיתי מומחה ומדריך ופוסק הלכות. פלוני, יש לו סיכויים ופלוני אין לו סיכויים. הייתי כבר נער גדול, כשבנציון „המרקד" נתפרסם בעיירה. ועלי להוסיף, כי גם בציור היה לו מושג — בעיקר ציור שלטים.

הייתי מהנכנסים ויוצאים בביתו של יקותיאל־מאיר, ולהם בן שנתעוור בעודו ילד קטן, בגיל ארבע או חמש, דוד שמו. רבים מאתנו זוכרים את דוד, שהיה מעורב עם הבריות והיה יושב במחסן התבואה והקמח ובאצבעותיו ממשש כל שק ושק, והכל היה נהיר לו: היכן קמח שיפון והיכן קמח שעורה, היכן שבולת־שועל והיכן קטניות, היכן קמח לבן והיכן קמח שחור.

פעמים נדמה היה לי, כי מכיר הוא את האנשים לפי צעדיהם ולפי נשימתם. חיים־זלמן, אחיו הצעיר ממנו, היה יושב לידו וקורא בפניו מתוך עתון. ודוד בזכרונו הנפלא קולט וקולט, כבור סוד שאיננו מאבד טיפה. כל אשר קראו בפניו, — החל מהמאמרים הראשיים ועד לכרוניקה היום־יומית — הכל שמור עמו כמו בקופסה.

בביתו של יקותיאל־מאיר היו נערכות אסיפות ציוניות, בזכות הבנים הצעירים. בחדרי הבית עמד תמיד ריח של לחם טרי, שרק זה נאפה ונרדה מן התנור.

יום אחד בבואי לבית אמר לי דוד:

„יהושע, אני רוצה לבקש ממך דבר". — ועיניו פתוחות אל תוך החלל.

„מה הדבר שאתה רוצה, — שאלתי אותו — אם רק אוכל לעשות למענך, עשה אעשנו ברצון".

וניתנה האמת להיאמר, את דוד אהבו הכל והכל רצו את טובתו. לא פעם היינו מעריכים את התקדמות הרפואה, לפי כוחה להשיב לדוד את אור עיניו. פעמים היינו רוקמים בתוכנו את התמונה: כיצד מובילים את דוד לעיר גדולה שבה רופאים גדולים והנה הוא שב ויוצא החוצה בעל ראיה ולא בעל מום. כן, כן, ערים גדולות ישנן בעולם, אבל מי יחזיר לו בקורניץ את אור עיניו? הגוי שוראָקוואַס, שהוא רק חובש, שכרסו גדולה מכל גופו, ומספרים עליו שיש לו תמיד דו־שיח עם רוחות רעות ומזיקים? ומה גדלה אכזבתנו במדע, כשדוד נסע באחד הימים לעיר גדולה והרופאים לא מצאו לו תרופה...

הייתי, איפוא, מוכן לשמוע את בקשתו.

„אני רוצה, שתלמד אותי לנגן במאנדולינה". — אמר דוד.

שמעתי, והדבר הפתיעני, כיצד זה לא עלה הרעיון בלבי לפני שהוא פנה אלי. הן ידוע, כי עיורים מצטיינים בשמיעה טובה.

„ברצון רב, — עניתי לדוד — אני חושב שאתה יכול לעשות חיל רב בלימודיך".

והנה התברר לי, באותו מעמד, שהרעיון גמל בלבו של דוד מזמן, וכבר קנו בשבילו מאנדולינה, שאחיו יחיאל הביאה מווילנה.

דוד הלך והביא נרתיק והוציא מתוכו כלי מבריק וחדש, החזיקו בידיו בחרדה ואצבעותיו ליטפו את חלקותו. נטלתי את הכלי, וניסיתי כמה אקורדים, קטעי ניגון, ודוד עומד אל מולי, עיניו פתוחות, פניו עטורים זקן צהבהב, ומראהו כאחד הקדושים שראיתי בתמונות. כבן עשרים־וארבע היה באותם ימים. על פניו ריחף חיוך טוב, כאילו אל הצלילים חייך. ואני שקעתי בהרהורים. מי יודע אם אוכל למלא את הדבר? ומה יהיה, אם יתגלה, כי אין הוא מוכשר לנגינה? הרי תהי זאת בשבילו אכזבה מרה, שאני אהיה שותף בה. החרשתי רגע קל, הוא כמו קרא את מחשבותי וניסה לעודד אותי:

„אל תחרד, יהושע, תראה, כי אשקוד על הלימודים ולא תהיינה לך צרות ממני".

הנה כך התחלתי ללמדו. לא עברו ימים רבים והוא שלט בכלי שליטה גמורה. משעברת ליד ביתם הגיעוך צלילים־צלילים וידעת, אלה הם הצלילים שדוד חי בהם. היטב־היטב ידעת, כי בשביל דוד אין זה ענין של אופנה, כמו לרבים אחרים, אלא תמצית חיים הוא.

אחת המנגינות האהובות עליו היתה המנגינה „דמעות ישראל". הוא חי אותה בכל מאודו. הנגינה היתה לו כעין תפילת היחיד.

פעם הבאתי גיטארה וליוויתי בה את נגינתו. קץ לא היה לאושרו. מסביבו היו מתאספים ילדים קטנים לראות בפלא, כיצד עיוור מנגן, וגם הם היו מאושרים. כולם היו שותפים לאסונו — קטנים וגדולים — ועתה, אפילו השובבים המובהקים היו עומדים בדממת קודש...

הנגינה הקיפה את כל העיירה. נתגלו כשרונות, אחד הצטיין בחוש שמיעה ואחד בטכניקה של האצבעות והעיירה נתמלאה צלילים והם סייעו לנוער לעדן את עולמו ורגשותיו. נישאים צלילי המאנדולינה והם מעלים אתם געגועים ממעמקים והגות, — פעמים מלהיבים ופעמים משמחים, הכל לפי קצב השיר ותוכנו המוסיקאלי.

ערב אחד ואני יושב בבית באה אלי יהודית (יודעס) אשתו של אבא הנגר, והיא מספרת לי, כי בנותיה מלכה וזישה, מטרידות אותה מן העולם. רוצות הן ללמוד גיטארה, כבר קנתה להן את הכלי והיא חשבה, כי נוטלים אותו ביד והכלי מנגן, והנה לא דובים ולא יער. גיטארה איננה „קאטערינקה" — צריכים ללמוד בה לנגן — אומרות הן ואינן נותנות לה מנוחה, שתלך אל יהושע חיה־ציפס...

„מה אנחנו גרועות מאֶטל וממיניה, בנותיו של איצ'ה חאציֶס, שהן מנגנות, והלב מתרחב לשמוע, ולמה בתיה ודינקה, בנות הרב, מנגנות? מי איננו מנגן עכשיו? הכל מנגנים. דבושקה אהובתו של אליה־חיים מנגנת, לאה דבורקה'ס מנגנת וחייקה בתה של מריאשה־ריקלה מנגנת, ולמה זה נגזר עלינו שלא לנגן?"

כך בוכות הן יום־יום, ולבה לב אם נכמר בקרבה. והיא מספרת, כי פעם בעברה ליד ביתו של איצ׳ה־האצ׳ס ובשמעה קול נוגנים ושרים, חשבה תחילה, כי חתונה בעיירה. אולם מאחר שניגשה, מה ראתה? יושבות נערות במעגל ומנגנות ושרות, ואיצ׳ה שיהודי מכובד הוא בעיירה, עומד עליהן ומקשיב, אגב חיוך, וכשהן סיימו אמר מתוך הנאה:

„יפה, ילדות, נחמד ואף נעים!״ —

„נו, הרהרתי בלבי, — אמרה יהודית — אם יהודי כמו ר׳ איצ׳ה מוצא בזה ענין, מה לי, כי אתרעם על בנותי?״ ולפיכך פונה היא אלי, כי אבוא לבחון אותן ולתת להן שיעור. וכמה שכולם משלמים תשלם גם היא.

באחד הימים באתי לביתם במועד הקבוע. מלכה כבר ישבה עם הגיטארה ביד ופירטה במיתרים. היו לה פנים רזים ויפים, עינים שחורות ותלתליה ירדו כפעמונים קטנים. החדר היה מסודר יפה. ואף־על־פי שאבא ובניו נגרים מומחים היו, בכל זאת דל היה הבית מרהיטים. בפינה עמד ארגז מכוסה מפה ועליו ראי. על אדן החלון עמדו עציצים. עוד רגע נכנסה מהחדר השני זישה, היא היתה בריאה ומוצקה יותר ממלכה, והתחלנו בלימודים, ולאחר כמה חדשים של אימון ולימוד, נכנסו שתיהן לתזמורת שאירגנתי, ויהודית, אמן, רוותה נחת...

אולם לא רק מאנדולינות וגיטארות ידעה עירנו. לכל זמן ועת לכל חפץ. והנה באו ימים שבעיירה החלו מהלכים צלילים חדשים. תרועה של חצוצרות וכלי נשיפה. שמואל צ׳פלביץ ז״ל, שהיה יושב־ראש של „מכבי אש״, והוא יהודי רב־פעלים, מצא, כי תזמורת כלי נשיפה עתידה להעלות את קרנו של המוסד החשוב הזה.

באותו זמן התגורר בעיירה בנו של מנהל בית־הספר העממי הפולני, פוֹרמני שמו. הוא היה מגומרי הקונסרבטוריון בווילנה, כנר מחונן, קומפוזיטור ואף מנצח, והוא ניאות לארגן את התזמורת ואף להדריכה. פורמני היה אוהב יהודים, את פעולתו עשה ללא כל תשלום, צנוע בהליכותיו, בורח מן הכבוד, מן הפרסום ומן הסלסול.

תחילה נרשמו כ־40 איש, אולם לאט־לאט נשרו רבים ונשאר גרעין של שנים־עשר בחורים שהתמידו בלימודיהם. כבר ידענו כמה שירי־לכת והחלטנו לערוך תהלוכה של מכבי־אש. ארציק, בנו של דוד ליפה׳ס, בחור יפה קומה, היה המנצח על התהלוכה. כל הכבאים מצוחצחים, בראשם התזמורת ואחריהם המכונות והחביות רתומים לסוסים. התזמורת ניגנה ועברה ברחובות וכל הילדים הלכו אחריהם.

אבל לא רק את מכבי האש שימשה התזמורת. גם בבית־הכנסת, בשמחת בית־השואבה, באה היא פעם לשמח את הלבבות, כמובן לא בשירי לכת, אלא בניגונים חסידיים. בית־הכנסת מוצף אור חגיגי, אוכלים תפוחים, „עושים לחיים״, יהודים זקנים יוצאים בריקוד ודור לדור יביע אומר.

פעמים היו גם תקלות. — מעשה, והלכנו מנשף, השעה היתה לפני עלות השחר ואחד הבחורים נתאווה משום־מה לבחון את החצוצרה, אם לא חל בה קלקול. ופתאום בקעה שלא בכֻנָה תרועה גדולה על פני השוק. לא ארכו הרגעים ומכל הבתים נראו אנשים ונשים מנומנמים בבגדי השינה כשהם מוציאים את פרותיהם.

סבורים היו כי בעל התקיעה הוא הרועה שנהג לחצצר לצאת העדרים. להסביר לאנשים, שעיניהם עצומות למחצה, את הטעות שנפלה, מסוכן היה מאד, חמקנו איפוא מהשוק ונתפזרנו לכל רוח.

והנה, עולים לפני ימים בגן הפירות של „הפריצטה", הרי זה הגן אותו היה לוקח אבא בחכירה. היה זה מקור לפרנסתנו, אבל מלבד הפרנסה, משך את לבנו גם צל האילנות והחיים בחיק הטבע. כל אחד מאתנו אהב את הגן באורח שלו. — אבא לפי טעמו ואנחנו לפי טעמנו. אני וזלמן היינו מקימים סוכה, מרפדים אותה בקש, ואתנו המאנדולינה והכינור, — הרֵעים היקרים. בעצם היינו שומרי הגן, אך נשבע אני, כי אזננו היתה קשובה יותר למנגינות מאשר לגנבים. ילדים היו באים לכאן לשמוע, כיצד מנגנים ולראות את הסוכה שגרים בה ביום ובלילה. לכאן היו באים ולול מאַטה־לייב'ס, רעי כאחי לי. יאָשקה מנדל חאַצקלס. בערב היינו עורכים מדורה, מפליגים בשירה ובנגינה. לכאן היו באים רבים מבני העיירה: רייכה נפתלי'ס היתה צוחקת בקולה הצלול ומלא הנעורים, חוּבה זלמן־מנדל'ס היתה יושבת שקטה ומהורהרת, ישראלקה יואלס שהלצותיו היו מפליאות, מספר על ציוני אחד בעיירה, שהתקין מלכודת לעכברים עם מגן־דוד מעליה, ועל פלוני שבשעת השריפה הגדולה בא הביתה במרוצה והדבר הראשון שהציל מרכושו היה הסולם שעמד בפרוזדור, וכל רכושו נשאר, איפוא, על עלית הגג והיה מאכל לאש הגדולה. המדורה בוערת והעצים עמוסי הפרי עומדים דוממים ומקשיבים. ולא לחינם יקשיבו — ארקה מאשה־ריקל'ס שר סולו. האפשר לא להקשיב ?..

גם ביתנו פתוח היה לאורחים ולחברים. ליד ביתנו ברחוב מיאדל היה גן עצים קטן. זוכר אני, כי פעם החלטנו לערוך באחד הלילות מסיבה בגן זה. חשמל לא היה בקורניץ. מה עשינו ? נטלנו בקבוקים ונסרנו את התחתית ובתוך הבקבוקים שמנו נרות ותלינו את הבקבוקים בחוטים שקשורים היו לצואריהם והיתה לנו אשליה של תאורה חשמלית.

אבי היה בעל דמיון, אך דמיונו לא היה ערטלאי אלא קשור למעשים. ביקש אבא לגדל בקורניץ פירות ארץ־ישראל. אבטיחים לא היו אצלנו דבר שכיח. לראש־השנה היו קונים רבע אבטיח, שהיו מביאים אותו ממרחקים, לברכת „שהחיינו", כדי להמתיק את השנה. מה עשה ? אסף את הגרעינים וטמן אותם ואמר:

„אם ירצה השם, בשנה הבאה נעשה נסיון".

וביום אחד מימות האביב, טמן אבא את הגרעינים בתוך האדמה, ולא ארך הזמן והנצו ניצנים קטנים. לשמחתו של אבא לא היה גבול. בלילה היה מכסה אותם ושומר עליהם מקור, וכשנשר הלבלוב ונראה הפרי היתה מלכה אחותי מרפדת אותם בעלים ובקש, שהאדמה הקרה לא תזיק להם חס וחלילה. באותו קיץ, שחם היה, נתרחש נס וגדלו. קטנים היו האבטיחים, אבל מתוקים כמו דבש. את הראשונים נתן לסבא הנדל ולזלמן־בר השוחט שהיה ידידו. כמובן, שגם אנחנו אכלנו והתענגנו וכיבדנו ידידים, והדבר היה לשיחה בפי כל. אבא ראה בהם, אבטיחים של ארץ־ישראל והיה אומר:

„מה אנחנו, זרע ישראל, שנולדנו בקורניץ ובכל נפשנו ומאודנו אנחנו שייכים לארץ־ישראל, כן גם האבטיחים, אמנם גדלו בקורניץ, אך שייכים הם לארץ־ישראל.

הנה הגיעו ימי עליתי לארץ ולבי כבד עלי. כה קשה היה לעזוב את קן הילדות והנעורים, את אבי הזקן ואת אחותי החולה.

„אל תשכחני בני", — לחש אלי אבא ומחה דמעה.

לבי התכווץ בקרבי, אולם טרחתי לא לגלות את רגשותי כלפי חוץ וניסיתי לחייך חיוך מלאכותי, אשר נשטף עד מהרה בדמעות עיני...

עברו כבר הרבה שנים מאז, ועד היום חיה בקרבי העיירה הקטנה, אותה אהבנו. חיים בי הדמויות והניגונים. עד היום אראה את הבתים הקטנים, את מרצפת הרחוב המטואטאת לכבוד שבת, את המעקות ליד הבתים, כל בית ומעקהו. את הדמויות השונות — הנה שמואל־איצ׳ה הנפח, יהודי שקט וצנוע, העושה את ימיו ליד הסדן. עומד ומכה בפטיש ומנגד את הברזל ועל ראשו כיפה ומתחת לסינר העור מבצבץ ה„טלית־קטן", אוכל את לחמו בזיעת אפיו.

והנה ישראל הקצב עם בניו שמרל, יצחק וזונדל, כל אחד והסידור׳ל בידו, הולכים הם לבית־הכנסת, וחיה האם עומדת בפתח ומלווה אותם. והנה ר׳ זאב עושה אופנים (ולוול „דער קאלעשניק") יהודי חריף, גבה־קומה ועוטה זקן לבן, ירא שמים וסר מרע.

והנה עולים לנגדי משפחת אברהם־שמעון וחנה ליבה אשתו. גם חיים־בן־ציון בנם החל ללמוד באחד הימים כינור והוזמנתי לבוא לראות את הכלי.

משפחתו של אברהם־שמעון היתה משפחה עם ייחוד משלה. חנה ליבה היתה אשה צדקנית, לב זהב, מוכנה לתת את נפשה בעד זולתה. בגשם ובכפור יכולת לראותה הולכת ברחוב ועוברת מבית לבית ואוספת תרומות בשביל פלוני השרוי במצוקה.

„גיט אנייטיקע נדבה, זייער אנייטיקע" — היתה אומרת בקולה השקט.

חנה ליבה היתה מדברת עם הבורא, כדבר איש אל רעהו, כאל בן משפחתה:

„יסלח לי גאטעניו שאיחרתי היום ללכת בדרך ששלחת אותי אתמול. הרי אדם צריך לעשות גם לביתו והייתי עסוקה מאד".

ליצנים שבעיירה היו מספרים, כי פעם בשבת הקדימה חנה־ליבה לבוא לבית הכנסת ובהיכנסה אמרה:

„בוקר טוב גאטעניו, אני חנה ליבה שפחתך באתי לשרת אותך כראוי לך. עוד מעט יבוא גם עבדך אברהם־שמעון בעלי, ועבדך בן־ציון בני, אל תדאג הם לא יאחרו לתפילה. הם גומרים לשתות ציקוריה עם חלב לכבוד שבת".

והיו עוד נשים בעירנו, שדיברו עם אביהם שבשמים, כמו עם אב ממש. גם ציפה אשתו של יאָשה לייב, היתה מדברת כך. כשהיתה נוטלת מהחלב שפרתה נתנה לה והולכת לחלקו בין שכנים נצרכים, והללו סירבו, היתה אומרת:

„מה זה אתכם, כלום החלב שלי הוא? החלב של הפרה הוא, ואת החלב לפרה, כלום אני נותנת לה?.. אלוהים נותן לה"...

ואת דבריה היתה מסיימת:

„גאָטעניו, לא נכון אמרתי?"

ומספרים, כי בשנת 1925, כשעירנו עלתה בלהבות, ראוה, את ציפה, כשהיא ניצבת ברחוב ומנפנפת בידה כלפי שמים ואומרת:

„התהולל לך, התהולל, יוצר הכול, מכיסך שלך תשלם את כל זה!"

מי ימנה מספר לדמויות היקרות, לרחשי הלב לניגונים שאבדו?..

כסוף פסוק עצוב, תעמוד תמיד לנגד עיני הפרידה בתחנת הרכבת בווילייקה, אני עם זלמן אחי ניצבים ללא מלים.

וכה רציתי שהרכבת תשתהה עוד רגע ועוד רגע, נדמה היה לי, פתאום, כי משהו חשוב־חשוב, לא הספקנו לומר זה לזה במשך כל השנים. והנה רק עתה נזכרנו בו והרגשנוהו, אך הרגעים דוחקים והקרונות מרעידים ומרתיעים.

זלמן יורד דומם והרכבת נעקרת ממקומה...

אברהם אלפרוביץ

דמות יקרה

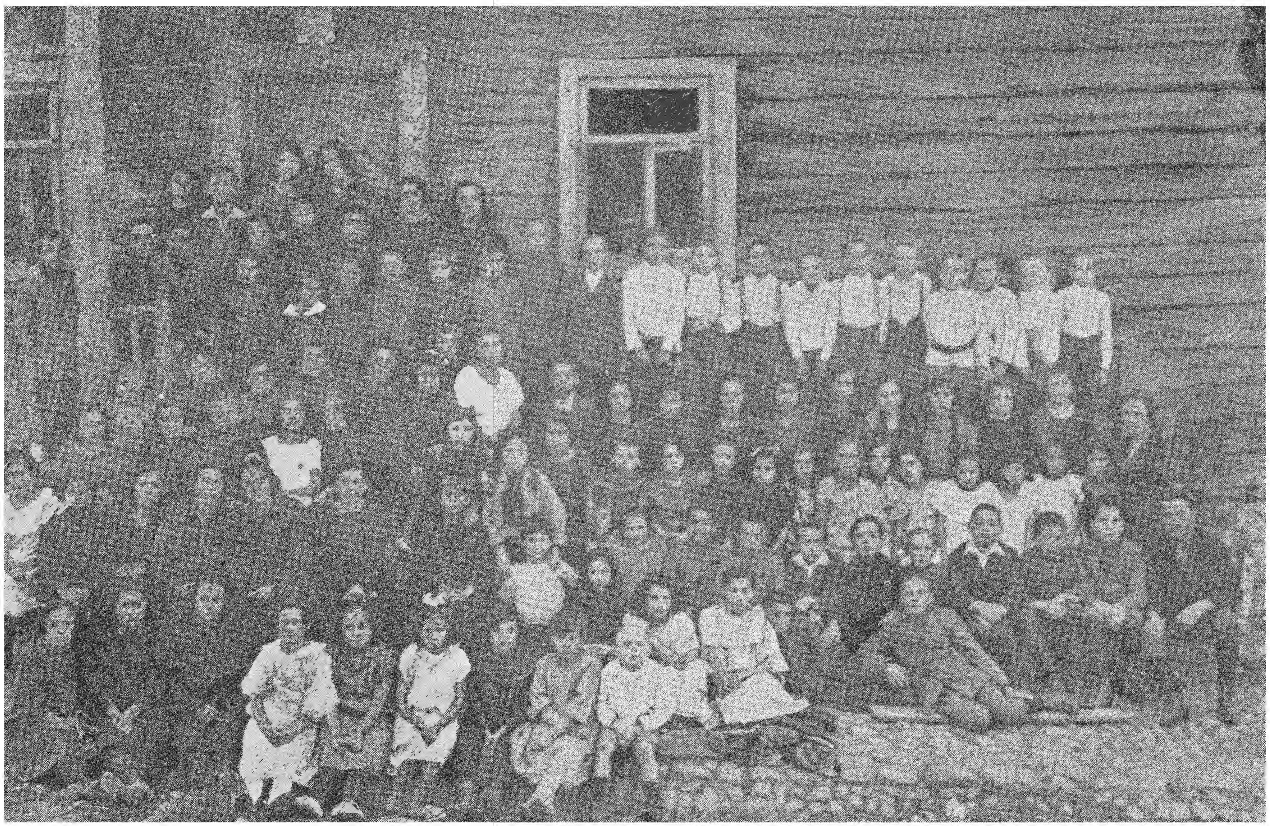
בשנת 1918—1919 החלה להתארגן בעירנו הסתדרות נוער ציונית. הייתי אז תלמיד ביה״ס ואזכור, כי אנשים מבוגרים היו באים וקוראים לאסיפות תלמידים ונואמים בפניהם. ולפני שהבינונו את תוכן הנאומים כבר נתפסנו לשם ארץ־ישראל שחזר ונשנה. לאט־לאט נתחוור גם תוכן הנאומים, וההתעניינות שלנו גברה והלכה.

באותם ימים נוסדה בעיירה הסתדרות הנוער של „צעירי ציון". — „חירות ותחיה". נפגשים היינו נערים ונערות בביה״ס כל ערב ועורכים משחקים ושיחות, מטיילים ביערות ובשדות ומגיעים לעיירות הסביבה, נפגשנו עם הנוער מווילייקה הסמוכה, ובאנו בחליפת מכתבים עם המרכז בווילנה. היו לנו מדריכים ובראשם מורי בית־הספר העברי שהיו מרצים על נושאים שונים: ספרות עברית, תולדות הציונות, ודברי ימי עמנו. ערכנו נשפים לטובת קרן הקיימת וקרן היסוד, היינו מסובבים על בתי העיירה ומתרימים לטובת הקרנות הלאומיות, מוכרים תמונות של מנהיגים ציוניים. מפעם לפעם היינו מציגים מחזות ונעשינו איפוא גם שחקנים־חובבים. וכך הצלחנו לרכז סביבנו את מרבית הנוער.

בכל הפעולות האלו היה אפרים־לייב קרמר (בן דויד) דמות מרכזית — מארגן וממריץ. כתב־ידו היה נאה להפליא, כל אות ואות, פנינה והוא היה גם המזכיר, מעתיק המכתבים והחוזרים למיניהם. באסיפות היה נכנס בפולמוס עם גדולים ממנו בשנים והיה מתווכח באומץ לב ובתבונה. בחרנו בו כחבר הוועד והוא הכניס רוח חיים בסניף המקומי.

בשנת 1922 נוסד בקורניץ סניף „החלוץ" ובאנו במגע ראשון עם המרכז, בדבר אורח פעולתו. זכורני שבאו אלינו בימים ההם י. בנקובר וא. דובקין ממרכז „החלוץ" בוורשה, והסבירו לנו את תפקידנו לעתיד. קיבלנו על עצמנו את עול המעשים, והתכוננו לקראת ההגשמה: עליה לא״י. היינו בהתחלה רק מתי מספר, אולם מקץ שנה היה הסניף של קורניץ מכובד בכל גליל וילנה. נבחר ועד פעיל, וליושב־ראש נקבע אפרים־לייב. שאר התפקידים נתחלקו בין חברי הוועד האחרים.

כל ערב היינו מתאספים ודנים בין השאר כיצד לרכוש חברים נוספים, וכיצד להרחיב ולהעמיק את ההכרה הציונית־החלוצית בקרב הנוער. התחלנו לארגן את „החלוץ" גם בסביבה, נסענו לעיירות הסמוכות, בכל מקום הצלחנו לקשור קשרים ולהקים סניפים. אפרים לייב הקדיש הרבה זמן, מרץ ויזמה לפעולה זו. כל שבת היינו נפגשים במחצית הדרך שבין קורניץ לווילייקה ומבלים שעות בשירה ובטיולים משותפים. באותו זמן התחילו להתארגן הכשרות וחוות חקלאיות במקומות שונים במדינת פולין, והחלטנו לשלוח כמה חברים מסניפנו לחוות אלו. הייתי בין הראשונים שיצאו לחוה החקלאית „טרומפלדוריה" ע״י וילנה. שם נפגשנו במציאות

בית־הספר „תרבות" ב־1924

עם המורה

הועידה המחוזית הראשונה של הקק"ל
תרצ"א

של עבודה חקלאית, — למדנו לחרוש, לזרוע לקצור ולחלוב. הייתי כמעט שנתיים בחוה זו, אפרים נאלץ היה להישאר בבית, כיון שיתום היה ועליו החובה לפרנס את משפחתו. ואף־על־פי־כן מסר מזמנו היקר לטובת „החלוץ" והנוער בקורניץ. בשנת 1925 עלה לארץ יחד עם משפחתו, ואחרי כמה חדשים עליתי גם אנכי.

עליתי ארצה עם פלוגת „הכובש", הגענו בחדשי החום לפתח־תקוה. חוסר העבודה היה גדול. כיבוש העבודה מידי הערבים בפרדסים, חייב אותנו למאמץ בלתי רגיל. העבודה, שלא הורגלנו בה מנעורינו, היתה קשה והשכר ירוד. בשבתות היינו הולכים לת"א ברגל, תחבורה סדירה לא היתה עדיין. דרך של חולות, ללא כביש וחסרו כמובן הפרוטות — דמי הנסיעה. הלכנו בחולות יחפים, בלואים ורעבים. אפרים הסתדר עם משפחתו בת"א, רכש לו בית בשכונת טרומפלדור (כיום רחוב דיזנגוף) והיה עובד בענף המוזאיקה.

ביתו של אפרים היה כעין אי קורניצאי קטן בתוככי תל־אביב. כל קורניצאי שבא לת"א היה סר אליו, והוא היה מקבל אותנו בחמימות בלתי רגילה. היינו אז חדשים בארץ והכל עדיין זר לנו, לא כן בביתו של אפרים־לייב, כאן מצא כל אחד מאתנו פינה לישון ולסעוד. הבית היה תמיד מלא אורחים. כל יום היו באים חברים חדשים מקורניץ, והכל היו מזדמנים אצל אפרים. היו מקרים שעולים חדשים לא יכלו להסתדר בזמן הראשון, והתארחו אצלו ימים לא מעטים. לעולם לא אשכח את החויה הגדולה שעה שהיינו באים לחגיגת פורים בת"א, וביחד היינו מטיילים בחוצותיה והרגשנו עצמנו כמשפחה אחת.

שבועות מספר לאחר שאפרים־ליב הסתדר בעבודתו בת"א והחל לחיות מיגיע כפיו, פנה אליו דיזנגוף, ראש עיריית תל־אביב שחיבבו מאד, והציע לו משרה מכובדת בעירייה, אולם אפרים דחה את ההצעה ואמר, כי את המשרות המכובדות השאיר מאחורי גוו בגלות פולין, ולכאן הוא הגיע לחיות חיי עמל דווקא.

במשפחתו של אפרים נחשבה הדודה נחמה־דינה כאם לכולנו, לא ידעה מנוחה ושקדה על הכנת מאכלים אהובים עלינו. היא היתה אשה צנועה, יראת־שמים ומסורה בכל נפשה לכולנו.

ב־1934 עזבתי את סביבת ת"א ועברתי לעפולה, והקשרים נתרופפו מחמת המרחק, אך נוהג הייתי לבקר בבית זה מזמן לזמן. והנה עברה המשפחה לגור ברמת־השרון. אפרים הקים לו משק חקלאי למופת. עזב את העיר והלך לפינה נידחת זו. ביתו עמד אז יחידי בין רמת השרון ובין הרצליה. מצבו הכלכלי היה טוב, והוא מאושר.

יום אחד נסערתי כולי למקרא הודעה בעתון ע"ד אזכרה לאפרים בן־דויד בבית הקברות בהרצליה. נסעתי לאזכרה ועמדתי מזועזע על קברו. מתוך כאב רב ראיתי את אמו של אפרים, שרה־הינדה. אי־אפשר היה להכירה, לאחר שהזדקנה מרוב יגון ותלאה.

אי קורניצאי קטן היה הבית הזה והנה עברו עליו גלים זידונים והציפוהו...

צביה אבן־שושן (כהן)

בשורות ספורות

היעלה בידי לשרטט בשורות ספורות, ולו רק בקוים חיורים, אותן דמויות יקרות של בית אבי ואמי שהיו ואינן?

זכרונות אין ספור צפים ועולים לנגד עיני, זכרון ירדוף זכרון ולא אדע איזה מהם אעלה על הכתב...

...אזכרה את ביתנו, העומד בכיכר השוק במרכז העיירה. מוקף עצים וטובל בירק ובפרחים. אבי ר׳ רפאל כהן, חזן ושוחט לעדת ה„מתנגדים״ בעיירה, יושב לו אל השולחן, גחון על קונטרס של תוים — פרקי חזנות (הוא למד תורת החזנות מפי החזן סירוטה ז״ל) ומפזם בפני עצמו את הנגינות שישמיען בשבת בבית־הכנסת.

איש־רֵעים אבא, אוהב בדיחה וחידוד ובעל מזג טוב. גם בשעות קשות של דאגת פרנסה או פולמוס בעניני ציבור, אין הוא יוצא מגדרו.

אמא, אסתר־גיטל, אשת חיל, בעלת־בית נאמנה וצופה הליכותיו, — אצה־רצה כל היום לטרוח לילדיה. בית יהודי ציוני היה ביתנו. כולנו, שני אחי ואחותי, למדנו מקטנותנו עברית וידיעת הארץ וצלילי הדיבור העברי נשמעו לעתים קרובות בביתנו.

חרותים היטב בזכרוני לילות שבת בעיקר. כולנו מסובים אל השולחן ואבא פותח בזמירות שבת, אחרי ארוחת־הערב, ואנו עונים אחריו במקהלה — שירי שבת ומולדת ואמא יושבת עיפה מטרדות היום, אך קורנת מנחת...

...שנים חלפו ונגוזו. החבילה נתפרדה. אחי הגדול אברהם־מאיר, אשר סיים את חוק לימודיו בסמינר „תרבות״ בווילנה, נעשה מורה עברי ומנהל בתי־ספר במקומות שונים בפולניה, מרביץ תורה ומעורר לאהבת הלשון והמולדת. הוא נושא נפשו לעלות לא״י, אך הדאגה להורים ולילדי הבית הצעירים עדיין מעכבת.

אני עוסקת כמה שנים בהוראה בביה״ס בקורניץ וברדושקוביץ. אחי הצעיר יוסף, שגם הוא ניחן כאבא בקול נעים, לומד בקונסבטוריון בווילנה ועושה חיל, מופיע במקהלה בבית־הכנסת הגדול בווילנה ובמקהלת האופרה. רק אחותי שושנה נשארת בבית, ליד אבא ואמא. עובדת כמנהלת חשבונות בבית־החרוֹשת של ז׳וּקוֹבסקי.

ועוד שנים חולפות. אני, המאושרת במשפחתנו זוכה לעלות ארצה. נפרדת מבית אבא־אמא. דמעות הורים וברכותיהם, לחיצות־יד של חברים וידידים מלוות אותי.

„אף אנו לא נאחר אחריך״ — אומר אחי אברהם־מאיר — ועוד נתראה כולנו בארצנו בקרוב״... האומנם?

הקימותי בית בישראל. חיים חדשים. וכבר אם אני לילדים. והקשר עם בית־אבא רק במכתבים, בתצלומים. הם מקווים לעלות ואעפ״כ אין הדבר מסתייע: קשה

לעקור, חסרים גם האמצעים לעלייה. מעורפלים מאד הסיכויים להסתדר. ובארץ משברים ומאורעות מפעם לפעם...

...בקיץ 1938, מקץ שמונה שנים לשבתי בארץ, החלטתי לבקר את בית הורי. נסעתי עם בני יובל בן החמש ובלויית חברתי, בת קורניץ אף היא, — עמא אלפרוביץ־צבעוני ובתה עדנה.

...ושוב אני בעיירתי הקטנה. הנשתנתה הרבה במשך השנים שלא ראיתיה? אותם החיים השקטים, אותם הבתים. וההורים — אמנם הזדקנו מעט, אך אותו מאור פנים.

נתכנסנו כולנו יחד — בני המשפחה. שעות על שעות ישבתי וסיפרתי מחיינו בארץ, — שמחות ויגונות כאחד ואזניהם לא מלאו משמוע.

„אם ירצה השם, נעלה בקרוב כולנו״ — חזר אבא בלי הרף. ואחי אברהם־מאיר, המורה העברי, הודיע כי אכן יעלה בקרוב, אך לא בהוראה יעסוק, אלא בחקלאות — איכר יהיה.

„די עסקתי בהוראה כאן, לימדתי אחרים, הטפתי לאהבת ציון — עתה אקום ואבנה ביתי בארץ — אקים לי משק... ואף את יוסף ואת שושנה ואת אבא־אמא נביא אחרינו״.

נפרדתי בשנית מבית אבא־אמא וחזרתי הביתה. לבי סמוך ובטוח, כי בשוב ונתראה כולנו, כאן, בקרוב.

אהה, כי פגישה זאת היתה האחרונה עם יקירי... לא עברו חדשים מרובים ורעמי המלחמה נשמעו בעולם. שנים רוויות סבל ודם. נותק הקשר בינינו. הלב חרד לבאות, אך בנבכיו עוד הבהבה התקוה: יעבור זעם ואולי עוד נתראה...

הדי השואה הנאצית התחילו להגיע. מיום ליום נתגלו יותר ויותר מוראותיה וזוועותיה. ערים הועלו באש. יהודים הושלכו אל המוקד... והבשורה האיומה לא איחרה להגיע: בין העיירות — גם עיירתי קורניץ, בין כל הקדושים — גם יקירי, אבא, אמא, שני אחי ואחותי!..

בכ״ז באלול תש״ב נפלו הם לפני מרצחיהם. — יחדיו עם רבים־רבים מיהודי קורניץ... והלב בוכה וממאן להתנחם.

ישראל גבינט

בית־הספר „תרבות"

בית־ספר עברי בקורניץ, — הרבה זכרונות עליו כבר נכרתו עם היכרת העיירה, אשר רבים בה היו תלמידיו. אך לא מעטים הזכרונות אשר חיים עדיין בלב אלה שמצאו להם מפלט, והם פזורים ומפוזרים בכל רחבי תבל.

השורות הבאות תכליתן אמנם להעלות את בית־הספר כערך כללי, כנכס משותף לרבים ואף־על־פי־כן איני משער, כי אוכל להבליג על מניעים פרטיים ואינטימיים. העובדה שאבי, זכרונו לברכה, היה אחד מאלה שענין בית־הספר היה לו מרכז חיים, רישומה יהיה ודאי ניכר, כיוון שהרבה מבעיותיו של בית־הספר השתלבו, בלי משים, בחיי הפרטיים ודבר זה עתיד להשתקף בשורות שאני מנסה להעלות.

מתי נוסד בית־הספר? אילו הוצגה בפני שאלה מעין זו, הייתי מתקשה לענות עליה. לכאורה נוסד בית־הספר אחרי שנות המלחמה. ב־1920־1921, אולם ממה שמדמדם בזכרוני וממה ששמעתי מפי אחרים, ידוע לי כי גם בשנות המלחמה ממש, כבר היו נסיונות לייסד בית־ספר בעיירה, ולא להזכיר כאן נסיונות של „חדר מתוקן" ועברית בעברית שתחילתו היתה לפני מלחמת העולם הראשונה ואותו ידעתי מפי השמועה בלבד. ה„חדרים" שהיה להם ערך משלהם בחינוך הדור, לא יכלו למלא את התביעות שהתקופה העלתה.

העיירה, מהיותה יושבת על אֵם־דרכים ועל מסילת־הברזל, ראתה את המלחמה פנים אל פנים, כאן חנו בשעתם גדודים מהצבא הגרמני, גדודי קוזאקים מהצבא הרוסי הצארי, גדודי הצבא האדום והצבא הפולני. החילות היו מתחלפים, הכול לפי תוצאות הקרב, אלה יוצאים ואלה נכנסים והעיירה היתה עוברת מיד אל יד. את החיילים היו משכנים בבתים ממש והחיים היו בלתי יציבים. רבים מבני העיירה שירתו בצבא והיו רחוקים ממשפחותיהם. גם בימים אלה רבים היו ה„חדרים" וילדי ישראל היו קונים בהם דעת. אולם מסגרת החדר כבר היתה רופפת בסערת הימים. המלחמה השפיעה על הלך־רוחם של הילדים. משהו של הפקרות נשתלט ברחוב. ילדים ראו מן הגדולים ואף הם היו עורכים מלחמות אלה באלה. המחנות היו נערכים על שתי הגבעות שבין רחוב סמורגון ורחוב מיאדל, על פני המשעול (די סטיענקע) ומיַידים אבנים זה בזה. אחד המשחקים הנפוצים בימים ההם היה להבעיר מדורות ולשים בהם כדורי רובה חיים ולחכות להתפוצצותם ופעמים נסתיימו תעלולים אלה בתאונות.

רואים היינו חילות מוכים בנסיגתם וכנגד זה היינו רואים גדודים ערוכים לתפארת במצעדם המבריק לקול התופים והתזמורות הצבאיות, כשאנו הקטנים

רצים אחריהם ומלווים אותם עד קצה העיירה. — רבי גונים וחליפות היו הימים ההם. באוירה זאת יכול היה לכבוש את לב הילדים ואף להטיל עליהם מרות, משהו חדש ורענן, אך לא החדר שהיה בו הרבה מן הרפיון. הפסקות בין שיעור לשיעור, צלצול פעמון, מורים צעירים — כוחם המושך של כל אלה היה גדול מאד. ולא רק הלך־רוחם של הילדים, כל העיירה כולה כמו הוצאה מגדרה ומשלותה. ימי המהפכה הרוסית ניכרים היו פה בממשות גדולה. בעלי־מלאכה שבעיירה, בני דלת העם ובני נוער מצאו כרי פעולה נרחבים. בכיכר השוק היו נשמעים נאומים נלהבים מעל אחד המעקות. גם על־ידי הצגות עשה הצבא־האדום את התעמולה שלו. באחוזה של „הפריצטֶה" אשר הופקעה ע"י הבולשביקים, היו הלהקות הצבאיות עורכות את הצגותיהן וכל העיירה היתה נוהרת לראותן. ואחרון־אחרון הידיעות מן העולם היהודי על הצהרת בלפור ועל שיבת ציון. כל אלה יחדיו, השפעתם היתה רבה.

אולם כשם שגורמים אלה היו שונים זה מזה, כן שונה היתה גם השפעתם ולא ממקשה אחד היתה. בעצם ימי המלחמה התגוררה בקורניץ מורה אחת, שהיתה נותנת שעורים לקבוצות תלמידים ותלמידות. והיה בכך מעין בית־ספר מעט. זמן־מה התקיים בית־ספר שהיתה בו כיתה אחת או שתים, בהנהלתו של יודל דרדק שהלימודים בו היו ספק יידיש ספק עברית או רוסית, ויותר משנשארו זכרונות מבית־הספר, נשארו זכרונות מאישיותו הזוהרת של יודל דרדק עצמו. היה גם נסיון לפתוח שיעורי־ערב שמוריהם היו בנו של חיים־ברוך השמש ואיסאק בנו של הטוחן מהכפר חאלאפי — נסיונות־נסיונות עד שנסתיימה המלחמה.

המלחמה הכשירה את הקרקע ליסוד בית־הספר והמגמה המעורפלת של יידיש, עברית ורוסית נתבהרה והלכה, ולא בבת אחת אלא לאט־לאט. הצהרת בלפור, וקולה של ארץ־ישראל שהיו כעין הדים עמומים לפני כן, נעשו עתה מוחשיים וצלולים. — אי־פה ושם נתקבל מכתב מארץ־ישראל, נתעורר הרעיון לעלות לארץ. מפעם לפעם היו מופיעים בעיירה מטיפים לרעיון הציוני וכל העיירה היתה מתאספת בבית־הכנסת לשמוע לנאום. נוסדה הסתדרות ציונית בעיירה, „צעירי ציון", והסתדרות נוער „חרות ותחיה". מישהו הביא שיר חדש בעברית שהפך להיות „שיר־העונה". שיר מעין זה היה בשעתו „שלום עליכם יהודי, מאין יהודי בא, מארץ־ישראל". נשמעו „צפצופים" ראשונים של דיבור בעברית, אמנם מתוך חוסר בטחון, אבל מתוך אהבה רבה.

מכוח התנאים האובייקטיביים הנוחים בלבד לא היה קם בית־הספר לולא האנשים שהתמסרו בכל לבם לענין, ולא אחטא ודאי לאמת אם אומר כי בחוג אנשים אלה היה אבי, זכרונו לברכה, הרוח החיה, האיש אשר עשה את חייו יום־יום, קודש לענין הזה. עשתה כאן ודאי הרבה העובדה שאבי בשובו משירותו בצבא מצאני, את בנו יחידו ללא חינוך מתאים, אך לא זו בלבד.

ההתחלה היתה קשה, צריך היה להילחם בהרבה דעות קדומות, לשכור דירה לבית־הספר, להתקין ספסלים, למצוא מורים מתאימים וכו'. נשארו לי הרבה זכרונות מהימים ההם. זוכר אני, כי בית־הספר לא היה בתחילתו מרוכז בבית אחד אלא

מפוצל בשני בתים. כיתה אחת היתה בביתו של השוחט (רפאל כהן), בחלק האחורי של הבית וכיתה שניה בביתו של שמואל ספקטור. אף השפה לא היתה אחת והיו מלמדים עברית ויידיש כאחד. המורה לעברית היה ברל דרדק והמורה ליידיש היה רבינוביץ מווילנה. המורה לזמרה היה יוסף־שמעון שמלבד קולו היפה היה לו גם כתב־יד יפה שכולנו טרחנו לחקותו. וחתימת־ידו המסולסלת היתה משאת־נפש לרבים. עדיין נטושה היתה מלחמה שקטה בין העברית והיידיש ואם העברית יצאה מנצחת ממלחמה זאת, עמדה כאן זכותו של ברל דרדק.

הנה עולה לפני דמותו של מורנו ברל, שאת אחיו יודל כבר הזכרתי לעיל ואת אחיו השלישי, שמריהו אזכיר להלן. מן העיירה הקטנה, אילְיָה, בא אלינו והוא אשר עיצב את דמותו של בית־הספר. נמוך־קומה היה, אדמוני, ומרכיב פֶּנסְנֶה. נוח וטוב־לב. גם כשכעס, היית מדמה שכעסו איננו כעס. ידענו שהוא כותב שירים בעברית ודבר זה העלה את ערכו ביתר־שאת. הפיזמונים שהיה מחבר הושרו על־ידי בני הנוער מ„צעירי־ציון" ומ„חרות־ותחיה". היו אלה פזמונות־חול־והיתול ודבר זה משך את לבנו לב הילדים. אמנם הפזמונות לא למעננו נכתבו ולהלכה אסורים היו עלינו, אך אנחנו למדנום במחתרת ובצנעא והם היו מתוקים בפינו כמים גנובים. ידענו כי שלושת האחים מאיליה מוצאם ממשפחת רבנים; כי הם עצמם גם למדו הרבה בבתי־ישיבה והיו בקיאים בש"ס ופוסקים ועובדה זאת עוד הוסיפה ערך על ערכם. כיוון שבוויכוח עם מצדדי ה„חדר" יכולנו להטיח כנגדם: המורה שלנו איננו קוטל קנים, תלמיד־חכם הוא ונאה לכם להיזהר בדבריכם. כשברל היה רוטן בשעת כעסו על אחד התלמידים ואומר: „בן נעות המרדות", נשתמע לנו מביטוי זה, כל מה שביקשנו ונכספנו לו. — ראינו בחוש ש„לשון־הקודש" הופכת להיות שפה חיה שאפשר אפילו לכעוס בה. ופסוקים מהתנ"ך אפשר לעשותם כעין חומר אפילו לגידוף יום־יומי. ספרי לימוד עדיין לא היו וברל כתב את השיעורים על הלוח ואנחנו היינו מעתיקים את הכתוב במחברותינו.

היה לו לברל חדר קטן ואפל בביתו של שמואל ספקטור, בחדר זה היתה בוערת מנורה גם ביום, כעין אש־התמיד. ואין אני צריך לומר שהלבבות שלנו נמשכו לחדר הזה שהיה בעינינו חלק בלתי נפרד מבית־הספר. בחדר זה היו מתאספים בני־הנוער, כאן היו שרים ומתלוצצים ויוצאים לטייל ברחוב ויליייקה ורחוב דאלהינוב. וזכור לי אפילו טיול אחד שהגיע עד לֶרְצ׳קה הכפר. ומה קינאתי באלה מתלמידי בית־הספר שנגררו אחרי הגדולים וזכו לעשות אתם את הדרך הארוכה הזאת.

פיצולו של בית־הספר בשתי דירות, הרחוקות זו מזו, הקשה על חייו התקינים. לימים נשכרה דירה אחת — היה זה ביתה של אלתקה רבונסקי, ברחוב מיאדל. הבית היה גדול באופן יחסי, היו בו שלושה חדרים, פרוזדור וחצר גדולה למשחקים. בחג הפורים, לפני שעברנו לדירה זאת נערכה בה ההצגה „דוד המלך", את המחזה כתב ברל דרדק. והוא היה המדריך והבמאי, לפי הוראותיו הוכנו הבגדים והתפאורות. פירקו קיר ומשני חדרים עשו חדר אחד, אולם החדר צר היה מלהכיל את כל הבאים.

זוכרני, כשהגעתי עם אבי, כדי להשתתף בהצגה, צבאו כבר המונים על הדלת והשמירה היתה מוגברת. אפילו בתיה גורביץ שהיה לה התפקיד הראשי, בת־שבע, גוייסה לשעה קלה לשמירה. בקושי הבקענו לנו דרך. אבי נכנס לפני ואני נשארתי בחוץ ומרוב מהומה ומבוכה לא הכירה בת־שבע את מי שצריך להיות שלמה בנה, ולא נתנה לי להיכנס לתוך האולם, עד שאבא חש לעזרתי וחילצני מן המיצר. מלבד המחזה היו גם דיקלומים בעברית וביידיש. ההצלחה היתה גדולה והרבה נפשות עשתה ההצגה לרעיון בית־הספר.

חדשי השנה האחרונים עברו אגב מלחמה שקטה בין עברית ויידיש. אך נצחון „עברית" כבר היה ודאי. עם סוף שנת הלימודים בא לעירנו ילד אחד מווילנה, יצחק רייכל, שהיה תלמיד בגימנסיה העברית ועל כובעו התנוסס סמל באותיות עבריות ג.ע., כלומר: גמנסיה עברית. ובשבילנו תלמידי בית־הספר היה זה ענין גדול. היינו כבר רגילים לעברית חיה שיצאה מספרי־הקודש ונכנסה לספרי־החול אולם אותיות עבריות על כובע — דבר זה הפתיע גם אותנו וראינו כאן נצחון גדול.

בסוף שנת הלימודים נערכה שוב הצגה, והפעם באמבר הגדול של שמואלקה ינטה׳ס. עניינו של המחזה, היה שיעור בבית־הספר. את תפקיד המורה מילא אהרן מאירוביץ והשאר היו תלמידים, מקהלה ודיקלומים ואף הצגה זאת עברה בהצלחה רבה. אך שמורה בזכרוני גם תקלה אחת אשר בנס יצאתי ממנה בשלום. כאחד המשתתפים בהצגה, צריך הייתי להוכיח על הבמה, ליוכבד צפילביץ, בתו של זלמן מנדל צפילביץ, כי אקח כוס מים, אכסה אותה בנייר ואהפכנה והמים לא יישפכו, בגלל לחץ האויר על הנייר. אולם לאסוני הגדול נשפכו המים, קבל עם ועדה, עלי ועל הרצפה וכשלוני כמעט חרוץ היה, לולא נצנצה בי מחשבת פתאום והיא אשר הצילתני:

„הראיתי לך כיצד אסור לעשות — אמרתי ליוכבד — הכוס לא היתה מלאה מים, הנה אמלא את הכוס עוד פעם ותראי".

ההצלחה האירה לי פנים ומורנו בר"ל התמוגג מרוב נחת.

שנת הלימודים השניה כבר היתה על טהרת העברית. עם ראשיתה של שנה זו לימד זמן־מה מורה אחד בשם קוזצ׳קוב. אולם עברו ימים מעטים והוא עלה לארץ. הילדים היו מספרים כי קוזצ׳קוב עלה לארץ באורח בלתי לגלי: מומחה היה להתקנת חותמות וכי התקין במו־ידיו חותמת מתאימה ובעזרתה הכין את התעודות הדרושות ועבר את הגבול. דמותו של קוזצ׳קוב נחרתה איפוא בזכרוננו כדמות פלאית שמשאירה אחריה הרהורים ודמיונות.

באותה שנה החל גם לכהן כמורה, שמרל דרדק, דומה היה בחזותו ליודל אחיו שהזכרתיו לעיל. הוא היה איש המעשה, נמרץ ומעורב עם הבריות; בשיעוריו ישבו הילדים מתוך דריכות שיש בה מן היראה. הוא היה מלמדנו תנ"ך ודקדוק. זריז היה ורענן ויצאו לו מוניטין של בחור אמיץ־לב וחזק. באותם ימים מתה חנה ספקטור, אמו של שמואל ספקטור, ו„בימי השבעה" היה מתכנס בביתם מנין לתפילה. בעיירה

היו מספרים כי שמרל דרדק, שהתגורר באותו בית, קורא בפני המתפללים, בין מנחה למעריב, מספר איוב. — דבר שהעלה את ערכו גם בעיני האדוקים שבעיירה, אשר ראו את בית־הספר במורת רוח.

ענין הכובע והסמל שהזכרתי לעיל לא נתן לנו מנוח ואף הגדולים התייחסו לדבר ברצינות ולא עברו ימים רבים וכל תלמידי בית־הספר חבשו כובעים, שכחול ולבן שימש בהם בצוותא. ובאחד הבקרים כאשר אבי חזר מנסיעתו לווילנה, חיטטתי בצרורותיו ומצאתי, לשמחתי הרבה, סמלים של מתכת נוצצים ולבנים שדמותם היתה — שתי כנפים עם מגן־דוד ומתחתיו שלוש אותיות: ב.ס.ע. (בית. ספר. עברי) מי יכול היה להידמות אלי באותו בוקר, כשבאתי לבית־הספר ועל כובעי סמל ממש. — סמל ראשון. לכבוד המאורע כתבתי מאמר לעתוננו „בית־ספרוני".

כמה עמל ואהבה השקיע ברל דרדק ז"ל בעתון „בית־ספרוני". הוא היה עורכו, מסגננו ומשפרו. ותלמיד שכתב־ידו יפה, היה מעתיקו. סבור אני כי שיריו הראשונים של אהרן מאירוביץ, התפרסמו בעתון זה. בחוברת הראשונה היו גם שיריו של אחד לייבקה חייה רשקה'ס שהיגר אחר־כך לאמריקה, גם סיפור שלו בשם „אנטוֹש השתיין" ובו תיאור נפלא כיצד אנטוֹש לוכד את אחד התרנגולים בביתו, כדי למכרו בשוק ולקנות יין־שרף.

באותה שנה בא לעיירה בחור אחד ושמו ווֹלקובסקי, כצלם הוא בא לעיירה. אולם מיד מצא לו מסילות ללב האחים דרדק וקשרי רעות נקשרו ביניהם. וולקובסקי היה מחסידי יידיש. אולם בשל אישיותו המלבבת לא נתגלעה מחלוקת ביניהם. ורישומו ניכר היה בבית־הספר, בהרבה תחומים. בכמה וכמה דברים היתה לוולקובסקי יד. כותב היה שירים, מצייר, מכייר, מנצח על מקהלה, מנגן ומעמל. להלכה לא כיהן בתור מורה, אך השפעתו היתה רבה.

אהבנו את בית־הספר ובימות החורף היינו מתנדבים להקדים, על פי תור, ולהסיק את התנור. בשעת ההפסקות בין שיעור לשיעור, היינו רוקדים, ילדים וילדות, כאן החלו להתרקם אהבות ראשונות, המעלה זכרונות מאותה תקופה יזכור ודאי את האחיות לוריא — מינוחקה ומיכלה — תאומות היו ובאו לעיירה מרוסיה, בדרכן אל אביהן באמריקה. מנוחקה, היתה רוקדת באַלאָט בשם „הברבור הגווע" ומיכלה היתה מזמרת והרבה־הרבה ילדים היו אוהבים אותן בסתר.

הלימודים היו אינטנסיביים מאד. זמן־מה התחלנו ללמוד גם תלמוד. היו בינינו תלמידים שידעו לקרוא דף גמרא באורח עצמאי, ובכל זאת היה בכך משהו מענין ומושך. למדנו מסכת „בבא בתרא" והאחים דרדק הוכיחו שידם רב להם גם בשטח זה.

עם בוא האביב היינו עורכים טיולים ליערות וזכורה לי פגישה ביער שברחוב ויליייקה, בין בית־ספרנו ובית־הספר „תרבות" מוילייקה. אחד מתלמידי בית־ספרנו, קידם את האורחים והביע תקווה כי השפה העברית תהלך כצלילי הצפרים המהלכים בין ענפי העצים, הנאום היה פיוטי וכבודו של בית־ספרנו עלה בעיני האורחים. עם פרידה שרנו בצוותא את השיר: „שם בארץ חמדת אבות". העיירה וילייקה נחשבה לנאורה יותר, תרבותית ומתקדמת יותר. היא היתה עיר המחוז, בתיה היו יפים יותר

בית־הספר „תרבות" ע"ש אלימלך שולמן

„גמילות־חסד" בבית פינטוק, בחצר בית־הספר „תרבות".

ותושביה עשירים יותר. מבחינות אלו היתה לקורנצאים הרגשת נחיתות. אולם בפגישה זאת של שני בתי־הספר היתה ידה של קורניץ על העליונה, והיה בכך מעין תגמול...

עם תום השנה נתקיימו בחינות בכתב ובעל־פה, הבחינות הוכיחו מה רבתה ההתקדמות במשך השנה. בזכרונותינו נשארה השנה השלישית כגולת־כותרתו של בית־הספר, הוא היה כבר בעל עבר ומסורת, ולא זו בלבד, אלא שנתכנו לו גם עתידות. אחד מתלמידיו יצא ללמוד בוילנה ונתקבל לגמנסיה העברית. עתה נוסף לנו גורם חדש בהתקדמותנו: להוכיח כי תכנית לימודינו גבוהה אפילו מזו שבגמנסיה העברית. כי החיים בבית־ספרנו מעניינים יותר ותלמיד זה ישמש לנו קנה־מידה לשם כך. המורים יסדו בבית־הספר מועדון או כפי שקראנו לו בשעתו: „קלוב". שלוש ועדות היו למועדון: ועדת־התרבות, ועדת־המשפט וועדת הספריה. המשפטים שנערכו היו משפטי־חברים ומשפטים ספרותיים. חבר שהגיע לספסל הנאשמים היו לו סניגורים וקטיגורים: אלה מרשיעים ואלה מלמדים עליו זכות. זוכרני שאני עצמי הגעתי פעם לספסל הנאשמים על עוון קשה, — לכלכתי בדיו את אחד הספרים מהספריה. במשפט זה נוכח באקראי, מר מנחם רודניצקי ממנהלי „תרבות" בוילנה, הנאומים במשפט והווי בית־הספר השאירו עליו רושם עז.

המשפטים הספרותיים של בית־ספרנו היו לשם־דבר ואחד המשפטים זכה לראות אור בירחון „תרבות" ושימש דוגמה לבתי־ספר רבים. אחד המשפטים הראשונים היה על הפואימה של טשרניחובסקי „ולולה שוטה", באותה פואימה מסופר, כי לאחר שולולה נגרר בשלג בעקבות עגלת־החורף של המשולח, ברצותו להגיע כך לארץ־ישראל, הוא נפל למשכב ושלושה ימים נתון היה בחום גבוה עד שמת. מבחינה אמנותית נאה עשה טשרניחובסקי שלא פירט את קורות מחלתו של ולולה (נחמוני טפשוני), אך דוקא כאן מצא לו אחד הילדים, שקטיגור היה, בקעה להתגדר בה ובחמה שפוכה הוא יצא להרשיע את אביו של ולולה על אשר לא הביא רופא לילד החולה. הראיה — שאין מסופר על כך בפואימה, כי אילו הובא רופא, היה טשרניחובסקי בלי ספק מציין את העובדה הזאת, ויתירה מזו, מצילים היו את ולולה. פולמוס עז נתגלה בשאלה זו ואף לאחר המשפט היו עדיין הדיו מהלכים בינינו. באותה שנה, שנת תרפ"ג, כבר היו לנו הרבה ספרים בעברית, מפת־העולם ומפת ארץ־ישראל וגם הן בעברית. ערכנו מגביות ונשפים שהכנסותיהם היו קודש לקניית מכשירים לשם נסיונות פיסיקליים, מעתה למדנו את ידיעות הטבע, הלכה למעשה, אף־על־פי שלא פעם היו תקלות בעריכת הנסיונות.

הנה נתברר כי אחד התלמידים מגלה כשרונות בתחום הציור, היה זה, שמואל ספקטור, ואבי איננו נח ואיננו שקט ובהיותו בוילנה הוא בוחן ובודק אפשרויות להשתלמותו של הנער. ואמנם הצליח אבי להכניסו לבית־הספר המקצועי „הילפס דורך ארבייט". תלמיד שעזב את בית־הספר והלך ללמוד מקצוע, לכאורה מנתק את הקשר עם בית־הספר, אך לא כן היה הדבר אצלנו, שלא היינו רק רשומים בו כתלמידים, אלא חיינו שזורים היו בתוך חברתו בהרבה נימים, ואמנם בכל תמונה,

מעשי ידיו, שהיה שולח מווילנה, כמו מצאנו עקבות בית־הספר וגאוותנו על תמונותיו היתה בה כעין גאווה על עצמנו...

באמצע שנת הלימודים הפסיק מורנו שמריהו את הוראתו ויצא לזמן־מה לשרת בצבא הפולני וכששב, לאחר זמן, עם אותות של דרגה צבאית, היה גם בכך ניצחונו של בית־הספר:

„צאו וראו איזה מורים מצויינים אצלנו, אפילו בצבא הפולני מכירים בכך".

אולם אותה שנה שהיתה בבחינת שיא בחיי בית הספר, כבר טמנה בחובה סימנים של התפוררות. מחשבותיהם של רבים מתלמידי בית־הספר על עתידם הקרוב, כבר היו מחוץ לכתלי בית־הספר — מהם שהתכוננו לצאת לוילנה, כדי להמשיך בלימודיהם ומהם, המבוגרים יותר, חלמו על עליה לארץ־ישראל. היה גם ספק אם שמרל דרדק יוסיף לכהן בתור מורה, ואמנם מקץ שנה הוא עזב את פולין ויצא לחוץ לארץ. רבים מבין התלמידים חשו כי עומדים הם על הגבול, מעבר מזה תקופת חיים נאה, עם הרבה אורות משלה וגונים משלה ומעבר מזה תקופה חדשה אמנם עם תקוות רבות, אך לוטה עדיין בערפל. וכמו אות להלך־רוחות זה היה גם בכך שבסוף השנה יצא בית־הספר מדירת רבונסקי והחל לנוע על פני דירות חדשות. את סוף חדשי השנה עשה בית הספר בדירתו של לייבה־יעקב טורוב, ברחוב מיאדל. שם נערכו גם הבחינות של סוף השנה, אשר הוכיחו מה רבה היתה ההתקדמות ומה עמוקים היו השרשים.

שנים אלו בבית הספר, חלום ומציאות שימשו בהן יחדיו. ובנוף הזכרונות שלנו יש להן תפארת של ייחוד. בית־הספר המשיך את קיומו עד לפרוץ מלחמת העולם השניה והוא ידע תקופות גאות ושפל. פרק זמן שקובע ברכה לעצמו היה הזמן שבדנה פינטוב (עתה רעיתו של רב אלוף יעקב דורי), כיהנה בתור מורה. רק זה סיימה את חוק לימודיה בגמנסיה רוסית בווילנה. את השפה העברית היא ידעה מגרסת ילדותה וללא קושי השתלטה על התחום החדש. חיש־מהר כבשה את לבות התלמידים בנועם הליכותיה. אולם רק כשנה היתה בכהונתה זאת. ואני זוכר את מרירות לבנו, תלמידי בית־הספר, כשהפסיקה בסוף שנת 1924 את עבודתה בבית הספר. אך היה גם דבר שהמתיק את המרירות, כיוון שהפסקה זאת באה בגלל עליתה, היא וכל בני משפחתה, לארץ־ישראל.

בעליתה זו של משפחת פינטוב כרוך היה ענין שנודעה ממנו חשיבות רבה לבית־הספר. לבית פינטוב היה בן־משפחה באמריקה. — אלימלך שולמן שמו. הוא עזב את קורניץ בעודו נער והיגר לארצות־הברית, מקום־שם עשה רכוש גדול והיה בעל נכסים רבים. זכורים עמי אותם ימי סתיו של 1924 (תרפ"ה) כשאלימלך שולמן הגיע לקורניץ לשם ביקור. ימים סגריריים של חשון־כסליו — אך העיירה היתה כמרקחה. בכל בית ובכל מקום היה נושא אחד בפי הבריות: תרומותיו הגדולות של מאכס שולמן. בתרומתו הוקמה לאחר מכן בבית־המדרש של המתנגדים בימה גדולה ומפוארת, כולה מעשה־חושב והוא אשר העלה את משפחת פינטוב לארץ־ישראל ואת ביתם וחצרם הגדולה ברחוב מיאדל מסר נחלה לבית־הספר. לא עברו ימים

רבים ובסיועו הוקם בחצר בית נוסף. מעתה היה לבית־הספר מעון משלו, בחיק השדות כמעט. מכאן לא רחוקים היו „האבן הגדולה", יער סאווינה, כרי־דשא ושדות קמה.

תקופה רבת משמעות ויחוד משלה היו השנים 1929—1932 בשעה שדבושל ז'קובסקי ז"ל כיהנה כמורה בבית־הספר. היא אשר יסדה את קן השומר־הצעיר בקורניץ ושאר־רוחה ניכר היה בכל אשר עשתה. היתה זאת כעין חזרה על תקופת הזוהר הראשונה של בית־הספר כשרוחה של תנועת־נוער והתעוררות חברתית נתמזגו בו והיו להויה אחת...

בשנת 1938, לאחר ששהיתי חמש שנים בארץ, באתי לקורניץ לבקר את הורי. הגרמנים שהתכוננו בקדחתנות למלחמה קנו מפולניה את התוצרת החקלאית ואף שילמו מחירים גבוהים. בפולניה גאות כלכלית ורנחה שהיתה ניכרת גם בין אחינו בני־ישראל... בעקיפין נהנו גם היהודים מן השפע שהיה מסביב, אולם במישרין נחתה עליהם האנטישמיות, בה נתקלתי על כל צעד ושעל. חשתי כי השפע איננו אלא גלולה מתוקה שבתוכה רעל וימי ביקורי עברו מתוך הרגשה כבדה מאד.

באחת השבתות הופעתי בבית־הספר העברי למסור לבני עירי דרישת־שלום מהארץ. רבים באו לשמוע אותי... דור חדש של תלמידים היו בבית־הספר ומורים חדשים, — אך היה זה אותו בית־ספר עברי אשר לפני שמונה־עשרה שנה החל ללבלב ומסביבו אביב והרבה־הרבה תקוות טובות. הדבר היה שנה לפני מלחמת העולם השניה, על סף הכליון, ואנחנו לא ידענו.

פסיה נורמן
(טאובס)

זכרונות-זכרונות

גרנו ברחוב מיאדל. ראשיתו של הרחוב היתה בשוק וסופו ב„שווישצ׳אפולה״. בדיוק, מה פירושה של המלה לא ידענו, אבל הרגשנו כי השם מתחלק לשנַים, היינו: שווישצ׳א, — פירושו, ודאי, שורק או נוהם והחלק השני „פּוֹלֶה״ פירושו שדה, ושני החלקים בצירופם העלו בדמיוננו מקום שהוא ספק רחוב ספק שדה והרוח שורקת בו. ביתנו עמד במעלה הרחוב, מול בית הדואר ועד שווישצ׳אפולה היתה מאתנו כברת דרך הגונה. בית של עץ ולו מעקה גבוה. אבא מתקין היה גלגלים לעגלות ועל כן קרוי היה „דער קאַלעסניק״. כלומר: עושה־הגלגלים.

היינו משפחה גדולה. — שלושה אחים: יענקל. משה וחיים; וארבע אחיות: ינטה, נחמה, תרצה ואני, הקטנה בבית. בת תשע הייתי כשנתייתמתי מאבי ואמי. וטיפולי וחינוכי היו על אחי ואחיותי.

היה בעירנו מורה אחד, בחור מבחורי העיירה, עצבני במקצת וחסר סבלנות. מורה לילדות היה. ואנו, השובבות, משגילינו את החולשות שבו, היינו יושבות ומתלחשות ומחייכות והדבר הזה הגביר את רוגזו עוד יותר, והוא שילם לנו כגמולנו. המקצוע של הורינו היה נשקו הכבד ביותר. אם ילדה אחת כתבה. למשל, „נוּן״ לא יפה והיא בת נגרים, היה אומר:

„ראי, ,הנון׳ שלך דומה לפטישו של אבא״.

פעם אחת רגז עלי מאד ואמר:

„את עשית „סמך״ גדולה בדיוק כמו הגלגל של אביך!״

הדבר ציערני מאד, ישבתי ובכיתי וגם בבית, כשסיפרתי את הדבר לאבא, פרצתי בבכי. אבא ליטף אותי ואמר:

„מה הצער ילדתי? להיפך, זה משמח אותי מאד, אני רואה שיש לי בת אהובה ומסורה שעוזרת לאביה במקצועו, כלומר: לעשות גלגלים״.

מאז הוציאוני מידי המורה הזה ומסרוני ללמוד אצל אליהו־אבא ז״ל. אליהו־אבא היה יהודי שלבו לב זהב. עיניים תכולות היו לו. טובות ומחייכות, זקנו נאה והליכותיו שקטות. ביתו של אליהו־אבא היה קטן, נדחק בתוך אחת החצרות שבשוק, בין בתים אחרים. השמש הגיע לבית זה, רק מעט־מעט, בשעות הבוקר ביחוד. ואף־על־פי־כן נעים היה לנו בתוכו ואור היה לנו. מאור פניו של אליהו־אבא מילא את כל הבית, גם בשעות שהשמש לא הגיעה אליו כלל.

בחורף היו החלונות הקטנים מתכסים פרחי כפור, אולם הבית שפע חמימות ואהבה, אליהו־אבא היה מלמדנו לכתוב והיה מספר לנו סיפורים יפים ומקסימים...

אבות העיר שדאגו לתכלית ילדיהם וכבר נתייאשו מהחדרים טיכסו עצות

להקים בית־ספר עברי, הרוח החיה היה מר זלמן גבינט ז״ל שטרח ויגע ולא נרתע מכל מכשול, עד שהוקם בית־הספר. אין אני יודעת מה היה המקור הכספי לקיום בית־הספר, כיון שהעיירה מדולדלת היתה בימים ההם, לאחר מלחמת העולם הראשונה.

זוכרת אני כי שכרו דירה בביתו של שמש״ל האופה. היתה זאת דירה גדולה ומרווחה, כאן לא חסר האור. לחדרי בית־הספר היו חלונות גדולים מצד דרום ומערב והשמש היתה שופעת בהם ביד רחבה. את החדרים קישטנו בתמונות שונות: תמונת הרצל, ח. נ. ביאליק, ז. שניאור ועוד.

המורים היו יוצאי העיירה איליה, הסמוכה לקורניץ, האחים דרדק והם נתחבבו עלינו מאד. בעת־ובעונה אחת נוסדו גם הסתדרויות נוער בעיירה, אורגנו קורסים ללימוד עברית. ברל דרדק היה מחבר מחזות והילדים היו ממלאים את התפקידים ומציגים בפני עם ועדה.

חלפו שנים, נתחלפו מורים ותלמידים. בין המורים החדשים היתה באדאנה פינטוב (רעיתו של רב אלוף יעקב דורי), בכל נפשה ומאדה מסורה היתה לבית־הספר ולתלמידים והילדים רחשו לה אהבה ויקר.

בימי הסתיו של שנת תרפ״ה הגיע לקורניץ דודה של באדאנה, מאכס שולמן, מאמריקה, עשיר מופלג ונדבן והוא העביר את כל המשפחה לארץ־ישראל ואת ביתם מסר נחלה לבית־הספר העברי שנקרא מעתה על שמו.

זכור אזכור אותו סתיו. גשמים ועננים ורחובות משובשים בבוץ ובשלוליות ואף על פי כן רבה היתה התכונה בתוך העיירה. הנה הולך מאכס שולמן לבית־העלמין לעלות על קבר אבותיו וכל העיירה מציצה מן החלונות ומסתכלת. רבים נלווים אליו ואחר־כך יגלגלו דברים ממה ששמעו וראו. והסיפורים באותם הימים רבים היו. הנה יספרו שמאכס שולמן נתן לבתו של תנחום, שגידמת היתה, הרבה דולארים והיא תסע בקרוב לוורשה ויתקינו לה יד תותבת. והנה יספרו כי גדב סכומים עצומים לבנין בימה מפוארת בבית־המדרש של המתנגדים, בימה מלאכת מחשבת — עמודיה מעשה־מקלע ועליה יסוככו כרובים בכנפיהם ויהיו בה אריות ולוחות־הברית — קישוטים שמעלים בלבך דברים שלמדת על בית־המקדש.

היה בעירנו יהודי אחד ושמו חנן־שלמה מרחוב דאלהינוב. בבית קטן גר והיו מספרים, כי אוהב סדר הוא ואצלו כל מסמר חלוד שמור במקומו. חנן־שלמה היה בשעתו תלמיד אצל אביו של מאכס שולמן ועתה נתגלה, כי שמור אצלו „אַפּאַר״ (כך קראו בעיירה לשורה כתובה בכתב־פנינים על־ידי הרבי שעל התלמידים היה לחקות בדיוק את אותיותיה, כדי להתאמן בכתיבה יפה). בעיירה סיפרו כי מאכס שולמן שילם לחנן־שלמה הון תועפות ורכש את „האַפּאַר״. — מזכרת־יקר מאביו ע״ה — — —

— — — זכרונות־זכרונות — ראשונים ואחרונים. קן ילדות אשר רבים עזבוהו בצמוח כנפיהם, אך אליו היינו שבים — שיבה של ממש ושיבה של ערגה, עד אשר התחוללה הסערה והכול נעקר ונכרת...

אברהם דימנטשטיין

רישומים

איצ׳י חצ׳ים

כל פסוק ופתגם צומח, ודאי, מתוך נסיון החיים. אולם לאחר שצמח הריהו כאותו פנס, שמאיר גם את תחומי החיים מתוכם יצא, מעלה זכרי דברים, מעשים ודמויות...

כתוב אחד אומר: „דברי חכמים בנחת נשמעים" וכל פעם שפסוק זה בא לפני, לא בגפו יבוא, — אתו עולה מיד לנגד עיני דמותו של ר׳ איצ׳י חאצ׳יס...

הנה אראה אותו הולך קוממיות, צעדיו מתונים־שקולים, בגדיו נקיים למשעי. כל חזותו אומרת ישוב־דעת. מאמץ אני את זכרוני, כדי לראותו במצב של חפזון, ואינני מצליח.

בשיקול דעת היה שיחו ושיגו עם הבריות ולא עם הבריות בלבד, זאת היתה דרכו גם בדברים שבינו לבין קונו. כך בעברו לפני התיבה, בהיותו שליח־ציבור בימים הנוראים, וכן בעלותו לקרוא בתורה את פרשת השבוע, קולו רם וצלול. גם בעמדו בתפילה שכולה תחינה, השתפכות־הנפש, שאומרים אותה, בדרך כלל, מתוך דעה נמוכה והתמעטות עצמית, היה בפסוקים היוצאים מפיו איזה תוקף פנימי, שקודם לכן סמוי היה מפניך.

אם שמעת את תפילתו נדמה היה לך, כי המלים הקשות ביותר הולכות ומתלבנות, ניגונו, ניגון של הסברה, גם תפילתו תפילה של הסברה. והנה הוכח יוכיח לאבינו שבשמים, בדברים החותכים שבתוך התפילה, כי עליו להושיע את עמו.

ככל שידוע לי, לא יצא ר׳ איצ׳י מהעיירה והייתי מתפלא ושואל את עצמי, היכן הוא למד וכיצד הוא למד, כיון שידיעותיו נרחבות היו ובתחומים רבים. ויהי הדבר לפליאה. הוא היה בּוֹר סוד שאינו מאבד טיפה, ויתירה מזו — לא רק בעל זכרון היה, אלא גם בעל כשרון אנאליטי, בודק־ובוחן ומנתח דברים.

אהבתי מאד את ר׳ איצ׳י, שהיה זמן מה מורי, אהבתי לשמוע אותו בפולמוס. דבריו היו בנחת ובשקט, שופעים אט־אט וחותרים תחת יסוד יריבו. חותכים, פוגעים תמיד בנקודת־המוקד ובנקודת התורפה, — בלב הדברים. פעמים ברמז ופעמים במשל, והמשל, תמיד קצר, קולע וכיון שפגע, שוב אין אתה יכול להקשות ולשאול.

אזכור, כי באחד הימים בא לעירנו הרב מלובלין לשם ביקור, ומגמת הביקור לאסוף תרומות לבנין בתי־ישיבה, והוא דרש בפני ציבור גדול בבית־הכנסת. נושא דבריו, אם אינני טועה היה, יסודי־התורה להרמב״ם. והנה קם איצ׳י והעיר משהו. אמנם את תוכן הערתו והויכוח שנתגלע לא ידעתי, אך זוכר אני,

כי הרב מלובלין היה מופתע מהדברים השנונים ומאירי העינים. לאחר מכן אמר הוא לכמה מהיהודים נשואי־הפנים:

„מרגלית יקרה יש לכם בקורניץ ויכולים אתם להתברך בה״.

פעם ראה ר׳ איצ׳י בחור מבני העיירה, — מאלה שאוהבים ללכת בגדולות, ולהעמיד פנים יותר ממה שלמד ושנה — והוא יושב וקורא, לא פחות ולא יותר, אלא את הספר „ישו הנוצרי״ לקלויזנר. ר׳ איצ׳י עבר עליו, הסתכל ורק שאל:

„תאמר לי יקירי, מבראשית ברא ועד ישו הנוצרי אתה כבר יודע הכול?״

זוכר אני, כי בימים שגרמניה נכנסה במלחמה עם פולין, היו עומדים האנשים בעיירה חבורות־חבורות, עוסקים בפוליטיקה ובאסטראטגיה. מישהו הוכיח באותות ובמופתים, כי בעוד כמה שבועות יבוא לכאן היטלר, ניגש ר׳ איצ׳י והשמיע פסוק משעשע:

„אל תבהיל את הציבור. היטלר לא יבוא לכאן, כי מפחד הוא מפני דובים לבנים. — —״

הכל פתחו את פיהם ומצאו נחמה כלשהי בדברים. שכן לא מאן־דהו אמרם, אלא ר׳ איצ׳י בכבודו ובעצמו.

כאן התעורר יודקה בנה של חסיה־ריבה, שהיה אוהד גדול של הסובייטים ואמר:

„ואולי מפחד הוא דוקא מפני דובים אדומים?״

ר׳ איצ׳י ידע גם לנצח את יריבו בכך, שלא היה משיב, הוא ידע לשוות לפניו הבעה, שהיא כבר היתה מבטלת את היריב, וכך נשאר גם יודקה ללא תשובה והרגיש את עצמו כמנוצח.

לאחר ימים לא רבים נכנסו הרוסים והם היו עטופים בחלוקי לובן על מדיהם, לשם הסוָאה. עתה מצא ר׳ איצ׳י שעת־כושר לזכות את יודקה בתשובה של ממש, פגש אותו ברחוב ושאלו:

„נו, יודקה, אדומים או לבנים, הא?..״

זוכר אני, כי הגוי מישקה טקאצ׳וניק היה פעם בגילופין והוא נכנס בקטטה, ניגש אליו איצ׳י ואמר לו כמה מלים והלה כמעט שנתפכח מיינו ואמר:

„אתה צודק, אדון איצ׳י... אתה צודק... חי אלהים, כי הצדק אתך״... ומיד הופסקה הקטטה.

אולם זה היה בשכבר, כשאור הדעת עדיין שלט...

עם ל״ב הקדושים נשפך דמו של ר׳ איצ׳י.. המאורות לקו בעולם, יצרים אפלים־אפלים הגיחו והם אשר כיבו את חייו וחיי בני משפחתו...

יום חורף לפנות־בוקר

השלג ירד וירד ללא הפוגה ואת הכל הוא כיסה במעטהו הלבן. זגוגיות החלונות התקשטו בפרחי־כפור. אֵד לבן כמו עשן מתמלט מפיך ומנחיריך. והדרך מתחת לרגליך כמו רוגזת והיא חורקת וחורקת...

אכזרי הוא החורף ועליך לשמור על עצמך ועל ביתך. את התנורים בבית מוכרחים להסיק... אכזרי ואין רחמים מלפניו...

הייתי קם, איפוא, בבוקר השכם ויוצא השוקה לראות אם כבר הגיעו הכפריים המביאים עצים למכירה.

בחוץ עדיין אפלה, מעטים העוברים והשבים. — רק יהודים בודדים הולכים לבית־הכנסת להתפלל עם המנין הראשון. שקית הטלית והתפילין מתחת לבית־שחים והשלג חורק גם מתחת לרגליהם... האור שבחלונות איננו מאיר את הרחוב, כמו אור פנימי הוא, של הבית גופו. ורק בהגיעי מאחרי ביתו של יקותיאל־מאיר היה פתאום נשפך עלי איזה אור שמח, כללי. הרי זה האור מתוך המנין של הרב. זריזים שהקדימו כבר מתפללים. אור שמתערב עם ניגונה של תפילה. שניהם נופלים על הדרך, בה אני הולך — ואיזו חמימות בהם ותקוה. ממול עמד הקוסציול הפולני, מוקף באילנות החשופים, מעל האילנות התרוממה פתאום להקה של עורבים ומילאה בצריחה־קרועה את האויר...

כבר עברתי את רחוב מיאַדל ואני עומד בפתח השוק. גם השוק עדיין אפל, ורק ליד ביתו של מנדל שמעוֹנ׳ס, נופלים מהחלונות בהרות־זהב על השלג, ובתוך קטע הבהירות, ליד המעקה, מאפילים כתמי דמויות. וקצת הלאה, כתמי צל של כמה עגלות. אלו הן עגלות העצים שהובאו לשוק...

הנה מתקרב אני יותר. הכתמים־הצללים הופכים עתה להיות דמויות מוּכּרות. זעות הדמויות על מקומן, מכות רגל אל רגל להתחמם במקצת. וידיהן תחובות עמוק בתוך המעילים ופרוות החורף. מקרוב כבר הכרתי את הנצבים ממש:

„אָה, בוקר טוב נחמן (נחמן שלמה חיים׳ס)!

„בוקר אוֹר, אברהם־אהרן, מה, גם אתה צריך להקדים כל־כך כדי לקנות בזול?"

„אכן, מנחם כאשר עיניך רואות, גם אני...תאמר לי, מה המחיר שהגוי מבקש?"

„ים של כסף, ים של כסף. חמישה זהובים מבקש הוא..."

בינתים התקרבו גם שאר היהודים, שהיו מפוזרים בקרבת מקום, לראות מי ומי הבא. היו כאן בעיקר מהאוכלוסיה היהודית העמלה והדלה, אנשים שקמו השכם, כדי לזכות באיזו „מציאה", — יצחק הסנדלר, דוד הסנדלר, יהושע מרחוב דאלהינוב, חיים ריידר מרחוב קוסיטה, שלום הנפח ועמו בנו העיור שהיה מוביל אותו בידו, הלוך הלכו להתפלל ודרך אגב נעצרו גם הם לראות מה המצב...

כדי להכניס קצת חיים בתוך האפלולית והנמנום והקפאון של טרם בוקר, הייתי אומר בנעימה של בדיחות־הדעת ליצחק הסנדלר:

„נו יצחק, מה אתה אומר לנחמן שלנו, הנה גם הוא בא לקנות?"

„נו, נו, לא נורא, — היה ממשיך מיד יצחק, — שהיה מטבעו יהודי בעל מזג טוב ובעל הומוֹר — עוד מעט כבר לא יצטרך לקום כל־כך מוקדם ולבקש ,מציאות׳, שמעת ודאי, כי לוֹבּאַנסקה הפריץ מכר לנחמן את היער שלו, אבל אין למנחם זמן להעביר את הרכוש לרשותו, כיון שהוא טרוד עם הפאסאז׳ירים שלו שהוא מסיע לתחנת־הרכבת"...

והכל עומדים ומחייכים ברוח טובה — מהם חיוך רם ומהם חיוך של דממה...

„כן, איצ׳קה לך טוב להתל — משיב עתה מנחם, גם הוא ברוח טובה — הפטיש והאימום של הנעל אינם מבקשים ממך מזונות, אולם יקירי, אצלי הדברים, ברוך

השם, אחרים לגמרי. הילדים מבקשים לאכול וואַסקה, הסוסה, מבקשת לאכול והאשה שלי איננה כינור שתחילה מנעימים בה זמירות ואחר־כך תולים אותה על הקיר... היום איננו יום קיץ, לא אשלח היום את ואסקה לרעות ברופקה, ואם הובלתי היום שני יהודים לתחנה, אז תאמין לי, כשם שאני יהודי, כי עדיין לא ראיתי מהם אפילו פרוטה שבורה והם הבטיחו לתת משהו רק ביום השלישי, לאחר הירידי. טוב לך להתל איצ׳קה" — היה נחמן מסיים את דבריו.

ובעמדם כך בשוק התקרבה פתאום גם ואַסקה הסוסה, אולי מתוך שעמום ואולי כי קר נעשה לה לעמוד באפס מעשה ליד המעקה של מנדל שמעונ׳ס, ואפשר כי שמעה שמזכירים את שמה והיא נעשתה סקרנית...

„רואה אתה — אומר נחמן — אילו הזכרת את משיח היה גם הוא מגיע".

בינתיים מבהיר הבוקר והולך, הקור חודר יותר ויותר לעצמות והגוי לא הוריד עדיין מהמחיר מאומה.

אל השוק מגיעה נחמקה הדייגת עם עגלה ובה בעלי סנפירים וקשקשת, קופה גדולה שעינם כעין הכסף מחמת הכפור הלבן...

„נו, קנו, קנו דגים, דגים טריים ורעננים וטובים..."

ואיצ׳קה הסנדלר אומר שוב אל נחמן:

„תראה נחמן, איזה אדם חוטא אתה, מה חסר לך, כאן בקורניץ, דגים ובשר, ועצים, מכל טוב והכל נותנים לך בהקפה... אבל אתה עצלן, מתרשל אתה לקחת.

ושוב צוחקים הכל...

מרחוק נראים שנים שכבר שבים מבית־הכנסת ומתקרבים אלינו. אלה הם אַרצ׳יק גוצ׳ס ואברהמ׳ל איצ׳ה פסח׳ס.

„אָ! אומר יצחק הסנדלר, עתה יתרכך הגוי, אברהמ׳ל כבר ילמד אותו בלק. אברהמ׳ל ניגש, ראשית כל אל נחמן ואומר:

„אָ! נחמן, מה יהיה אתך, אני כבר סיימתי להתפלל ואתה עוד לא קנית את העצים?"

והוא מסיר את הכסיה מעל ידו מושיט „שלום עליכם" רחב לגוי וברוח טובה שואל אותו מה מחיר העצים. הגוי עומד על שלו, ואברהמ׳ל, בלהט הויכוח ועמידה על המקח, נוטל את ידו של האיכר ונותן לו „תקיעת־כף", עד כי הלה מתעוות מעצמת הכאב.

„שלושה וחצי זהובים, רוצה אתה?"

„לא, — מתחנן הגוי — אינני יכול, חמישה זהובים".

„טוב אומר אברהמ׳ל — שלושה ושישים" — ותוקע לו ביד מכה שניה, גדולה מהראשונה, הגוי מושך את ידו בכאב ולאחר זה באות עוד שתי „תקיעות" מאותו סוג והגוי כולו מרוכך ומנוצח... אברהמ׳ל יהודי גברתן הוא ודבר זה משפיע על הגוי במאד מאד.

„רק למענך אברמקה, רק למענך, לאחר לא הייתי מוכר"...

עכשיו לוקח אברהמ׳ל את עגלת העצים ומוסר לנחמן.

„נו, ושלושה זהובים וששים פרוטה סבור אתה שיש לי כבר במזומנים?"

אברהמ׳ל מרים כנף פרוותו, תוקע את כף ידו לכיס, מוציא מטבעות, משלם לגוי ואומר לנחמן:

„מה אתה מפחד, סבור אתה, כי מחר אני בורח מקורניץ ולא תוכל לשלם, כשיהיה לך תסלק את חובך. אני סומך עליך..."

ואמנם על נחמן אפשר היה לסמוך, הכול ידעו כי אין אדם ישר יותר ממנו.

„נו, ומה שלומך ומה שלום המשפחה?" — שואל אברהמ׳ל את יצחק הסנדלר.

„על משפחתי אתה שואל? משפחתי היא כמו שכתוב בתפילת „ברכו", כולם אהובים — את כל הילדים שלי אני אוהב אהבת־נפש; כולם ברורים. כל הילדים שלי נקיים הם וטהורים; כולם נחמדים — כל הילדים שלי חמודים ומתוקים; אבל... איך כתוב שמה... וכולם... פותחים את פיהם ואומרים... אבא׳לה הב לחם לאכול והב בגד ללבוש, אה, אברהמ׳ל, כאן נעשים הדברים יגעים... יגעים מאד...

„שמע־נא — אומר נחמן לאיצ׳קה — לו היית „מגיד" ולא סנדלר יכולת להצליח הרבה יותר..."

חבר האנשים צוחק מטוב לב... היום מבהיר והולך... עגלות חדשות באות ויהודים חדשים... יום של חורף מתעורר...

חיה אלטמן

רחוב דאַלהינוב

רחוב דאלהינוב, ראשיתו מהשוק. מחצית הרחוב מיושבת היתה ע״י יהודים. מחציתו השניה החלה מבית־היראה של הנוצרים שעמד על גבעה. ממולו היה בית יהודי שגגו נמוך מאד ונדמה היה, כי הוא מתכווץ מאיזה פחד, לשעבר גרה בבית זה משפחת גבינס. לאחר בית זה עמדה בקתה של נוצרים ולידה עצי תפוח שבימי האביב היו מלבלבים בניצה לבנה־ורדרדה.

הלאה מכאן היה גשר קטן על פני נחל העיירה. כאן היו הולכים היהודים לתשליך בראש־השנה. מימינו של הרחוב, אחרי הגשר, היה אחו ירוק ומשמאלו, מעין חי שכל דרי הרחוב שאבו ממנו מים. מכאן החלו בתי הנוצרים וביניהם עמדו רק שלושה בתים משל יהודים ובהם גם ביתנו. בין בית לבית הבדיל גן ירקות גדול או גן עצי פרי. בסופו של הרחוב שכנה המועצה של העיירה ושם נמצא גם בית־הספר העממי הפולני. ממול בית־הספר, בעברו השני של הרחוב, הקימו הפולנים את בית־העם ולידו אנדרטה שבראשה התנוסס נשר ופניו צופים מזרחה...

ליד בית העם היה שוק הבהמות שרק ביום ג׳ היה מלא קונים ומוכרים, בהמה גסה ובהמה דקה, כשרה ובלתי כשרה. בכל ימות השבוע היה המגרש ריק ונערי קורניץ ונערותיה הפכו אותו למגרש משחקים. — כדור־רגל ומקום התאמנות לרוכבי אפניים. אחרי בית־הספר יצא שביל דרומה, אל ברכת אונגרמן, שגם בה נתרקמו הרבה סודות מימי ילדותנו ונעורינו, בעיקר מימי היותנו ב„השומר־הצעיר״. — כאן ישבנו יחדיו ושרנו שירים רוויי כיסופים לארץ־ישראל.

גם בחורף היתה תכונה רבה ליד הברכה והנחל. הברכה היתה קפואה והנערים היו באים להתחלק על קרחה במחליקים ולגלוש במזחלות מהגבעה של אחוזת ה„פריצטה״. מקצה רחוב דאלהינוב נמשכה נתיבה רחבה, שלבנים עתיקים משני צדדיה, והיא נקראה בפינו „די פּאַלעסיאדעס״. ההולך בנתיבה זאת היה מגיע תחילה לכפר „בידקובשצ׳יזנה״ ומשם למסילת הברזל ול„פולסטאנאָק״, שפירושו חצי תחנה. ואמנם, כאן היתה הרכבת נעצרת לרגע־קט, לכהרף־עין ממש. אך גם לבדל־תחנה זאת היה ערך: לעגלונים שבעיירה היתה היא מקור פרנסה. לכאן הביאו נוסעים מהעיירה ומכאן הסיעו את השבים אליה ממרחקים. וביום שאחד מצעירי קורניץ עלה לארץ־ישראל היתה פה השמחה רבה מאד. רבים־רבים מיושבי קורניץ היו באים לתחנה להיפרד מהעולה, — בדמעות, בשירה ובגעגועים...

רחוב דאלהינוב היה רחוב המטיילים, בעיקר לפנות־ערב. בשבת הייתי מרגישה כי רחוב דאלהינוב הוא בשביל העיירה כאויר לנשימה. בשעות שלאחרי הצהרים היתה כל העיירה, כמעט, יוצאת לטייל בו.

בשכנות עם ביתנו עמד ביתו של החבתן ולידו עץ־ערמונים כבד־ענפים ורחב־עלים וליד העץ ספסל. עליו היו יושבים הטיילים, ותמיד היו נישאים משם צחוק ושירה.

ממולנו התגוררה משפחת מיכל אלפרוביץ והיה להם בית־בד לעשיית שמן. הייתי עדיין נערה צעירה וביקשתי לעשות נפשות לרעיון הציוני. התחלתי להטיף בפני משפחה זאת ואמרתי:

„תמכרו את רכושכם ותעלו ארצה!"

בין שאר הדברים ענו לי ספק בהלצה ספק ברצינות:

„איך אפשר לעזוב את רחוב דאלהינוב? אילו גרנו במקום אחר היה הדבר קל יותר".

ואמנם יפה־יפה היה הרחוב. לא בתי מידות בו ולא ארמונות פאר, בקתותיו קטנות וגגותיהן מכוסים רעפי־עץ או קש, אך רב היה מסביבם הירק, הרעננות והמרחב...

יצחק אריאלי

מפנקסו של נער

באביבה של 1925, בצהרי יום שלישי אחד, הוא יום השוק, ההומה מרוב אדם ובהמה — פרצה מביתו של אהרן שולמן, „ארצ׳יק דער בייגער״, לבת־אש גדולה ובמשך שעות מעטות נמחקה רובה של העיירה. ביתנו נשרף מיד, כיון שעמד בשוק ובשכנות עם הבית ממנה יצאה האש.

נשרפה הספריה על אלפי כרכיה, נשרף קלויז החסידים, עם השעון שהיה מעורר בנו פליאה. הלימודים בבית־הספר נפסקו.

משפחתנו למודת־הסבל נשארה ללא קורת־גג ובחוסר כל. רבצנו בשדה על שרידי המטלטלין והכרים, או שהתרוצצנו בין האודים העשנים. באו פקידי ממשלה, ראו אותנו ועזרו לנו במנוד ראשם — ואילו את ראשנו שלנו לא היה מקום היכן להניחו.

נכמרו עלינו רחמיה של משפחת לייב־יעקב טורוב ואספה אותנו לביתם שהיה מלא ילדים. בקיץ ישנים היינו על השחת באורוה, ובחורף על התנור. ביום השריפה סיימתי, למעשה, את חוק לימודי, שראשיתו ב„חדרים״, המשכו ב„ישיבה״ וסופו בבית־ספר „תרבות״ והתחלתי פרק חדש, בבית־ספרם של החיים.

זכורני, כיצד שכבתי על מדרגות החנויות מול המגרש, עליו עמד בית סבי, הבית המשותף לכל נכדי סבא, והסתכלתי במגרש, בו מוקם ביתנו החדש.

ניקינו את המגרש משרידי הלבנים והאפר, אחי ואני עזרנו לבנאים בכל אשר יכולנו. ומה נדהמתי, בשבת אחת, כשנתאספו כמה מומחים מול השלד המוקם וקבעו, שהבנין נוטה קצת על צדו.

„מה פלא — אמרו המומחים: — אם אשה אלמנה היא המוציאה והמביאה״.

בשלהי הקיץ עבדתי בקטיף תפוחי עץ בגנים ובעבודות אחרות. לחודש ימים לקחני חברי שמשון צימרמן לשמור יחד אתו גן פירות ליד קריביץ׳. בילינו יפה ימים טובים, והלילות היו מלאי דריכות מפני גויים וכלביהם ומפני גנבים.

בחורף נכנסנו לגור לביתנו שעדיין לא נגמר. בלי רצפה היה הבית. למעשה חדר אחד והוא חדר מגורים וחדר לעסק, ממנו הצטרכנו להתפרנס, ואשר נקרא בשם המפורסם בזמנו „הֶרבאַציאַרניה״. כלומר: בית לממכר כוס טה, דג מלוח וכו׳. לא פעם סעדו אכרים וישבו על משכבי, בעודי ישן.

חורף קשה עבר עלי, בודד הייתי ורחוק מכל חברי, כסות לעורי לא היתה לי. אפילו לבית־הכנסת לא הלכתי מאין לי נעלי חורף. אופקי קודרים היו — יתום מאב, נמוך קומה וחלוש, ולעתים קרובות רעב. אפילו עתה, לאחר ימים רבים כל־כך אין אני משוחרר מאימת החורף ההוא.

בשלהי החורף הגיעוני שמועות, שיחיאל, בנו של יקותיאל מאיר, פותח לקראת הפסח „פאדראד", כלומר: מאפיה למצות, משהו מודרני, ויידרשו הרבה נערים לעבודה. בסיועו של אברהם־אהרן דימנטשטין, התחלתי לערוך תכניות, כיצד להתקבל לעבודה, ולהשתכר קצת כסף לפסח. מאז ומתמיד משכו את ־יבי, אותם הבחורים „הרעדלער" שהיו עומדים ליד שולחנות מכוסים פח ובידיהם ידית שגלגל שיניים משעון מותקן לה, ובמכשיר זה מנקבים הם את המצות. ה„רעדלער" היו סמל לבני־החיל וה„חברמנים" ואת מי לא ימשוך דבר מעין זה? אני הכרתי את ה„פאַדראד" מהנוסח הישן, כפי שהיו מקיימים אותו הוריו של חברי, שמשון צימרמן. לאמיתו של דבר אהבתי את התכונה הרבה של בית מאפה המצות. — אחד שופך קמח, ושני יוצק מים, כאן לשים ושם מגלגלים על לוחות עץ את עוגות המצות; כאן מנקבים ושם ליד התנור גבוה מעל כולם ה„זעצער" — כלומר: המכניס את המצות בתנור ומוציאן משם. היה בכך גון חדש בחיי העיירה.

ביום הראשון להתחלת ה„פאדראד" החדש קמתי מוקדם ונעלתי את נעלי הקרועות ובנפש חפצה הגעתי לבנין. אולם בפנים היו רבים אשר הזדקקו לעבודה. עם התחלת העבודה השתררה מהומה גדולה בבית וכל אחד ניסה לתפוס ולהיאחז במשהו. מרפקי היו באותם הימים חלשים מאד, ולאחר שהסתובבתי כרבע שעה, נוכחתי לדעת כי מיותר אני במקום וחזרתי הביתה במפח נפש. אמי הבינה ללבי וניסתה לנחמני.

„אין דבר בני, — אמרה לי אמי — נסתדר גם בלי ה„פאדראד"".

אבל מרפא ללבי לא מצאתי ורגש היתמות נתגבר והלך...

אין זאת, כי מצבי היה ידוע לחוגים שונים בעיירה, ובהשתדלותו של חיים קרמר, נקראתי לשמש כנער שליח בבנק. נוטה הייתי מטיבי לעיון וזריז מאד בחשבון, עשיתי, על כן, חיל רב בעבודתי ומצבי הכלכלי השתפר והלך.

הבנק שלנו שימש את בעל־המלאכה, החנוני וכל תושב יהודי אחר של העיירה. מספר חברי הבנק היה למעלה משלוש מאות. והוא זהה כמעט עם מספר המפרנסים בעיירה, לא היתה כל הגבלה של רכוש, או מין, בקבלת חברים לבנק, האמצעים שהושקעו על־ידי „הג'וינט" הגיעו בערך ל־24.000 זלוטי, ובעזרת הפקדונות ניתן היה לחלק הלוואות מעל ל־100.000 זלוטי, לכל דורש, בצורה דמוקראטית.

לבנק לא היו מטרות ריווח, והריבית לא חרגה מהמקובלת בזמן ההוא, בהתחשב עם תנאים שלאחר מלחמה ואינפלציה.

מעמדי כנער מתבגר, בגיל 16, הביא אותי לא פעם לקשיים וסיבוכים, האחריות שהוטלה עלי בעבודה ולפעמים בהעדר, יוסף שמעון, מנהל הבנק גרמו לי מועקה כבדה. לא פעם התמרמרתי, על כי האשראי הגדול מוקצב לבעלי האמצעים דוקא, דבר אשר היה מנוגד להשקפותי. לא פעם נמסרו לי הוראות חמורות להעביר לפרוטֶסט שטרות, אשר לא נפרעו במועדם, וכלפי המתמרמרים והבאים לבנק לקבול ולטעון על הנעשה, תורץ הדבר לא פעם כצעד בלתי שקול מצד ילד חסר נסיון. במצב של משבר קשה, ואי סילוק הלוואות, כשהיה צריך

לעשות מעשה, להזהיר את המפגרים, ולאלץ אותם לפרוע הלוואות, הובא מוציא לפועל והוטל עלי ללותו לשם עיקול חפצים, תפקיד אשר לא נעם לי לגמרי. ברור, שלא ליקקתי דבש גם במצב זה ורבים באו בטרוניות אלי כאילו אני אשם בדברים, שלמעשה נאלצתי לעשותם לפי הוראותיהם של גדולים ממני.

עסקי הבנק העיקריים היו מתן הלוואות וקבלת פקדונות. בין המפקידים היו גם לא יהודים, וקבלת שטרות לגובינו, אשר נחתמו על ידי תושבי קורניץ לסטונאים הוילנאים. אין כל ספק כי הבנק מילא תפקיד גדול בהושטת אשראי לנצרך וחשיבות רבה היתה למוסד כיון שהיה מוסד אשראי יחיד בעיירה, עד להקמת ה„גמילות חסד", בהנהלת יצחק־משה מלצר, שאחר התפתחותו, כבר לא יכולתי לעקוב.

השריפה של 1925 ואחריה המשבר הכלכלי שיתקו את הבנק לתקופה ממושכת. מאמצים רבים נעשו על ידי חיים קרמר להחיות את הבנק והדבר עלה בידו. בשנת 1931־30 חלה אמנם הטבה, אולם חלק מחברי האגודה לא יכול להחזיר את ההלוואות והיו רק מאריכים את זמן הפרעון כשנטל הרבית מגדיל את החוב. חובות רבים היו למעשה אבודים בגלל ההתרוששות והמסים הכבדים, אשר העיקו על האוכלוסיה, שעיקרה סוחרים זעירים ומעמד בינוני מדולדל וחסר פרנסה. כספי ההלואה שימשו לחלק מדלת העם כאמצעי מחיה, וכשהם אכלו את דמי ההלואה, או כשמטה־לחמם נשבר, היה להם הבנק רק משא מעיק, ושוב לא ראוהו כמוסד לעזרה הדדית, אלא כמוצץ דמם.

תהפוכות הגורל והצורר הנאצי שמו קץ לחיים של יהודי העיירה, אבל הנוער בעל התחושה הבריאה, כבר חזה שנים רבות לפני כן כי הבסיס הכלכלי של הציבור הולך ונשמט, כי אנחנו, ועיר מולדתנו אשר אהבנוה, רק זמורת זר הננו ותוספת חנות לגלנטריה וכדומה, לא יפתרו את השאלה. הייתי עד למצוקה ולדלות שהיו מתרכזות ומקוננות על עצמן לפני אשנבי הבנק ודבר זה רק הגביר בי את התשוקה לחיים חדשים ולהויה חדשה, אף־על־פי שמעמדי איתן ומבוסס היה במוסד.

ערב אחד יצאתי בחשאי את העיירה בדרכי לארץ־ישראל. והיתה זאת הפתעה לרבים ובעיקר למעטים אשר ידעו על כך וניסו למנוע אותי מהצעד הזה ולתאר לפני את עתידי הוורוד בעיירה.

חנה אלפרוביץ

נס של אביב

ישנם פרקי נעורים שרישומם נשמר עמוק בתוך נפשנו, — אביביים הם, מופלאים וחלומיים, גם אם תקופתם היתה בסתיו או בחורף, ומפעם לפעם נשוב בדמיוננו להתרפק עליהם ולהסתופף באורם ובצלם.

פרק מעין זה היתה בשבילנו ראשיתו של השומר־הצעיר בקורניץ. עד היום אין אני יכולה להסביר, בשכל הישר, כיצד קרה הדבר ומדוע, אך היה עלינו איזה נס של התעוררות אל נגוהות נפלאים. הרגשה מעין זאת ירגיש ודאי האילן בימי האביב כשניצניו מתחילים להתלבלב והוא מלוטף זיוים, רוחות חדשות ורעננות.

העובדה שאני מרחיבה דברים כדי לתאר את הנס ולהסבירו בדימויים שונים סימן בה שאינני יודעת את סיבתו הפשוטה, האחת, הגרעינית. ועל כן מרפרפת אני בתוך פלאיו. אנסה איפוא לספר את הדברים כהויתם.

בעירנו באה לגור משפחה אחת — משפחת ז׳וקובסקי: אֵם בן ובת. הבן, חיים ז׳וקובסקי, ביקר בשעתו בארץ־ישראל ולאחר מכן השתקע בקורניץ והקיב משוריה, הבת סיימה את חוק לימודיה בגמנסיה העברית בווילנה ולימי החופש הגיעה למשפחתה. שם הבת דבושל ובווילנה השתייכה להשומר־הצעיר והיתה מנהלת קבוצה. קומתה למטה מבינונית, שערותיה ערמוניות, עיניה חומות, משהו אמיץ היה בהבעת פניה ומשחייכה נתחלפה התקיפות להבעה של חן ותבונה והיה בשתי אלה כדי למשוך ולהרגיע כאחד. נעים היה להימצא במחיצתה.

דבושל לבושה היתה באורח שונה מכל שאר הנערות בעיירה. חולצה ירוקה או לבנה וחצאית מחאקי. חגורה למתניה ונעליה פשוטות, אך בכל נקיון, פשטות וחן. עברו ימים עד שהעזנו הילדות להתקרב אליה ולשאול אותה לפשר הלבוש והחגורה הרחבה. הסבירה לנו כי היא משתייכת להשומר־הצעיר. גם בקולה היה רוך והחלטיות, קול עמוק ורוגע וכמובן שבזכותה נתחבב עלינו מיד גם השומר־הצעיר...

אם אומר שרק בזכותה אחטא ודאי לאמת. היתה אז, תסיסה בנוער — מאוויים שביקשו פורקן, הלבבות הצעירים כבר הוכשרו בשעתו ע״י סניף ה„חלוץ״, שקיים היה בעיירה, ע״י בית־הספר העברי. באה תקופה של שפל, ודבושל היתה גורם מעורר מחדש.

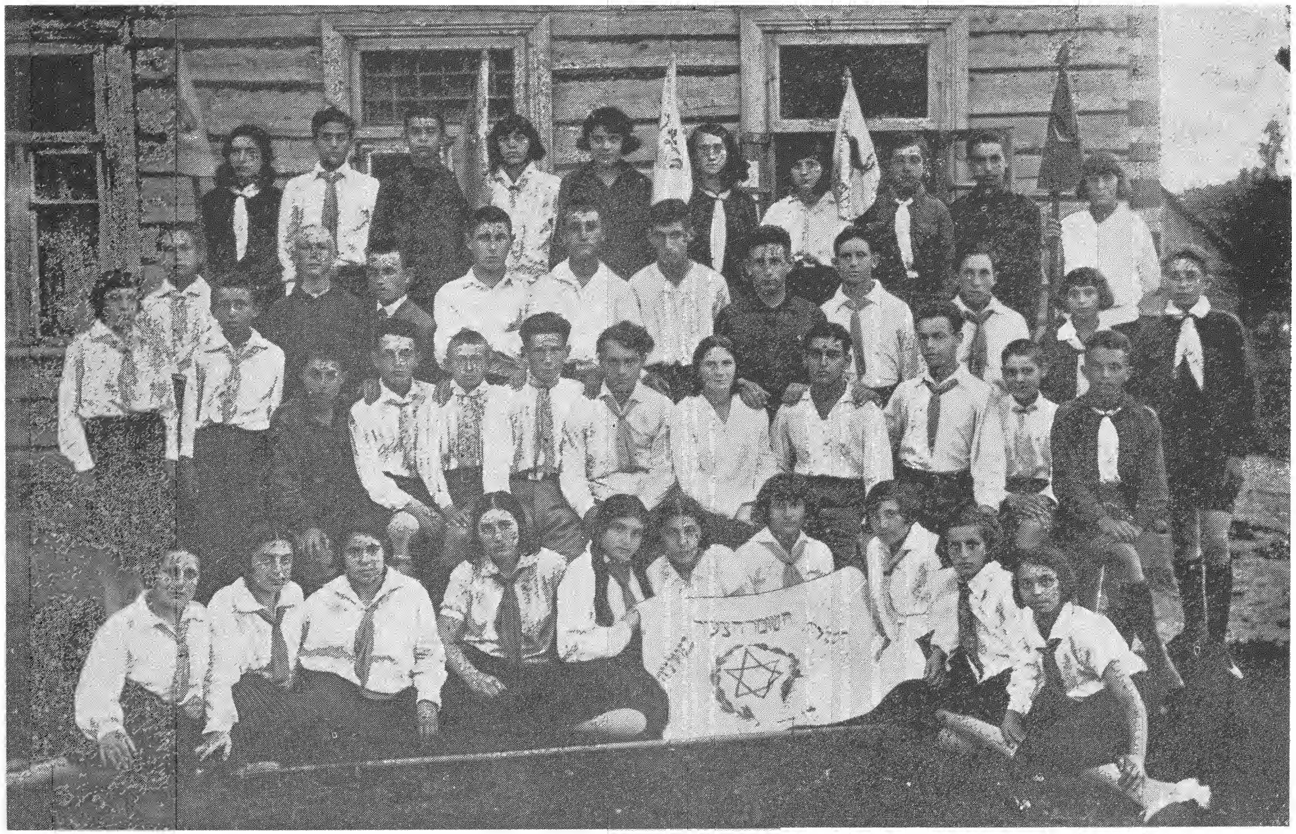
מסביב לדבושל היתה תכונה לא רק מצדנו, כמה ילדות צעירות. גם צעירים שאפו קרבתה. ופתאום החלו לתסוס חיים רעננים יותר בחוצות העיירה. — בערבים רבו המטיילים ברחוב דאלהינוב, נשמעו דברי פולמוס וקולות שירה והחלו לדבר על

שדרת הלבנים העתיקים

לאחר השריפה

קן השומר־הצעיר

על האבן הגדולה

הקמת קן השומר־הצעיר. באחד הימים נתבשרנו כי דבושל תישאר בעיירה, עד צאתה להכשרה, ותהיה מורה בבית־הספר של „תרבות".

היה זה הסתיו של 1928 והוא בזכרוננו כל־כך אביבי. ברגע זה אין חשיבות מה היתה פעולתנו התרבותית והחינוכית. ודאי שהיתה פעולה חינוכית ותרבותית, נוספו ילדים מכל שדרות האוכלוסיה. ילדים שהיו נידחים, עתה נפתח לפניהם חלון להשקיף על פני אפקים חדשים ורחבים. מה מאושר היה למשל דב ריידר מקצה רחוב קוסיטה, ילד ממשפחת דלים! באיזו הרגשה עמוקה עונד היה את העניבה של קבוצתו. בשביל ציבור התושבים של העיירה היה בכך משום הפיכה ביחסים החברתיים: השויון, הענוה, הפשטות ואהבת הזולת הפכו להיות ערכים שכדאי להתגאות בהם. באותו זמן, יחד עם דבושל, נכנס להשומר־הצעיר גם אהרן מאירוביץ או כפי שרגילים היינו לקרוא לו אהרונצ'יק. בקורניץ ניבאו לאהרן גדולות. היו מספרים שהוא כותב שירים ומפרסמים אותם בווילנה. שמענו כי הוא לומד מתוך מחסור ומצטיין בלימודיו והנה נכנס גם הוא להשומר־הצעיר. היו אנשים בעיירה שהדבר הזה נראה להם מוזר, מעין נסיגה. כי המבוגרים והמיושבים בדעתם, מבין יהודי העיירה, לא ראו בכל התנועה הנלהבת שהקיפה את הנוער, אלא מעשי־ילדות, והשאלה, „מה תכלית בכאן"? שבה וניסרה בעולמם.

עבר הסתיו והחורף, העבודה הסתעפה, נוספו הרבה חברים חדשים. דבושקה מיזגה את עבודתה בבית־הספר עם פעולתה בקן. הגיעו שליחים מווילנה ומוורשה. נאומים ושירים ושיחות, טיולים ומשחקים. אהרן נשלח לווילנה לאחד הכינוסים והופעתו שם היתה נאה ושמו של הקן בקורניץ נתפרסם גם ברבים. הגיע האביב של 1929. עד היום ניכר אביב זה בין קהל האביבים הפוקדים אותנו. שעות רבות־רבות היינו יושבים ושרים מתוך ערגה וכליון נפש, עם השדות היינו מגיעים ליער סאווינה, לאבן הגדולה ושירינו היו עכשיו נאים יותר אפילו מהמקהלה של הכפר פוקן. השירה היתה מגיעה עד לעיירה ויהודים זקנים, מיושבים בדעתם, מטים היו אוזן לניגונים חסידיים הנישאים מרחוק. רגע היו נתפסים להרהורים ושמא גם לכיסופים משלהם ובסתר לבם היו עונים אמן אחרינו. עדיין מוזרים היינו ויש שקראו לנו מתוך לגלוג: כת של באפטיסטים, אך היחס השתנה מעיקרו.

והנה טיול ראשון לאגמי הנאַרוץ. יערות עבותים, נופים חדשים, לינה על השחת באסמים ופגישה עם הנוער במיאדל שהיתה עיירה נידחת. ריקוד הורה במרכז השוק וקהל צופים ומאזינים וקשרים בין צעירי מיאדל ובין צעירי קורניץ ואחר־כך מושבת־מנהלים מכל גליל וילנה בכפר ריבאקי ליד סמורגון וקורניץ מצטיינת ואהרן מקבל את סמל השומר־הצעיר ואנחנו, אין קץ לגאוותנו.

ובתוך חברה פעילה ותוססת היו גם דברים מבדחים: זוכרת אני כי במושבה אחת שניהלנו כ־30 קילומטר מקורניץ, בכפר שצ'יבראקי התגוררנו בבית הטוחן, בית בודד. בנו של הטוחן, „שגץ" גבוה לא נתן מנוח ותבע מאהרונצ'יק שיאָבק עמו. ושרויים היינו בדאגה, עד שקרה נס וה„שגץ" הופל לארץ ומאז החל להתייחס אלינו ביראת־כבוד בלתי רגילה. באותה מושבה התעלפה חברה אחת ואף־על־פי שהדבר קרה אחרי שיעורי עזרה ראשונה נתבלבלו הכל ורצו להושיט לה עזרה דוקא לפי

ההוראות הכתובות בפנקס, ועד שהמצילים מדפדפים ומחפשים בפנקסיהם נכנסת הגויה, בעלת־הבית, ושפכה על המתעלפת דלי מים קרים, לפי השיטה הישנה.

באחד הימים נשלח לעיירה אחד מחברינו להביא לחם. הבחור בא לעיירה במכנסיים קצרים, אופנה שלא ראוה מעולם בקורניץ ובעיירה היתה בהלה וחרדה: מי יודע מה שמתרחש באותה מושבה? ויהודים רוכלים המחזרים על הכפרים, נשלחו לסייר את המושבה ולראות במה אנחנו עסוקים. אך הם מצאונו מקיימים מחנה, וחיינו מתנהלים מתוך סדר למופת ורוח טובה והם שבו לעיירה והוציאו לנו מוניטין והכל שבעו נחת. והנה זוכרת אני כי פעם יצאנו לאסוף תרומות למען הקרן הקיימת. נכנסנו לבית אחד והסברנו את מטרת בואנו, ואף על פי כן לא הבינה האשה את הדברים לאשורם והיא סבורה היתה כי קרן־הקיימת הוא יהודי נצרך ודחוק. היא נתנה נדבה יפה והוסיפה אגב אנחה עמוקה:

„הלואי, יקירי, שתמיד יהיה בידי לתת ושאתם לא תצטרכו לקחת".

לימים הצגנו מחזה שאהרן חיברו ואלתר צימרמן סייע בידינו כבמאי. יום לפני ההצגה יצאו שנים מחברינו רכובים על סוסים ומחופשים כקוזאקים ועברו את העיירה עם כרוזים גדולים בידיהם וכל העיירה יצאה אחריהם, בעיקר ילדים, אבל גם מבוגרים. בערב נהר קהל עצום להצגה. כל הכרטיסים נמכרו ורבים צבאו על הדלתות והחלונות.

חברים יצאו להכשרה. ראשון היה דב בנס ואחר־כך גם דבושל. אך בשובה, לאחר פרק זמן, היתה עמה רוח אחרת, רוח של דכאון ואכזבה. לימים יצאו גם אחרים. חברים עלו לארץ ונערכו מסיבות־פרידה. הקן ידע תקופות־פריחה ותקופות שפל. גדלו דורות חדשים. אלה שהיו בימינו ילדים רכים נעשו אחר־כך למנהליו ובתקופת השואה היוו כמה מחבריו את הגרעין הפעיל שקשר קשרים עם פארטיזאנים ביערות ומהם שנתפרסמו ברבים בזכות פעולותיהם הנועזות.

בשבילנו, מייסדיו וראשוניו תופיע תמיד תקופת ראשיתו כנס של אביב ופריחה, מופלאת בפני עצמה וממנה גם תוצאות־חיים מכריעות בשביל רבים מבני הנוער.

אהרן מאירוביץ

משוט בנופך

כל פעם שאעצום את עיני לראותך ברוחי, תתגלה משום־מה לראשונה גבעתך המזרחית וממנה יתערטל וילך מלוא נופך על פרטיו השונים והרבים — כל פעם שאבקש לראותך... את פשר הדבר לא אדע, ורק שער אשער: אפשר, כי בגלל חלונות ביתי שצופים היו את פני הגבעה, אשר מעל הכפר פוקן, ואפשר כי בגלל הזריחות הנפלאות שגבעה זאת העניקה לימי ילדותי ביד נדיבה — זריחות של זהב וארגמן, שדמיונות צבעוניים אתן והרהורי לב.

גם עתה, בבקשי לשוט על פניך, לא תקדמני תחילה בלתי אם הגבעה הזאת, מעליה זרחה יום־יום עלי השמש וממנה אפליג על פניך — דרומה, מערבה וצפונה, — על פני שדותיך ושביליך, פיסות קרקע ופיסות שחק — חליפות עתים ומערכי לבב.

גבעה היתה בך, בעד חלון ביתי ראיתיה — פעמים ירוקת־נירים ופעמים זהובת־קמה, פעמים חרושת־שחור ופעמים מושלגת־לובן, ועל צלעה רבץ כפר קטן, ששם מוזר היה לו — פוקן. מעל הכפר, במקום שהארץ והשמים נשקו אהדדי, התחוללה בך בוקר־בוקר הזריחה האלהית — בריאת העולם בזעיר־אנפין. ובין מקום הזריחה הנאצלת וחרדות־הקודש של לבבי, כמו כתם שיש בו מן החילול, מאפיל היה הכפר הקטן, אשר שם מוזר לו — פוקן, ואשר בבתיו יושבים היו גויים שעיניהם מימיות, ללא עמקות וללא יגון יהודי, שערותיהם פשתן ובחצרותיהם כלבים עזי־נפש וחורצי לשון...

אין זאת, כי גדולה מידת הרחמים שהיתה בלבנו, ולפיכך לא הקשחנוהו ואת השם פוקן שילבנו בשם היקר לנו מכל יקר — ארץ ישראל:

„דרך פוקן נוסעים לארץ־ישראל" — היו אומרים בך עירי. ואל יהיה זה קל בעינינו, אם גם בקורטוב של היתול נאמרו הדברים.

גבעת הזריחות. והיא השתפעה והלכה מערבה — על פני גנים של ראשי־כרוב, בצלים ושאר ירקות ונסתיימה על שפת נחל קטן, שעצי ערבה נישאים פיארוהו. מן הנחל והלאה, השתרע אחו נרחב — בימי ניסן היה הוא מקוה־מים גדול, בגלל הפשרת השלגים, ובימי אייר וסיון, הרהיב את הלב ואת העין בשלל פרחים שרק את צבעיהם ידענו, אך לא את שמותיהם...

הנחל זרם דרומה, חצה את רחוב דאלהינוב, עבר את רחוב קוסיטה, פעמים חפז ופעמים זחל. את גלגליהן של חמש טחנות־קמח הניע בדרכו, עד אשר הגיע

לווילייקה העיירה ונפל בזרועותיה הפתוחות של הווילָיה. מסביב לנחל היו ביצות גדולות ומקורות מים, וחכמי הרזים שבקרבנו חישבו ומצאו כי בהן ורק בהן השורש לשם „קורניץ", שמקורו בלי ספק במלה קְרֶניצה — מעין, ואילו ליצנים שבתוכנו מצאוהו דוקא במלה „קוריט" — לעַשֵן, כלומר: בעשן השריפות שהיו פוקדות אותך, עירי, מפעם לפעם.

ששה רחובות היו בך וכולם יצאו מכיכר שוקך. המלבב שבהם היה רחוב דאלהינוב — רחוב הנעורים והתקוות. אמנם, מעולם לא קראנו לו בשם כה נמלץ, אבל כך חשים היינו את מהותו בלבנו... אל ירכתי מזרח נמשך הרחוב הזה, אל האפקים המקושטים פסי סגול ערפליים — רשמי היערות המטושטשים במרחקים. אפקים, אשר גם הם היו גיא־חזיון לזריחותיך בוקר־בוקר.

עד היום רבים הצבעים והמנגינות אשר יפקדוני בעצמי את עיני ובזכרי את הרחוב הזה. הנה אראה את הגשר שמתחתיו יפזם הנחל את פזמון־התמיד שלו. והנה עצי הערבה והצפצפה והצפרים האומרות־שיר — אילנות־אילנות — אך לא כולם הרהיבו את לבנו והיו מהם שהטילו גם פחד בנו הילדים. הלא הם האילנות של בית־היראה הנוצרי — בנין לבן, נטוי גרון וגבוה ודוקר את השחקים הקדושים בצלביו החדים. רב־כוח, רחב־כתפים ומלא איבה לבנה וגלויה, עלה בית־היראה שלהם מבין האילנות, ואנחנו ילדי החדר הרכים רק בחשאי יכולנו לנקום את איבתו, רק בלחש ובפסוק מהפסוקים. עוברים היינו על פניו בחפזה — חיורים, צנומים וקטנים ואומרים:

„שקץ תשקצנו, תעב תתעבנו כחרם הוא..." היה זה נשק ההתגוננות וההתקפה האחד והיחיד שאנו עצמנו צירפנוהו וחישלנוהו — אנו הילדים החיורים, מזרע ישראל... עולם ילדות שמופתים ופחדים עמו ורבים מפחדיו השחורים עורר בקרבנו דוקא הבנין הלבן והנישא.

עד היום, גם כי אעצום את עיני, וכי אעמיק זכר, יפלא ממני לדעת מי הוא אשר גילה לי את הסוד האיום, כי בצלצל פעמוניו של בית־היראה בקורניץ, חוזר ונשנה בתוך צלצולם פסוק־אימים אחד: „גולדה, גולדה תני את בנך לי!" „גולדה, גולדה תני את בנך לי". הרבה בקרים מימי ילדותי, בשכבי נים לא נים בדמדומי שחר, וקול הפעמונים הולך בחלל עולמך עירי, הייתי מונה על כרחי את צלצוליהם ושומע מתוכם את הפסוק שדמיוני צירף אותו למעשה מחריד, — מעשה באם יהודיה שבן יחיד ויקיר לה ובית־הצלבים הגבוה מתנכל לגזלו מחיקה.

בדמיוני ראיתי את גולדה האשה פורשת את כפיה על בנה יחידה להיות לו מחסה. אך קול הנחושת לא ייעף ויקרא והקול כמו הולך מאז ומעולם: „גולדה, גולדה תני את בנך לי" — — — עד שהייתי קופץ ממטתי, נוטל את ידי, אומר „מודה אני" ומתגבר בכוח פסוקי הקדושים על צלצולי הטומאה.

היה זה בשכבר, בילדותי הרחוקה. לימים, משגדלנו, זכרנו את הדבר, בחיוך סלחני כלפי עצמנו, כתעתועי־שוא של ילדותינו התמימה. עתה לא החרידנו הבנין

הלבן. חלוצי ישראל כבר היינו ועמנו מנגינות אשר הובאו מעבר לים, מגדות הירדן והכנרת, והם שקולים היו כנגד צליליו וצלביו וכוחם גדול היה מן הפסוק־הלחש, בו התגוננו בהיותנו קטנים וחיורים.

רחוב הזריחות השלים עתה את הזריחות שבלבנו, באים היינו בציבור וגם ביחידות אל גניו הגדולים של קוליק, בצל אגסיו ותפוחיו, מפליגים בטיול בשדרות של „נתיבת יקאטארינה הגדולה״ — הלא הם הלבנים עתיקי הימים. או מפליגים הרחק־הרחק, על כנפי הניגונים, שהגיעונו מארץ הבחירה.

בימי האביב היו יוצאים הגויים יושבי רחוב דאלהינוב אל הלבנים העתיקים, מעמידים דליים לרגליהם, מכים בגרזנים על גזעיהם, עד שהתחיל לשדם מפעפע ומנטף אל תוך הדליים. הלבנים העתיקים של הגויים היו, שלהם היו הגרזנים ואף לשד העצים, — לשדם היה. אך אנחנו כבר ידענו, בימים ההם, כי נאים האילנות, ונאה אביבם, כי נחמד לשדם למשקה, וכי רפאות במשקהו... בין הלבנים של רחוב דאלהינוב רקמנו את חלום האילנות שלנו, חלום אביבם ולשדם.

מנתיבת השדרה יש אשר פנינו עם שביל צר, אל בריכה אחת שנקראה בריכת אונגרמן. אין זאת, כי ילוד אשה היה אונגרמן, אך בשבילנו לא היה שמו אלא גלגולה של ברכת־מים, שצמרות עבותות סוגרות עליה כחומה ירוקה, קני־סוף מרפדים את חופיה וכולם יחד משעשעים בבואות רוטטות בתוך מימיה.

גם בריכת אונגרמן שייכת היתה לרחוב דאלהינוב, רחוב הפלאים. ואמנם היו גם פלאים לבריכה. כאן למדנו לשחות, להקפיץ אבנים קטנות על חלקת מימיה. מקץ שנים, כשלבותינו החלו לרחוש אהבה היה הגשר הקטן שליד הבריכה שומר על סודנו, קול הזמיר שופך עליו נועם, עד כי האמנו, שרק למעננו יתרחשו הפלאים, למען העמיק ופאר את רגשותינו. עם שביל זה היינו מגיעים, בלילות האביב, עד לאחוזתה של „הפריצטה״ כדי לקטוף בחשאי צרורות־צרורות מענפי הלילך הלבן ומענפי הלילך הסגול ולשימם אחר־כך ליד חלון הבית, בו ישנה הנערה אשר אהבנו.

שלהי קיץ או ראשית הסתיו. גלגל העגלה שגוי פלוני התקינו באמירו של אחד העצים — להיותו בית קינון למשפחת חסידות, ריק עכשיו מדייריו. החסידות חגות גבוה־גבוה מעל לבריכה, מתכוננות הן למסען אל ארצות החום. געגועים נעימים תעורר בנו החסידה בחוגי מעופה המנצנצים ולבנו נתון לעצבת ולכיסופים...

אכן, רחוב הכיסופים. אך זוכר אני, כי היה בך רחוב אחר, על גבולו של רחוב הכיסופים, ובו תינון רק העצבת וחשבון הנפש הקודר, הלא הוא רחוב קוסיטה. הנחל שפזיז היה ברחוב דאלהינוב, משהגיע לכאן, כמו פנה זיוו וניטל פיכויו ונאלם פיזוזו ולא נשאר לו בלתי אם לחש קודר. ולי נדמה היה תמיד, כי פסוק מספר „קהלת״ לחש ילחש: „כל הנחלים הולכים אל הים והים איננו מלא — מה איפוא, כי אחפז ואתרונן, הבל־הבלים אמר קהלת, הכל הבל...״

בקצהו של הרחוב קוסיטה, האפיל חורש עצים — הרי זה בית־העלמין היהודי. וגם הוא כמו אישר את חשבון־הנפש שהנחל לחש לעצמו, חשבון של אפס תקוה. זקנים שבך עירי היו מספרים, כי לא הרחק מבית־עלמין זה היה לפני שנים

רבות בית עלמין ישן והוא טושטש במרוצת הימים, עד כי אין סימן למצבותיו ולקבריו. אכן, גלגל חוזר — היה היה בית עלמין ואף הוא איננו עוד...

לשפת הנחל, ברחוב קוסיטה, השתרעו ביצות גדולות. כאן שחוחים היו הבתים ושוקעים באדמה. טיילים לא נראו במקום הזה, אל הביצות הוצאו רק סוסים למרעה וסוס כי שקע בתוך היון, התאספו מסביבו סקרנים ומלומדי נסיון לחלצו. ועתה כמו חשת ממש את אי־היציבות, של חיינו ואת קרקעם הנשמטת מתחת לרגליך...

רחוב זה היה דרכם האחרונה של מתיך, עירי, לויות קודרות ונוגות היו עוברות בו. מאחרי הנחל העמידו המלווים את מיטת המת למען יפרד מעל העיירה. אל הנחל היו יורדים השבים מהלויה לרחוץ את ידיהם, ומימיו כמו נשאו עמם קדרות ואבל.

שני רחובות שכנים זה לזה ושונים עד תכלית, כל רחוב ונסיון חייו, כל רחוב והרגשת־חייו.

והיה בך עירי הקטנה, רחוב אחר, גם הוא יצא מכיכר השוק ואילו ניתן לו פה לדבר כאחד האדם ודאי טוען היה ואומר:

„רק חינם הענקתם לרחוב דאלהינוב בכורה לתפארת ולהדר, וחינם קשרתם לו כתרים. בואו ונִוָכחה, אם לא על פניכם אוכיח, כי אין לו כל יתרון ממני"... — כך היה טוען רחוב ווילייקה, אילו פה לו ניתן. ואמנם, היו לרחוב זה סגולות משלו, דומות לסגולותיו של רחוב דאלהינוב. גם הוא יצא והפליג בנתיבה רחבה שלבנים עתיקי ימים משני צדיה. גם לידו עבר נחל עם פינות־חמד למתרחצים, ורק השמש לא עלתה בו ורחוב הזריחה לא קוֹרא לו מעולם. את לבות המטיילים משך גם הוא, ואשר הפליג בו הרחק היה מגיע, מקץ שעה אחת, אל ווילייקה העיירה היהודית, כלילת היופי והחן, המנצנצת מרחוק בזהרורי הויליה ומתיפיפת בבתיה החדשים, ברחובותיה הישרים ובחלונות בתיה שוילאות פאר יעטום ועציצי פרחים יפארום.

אהוב אהבנו את ווילייקה ובית כי יוָסף בקצה הרחוב אל עבר הנתיבה, יש כי חולמים היינו בלכתנו, ורואים בעיני רוחנו כיצד מצטרף בית אל בית, מתוכך קורניץ עירי וגם מווילייקה העיר, בתים מכאן ומכאן, עד אשר ייפגשו והייתן בעתיד עיר יהודית אחת. — — —

ואם אין את נפשך ללכת בנתיבה הרחבה ובחרת את השביל המתמשך לא הרחק מהנחל, גם פה מזומנים לך קסמים. תחילה בוא תבוא אל טחנת־הקמח של מגדל דינרשטיין — אל בין אילנות וסוף ואגם מים גדול, אל מקום שצפרדעים מקרקרות וחרגולים מרשרשים, אל קול מפל המים ומַשק הגלגלים וריח טרי של קמח אשר רק נטחן. מעבר מכאן גדול ומנצנץ אגם המים, אולם בהביטך מעבר משם יש אשר תדמה, כי הטחנה בלעה את כל שפעת מימיו ולא נשאר ממנו אלא זרזיף קטן אשר ניצל בנס והוא זוחל על פני חלוקי אבנים להתחמק ממקום הסכנה, עד כי צר היה לך לראותו. אך אל נא ידאב לבבך. גבר יגבר חילים, מעינות יושיטו לנחל את ידם ובטחנת הקמח שבאיוונצ'ביץ הכפר, ישוב ויכבוש כברת קרקע, יתפרקד על פניה להיות בריכה גדולה ולהניע גלגלים אחרים וטחנה אחרת.

באיוונצ׳ביץ אין קסמי טבע מסביב לברכה. לא אילנות נישאים ולא פינות חמד. גם הטחנה ישנה נושנה. ואם תבוא לכאן וניצבת, למראית עין, כמו מוקסם מן ההדר שמסביב, הרי אין זה אלא לאחז את עיני הבריות שלא יכירו בך, כי לשם קסם אחר באת, קסם שאין מגלים אותו ברבים. הרי הן בנותיו של מרדכי הטוחן. שלוש בנות היו למרדכי הטוחן, עיניהן כחולות ושערותיהן זהב, דיבורן מרחיב את הלב וצחוקן מלבב. — טייבל, סונקה והניה. הנה יזמינו אותך לבוא הביתה, יכבדוך בכוס תה ואם איש דברים אתה, תשב כאן שעה ארוכה, תנעים שיח וגם בשובך הביתה תשא עמך את חן הנעורים של בנות הטוחן.

אם נאבה ללכת הלאה מזה, בוא נבוא עם הנחל לכפר וולקובשצ׳יזנה. שם מתגוררת בתו של אליהו כהן מקורניץ עם משפחתה. ובבואנו יקבלונו בשמחה, אמיתית וכנה: „אה, איזה אורחים, איזה אורחים!" שמנת קרה יגישו לנו עם פטלים אדומים ומלפפונים דקים ורעננים. עוד מעט יוצאת מכאן עגלה לחאלאפי, הטחנה האחרונה על נחל קורניץ. גם הטוחן בחאלאפי יהודי הוא... אולם עד אשר תצא העגלה ראוי לנו להחליף כוח ולנוח. בני חורין אנחנו פה, כאילו בני־בית היינו. ליד החלון עומד עץ גדול והשמש משחקת בין עפאיו, מציצה בסקרנות לתוך הבית, כמבקשת לראות את הבאים. ציפור מרשרשת ומנתרת, ציפור חמודה ופטפטנית ספר תספר בהתלהבות את סודה לצפרים אחרות: הנה באו נערים מקורניץ והם יושבים ואוכלים שמנת קרה עם פטלים אדומים...

סמוך לרחוב ווילייקה, מהמקום שהוא יוצא מהשוק, מסתעף רחוב שני, מערבה ממש, הרי זה רחוב סמורגון. לא היה ברחוב זה כל דבר מיוחד מלבד שמו, והוא שם של עיירה שיצאו לה מוניטין של עיר גדולה. מלבד שמך לא היתה בך כל חמדה אחרת — לא נחל ולא אילנות. בירכתי האופק מכחיל רק היער סֵווינה, אולם סמורגון רחוקה מאד ואם גם שעתיים ושלוש שעות תטייל, אל גבולה לא תגיע...

אין זאת, כי רחמי שמים נתגלגלו עליך, רחוב סמורגון, להעניק גם לך תשורתם. גשמי קיץ, כי ירדו ובשאר רחובות רק יכו בגגות ובחלונות, הנה בתחומך כמו תעלולים יחמודו ובשבולת כבדה יעברוך, בשטף מים אשר יפנה ממך אל השוק, ומשם בדרך כל הארץ... אל הנחל אשר ברחוב קוסיטה. הה, כמה שמחנו, אנו הילדים, לשטף־מים זה, שמחנו ואף ידענו כי מידך הטובה הוא, רחוב עני ונידח.

ואולי מן השמים ראו את עניך ומאתם היתה זאת, כי בבתים מבתיך יתגוררו דוקא הכליזמר שלנו. כדי להעביר את השממון מקרבך ולהרחיב את לב העוברים המעטים בצליל כינור וחליל, בתרועה ותקיעה ובדברי חידוד מפי זקן הכנרים — ר׳ איצ׳י־נח הבדחן וחכם הלבב. גם היום בשוטי על פניך, מקץ שנים רבות, לבי, לבי לך. ולך, רק לך, אתן את זכות הבכורה, ועמך אלך אל האבן הגדולה ולא עם רחוב מיאדל. רק עמך רחוב סמורגון הנידח, שכבר נמחקת מעל פני האדמה ורק בלבבי חיה תחיה עדנה.

מי לא רחש יקר לאבן הגדולה? הן רק את אשר נאהב אותו נפאר באגדות חמדה. ברי לי, על־כן, כי נוסף על אגדת הפונדק המקולל, האגדה הרשמית והידועה

ברבים, ניצנצו בלבו של כל אחד הרהורים משלו למראך — מי ישער כמה הגיונות סמוים עלו וכבו ואיש לא יֵדע אותם לעולם.

הנה אזכור יום אביב אחד, עודי ילד, ואני הולך עם ברוך גדליה׳ס, רעי, אליך האבן הגדולה. בר־סמכא היה בעיני ברוך, גדול היה ממני בשנה תמימה ועל כן הקשבתי בשים־לב אל כל אשר סיפר. האביב רק החל בארץ — סנונית התעלסה באויר, עלתה וירדה חליפות, השדות היו חרושים ובהם רגבים שחורים וצרורות־אבן קטנים וברוך הלך עמי וסיפר, למען אדע ואזכור, כי כל האבנים הקטנות שבכל העולם מסביב, שייכים היו פעם לאבן הגדולה. שנינו הלכנו ותמהנו מה גדולה ועצומה היתה האבן לפנים.

עד אשר גדלתי ומחשבה חדשה עלתה בלבי, כי אבן שחורה זאת — האחת והיחידה בלב המישור הגדול, — לא פונדק הוא אשר קולל, אלא כוכב שביט, אשר נפל על פני השדות, לפני ימים רבים־רבים, בטרם יהיו היער סאווינה ורחוב סמורגון בעולם. — כוכב מכוכבי השמים.

אהבתי את כוכביך עירי, את קצוי רחובותיך ומרחביהם. אך גם כיכר שוק היתה בך, עגולה וסגורה ומוצא לא היה ממנה אל האפקים. לא אהבתי את ימות השוק הסואנים וההומים, שופעי היבול הזר ותבואות הנכר. מפוכח ושנון היה השוק, מעשי, ערמומי ובעל חשבון ואילו אני ילד הוזה הייתי — על כן לא נמשכתי אליו.

בטבורך השוק גוש חנויות עמד והוא סגר סביב על מגרש קטן, מתוכו עלה ישגשג אילן רך. שנה־שנה עלתה צמרתו עד אשר עברה וגבהה מעל גג החנויות לראות את העולם הרחב. כשבוי היה האילן בעיני, — אילן בהיר וירוק ומסביבו קירות וגגות קודרים.

רק אל השמים פתוחה היית כיכר השוק ולא אל המרחבים. ובימים ההם לא גבוהים היו השמים. על פי ארובות הגגות ועל פי ביתה של לאה־אֶטקה — בית עץ בן קומתיים, — מדדנו את המרחק בין השמים והארץ... הה, כמה נרגש הייתי בשעה שאחותי לקחתני בידי והובילה אותי אל ביתה של לאה־אטקה, להביאני אל הקומה השניה. — אל שער השמים...

בני קומתיים היו גם בתי־הכנסת שלך. סמוכים עמדו אל כיכר השוק, ומוצנעים בתוך בקעה. רצינו כי גבוהים ונישאים יהיו, אבל התנחמנו ואמרנו, כי בכונה, כדי לקיים את הפסוק, ממעמקים קראתיך אלוהים, משפילים הם לעמוד בבקעה...

גבוה מהם בלי שיעור היה בית־היראה הלבן, בגאון ובגודל לבב הביט מבמתו הירוקה, אשר בדאלהינוב הרחוב, וביקש למלא בישותו ובמוראיו את כל הנופים מסביב. בגגו הנוצץ לשחקים הרקיע, אך אנו, ילדיך עירי, האמן האמנו, כי המה בורחים מפניו. הוא ירקיע ויוסיף ואותם לעולם לא ישיג, את אלה השחקים היורדים כמו עב־הענן על בתי־הכנסת שלנו.

עוד שני רחובות היו בך עירי, ואחת משניהם — הסמטה. סגורה ומסוגרת

אף היא, לא המשך לה, ולא אפקים. רק אל השוק היא יצאה ובמיאַדל הרחוב רק נגעה. מרת־נפש היתה בעיני, כמו דחוקה אל קרן זוית.

באחד מבתי הסמטה גרתי בימי ילדותי, ימים לא רבים, אך הם חקוקים בלבי. הן בו ראשונה את המוות ראיתי פנים אל פנים. על רצפת העץ של ביתנו שכבה אחותי ושני נרות דלקו למראשותיה; ראיתי את אמי המתעלפת באסונה, את אבי המחריש באבלו ורק עיניו בוכיות בחשאי. ופתאום הה נגלה לי, כי ילד עזוב אנכי, ללא מחסה ומגן, כי אבי ואמי כה רפים, כי רעוע ביתי ופרוץ והמוות יושב בצלליו.

גם צרת ישראל, וגלות ישראל — אשר בעתיד נתגלה מושגן לי ממרחבי העולם והזמן, — בך הסמטה ידעתין ראשונה. — מיום שלג רחוק עד מאד מדמדם מושגן ועולה: עגלת־חורף עמדה ליד אחד מבתיך ובעגלה יהודי אשר נרצח. — עיניו היו עצומות ומעונות, זקנו שחור כמסגרת אבל ושם היהודי איצ׳ה־מיכאל. בדרכו ליום שוק רצחוהו. מהכפר ליטווינקי, הסמוך לך עירי, בא איש הדמים ושמו היה ואַסיל.

ועוד שפיכות־דמים אחת, וגם בה היה האות לשם הפזורה, — בסמטה ידעתי. אמי, זכרונה לברכה, את הסיפור הנורא לי סיפרה, כי באחד הלילות, בשכבר, באו גויים אל ביתו של גדליהו הנפח ובברזלים הכוהו, אותו ואת פריידה אשתו, אך עוברים ושבים הפריעום, וכך סוכלה מזימת הרוצחים. לאחר סיפורה של אמי נתחוור לי הדבר עד תומו, מדוע כמעונה מתהלך גדליהו הנפח, ובת־צחוק את פניו לא תפקוד מעולם.

אך, מלבד היגונות היו בך הסמטה גם פלאים, — הריהי הבאר החדשה אשר מימיה חיים והכל באים לשאוב ממנה, — נערים וזקנים. ימים רבים קינאתי בנערים אשר כבר גדלו וכוחם כבר יפה להיות בשואבים, בנושאי האסל והדליים — מן הבאר ועד לביתם. ימים רבים, עד שבא גם יומי וגם אני עברתי את כל מלוא הרחוב ועל כתפי אסל ושני דליים מלאים. בחשאי את שפתי נשכתי מגודל המאמץ, הלכתי ומניתי את פסיעותי, להסיח את דעתי ממכאובי ידי וכתפי. חלונותיך החיים, הסמטה, מימין ומשמאל, ליוו את מסע נצחוני. יום רחוק עד מאד ובו הרגשתי, כי לא רק את הרחוב עברתי, אלא גם את תקופת ילדותי החיוורת והרופפת.

והנה אגיע אל רחובך האחרון, האחרון והארוך ביותר, — רחוב מיאדל. מן השוק יצא גם הוא ופניו אל פני צפונה. השמש לא זרחה בו מעולם ומעולם לא שקעה בו. אל תעלומי יערות הוביל ואל עיירה אחת היושבת על מים רבים ושמה מיאדל. לאט־לאט אעברנו, והלמות לבי תלווה כל צעד וצעד. הנה אל ביתנו אקרב. אבל עכשיו את פתחו לא אעבור, רק רגע קל אעמוד ואשתהה, ועיניכם, שאר הבתים אל־נא תהיינה צרות בו, הן זהו ביתי, בעצבון בנוהו הורי. בין קירותיו, בליל כסליו אחד, נפרדה מעלי אמי; מכאן כתב אלי אבי את מכתבו האחרון, ובפסוקים תנ״כיים טהורים, אך נוגים ואבלים, הודיעני על מות הורתי היקרה... רק רגע אשתהה ואלך — — —

ארוך עד מאד הוא רחוב מיאדל. עוד מעט ואל קצהו אגיע. ספק עיירה ספק

כפר היה קצה הרחוב הזה. פה גרו יהודים אנשי קרקע, שקרבה להם לשדה וניר. פה ושם ליד בתיהם הוריקו לבנים גישאים; על סולמות־ענק, כמו בכפרים ממש, היו מייבשים כאן אפונה, אותה קצרו היהודים בשדותיהם הם.

באחד הימים עמדתי כאן בשדה ולמדתי את מלאכת הקציר בחרמש וילדים התאספו לראותני. ידוע ידעו הילדים, כי לא קציר רגיל הוא קצירי, כי למען שדותיה של ארץ־ישראל לומד אנכי את המלאכה הקדושה הזאת. על־כן מלחשים היו הילדים מסביבי, כמו בשעת תפילה־חרישית וכחולמים הם הביטו בקצירי.

מכאן תוכל לראות היטב־היטב את ליטווינקי הכפר וסמוך אליו את ביתו של פיישקה. — בית יהודי אחד ויחיד. בדאבה רבה הייתי מביט בימי ילדותי הרחוקים, אל הבית הזה, העומד מול ביתו של ואסיל.

הה, כמה ביקשתי אז להסיח את דעתי מליטווינקי ומואסיל, לעקרם מלבי... ולשוא... אימתם רדפתני בכל מקום ואפילו בין דפי ה„חומש" הדביקוני:

„ויהי בהיותם בשדה ויקם קין אל־הבל אחיו ויהרגהו".

בחדר, עם כל הילדים, קראתי בניגון את הפסוק הקדום. והניגון לא המתיק את הדין, וכמו להכעיס נדחקה דמותו של הרוצח מליטווינקי הכפר לתוך ספרנו הקדוש, במקום קין ראיתי את ואסיל ובמקום קדמת־עדן, מקום הרצח הראשון, רואה הייתי דוקא, את השדה הרחב, אשר בקצה רחוב מיאדל, — בין קורניץ העיירה וליטווינקי הכפר. — — —

הנה עברתיך כבר עירי ועיני עצומות, כדי להטיב ראותך. בעמק ישבת לבדך, עיירה יהודית חלשה, ופוקן לך מכאן וליטווינקי הכפר לך מכאן. בית־יראה מעליך, ופעמוניו מבהילים את רוחך... ואת טעונה היית רחמים גדולים, גדולים יותר ורבים יותר ממה שיכולתי לשער...

מִן הַמֵּצַר

וָאֶעֱבֹר עָלַיִךְ וָאֶרְאֵךְ מִתְבּוֹסֶסֶת בְּדָמַיִךְ...

אהרן מאירוביץ

מוֹלֶדֶת בֵּית אָבִי

מוֹלֶדֶת בֵּית אָבִי, קַן אֲבִיב חַיַּי, אֵיכָה נָדַם קוֹלֵךְ הַטּוֹב
מֵהַשְׁמִיעַ הֵד, מְעוֹרֵר כְּסוּף מַרְפֵּא בְּבוֹא מַכְאוֹב ?
לֹא עוֹד אִגֶּרֶת אָב בִּלְשׁוֹן־קָדְשׁוֹ צְרוּפָה, לֹא קֶשֶׁב אוֹת,
וְרַק חֶרְדַּת הַלֵּב לִקְרַאת בָּאוֹת.

עוֹד לֹא הֻגַּד דָּבָר לִי, אֲסוֹנִי בַּצֵּל עוֹדוֹ פּוֹסֵעַ,
אַךְ מְנַחֵשׁ לִבִּי הֵד פְּעָמָיו כְּבָר וְשׁוֹמֵעַ.
חֲבֵה כִּמְעַט וְהוּא יָבוֹא, פָּלִיט חֲרוּךְ בְּגָדִים מִבֵּית אָבִי.
שָׁמְרֵנִי אֱלֹהִים מִן הַבְּשׂוֹרָה אֲשֶׁר יָבִיא.

מוֹלֶדֶת בֵּית־אָבִי, מַעְיַן עוֹלָם נִסְתֶּרֶת, בֵּין יַעֲרוֹת־דְּמָמָה ;
שְׁקֵטָה וְרַחֲמָנִית וְתָמִיד לֹא שֶׁקֶט בָּךְ, וְתָמִיד לֹא רֻחָמָה.
אֲשֶׁר שָׁלוֹם נָשָׂאת וְשַׁי אוֹרוֹת גְּנוּזִים מִדּוֹר אֶל דּוֹר,
וְאֶל כָּל חֶסֶד קַל צְמֵאָה נַפְשֵׁךְ וְאֶל כָּל לֶטֶף אוֹר.
אֶל מְקוֹרֵךְ עוֹד שׁוּב אָמַרְתִּי, וְלָךְ תְּהִלָּה גְּדוֹלָה חֲרֹז,
רְאוֹת אוֹתֵךְ זְרוּעָה אוֹרוֹת וְעוֹטָה לִבְלוּב וָעֹז,
הָאֵר פְּנֵי דוֹד אֶל כָּל תִּינוֹק בָּךְ וְהִתְעַטֵּף יַלְדוּת תְּמִימָה ;
בְּרֹאשׁ מוֹרָד קְבָרִים פָּקוֹד, עֲלֵיהֶם הַטֵּף דִּמְעָה.
פָּקוֹד שְׁבִילִים הֶעֱלוּ אֵזוֹב, בָּם עֲלוּמַי יָדְעוּ זְרִיחָה,
אַף יָמִים מָנְעוּ טוּבָם, בְּשִׁיר זָכוֹר — שִׁיר רַב סְלִיחָה.

אַךְ אַלְלַי פִּתְאֹם רָאִיתִי מַחְשָׁךְ עָלַיִךְ יֵט,
יְכַסֶּה סְבִיבֵךְ כָּל שְׁבִיל מָבוֹא וָצֵאת.
אַלְלַי, אַרְצֵךְ נִדְרֶסֶת, לִפְנֵי צָר כּוֹרַעַת וְכָנָף
שְׁבוּרָה בְּרַחֲמִים רַבִּים פּוֹרֶשֶׂת עַל זְקֵנִים וָטָף.
אַרְאֵךְ עַל דֶּרֶךְ מִתְעַלֶּפֶת, בִּכְיֵךְ מִמֶּרְחַקִּים אַקְשִׁיב,
אֵין מִי אֲשֶׁר יָנִיד לָךְ רֹאשׁ, אֲשֶׁר רוּחֵךְ יָשִׁיב.

אֵלַיִךְ קַן יַלְדוּת, דְּרָכַי אוּלַי עוֹד תְּבִיאֵנִי,
מִקֵּץ יְמֵי הָאֹפֶל וְהַשֶּׁבֶר ;
אַךְ מִי יוֹדֵעַ, אִם בָּךְ אֶמְצָא עוֹד יֶלֶד שְׁאֵרִית
וּמַצֵּבָה אִם עוֹד אֶמְצָא עַל קֶבֶר ?...

תש״א

פייגה אלפרוביץ
(מגדל הצקל׳ס)

עולמנו שחרב

עירי היקרה, אשר רק אתמול חיית בנעריך וזקניך, השכמת עם בוקר ונרדמת עם לילה. החול ברחובותיך עדיין לא רוה מדם יקיריך, וילדיך הקטנ־ים, ילדי ישראל, שיחקו בו. מבתי־הכנסת שלך עלו ניגוני תפילה בטרם יהיו זעקה אחרונה מתחת לגרזן המונף...

את כל אימיך עברתי ונשארתי בחיים, ולבי צמוד עד היום אליך. כל יום אבָכה מחדש את הזועות אשר אין להן שחר. יום־יום אשאל את השאלה הנוקבת: מדוע? ויום־יום אשאר ללא תשובה.

מי יוכל לתאר ולספר את אשר נתרחש במשך שלוש השנים בלב עדה שלמה — אנשים, נשים, זקנים וטף? והרי מה שהתרחש ברגע אחד ובלב אדם אחד תקצר היד מהעלות.

הנה עולה לנגד עיני יום קיץ יפה, חדשי הכיבוש הראשונים, ואנחנו עובדים במחנה־השבויים ברחוב דאלהינוב. את נטקה רודניצקי העמידו ליד קיר ביתו של מישקה טקאצ׳וניק, ולשם תעלול כיוונו אליו את הרובים, אך ירה לא יירו בו. רק כדי לראות כיצד מחוירים פניו, כיצד כושלות רגליו, כיצד נופל הוא לארץ נטול חושים — איש לא הפריע אותם לרצחו, אולם באותם רגעים הם מצאו, כי נעים להם יותר להתעלל בו ואנחנו עומדים מהצד ולבנו מת מפחד וידנו קצרה מהושיע...

והנה אראה אותך, אהרן אחי, בבואך אלי יום אחד ושתי עיניך פצע שותת דמים, וכל אשר אוכל לעשות אינו אלא לבכות בחשאי ומטליות טבולות במים קרים לשים על הפצע. ממקום עבודתך שבת, עצים חטבת בשביל הרוצחים, ובדרך פגש אותך שאַראנגוביץ הרוצח ימ״ש ובמגלב הצליף על עיניך, גם להרגך היה הוא בן־חורין, אך לו נעם, ודאי, יותר להתעלל בך ולהשפילך ודמך הפקר היה, — לא דין ולא דיין.

ושוב תמונה לנגד עיני: יום חורף נאה ובהיר, והוא יום הי״ג — י״ג קדושים נרצחו באותו יום — את יצחק צימרמן רצחו בביתו, בלמדו תורה. הרוצחים עברו על פני הבתים, אשר צוינו ע״י הוועד היהודי כבתי אמידים, שאפשר למצוא בהם רכוש. אולם משאת נפשם של הרוצחים היתה בעיקר הנפש. בביתו של שמואל צ׳פלביץ נכנסו, אל הפינה דחפוהו, ובנפלו הרימו שרפרף־עץ, שעמד בבית, ובשרפרף רוצצו את ראשו...

בעגלה אשר עמדה ליד ביתו של איצ׳י חאצים העמיסו את הרכוש השדוד, ליד הבית העמידו שורה של יהודים, ושם רצחום. בחלון המאגיסטראט, בו עבדתי,

כשוטפת הרצפות וכמסיקה התנורים, השקפתי על השוק וראיתי את התמונה הנוראה.

ריקים היו רחובותיך עירי. ליד החלון שקדנו על משמרתנו לראות אם אין המחבל מתקרב, בבגדים היינו ישנים, נכונים כל רגע לבשורת־אימים. מחלון ביתי הצצתי בגניבה וראה, כיצד משליכים על פני אדמת השוק את רב עירנו היקר, את ר' משה־אהרן פלדמן ז"ל, — עיניו נקורות, ידיו ורגליו שבורות, זקנו מרוט.

אל אלוהים, האומנם כבדים היו כל־כך חטאינו??!

והנה יעלה לנגד עיני יום אחר, — אחד הימים שבין פורים לפסח, שנת תש"ב. סוקולובסקי ושאַראנגוביץ, ימח שמם וזכרם, שתו באותו יום לשכרה ואנחנו שילמנו מס דמים כבד, ל"ב קדושים נפלו לפני מרצחיהם. בגרזינים הכו ובסכינים דקרו, מקצה רחוב מיאדל התחילו את תהלוכת ההרג. את אחותו של חיים־יצחק צימרמן רצחו, אותה ושני ילדיה; את דוד הסנדלר רצחו; את שפרה הדש ואת פרומקה כלתה, אשת בנה רצחו; את משפחת מינקוביץ, ואת איצ'י חאציס רצחו. רצח, רצח, רצח.

מינה, בתו של איצ'י חאצ'יס נרצחה ותינוקה נשאר חי על השלג האדום, לידה; אֶטל אחותה ניסתה לברוח, אלא לאן יכלה לברוח? עד קרן הרחוב הגיעה ושם השיגוה ושפכו את דמה...

ממזר גדל בעירנו, בליזניוק שמו, אמו היתה מנקה את בית המטבחיים ובין כל צמאי הדם, ושופכי הדם היה הוא הגדול ביותר...

הם אמרו לנו, כי שום דבר אינו שייך לנו, לא רכושנו ועמלנו ואף לא חיינו. רשאים הם ליטול את הכל... ואם ישאירונו היום בחיים, לא מפני שזכאים אנחנו לכך, אלא משום שהרשות בידם לרצחנו מחר ובינתיים יוכלו להתעלל בנו, לראותנו בכלימתנו, בענייננו ובחולשתנו.

על כן היו עוברים בימות החורף מבית לבית ונוטלים את עצי ההסקה המעטים שעוד נותרו עמנו. קורניץ אשר שכנה על סף יערות עבותים לא היתה חסרה עצים, אך משאת נפשם לא היה חומר הסקה, אלא לראותנו קופאים בקור, כאשר יראונו מתבוססים בדם.

באחד מימות החורף, בשעה ארבע לפנות בוקר לקחתי מהמאגיסטראט 5 גזרי עצים, כדי לחמם קצת את ביתנו, ובעברי ראני בליזניוק השוטר. אין אני יודעת מדוע לא הרגני, אולם בבואי הביתה ובספרי את הדבר, היה יום מספד בביתנו. מאטורוס, ראש המועצה, הבטיח לי להשתדל בפני חדל האישים, שלא תצא גזרה מהמעשה...

והנה פחד מסוג אחר. בראשית הקיץ הרגו הפארטיזאנים את בליזניוק, ליד הכפר צ'אווליטסק הרגוהו, וגויתו הובאה לקורניץ. לויה גדולה ערכו למרצח השפל. שני גלחים נאמו לכבוד המחבל ועלינו יהודי העיירה עובר יום סיוטים שחור. נפש חיה לא נראתה בחוץ, רבים ברחו והסתתרו בשדות, כל משפחתנו — יוסף אחי, נכה אחותי, ויעקב־לייב גיסי — הסתתרה בנובי־קורניץ. סבורים היינו כי עתה הקיץ הקץ על קורניץ היהודית. בחצרו של יוסף צוקרמן מצאו עורכי

הלויה אבן־מצבה וקבעוה על קברו של המנוול (לאחר השחרור היה מעשהו הראשון של יוסף ללכת לבית הקברות שלהם ולהוציא את האבן מעל הקבר, כדי לקיים את המשאלה „ימח־שמו". הה, מה דלה היתה נקמתנו!).

והנה לנגד עיני יום השחיטה — יומנו המר והנמהר. בחדר אפל, בבית־המועצה, מוסתרת מאחורי דלת, בקרן זוית, עמדתי כל אותו היום ומכאן שמעתי את קולות הבכי והיללה, את קול אחי ואחיותי הלקוחים למוות — יום שלם ועד האחר בלילה. בחשיכה חמקתי מבית המועצה וחרש ניגשתי אל בית אבי ואיש לא היה בו עוד. לא אבי ואמי ולא אחי, אהרן. רק את יוסף, אחי, מצאתי באחד המחבואים ויחדיו ברחנו ליער...

וכלום אפשרי לפרט ולספר בנסיונות בהם עתידים היינו לעמוד מאז בריחתנו מהעיירה? כבר בלילות הראשונים, ואני בודדה ביער ולעורי שמלה אחת דקה. איימה עלי להקת זאבים ואני בכוחותי האחרונים הצלחתי לטפס ולעלות על אחד העצים ולהינצל מהסכנה. כל גוי נשרט בענפים, שמלתי נקרעה קרעים־קרעים — קריעה על עולמנו שחרב.

כחדשיים התגלגלנו ביערות הוּב ובפושצ׳ה, עד אשר „האיר" לנו מזלנו ועברנו ל„ווסטוק".

שנה ומחצית השנה הייתי אני עם יוסף אחי, ואתנו עוד הרבה יהודים מקורניץ, בסביבות פולוצק, איזור אשר קראנו לו משום מה „ווסטוק". עבדנו בשטאב של הפארטיזאנים, הן ליוסף שלנו היה כתב־יד נאה להפליא. ויודעי כתוב כאלה לא היו שם דבר שכיח ביותר.

איזור ששטחו שמונים קילומטר על שמונים קילומטר וכולו בידי הפארטיזאנים. עברו עלינו חדשים רבים מתוך שקט יחסי וכבר דימינו כי ניחלץ מהסכנית ונישאר כולנו בחיים. והנה הגיעו הימים של חודש מאי 1944. הגרמנים, מתוך חישובי נסיגה אסטראטגיים, החליטו לבער את האיזור מפארטיזאנים, שאיימו מאד על נסיגתם. אוירונים טסו יום־יום והפיצו עלונים ובהם הוראה להיכנע, הסתה כלפי היהודים, והבטחות טובות ליושבי הארץ, הביאֶלורוסים.

באחד הקרבות הגדולים שהארץ והשמים רעשו בהם נפצעתי אני ונפצע גם יוסף אחי וארצ׳יק דינרשטיין. יוסף היה פצוע קשה מאד ורק על לחש אחד חזר אלי:

„פייגה, לכי מכאן, אל תשארי לידי, שיינצל מישהו ממשפחתנו".

אמרתי לו כי לא אלך, ואשאר לידו. גם אני פצועה הייתי ובין שאר פצועים שכבתי ונרדמתי. היה זה לפנות ערב.

בוקר אחד, ואין אני יודעת איזה בוקר היה הדבר, חשתי כי יד מנענעת אותי. פתחתי את עיני וראיתי גרמנים. לא הרחק מאתי עמד משוריין גרמני בוער. הם העלוני במכונית והובילוני לאוסאָק, לחצר בית־הספר. שם היו הרבה פצועים, מבין פארטיזאנים ואזרחים. משם היו מעבירים את הפצועים במכוניות אל מקום כלשהו.

צמאון החיים גדל בקרבי. חיפשתי תואנה כדי להתחמק מכאן. אמרתי לאחד הגרמנים, כי לא הרחק מכאן מוטל ילדי הפצוע ואני רוצה לקחת אותו, אם נגזר

למות שנמות יחדיו. הייתי כולי מכוסה דם, דברי מצאו ודאי נתיבות בלב הגרמני והוא הרשה לי ללכת.

כיון שניתנה לי הרשות הלכתי והלכתי, עד שהגעתי לגשר, עליו עמד משמר גרמנים. הם שאלוני לאן אני הולכת והשיבותי כי לבית אמי הנמצא כאן, בקרבת מקום, אני הולכת. הם נתנוני לעבור את הגשר ונכנסתי ליער הקרוב. העמקתי ביער, אל מקום שהיו בו ביצות ושם שכבתי ונרדמתי.

אינני יודעת כמה זמן שכבתי בבצה הזאת, אם יום או יותר. הרעב החל להציק לי, נתעוררתי והלכתי לכפר אחד ומכרתי חולצה שהיתה עמי וקיבלתי בעדה שבעה־עשר צנימים, בצנימים אלה החייתי את נפשי שלושה שבועות. הצנימים כבר העלו עובש, כשהייתי שוברת אחד מהם היה יוצא מתוכו כעין עשן ירוק, עשן העובש. כל יום הייתי מחליפה את מקומי. חיות היער לא נגעו בי לרעה ודאי נבהלו מפני דמותי... באחד הלילות הציתו את היער ואני ברחתי לשדה...

האם יש צורך לתאר כל מה שעבר עלי במשך 8 שבועות אלה של נדודים, בדידות, יאוש אפל, איבוד צלם האדם? האם יוסיף למשל לתמונה הכללית הזאת אם אספר, כי יום אחד שכבתי מוסתרת בערמת קש, ליד הערמה בא גוי למרוח את סוסו, שהוכה בצרעת, והסוס היה עולה מדי פעם על הערמה ורומס את שנינו יחדיו, — את הקש ואותי.

יום אחד מצאתני גויה ביער ובראותה אותי החלה להצטלב מרוב פחד. היא אמרה לי לצאת מהיער כיון שהסובייטים כבר נכנסו, ואני ביקשתי ממנה שתרחם עלי ולא תסגיר אותי בידי הגרמנים, שתרחם עלי ותשאירני בחיים. היא הוסיפה להצטלב ולהישבע כי כנים דבריה.

באתי לכפר של הגויה, הייתי כולי פצעים, התרחצתי והסתפרתי. צנומה הייתי כמו אצבע.

בששה ביולי שכבתי ליד הכביש. קצין מהצבא האדום, יהודי, מצאני וכשנודע לו כי יהודיה אני, לא עזבני והוא העבירני לבית־החולים באוסאץ׳. מצבי היה מסוכן. לאחר ימי הרעב, השפיע עלי המרק שקיבלתי בבית־החולים לרעה וכל גופי צבה. החליטו להעבירני לבית־חולים משוכלל יותר. שבעה ימים ארך מסעי, עד אשר הובאתי לבית־חולים גדול בגורקי.

בשכבי מיואשת על משכבי ניגשה אלי האחות ואמרה, כי מנהל בית־החולים רוצה לראותני ולדבר אתי.

עניתי כי אין אני רוצה לדבר עם איש, כי יניחוני לנפשי.

דרישת האחות הלכה ותכפה מפעם לפעם.

והנה נתברר, כי מנהל בית־החולים הצבאי והרופא הראשי הוא בן־דודו של הרב ר׳ יעקב לנדא. וכשהוא ראה ברשימת החולים את השם „אלפרוביץ״ לא מצא מנוח בנפשו ושיער, כי יהודי מקורניץ נמצא בבית־החולים.

כבן שישים היה, בעל שפם לבן ופנים רוחניות. כאילו בתו היחידה הייתי, במסירות כזאת ובדאגה כזאת טיפל בי. שום דבר לא מנע ממני, את הרופאים

הטובים ביותר הזמין לטפל בי, על האחיות ציווה להגיש לי את כל העזרה האפשרית ואף למעלה מהאפשר. שלושה חדשים שכבתי בגורקי. כאן היו גם אחיותיו של דוד מאטוסוב.

שבתי לאיתני. אולם קורניץ בערה בתוכי, הדם השפוך קרא לי, ורגש הנקם רתח בי. ויום אחד קיבלתי מכתב מדוד מאטוסוב, שכבר היה בקורניץ, כי אבוא. אפשר כי צריכה הייתי עוד לנוח קצת, אך שוב לא יכולתי להבליג ומנוחה בנפשי לא מצאתי. נפרדתי ממשפחת מאטוסוב, נפרדתי מאיש הלבב ויקר הרוח, ממנהל בית־החולים. אחות ליוותה אותי עד מוסקבה ויצאתי בדרכי לקורניץ...

ביום אוקטובר גשום וסגרירי, שבתי אל קורניץ עירי. בדרכנו האבלה, דרך רחוב קוסיטה, נכנסתי אל עיר מולדתי, אל תלי האפר. פה מצאתי את שרידינו המעטים — האודים המוצלים. ברחובות פגשתי גם את הגויים, מוצצי דמינו, והם מלובשים פאר, נושמים את אויר העולם כאילו דבר לא קרה. מה גדול היה הכאב ומה דלה היתה הנקמה, אשר יכולתי לנקום...

יום אחד עמדתי בכפר ליטווינקי אצל גוי, קאשצ׳וק אחד, אשר התעשר מרכוש היהודים, פתחתי את הארונות, ניפצתי את כלי הזכוכית, קרעתי וזעקתי והובלתי אותו אל הנ.ק.וו.ד.

אולם ידעתי גם ידעתי, כי זאת איננה הנקמה... כי זאת איננה הנקמה...

יום אחד עמדתי בווילייקה וראיתי כיצד תולים, את השוטר הצולע, העלוקה אשר לא שבעה דמי יהודים. מגומל הביאוהו, עד לגומל ברח השודד, לתוך תזמורת צבאית נתקבל לנגן, מאחורי המנגינות לקחוהו... ראיתי את מותו, ביקשתי כי יותן לי לסקלו באבנים, אך מה דלה וקטנה היתה גם נקמה זאת...

על קברך הגדול אעמוד יום־יום קורניץ, עירי, ואני יודעת כי גדול האסון, כי אין נקם ושילם אשר ישוו לו...

יום־יום אפקדך בלבי ואשאל מדוע ?..

יום־יום אשאל את השאלה, וללא תשובה...

ינטה בראנוביץ
(דינרשטיין)

עם החמישים וארבעה

היה זה בערב שמחת־תורה, שנת תש״ב. אני, ולוול בעלי ובננו התינוק ערכנו ביקור בבית גיסתי. ביקור, אף על פי שהמרירות בלבבות היתה רבה. גיסי סיני וגיסתי שרה קיבלונו בסבר פנים יפות. ישבנו וגילגלנו דברים ובירכנו כל רגע שאין עמו תלאה. מתוך חרדה שכבר הפכה לנו טבע שני קם גיסי לראות אם שקט בחוץ. הוא ניגש אל פשפש החצר והשקיף על פני השוק. פתאום ראה, כי מרחוב וילייקה יוצאת שיירה של רוכבי אופניים החופזת אל רחוב דאלהינוב. הוא מצא לו מקום סתר וניצב ללא ניע וסקרם עד כי נתחוור לו, כי הבאים אנשי ס.ס. הם — חבורה גדולה. כל החבורה נעצרה ליד ביתה של אַסנה לימון, מקום־שם נמצא בית המשטרה. הרוכבים ירדו מהאפניים ונכנסו פנימה, אך לא השתהו בו. מקץ עשר דקות הם יצאו וחזרו בדרך שבאו, לרחוב וילייקה.

גיסי שב נבהל לבית וסיפר ממה שראה. פחד גדול אחזנו. עד מהרה עטפתי את התינוק, נפרדנו ממארחינו ויצאנו לשוב הביתה. הלכנו עם הגגים ובבואנו סיפרנו מה שראינו. דעתו של אבא היתה, כי הואיל והם חזרו לווילייקה, פירוש הדבר שאין סכנה אורבת. מכל מקום, נשארנו ליד החלונות, להשקיף על הרחוב ולהשגיח.

פתאום ראינו כי רוכב הופיע. סקרנו אותו, משהתקרב הכרנוהו. היה זה אדמוביץ׳, פקיד הדואר. בחפזה ניגש לחלון מצד החצר וניקש במקלוֹן שבידו. אבא פתח את החלון ושאל בלחש:

„מה נתרחש ?..״

אך לפני שאבא סיים את שאלתו, כבר הפליט הלה לעומתו:

„אדון דינרשטיין, על הגברים להסתלק, חיש־מהר, הנשים יכולות לישון בשקט״. — הביט כה וכה, להיווכח אם לא ראוהו זרים והסתלק.

בבית נשתררה דממת מוות. בפחד הסתכלנו זה בזה. אבא ניתק את הדממה ואמר:

„ולוול, אני יוצא ראשון, לאחר חמש דקות תצא אתה, נלך ללון אל איבאן גוּסאר, בנובי־קורניץ. נלך בדרך גן הפירות של האוּביאָשצ׳יק, אמתין לך ליד בית־המרחץ שלהם״.

אבא נפרד מעמנו. נטל בידיו דלי, כביכול הולך הוא לשאוב מים, שלא להקים בהלה ברחוב, ונכנס לחצר האוּביאָשצ׳יק. את הדלי הציג ליד הבאר והוא עצמו ירד והמתין ליד המרחץ, מקום המפגש. כבר חלפה מחצית השעה אך ולוול לא בא. אבא חשש, כי משהו נתרחש והוא חזר עם הדלי הביתה.

ולוול גמר־אומר להישאר. הוא הסביר לנו, כי לא עשה רעה לאיש ועל־כן לא ירעו גם לו. הוא לא נתן להשתכנע, כי עליו לברוח. ושני הגברים נשארו בבית.

היום פנה־הלך והחשכה ירדה. ליהודים אסור היה להעלות אור בבתיהם. כיסינו את החלונות בשמיכות ולאורה הרפה של עששית קטנה ישבנו ותהינו על המצב. אמא הגישה ארוחת־ערב, אך התיאבון ניטל מאתנו. בשעה 11 הלכנו לישון מתוך סברה כי דבריו של אדאמוביץ׳ אינם אלא בדותא. בשעה שתים־עשרה נרדמנו. אך תנומתנו לא ארכה, אלא שעה אחת בלבד. פתאום התעוררנו מדפיקות חזקות בדלת. כבר ברי היה לכולנו כי אסון מתקרב. ניסינו להתעלם ולא להשיב. הדפיקות נתגברו והלכו, בדלת ובחלונות. קפצנו ממיטותינו ומיהרנו להתלבש, רעדנו מרוב פחד, והבגדים כמו נתערבבו בידינו. פתאום הונחתה בדלת מכה חזקה, בקת הרובה וצריחה חדה פלחה את האויר:

„לפתוח את הדלת!!!"

אמא ניגשה ראשונה לדלת ושאלה, בשוותה לקולה נעימה של תמימות ופליאה:

„מי זה שם?"

המרצחים לא השהו את תשובתם והצריחו:

„פתחו לכל השדים והרוחות!!!"

אמא השתדלה לפתוח את הדלת, כבימים רגילים, ולהיראות שקטה, אף־על־פי שדמיה קפאו בקרבה בהיווכחה מי ומי „האורחים".

אל תוך הבית נכנסו שלושה שוטרים, כמה מהם נשארו להמתין בפרוזדור ואחרים שמרו על הבית מבחוץ. הנכנסים היו חברינו לספסל הלימודים בבית־הספר. מיד פתחו הם את הדלת של חדר המיטות ובראותם את ולוול ציוו עליו להתלבש מהר וללכת אתם. יללה ובכיה הקיפה את הבית. אחותי רחל׳ה ניגשה אל אחד מהם, חבר לכיתתה במשך שנים אחדות, והחלה להתחנן ולהפציר:

„גינטופ, הרפה ממנו, הן כל רעה לא עשה לך. הן חברים לכיתה אחת היינו!"

המרצח דחף אותה מעליו וצוַח:

„הסתלקי, ז׳ידובקה ארורה! מעולם לא היינו חברים ולעולם לא נהיה!"

דם הטומאה שבו נתרתח והוא צעק אל ולוול:

„מהר והתלבש, רק חמישה רגעים לפניך!"

השנים האחרים התהלכו בבית ובצחוק זדון הסתכלו בתוך פנינו הנבוכים. אני, כמו שיתוק תקפני. לא יכולתי לקום מהמיטה. כ־2—3 רגעים ארך הדבר. ופתאום התאוששתי, קפצתי מהמיטה, כאילו נתעוררתי מחלום־בלהות ובהתרוצצתי על פני החדר צררתי לבנים חמים, גרבים, כסיות, סודרים, רדידים, אזניות סרוגות — חבילה קטנה בשביל ולוול, אמא צררה גם היא חבילה קטנה — צידה לדרך. ברגע האחרון הגשתי לו שני זוגות לבנים.

השוטרים אמרו, כי כל זה מיותר, רק לעבודה לוקחים אותו ומחר ישוב הביתה. הלבבות הלמו והרגשת הסכנה גדולה היתה. ממני נפרד לראשונה. המומה הייתי מנשיקותיו, ומקולו המלחש:

„שמרי יקירתי על הילד... ועל עצמך. ודאי לוקחים אותנו למחנה־עבודה".
דמעותי הסבו צער רב לנפשו הענוגה והוא הרגיע אותי:
„אל תדאגי, יהיה לי חם, הן נטלתי את הכול, ומחר ודאי אשוב. אם לא אשוב, תֵדעי היכן המחנה, אולי אפשר יהיה להעביר משהו".
השוטרים צעקו לעומתנו:
„לא עת דודים לכם עכשיו, מחר תתעלסו באהבים!"
ולוול לא פסק מהיפרד, מאבא ומאמא, מרחל'ה, ממני ומהתינוק. הנה כבר עשה את פסיעתו הראשונה אל עבר הדלת ושוב הפך את פניו אלינו. חיורים היו פניו ונבהלים, כמו נצמד למקומו הסתכל בנו בעינים נבוכות, עד שאחד השוטרים דחפו בעד הפתח. עתה נתגברה הבכיה, נחפזנו אל החלון לראותו שנית, אך שמענו רק הד צעדים אשר גָוַע ונעלם.

בבית נשתררה דממת מוות דממה תהומית. והנה פרץ הילד בבכיה נוראה ולבותינו חישבו להתפלץ. כל הלילה לא מצאנו מנוח. הפציע השחר ובחוץ נראו צללי אנשים. אמא התלבשה ויצאה לשוק, אל המשטרה, להיוודע מהמתרחש. היא נכנסה פנימה ,פנתה אל המפקד וסיפרה לו, כי בלילה נלקח חתנה, בעל בתה ואין היא יודעת בשל מה. אגב כך שאלה אותו אם אפשר למסור לו דברי אוכל.
אזיאֶביץ המפקד השיב, כי לעת־עתה אסור הדבר, אולי אחר־כך מותר יהיה, כלומר: משייבדקו תעודותיהם. אמא שבה הביתה לבשרני את הדבר ומיהרה לשוב למשטרה, כדי להשתדל בדבר שחרורו של ולוול. אני נשארתי בבית עם תינוקי בן ששת הירחים ואבא יצא אל הרחוב לטכס עצה. בשובו הבחנתי כי רצוץ היה ונואש, אולם ממני השתדל לכסות את רגשותיו. הוא צנח על הספה ואנחה נתמלטה ממנו בחשאי. אני השכבתי את הילד בעריסה והייתי מנדנדת אותה מתוך פיזור דעת. אבא ישב ובכה. נבוכה הייתי, לבי ניטלטל עלי ולפני שהספקתי לשאלו אם נתברר לו משהו, השגחתי פתאום בעד החלון, כי חבורה של גרמנים ועמם שוטרים באים מכיוון השוק. הם הלכו בשורה לרוחב הרחוב, ומילאוהו עד תום. עשרה איש מנתה החבורה. אימה גדולה נשתלטה עלי וצעקתי אל אבא:
„ראה, גרמנים באים, אולי אלינו!?"
עמדתי ללא ניע והוספתי להשקיף. הם הלכו והתקרבו. פתאום נתחוור לי, כי באים הם אלינו ובלי להסב את עיני מהחלון קראתי:
„אבא, מהר וברח, הם באים לביתנו".
אבא קם מהספה והציץ בחלון, המרצחים הלכו שמחים ונהנים ושוב צעקתי:
„אבא ברח! הם באים ודאי לקחת גברים, עליך להסתלק מיד, צא דרך הדירה האחורית ומשם בעד החלון אל הגן של חוויֶדר ומשם אל אחד הגויים!"
אבא צמוד היה למקומו, פניו נצטהבו ופתאום מירר בבכי:
„כיצד זה אעזבך, בתי, ללא הגנה?"
ראיתי כי הכנופיה כבר הגיעה עד ביתה של הינדה־לאה. במרץ דחפתי את אבא וצעקתי:

„מה אתה עומד? ברח מהר!"

לא ידעתי מאין נתגלה בי כוח כזה לדחוף אותו. הוא מיהר עד לדלת ושוב נעצר והביט בי. עתה כמו ניטל דיבורי, לא יכולתי להוציא הגה. ראיתי כי הכנופיה פנתה אל ביתנו. רק הספקתי לתת לו סימן כי יברח, לנפנף לו ביד. ואני הוספתי לטלטל את העריסה מתוך עצבנות. אבא יצא מן הבית. ולא עבר רגע והכנופיה כבר עלתה על המעקה — ונכנסה. קצין גבה קומה וממושקף פנה אלי ושאל:

„כאן היא דירתו של רודניצקי?"

„לא!" — עניתי על שאלתו.

„האת אשתו של רודניצקי?"

„כן!" — עניתי קצרות.

הוא רמז לכל השאר והם פשטו על פני החדרים והחלו לערוך חיפוש. במשך חמישה רגעים, הוצא הכול מהארונות והשידות והושלך. ניצבתי יחידה בתוך הכנופיה, ללא מגן כלשהו, לא ידעתי מה עתיד להתרחש כאן. המחפשים סיימו את מלאכתם והתלחשו עם הקצין. אחד החיילים נצטווה להישאר כאן. החייל נזדקף, הקיש במגפיו והצדיע. תשעת הרוצחים והקצין בראשם יצאו מהבית וירדו אל קצה הרחוב. הם הלכו לקחת את חיים ז'וקובסקי.

בבית, יחד עמי, נשאר, רק חייל אחד. הוא ניצב כל הזמן. אין זאת, כי הוא מילא חובת עמידה על המשמר. הגשתי לו כיסא וביקשתיו לשבת. הוא לא ענני דבר. ורק הניע בראשו לאות שלילה. דממה דרוכה היתה מסביב. מבטיו נתונים היו אל התינוק. סיכנתי את עצמי ושאלתיו:

„אבקש את סליחתו, — אמרתי לו, — אולי ידוע לו אם אביו של הילד ישוב". הוא לא ענני ורק משך בכתפו, כמי שנשאל שאלה קשה ואין הוא יודע מה להשיב.

החייל ניגש לעריסה הסתכל בתינוק והקשבתי כי השמיע אנחה בחשאי. הישרתי מבט לעיניו, כמבקשת הייתי לקרוא בהן את הרהוריו. תקפני פחד גדול. הן לבדי הייתי בבית. אולם מחשבה של קורת־רוח עברתני: שאבא הסתלק בעוד־מועד. עודני מהרהרת שמעתי פתאום את קולו של החייל?

„אולי תוכלי לתת לי כסיות של צמר, גרבים ורדיד?"

שמחתי כי סוף־סוף השמיע הגה. אמרתי לו כי עוד מעט תיכנס אמי והיא תיתן לך את הכל. ואמנם, בעוד רגעים מעטים נכנסה אמי. אך הוא כבר לא נתן לה לצאת מהבית. כעבור מחצית השעה שבו הגרמנים לביתנו. הקצין, האוברלייטנאנט, פנה אלי וביקש שאתן לו את תעודתי. נתתי לו מיד. והנה נכנס לביתנו סגן מפקד המשטרה, קאז'יק סוקולובסקי ואמר להם בגרמנית רצוצה, כי בבית זה גרה משפחת דינרשטיין ולא משפחת רודניצקי. וכי הדירה של משפחת רודינצקי היא בשוק. הקצין ציווה עלי לקחת את התינוק וללכת לשוק. סבורה הייתי כי מתכוון הוא להובילני לדירתי. אך טעות מרה טעיתי.

ביקשתי מאמא שתיתן לי שני חיתולים לדרך. יצאתי מהבית ובטוחה הייתי כי הם הולכים לערוך חיפוש בדירה בה התגוררנו לפני כן, ומיד נשוב הביתה. אמא

קראה אלי: „בתי!" וביקשה להתנשק אתי. הרגעתיה ואמרתי לה כי הדירה הן ריקה לאחר השוד שערכו בה הכפריים.

בצאתי החוצה נתגלה אסוננו. ליד ביתנו עמדה פסיה־ינטה — אמו של ז'וקובסקי והינדה גיסתי, אשתו של מולקה טייב'ס עם שני ילדיה. בלחש שאלתי אותן מה פירוש הדבר והן ענו לי כי המצב הוא ביש. הלכנו לאט־לאט. הגויים הסתכלו בנו והתלחשו ביניהם. הגענו לשוק. וכאן אמרו לנו כי גדול האסון ואף על פי כן לא ידענו מה מתרחש פה. כל הנשים הנאספות עם ילדיהן עמדו ובכו. אני כבר לא יכולתי לבכות. לבי כמו נתאבן. הנשים סיפרו לי כי את הגברים הובילו לעבודה עם אתים בידיהם. אני פירשתי את הדבר, כי ודאי מעבירים אותם למחנה־עבודה והם יהיו נפרדים מאתנו. צר היה לי כי לא נטלתי דבר בשביל התינוק. לאחר עשרה רגעים הובילו גם אותנו לרחוב קוסיטה. מלווים ע"י שוטרים וחיילים. מוכרחים היינו ללכת באמצע הרחוב וכולנו יחדיו. התחלתי לפגר בדרכי, להישאר האחרונה. ביקשתי בלחש מהחייל ששמר עלי בבית, כי יתן לי להתחמק לאחת החצרות. הוא השיב לי, כי עלול הוא להיענש קשה בעד מעשה מעין זה... כבר הגענו עד לפסי־הרכבת. פניתי פתאום לאחור וקורניץ נתגלתה לעיני. קטנה ומכווצה בתוך העמק. הנה גם שלושת בתי־הכנסת, עומדים הם זה ליד זה, וגם ידם קצרה מהושיע, אומללים כמונו. האם אשוב לראותך עירי היקרה? זאת היתה המחשבה שנתעוררה בי באותו הרף־עין. מוזר, אך הייתי באותם רגעים שקטה ועצובה, אך לא נבהלת ולא ידעתי כי גדולה הפורענות האורבת לכולנו.

פריידקה, בתו של דויד ליפה'ס, בכתה וקראה אלי:

„ינטצ'קה, לאן זה מובילים אותנו? ולאן זה הובילו את הגברים, — את בעלינו היקרים?"

הלכתי לידה. אולם עתה כשביקשתי להשיב לה משהו נוכחתי, כי לשוני כמו דבקה לחיכי. וכמו אבן סתמה את גרוני. ושפתי, לא היה בהן כוח להתנועע. את הכול שמעתי והבינותי, אולם להשיב לא יכולתי. השוטרים האיצו בנו, בהכותם אותנו בקתי הרובים וכך הגענו ליער מיקולאַן. כאן, על סף היער נצטווינו להיעצר, בתעלה. בתוך היער היה מַערה. השגחנו כי נמצאים בו בעלינו, בידיהם אתים. ראינום כי הם יחפים ורק בכתנותיהם לעורם, ליד המַערה, מהצד, נראתה ערמת בגדיהם ולידה ראינו את נעליהם ומגפיהם מסודרים זוגות־זוגות. עתה כבר נודע לנו כי שני קברים חופרים יקירנו — קבר אחד בשביל עצמם וקבר אחד בשבילנו — נשיהם וילדיהם.

עמדנו בקצה היער עד אשר נסתיימה החפירה. עתה קירבונו ועמדנו במרחק של 50 מטר מיקירינו. נצטווינו להביט אל עומתם. העמידום בשורה כשגביהם אלינו. המרצחים התרוצצו רצוא ושוב וישרו את השורה. מאחורי כל אחד מהניצבים עמד שוטר עם רובה. לפני השוטרים עמד גרמני עם מכונת־יריה וכיוונה אל השורה.

פתאום שמענו שריקה ולאחריה מטח־אש ממכונת היריה ומהרובים. בין העצים נתחוללה רוח. כאילו רעדה אחזה אותם, בעלינו היקרים ואבות ילדינו הרכים,

כרעד־ונפלו כאילנות גדועים... זעקת הנשים והילדים קרעה את היער לגזרים. תלשנו את שערות ראשינו. זעקנו אל השמים כי ישקיפו לראות מה עוללו לנו, והרוח טלטלה את זעקתנו רק על פני היער...

עברו כמה רגעים והגויים שנתקהלו כיסו בעפר את יקירינו. עתה העמידו אותנו בשורה כדי להובילנו למקום הטבח. בקצה היער עמד גוי עם סוס ועגלה כדי ליטול אחר־כך את בגדינו, חיש מהר ניגשתי אל הגוי ואמרתי:

„קח את הילד ויישאר הוא בחיים!"

הגוי געה בצחוק רם:

„ח־ח־ח, ילד יהודי, את האשפה הזאת יש לבער, כי זכר לא ישאר מכם!"

עמדתי נבוכה, כמעט ששכחתי, כי מרחק של שלושים מטר מבדיל ביני לבין המוות. שריקה חדה נשמעה בתוך היער. השוטרים העמידו בשורה אחת את הנשים והילדים, בהם נמצאתי גם אני. הקצין הגבוה פיקד לפשוט את הבגדים ולערמם במקום אחד. ניגשתי לערימת הבגדים ותינוקי על ידי. בתנועה מתונה הורדתי חיתול אחד ולחשתי: „קרבן למענך ילדי". השלכתי את החיתול השני ולחשתי: „קרבן למעני". ידי נצמדו בפעוטי, פשטתי את מעילי והשלכתיו על הערמה שגדלה מרגע לרגע. שוב ניתן צו „להתייצב בשורה". בכיית הנשים הרעידה את היער. לבי נתאבן ולא יכולתי לבכות. הצמדתי את הילד אל חזי. נקלעתי בו באצבעותי, מתוך כונה כי במותנו נהיה צמודים יחדיו וכך ימצאונו יהודי העיירה, יכירונו ויביאונו יחד לקבר ישראל, כיון שרק אני הייתי עם תינוק רך כל־כך. המרצחים התרוצצו וישרו את השורה. את עיני נשאתי לשמים וביקשתי: אל אלהים, עשה פלא!!! הפכתי את פני וראיתי מאחרי את המרצחים, שרוביהם מכוונים, ומיד עצמתי את עיני, ידעתי שכל תקוה אבדה ממני...

והנה נתרחש הנס. באותו רגע שכבר נואשתי מתקוה, לא עזבני אלי ושלח את שליחו לחלצני ממוות.

באותו רגע, שעמדו לבצע את פסק המוות והקצין כבר ביקש לתת את האות, בא בריצה שוטר אחד ותפס את ידו של הקצין בה החזיק את המשרוקית. השוטר הצביע עלי ועל התינוק וביקשו כי ישחררני. הקצין דחף את השוטר ברוגזה ואמר כי התינוק הזה יגדל ויהיה לקומוניסט גדול. משראה השוטר כי הקצין מתכונן לשים את המשרוקית בפיו מיהר ושב להפציר בו ולהסביר: כי הוא מכירני היטב, כי אשה טובה אני ואין לי כל שייכות לקומוניזם. רגע רפתה תקיפותו של הקצין והוא הרשה להוציאני מהשורה. אני לא ראיתי את המראה הזה ורק לאחר מכן סופרו לי הדברים.

כהרף־עין ניגש אלי השוטר ועמו עוד גבר אחד, היה זה שבוי רוסי שנשאר בקורניץ. הם טפחו לי על גבי ואמרו:

„ינטה, משוחררת את, צאי מהשורה".

הפכתי את פני וראיתי את חתנו של סקוראצ'יבה, שמו היה מינקה, מרחוב

דאלהינוב ואת הגבר השני שלא היה מוכר לי. מינקה הוסיף ואמר: „הזדרזי ולכי הביתה, אחר־כך אספר לך כיצד ניצלת".

לא זזתי מהמקום, נבוכה הייתי כליל. יראתי מפני עצמי. בכי גדול הרעיד את כולי, ואת התינוק אימצתי אל לבי.

הקצין המרצח ניגש לנחמני.

„אל תבכי — אמר לי איש הדמים — אני משחרר אותך, אולם בעתיד אל תינשאי לקומוניסט!"

הרימותי את עיני. הוא עמד וחייך, גבוה ובוטח בעצמו. הוא נפנף בידו ורמז לי ללכת. שוב פרצתי בבכי והתחלתי להציג את פסיעותי הראשונות והנה שמעתי צעקה:

„לחזור!"

פניתי לאחור, מתוך יראה כי מצווים עלי לשוב אל השורה. אך הקצין הצביע על ערימת הבגדים ואמר:

„קחי את בגדיך".

במקל שבידו פיזר את הערמה ואמר:

„רשאית את לקחת גם בגד שאינו שלך". — וגעה בצחוק.

אני מצאתי את מעילי ונטלתיו. מיהרתי להתרחק מהמקום ושוב הגיעני קולו בדברו אלי. דמי כמו קפא. הוא הציע לי כי אשב ואמתין עד שהוא יסיים ואז יובילני הכפרי לביתי.

אני מיהרתי להתרחק ופתאום שמעתי, כי ניתן האות ולאחריו מטח יריות. לבי כמו נתעלף וברכי פקו. שוב לא יכולתי לזוז ממקומי רק שמעתי המית־רוח ארוכה מתוך הצמרות. ידעתי כי עוד מעט ואפול. בשארית כוחותי ביקשתי להחזיק את התינוק בידי ובקושי הגעתי לקצה היער. ובלי לשאול את פי האיכר הנחתי את התינוק על הקש שבעגלה ולבשתי את המעיל. הגוי אמר:

„אָה, בת מזל את!!!"

לא השבתי לו דבר, את התינוק שמתי מתחת למעיל והתחלתי ללכת. כוחותי עזבוני והרוח הפילתני כמעט. שלושה חיילים שיצאו אחרי הדביקוני ובהסתכלם בי הפטירו:

„אה, מזל יש לך!"

הם התרחקו אגב שירה. נדמה היה לי כי רגלי נעות אך ניצבת אני במקום אחד. סוף־סוף הגעתי לבקתה של שומר המסילה. מהבקתה חפזה לקראתי בתו של בוגדאניאן, מאנקה, ולקחה ממני את התינוק שכבר היה מתעלף למחצה. היא הכניסה אותי לתוך הבית מקום שם הוסקו כיריים של ברזל. היא רצתה להגיש לי משהו לאכול. הפצרתי בה שתודיע לאמי כי נשארתי בחיים. היא שלחה את אחותה הקטנה ולאחר מכן לקחתי את התינוק ויצאתי גם אני מהבית. הלכתי דרך רחוב קוסיטה. נפש חיה לא נראתה ברחוב. בפחד הסתכלתי בחצרות. חרדת מוות היתה מסביב.

ליד ביתו של נאשקה קופל׳ס בא לקראתי אברהם־מאיר כגן ונבהל קרא:

„אל אלהים, כיצד זה הגעת לכאן? כיצד זה את הולכת לבדך ברחוב ואיך זה נחלצת מידי הרוצחים?"

הוא הראני כיצד ללכת שלא אשוב ואתפס. הלכתי בעד הסימטא ובהגיעי לביתו של זושה בֶּנֶס שעמד במעלה הרחוב, ראיתי מרחוק את אמי כשהיא רצה לקראתי בידים מושטות. נחפזנו זו אל זו, ובהיותנו במרחק שתי פסיעות אחת מהשניה נפלנו מתעלפות. מאחד הבתים יצאו ונטלו את התינוק. ואותי הכניסו לביתו של שמואל שינה׳ס.

כששבה אלי רוחי ופקחתי את עיני ראיתי את שתי גיסותי, שרה וחנה. הן שאלוני היכן ולוול. ולא עמדה בי רוחי להשיבן. אמרתי להן כי החזירוני מאמצע הדרך.

הגעתי לביתנו, אולם מקום לא מצאתי. סבורה הייתי כי אצא מדעתי. לפנות ערב נכנסה לביתנו בתו של האוֹביאַשצ׳יק, ויאָרה, ואמרה אלי בלחש:

„לבי לָך, ינטה, באסונך הגדול, אני יודעת כי בבית לא תמצאי מנוח. בואי אלי לכמה ימים עד אשר תירגעי במקצת".

עם חשיכה באתי לביתה, היא הכניסתני לחדר אפל שרק הואר באש התנור הקטן. נבדלת הייתי מאמי, ולא ידעתי מה גורלו של אבא. התייפחתי חרש וכולי רטובה הייתי מדמעות.

לחשתי דברים אל ולוול, אל ולוול שלי, נדמה היה לי כי הוא ניצב לידי ושומע.

פתאום הגיעוני צעדים רכים וזהירים. הדלת נפתחה ונכנסה ויאָרה. היא אמרה לי כי אבא בא והוא רוצה לראותני. והיא ביקשה אותי שפגישתנו תהי בחשאי, שלא יישמע קולנו.

לחדר נכנס אבא. נצמדתי אליו כילדה קטנה וחלשה, הוא אימץ אותי אל לבו בכה ולחש:

„ילדתי שלי, ילדִי שלי!"

הוא ליטף את שערותי, הוא נשק את עיני. ושעה ארוכה החזיקני בזרועותיו.

ישבנו בקצה המיטה, אבא נטל את התינוק בידיו ומירר בבכי. עת רבה ישבנו ובכינו. ולא רצינו להיפרד. עד שנכנסה ויאָרה ואמרה, כי סכנה בדבר שאבא יצא בשעה מאוחרת מחצרם. אבא נפרד ממני ויצא. לילה ראשון אחרי האסון. כשוכבת על פי תהום הייתי. הזוועות אשר עברוני במשך היום כבדים היו משאתם. וכל רגע יראתי כי רוחי מתמוטטת —

זאב רבונסקי

מאבק על החיים

בטלטולי דרכים

שלושה ימים לאחר הפלישה הגרמנית לרוסיה. ברחתי גם אני עם בני משפחתי, ועם רבים אחרים, לבוא מזרחה, אל שטחי ברית המועצות. לאחר נדודים וחוסר כל אפשרות להתקדם הלאה החלטנו לחזור לקורניץ. בני משפחתי חזרו במישרין לעיירה ואילו אני וחברי הטוב, לייב פוטרפאַס, החלטנו ללכת בעקיפין וכך הגענו לעיירה הקטנה קריביץ, בשעות המאוחרות של אחר הצהריים. נכנסנו לעיירה לאחר יום פרעות, שערכו בה הגויים תושבי המקום והכפריים מהסביבה. כאן נתפסנו ע״י שוטרים פולנים, שהיו בשירות הגרמנים. הם הפליאו בנו את מכותיהם — יבשות ולחות וכנותם היתה להסגירנו לידי הגרמנים ולהובילנו למחנה־שבויים רוסיים.

עודם מכים אותנו, ללא רחם, הגיעה למקום קבוצת גרמנים. הללו חיפשו עובדים כדי לנקות אורוָה אחת. חייל גרמני אחד פנה אלי ושאל לזהותנו ולמעשינו פה? אמרתי לו, כי היינו אסורים על־ידי הרוסים, ברחנו מהם ואנו רוצים לחזור למקומותינו, ואין אנחנו יודעים מדוע מכים ומענים אותנו. החייל ציווה עלינו ללכת אתו לנקות את האורוָה. בהובילו אותנו, חשקה נפשו להיכנס לאחד הבתים הפרוצים לשם ביזה. נכנס והוציא פטיפון עם תקליטים. לי נתן לשאת את הפטיפון וללייבה פוטרפאס את התקליטים. בדרך נכנס הגרמני לבית אחר כדי ליטול גם בו משהו ואותנו הותיר בחוץ. החלטנו, להתחמק עכשיו מידיו ולברוח. שמנו על המדרכה את שללו — את הפטיפון והתקליטים וחמקנו אל השדות שמאחורי הבתים.

הערב החל לרדת, החשיכה כיסתה עלינו. לאחר שכבר הלכנו עת רבה, שאלנו את אחד האיכרים לדרכנו והוא אמר לנו, כי קרובים אנחנו ליישוב היהודי נייקה, שרחוקה מקורניץ כ־10 קילומטרים בלבד. תושביה היהודים של נייקה היו מעורבים עם הקורניצאים במיקח־וממכר ואף בקשרי משפחה. אמרנו בלבנו: אולי נוכל כאן להחליף כוח? היינו תשושים, מוכים ופצועים. ע״י קרבתה של נייקה לקורניץ נוכל אולי לעמוד בקשרים עם משפחותינו, לקבל אוכל ולבנים.

לייב פוטרפאס הכיר היטב את וֶלה מנייקה. וֶלה, יהודי בא בימים ולו זקן ארוך ולבן, צולע היה ברגלו האחת. הוא נתפרסם כמכניס אורחים בעין יפה וכאדם אציל רוח.

הכפר נייקה היה קטן ולמצוא את ביתו של ולה לא היה קשה. חרדה וצער אחזונו בשמענו מפיו על אשר התרחש בנייקה. הוא סיפר, כי ימים אחדים לפני כן — טימאו הגרמנים וחיללו את ספרי התורה מבית־הכנסת; כי היהודים יושבים

כאן על צרורותיהם ואינם יודעים אל אן יפנו. תושבי הכפר הגויים מתנכרים להם לחלוטין.

„אולם אל דאגה ילדים, — אומר ולה — אלהים לא יטשנו, העיקר, ,בטחון׳, היכנסו אל האסם, בתוך השחת, ומחר נראה משהו לעשות למענכם".

רק כאן, באסם, בשכבנו על מצע השחת הריחני, הרגשנו את העיפות הגדולה ואת המכאובים מהמכות שספגנו בקריביץ. הפצעים בערו כאש ולהירדם היה בלתי אפשרי. הכותנות דבקו אל פצעינו הפתוחים וכך התהפכנו במכאובינו עד הבוקר.

מן הכפר כבר הגיע צפצוף השחרית של הצפרים ומסביב היו ריחות רעננים של שחת קצורה. קרני שמש בודדות השתעשעו בחרכי האורנה. ולה לא נח גם הוא. — אורחיו הנרדפים הדריכו את מנוחתו. הוא השכים לקום, כדי לבקרנו ולראות מה שלומנו.

הכרנו את בואו לאמבר, על־פי הליכתו הצולעת והמדדה. ב„בוקר טוב" נכנס ולה והודיענו, כי מיד נקבל דיסה של כוסמת עם חלב, להשיב את רוחנו.

הבשורה מילאה את פיותינו ריר. הן ימים כה רבים שלא אכלנו כאנשים מן היישוב. אולם עתה, לאור הבוקר, ראה ולה את החבלות בפנינו, את הדם הקרוש, את המכות הטריות והיבשות, והוא חזר מיד לביתו, ושב יחד עם בתו כשהם נושאים אתם סיר מים חמים. שניהם החלו לחלוץ את מגפינו מרגלינו, להוריד את הכותנות שלנו, שכבר היו דבוקות לגופנו ואף לרחוץ את פצעינו. כאשר יאכילו תינוקות האכילונו — הוא ובתו. וולה, ברוחו הטובה, מעודד אותנו ואומר:

„אכלו ילדים, אכלו, עלינו לאגור כוחות שנוכל לצאת במחול, בבוא המפלה על הצורר, הן יודעים אתם, כי ספרי־תורה הוציאו מבית־הכנסת וטימאו. אלהים לא יחשה, תראו כי לא יחשה."

שאלנו אותו אם ידוע לו משהו על קורניץ. הוא השיב, כי הקשר בלתי אפשרי כמעט, אין איש יוצא מכאן ואין איש בא.

„התעודדו ילדים, — אמר ולה — צרות גדולות באו על ישראל, ועלינו להתחזק ולעמוד בהן, שכבו והחליפו־כוח כמה ימים ואחר תראו מה לעשות".

הוא הוסיף שחת לכסותנו יותר ואמנם התחזקנו ונחנו. לאט־לאט באו לבקרנו גם יהודים אחרים, לשאול מהמתרחש. ואנו סיפרנו להם מה שראינו בעיירות הסמוכות.

אולם ולה מחזיק בשלו:

„יש לצום ולבקש רחמים, בדברי ימי עמנו ידענו אפילו צרות גדולות מאלו ועוד נראה ישועות ונחמות".

הגרמנים החונים בתחנת־הרכבת קניאַהינינאָ החלו לבקר את נייקה מפעם לפעם, כדי לשדוד ולהפחיד את קומץ־היהודים היושב במקום. חשנו, כי סכנה אורבת לנו כאן, כי ביום מן הימים ניתפס וצפויה לנו קבלת־פנים כמו בקריביץ. אמנם, מקריביץ נחלצנו, אך לא תמיד מתרחשים נסים.

במשכנות ישראל אין אור

החלטנו, איפוא, להגיע, איך שהוא, לעיר מולדתנו, קורניץ, להיות בין קרובינו ומכירינו. כבר עברו חדשים, כמעט, מאז יצאנו את עירנו. מסע נצחונם של הגרמנים הוא במלוא תקפו ואנו שואלים את עצמנו: כלום לא יקום כוח־שכנגד להשיב להם עין תחת עין? והיכן הן ה„קאַטיושות" הרוסיות, וה„וואַניושות" וכל השמות הרמים והנמלצים, בהם פירנסו את הציבור?

לאחר ישוב־דעת והתייעצות עם ולה החלטנו לשים את פעמינו לדרך ולצאת. בחשכת הלילה יצאנו. רגלינו כבדות ולבנו כבד עוד יותר. טללי הלילה ירדו עלינו והרטיבו את בגדינו. הנה כבר הגענו לגבעות של דרך באַלאַשי, מרחוק שומעים אנחנו את קול המשוריה של ז'וקובסקי, נביחת כלבים מפוקן, הכפר: הנה מנגד שוכנת עירנו, בתוך העמק. אי־פה ושם מבליח אור מחלון, אך לא מחלון יהודי, במשכנות ישראל אין אור — — —

הלב נוגה ופועם מהתרגשות. עוד מעט ונראה את יקירינו, את בני, התינוק, את אשתי ואת כל בני משפחתי. אך מה קשה עליך לשוב אל עיר מולדתך, בחשכת לילה, בזחילה בין תיל דוקרני, כפושע שנמלט מבית־האסורים. השחת בשדות כבר קצורה וריחה מגרה את נחיריך, בשדות אלומות־אלומות כמו אז בימים הטובים. מרוב התרגשות שוכח אני את מכאובי הגוף.

התקרבתי לסמטה. אני ממתין עד שצעדיהם של אנשי המשמר הגרמני מתרחקים ורק אז חוצה אני את הרחוב.

הנה ניגשתי לחלון. אני מנקש בתריס, חרש־חרש. חותנתי שומעת ושואלת:

„מי שם?"

אני עונה בלחש:

„זה אני, ולוול שלכם".

אין היא שומעת את לחשי. היא מעירה את חותני, ואומרת לו שירד לראות. עתה מתעוררת אשתי, ניגשת לחלון ואומרת בקול נרגש אך מאופק:

„אמא, ולוול בא!"

אני כבר בבית. לאחר החיבוקים והנשיקות והדמעות עומד אני ליד מיטתו של בני, התינוק. לאור מנורה — עשויה מבקבוק, פחית קטנה וחתיכת צמר גפן — שאורה חלש ועמום, רואה אני את תינוקי הקטן. הוא ישן ועל פניו חיוך תמים כאילו יקדמני מתוך שנתו בברכת שלום.

החלטנו, כי אסור לי לצאת החוצה ולהיראות. אפילו אסור שהילד יראני, שכן עתיד הוא לגלות מתוך מלמול, כי אביו בא.

יש כאן שקץ אחד שהיו מכנים אותו בשכבר, „הפריפה", כיון שכל קרעיו היו מחוברים ע"י פריפות ולא ע"י טלאים. שקץ זה נעשה עכשיו מושלה של קורניץ ויש להיזהר מפניו. הוסתרתי, על־כן, במחסן, שם מצויים גלילים גדולים של עשבי־מרפא, שחותני היה עוסק בסחרם. בין העשבים האלה מצאתי לי מסתור. למחרת בבוקר באה אמי, שהתגוררה בביתה ברחוב מיאדל, לראות את נכדה וכך נפגשנו. נכנסתי לבית לראותה והיא נפלה על צוארי ובכתה.

„בני, בני, אשר נשארת לי יחידי מבני..." כאן התעורר התינוק ואני מוכרח הייתי למהר ולשוב למחבוא, בטרם יראני.

הבטתי אל בני מתוך פינה נסתרה. מתוך מחבואי שמעתי את קולו בחוץ, את דבריו אל ילדים אחרים:

„אבא שלי יבוא והוא יביא לי סוס קטן!"

אני מציץ מבין החרכים כדי לראותו. ולא תמיד אצליח.

אמי באה לכאן כל יום, מביאה היא חדשות ומלאה בטחון, כי אלהים לא יעזבנו. ראש־השנה מתקרב ואלהים יברך אותנו בשנה טובה. אחותי חנהל'ה באה כל ערב לכאן לאחר יום עבודה קשה והיא מנחמת אותי ומעודדת את רוחי. גם הקשר שביני ובין ידידי לייבה פוטרפאַס לא נפסק, ואנו קשורים זה בזה ע"י מכתבים ופתקאות. וכך נמשך הדבר עד שמחת־תורה.

כמה ימים לפני שמחת־תורה החלטתי לצאת בלילה ממחבואי ולישון בבית, במיטה, כמו בימים ההם. בזמן האחרון שרר שקט בעיירה. אמנם, היה זה שקט שלפני סערה גדולה — אך אני לא ידעתי.

באותו זמן היו רוב האנשים עובדים בעבודת־כפיה והכול חשבו, כי בזה מזכים הם את עצמם בפני שלטון־הכיבוש. אני, בתוך מחבואי, היה לי גם „קשר" עם „העולם הרחב" ע"י האופה אברהם, שהיה קובע לי ביקור פעם בשבוע במחבוא שלי. בשובו בערב מעבודתו, היתה אמי אורבת לו ומזמינה אותו לבית ומשם אל מחבואי, כדי לבדר קצת את דעתי. וכך היה יושב לו על גליל־עשב גדול ובחייכו אל מולי היה אומר:

„הבריות משיחים, כי הענין יימשך שעות או ימים ואילו דעתי אני, כי זהו ענין של שבועות". אברשה מפליא לספר, נעים להקשיב לדבריו. הוא היה מלחש לי דברים שנשתמעו כסיפורי „אלף לילה ולילה". משתוקק הייתי, כי ירבה וירבה לשבת. בדבריו היה מעודד אותי ואף את עצמו. אמי היתה טופחת על כתפי ואומרת:

„רואה אתה, בני, כל־כך מיואש אתה, התעודד והיה בעל בטחון ותקוָה, כאברשה..."

כך היתה גם היא נפרדת מעלי ושבה לביתה, מתוך תקוָה, כי יבואו ימים טובים יותר.

בני הקטן, שלא ידע על הימצאי, שכב במיטתו הקטנה. אני גחנתי עליו ונשקתיו ומיד יצאתי מהבית. הילד התעורר ושאל:

„מי זה נשק לי עכשיו?"

אשתי ענתה לו, כי היה זה הסבא.

„לא, זה לא הסבא, הזקן של הסבא אינו דוקר, אולי זה אבא?"

אני עומד במקום נסתר בחדר, מסתכל בו, ובעיני דמעות. אשתי ממשיכה לישנו בשיר ערש, שיר על אושר ותקוָה, כמו בימים הטובים.

בוקר אחד, אני ישנתי בבית. והנה התעורר הילד והחל לבקש, כי אמא תקח אותו למיטתה. לא יכולנו לסרב לו והוא הכירני. היתה זאת הפגישה הראשונה

שלנו לאחר ימים רבים של מחבואים. השכבנו אותו בין שנינו, והוא באצבעותיו הקטנות חיבק אותי ונצמד אלי. כולנו בכינו מתוך שמחה והוא אמר לי:

„עכשיו אני יודע, כי לפני כמה ימים אתה נשקת לי ולא הסבא, כי לך יש זקן שדוקר ולסבא אין זקן דוקר".

פתאום אומר הילד:

„אבאל׳ה, לך מהר מפה גרמנים באים!"

אשתי נבהלת קצת ואומרת:

„לב של ילדים מרגיש מאד, הנה מתחיל כבר להאיר במקצת, נעל מגפיך וצא!"

לא ארכו הרגעים ונשמעו דפיקות בדלת, בחלונות, מכל הצדדים. אני כבר רוצה לצאת מהבית והנה ליד החלון, הפונה לחצר, ראו אותי בנו של פּוֹלאָביק, „הפריפה" וביטאַר מרחוב ויליקה — שקצים משוקצים שהיו לשוטרים אצל הגרמנים. עכשיו לא היתה כל תכלית לרוץ...

בשמחת-תורה תש״ב

חותני פתח להם את הדלת והם נכנסו. הילד החל לבכות ולבקש שאקח אותו על ידי, אולם הם פקדו עלי, כי אתלבש מהר ואלך אתם למשטרה. טענה בפיהם, כי לא התייצבתי במשטרה ואני מתחמק מעבודה. לא הועילו הפצרות ותחנונים. ניתן לי רק לשים תחבושת על אזני שכאבה לי מאד מחמת הצטננות ובספגי הרבה מכות וחבטות בקתי הרובים, יצאתי אתם.

המשטרה לא היתה רחוקה מאתנו. היא שכנה בטור החנויות שליד ביתו של איצ׳י־חאצ׳ס, שם היתה בשעתו חנותו של איצ׳קה לאה׳ס, הירשה־מנדל החייט ועוד.

בהיכנסי ראיתי, כי שוטר מוציא מהמשטרה את זלמן קאז׳דאן, בעלה של חיה־צרטל, שהוא עצמו מגלובוקי, בירכנו זה את זה בניענוע ראש. ממבטו נוכחתי כי משתומם הוא כיצד זה הגעתי לכאן? סוֹקוֹלוֹבסקי, סגן מפקד המשטרה, מרחוב ויליקה, ששערותיו צהובות היו וסמורות כשל קיפוד, ערך לי קבלת־פנים בזה הלשון:

„מה נשמע במוסקבה? הן רק עכשיו ודאי באת משם?"

תוך כדי שאלה הנחית מכה חזקה על ראשי. אני אומר לו:

„קאַז׳יק מה אתך, אתה מרים עלי יד, הן יחד הלכנו לבית־הספר? על ספסל אחד ישבנו, מה רע עשיתי לך. לאביך נתתי תמיד עבודה, להוביל סחורה לווילייקה".

תשובתו היתה:

„אינני אותו חבר מבית־הספר, היכנס לחדר השני וחכה למפקד אזאָביץ, יש לו הרבה־הרבה לדבר אתך!"

אזאָביץ היה בעל משק מאחורי קורניץ. גבר שתום־עין. את עינו איבד בקטטה, בהיותו שיכור.

מכניסים אותי לחדר השני, בו חלון ולידו עומד לוח דיקט גדול, ששימש להאפלה בלילות. לאחר כמה רגעים החזירו את קאז׳דאן, העבירו אותו דרך החדר השני, מקום־שם ישבתי, והכניסוהו לחדר שלישי, חדר־כלא. החדר ההוא לא היה

גדול. כשנים וחצי מטרים רחבו וכארבעה מטרים ארכו, ובו חלון קטן מסורג. כשפתחו את הדלת להכניס את קאז׳דאן, ראיתי בחדר הרבה אנשים והדבר נעשה חשוד בעיני. התכונה בין השוטרים היתה גדולה — מתרוצצים, הולכים ושבים ומביאים אנשים נוספים. הנה הביאו את ולוול, בנו של אָשר הכובען, את זלמן גלמן מרחוב קוֹסיטה. והנה הביאו את אסתר חרנאָס, מכניסים את דוד קוֹפילוביץ, התפר; את הרצען מרחוב קוֹסיטה, חותנו של משה מרקמן, את נחום פשק׳ס. את אסתר חרנאָס וכל אלה שהובאו אחריה משאירים בחדר הראשון, חדר סוֹקוֹלוֹבסקי. לידי עומד השוטר, בנה של זוֹסיה, שואבת המים, שכל ימיה עבדה אצלנו, והוא, הבן, ממש גדל בביתנו.

אני מחכה למפקד ודרך החלון אראה הרבה גויים ניצבים בשוק, מחכים למשהו ומבטיהם מכוּונים למשטרה. פתאום אראה, כי השקץ בנה של יאדוויגה, רץ בחפזון ומביא אתים למשטרה. הנה יראני מנהל־הדואר לשעבר, אשר היה מעוֹרב אתנו והרבה מתנות היה מקבל בעד טלגרמות ומכתבים. הלה אומר לבנה של זוֹסיה:

„השגח היטב, הציפור הזאת יכולה להתחמק, לעוף לך בעד החלון!"

הנה מוציאים מהחדר השלישי, לבית־השימוש, את שמעון־לייב, את ברוך קרמניק את אָשר יהושע׳ס. מבטינו נפגשים, ואנו מברכים זה את זה. פנים חדשות אני להם, סבורים היו, כי ברחתי לרוסיה, וכיצד זה הגעתי לכאן?

פתאום, ריצה של גויים מרחוב ווילייקה, מופיעים בשוק גרמנים באופנעים, כעורבים שהריחו דם, באים הם סמוך למשטרה.

לחדר נכנס גרמני אחד, גבוה וממותח, עם סימני־דרגה ואותות שלא ידעתי את פשרם. הבינותי, כי הלה קצין גבוה. הוא שואל אותי אם קומוניסט אני, ואני עונה לו, שאין לי דבר עם קומוניסטים, שאף פעם לא היה לי דבר עמהם, ואני רק מחכה למפקד שצריך מיד לבוא. הגרמני יוצא. שני השומרים שהועמדו עלי, ושלא הבינו את שיחתנו, מבקשים לדעת מה אמר לי הגרמני. אני משיב, כי ציווה עלי בינתיים להישאר כאן ואחר־כך הוא ישוב, וישחרר אותי ללכת הביתה. הדבר הזה עשה עליהם ודאי רושם כלשהו, כי מיד עזבוני לנפשי ונכנסו לחדר הראשון.

בחוץ רבה התכונה, שוב מביאים אתים, גרזנים וכלי־עבודה אחרים.

לחדר נכנס עתה גרמני אחר: שמן, אפו פחוס, מגפיו מבהיקות ועליו סמל של גולגולת־מתים, אחריו נכנס מאַטוּרוֹס, ראש המועצה של קורניץ, שידע אותי היטב. הם נועדו כאן לשוחח משהו. וכיון שאני מיותר ומפריע אותם, הכניסוני, בינתים, לחדר השלישי, מקום שם ישבו כלואים רבים מתושבי קורניץ.

המחנק והחום בחדר היו לבלתי נשוא, אני נשארתי לעמוד ליד הדלת. הם שאלוני מה ראיתי בחוץ ואני עניתי להם:

„יקירי, מי שיודע לומר יאמר".

סיפרתי להם על התכונה שראו עיני בעד החלון, על הגרמנים שבאו ועל האתים שהביאו. זלמן קאז׳דאן אומר אלי:

„מה אתה זורע בהלות־שוא? ודאי פוצצו באיזה מקום גשר ויובילו אותנו לעבודה, כדי לתקנו!"

שמעון־לייב אומר:

„כיצד, יתואר הדבר שיקחו ככה סתם אנשים, חפים מפשע, ויוציאום להורג?"

אבל חיים ז'וקובסקי, שהוא תשוש כל־כך, עד שאינו יכול לעמוד על רגליו אומר בקול רצוץ:

„יקירי, דוד מאטוסוב סיפר לי פעם, ממה שהוא ראה בברחו מאיזור הכיבוש הגרמני ואני מאמין בכול, הם מסוגלים לכול!"

אשר יהושע'ס אומר:

„אם באמת יובילו אותנו להורג נברח, אולי ישאר על ידי כך מי שהוא בחיים?"

אחדים יושבים ואומרים תהילים בקול, אחרים אינם מוציאים הגה והם יושבים כמאובנים. אני מרגיש, כי עוד מעט ואחנק. אני מתחיל לדפוק באגרופי בדלת, לאחר שראיתי בעד חור המנעול כי הגרמנים ומאטורוס כבר הלכו. ביקשתי שיוציאוני לבית השימוש. לדלת ניגש, ביטאר מרחוב וילייקה, והוא מוציאני, כשרובהו מכוון אלי, מוכן לירות בי אם אברח. הוצאתי לחצר שגבלה עם חצר ביתנו. אני מסתכל, אולי אראה את מישהו מבני הבית, מבט־פרידה, לכל הפחות. אני מתחיל להפציר בביטאר ולבקש:

„תן לי לברוח, אני יודע כי למות אתם מובילים את כולנו, קח 1000 רובל שישנם אתי ושחרר אותי, הן לא הרעותי מימי לאיש..."

הוא מסרב, אבל את הכסף הוא נוטל ממני, אני אומר לו, כי יתן לי לברוח ואחר־כך יירה אחרי ויהיה תירוץ בפיו, כי ברחתי והוא ירה אחרי, אך הכול ללא הועיל...

היום נאה, ובהיר, יום שמש, יום שמחת־תורה, שמילא תמיד את רחובות עירנו שמחה ועליצות ועכשיו, מהלך בהם המוות. לברוח לא היה היכן. הכול מסביב גדור וחסום ואני מובל חזרה לבית־המשטרה. ביטאר רוצה להשליכני לחדר הכלא, מתוכו הוצאתי, ואני אומר לו:

„מדוע תעשה כך, הרי אזאביץ צריך להיפגש אתי והקצין הגרמני שהיה כאן אמר שאחכה לו?"

אך כל דיבורי היו לשוא ובבעיטה הושלכתי לחדר. חיכיתי כמה רגעים והתחלתי שנית לדפוק בדלת. עתה ניגש לפתוח את הדלת שוטר אחר, בלתי מוכר לי, מווילייקה. אני מכניס את רגלי בחלל שנוצר עם פתיחת הדלת, שלא יוכל לסגרה, ואומר לו:

„הרשה לי רק לצאת ולקחת קצת מים כדי ליטול מעט ואַלריאן שיש אתי בבקבוק קטן, אני גווע ממש..."

תחילה סירב, אבל אני יצאתי בכוח מהחדר, אגב הפצרות:

„תן לי רק לקחת את התרופה ואחר־כך תכניסני שוב..."

עתה עמדתי בחדר השני, כמקודם, והשוטר כמו השלים עם העובדה, והוא הלך להביא לי קצת מים. הרעש מסביב היה גדול, והשוטר לא שב. ראיתיו בעד החלון הולך עם גרמני ונושא בידיו איזו קופסה.

אתי בחדר נמצאו כל אלה שהובאו עם אסתר חרנאס.

מחשבות התרוצצו בקרבי, נדלקו וכבו, נדלקו וכבו. אני מחבל תחבולות, כיצד לצאת מכאן — ולריק... שוב נאחזתי בהרהורי בלוח הדיקט הגדול. החלטתי להסתתר מאחוריו. ביקשתי את הנמצאים שיעמדו ליד הדיקט ויסתירו את פתח החלל, שבינו לבין הקיר. וכך היה.

הצטנפתי מאחורי הדיקט ושמעתי את צעדיהם הכבדים של הקלגסים, כשהם נכנסים. הדלת של חדר־הכלא נפתחה ושמעתי, כי מונים עד שמונה ומוציאים משם אנשים. אחר־כך שבים ומונים מאחד עד שמונה ושוב מוציאים אנשים — כל פעם מונים עד שמונה.

נחום פשק׳ס שעומד ליד הדיקט מלחש לי, כי עתה הוציאו את ראובן החייט את אָשר יהושע׳ס, את זלמן גלמן ועוד... ושוב מספר הוא, כי נתנו להם אתים והובילום לרחוב קוסיטה, כשהם מלווים ע״י הרבה גרמנים. לאחר כמה רגעים אומר לי נחום, כי כל משפחותיהם של אלה, שהיו כלואים בחדר, הובאו גם הן לשוק — הורים, נשים וילדים. אני מביט בגניבה בעד החלון, שמא גם בני משפחתי שם — אך אין אני רואה מהם איש. אני מתפלל בלבי, כי הם יישארו, לכל הפחות, בחיים. שוב באים הגרמנים ומוציאים את השארית מהחדר. תחילה מעמידים אותם בשוק ואחר־כך מובילים גם אותם לרחוב קוסיטה.

אני רובץ מתחת לדיקט כעל מחבת של אש — מה יהיה בסופי, מה יהיה בסופי? הן עוד מעט ימצאוני כאן — מכות המחשבות בלבי. הנה אשמע את קולו המפקד של אזאָביץ: הוא קורא לאסתר חרנאס, שתיכנס לחדר הראשון, הוא מצווה עליה לשכב על הספסל. היא מבקשת רחמים ולשוא — מכות נופלות על ראשה והיא כבר מוטלת על הספסל ועל גוה הערום מכים במגלב. אני שומע את קול ספירתו של הגרמני. צעקותיה עולות ואחר־כך גוועות — מתעלפת ושותתת דם. משליכים הם אותה החוצה. וכן כל השאר. כאן עברני רעיון, כי מוטב לי שאספוג מלקות מאשר יובילוני למוות ובלי לחשוב הרבה העמדתי גם את עצמי בתור. הנה כבר מלקים את הרצען, פסי־דם מכסים את גוו הערום. גם הוא מתעלף ומשליכים אותו החוצה.

פתאום ראני המפקד אזאָביץ, לכאורה סומא, בעין אחת, אבל ראני.

„מה לך פה?!" — צורח הוא בקולו, תופסני ובבעיטה משליכני לחדר־הכלא, ונועל אחרי את הדלת.

„מזל מיוחד"

יחידי אני בחדר. עכשיו ברי לי, כי גורלי נחרץ — עוד מעט ויוציאוני להורג. מרחוק מגיעים קולות־יריה. ודאי לי, כי עכשיו, ברגע זה ממש, מתבוססים בדמם אלה שישבו כאן לפני מחצית השעה. תושבי קורניץ, ידידי ומכירי. בראשי מהדהדים הדברים אשר שמעתי כאן — דבריו של קאז׳דאן: לתקן גשר יובילונו; דבריו של שמעון־לייב: מאי משמע, יקחו אנשים חפים מפשע וירצחום; דבריו של זוקובסקי: הם מסוגלים לכל. בחדר מרחפים עדיין פסוקי התהילים והווידוי ודבריו של אָשר יהושע׳ס: אם ירצו לירות בנו, עלינו לברוח, אולי יינצל מישהו...

עם כל אלה הן גדלתי, יחדיו, כמשפחה אחת היינו, מימי ילדותי. עתה מוציאים הם את נשמותיהם הטהורות, אולי גם בני ביתי, יחד אתם. אולי גם בני הקטן אשר הזהירני: „אבאל'ה ברח, גרמנים באים!" בני, בני, לוחשות שפתי... אני מחפש בכיסי, אולי אמצא משהו שאוכל להתאבד בו, לפני שיקחוני למוות, אך אין אני מוצא דבר. אני מוריד את החגורה ממכנסי ומנסה להגיע לחלון, אך החלון גבוה מאד, ליד התקרה, כמעט. סגרתי את הדלת מבפנים ואני מנסה לקשור את החגורה לידית הדלת. את הקצה האחד כבר כרכתי על צוארי ואת השני אני מנסה לקשור לידית.

בינתים נשמעות דפיקות בדלת, ברי לי כי באים לקחתני. אין אני פותח, אבל גם להתאבד קשה בדרך זו. לבסוף פורצים הם את הדלת ורואים אותי כשהחגורה לצוארי. הם מביאים לחדר אסירים נוספים: יחזקאל צימרמן, חיים־יצחק צימרמן, טוביה סוסנסקי, שמואל בלינדר, משה־מרדכי פרץ ועוד כמה ששמותיהם כבר נשכחו ממני. את אלה הביאו זה עתה מלובאן, מקום־שם עבדו בחוָה החקלאית, אולם איחרו להביאם, כי שעת ההוצאה להורג כבר עברה. הנכנסים מספרים, כי ארקה, בנו של ראובן אלפרוביץ, (ראובקה טייבס), מרחוב מיאדל, תקף את השוטר וברח לשדות, בשעה שהובילום, והם ירו אחריו והרגוהו. דעה אחת לכולנו, כי מוטב למות כך, מאשר לעמוד ולחכות לכדור המרצחים. שמואל בלינדר (שמואל פיסל'ס) מוציא סידור'ל קטן, מוצא את פסוקי הוידוי ואנחנו כולנו אומרים אחריו. יודעים אנו, כי עוד מעט ייכנסו לקחתנו. אנחנו כבר נמצאים כאן עת רבה. אנו רואים בעד החלון הקטן, כי אור היום עומם והולך, הערב מתחיל לרדת. שומעים אנחנו צעדים כבדים. הדלת נפתחת וסוֹקוֹלוֹבסקי, סגן מפקד המשטרה, מופיע — בבלורית הנחושת לראשו, בקצף הלבן שעל שפתיו, בעיניו המוצפות מחמת שכרות — והוא אומר:

„אתם, יש לכם מזל, כי נשארתם בחיים ואתה, פונה הוא אלי, לך יש מזל מיוחד, כי התחמקת, אבל מידינו לא תברח. לעת־עתה אתם משוחררים".

הוא מצווה עלינו לצאת וללכת. הוא שואל אם יש לנו דברי ערך — כסף, שעונים — עלינו למסרם לידיו, אך אין בידינו כלום ואנו יוצאים מחדר־המוות. בחוץ היתה כבר אפלה. יצאנו לשדות ולא לבתינו. דממת מוות מסביב, לא אור בחלון, לא אדם חי.

הסתתרתי מאחורי הבתים של שמואל איצ'י הנפח וארצ'יק גוֹצאָ'ס. פתאום הגיע לכאן גם משה־מרדכי פרץ. שכבנו במקום עד שהחשיך מאד. אני נכנסתי, עם לילה לביתו של יוסף אלפרוביץ (בנו של מנדל־חצקל'ס). רעיתו לאה, לבית מייזל, היתה מילדותה חברתה הטובה של אשתי, היא נופלת עלי בבכיה ובנשיקות. כאן נודע לי, מי ומי ההרוגים. שאלתיה על בני משפחתי, והיא מספרת לי, כי אמנם באו לקחתם מהבית, אך הם ברחו בעוד־מועד. לאהל'ה איננה יכולה להבליג על התרגשותה וכל הזמן ממשיכה היא לבכות. היא רוצה לתת לי משהו לאכול, אין אני נוטל דבר, אני רוצה ללכת ולראות את בני משפחתי, והם אינם מניחים לי. יוסף אומר, כי תחילה יצא הוא לסייר את הדרך ולראות מה מתרחש. הוא הלך עם הגנים ולאחר כמה־רגעים חזר והודיע, כי בני משפחתי בבית...

ברגלים כושלות הגעתי לביתי, עכשיו נודע לי, כי את בני הסתירו אצל גויה שכנה, מאחורי הרפת הסתירוהו, כיסוהו בענפים וכך שכב כל היום. אשתי הסתתרה אי־אן בשדות. אמי בראותה אותי התעלפה מהתרגשות. הכול בטוחים היו, כי הובלתי למוות...

שוב יגיעוני ימי מחבואים ומסתרים...

„יהודים חיוניים"

עז וקשה היה החורף של 1942, אך ככל שכפורו צרב יותר, כן מצא לבנו ניחומים. אמנם, עצים להסיק את התנורים כבר לא היו, אך מה ערך להם לסבלותינו הקטנים, מחמת הקור, כנגד התפקיד הגדול שעתיד החורף הקשה למלא במיגור החיה הנאצית בשדות הקרב! כל אחד נשא, איפוא, את עיניו לשמים והתפלל על סופות־שלגים ועל כפור, אשר יכחידו את אנשי הדמים.

שמועות פשטו, כי הרוצחים נסוגים משדות הקרב. היהודים שעבדו בתחנת־הרכבת היו מביאים אתם את הבשורות הטובות. מספרים היו, כי משלוחי צבא גדולים עוברים בדרכם מערבה, כלומר: נסוגים. תושבי הכפרים נצטוו לנקות את השלג מהדרכים לרבצן בחול צהוב. כל יהודי קורניץ חייבים היו לעשות את המלאכה הזאת ואפילו בלילות. עובדים היו בלי חָשָׂך. שוטרים ונוגשים היו רודים בעושי המלאכה, מכים ומענים ללא רחמים. אף־על־פי־כן, נתמלא הלב תקוות: אנחנו נבלה אותם... אפשר כהמן שמפלתו היתה בפורים, תהי גם מפלתו שלו — הצורר החדש... כך שיעשעו את נפשם בעלי האמונה והתקוה שבתוכנו.

רבים מהחרדים צמים היו כל שני וחמישי, אומרים תהילים ובכליון־עינים חיכו לחג הפורים...

מה גדול היה הדיכאון שפקד את יהודי קורניץ בחג הפורים דוקא, בהיוָדע לנו, על ידי ניצלים אחדים מווילייקה, כי הצוררים רצחו את כל תושבי וילייקה היהודים, את אלה אשר שרדו מהשחיטה הראשונה. גם רבים מיהודי קורניץ, שהיו מובלים לעבודת־כפיה בתחנת־הרכבת בווילייקה, אף הם נרצחו שם.

וילייקה, היהודית, אחותנו הצעירה והנאָנה נמחקה לבלי שריד, כמעט.

משהגיעה בשורת־אימים זו, החלו הכל לחפש מפלט: במחילות עפר, במחבואים תת־קרקעיים, בתוך תנורים מסווים, בין קירות כפולים, ועליות־גג — כולם ביקשו מסתור, ובתוכו ציפו לשעת הדין.

למחרת היום (בשושן פורים) היה הכפור לבלתי נשוא, והסכנה גדולה פי כמה ואף־על־פי־כן לא שמנו לב לדבר והיינו רצים זה אל זה להיוודע מי ניצל מווילייקה — בדרך הגנים והשדות שמאחורי הבתים. הגדרות כבר לא היו מזמן — עקרון ועשאון חומר הסקה לתנורים — שוממים היו רחובותינו ויהודים לא נראו בהם.

והנה פשטה ידיעה ע"י הוועד היהודי, כי בעלי מקצוע טובים יילקחו אל „הגיביטס קומיסאר" ואלה, כלומר: „היהודים החיוניים" יבדלו לחיים. החלה מבוכה ומהומה וריצה של תוחלת, כי מי לא ירצה להישאר בחיים?

אני, שלא היה בידי כל מקצוע, נדכאתי מאד — — — זה לי שמונה חדשים שאני מתחמק מעבודות־הכפיה ואילו עתה ביקשתי גם אני למצוא איזה מקצוע שבזכותו אוכל לצאת מאפלת המחבואים ואשאר, אולי, בחיים. אמנם לא היה לי כל אימון בהבטחותיהם, ואף־על־פי־כן, כטובע הנאחז בקש, נאחזתי גם אני באפשרות שניתנה.

לאחר תהיות ארוכות נצנץ בי רעיון: ארשם כבורסקי. חותני מגדל חסיד ז״ל, תמך מאד ברעיון זה. חותני אומר לי שגם הוא יתייצב בפני שץ כבורסקי, יחדיו אולי נצליח ללמוד את המקצוע.

לא היה לי כל מושג במלאכת הבורסקי, ורק זכות אחת עמדה לה, כיון שלחותני היה בית־מלאכה של בורסקי בימי מלחמת העולם הראשונה והיו לו ידיעות כלשהן במקצוע. נאחזתי במלה בורסקי, וכך הלכתי לוועד היהודי, שנמצא בביתו של יחיאל קרמר, בנו של יקותיאל־מאיר, ונרשמתי.

את הדחק במקום לא אוכל לתאר — הכל חיפשו מפלט והצלה והכל באו להירשם כבעלי מקצוע: חנונים, סוחרים ומלמדים הפכו להיות זגגים ונגרים וכו׳ — את כולם רשם ראש־הוועד שץ — יהודי פליט מאוסטריה. שידע את שפת היֶאקים והפך להיות השליט על הציבור האומלל. אין לקנא באותו אדם ששץ נתן בו את עינו לרעה.

לאחר שנדחקתי עם כולם עמדתי לפני שץ, שפני היו לו חדשות לגמרי. הוא רשם אותי כבורסקי והדגיש, כי בשעה 3 אחרי הצהרים יוסעו כל הנרשמים לווילייקה.

רצתי הביתה ליטול משהו לדרך ואף ליטול פרידה ממשפחתי.

דמעות חנקו את גרוני ולבי נצבט בקרבי: ידעתי כי עוד מעט אצטרך להיפרד מבני התינוק, מאשתי היקרה, מאמי וחותנתי.

„לא, החלטתי פתאום, לא אלך! אשאר כאן, ואם נגזר עלינו להיספות ניספה כולנו יחדיו... כל פינה בבית היתה לי יקרה, רק שלוש שנים לאחר נישואי.

פתאום שמעתי את קולה המתייפח של אמי ועמה פרצתי גם אני בבכיה.

„בני, בני, אל תשכח את אמך הגלמודה והאומללה. אל תשכחני בני, את כל שנות אלמנותי הארוכות הקדשתי רק לכם ילדי, רק לכם ילדי... את יענקלה שלי כבר איבדתי, אל תשכחני ילדי.

אתה יחד החלו למרר בבכי אשתי וחותנתי ואני החלטתי: יעבור עלי מה, לא אסע לווילייקה.

אבל כאן נתעורר חותני. הוא אמר: אסור להחמיץ אפשרות של הצלה, אולי יינצל מישהו ע״י כך? אלהים הוא אב רחום, יש לחדול מן הבכיות. בשם אלהים, ארזו משהו ונצא לדרך. כאן גברו זעקותיהם עוד יותר, כולם נצמדו אלי וכמו דבקו בי לבלתי היפרד... עד אשר נכנס ישראל׳קה החייט, הפריד בינינו ואמר, כי השעה כבר מאוחרת ויש להזדרז. אחר־כך יהיה מאוחר מדי. חותני ואני יצאנו מהבית.

ליד בית־היראה, שברחוב מיאַדל, נערכו כל היוצאים, כחיילים בשורות. מסביבנו עמדו קרובים ובני משפחה, שבאו להיפרד, כבשעת לויה.

לבושים במעיליהם השחורים שסרטים אפורים לשרווליהם, במגפיהם המצוחצחים והמבריקים, כשרוביהם לכתפם, שמרו עלינו ה„שקצים", ילידי העיירה, שגדלו אתנו יחדיו, שלמדנו אתם בבית־ספר אחד, ועתה הפכו להיות משתפי־פעולה, רוצחיהם האכזריים של יהודי העיירה. בשורות ערוכות הובילונו דרך כיכר השוק, — והיא שוממת ללא נפש חיה.

הכפור היה גדול, השלג חרק מתחת לרגלים, כמבכה אותנו יללה הרוח... לא אחד מאתנו ספג מהלומה בקתי הרובים של מלווינו. כצאן אדם הובלנו — צאן טבחה. ככל שהתקרבנו לווילייקה גדלה הלמות לבותינו וגם הלמותן של קתי הרובים. מלווינו החלו להכות בנו יותר ויותר.

נכנסנו לעיר — חלונות ודלתות עקורים ופרוצים. כלי־בית ורהיטים שבורים התגלגלו ברחובות, הרוח טילטלה בגדים קרועים. הנה מה שנשאר מווילייקה היהודית, מווילייקה היפה והחיננית.

רק השוטרים הגרמנים בסגיניהם הירוקים־בהירים, בקסדות־הפלדה לראשיהם, בסמלי גולגולת־המת לצואריהם, רק הם שוטטו כאן...

בורסקי וצבָע

מלווינו, שביקשו לשאת חן בעיני המושלים האמיתיים, החלו להכותנו יותר ולהריצנו על פני העיר כולה, למען נראה את החורבן עין בעין. ורק לאחר מכן הביאונו אל „הגיביטס קומיסאר". עמדנו ליד הבנין וציפינו לגזר־הדין האחרון: להתקבל כבעלי־מקצוע או להישלח חזרה לקורניץ. — — —

כבר נשארו מעטים כשהגיע תורי להתייצב בפני היאקה „האָנדל", ימח שמו. מקושט בכל שיקוץ מדיהם כשבידו מקל, מקבל היה את קרבנותיו.

„מה מקצועך?" — צרח אל מולי.

אני משתדל לשוות לעצמי ארשת בטחון ומשיב:

„בורסקי אני."

אני חש את תמהונם של הנוכחים, בני עירי, את השתתפותם בצערי.

„בן כמה אתה?" — נופלת השאלה השניה.

„בן עשרים ושש", — עונה אני.

„כמה שנים אתה עובד במקצוע?"

„שתים עשרה שנה, — עונה אני — יודע אני להתקין עורות לפרוות ועורות לתנעולת."

„לימין!" — רועמת שוב צריחתו.

הפעם דיני לחיים. אותן השאלות ניתכו גם על חותני, אך הוא כבר יהודי בן חמישים־ושש.

„לשמאל!" — רועם האָנדל בצריחתו.

הייתי כהמום. חותני מביט בי מרחוק, רומז אלי בעיניו הדומעות, אך אסור לנו להוציא הגה. כך חתך האָנדל את גורלות האנשים.

בעמדי מהצד, כדי להתבלט ככל האפשר פחות, לא ידעתי אם טוב או רע הדבר

שרימיתי את „האָנדל" ומה יהיה מחר כשאצטרך להוכיח את ידיעותי במקצוע? והנה ראיתי כי התייצב בפני יהודי, שריד אחד מהשחיטה בעיירה ראַקוב. גברתן, גבוה כעוג מלך הבשן, רחב־כתפים, מכורבל בחמילה של איכרים וחגור בחבל — ואף הוא מודיע כי בורסקי הנהו. כמובן, שגם הוא נבחר בין בעלי המקצוע. ואני, כל תקוותי והרהורי היו עתה בו, בבורסקי האמיתי. לאחר המיון ניגש אלי, כחבר למקצוע ואמנם שמחתי עליו מאד. אך כיון שהחל להציע לפני את עזרתו בכל אשר ארצה, ואף החל להוציא מוניטין לכוחותיו הנפלאים ולספר לי, כי הוא חזק כמו ברזל ובכל נכון הוא לעזרני, ובלבד שיוכל להסתובב על ידי, המומחה, משמעתי את זאת חשכו עיני. כל תקוותי כלו ברגע אחד כעשן. אכן, מצא כאן מין את מינו...

עם רדת הערב גדל הקור, השוטרים אספו את כולנו והובילונו, דרך סמטאות, לחורבה אחת וכאן הודיעונו, כי אלה שלא נבחרו יוחזרו מחר לקורניץ. שוב נפגשתי עם חותני. היה זה בליל הפרידה. ישבנו באחת מפינות הבית, על הרצפה הקרה, וחותני החל ללמדני, על רגל אחת, את סודות המקצוע, — שמות ומונחים, שמות כמיקאליים שונים שלא שמעתי עליהם מעודי: באיזה כלים עלי להשתמש, מה עלי לעשות תחילה בעור ומה אחר־כך. נואש הייתי ולא האמנתי כי יש תכלית בדבר, בין כך ובין כך לא אדע את המקצוע, אך הוא איננו מרפה ממני וכמורה עם תלמידו הוא משנן ומפטם אותי ובוחן אם תפסתי את משנתו, אם נקלטה במוחי. הכל שוכבים מסביב ומחייכים: שניים שבינתם נסתרה מן הסתם...

ליל נדודים. אף אחד לא עצם עין. הלילה נמשך כדורי־דורות. והנה עלה כבר הבוקר. צריחת השוטרים היתה האות: וכל שאינם־כשרים סודרו בשורות והוחזרו לקורניץ.

בקצה ויליייקה, לא רחוק מבית־הקברות היהודי, הקימו הרוסים בשעתו צריף גדול, — בית־ספר לילדי עובדים, הצריף כבר היה חרב, כשאר בתי ויליייקה היהודיים — התנורים הרוסים, החלונות והדלתות עקורים ובתוך החדרים שלג שחדר בעד הפרצות. סמוך לצריף היה בית־המטבחיים של ויליייקה, מקום שם שוחרר בכנוּנה כלב גדול ובכל פעם שהיינו עוברים להביא מים חשנו את שניו בבשרנו.

ראשית כל, דאג שץ לציידנו בתיל דוקרני ומיד נצטווינו לגדר את עצמנו סביב־סביב. אני שוכּנתי בחדר אחד עם יוסף צוקרמן, קוֹפל ספקטור ואחיו אליהו, הירשל צימרמן, יחזקאל צימרמן וירמיהו אלפרוביץ, שאיבד את עצמו לדעת, מרוב יאוש.

לב זהב היה לירמיהו וגם ידי זהב, את הכל ידעו ידיו להתקין ודבר לא נבצר ממנו לעשותו. לכל אחד נכון היה לעזור, ללכת באש ובמים. לא ארכו השעות, וירמיהו כבר בנה בחדרנו תנור ובערב מוסק היה התנור להתחמם ולהרתיח קצת מים — כאם רחמניה היה לכולנו.

כל בעלי המקצוע כבר נכנסו לעבודתם — נגרים עושים רהיטים, סנדלרים ותפרים מכינים מגפים, המולת המלאכה ותכונתה נישאת מסביב — חייטים מסגרים — כולם עובדים — —

רק אני וגרשון מראקוב מסתובבים באפס מעשה. הלכתי אל שץ והסברתי לו, כי עבודת הבורסקי מחייבת מקום נפרד מחמת סרחון העורות שהוא גדול ומחמת תהליך המלאכה שהוא אטי, ולפיכך עובר זמן רב עד שהמוצר מוכן. ביקשתיו, על־כן, שיסדר בשבילי בית לחוד שם אוכל לעבד את העורות לפי חוקי המקצוע.

המנהל שץ הבין לרוחי ואמר, כי בקרוב אקבל חומר גלמי כדי להתקין עורות לפרוָה. ואגב, הוא מוסיף, כי במלאכה זו אין סרחון והעבודה מעטה יותר ואפשר לסיימה בשבוע ימים. בהזדמנות זאת פניתי לשץ ואמרתי לו, כי אין אני מסוגל להסתובב באפס מעשה ועד שיושג החומר הגלמי, אולי כדאי שיסדרני בצבעות — מקצוע שהוא נהיר לי מאד. הבקשה הועברה ל„האַנדל" ובעזרת־השם ובזכותו של חברי יוסף צוקרמן, שלא נח ולא שקט ודיבר על לב שאר הצבעים — שיעמדו לימיני ולא יתנוני ליפול — נעשיתי צבעי. גרשון מראקוב היה בינתים לחוטב־עצים ועושה כל עבודה קשה.

נצטווינו לצבוע את ביתו של המנהל גראוואֶ, רוצח לאֶטי שידיו מגואלות בדם יהודי העיירות שבמחוז ויליקה. דירתו נמצאה סמוך לבית־הסוהר. היה זה, כשיצאתי החוצה להביא מים מהבאר, כדי לערבב את הסיד, פונה אני כה וכה לחפש את הבאר... וכמו רעם הממני. ליד בית־הסוהר ראיתי פתאום מדורה גדולה שממנה עולה ריח של גופות שרופים. ליד המדורה עמד איש שלא יכולתי לזהותו ובמוט ארוך היה דוחף את הגוויות השרופות למדורה ושופך עליהן נפט.

כל עוד רוחי בי רצתי אל שאר הצבעים וסיפרתי להם את הדבר. ניגשנו לחלון האחורי וראינו שוב את המראה הנורא. עמדנו כמו המומים ומשותקים. היו אלה שיירי הגופות של רבים מיהודי קורניץ ווילייקה שעדיין לא נשרפו — —

הצעדים החורקים והבּוֹטים של מרצחינו ניתקונו מאימת־המוות בה שרויים היינו, בהביטנו אל מקום המדורה, ושוב התחלנו בעבודה.

חברי הצבעים התיזו עלי מנה גדושה של סיד וצבע שאיראה כוותיק במקצוע וכך המשכתי יחד אתם...

אך מנהלנו שץ לא שכח את מקצועי הראשון. וביום לא עבות אחד הביא, להנָתי, שני „שועלים" להתקין את עורם. בראותי את שני הפגרים־מתים מת גם לבי, סבור הייתי כי סופי קרוב. — גם חברי הצבעים החלו להביט בי בעיני פרידה ורחמים, כאילו היו אומרים:

מה עוד לעשות ולא עשינו למענך? ועכשיו קצרה ידינו...

החילותי לאמץ את כל כוח זכרוני ולהעלות את דברי תורתו של חותני אשר לימדני, על רגל אחת, בשכבנו על הרצפה הקרה בלילה הראשון. שמות של כמיקאלים, סדרי־עבודה וכלי־עבודה. משהו מוכרח אני לעשות ודייה לצרה בשעתה — אם אראה כי אין דבר יוצא מעבודתי, אשתדל לברוח מכאן.

ראשית־כל הבאתי מים והשריתי בהם את שני העורות שעדיין בשר השועלים היה דבוק בהם. הסרחון היה איום. זכרתי את מצוַת חותני — לשתי, שפשפתי ומירקתי עד שנראה העור הלבן והשערות לא נשרו. לאשרי מצאה עבודתי חן בעיני שץ! ושוב דחיתי את מלאך־המוות במעשה מרמה. — — —

בית-מרחץ שאזכרנו

התנאים הסניטאריים היו רעים מאד. לא מקום להתרחץ ולא לבנים להחליף. המכה השלישית, ממכות מצרים, החלה לשלוט בנו שליטה גמורה. יום ולילה הציקה לנו ולא מצאנו מנוחה מפניה. עד שנותני לחמנו החליטו להובילנו לבית־המרחץ.

כל ימי אזכור את המרחץ הזה. תחת משמר של שוטרים הלכנו אל מחוץ לעיר, מקום־שם עמדו קסרקטינים. הובאנו לאולם גדול, שבאחד הקסרקטינים. האולם בלתי מוסק היה. זגוגיות החלונות היו מכוסות קרח. וכאן נצטווינו להתפשט ערומים כביום הולדנו. את כל בגדינו נטלו ושמו בתוך דוד חיטוי.

חילקונו לשתי קבוצות. אני נמצאתי בקבוצה הראשונה. כבמחטים דקר הקור את בשרנו ואנחנו עמדנו ערומים. — החילונו להכות כף־יד בכף־יד, לדפוק ברגלינו, לרוץ ממקום למקום, כדי להתחמם קצת. הרוצחים הסתכלו במראה, צחקו ונהנו.

רע מזה היה משהכניסונו לחדר השני, אל מתחת למזלף שגם מימיו קרים כקרח היו. בחדר זה עמד גרמני אחד, לידו דלי מלא תמיסת־סבון שחורה, מעורבבת עם קארבול, וכל אחד מאתנו, לפני גשתו למזלף, היה נמרח ע״י הגרמני במברשת סיידים טבולה בתמיסה, — לכל מלוא גופו. התמיסה הסריחה וגופותינו בערו מהסיבון המיוחד, מהקרבול והקור, כאילו הוצלפו בשרביטים של ברזל.

בעמדנו כך, ערומים ומחכים להישלח אל מתחת למזלף, שמענו פתאום קול זעקה: „דליקה, הצילו! דליקה!" המהומה והמבוכה גדלו, אנשים נחפזו זה מעל זה להציל. העשן השחור והמתאבך חינק וצרב את עינינו, והשוטרים הגרמנים מגרשים את כולנו ערומים החוצה לכבות בשלג את השריפה.

סיפרו כי הממונה על חיטוי בגדינו טירון היה והוא טעה בכוונו את מחוגי השעון של דוד־החיטוי וכך פרצה השריפה. ושמא בכוָנה עשו כך?

כל הבגדים של אנשי הקבוצה הראשונה נשרפו. עתה נתעוררה השאלה כיצד נשוב הביתה? לא היתה ברירה, אלא לקחת מבגדיהם של אנשי הקבוצה השניה — אחד נתן את מכנסיו, ונשאר בתחתוניו בלבד, אחד נתן ערדלים ונשאר באנפילאות, אחד נתן מקטורן ואחד סדין, וכך החזירו את כולנו הביתה — שדי־שחת נראים ודאי יפים מאתנו. הובילונו דרך רחובות ווילייקה כשאנו מרוחים בתמיסת הסבון השחורה והמסריחה, קפואים ומדוכאים. הצחוק של העוברים והשבים ליוונו כל הדרך. ילדים רצו אחרינו והטילו בנו כדורי שלג, אגב חירופים וגידופים. מעינינו זלגו דמעות של דם. הלכנו וראשינו שחוחים לארץ ללא רצון להמשיך ולחיות...

יחדיו עם משפחותינו

כבר יותר משלושה חדשים שאנו מנותקים מהמשפחות. פעמים נקבל קצת מזונות מקורניץ ופעמים גם מכתב קצר, אשר נקרא בו בנשימה עצורה ובלב נוקף: החדשות כרגיל: גזירות, רציחות ועינויים — כבר נשחטו כל יהודי העיירות שבסביבה. כלום נישאר אנחנו?

והנה הגיעתנו ידיעה, ע״י שץ, כי רשות תינתן להעביר לווילייקה את

משפחותיהם של „היהודים החיוניים". גם בקורניץ נודע הדבר. הנשים והילדים כבר החלו להתכונן לדרך. כביכול עתידים הם להפליג אל חופי הזהב. שאר יהודי העיירה, המעונים והמיואשים, ראו אותם כאנשים ששפר עליהם חלקם.

ביום א׳ בבוקר שלח אלינו מושל המחוז את המלווים, להוליכנו לקורניץ, כדי להביא משם את המשפחות. בראש בני־לויתנו היה השוטר, איש־הדמים, שאין אני זוכר את שמו, אבל כינויו היה „הצולע", עושה־תנורים, תושב ווילייקה (אחרי השחרור זכיתי לראותו תלוי ליד ביתו). לאכזריותו לא היה גבול, ובראותנו אותו, כמעט שפרחה נשמתנו.

הה, כמה קשתה עלינו הכניסה אל עיר מולדתנו, הפגישה עם תושביה הנוצרים, המתהלכים בני־חורין, מלובשים בביזת היהודים ובעיניהם לגלוג של זדון.

האם יהיה בכוחי לתאר את הפגישה והפרידה מאלה שבאו ללוותנו? את צחוק הגויים, את צריחת השוטרים, את היאוש הקודר של היהודים העומדים בשוק עקורים ושבורים? הנה עולים בזכרוני דברי אמי היקרה בפרידתנו האחרונה:

„ילדי היקרים, אנחנו נותנים לכם את שנות חיינו, הישארו, לפחות, אתם בחיים והינצלו וספרו על השמדתנו".

הסב ושתי הסבתות נצמדו אל נכדם הקטן בקול בכי גדול והמראה היה קורע לב. אך תושבי קורניץ, הגויים והשוטרים למיניהם, מלווים את מראה־החרדות בלעג ובניבול־פה. השוטרים צורחים ומאיצים בנו. אנו זזים לדרך ומאחרינו גוועת ההתייפחות ובכי התמרורים — — —

בווילייקה נשלחו גם נשינו לעבודה — כל בוקר השכם היו יוצאות לנקות רחובות, לגרף את השלג, לנקות בתי־כסא, להוביל עצים לבתי־הגרמנים. — בחורף רתומות כסוסים לעגלה ובקיץ לעגלת חורף — כדי להתעלל, לבזות ולהשפיל. ילדינו מלוכלכים, רעבים, קרועים ובלואים, היו נשארים בצריף לבדם, בכל פעם היו יוצאים אל גדר־התיל להשקיף אם הוריהם שבים. שץ הודיע לנו כי נמויין מחדש והכשרים לעבודה ישוכנו בצריף אחר, קרוב יותר לממונה עלינו. לכאן יובאו עובדים חדשים מקורניץ וממקומות אחרים, בהנהלתו של צינסטאנג — תושב קורניץ.

שץ כבר יודע, כי לא צבע אני ולא בורסקי. עכשיו ירצה ודאי להיפטר ממני. לאחר מתן שוחד, פרוטקציה ותחנונים הסכים בכל זאת להשאירני עם העובדים הכשרים.

סמוך לבית־החולים העירוני, עמד בית נטוש, שדייריו שולחו ע"י הרוסים לסיביר. כ־8 חדרים היו בבית זה ובהם צופפו עכשיו כ־115 איש — נשים וילדים. הדחק היה איום, אך השמירה עלינו לא היתה משום־מה חמורה. דרך חצר בית־החולים היתה מתגנבת ובאה אלי, מפעם לפעם, אחותי חנהל׳ה, שהשתייכה לקבוצת צינסטאנג.

בימים אלה יש והאיר את פנינו חיוך של קורת־רוח: הדבר היה כשהנגרים סיפרו על עבודתם הנעימה בזמן האחרון: היאֶקים החלו להזמין בכמות גדלה והולכת מפעם לפעם... א ר ו נ ו ת ־ מ ת י ם: „דאס מאכן די מערדערישע פארטיזאנען,

זיי מארדן אונזערע סאלדאטן". הה, מה טוב היה לשמוע מפיהם ממש את הדברים האלה!.. רוח חדשה היתה מפעמת אותנו: לברוח אל היער, להזדרז ולברוח...

רע מזה היה המצב במחנה צינסטאנג, שם הובאו ילדים, רובם מקורניץ ומיעוטם מאיליה, מיאדל, סמורגון, קאבילניק ודאלהינוב...

האַנדל נתאווה פתאום להכין מגרש־ספורט. את הילדים האלה היה מעביד בפרך: יושבים היו כל היום ומכתתים לבֵנים לחצץ, מהבוקר עד האחר בלילה, ואת החצץ היו כובשים על פני המגרש בגלגל־ענק של ביטון, שמן הדין היה למשכו במכונה או בסוסים. אל גלגל זה היו רותמים את הילדים — אחינו ואחיותנו הרכים והם היו מטלטלים אותו על פני המגרש. הה, כמה דם ודמעות רוה אותו מגרש בעטיו של משגיח הדמים גאדי! עד היום אזכור את פסי הדם על גוה של חנהל'ה אחותי. — מצליפותיו של משגיח זה, בשעה שהיא שטפה את הרצפות בחדריו.

השחיטה בקורניץ

שלושה ימים לפני ראש־השנה תש"ג הגיעתנו, ע"י הנוצרים, הידיעה המחרידה על השחיטה שנערכה ביהודי קורניץ. — בקצה רחוב מיאַדל.

תחילה סירבנו להאמין. הן שמועות כאלו כבר פשטו כמה פעמים ונתבדו, אולם הפעם היתה זאת, להןתנו, האמת המרה.

עוד היו עמנו מכתבים שקיבלנו תמול־שלשום, הוצאנום ובכינו עליהם, נשקנו את האותיות שנכתבו בידי יקירינו. לעבוד כבר לא יכולנו. המומים היינו ומדוכאים לעפר. לא עברה עת רבה ולווילייקה הובאו בעגלות בגדיהם וחפציהם של יהודי קורניץ. נשינו חייבות היו למיינם, בגדי־גברים, בגדי נשים, נעלי ילדים וכו'. פעמים היו מכירות ומוצאות את בגדי קרוביהן, אך בשעת העבודה אסור היה לגלות סימני דיכאון, יאוש או אבל. מנין שאבו כוחות־נפש, וכיצד יכלו לעמוד בכל אלה? גם לילדינו הקטנים כבר נודע הדבר...

באותו לילה לא עצם אף אחד עין — ליל־נדודים ומספד. גדול היה הבכי, קרענו קריעה, תלשנו את שערות ראשינו, וישבנו לארץ וביכינו את קדושינו היקרים. הבודדים שבינינו, אלה שלא היו להם משפחות, אמרו: נברח מפה, עתה הן גלויה וברורה כונתם, ומי שמסרב לברוח ישאר כאן ויאבד בידי התלינים. אך היו בינינו שהזכירו את החורף הממשמש ובא:

„היכן נברח עם ילדים קטנים?"

אחרים כנגד זה התנחמו, כי היאַקים בונים כאן אולם־תיאטרון גדול ולפיכך הם צריכים אותנו שישה חדשים לכל הפחות. ועם בוא האביב נראה משהו לעשות.

ליל דמעות ויאוש קודר, עד שהגיע הבוקר ויצאנו לעבודה. — צללי־אדם.

היו ניצולים מהשחיטה שבאו לווילייקה ונכנסו בהסתר למחנה של צינסטאנג והסתתרו בו. אל מחננו אנו קשה היתה הכניסה, שץ שמר בשבע עינים...

יום אחד, הדבר היה בשעות הצהרים, נכנסתי לאורוה כדי ליטול קצת מים להסקה. פתאום שמעתי, מעל הקרשים שליד הגג, רשרוש מוזר. תחילה סבור הייתי כי חתול שם, אולם משנשנה הרשרוש הבינותי, כי לא חתול שם אלא איש מסתתר. קראתי בקול:

„מי שם?!"

אך אין תשובה. אולי מבקש מי שהוא להתאבד — אמרתי בלבי. יצאתי מהאורוה לקרוא לאחד האנשים. וכאן עוצרת אותי גיטל קופלוביץ, אשתו של דוד התפר, ואומרת לי:

„אל תרוץ לשום מקום!" ובד־בבד לוחשת לי סוד, כי אחותה דבושקה (אשתו של אליהו־חיים אלפרוביץ), הובאה לכאן לפני כמה ימים ע"י איגנאַלה בירוק, גוי מקורניץ, חבויה בעגלת קש, והיא מסתתרת כאן, באורוה, ואין איש יודע דבר.

דבושקה יורדת ממקום סתרה ומתחילה לבכות ולהפציר בי שלא אגלה לאיש, אולי יעלה בידה, במשך הזמן, להשפיע על שץ שישאירנה במקום.

דבושקה יפת־התואר, עם החן המובהק של בת־ישראל; הה, כמה תמימים היו בעיני דבריה. אמרתי לה:

„דבושקהל'ה, אל תשארי כאן, ברחי אל היער, תמצאי אנשים אשר יעזרו לך ותשארי בחיים. למען השם, אל תשארי כאן!"

הלב בכה בקרבי, כמו להכעיס היתה היא כפורחת ביפיה הבלתי רגיל. ואמנם לקחה שץ כמשרתת, אבל, זמן רב לא ארך הדבר, רק יצאה פעם לעבודה מחוץ למחנה, מיד הכירוה תושבי קורניץ הגויים והלשינו עליה, כי היא ברחה מהשחיטה ומתגוררת כאן, שלא כחוק.

לעת ערב הופיעו שניים מרוצחי הס.ס., נכנסו למחנה, מצאוה ולקחוה אתם, אולם למחרת שוחררה. היינו מאושרים לראותה חיה בינינו. אמרנו לה:

„דבושקהל'ה ברחי מכאן מיד!"

„לאן אברח? — התחננה בעינים דומעות, — הן קלסתר פני יעיד עלי בכל מקום, כי יהודיה אני. אשאר ליד אחותי, בין כך ובין כך אבודה אני".

למחרת הופיעו מחדש שני הרוצחים ומצאוה. לשוא בכתה וביקשה רחמים — — — שבועיים החזיקוה בבית־הסוהר שם עונתה ע"י כל רוצחי המקום ואחר־כך, יחד עם איטקה חדש, נורתה ע"י הרוצח גראוואָ, מאחורי בית־הסוהר.

האקדח

להתחפש כגויים, דבר זה בלתי אפשרי היה. כמעט לרובנו קלסתר־פנים יהודי. ואף־על־פי־כן, החלטתי להוריד את הטלאי הצהוב ואת סמלי מגן־דוד שהיו תפורים אחד אל חזה הבגד ואחד על הגב, להתלבש ככל האדם וכך לצאת בגנבה מהמחנה ולבוא אל הגויים המכרים שלנו — בשעה שהרהרתי במטרת לכתי היה פחדי נפוג. ואמנם, יצאתי להשיג נשק לפני בריחתי ליער. את הדרכים הכרתי היטב. באתי אל מכר אחד, גוי מווילייקה — והוא הבטיח לציידני בנשק.

כמה וכמה פעמים הייתי בביתו, ובכל פעם שבתי מיואש, כיון שהיה דוחה את הדבר מיום ליום, ובכל פעם היה מעלה את המחיר. עד שפעם העלה אותי אל עליית הגג ושם נתן לי את ה„סחורה". מרוב שמחה התחלתי לנשק את ידיו, אבל הוא לא הסתפק בנשיקות וביקש ממני תוספת — עור למגפים ורק חסד עשה עמי שלא תבע את העור מיד, והסכים שאשאר חייב לו, ואפרע את חובי לכשירווח לי. במטלית כרך

את האקדח, קשר אותו לרגלי, סגולה נגד בדיקה אפשרית. לבי הלם משמחה והתרגשות וכך הגעתי אל המחנה. את סודי סיפרתי לחברי יוסף צוקרמן, גם עיניו אורו משמחה, אולם בהלכות נשק היה מומחה ממש כמוני. ידעתי שהרצל אלפרוביץ שירת בשעתו בצבא ולו נהיר ודאי משהו בתורה זו, אך מה נדהמתי כשהרצל הודיעני שאפילו לנסות את האקדח ולבחון אותו אין כל אפשרות, כי חסרה בו המחסנית עם הכדורים. ואכן שבת משושי ויהיה לצער נוקב.

אולם עד מהרה התאוששתי, והכל בזכותו של קוֹפֶּל׳ה ספקטור שידים מבורכות היו לו, ידי אומן וידע ליצור יש מאין. בידיו נעשה האקדח לכלי ממש. הוא התקין לו מחסנית והכלי פעל לפי כל החוקים והדיקדוקים. עתה חסרו לי רק כדורים. החלה פרשה חדשה של ריצות ונדודים כדי למצוא כדורים 7,65 מ״מ. שבעתי הבטחות מאת גויים מכרים. מבטיחים היו ודוחים מיום ליום. סוף־סוף השגתי 3 כדורים.

חיסול מחנה צינסטאנג

ב־5.11.1942 בא אלינו לביקור ממינסק מושל רוסיה הלבנה „קובה״, הממונה על מסעי ההשמדה של יהודי רוסיה הלבנה. היום היה ערפלי, גשם דקיק דלף. כבר יצאנו לעבודה ובחיפזון הוחזרנו למחנה, מוקפים שוטרים: ליטאים וביאלורוסים.

עתה הקיץ ודאי קצנו — אמרנו בלבנו. לברוח מכאן פירושו — מוות. כל אחד עושה את חשבון־נפשו, רבים אומרים וידוי...

ופתאום מנסר קול של שץ:

„כולכם לעבודה, אף אחד אל יישאר במחנה!״

דחופים ובהולים החלו הכל לרוץ לסדנאות — הנגרים לנגריה, הסנדלרים לסנדלריה — המלאכה לוהטת ורק אני ואחי לצרה, גרשון מראקוב מסתובבים אובדי־עצה ולא נמצא מקום. פתאום נזכרתי כי נותר עמי עור של שועל. חיש מהר, בדרכים צדדיות, רצתי לחדר, נטלתי את העור וביקשתי לחזור. בשל מראה פני וריצתי המבוהלת חשדו בי משום־מה הנשים, כי נטלתי נשק ואני מבקש להתנקש בחיי „קובה״.

כולן ניצבו בפתח, וחסמו בפני את הדרך, התחילו לערוך בי בדיקה ממש ואף להתחנן, שלא אעיז לעשות את המעשה. ביגיעה רבה עלה בידי להרגיען ולהוכיח להן, כי רק את העור נטלתי ואני הולך לסדנה...

והנה נכנס רב־הטבחים קובה — הוא וקומיסאר האיזור שמידט בראש ועמם בני לויה — כנופית מרצחים, כולם חמושים כמו לקרב.

כהרף עין הפכתי את „השועל״, — השערות כלפי פנים והעור החלק כלפי חוץ, שמתיו על סדן של עץ, כעין אימום גדול, שהוכן בעוד־מועד ובסכין קהה למחצה התחלתי לגרד, כביכול, לשפשף ולענות את עור „השועל״. הדריכות שלנו והפחד הלכו וגדלו בשמענו את ההמולה האכזרית מאחרי הדלת ואת חריקת מגפיהם האכזריים.

תנועת המלאכה בסדנאות היתה גדולה — תיקתוק ושיפשוף, קרקוש וקשקוש — מי בפטיש ומי במשור, מי בעץ ומי בברזל. אלי הוא ניגש האחרון. הסתכל בי

ובמלאכתי במבט של ביטול ושמע את הסברתי. לבי מת בקרבי, עד שזכיתי לרגע שהם יסתלקו ונשמתי לרוָחה.

המחנה שלנו יצא מן הביקור רק בפחד, אולם את המחנה של צינסטאנג פקד קובה לחסל.

באחת השבתות, השכם בבוקר, עוד לא הספקנו לפרק את מתקני המשכבים שלנו ולהוציאם החוצה והנה הגיעו אלינו בבהלה גדולה שתי ילדות, אחותו של שלום החייט מקריביץ והאשקה, בתו של ישראל־דוד מרחוב קוסיטה. שערותיהן פרועות ועיניהן הפוכות ומזרות אימה ובדברים מתלעלעים ומתייפחים סיפרו את אשר קרה במחנה צינסטאנג:

עם חשכה הוציאו הרוצחים את כל ילדי המחנה ובמכוניות משא הובילום אל החורשה שליד בית־הקברות היהודי ורצחו את כולם.

שוב הקיפו יללות ותמרורים את ציבורנו הקטן. לי הן היה חלק גדול באסון החדש — אחותי היחידה, בת־הזקונים שלנו — חנהל׳ה — — —

ברגלים כושלות הלכנו אותו יום לעבודה. בסדנה של הנגרים, שבקומה השניה, אפשר היה לראות, בעד החלונות, את העשן השחור המתמר מעבר לבית־הקברות היהודי. — — —

שוב נתגבר באנשים רצון הבריחה. הבודדים הודיעו:

„אנחנו נברח מכאן, עוד היום נברח, לא ניספה בגלל המשפחות המטופלות. הביטו לעשן, — צעקו הם — הביטו וראו, בשר מבשרכם נשרף שם. אל מה תצפו כאן? עוד מעט ויביאו את בגדיהם למיון, אבל מי ימיין את הבגדים שלכם, מי?"

„אכן הצדק אתם" — אומרים גם בעלי המשפחה...

אך ישנם בינינו מבעלי־המקצוע המובהקים שמאמינים ומקווים, כי אנחנו נחוצים להם לפחות עד הפסח — תיאטרון בונים כאן היאֶקים ועבודתנו הכרחית להם. ואלה אינם מניחים. הם מאיימים כי בכוח יעצרונו. בריחתנו תמיט שואה על הכל. תוכנית סודית נערכה לברוח היום, בשבת. כיון שהשמירה ביום זה איננה קפדנית ביותר, הם טרודים בהכנות ליום א׳ — יום הפגרא שלהם, מי יתן והיה זה יום הפגירה שלהם. ואמנם, כ־20 איש ברחו באותו יום. מהם זכורים לי: חצקל צימרמן, טוביה קופלוביץ, משה־לייזר טורוב, חלוינה טורוב.

ברי היה כי נקמת הגרמנים בוא תבוא. נשים קראו לבעליהן:

„מה אתם יושבים, תברחו גם אתם! יש להציל מה שאפשר!"

הלבשנו את הילדים במעט הבגדים שהיו אתנו ועמדנו מוכנים, כמו בבית־נתיבות עם צרורות קטנים ביד.

הנה הגיע שץ מנהלנו ועמו בשורה „טובה", כי שום רעה לא תאונה לנו, שום מעשה־נקמה, כן הבטיח לו המושל. כיון שאנו כולנו „יהודים חיוניים" הננו. ועל כן סבור הוא כי נזכה לצאת בשלום מהמלחמה — — —

לא היתה לנו כל אמונה בהבטחות. ידענו כי כזבים יפיח ותו לא, אך הפחד לצאת ביום חורף אל העולם הזר והעוין, עם ילדים קטנים, ולקראת החורף סייע להשלותנו בשוא ולהישאר בינתים.

ביום ב׳ נשלחו כל הנשים לפרוק מהמכוניות את הבגדים, הנעלים ושאר מטלטלים, שנותרו מהמחנה של צינסטאנג. כצללים שבו נשינו האומללות אותו יום מהעבודה, אך כל השערים נעולים היו — שערי רחמים ושערי נקמות. היינו חרסים שבורים, ללא כוח לעשות משהו.

קברנים היינו

ימים רבים כבר עברו מאז חוסל מחנהו של צינסטאנג. הזמן היה זוחל אט־אט ובלב עממה איזו תקוה קלושה — אולי נזכה להגיע עד לאביב ואז, אם ירצה השם, נברח מכאן. הבשורות מהחזית עודדונו. עתה כבר נתנו היאָקים את דעתם גם לפולנים, משתפי־הפעולה העיקריים, לבערם מן הארץ. אפילו כמרים היו מביאים לבית־הסוהר בווילייקה והיו מחסלים אותם בבור משותף. מיוחסים אחרים, שראו את עצמם פאַטריוטים גרמניים מובהקים ושפכו את דמינו יום־יום גם עליהם עברה הכוס. הדעה בין תושבי הארץ, הגויים, היתה, כי הגרמנים כבר נוהגים אתנו כמו עם היהודים ויש משהו לעשות כנגד זה.

אבל עד שתבוא הנחמה תצא הנשמה, כמאמר הבריות. ואמנם, מה נדכאתי בהיקראי פתאום על־ידי מנהלנו שץ, אני ועוד שבעה גברים. היה זה ביום בוקר אחד, השעה עדיין מוקדמת מאד, ולא היה אפילו סיפק בידי להיפרד מאשתי ומבני הקטן וכל סיכוי להתחמק לא היה — מיד הקיפונו שוטרים ביאֶלורוסים מזויינים במקלעים, מלובשים בסגיניהם השחורים שסרטים אפורים לשרווליהם. פקדו עלינו לקחת אתים לחפירה. הנה הקיץ הקץ גם עלינו... חשב כל אחד בלבו. לכרות קברים לעצמנו מובלים אנחנו.

כדרכם תמיד העמידונו זוגות־זוגות והוליכונו בכיוון לבית־הקברות היהודי. המקום היה ידוע לנו. איצ׳קה לאה׳ס, שהיה בן זוגי, כל־כך מדוכא ותשוש, שאין רגליו נשמעות לו, אני לוחש לו:

„איצ׳קה, אם יצוו עלינו לחפור קברים, נברח מיד: יירו בנו, לכל הפחות, בזמן הבריחה, ואל נקבל בשקט את הדין.

אנו מוסרים זה לזה בלחש את הדבר.

גרשון מראקוב, חברי למקצוע, אומר: באת שבידי, ארצח, לכל הפחות, אחד מהם. אחתוך אותו לשנים, מלמעלה למטה, ואחר־כך אמות גם אני. ואמנם, בר־יכולת היה לעשות את הדבר הזה ולאו דוקא באת, בכף ידו בלבד היה כוחו יפה לבצע את הדבר.

הגויים תושבי המקום, מסתכלים בנו בחיוך. השוטרים הביאֶלורוסיים נחת־רוח להם והם מתלוצצים:

„נו, תמסרו דרישת שלום בעולם־האמת לשאר היהודים..״

כך הביאונו קרוב לבית־הקברות היהודי — שדה־ההריגה לאחינו ולאחיותינו — תושבי קורניץ. שנַים מהשוטרים מתרחקים קצת, לחפש משהו. עלינו מצווים לשבת על האדמה ושלושה שוטרים ניצבים כמשמר ומתרים בנו:

„כל המנסה לברוח יומת במקום״.

שינינו מנקשות, אף־על־פי שהיום לא היה קר. גשם דק טפטף וערפלים פושרים התנשאו מהאדמה. הנה מצווים עלינו לקום וללכת אתם...

מישהו אומר להם:

„על מה תענו אותנו, אם רצונכם להרגנו עשו זאת מיד".

שוטר אחד מווילייקה, סנדלר לשעבר, שלמד את המקצוע אצל יהודים, אומר לנו בניבול פה שאין להביאו בכתב, כי תחילה עלינו להטמין את שרידי הגויות שנשארו מהמחנה שכבר חוסל, והם מאיימים במגיפה על ווילייקה ואחר־כך יבוא גם תורנו.

את מראה הזוָעה שנתגלה, לא בכוחי לתארו. וסבור אני כי אין גם בכוח מישהו לתאר אותו. עד היום ניצב הוא בכל אימיו לנגד עיני.

היה שם בית־מרחץ קטן וחרב. בארובה, שחציה הרוסה, תקוע היה שלד של בן־אדם, אין זאת כי חש לו מפלט, בשעת הרצח, אל הארובה, וכאן מצאו המוות. בשדה מסביב לבית־המרחץ מפוזרים היו קרעי גופות, מכורסמים ודאי ע"י כלבים וזאבי לילה. ענן של עורבים שחורים כיסה את המקום, עורבים כארבה לרוב. שומה היה עלינו לערוך אתם קרב כדי להבריחם. מחנק הריחות היה לבלתי נשוא, והשוטרים הרשו לנו לקשור את חטמינו ופיותינו בסמרטוטים. לא יכולנו בשום פנים לעבוד, אך השוטרים איימו להמיתנו אם לא נמשיך.

„נביא לכאן עובדים אחרים שיקברו גם אתכם!"

הם התחילו להכותנו בקתי הרובים ושוב ניגשנו למלאכה. כמה מהם ערוכים היו מרחוק במשמר. בד־בבד גם ידענו, יש בעבודתנו האיומה משום מצוָה, שכן מביאים אנחנו לקבר־ישראל את יקירינו. בכוחותינו האחרונים התחלנו לאסוף את שרידי הגויות ולשימן בתוך הבור אשר חפרנו.

אפשר היה לזהות, אי־פה־ושם, לפי קרעי הבגדים שנותרו, את שם המת. כאן הכרתי את וולוול מרקמן, מרחוב סמורגון, אשר ניצל מהשחיטה בקורניץ, ואחר־כך הגיע למחנה צינסטאנג, ובהפצרות מרובות ניתן לו להיכנס למחנה, לפי גדלו הכרתיו ולפי האדרת שלו והצוארון...

אני ידעתי, כי במקום זה נמצאת גם אחותי היקרה חנהל'ה. אולי אמצא איזה שריד ממנה ואביאה במו ידי לקבר־ישראל. אני מחפש בין בלואי הבגדים. הנה כבר הכרתי יהודי אחד מסמורגון, שמעון דאנישבסקי, שעבד יחד אתי בצבעות — הכרתיו לפי פרנָתו הקצרה והקרועה, לפי מגפי הגומי והמכנסים שהיו מלאים כתמי סיד וצבע, כבר קברתי אותו והתחלתי שוב לחפש ופתאום — — — חנהל'ה שלי! — — — גופה היה בלי ראש ובלי ידים, לפי מעילה הכחול הכרתיה, המעיל קרוע היה ומגואל בדם — גם את החגורה הכרתי. עתה לא היה בי כבר כל כוח להבליג. נפלתי לארץ, ונצמדתי אל השריד היקר מגופה, והתחלתי לקרוע את בגדי, לתלוש את שערות ראשי ולהתייפח בקולות־אימים. חברי לעבודה החלו לנתקני בכוח מגופה, השוטרים ידעו והבינו מה נתרחש כאן, שדעתי כמעט ונטרפה, — עתה הרחיקוני מהקבר והשכיבוני על האדמה. את העבודה המשיכו חברי בלעדי. הייתי

כל־כך תשוש, כי בשובנו, לא יכולתי להניע את רגלי וחייבים היו לתמוך בי, וכך הגענו אל המחנה...

הידיעה שהבאנו ממה שעשינו באותו יום וממה שעבר עלינו היה כמלח על הפצעים הפתוחים.

למען הבריחה

ויכוחים רבים וחיכוכים רבים נתגלעו בינינו — הדעות נחלקו; כיצד להכריח את מנהלנו שץ לסיים את הקאריירה שלו ולהתחיל, יחד אתנו, לחפש דרכים ואמצעים לברוח היערה. קשה היה לנו, המסורים למרותו, לשכנעו — כי לא נישא חן בעיני המרצחים להשאירנו בחיים בגלל עבודתנו המסורה.

לשץ היו תומכים מבין העובדים בעלי המקצוע המובהקים, שלא רצו ללכת ליער, והאמינו, כי גורלם ייחרץ לטובה (כולם ניספו יום לפני השחרור בווילייקה. השאירו פתק בתוך הקיר, בו מבקשים הם, כי יאמרו „קדיש" אחריהם). לאחר ויכוחים ואף איומים עלה בידינו לבחור ועד שיפעל למען הבריחה. בוועד נכנסו מרדכי אלפרוביץ (בנו של הֶוֶס, עכשיו בישראל) הרצל אלפרוביץ ז"ל, יוסף צוקרמן (עכשיו בישראל), קופל ספקטור ז"ל, מנהלנו שץ, יונה ריאַר (מסגר מאיליה, עכשיו בישראל) ואני — כותב השורות.

המשימה היתה קשה — כיצד להוציא מכאן את הילדים והנשים. הושמעו כמה דעות, אך בלתי ממשיות וקשות לביצוע. כבר נתהוות בינינו קשר עם אלה שברחו בעת חיסול מחנה צינסטאנג — הוראותיהם היו לא להישאר במחנה, אפילו רגע נוסף, כי המחנה פירושו מוות. הם הודיעונו, כי עלינו להשיג בכל דרך נשק, כי היוצאים ליער צריכים נשק. את ההוראות היינו מקבלים מפעם לפעם ע"י איכר אחד מכפר נאוויקי, 20 קילומטר מקורניץ. כינויו של איכר זה בפינו היה „הַזָקֵן". זקן חום היה לו ומסורק למשעי, לרגליו „לפצ'ות", עטוף במעיל גדול, לצווארו צלבים, והליכותיו בטוחות ושקטות. בפניו הטובים, בעיניו הכחולות והנוחות היה בשבילנו כעין גילוי של מלאך מושיע, הוא היה מביא לנו חדשות מהקרבות, מפיח בנו תקוָה, מספר על הפארטיזאנים ועיקר דבריו: שנברח מכאן, ביערות נישאר בחיים. היינו מוסרים לידיו כל מה שהיה אתנו למשמרת.

מופלא היה בעינינו. היה זה מקרה נדיר למצוא באותו זמן נוצרי כזה. הוא היה מתגנב לתוך מחננו ומסכן את חייו. המוות ארב לו על כל צעד.

ההכנות ליער הן במלוא המרץ. אנו מתקינים סוליות כפולות למגפים. מהשמיכות, בהן היינו מתכסים, התחלנו לתפור בגדים חמים, מכינים אנחנו לבנים, תופרים תרמילים בתוכם נשים חוטים, מחטים ודברים שיש בהם תועלת בחיי היער. מתכוננים כמו לנסיעה לאמריקה. מי יתן ולא נאחר, חס ושלום, את המועד. חוששים היינו שמא יקדים מישהו ויצא בטרם מועד, במקרה כזה אבודים כל השאר. מפני פחדו רבים שמא אקדים, אפילו ילדי הקטן בן השלוש היה מתחנן:

„אבאל'ה, תיקח גם אותי ליער, גם אני רוצה לחיות".

כך היה אומר כל פעם שלבשתי את המקטורן שלי, לצאת אל בתי הגויים, בדבר

הכנותי. לבי היה בוכה בקרבי בשמעי את דבריו ובכל פעם צריך הייתי לשדלו ולשכנעו, כי יוצא אני וחוזר.

שץ כבר נוכח לדעת, כי עבודת הפרך שלנו לא תציל אותו, כי גם יומו בוא יבוא. הוא ידע היטב, כי רוב אנשי המחנה דעתם לברוח מכאן. ובכל זאת חששתי מאד לגלות לו את דבר הנשק, אך כיון שידעתי, כי יש לו קשר עם פאלקסדויטשאָ אחד, ששנא מאד את ההיטלריסטים, גיליתי לו את הדבר. הלה אמנם שלח לי אחר־כך ע״י שץ 60 כדור בשביל האקדח, וכן אקדח בשביל יוסף צוקרמן, תמורת תשלום. למצוא גרמני כזה היה מקרה בלתי רגיל. תמיד היה מתרה בנו:

„ברחו ליער, מפלתם של ההיטלריסטים הרוצחים קרובה, ברחו ליערות, כאן לא תשארו בחיים". גם יונה ריאָר, מאיליה, הצטייד באקדח, אך בזמן הבריחה לא הספיק לקחתו.

פעמי האביב ניכרים ולבנו מתמלא תקוות טובות. כל אחד היה מסתכל בענפי העצים, למצוא בהם סימני לבלוב. לאחר יום־העבודה הקשה הרעב והפחדים, היינו מתכנסים בלילות יחדיו והציר האחד שעליו נסבו תמיד שיחותינו היה דבר ההתחמקות מכאן והעיקר כיצד להוציא את הנשים והילדים.

למרבה הפורענות נמצאת העיירה ווילייקה במצב גיאוגראפי שהקשה מאד על הבריחה. חלק גדול ממנה מוקף על־ידי הנהר ויליה. מצפון עברה מסילת־הברזל שהיתה נשמרת ע״י הגרמנים. ודוקא את הצד הזה מוכרחים היינו לעבור, כדי להגיע אל היערות הגדולים שבסביבת קורניץ.

לאחר השחיטה בקורניץ, אסף גראוואָ את שארית הפליטה (גראוואָ נהרג במוקש שהתפוצץ כשטייל בכרכרה עם אשתו וילדו. המתנקשים היו פארטיזאנים) והביאם לחצר בית־הסוהר, מקום שליטתו. שם סידר אותם לפי מקצועותיהם, בצריף גדול, ואף כפועלים שחורים העסיקם. גם מהעיירות איליה, קריביץ, סמורגון, אושמנה, ווישנבה, ועיירות אחרות הביא בעלי מקצוע למפעלו. מספרם היה כ־30 איש, כולם בודדים, ללא ילדים — גברים ובהם כמה נשים. אנחנו ידענו על הימצאם שם וגם הם ידעו עלינו. ברצותם לבוא עמנו במגע, היו מוצאים נימוקים שונים, — שחסרים להם, כביכול, כלי־עבודה, אותם ישיגו אצלנו. וכך היו נפגשים אתנו.

באורח זה היינו מקבלים ידיעות על המתרחש. אזכור מקרה אחד: זה היה בבוקר של יום ראשון, הפעמון כבר קרא לעבודה ואנו מוכנים לצאת ופתאום רואה אני מישהו גבה־קומה מלובש בסגין כחול־כהה שכפתוריו מנצנצים — סבורים היינו כי שאָרנגוביץ הוא, את שמו המשוקץ ואת סגינו הכיר כל יהודי מקורניץ ומהסביבה. היה זה „שקץ" מהכפר קאסצ׳יניאָביץ׳, שזקופים על חשבונו עשרות מעשי־רצח ביהודים. בראותנו, כי הלה מתקרב התחילו הכול לברוח מהמקום. אך לא שאָרנגוביץ היה זה, אלא מאיר אלפרוביץ, בנה של רשקה יוד׳ס. בראותו אותנו מסתלקים החל לקרוא ביידיש. כולנו הקפנו אותו והתחלנו לשאול: כיצד זה שייך

לך מאיר הסגין של שאָרנגוביץ, כלום שוטר היית לנאצים הארורים? ומאיר סיפר כי אתמול רצחו הגרמנים את שאָרנגוביץ, עושה־דברם, והוא נצטווה משום־מה להוריד מעליו את הסגין וללבשו. אולי נזכה לנקום בכל הצוררים. — הלואי ואזכה גם לקבור את גראוואָ הצורר. — סיים מאיר את דבריו.

בדומה למאיר באנו במגע גם עם יהודים אחרים שביקשו לברוח, גם הם חיכו לאביב. מצבם היה קשה יותר משלנו. פחות חופש, פחות מזון ויותר עינויים — ואף־על־פי־כן, אחדים מהם ניצלו.

לווילייקה הובאו מבאראנוביץ כ־5000 יהודים, רק גברים, שרידי השחיטות מעיירות שונות. לקחום באמתלה, כי מובילים אותם לרוסיה, לשם עבודה פרודוק־טיבית. שיכנו אותם בצריף גדול ליד תחנת־הרכבת — צריף שהרוסים בנוהו כאמבר לאיחסון תבואה מכל הסביבה. רק קצת קש היו מפוזרים להם על הקרקע, העמידו כמה תנורי ברזל וכאן התגוררו. לאכול נתנו להם מעט מאד, כל עזרה סאניטרית לא ניתנה להם. מחלות פשטו ביניהם, ורבים מהם היו מתים יום־יום ואף נרצחים ע"י הגרמנים.

עיקר עבודתם היה ניקוי מסילת־הברזל, העמסת קרונות ופירוקם. גם עם אלה היה לנו מגע, אמנם רופף יותר. פגישותינו אתם נתקיימו בשעה שנשלחנו, מטעם המנהל שלנו, לתחנת־הרכבת, כדי לפרוק בשבילו פחמים, וכאן היינו „חוטפים" שיחת־עראי. אמרנו להם: ברחו היערה, מסרנו להם את שמות היערות והכפרים, מקום שם נמצאים יהודים ופארטיזאנים. הושטנו להם עזרה כלשהי, היינו מביאים להם חתיכות ארג, סדינים, לשם חבישת הפצעים בעיקר. גם אצלם, כמו אצלנו, נחלקו הדעות: מהם שאמרו להמשיך בעבודה, עד בוא מועד, ומהם שאמרו לברוח היערה. אך היד הרצחנית היתה בהם יום־יום. והם פחתו והלכו ורק מעטים־מעטים הצליחו לברוח היערה. וכמה מאלה נשארו, אמנם, בחיים.

גורלם של מומחים

בווילייקה גופה נשארו כמה משפחות שנימנו עם ה„יהודים החיוניים". אלה הם הרצענים — שלושה אחים עם משפחותיהם, מאַלאַשקביץ, עושה הסבון, שמוקלר מוכר הברזל, שנעשה אצל הגרמנים לזגג, שימשלביץ, רופא־השנים (הוא נשאר בחיים ונמצא ברוסיה), יאשטשאב הרופא הווטרינאָרי עם אשתו, ילדם ואחות הרופא. אלה נשארו בבתיהם עם רכושם, אך הם לא־שיעשעו את עצמם בשוא וידעו, כי יומם יבוא. אנחנו נסתייענו בהם והם עזרו לנו ככל שידם השיגה. לולא מאלאשקביץ לא היתה בידינו חתיכת סבון לרחיצה. הרצענים נתנו לנו עורות, גם הרופא הווטרינארי עזר לנו. היה להם מגע עם הרבה נוצרים ועל ידיהם נודע גם לנו, מהמתרחש בסביבה ובעולם.

מלבד המשפחות הנזכרות לעיל היו גם מומחים אחרים, שהגויים לא יכלו ללמוד את מלאכתם. עם אלה נמנו אוספי העשבים למיניהם, עשבי המרפא, ששימשו בעיקר חומר־גלם לתעשיה הפארמאצבטית הגרמנית. הגיעו לכאן סוחרים מגרמניה שארגנו את הענף הזה והכל בסיסמה: „יהודים חיוניים". בין אלה היו ניצולים מהשחיטה

בקורניץ: גרשון איישיסקי, אשתו וילדיו, קאנטור ומשפחתו. קאנטור ברח תחילה ליער, אך לא יכול היה לעמוד בתנאים הקשים, לא רצה להיאבק בהם ושב לווילייקה. עמו שב גם חותנו, מנדל קאַנטרוֹביץ. הם הועסקו בעשבי המרפא. אנחנו, טינא היתה בלבנו עליהם. בשבילנו היה היער אידיאל, משאת־נפש והנה באים אלה ומחללים את משאת־נפשנו. אך עם כולם היה לנו מגע.

מהמכתבים ש„הזקן" היה מביא אלינו עלתה קריאה אחת: הביאו נשק, הביאו כדורים, אל תתמהמהו, צאו אל היער, הצילו את חייכם! בקראנו את המכתבים האלה היינו רועדים מרוב התרגשות. כל אחד מאתנו היה מחפש להשיג כדור ותרמיל. לפני בואו של „הזקן", היה הרצל אלפרוביץ נוטל לוחות של 2 צאָל פותח בצדם חריץ עמוק, בתוכו היינו מטמינים את הכדורים ולאחר מכן היה מכסה את המקום החרוץ ברפפה, מקציע אותם מהצדדים, מלכלך את הלוחות בעפר לבל יוכּר הדבק והיה מטיל אותם באחד המקומות בחצר בית־החולים אשר גבל עם המחנה שלנו. „הזקן" היה מהלך אט־אט על־פני החצר, משל כי מחפש הוא ומחטט למצוא שיירים באשפה ועם שאר גרוטאות היה מניח בעגלה גם את הלוחות והיה מוביל אותם לאחינו ביער. — קראנו להם „לוחות של נקמה".

הרבה לא שלחנו מ„הסחורה" הזאת, גם מטעם הסכנה וגם בגלל המחסור בכדורים... האביב מתקרב ואנו יושבים כעל גחלים לוחשות, כל יום כמוהו כדורי־דורות.

הרצענים מולייקה ידעו היטב, כי סופם קרוב וגורלם ייחרץ — ולא לחסד. תלמידיהם כבר למדו את מלאכתם והם לא ייבדלו לטובה. הם החליטו, איפוא, לצאת אל היער. יציאתם ליער היתה ברכוש גדול ומשופעת בכל טוב. מלובשים ומתופרים ואתם כסף ודברי ערך. מכריהם, בין הכפריים, היו רבים וכולנו קינאנו בהם, שמחנו ואף פחדנו. חרדתנו באותו יום היתה גדולה מאד — סבורים היינו, כי יבולע לנו על־ידי כך ואפשר כי גורלנו ייחרץ.

אולם הדבר הסתיים ללא תקלות. לבתיהם הכניסו את תלמידיהם והפחד שכך. שמחנו מאד לצעדם זה, שכן היה זה כסם־חיים להשקפתם של אלה אשר הטיפו ללכת ליער. היינו מדברים בהם ומספרים, כי לכולם יש נשק, קושרים כתרים להם: בחורים כארזים, אחד־אחד, שכל הדרכים היו נהירות להם ותושבי הכפרים ידועים.

לא ארכו הימים ותדהמה ירדה עלינו — נכנס למחננו הבכור מבין האחים; מחופש כאיכר, שלא יכירוהו. מתברר, כי הוא שב כצייר־שליח מאחיו, כדי לבקש מאת הרוצח כי יתן לו לחסות בצל נותני לחמו מתמול־שלשום. הוא בא לבקש רחמים על שני אחיו הנותרים שעשו מעשי אוילת, שסיבתה בשמועות־האימים שהשוטרים הפיצו, כי מתנכלים להמיתם, ועתה מתחרטים הם על הצעד הפזיז — הוא בא איפוא לבקש סליחה ומחילה.

ראינוהו כאדם שנטרפה דעתו. צדקה היינו עושים עם שני האחים ומשפחותיהם אילו הרגנוהו בבואו אלינו, לפני שהלך אל השלטונות. אילו עשינו כך היו ודאי נשארות בחיים משפחותיהם. סיפוריו, אולי, נכונים היו, כי הקשיים ביער איומים

וכל תקוותיהם היו לאל. אך בשבילנו היו כל אלה דברים של הבאי. אנחנו רק ירקנו אל פניו, הזהרנו אותו שלא יהין לעשות את הצעד הזה, כי על אף הקשיים עליו לשוב היערה ולהתענות בהם, אך הוא סירב לשמוע בקולנו.

למתנגדי היער היה זה מופת חותך לצדקת דעתם. צאו וראו, רצענים אלה שבני־חיל ובעלי־רכוש הם. ואף על פי כן, לא יכלו לעמוד בתנאי היער, אתם לא כל שכן. ואמנם היתה זאת מכת מוות בשבילנו. גדולה היתה האכזבה ואזלת היד. בכל זאת התעודדנו והשבנו למתריסים — ובהם גם מנהלנו שץ שרוחו נפלה למראה השבים מהיער — חיו בנימוקיכם החותכים עד בוא יום פקודתכם, אנו לא נישאר כאן ונצא ליער.

לגרמנים הסב כל הענין נחת־רוח — עתה כבר לא יחלמו שאר היהודים על היער. הם הרשו לשלוש משפחות הרצענים לשוב, מחדש החלו במלאכתם. אחד, יוסף נורמאן, שהלך יחד אתם, לא שב. הוא מצא קשר אל שאר היהודים ונותר בחיים. יום אחד שללו הגרמנים את זכויותיו של שימשלביץ ושל הרופא הווטרינאַרי והעבירום למחנה צינסטאנג, אך אלה הצליחו לברוח בעוד־מועד וניצלו. לא עברו ימים רבים והגרמנים רצחו את שלושת הרצענים ומשפחותיהם.

ביום הבריחה

היה זה יום ד׳ בשבוע, 18 במרץ 1943. יום בהיר וצח. בצהרי היום כבר חיממה השמש היטב, מפתילי הקרח שהשתלשלו מהגגות, כגדילים של מפה, כבר טפטפו טיפות מים. השלג התמסמס פה ושם והיה לשלוליות, האדמה השחורה נתערטלה ובישרה את בוא האביב. ריחות נעימים פשטו ולבותינו החולים ביקשו מרפא, נתמלאו יצרי חיים. בקנאה הבטנו אל תושבי המקום, הגויים, המתהלכים בני־חורין, נהנים מזיו העולם ורק אנחנו עדיין נתונים בכף אויבינו, צפויים לטבח.

איזה רגש פנימי, שלא אדע פשרו, פיתני לא לצאת היום לעבודה. העזתי פנים כנגד שץ ולא יצאתי לתחנת־הרכבת להעמיס את הפחמים בשביל בית־החולים ורק נשארתי בחצר־בית־החולים כדי לעבוד בפירוק. באותו יום לא יכולתי לעבוד. כל מַעינַי נתונים היו ב„לוחות־הנקמה״ שהיו מוטלים בירכתי חצר בית־החולים. דרוך הייתי לבואו של ה„זקן״ לקחתם.

מביט אני על סביבותי, מחפש וסוקר. העובדים לא ידעו אל מה נכספים מבטי. רק שמואל אשכנזי, בנה של ציפה האלמנה, יודע את הסוד והוא עונה לאלה שתמהים למצב־רוחי המוזר ואומר:

„הניחו לו, אין הוא היום בקו הבריאות!״

בצהרים מצאתי את „הזקן״ במחנה גופא. כיצד נכנס ולא ראיתיו? חידה לי. הוא הביא מכתב ובו דרישת־שלום לכול והוראה להיות מוכנים ליציאה ביום השבת הבא. מעבר למסילת־הברזל תחכינה לנו עגלות לקחת את הנשים והילדים. אלינו תבוא נוצריה צעירה אשר תעזור לנו לברוח. הה לבנו ביקש לצהול מעוצם השמחה, רצינו לנשק את רגליו של המבשר היקר. סבי, זכרונו לברכה, היה ודאי אומר — כי אין זה אלא גילוי אליהו הנביא. העתרנו עליו ברכות, דבריו הלבביים

נגעו עד הלב, אך ידענו, כי אסור לו להשתהות כאן. אני נפרד מעליו ומאחל להתראות בביתו. הוא יוצא במשעול צדדי ואני שב למלאכת הפירוק. לבי הולם מרוב שמחה. בכליון־עינים מחכה אני לבוא הערב, כדי לספר לחברים הבאים מהעבודה את הבשורה המשמחת.

„הזקן" משוטט עדיין בחצר, נוטל מיני גרוטאות ולאחר מכן את „לוחות הנקמה", הכל עבר בשלום ואני שב למחנה. בעד הפרצה שבגדר בא בעקבותי גם שמואל אשכנזי ושמחתנו רבה.

אך חיש־מהר נתערבב עלינו העולם. — —

מעשה שהיה כך היה: נמצא אי־מי במחנה, שידע את סוד הלוחות והכדורים המועברים בהם, והוא גילה את הסוד גם לאשתו. וכטבע הדברים סיפרה האשה את הסוד לאשה אחרת. משנטל „הזקן" את הקרשים ויצא מהחצר ראינו כי ניגש אליו שוטר ביאֵלורוסי אחד, אמר לו משהו והובילו בכיוון ל־ס.ד. — אחר־כך נתברר שלא היה זה כלל וכלל מאסר. השוטר לקחו לביתו, כדי להעביר את אשתו שחלתה לבית־החולים. אולם כאן, במחנה, סבורים היו כי „הזקן" נאסר. האשה, שסוד הלוחות היה ידוע לה, לא יכלה עתה לשלוט בעצמה ואימה גדולה אחזתה. היא רצה לחדרה, תפסה את ילדיה והחלה לצעוק, כי עוד מעט יבואו ויהרגו את כולנו. ולא זו בלבד, היא רצה גם לסדנת הנגרים והודיעה את הבשורה האיומה. חיש מהר הקיפה הבהלה את כולם. משנודע הדבר לשץ, תפס הלה את אקדחו ואת מעילו הקצר וברח. אני ושמואל אשכנזי נשארנו כמשותקים ולא ידענו מה לעשות. את אשר נתרחש באלה רגעים אין בכוחי לתאר. עד היום ימות לבי בזכרי את הדברים.

תחילה רציתי לעמוד בפרץ ולהשקיט את הרוחות, אולם חיש מהר נוכחתי, כי מה שמתחולל, כמוהו כשטפון גדול אשר יחיש ויציף אותי אם לא אציל את עצמי. רצתי מיד אל אשתי וקראתי:

„רוזה, טלי מהר את הילד ורוצי אל נאוואשאבה!"

היתה זאת נוצריה מווילייקה שהבטיחה לנו להושיט את עזרתה בשעת צרה. משפחה זאת עזרה לי הרבה, עודדתני ואף סייעה בידי להשיג נשק.

נטלתי את האקדח מהמטמורה שלו, את הכדורים שהיו במקום אחר לא הספקתי לקחת. היו אתי רק הכדורים שנשארו במחסנית. משכתי על רגלי את המגפים החדשים והפרוָה הקצרה, שאר הדברים שהכינותי לקראת היער, כבר לא הספקתי ליטול. ברגעים הספורים לא שכחתי את חברי המסור, יוסף צוקרמן, שכה רבות עזר לי במחנה זה. מיהרתי וציוויתי גם לאשתו שתרוץ יחד עם אשתי אל הנוצריה נאוואשאבה. יוסף עצמו עבד אותה שעה בצבעות, לא הרחק מהמחנה, וכבר חששתי לרוץ אליו בדרך הרגילה. קפצתי, איפוא, בעד הגדר מעל לחוטים כדי להודיעו.

בסדנה מצאתי את אליהו־משה הצבע והוא אמר לי, כי יוסף הלך להביא צבע. אמרתי גם לו, כי ימהר ויברח פן מאוחר יהיה בעוד כמה רגעים. אני שב למחנה

לראות אם יוסף כבר נמצא שם, וכאן מספרת לי רוזה, כי יוסף, אשתו ובנם כבר ברחו. הם רצו לקחתה, אך היא מחכה לי.

התחלתי לצעוק עליה:

„מדוע חיכית לי? מהרי והורידי את הסימנים ואת הטלאי״ — ואגב כך תולש אני את כל אלה מעל בגדיה ומצווה עליה למהר ולרוץ. בני הקטן מתחנן בפני:

„אבאל׳ה, בוא אתי, קח אותי!״

רגע נדהמתי מהחלטתי לשלוח אותם לבד, אך מיד ידעתי כי זו הדרך הטובה, ואין בלתה, כי אסור ללכת יחדיו. והרי עוד מעט ניפגש אצל נאוואשאבה.

הלכתי עם המדרכה. ידי בכיס הפרוָה וכפי לופתת את האקדח. אם מישהו יעצרני אירה בו מיד — זאת החלטתי. אנשי המחנה נתפזרו לכל הרוחות, בדרכי פגשתי את יצחק אלפרוביץ ואת אשתו בת־שבע ושני ילדיהם. יצחק הלך ובידו אֵת, כביכול לעבודה יוצא הוא, אך כמה מגוחך הדבר ללכת לעבודה עם שני תינוקות.

אני עובר עליהם ואומר מבלי להתעכב:

„אתם עורכים טיול או בורחים? קחו כל אחד ילד, ברחו כל אחד לחוד ולא יחד״.

אני עובר ליד צריף מגורינו הראשון שכה הרבה התעניתי בו. מכאן לוקחה למוות אחותי חנהל׳ה. מרחוק רואה אני חבורה גדולה של חיילים גרמנים עסוקים בתרגילי התעמלות. כלום אשוב על עקבותי? לא! החלטתי להמשיך את דרכי. הגרמנים שטופים בתרגיליהם ולא ישימו לב אלי. ואמנם כך היה. ואני המשכתי לביתה של הנוצריה.

הנה אני עומד ליד הפשפש של החצר, אולם לתהדמתי הגדולה סגור הפשפש מבפנים ומתוך הבית, בעד החלון, שומע אני את קולה המצטדק של נאוואשאבה בספרה, כי בשום פנים לא יכלה לתת לאשתי להיכנס, כיון שהגרמנים עומדים מנגד והדבר עלול היה להמיט שואה על ביתה. היא מציעה לי לרוץ אל החורש שמרחוק, שם אמצא ודאי את אשתי ואגב כך סוגרת היא את החלון.

על גבול המסילה

לא עת לשקול בדעתי, כל רגע יקר — אני הולך ולבי מר עלי מהכשלונות האיומים, מהתכניות שהושמו לאל. הנה הגעתי אל החורש, היום פונה לערוב. עם ערב נתקשה שוב השלג ואני הולך בין הארנים הצעירים. אני מסתכל בשלג, אולי אמצא עקבות. מתרוצץ אני ממקום למקום ומחפש — לבי מייסרני: מדוע זה נפרדתי מעל אשתי ובני? מדוע סמכתי על הגויה ועל הבטחותיה, אתייסר וגם אתנחם: משמע כי הגיעו לחורש, והגרמנים לא תפסום. פתאום יגיעני קול צעדים. אני מתחבא מאחורי שיח ומקשיב. האקדח לפות בכף ידי. שפת יידיש אני שומע: דוד קופילוֹביץ ואשתו, שתי בנותיהם ובנם מיצ׳קה. שמחתם רבתה. סוף־סוף פגשו את מישהו. אני שואלם, אם ראו את אשתי, אך אין הם יודעים דבר. גיטל, רעיתו של דוד, אשת־חיל מטיבה, אומרת, כי עלינו לרוץ עכשיו ולעבור את מסילת־הברזל, אם נעבור את המסילה צחוק נצחק להם...

מרחוק נשמעים רעמי התפוצצויות, קולות יריה. אני משיב ואומר, כי לא ארוץ, עלי למצוא את אשתי ובני ומלבד זאת, מסוכן הדבר לרוץ עכשיו לשם, כינן שהגרמנים הגבירו ודאי את השמירה עם בריחתנו. אך גיטל אינה שועה להסברתי ואינה זזה מדעתה. הם נפרדים מעלי ורגע אני נמלך בלבי: שמא בכל זאת הצדק אתם? אפשר כי אשתי פגשה את מישהו וכבר הלכה בכיוון למסילת־הברזל? אני מחליט ללכת. מרחיב אני את צעדי, משיגם והולך אתם.

מסילת־הברזל אינה רחוקה מכאן, בקצה החורש. השטח שליד המסילה מבוֹרא. העצים והשיחים נעקרו ועכשיו הכול גלוי כאן לעין, כדי להקל על השומרים את מלאכת השמירה. שוב נשמעות יריות מכיוון המסילה. אני אומר לגיטל:

„הקשיבי, גיטל, מה רבות היריות!" אולם היא תקיפה בדעתה ועונה לי, כי רק נדמה לי הדבר, היריות באות מכיוון הפוך לגמרי — טעות שמיעה. הילדים נבהלים ונראים כאֵילות קטנות. בגדיהם כבר קצרים וצרים מכפי מידתם. אכן, גדול גדלו בתקופת המחנה. שיניהם נוקשות מקור ומפחד. אני מבחין מרחוק, על פני המסילה, צללית־אדם משוטטת אנה ואנה. חרש אני מצביע על הצללית לגיטל: אולם כל ההוכחות הן לריק. דוד אומר: מה טוב היה אילולא כבר נמצאנו מעבר למסילה, משם, כ־150 מטר מכאן, לכל הפחות.

לאחר שהיריות פסקו ונשתלטה דממה מסביב, אומרת גיטל:

„עכשיו הזמן לרוץ ולעבור את המסילה!"

אין היא חוככת הרבה בדעתה. אומרת ועושה — וכבר יוצאת לדרך, ראשונה הולכת היא, כמפקד העובר לפני מחנהו. אחריה הולך בנה מיצ׳קה. אני מנסה להסביר לה מחדש, כי אם לעבור יש לעשות את הדבר בזחילה או בשפיפה רבה, אולם לא בקומה זקופה. אמנם קשה לזחול על פני האדמה הקפואה והקשה, המשובשת בענפים כרותים, אך אין ברירה, ואסור להעמיד את החיים בסכנה... וכל דברי לריק.

פתאום פולחת את האויר יריה חדה, וכבר אשמע אנחותיו של מיצ׳קה:

„אי, אבא, אמא!"

מיד נפלתי ונצמדתי לארץ, בתוך שלולית מים שקפאה במקצת, אולם ידי מורמת כלשהו ובה האקדח שלא להרטיבו. אני קורא להם:

„היצמדו לאדמה, לאדמה!"

אך אין שומע לי. כולם כאחד חשו להציל את הבן. ולרוצחים מעל המסילה היתה מטרה ברורה. עתה לא ראיתי דבר, רק קולות קוראים שמעתי:

„הצילו!"

בשארית כוחותי, על גחוני, נמשכתי כנחש וחזרתי אל החורש, נחבל ורטוב עד מוח עצמותי. כשנמצאתי כבר בין העצים התחלתי להחיש את צעדי ולהתרחק מהמקום. עם ערב גובר הכפור, בגדי הרטובים קופאים עלי, שיני נוקשות ואני רץ משיח אל שיח. פתאום מבחין אני מעין רשרוש על פני השלג. אני מקשיב, קול ילד:

„קר לי בידים, אבא, אנחנו נמצא את אמא ואת ראובן־דוד?"

אני מתקרב ורואה את איצ׳קה לאה׳ס, הוא יצחק אלפרוביץ, מחטט באת בתוך

האדמה. מנסה להתחפר? בראותו אותי נדהם כל־כך, עד כי השליך את האת ותפס את הילד והתחיל לברוח.

„יצחק! — אני קורא אליו — למה תברח?"

והנה הכירני וקרב אלי. אני שואלו על אשתי וילדי והוא שואלני על אשתו וילדו. אנחנו נשארים מתחת לשיח, מלחשים בדממה, מה נעשה עתה. אני מספר לו מכל אשר קרה לדוד התפר ולמשפחתו, אני מזהירו שלא ילך למסילת־הברזל. פתאום נשמע מרחוק קול גרמני:

„רעכטס לינקס!"

אנחנו מתחילים לברוח מכאן. יצחק והילד כבר נעלמו מעיני. קולות הגרמנים אינם נשמעים עתה, אך מטח היריות גובר והולך.

שכבתי לבדי וביריות שמסביב עלתה פתאום מחשבה בלבי: הן לא יריתי אף פעם באקדחי, שמא אין הוא יורה כלל. אנסה עתה. בתוך מטח היריות שמסביב לא תיבדל יריתי שלי. מכל התחמושת שאגרתי במשך הזמן, הספקתי לקחת רק את הכדורים שהיו בתוך האקדח, 6 כדורים במחסנית וכדור אחד בקנה. לחצתי על ההדק והאקדח ירה...

מצד המסילה מגיע רחש צעדים מלווים אנחות־דברים:

„אלהים, ראה מה עוללת לנו, לכם אבא אמא, כבר טוב יותר, אתם את הכל כבר עברתם!"

אני מחדד את מבטי, תחילה אראה כעין צל על פני השלג, ולאט־לאט מסתמנת במטושטש דמות אדם: מעיל כהה, גוף נמוך ובמגפים, שערות פרועות — אשה היא זאת והיא צולעת בלכתה — דינקה ספקטור! היא נעצרת המומה ונבהלת. רגע זעה היא לכאן ולכאן ומיד כורעת היא ונופלת:

„איפה אני כאן?" — קוראת היא כמתעלפת.

השלג מסביבה אדום היה מהדם שניגר מרגלה. והדם מוסיף להינגר, ללא מעצור. פשטתי את כותנתי, קרעתי שרוול אחד והדקתי בו את הפצע. התחלתי לטשטש את העקבות, ככל שיכולתי והעברתי אותה למקום אחר.

היא מספרת שיחד עם רבים מעובדי המחנה היא עברה כבר את מסילת־הברזל ומעבר המסילה, משם, נתקלו בגרמנים שירו על כל הבורחים. היא מספרת מי הם אלה שברחו אתה ומי ההרוגים. כיצד נשארה בחיים אין היא יודעת. עכשיו מסתבר לה כי במקום לרוץ לכיוון קורניץ עברה היא שוב את המסילה וחזרה לווילייקה. את אשתי ובני לא ראתה. אני שם שלג לפצעה. חרש מתעוותת היא מעצמת הכאבים. אני מהרהר, כי אצטרך לתלוש את השרוול השני מהכותונת. ופתאום שוב אקשיב רחש צעדים — הפעם מהירים הצעדים, קצרים וקצובים. אני מציץ ממקום מחבואי ורואה את דובה אלפרוביץ. המעיל פתוח, השערות פרועות. אני קורא לה, היא נעצרת. תחילה לא ראתה אותי, אני קורא בשנית והיא משגיחה בי. מרוב התרגשות התחילה לבכות. גם דעתה היא כי מחוץ לווילייקה תימצא, מעבר למסילת הברזל, בדרך לקורניץ.

עתה יושבים אנחנו שלושה ביחד, תשושי כוח, מיואשים, התכנית שלנו: עם

רדת הלילה לעבור את המסילה. מבין העצים אפשר היה לראות את הדרך המובילה לכפר אוסיפוביץ. מרחוק רואה אני מישהו רוכב על אפנים, אני מתקרב לדרך, הרוכב באפנים הוא איכר מכיר שלי, בימי הסובייטים עבדנו יחדיו. הוא מברך אותי לשלום ואומר לי בקיצור, כי אלך לצד השני של החורש, כיון שהגרמנים מתקרבים לחורשה. הוא מברכני וממהר להסתלק.

אני שב אל הנערות ומספר להן. אנחנו מחליטים לעבור איך שהוא את הדרך בכיוון למולודצנה. כאֵביה של דינקה איומים, אני ודובקה תומכים בה ומתקרבים לדרך. פתאום שומעים אנחנו שעטת סוסים, קולותיהם של שוטרים ביאֵלורוסים וליטאים, אנחנו נופלים ונצמדים לאדמה. נכנסים שוב בין השיחים. אני לופת את האקדח בכפי. נכון לכל צרה שלא תבוא. הנה נראם מרחוק, נשמע את קולותיהם ודיבוריהם. החלטנו להתאבד אם ניווכח כי אפסה תקוה. דינקה מפצירה בי, כי אירה בה תחילה, כיון שהיא פצועה, בין כך ובין כך לא תישאר בחיים. דובה מבקשת שאירה בה תחילה. כעל גחלים לוחשות שוכבים אנחנו מתחת לשיח. חש אני כי שערות ראשי סמרו.

שלושתנו קודחים ברגעים הספורים שנשארו לנו לחיות. דינקה כל כך רועדת בשעת דיבורה, כאילו היתה מגמגמת. אני סוקר מרחוק את דרך הרוצחים, כל תנועה, לבל אאחר, חס ושלום, ולבל אפול בידיהם חי. רגע אחד וכבר ביקשתי ללחוץ על ההדק, אבל דינקה עוצרת בידי.

„אולי תחכה עוד רגע אחד ?"

דובה לוחשת באזני :

„הן רואה אתה. כי הם עולים ממש עלינו. מה אתה מחכה ?"

והיא מושכת ממני את האקדח.

אני משגיח, כי השוטר שהלך בכיוון אלינו פונה ומימין יותר ויותר, המתיחות תפוג אט־אט, המחפשים מתרחקים מאתנו, תקוה קלושה מתחילה לבצבץ ולהאיר. שמא ? ! הכנופיה התרחקה יותר ויותר, קולותיהם עוממים והולכים, עד שהם אובדים. הערב מאפיל והולך, הקור מתגבר.

פגישה בחצות

חיכינו לרדת הלילה, כדי לעבור את המסילה, אולם גם כאן איתרע מזלנו, הלילה היה בהיר מאד, הלבנה האירה במלוא נגהה, לבנות השלג מרצדת ומבהיקה. נשארנו שכובים על הקרקע, בגדינו קפאו ונתקשו. אני מסתכל בשעוני, השעה כבר 10. עתה נלך מכאן, הרעב מענה אותי. אני מסייע לדינקה לקום. צמודה היא לקרקע ולא תוכל לזוז, אני מנסה לעודדה, כי תאמץ את שארית כוחותיה ותלך אתנו לעבור את המסילה. ברי לי, כי להישאר כאן עד מחר, פירושו מוות. כאן ניתפס ע"י הגרמנים או ע"י תושבי המקום הנוצרים.

מבין העצים הדלילים של החורש נראים מרחוק אורות הבתים, מקום שם יושבים בני־אדם לבטח במעונותיהם. אנו הולכים והשלג חורק מתחת לרגלינו. הדבר מרגיז אותנו מאד. הפחד גדול. כל עץ חשוד כאורב במסתרים. כבר הגענו

לקצה החורש. התכנסנו מתחת לשיח ואנו סוקרים את מסילת־הברזל. כ־50 מטר היא מאתנו. פתאום מתנשאת אש אדומה למעלה, אחריה אש ירוקה וצבעים אחרים. אכן, שוקדים הם על משמרתם, הרוצחים, ואינם ישנים. אנו עוברים למקום אחר ורואים על המסילה צללי אדם, שומעים אנו את קול דיבורם, אך להבין את הנאמר קשה. השעה כבר 12 והשומרים ערים עדיין. פתאום שומעים אנחנו מרחוק כאילו פיצוחים על השלג, כנשבר מתחת לרגלים. צמודים אנחנו לאדמה, מחרישים ונבהלים. כלום חיפוש יערכו הגרמנים בשעה מאוחרת כל־כך? ושמא יהודים הם המחפשים דרך כמונו?

הדריכות רבה, מרחוק מתגלים הקסרקטינים של הצבא הפולני לשעבר. רואים אנו את הדגל האדום וצלב הקרס. שני צללים מתנועעים אל עבר הקסרקטין. ברי לנו, כי אלה הם שומרים שירדו ממשמרתם. פתאום נעצרים הצללים, רגע קל, ושבים כלעומת שבאו. ושוב משתהים כנמלכים בדעתם, כמחפשים דרך. נעקרתי ממקומי, בלי לחשב את מעשי. איזו ודאות נכנסה בלבי, כי אלה הם יהודים, תועי דרך, כמונו ממש...

אני מתחיל לרוץ מתל לתל ואחרי הנערות שחוששות לאבדני. שני הצללים שמעו ודאי את רחש צעדינו, נעצרו במקום מבלי דעת מה יעשו, גם אני נעצר וממתין. קול אשה קורא אלי:

„אל תירו!"

כמו זרם חשמל עברני, הכרתי את הקול, אך תחילה נאלמתי ולא יכולתי להוציא הגה. עד שאזרתי את כל כוחותי וקראתי: „רוזה!" בני הכירני מיד.

„אבא!" — קורא הוא, ניתק מידי אמא ורץ לקראתי. נצמדנו שלושתנו זה אל זה. כרענו לאדמה ובכינו מהתרגשות. הצל השני היתה בת־שבע, אשתו של יצחק אלפרוביץ. דובקה ודינה התחבקו עם בת־שבע וילדיה.

אני מספר לבת־שבע, כי בשעה חמש לפנות ערב היה כאן, בחורש זה, יצחק בעלה עם הבן, אך נעלמו ממני.

אני נושא את בני בזרועותי. כפות ידיו הקטנות חובקות אותי חזק:

„עתה לא נעזוב אותך, אבא, עתה נהיה אתך"...

הה, אתי בטוח הוא יותר, ומאמין כי בכוחי להגן עליו... חיי נעשו לי עתה יקרים יותר, שוב יש לי בשביל מי לחיות. עלי להיאבק ולהיחלץ מהמקום.

המסילה, המסילה — כיצד לעבור את מסילת־הברזל ולהימצא מעברה השני? השעה כבר אחת וחצי. בני קשור אל גבי במטפחת הגדולה של אשתי, ידי חפשיות, כדי שאוכל לפעול בשעת הצורך. אגב הליכה לוחש הילד באזני ומספר, כי גרמני תפס אותו ואת אמא ואמא אמרה לגרמני, כי איננה יהודיה והוא הניח להם ללכת והם הלכו אל נאוואשאבה, אך היא לא נתנה להם להיכנס לביתה...

עד שעה שלוש שוטטנו וחיפשנו אפשרות של מעבר, אך השמירה על המסילה היתה חזקה.

בזכות רצפה כפולה

שכבנו על השלג, בלי דעת אנה אנחנו באים, ופתאום נתעוררה בי מחשבה שלכאורה היתה אוילית וחסרת־שחר. ואני מגלה אותה לפני הציבור הקטן שלי:

„אנחנו נשוב לווילייקה!"

הן מסתכלות בי כבמטורף. — „קח ורצח אותנו פה, לפני שאתה מובילנו לווילייקה". — אני מסביר להן כי אסור לנו להישאר כאן ליום המחרת, כי לעבור את המסילה אין כל סיכויים הלילה. עתה מפרש אני את תכניתי: כיון שאנו לא רחוקים מהצריף של מחנה צינסטאנג, שחציו הרוס והוא עומד בשממונו, נתכנס לתוכו ונשהה בו במשך היום. הזכרתי להן, כי בצריף זה ישנה רצפה כפולה, ובין רצפה לרצפה חלל ריק של 30—40 סנטימטר, או קצת למעלה מזה. נוכל להסתתר באותו חלל. מחר תרפה ודאי השמירה במסילה ונוכל לעברה בשלום. מחבוא זה ידוע לי היטב. לא פעם הסתתרתי בו.

„עשה כרצונך, — אומרות הנשים — בלעדיך בין כך וכך אבודות אנחנו!"

השעה דוחקת ועלינו לפעול במרץ ובחיפזון. אני שב וקושר במטפחת את בני אל גבי והולך בראש, כמצביא לפני גדודו. האקדח בידי. אנו פוסעים חרש, אף הגה אינו יוצא מפינו. הנה הגענו לדרך הראשית. אני שוכב בתעלה וצופה אם אין איש נראה. אני רומז לכולן לעבור בחשאי את הדרך. הנה הגענו לבית־הקברות היהודי. אנו רואים את הקברים ומקנאים בשוכניהם, שמתו מיתה טבעית, שמצבה הוצבה לזכרם ו„קדיש" נאמר אחריהם.

הנה גם קברו הרענן של ירמיהו אלפרוביץ ועליו לוח־עץ מהוקצע כמצבה. ושוב אזכור את ירמיהו, את החבר המסור, בעל לב הזהב ששלח יד בנפשו, מאין יכולת לשאת את הסבל האיום. כוס חומצת־גפרית שתה ומת בעינויים גדולים. ביקשנו להצילו, הכנסנוהו לבית־החולים והוא התחנן:

„תנוני למות, אל תצילוני!"

עוד אשמע קול בכיה של אשתו, חיה־שרה לבית באבינר, עם שני ילדיה והיא הרה ללדת — — —

להשתהות כאן אסור לנו. אנחנו יורדים לעבר בית־המטבחים. המרחק מכאן לצריף ההרוס כ־50 מטר. ופתאום נביחת כלב איומה. הרי זה הכלב מבית־המטבחיים, שלא אחד מאתנו חש את שיניו בבשרו. אני ממהר ורץ בשארית כוחותי. כבר הגענו לצריף, מצאנו את הפתח שברצפה וכולנו נתכנסנו אל תוך המטמורה. עתה נזכרתי, כי שני הילדים רעבים ומחר עלולים הם ברעבונם להתחיל לבכות ולגלות את מקום סתרנו. החלטתי, על־כן, לצאת ולמצוא אוכל מעט כדי לשבור את רעבונם. סמוך לצריף זה, בשכנות אתו, גרה אשה נוצריה, מכירה שלי, שלא פעם כבר סייעה בידי, החלטתי לגשת לביתה למסור לה את שעוני ולקבל פרוסת־לחם בשביל הילדים. יצאתי מהמטמורה החוצה, עוד מעט והירח ישקע. השמים זרועים כוכבים והקור גדול. אט־אט מתקרב אני לבקתה, ניצב אני מאחורי החלון ושומע שיעול מתוך הבית, ושוב עולות המחשבות על בני־האדם החיים בשקט ובשלוה. מנקש אני

קלילות בחלון, ואין עונה אני מחזק מעט את הנקישה והנה קול צעדים כבדים. צעדי יאָקים... ההולכים נעצרו וקול דברים אשמע:

„היכן זה דפקו עכשיו?"

נתאבנתי. נלחץ אני אל הקיר. נשימתי נעצרת. אני נכנס לחצר... בתוכה אמבר קטן, ללא דלת... חיש חמקתי לתוך האמבר והסתתרתי בתוך הקש. צעדי הקלגסים מתקרבים על מרצפת הרחוב. הנה כבר נכנסו לתוך החצר, מאירים אותה בפנס חשמלי. בחטף מציצים הם בתוך האמבר ומסתלקים...

חזרתי למחבוא. נטלתי אתי שני גושי שלג, כדי להשקיט מחר את הצמאון. כולם שמחו לבואי, את מצוקת הרעב נישא איך שהוא. שכבנו לחוצים אלה אל אלה. תרדמה עמוקה נפלה על כולנו.

נרדמתי גם אני וחלומות לילה באוני — פני ילדים חיוורים ומעונים, אור עיניהם עמום. אל מולם אנשי הס.ס. מכוונים את רוביהם ויורים, כבצפרים עפות. פתאום להבות־אש שאחזו את כל רחוב מיאַדל. והנה אשה עם ילדה בזרועותיה והיא רצה מתוך הלהבות ומחפשת מסתור. היא יוצאת אל מול הקלגסים, — רוביהם מושטים וצחוקם רצחני ונהנה... גם אמי וחותנתי באות לקראתי ושתיהן מזהירות אותי: אל תרוץ בשעה האיומה, מוטב שתשהה במחבוא, ובעזרת השם תצא מן המיצר. חותנתי מדליקה נר ואומרת לי: „שבוע טוב לך, שבוע טוב לך ומבורך!" — — —

חריקת קרשים בהיתלשם העירתני משנתי העמוקה — — — לא רחוק מכאן בתי הנוצרים וכל אחד מדייריהם היה בא לצריף ההפקר ונוטל את אשר ניתן להיטלטל. שכבנו בדממת מוות והקשבנו בנשימה עצורה. הילדים, כמו מבוגרים, שמבינים את המצב לאשורו, היו סותמים בכפות ידיהם הקטנות את פיותיהם שלא תישמע נשימתם. כך שכבנו עד מוצאי־שבת. — ללא אוכל וללא שתיה מלבד השלג בו ריווינו את הצמאון. אשתי לא הניחה לי לצאת כדי לשחר מזון. גם היא ראתה בחלומה את אמה שאמרה לה, כי נמתין עד מוצאי־שבת, עד אז נצליח לשאת את הרעב והצמא ובמוצאי־שבת נצא בשלום מהמקום...

אני מחזיק את שעוני ביד ומסתכל. בשעה 11 בערב עלינו לצאת מהמקום. אני מוציא את הילדים מתוך המאורה שמתחת לרצפה, כחתולה שמוציאה את גוריה להעבירם ממקום למקום. לעמוד על רגליהם לא יכלו, אבל התנהגותם היתה למופת — בשקט ובסבלנות נשאו הם את צו גורלם והבינוהו. רע מזה היה מצב הנשים. בצאתן לאויר העולם, צנחו כולן ונפלו כמתעלפות. בשלג שיפשפתי את פניהן להשיב את רוחן. ראיתי, כי במצב זה לא אוכל לזוז מכאן ומיד גמרתי־אומר, לנסות שוב את מזלי. עברתי את בית־הקברות ושוב הגעתי לביתה של נאוואשאבה. בבית עדיין לא ישנו. להיכנס פנימה יראתי, שמא מצויים בו זרים, עמדתי, איפוא, בקרן הבית וחיכיתי עד שירדו לסגור את פשפש החצר.

בראות אותי נאוואשאבה הצטלבה מיד כאילו מת ראתה, מרוב פחד צנחה

לארץ, אך מיד השתלטה, חיבקה אותי ומרוב התרגשות החלה לנשקני. היא הובילתני לאורוָה ובעצמה נכנסה לבית לספר לבעלה ולהשכיב את הילדים לישון, — שלא יראוני, חס ושלום.

עמדתי כעל גחלים בוערות. בעלה קיבלני בשמחה ובאהבה, הכניסני לביתם, כאילו בנם הייתי. ביקשתים לא להשתהות הרבה, לתת לי משהו בשביל הילדים. בהיוודע להם כי גם אשתי ובני ניצלו, לא יכלו להבליג על התרגשותם והחלו לבכות. הם התנצלו וסיפרו, כי בשום פנים לא יכלו לתת מסתור לאשה ולילד, אך הדבר גרם להם מוסר־כליות איום. הם צררו לי בתוך שקית לחם וחמאה, ביצים וחלב, נתנו לי לבנים, סבון. אמרתי להשאיר להם את שעוני והם נעלבו מאד. הם סיפרו לי, כי כל השאר שברחו אל מסילת־הברזל נרצחו. התנשקנו ונפרדנו כשהם מעתירים עלי ברכות (לאחר השחרור נודע לי כי השכנים ראוני בבואי לביתם ומסרו על כך לגרמנים. הגרמנים היכו אותם מאד ובתם שכבה חולה הרבה־הרבה חדשים כתוצאה מהמכות).

הבאתי את האוכל וכולם התנפלו עליו כזאבים רעבים. מיהרתי וקשרתי את בני אל גבי ברעָלה, נתתי בידיו פרוסת־לחם ויצאנו לדרך...

רכבת חלפה במסילת־הברזל... השתהינו שעה קלה ואחר־כך עברנו בחשאי את המסילה. ליל ירח בהיר וקר. נחפזנו להתרחק מכאן. והנה לפנינו, על האדמה, יהודי ירוי, הוא וילד, כבן שש, כולו ערום וראשו לאדמה. עד היום אין אנחנו יודעים מי הוא. כל הלילה תעינו וחיפשנו דרך על פי הכוכבים. בשעה 4 שמענו קריאת תרנגולים. ופתאום הבהב לפנינו, מעל גבעה, בית־האבן הלבן עם חלונותיו הקטנים והמסורגים. פירוש הדבר שאנו שוב בקרבת ווילייקה, ולעינינו בית־הסוהר — — —

על סף היער

ידעתי כי ביום אסור לנו להיות גלויים בתוך היער, כי צפויים אנו להיתפס בידי איכרים ולהימסר לגרמנים. חיפשתי ומצאתי שיח עבות וסבוך. הוספתי וחתכתי ענפים והצבתים בתוך השלג, ליד השיח — להגדיל את הסבך, והתכנסנו בתוכו.

שמענו צלצול פעמונים רבים. צעירים נסעו לחתונה. הרמוניקות ניגנו, קריאות של שיכורים נשמעו... והנה איכר שבא ליער לקושש עצים, במשורו חתך ענפים. ואנחנו יושבים בתוך השיח דרוכים וקשובים.

כל היום סקרתי, בעד חרכי הענפים, את הסביבה, ועם רדת הלילה יצאנו לדרך. עברנו כפר אחד, במרחק חמישה קילומטרים מווילייקה. פתאום הגיענו ריח של גופות חרוכים. ראינו מרחוק בשדה, אש קטנה ועשן עולה. היה זה בית־המרחץ שנשרף. לכאן הוכנסו כל הבורחים מווילייקה ע״י הגרמנים ונשרפו חיים. — כל זה סיפר לי איכר אחד, לביתו נכנסתי בלילה, באיימי עליו באקדחי — כי יתנני לחם ויראני את הדרך בה אלך...

לאחר נדודי־לילה רבים עברנו על פני עיר מולדתנו קורניץ, מרחוק ראינוה, רק הגג המחודד של בית־היראה נתגלה לעינינו, ובדממת הלילה שמענו את תיקתוק המכונות במשוריה של חיים ז׳וקובסקי ז״ל, שהוצא להורג עם הנ״ד.

כמתגנבים עברנו על פני קורניץ שלנו, בה נולדנו, בה תססו חיים יהודיים דורי־דורות. ידעתי את שמות הכפרים בהם אוכל למצוא שרידים מיהודי קורניץ — הרי הם: קאַטלוֹבצ׳ה, נאוויקי, סטאַרינקי, רוסאַקי ועוד — מרוחקים הם מקורניץ מ־15 עד 25 קילומטר. אילו עם דרך המלך הלכנו, היינו מגיעים מהר לכפרים אלה, אך אנחנו שירכנו את רגלינו על פני יערות ושדות, — בדרכים־לא־דרכים. רגלינו צבו מרוב הליכה. רגליו של בני קפאו, מאין תנועה. התחלתי להתקרב אל הכפר סטאַראַז׳י.

מקצה הכפר, בבית־הקברות של הנוצרים, עשינו את החניה — בין הקברים שכבנו. אני הלכתי להיוודע משהו מהאיכרים, ניגשתי אל בקתה שעמדה בכניסה לכפר — מנורת־נפט, ללא זכוכית — מסביב לשולחן ישבו שני ילדים קטנים עם אביהם. האשה הגישה לכולם את ארוחת־הערב. חום הבית כמו הממני. האיכר הכיר כי יהודי אני ואמר:

„מה רצונך, ז׳ידוֹק? לחם אין לנו בשביל כולכם. יהודי קורניץ אינם נותנים לנו לישון, כל לילה משוטטים הם במקום ומבקשים לחם. היכן ניקח כל־כך הרבה לחם? עד מתי תרוששו אותנו כך? תני לו כמה תפוחי־אדמה" — אומר הוא אל אשתו.

אני משיב לגוי, כי בקשתי היא שיראני את הדרך אל כפרים אחרים ואינני נוטל את תפוחי־האדמה. הגוי משתומם: איזה מין יהודי זה שאינו נוטל אשר נותנים לו? טרם אדע, כי הנמצאים ביערות מקבצים על־יד ומחזרים על הפתחים ממש. את היער ראיתי בדמיוני מלא פרטיזאנים, כל יהודי בו פרטיזאן חמוש ומזוין.

אנו יושבים בבית־הקברות הנוצרי ומחכים לשעת לילה מאוחרת. הכפריים ילכו לישון ואז יבואו שרידי קורניץ — היהודים.

צעדים קלים נשמעים. קלים והססניים, על השלג נראות צלליות המתקרבות אל הכפר. הנה נעצרות הצלליות, רגע קל, ושוב מתקרבות אל הכפר. אני שוכב דרוך, האקדח בידי. מי הן הצלליות? פתאום אשמע דיבור בשפת־אמי — יידיש. לבי ניתר משמחה והתרגשות.

שתי הדמויות נבהלו מאד והחלו לברוח כל אחת אל כיוון אחר, כנסות מהדליקה ואת תרמיל־העוני השאירו במקום. אני צועק:

„יהודים! אל תברחו! יהודים, אל תברחו!"

הנה שבים הם אלינו ברגלים כושלות. לא הכרתים, אלא לפי דיבורם והתחלנו לנשקם. הכובע ללא מצחון וקרוע, שערותיהם פרועות, זקנים מגודלים וגם הם פרועים, מעיליהם הקצרים קרועים, חגורים בחבלים, רגליהם עטופות בסמרטוטים. דניה סאסנסקי לבושו נאה יותר, על רגל אחת „לאַפּצ׳ה" ועל הרגל השניה ערדל ישן, אולם דניה אלפרוביץ, בנו של חיים אברהמ׳ל (נתפס אחר־כך חי בידי הגרמנים ב־1.5.43, בהיותו חולה טיפוס — הובל לווילייקה ואחר כך הומת, במשור חתכו הרוצחים את גופו לשניים), מראהו היה איום. השאלה הראשונה היתה, מי ביצל

עוד: שניהם אומרים לנו, כי הם רק יגשו לכפר לקבץ משהו, גם בשבילנו יקחו דבר־מה, ולאחר מכן יובילונו ליער.

„אתם ודאי רעבים מאד?" — אומרים הם.

דניה אלפרוביץ מוציא מהתרמיל לביבת־בולבוסים קפואה, מחלקה לשני חלקים ונותן לילדים. לא ארכה השעה והם חזרו נרגזים במקצת, הכפריים אינם רוצים לתת שום דבר. הם נוטלים את הילדים ומובילים אותנו ליער. עוד מעט תהיו במקום, מנחמים הם אותנו. לאחר הליכה של 10 קילומטרים הגענו בכוחותינו האחרונים ליער — משאת־נפשנו האומללה, שלי ושל רבים, אשר יד הכּוֹרת היתה בהם ולא זכו להגשימה.

יוסף צוקרמן

חודש אחד

יומיים ארכה בריחתנו ממחנה העבודה בווילייקה, עד אשר הגענו, אני אשתי וילדנו התינוק שהיה בן שנה וחצי, אל הכפר אנדרייקה. שלוש פעמים הוקפנו בעת הבריחה, ושני שלישים מהנמלטים נפלו, — מהם שנרצחו בדרך ומהם שנתפסו ונשרפו בעודם חיים בתוך אסם של אחד הכפרים הסמוכים לווילייקה, כך סיפרו לנו האיכרים.

דרך מנוסתנו היתה קשה. חייבים היינו לעשותה על פני שדות ויערות, רחוק ככל האפשר מהכביש. השלג עוד היה על פני האדמה ובמשך יום תמים ישבנו מוסתרים ביער שליד תחנת־הרכבת הקורניצאית, תחת אחד השיחים. בננו התינוק היה שקט כל הזמן, כמו הבין את גודל הסכנה.

מקרה אחד לא אשכח כל ימי, והוא ניצב חי לנגד עיני. בשעה שהרודפים הקיפונו בפעם השניה, נמצאנו פנים אל פנים, כמעט, עם הז'אנדארמריה הגרמנית והשוטרים הביאֶלורוסים, שהיינו קוראים להם „העורבים" כיון שמעיליהם שחורים היו וסרטים אפורים לשרווליהם. היה זה בחורש עבות, לא הרחק מגשר מסילת־הברזל שבין וילייקה למולודצ'נה, שם פתחו עלינו אש ממקלעים ומרובים.

גם בידי היה אקדח, „נאגאן", ואני התחלתי להשיב אש. את בני הצמדתי אל גבי ונשאתיו כאשר ישאו חבילה. להורידו על הארץ היה בלתי אפשרי מחמת השלג ומחמת הסכנה לאבדו. רגע אחד בעת ריצתנו הרים פתאום הילד את ראשו הושיט את ידיו הקטנות וצעק לעבר הרוצחים:

„הי הי!"

כאילו ביקש לומר: מנוולים, חדלו לירות עלינו ותנו לנו לעבור. אין אני יודע כיצד קרה הדבר, אבל ניצלנו הפעם והסתתרנו מאחר שיח עבות.

הנה אזכור את יום בריחתנו: היה זה בשעה 4 אחר הצהרים, בקירוב. רצנו יחד עם קופל ספקטור, אחיו אליהו ואחותו שרה'קה, זכרונם לברכה. רוצה אני לזכרם על כל הטוב אשר עשו עמנו. המנוסה, עם הילד בזרועותינו, קשתה עלינו מאד ואני אומר אל קופל:

„קופלה, אל תעזבנו בצרה, עזור לנו, קשה לנו מאד עם התינוק".

והוא ענה לי:

„יוסף, אנחנו לא נעזוב אתכם, אני זוכר היטב מה שעשית בשבילי, נסייע לך בכל אשר נוכל".

בשעתו עזרתי לו לקנות אקדח. אולם הבריחה מווילייקה היתה פתאומית והוא לא הספיק לקחתו. ואמנם, עד שהם נפגעו ונפלו רצנו יחדיו וכל כמה רגעים היה

לוקח אחד מהם את הילד ונושאו בזרועותיו. השלג ביער היה עמוק, ואנחנו היינו רצים ונופלים, רצים ונופלים. כמו־כן משובשת היתה דרכנו בשיחים וקוצים שנזדקרו מהשלג. אכן, היתה זאת דרך קוצים אמתית.

אל הפושצ׳ה הגענו בחצות הלילה, בקירוב. ובבואנו פגשנו את לייזר רוד׳ס, בשובו מהכפר, מקום־שם הלך לאסוף מצרכי אוכל למחיתו. עדיין לא תיארנו לנו מה טיבם של חיי היער, אם אפשר לקרוא לכך חיים. לייזר הראה לנו את „הז׳אֶמלאנקה (קרקעון) של זונדל ישראל׳ס", כך היו שמה וכתובתה ביער. זיאֶמלאנקה זאת שימשה מעין מרכז. וכיון שזונדל היה קרוב משפחה לאשתי, הלכנו אליו. בגשתי למקום נדהמתי לראות את הנמצאים שם. קרועים ובלואים, מגודלי זקן ושיער, ופניהם נצטהבו מאש המדורה ומעשנה. לא את כולם יכולנו להכיר. כיצד נראינו, אנחנו, בעיניהם לא אדע. אחת אזכור, מצב־רוחנו ירד פלאים.

ממחנה־העבודה ברחתי בחצאי אנפילאות ובערדלים. אולם ליער הגעתי ולרגלי האחת ערדל ורגלי השניה מכורבלת בסמרטוט. צדוק בעלה של ראַשקה ראני במצוקתי ונתן לי ערדל שני, אמנם לא חדש מהחנות, אך הוא הצילני ממש.

במחנה עשינו הכנות לבריחה ואנחנו הצטיידנו במגפים ושאר דברים נחוצים, אך אתרע מזלנו והמנוסה היתה פתאומית ולא הספקנו ליטול מאומה. ממקום העבודה רצתי ותפסתי את התינוק ואת האשה ו...לדרך בריצה.

נכנסנו לזיאֶמלאנקה ולא היתה זאת אלא בור מכוסה בענפים, תקרה — כעין גג, אצטבא גדולה והיא לשינה ולישיבה כאחת. מבחוץ מכוסה היתה הזיאֶמלאנקה בעפר.

באותו קרקעון מצאנו רק את משפחתו של ישראל הקצב. ישראל גופו מת ביער מיתת רעב. מטעמי כשרות הוא לא רצה לאכול שום דבר. — כך אמרו לי צדוק וראשקה ועוד כמה אנשים. ישבנו וסיפרנו זה לזה כל אחד מהקורות אותו. הם נתנו לנו משהו לאכול, אולם מה שם ייקרא למאכל לא ידעתי ועד היום לא אדע והם הניחו לנו לשכב לישון על האצטבא לידם. בתם האחת היתה פצועה מיום המצוד שנערך ביער לפני זמן. הם סיפרו לנו, כי אחדים כבר נחטפו בשעה שהלכו לקבץ אוכל ונהרגו. אני ישבתי והתבוננתי בכל דבר. נדכאתי מאד ממראה עיני, ואף־על־פי־כן חשתי כי חיינו כאן בטוחים יותר מאשר בווילייקה, היינו עייפים מאד ונרדמנו. למחרת בבוקר, כבר היו הכל ערים ואף אנחנו. לישון כבר היה קשה כיון שנתכסינו בן לילה כנים. מלבד זאת חייבים היינו להיות ערים ומוכנים לכל אשר עלול להתרחש, לא ידענו מה צופן לנו כל רגע.

בבוקר אומרים לי כי יש לקבר את המת. זקפתי עינים ולא ידעתי למה מתכוונים. נתברר שזאת אשתו של שמואל יהושע׳ס, ששכבה בזיאֶמלאנקה. קברנוה בקרבת מקום.

בצאתי אחר־כך מהחפירה ובהסתכלי מסביב אומר אני אל זונדל, כי המקום אשר בחרו להשתכן בו איננו מוצא חן בעיני. היה זה מקום שהיער בו דליל מאד, האילנות אמנם עתיקים אך רחוקים זה מזה וכל מי שעבר כאן אפשר היה לראותו

מרחוק. אני מסביר לו את הסכנה שבדבר והוא מסכים עמי, אך בד בבד מוסיף הוא, כי ללכת מכאן, עכשיו, אין באפשרותו. הוא יחכה עוד שבועיים ואחר־כך ישנה את המקום. אני החלטתי ללכת מכאן מיד. כיון שעדיין טירון הייתי ביער ולא ידעתי אנה לצאת ולבוא הושיט לי צדוק את עזרתו והוא הובילני אל הקרקעון של נטעק׳ה חרנס.

בלכתנו אתו השתוממתי כל הזמן: כיצד זה מוצא הוא דרך במעמקי היער? הן כל העצים דומים זה לזה? הוא מובילני ימינה ושמאלה, לכאן ולכאן, כמטייל ברחובה של עיר. אך זה היה ביום הראשון, אולם לעתיד הבינותי ולמדתי גם אני את התורה. כל כמה צעדים תקועים באדמה אילנות צעירים — מעין תמרורי דרך להורות להולכים את הכיוון. תחילה הלכנו בתוך היער, ואחר־כך עם קצה היער עד שהגענו לקרקעון שנקרא על שמו של נטעק׳ה חרנס.

הוא קיבלנו בידידות רבה ובסבר פנים יפות. לקח את בננו בזרועותיו והזמיננו ל„פונדק". כאן היה היער עבות וסבוך יותר, החפירה היתה עמוקה מאד ומבחוץ לא היה ניכר דבר. מדרגות הובילו לרדת למטה ובפנים עמדו כיריים לבישול, ואצטבא לשינה ואפילו צוהר קטן קרץ בפינת החדר מתוך התקרה — אכן, מעון אנושי מאד.

במשך היום נחנו והחלפנו כוח ולעת לילה הזמין אותנו נטעק׳ה, כי נלך אתו ועם אֶטה אשתו לכפרים לקבץ דברי אוכל. אשתי הלכה אתם ואני נשארתי עם הבן. לאחר יום־יומיים הלכתי גם אני לבקש נדבות־אוכל ונכנסתי גם אני ל„עסק".

כשבועיים, בערך, עברו עלינו באורח זה. לפני לכתנו לכפר היינו מברכים זה את זה ב„צאתך לשלום" ו„שובך לשלום". אולם השיבה לא היתה ודאית כל־כך כמו היציאה. ההליכה לכפרים היתה מלאכה קשה מאד. תחילה חייב היית לעשות כברת דרך גדולה בתוך היער וכשיצאת מתוכו לא זימנו לך כביש חלק ונוח, מצווה היית לפסוע על עצים ועל אבנים, בדרך־לא־דרך, וכשהגעת לכפר היית ניגש בזהירות לחלון, לא ממול החלון אלא מצדו, כתריס בפני הפורענות, היית עומד ומנקש בחלון וקורא בקול תחנון:

„כאז׳אַין דאַי פּוֹקוּשאט!"

היו כאלה שהנוסח שלהם היה לומר:

„פּוֹדאַרי!"

למען האמת קשה היה לי תמיד לומר „פודארי", אולם מאחר שכבר נתנו הייתי מעתיר עליהם דברי תודה...

אך מכל אלה קשה היה להתקיים. היינו מביאים כמה קילוגראם תפוחי־אדמה, וכמה פרוסות לחם. היינו שבים עם שחר ומיד מתחילים במלאכת הבישול. מלח היה אחד הדברים יקרי המציאות, והאיכרים סירבו לתת. גם הם עצמם חסרים היו את המצרך הזה. רק עם תום „הסעודה" היה מתחיל הרעב ממש.

יושבים היינו משמימים ומחכים. בלי דעת אל מה ואל מי.

„הסו, נדמה לי כי שמעתי יריה!"

והלב כמו מת בקרבנו.

„עוד יריה!"

אחד בא ומספר כי גוי אמר לו שבכפר היו גרמנים בצהרים, שני הוגד לו, כי בבית־הכנסת החדש בקורניץ הגיעו הרבה גרמנים עם כלבים והם מתכוונים ללכת ליער לחפש פארטיזאנים ויהודים וכיוצא בהם — שמועות מבהילות. הלב הולם כבפטישים. הכינים אוכלות את בשרך ואין לך מנוחה מפניהן. היינו ישנים על פי תור: אחד ישן ואחד עומד ליד הכיריים, מחוסר מקום. הן באנו אל זיאמלאנקה מוכנה ומקום לכולנו לא היה בה. בשעה שאשתי ישנה עם הילד נצבתי אני ליד הכיריים ולהפך, סימה ורבקה גבינט היו מפנות לנו מקום לישון. לעולם לא אשכח את יחסן האנושי. תינוק אינו אלא תינוק ולפעמים היה מרטיב. התייסרנו בשל כך מאד והן היו תמיד מרגיעות אותנו ומבטלות ומשככות את צערנו: „זה דרכם של תינוקות, מה אפשר לעשות?"

עבר זמן־מה וכבר הגיענו הרחמן עד לחג הפסח. בכפר הצלחנו לקבל קצת קטניות, כי חמץ לא רצינו לאכול. אל דירתנו באו מזיאמלאנקה אחרת כדי להתפלל בציבור, שם היו יהודים מנייקה וכן חתנו של מנדל קנטרוביץ, וויינר מהעיירה לבדבה ואשתו רחל. באיזו השתפכות נפש התפללנו את תפילת המעריב, היה זה חג חירותנו! הה כמה דמעות שפכנו באותה תפילה. נדמה לי כי הכל צריך היה להימוג וכל הרשעה צריכה היתה לכלות בזרם דמעותינו. „קדיש" אמרו כל המתפללים כי כולם „אבלים" היו.

הה, מה איום היה המראה ולעולם לא יישכח מלבי: יהודים מגודלי פרע, קרועים ובלואים שכמעט אבד צלם האדם מהם, עומדים ביער האפל ואומרים „קדיש", מורידים כנחל דמעה ומפילים את תחינתם, ואני מהרהר:

„אלי, אלי, שמע את קול תחינתנו, אבל לא רק לשמוע, גם להביט נבקשך: הבט משמים וראה, ראה מה היה לנו..."

היש אמן בעולם שיוכל לצייר את התמונה הזאת?..

לילה אחד הלכו לכפר נתן גורביץ ועמו יהודי, לא קורניצאי, שכנים לזיאמלאנקה אחת, ולא שבו למועד. הדאגה והחרדה היתה גדולה. כל הלילה לא עצמנו עין ורק לעת־בוקר הם שבו. הגויים קיבלו אותם יפה, גם הם הרי חוגגים את חג הפסח, ועל כן השתהו. נרגענו כולנו ושכבנו לישון. אשתי ובני כבר נרדמו. אני, תורי היה לעמוד ליד הכיריים, כבר האיר היום.

פתאום נפרצת הדלת ונכנס קשר של הפארטיזאנים והוא קורא בקול:

„סקאַריי ספאַסייטיעס, פּוֹלנא דיאֶראָווניא ניאמצאוו!" (מהרו והצילו את עצמכם הכפר מלא גרמנים).

הכפר היה במרחק של קילומטר וחצי ממקום שבתנו. כולם קפצו ממשכבם. אני תפסתי את הילד בזרועותי. לא חיכיתי רגע והתחלתי לרוץ אל עבר הביצות, שהיו לא רחוק מהזיאַמלאנקה שלנו, תמיד היו מתקינים זיאַמלאנקות לא הרחק ממקום בצה. ראשית, בגלל המים ושנית, מתוך כונה שאפשר יהיה להסתתר בתוכן ביום צרה. כי לכאן לא נמשכו המרצחים.

שמענו את היריה הראשונה והתחלנו להתרחק בשטחי הבצה. היריות תכפו והלכו ואנחנו רצנו להתרחק מהן, כאנזים בטור אחד. רצנו כשעה. ופתאום נפתחה עלינו אש גם מהעבר השני. הכדורים זמזמו והאדמה רעשה מתחתינו, אחדים מאתנו נפלו לארץ ואחרים המשיכו לרוץ, אשתי נתבלבלה ופנתה אל כיוון היורים דווקא. אני, שפוף כולי כשילדי בידי, מיהרתי אחריה והשגתיה, תפסתי בידה והוצאתיה מהמקום. חצינו דרך אחת והיריות התרחקו. המשכנו הלאה והלאה ועברנו את המצוד בשלום.

היום כבר פנה לערוב — יום בין החיים והמוות. כשהחל להחשיך ממש, שלחנו אנשים לסיור, אל תוך הכפר, כדי להינדע על המצב. במקרה כזה היו הכפריים עורכים לנו קבלת־פנים חמה מאד:

„יהודים ארורים, בכל אתם אשמים, בגללכם שורפים את בתינו, בוזזים את רכושנו, משלחים את בנינו. — הכל בגללכם!”

אולם לנו אין ברירה. גם אנו רוצים לחיות ועל כן נשוב לכפרים ושוב בתדפק על הפתחים, לבקש פת לחם.

ואמנם רבות סבלו תושבי הכפרים באותו מצוד — הגרמנים שרפו בתים ולקחו פרות, ורבים מהצעירים שולחו לגרמניה. המרצחים כבר עזבו את הסביבה ואנחנו החלטנו ללכת ולראות מה מתרחש במשכנות העפר שלנו. בינתיים היתה הפשרת שלגים גדולה וכל המקומות הנמוכים נתמלאו מים. ההליכה קשתה עלינו מאד, הקור חדר לעצמותינו, שינינו נקשו זו אל זו, ואנחנו בוססים בתוך השלוליות.

הלכנו כמה שעות, עד שהגענו למקומות החניה שלנו, מתמול־שלשום. הקרקעונים היו הרוסים ע"י חומר נפץ. מהקרקעון שלנו נמשכה כעין מנהרה — יציאה צדדית בעת סכנה, גם המנהרה היתה הרוסה, והמטלטלים שהשארנו שרופים. בקרקעון של הנייקאים מצאנו כמה חללים. הם לא הספיקו לברוח והמרצחים הרגום. אשה אחת, בתו של ולה מנייקה, נשארה בחיים על פי מקרה. היא החזיקה את ילדה בזרועותיה. הכדור פגע בפני הילד והדם נשפך גם עליה. היא שכבה על האדמה, ופניה כוסו בדם, הגרמנים עברו לידה וחשבוה למתה, וכך נשארה בחיים.

בעת בריחתנו אמרה אשה אחת לרבקה גבינט: בואי נתרחק מהמשפחה הזאת, יש להם תינוק והדבר עלול לגלות אותנו. וזוכר אני מה שרבקהל׳ה ענתה לה: „אני לא אלך מהם, אם גורלנו לחיות לא יסכן אותי הילד, ורבקה, תחולנה על ראשה כל הברכות, רצה אתנו כל הדרך.

באותו מצוד ניספו כל אלה שהתגוררו בקרקעון של זונדל ועוד כמה יהודים...

כל אשר סיפרתי כאן הוא מקצת ממה שעבר עלינו בחודש אחד של חיינו ביער, ואנחנו הן ישבנו לאחר החודש הזה עוד שבעה־עשר חודש — בהם נכונו לנו מצודים, מחלות טיפוס, פצעים ונגעים, וכל צרה ומצוקה ודל העט לתארם...

איצ'קה נטע'ס

שלוש שנים

ככבשים תועים

יום שלישי למלחמת גרמניה ורוסיה. — 24 ליוני 1941. הסובייטים החלו לפנות את האזורים שלנו. בשדרות הצבא האדום, ככל שיכולנו לסקור, רבתה המבוכה. גדולה היתה גם מבוכתנו אנו, יהודי קורניץ. הצבא רץ מזרחה, ואילו אנחנו, אנה נבוא? היינו מתרוצצים מדוכאים זה אל זה, שכן לשכנו. כל אחד חש, כי שואה מתקרבת, פעמי כליון מגיעים. אך בד־בבד היו גם יהודים שהתנחמו:

„אין זה מתקבל על הדעת, — אמרו הללו — כי הצבא האדום המהולל יסוג בצורה כזאת. אין זאת, כי דברים בגו. כלומר: תכסיס לפנינו. ותראו כי מחר־מחרתיים יקבלו הסובייטים תגבורת והמצב ישתנה מעיקרו".

כנגד אלה היו יהודים, בעלי נחמה מסוג אחר: בראיות של תלמידי־חכמים הוכיחו, כי הגרמנים שונאים רק את היהודים העשירים, אך הואיל ובין יושבי קורניץ כבר אין יהודים עשירים, לאחר שהסובייטים השוו את כולם ועשאום עניים מרודים, מה יש לנו, איפוא, לחשוש? שיח־ושיג מעין זה יכולת לשמוע בימים שלפני כניסת הצבא הגרמני.

באותו יום גופא, יום ג' בשבוע, בשעה 4 אחרי הצהרים, ראינו גדודים מהצבא האדום, מובסים ומתבוססים בדמם. אובדי־דרך ואובדי עצה, ואילו אוירוני הגרמנים הנמיכו טוס, על גגות הבתים ממש, וזרעו מוות בשורותיהם. אך לא בצבא בלבד זרעוהו. גם בין רועים שקטים בשדה ההולכים אחר צאנם ובקרם קצרה מכונת המוות, בהם ובתוך עדריהם.

עתה נתבלבלו הרוחות לחלוטין, כל ההנחות, הסברות וההיקשים היו כלא היו. כל אחד חיפש מקלט־מה לחסות בו. רבים נסו מזרחה, עם הצבא הנסוג, מעטים מהם הצליחו להימלט על נפשם, אולם מרביתם נשארו תקועים בעיירות הקטנות ממזרח לקורניץ: דוקשיץ, דאלהינוב וכו'. אלה שלא ברחו, ונשארו בעיירה, התפללו לרחמי שמים.

החילונו להתכנס כמה משפחות ביחד, ככבשים תועים וגלמודים. חשנו את הסכנה מעברים, הצטמצמנו והצטופפנו זה אל זה וסבורים היינו, כי שבתנו יחדיו תהי לנו מחסה.

הנה אזכור את יום השבת, שבוע לפרוץ המלחמה, יום יוני יפה ובהיר. העולם כמו נהנה מזיוו של עצמו. הלבנים עתיקי הימים שבסוף רחוב מיאדל, מוריקים ומבהיקים. כאילו אין מלחמה בעולם, אין מוות ופחדים. ביום זה נכנסו הסיירים הגרמניים הראשונים לעיירה. אמנם, כבר היו גרמנים בקורניץ ביום הרביעי

למלחמה, אך אלה היו צנחנים שהתחפשו כחיילי הצבא־האדום. הם באו עם השדות מיער סאווינה, חצו את רחוב מיאדל והתקדמו לעבר פוקן. כמה מהם ראו את אבי ואמרו לו בלגלוג:

„נו, האראשה ז׳יוויאָטסה (כלום חי אתה בטוב)?

אני ומשפחתי שגרנו ברחוב דאלהינוב, עקרנו מדירתנו ועברנו ל„סווישצאָ׳פולאָ״, בקצה רחוב מיאַדל. תמיד סבורים היינו, כי „סווישצ׳אפולאָ״ נמצאת בקצה העולם ועתה נדמה היה לנו, כי יש בה בטחון יתר.

זוכר אני את יום השבת. כולנו עמדנו בחצרו של דודנו יאָשה, חצר גדולה, מרווחת ופתוחה אל כל הדרכים והמרחבים שמסביב, ובהם גם אל דרך באַלאַשי.

עודנו ניצבים הבחנתי פתאום כי מכונית משורינת באה מדרך מיאַדל. תחילה סבורים היינו, כי מכונה סובייטית היא, ונתעודדנו. אולם בהתקרבה ראינו את הדגל הצהוב־לבן ואת צלב־הקרס השחור.

„משל העמלקים היא״ — אמרתי, וכולם כמו נתאבנו.

הנה כבר הגיע הסוף, חשבנו. אך ראו זה פלא הטאַנקיסטים שלהם בירכונו דוקא לשלום ובאדיבות רבה. והדוד יאָשה התרגש מאד מהדבר וכל־כך הרבה תקוות נתעוררו בלבו, עד שפסוק יקר מספר התהילים התמלט מפיו:

„הזורעים בדמעה ברינה יקצורו!״ — פסק את פסוקו והחל לפרשו לכאן ולכאן — אנחנו עוד עתידים לראות בטובה, ולהיות נשכרים חלף כל הפחדים אשר באונו. תמיד מציירים את השד נורא יותר ממה שהוא במציאות״.

הטאנק עלה עם רחוב מיאַדל, אל עבר השוק ולאחר שעה קלה ראינוהו חוזר ומפליג עם דרך באַלאַשי, בואכה לקריביץ.

העיירה היתה ללא שלטון, והפרצה קראה לשודדים. הכפריים מהסביבה בהריחם את ריח־הביזה הסתערו על העיירה. בשקים וגרזנים באו והחלו לשדוד ולהכות. היה זה כעין מבוא למגילת הכליון וההרג. הבוזזים הגדולים ביותר היו גויי הכפר סטאַראַז׳י, קארוטקה וז׳וריך. הדיכאון היה גדול, אך חששו מפני דברים גרועים יותר ואת המצב הזה ראו כרע במיעוטו. אמנם היה נסיון של התנגדות מצד לייבה גוֹצ׳ס ושרל ברמאן אך הם הוכו באכזריות על־ידי הפורעים.

היו גם מקרים שגויים ניסו לעמוד בפרץ. וייזכר, לטובה התושב הקורניצאי מישקה טקאַצ׳וניק, שיצא עם גרזן בידו ולא נתן לשדוד את בתי היהודים שהיו בשכנותו — ביתו של מיכל מבאדאנובה, ביתי שלי וביתן של בנות חיים־מיכאל. גם בימים שלאחר מכן היה יחסו ידידותי אל היהודים.

בעיירה נתארגנה משטרה זמנית, לשמור על הסדר. במשטרה נכנסו בני בליעל, מחלאת העיירה והם נשארו בתפקידם זה, כל שנות הכיבוש, בהנהלתו של הרופא שאָסטאקוֹביץ. עתה התארגנה גם שמירה ובה השתתפו יהודים, וביום הראשון לכניסת הגרמנים נפלו שני הקרבנות הראשונים. הרי הם בנו של דודי יאָשה צימרמן, אשר קיווה לקצור ברינה וקצר בדמעות רבות: שמעון בן העשרים ואחת, ובנו של ירמיהו אחי, גם שמו שמעון והוא בן עשרים שנה. היה זה בלכתם למסור למשטרה הזמנית את הרובים, לאחר השמירה. בדרך תפסום הגרמנים והובילום ליד

הכפר הארידוביץ׳, מרחק שני קילומטרים מקורניץ, ושם הם רצחו את שני הבחורים.

איש מהעיירה לא ידע היכן נעלמו עקבותיהם, כינן שיהודים לא יצאו מבתיהם. היו אלה ימים שחילות הגרמנים נעו מזרחה והיציאה החוצה היתה כרוכה בסכנת מוות. רק מקץ שבועות אחדים, באו שני כפריים מהארידוביץ׳ וסיפרו, כי נמצאו שתי גויות ולפי בגדיהם הכירום. הורי הילדים נסעו עם גוי אחד ובמסירות־נפש עלה בידיהם להביאם לקבר־ישראל.

באותו יום, בו רצחו את שני הצעירים, הוציא מפקד המקום צו, כי על כל תושבי העיירה היהודים, גברים מגיל 16 עד 60, להתייצב בשעה 1 אחרי הצהריים בכיכר השוק. ומי שלא ימלא אחר הצו יומת בכל מקום בו יימצא.

עינויים והרג

כל יהודי העיירה, אבות וילדים, סבים ונכדים, הועמדו באמצע השוק, מוקפים חיילים גרמנים עם מכונות־יריה, וחיכו לגזר דינם. נשים וילדים בזרועותיהן ויהודים למעלה מגיל 60 עמדו מרחוק ובכו את הציבור. אולם להתקרב לא ניתן להם. כך עמדנו כ־3 שעות, ביום קיץ חם. היינו כמאובנים, אף דמעה לא הורדנו. גם בצאת שץ מבית המשטרה ובהודיעו כי תיכף יופיע המפקד ונדע מתי יובילו אותנו מכאן, לא הזיל אף אחד דמעה.

ואמנם לא ארכו הרגעים והמפקד יצא והוא נאם בפנינו נאום של נופת־צופים, סיפר לנו על האושר הגדול אשר פקדנו לחסות בצל כנפיו של הרייך השלישי. עלינו, איפוא, למלא את כל ההוראות ולעבוד למען הצבא הגרמני. כמו־כן חייבים אנחנו, לענוד אותות מיוחדים, לבחור בוועד יהודי, שיהיה הסמכות הרשמית בפני השלטון החדש.

זאת היתה התקופה הראשונה. לאחריה באה התקופה השניה — החילות הגרמנים התקדמו מזרחה, החזית כבר היתה הרחק מאתנו. יהודים עבדו למען הכובשים בעבודות שונות ללא תשלום — האנשים התרגלו כלשהו למצב וכל מעיינינו היו לעבור את התקופה הקשה עד שההיטלריסטים ישברו את מפרקתם.

עתה החלו להעביר דרך עירנו את שבויי המלחמה הסובייטיים. בשוק־הבהמות, שבקצה רחוב דאלהינוב, היו מרכזים אותם. היהודים נתמנו להיות מבשלי האוכל וספקי המים שלהם. בחביות של מכבי האש היו רותמים את יהודי קורניץ כסוסים וכך היו מובילים 100 חביות מים ליום. וגם עם זאת הסכינו.

יום אחד באו כמה פליטים מהעיר סווינצ׳אַן ובפיהם הבשורה המחרידה, כי בעירם נרצחו כל היהודים ורק הם שרדו, על פי נס.

היו אשר שאלו:

„כלום ייתכן הדבר לרצוח עדה שלמה, ללא סיבה כלשהי, הרי זה דבר שאין הדעת סובלתו״.

וכשנודע, סוף־סוף, כי הבשורה אמת לאמיתה היא, מצאו בעלי־האמונה שבנו, גם כאן הסבר ונימוק:

„כיון שסווינצ׳אן סופחה לליטא, בימי הסובייטים, וכיון שהליטאים הם

אכזוריים מטבע ברייתם, התנקמו, על־כן, בתושבי סווינצ׳אן היהודים, אך לא הרי קורניץ כהרי סווינצ׳אן — כאן לא יתרחש דבר מעין זה״.

נבחרה מועצת־עיר אזרחית ובה תפסו את המקומות הנכבדים הפולנים, שהיו בזמן הסובייטים נרדפים. הבריונים מהעולם התחתון, אשר נכנסו למשטרה, התחילו להסב צרות צרורות. יהודי העיירה חייבים היו להלבישם, כל יום דרשו בגדים אחרים. היהודים היו מדולדלים, ההוראות היו מגיעות מווילייקה ובהן: הזמנות למגפים, לאדרות־שיער וכו׳. אולם בכך לא הסתפקו והיו יוצאים לבתים גם על דעת עצמם ונוטלים מכל אשר חשקו.

כך חלפו שבועות וירחים עד שהתקרב ראש־השנה. עלי לציין, כי רבים־רבים מיהודי עירנו נעשו בעלי־תשובה — הרבו לצום, לומר תהילים ולשפוך את לבם לפני אביהם שבשמים. זוכר אני, כי אחיותי שיינה ומינה, שהיו בדרך כלל חפשיות, נעשו במשך הזמן יראות־שמים, גם הן היו צמות פעמים בשבוע, אומרות תהילים ומבקשות סעד נפשי בדת ישראל.

„אם נשוב לאלהים בלב שלם תתבטל הגזירה״. — היו אומרות.

מינה היתה ניצבת שעות ארוכות על ערש תינוקה, כשמטפחת לראשה והיתה אומרת מתוך כוונה ודמעות פרקי תהלים. וכמוה היו רבים.

בחוץ לא נראו אנשים — מפתח ביתם יצאו רק אלה שהלכו לעבודה והעבודות היו שונות: יהודים נשלחו לעבוד בווילייקה, בחוה לובאַן. מי שלא עבד השתדל להצטמצם בתוך הבית ולהיראות ככל האפשר פחות. אם ביקש מישהו להיכנס אל שכנו היה עושה את הדבר בדרך־לא־דרך — על פני חצרות, גנים ובהיחבא. היוצא לרחוב היה קובע את נפשו. מפקד העיירה היה גוי אחד ושמו אַזאָביץ, מהכפר קולבאַצ׳ינה. גוי שתום־עין, רוצח מבטן ומלידה. מסייעיו העיקריים היו שאַראַנגוֹביץ, „שקץ״ פולני מכפר סמוך לקאָסצינֵיאָביץ׳, השני היה בליז׳ניוק הממזר, שאמו היתה מנקה את בית־המטבחיים וכיוצא בהם חלאת המין האנושי.

לראש־השנה קיבלנו רשיון ללכת לבית־הכנסת להתפלל. הרשיון ניתן לנו מראש המועצה, מאטוּרוֹס, גוי נוח וטוב ליהודים. בימי הפולנים היה הוא, לאחרונה, מנהל בית־הספר.

הרב ר׳ משה אהרן פלדמן ז״ל עבר לפני התיבה. מי יוכל לתאר את התפילה באותו יום, את שברון הלב ואת הדמעות אשר נשפכו. הלכו לבית־הכנסת בעיקר אלה שהתגוררו בקרבתו או ברחובות הסמוכים. זוכר אני, כי היה יום שמש בהיר. אני ושכני מיכל אלפרוביץ, שגרנו בקצה רחוב דאלהינוב, לא יכולנו ללכת דרך השדות והלכנו עם הרחוב, לא על המדרכה. הרחוב ריק היה והסכנה לעבור בו, כמוה כמו לעבור ביער־עד.

גם לאחר התפילה בכה הרב ר׳ משה אהרן, וכשיצאנו מבית־הכנסת היה מברך את כל אחד ואחד ואומר:

„לשנה־טובה יקירי, לשנה־טובה, לכתיבה וחתימה טובה. יש לקוות עד הרגע האחרון. גם אם חרב חדה מונחת על צווארו של אדם, אסור לו להתייאש מן הרחמים. אלהים לא יעזוב את עמו...״

באותו יום הגיעתנו ידיעה ממאטורוס ובה אזהרה חמורה, שלא נצא לבית־הכנסת ביום השני של החג, כי השוטרים מתנכלים להתנפל על המתפללים. ביום השני ישבנו, איפוא, חרדים בבתינו והתפללנו ביחידות. כך חלפו החגים של הימים הנוראים.

בשמיני עצרת. הגיעה לקורניץ משלחת־עונשין של הגיסטאפו, 70 איש במספר. נבהלנו מאד, אך לא ידענו מה סיבת בואם. הם סרו לבית המשטרה, שהו זמן־מה וחזרו לווילייקה.

באותו לילה יצאו השוטרים על פני בתי העיירה ואסרו כמה וכמה יהודים, חשודים כקומוניסטים. למחרת, כלומר: בשמחת־תורה, שוב הופיעה המשלחת מיום אתמול. את הכלואים הוציאו לכיכר השוק, צירפו אליהם את משפחותיהם — נשים וילדים, נתנו להם אתים והובילום לרחוב קוסיטה, לשדה שממול בית־הקברות היהודי, ואמרו להם לחפור שני בורות גדולים ואחר־כך להתפשט, שם רצחו את כולם. תחילה את הגברים והילדים ואחר־כך את הנשים, — יחד 54 איש.

ביכינו את הנשמות הטהורות והמשכנו את חיינו האבלים. והנה עולה לנגדי מקרה אחד שעד היום יזעזע אותי, מדי היזכרי בו.

בלילה, לאחר יום־ההרג, החשיכה בחוץ היתה גדולה ואנו ישבנו בביתנו, ככל השאר, אבלים ונבהלים, שמענו פתאום דפיקות בדלת. ניגשתי בזהירות ובחרדת לחש שאלתי:

„מי שם?"

ואני שומע מבחוץ קול של ילד מדבר:

„פתחו לי את הדלת, אל תפחדו, זה אני, הילד הקטן של יענקל הסנדלר, תנו לי רק להתחמם".

פתחנו אל הדלת והכנסנו אותו. צנום וחיוור ורועד מקור. הוא סיפר לנו, כי את אביו ואמו וגם אותו הובילו להרג, אך הוא התחמק והסתתר תחת אחד השיחים ושם חיכה עד שהחשיך.

„הגרמנים — אומר הילד — הם רמאים גדולים ושקרנים. הם אמרו, כי מובילים אותנו לעבודה, אבל אני הבינותי, כי ילד קטן כמוני, לא יכול לעבוד באת כל־כך גדולה, ידעתי שהם רוצים להרוג אותנו וברחתי. אולי ישמרני אלהים ואשאר בחיים..."

ישבנו כולנו ובכינו לשמע סיפורו. לימים נרצח הילד, יחד עם אחותו, בגיטו וילייקה.

את בתיהן של המשפחות הנרצחות שדדו הגרמנים ועוזריהם. הבתים עמדו בדלתות עקורות ובחלונות פרוצים, כזעקה התובעת תשובה. אך לב העולם אטום היה לזעקתם האילמת...

ההגיון אמר, כי אנחנו אבודים, לא ראינו כל מוצא. לפיכך החלו בני־אדם לבטוח ולהאמין בדברים שהם מחוץ להגיון, בחלומות ובמעשי־ניסים, באותות ובמופתים והיו מתנחמים בכל אלה.

רצוני להביא בזה עובדה אחת שמוכיחה, כיצד החלו אנשים לשים את

מבטחם במסתורין ולהתנחם בגימטריאות. כשהגיע מספר ההרוגים בעיירה ל־66 שהם ס״ו, שמעתי מר׳ מנדל זלמן רושקס פירוש שיסודו היה בפרק ס״ו שבתהילים, מקום שם אומר דוד המלך: „הושיענו ה׳, כי באו מים עד נפש״. את כל הנחתו הוא ביסס על המלה „הושיענו״ והאמין, כי עכשיו תבוא הישועה.

היינו מנותקים מהעולם. — לא עתון ולא ראדיו. אפילו עם הנוצרים לא היה לנו כל קשר. צו חמור אסר על כל נוצרי לבוא במגע עם יהודים. לפעמים היה מתגנב איזה גוי, ומספר בצינעא על דא ועל הא. אולם כל החדשות האלו היו דברים בעלמא, בלתי מבוססים. בשבת־בראשית, לאחר רצח ה־54, באו נוצרים שהובילו קורות לעמודי טלפון למולודאֶצ׳נה וסיפרו, כי הם ראו במו עיניהם כיצד הוציאו את כל יהודי מולודאֶצ׳נה טעונים במכוניות משא — נשים ואנשים, זקנים וטף ורצחו את כולם.

חורף של דמים

יהודי העיירה החלו לחשוב על בריחה מהמקום, אולם... רק לחשוב. למעשה לא היה לאן לברוח. מחוץ לעיירה היתה הסכנה גדולה פי כמה. מוקפים היינו זאבי־אדם, מבקשי נפשנו. את עיניהם נשאו אל רכושנו, אשר ייוותר אחרינו. ביקשנו איפוא, מסתור ומבטח בעיירה גופא. אנשים החלו לבנות מחבואים: מחבואים תת־קרקעיים ומחבואים ע״י קירות כפולים, במרתפים ובתנורים. כל אחד הפך להיות מהנדס, ואמנם גילו האנשים כושר־המצאה גדול.

בינתים הגיע החורף, והוא הקדים לבוא. עבר זמן־מה ולא שמענו על אקציות בסביבה. הדבר נתפרש לטובה ואנשים נתפסו לניחומי־סרק ותקוות־שוא. נמצאו שאמרו, כי היטלר אסר על רצח המוני ואלה העובדים במסירות למען הגרמנים, מובטח להם שיצאו בשלום מהמלחמה.

באשליות כאלה חיינו עד האחד בפברואר 1942. באותו יום הגיעו לווילייקה אנשי הגסטאפו והשתכנו בבנין בית־המשפט, שעמד בקרבת בית־הסוהר. הם הוציאו מיד צו שישלחו אליהם יהודים לעבודה. נשלחו עשרה אנשים שעבדו יום אחד בלבד, ואף קיבלו שכר בעד יום עבודתם, — מכות רצח היה שכרם. רבים שבו הביתה בלי שינים — מוכים ופצועים. לאחר מכן החל החיסול התכניתי וההדרגי של מחוז וילייקה. יום־יום היו באים לקורניץ שרידי־ההרג מכל מיני עיירות ואנחנו חיכינו לתורנו.

ב־15 במרץ הגיעו פתאום אנשי הגסטאפו לקורניץ, וחמדו להם משחק־דמים שעלה לנו ב־13 קרבנות. — באו, רצחו, ויצאו.

והנה עולים בזכרוני אי־אלה פרטים מאותו יום מר. חודש שבט, הקור היה בלתי רגיל. קור של יום שמש חרפי, כפור בהיר, בדלחי וצוֹרב. יום א׳ בשבוע. ראינו, כי ברחובנו רצה מירל, אשתו של אורצ׳יק עם שני ילדיה, ריצת בהלה. ציפה של כפריה לראשה והיא נחפזת כמי שרודפים אחריו. קראנו לה בעד הפתח ושאלנו:

„מה קרה מירל?״

„אל תשאלו — אומרת היא אגב ריצה — הגזלנים באו לעיירה".
נחרדנו מאד.

„נו, מה עושים עכשיו, שואל אני את אשתי, היכן נרוץ להסתתר ?"

אשתי אומרת שאסתתר מאחורי הבית. בינתיים רואים אנחנו, כי במעקה של בית חיים־מיכאל, הבית היהודי שממול, עולה גבר גבה־קומה, עוטה פרוָה שחורה וארוכה, בידו מגלב ולראשו פאפאחה של קוזאקים. היה זה לאַטיש אחד ששמו אָגוף, רוצח בעל שם. אחד מאלה שהפילו אימה על הכל. הוא קורא לפראדקין, בעלה של זלדה, שואל אותו משהו והלה מראה לו ביד על ביתנו ועל בית מיכל אלפרוביץ. כעבור כמה רגעים נכנס הלאטיש לביתנו. בבית נשארה אחותי מינה ותינוקה. הוא בירך אותה באדיבות ושאל אם גרים כאן יהודים והיכן נמצאים עוד בתי יהודים. היא הצביעה על ביתו של פראדקין ועל ביתו של מיכל. אחר־כך ראינוהו נכנס לביתו של מיכל וגם שם שאל אותן השאלות, אולם בכך לא הסתפק והוא גם סר לבית אחד, בו התגוררו גויים וגם אותם שאל היכן גרים יהודים. וכל זה כדי לבחון ולבדוק אם נכונה היא האינפורמאציה שקיבל.

ידענו, כי משהו עתיד להתרחש בעיירה וחיפשנו מסתור.

בשעתו אמרה לנו גויה אחת, שהתגוררה בבית־הספר הפולני, כי בבית־הספר ישנו מרתף גדול מאד והיא הציעה לי לבוא להסתתר בו בעת צרה. היא גם סיפרה, כי נחום אלפרוביץ בנה של פשקה וניוֹמקה שולמן מצויים שם לעתים קרובות.

לקחנו, איפוא, את שני ילדינו ומיהרנו לבוא לביתה של הגויה.

יום א׳ בשבוע, וברחוב הרבה נוצרים שבאו לבית־היראה. לאחר ששהינו שעה קלה בביתה הוכרחנו לצאת מתוכו. נקלע למקום אחד השוטרים שהיה אמנם מכרנו הטוב משכבר וגם עתה לא גילה כלפי חוץ איבה מיוחדת, אך בעלת־הבית כבר היתה נחרדת.

השוטר „ניחם" אותנו ואמר: הגיעה ז׳אנדארמריה לקורניץ, רק בוזזים, אבל אין רוצחים. מהבעת פניו נתחוור לי, שמוטב, כי לא נשוב הביתה.

יצאנו מתוך הבית והחלטנו ללכת עם נתיבת דאלהינוב, בכיוון לאחד הכפרים. גויה, שראתה אותנו, באה לעיירה וסיפרה למשטרה, כי בדרך לדאלהינוב בורחת משפחה יהודית: איש ואשה ושני ילדים. המשטרה יצאה לרדוף אחרינו.

אלה שנרצחו באותו יום, חלקם לא מהבתים נלקחו. בעיקר התנכלו אנשי הס. ס. לבורחים. הם היו, ודאי, תופסים גם אותנו, לולא מקרה שהיה בעזרנו. גוי אחד מהכפר ליפניביץ׳ נסע לשאַסטאַקוֹביץ הרופא, והוביל בעגלת־החורף שק דגן כתמורה בעד הביקור. בבואו למקום, נתחוור לו, כי בעת נסיעתו נשמט השק מהעגלה ונפל בדרך והוא נזדרז לשוב כדי לחפש את האבדה. ובשובו אספנו בעגלת־החורף שלו. הוא האיץ כל הזמן בסוסו והסוס שטף־דהר.

הצלחנו איפוא להתחמק מידי הגרמנים שרדפו אחרינו. ולאחר טלטולים הגענו לראָצקה, שהיתה ספק עיירה ספק כפר. ישבנו זמן־מה בראצקה, עד עבור זעם, ושבנו העירה. באותו יום א׳ בשבוע נרצחו שלושה־עשר יהודים, בהם רב העיר, איש המעלה ויקר הרוח ר׳ משה אהרן פלדמן ז"ל, אשר עונה עינויים רבים עד שהוציא

את נשמתו הטהורה. הצוררים הטילוהו בכיכר השוק, עד שהורשינו לצאת באחד הימים ולהביאו לקבר ישראל... ידיו ורגליו היו שבורות ובגופו סימני חבלה.

בפורים 1942, נוסד בווילייקה, ביזמתו של שץ יושב־ראש הוועד היהודי, גיטו לבעלי־מקצוע יהודים, בהשגחתו של מושל המחוז שמידט. כ־100 איש נרשמו כבעלי מקצוע, ולימים הועברו לווילייקה גם משפחותיהם.

ב־27 במרץ חשקו להם שוטרי קורניץ במשחק־דמים וביזמתם הם רצחו 32 איש. בין אלה היה גם איצ׳ה חאצ׳יס עם שתי בנותיו, מינקוביץ ומשפחתו. במסירות נפש הובאו הקדושים לקבר ישראל בבית־הקברות היהודי בקורניץ. החורף, כאשר סיפרתי לעיל, היה קר מאד, האדמה היתה קפואה. ארצ׳יק גוצ׳ס, חיים סוצקבר, בעלה של שרה־אֶשקה, ואני כותב הדברים יצאנו בסכנת נפשות להביאם לקבר ישראל. יומים הבערנו אש וחיממנו את האדמה, עד שיכולנו לכרות להם קברים, קברנו אותם גברים לחוד ונשים לחוד.

מלבד השחיטות של הגיסטאפו נרצחו יהודים בודדים ע״י שוטר זה או אחר. הרבה דם יהודי שפך ה„שקץ״ שליד קאסצ׳יניאֶביץ, מי שהיה בלש בימי הפולנים. והתחבא בימי הסובייטים. ועם בוא הגרמנים שפר עליו חלקו. הוא אשר הרג את שני הנערים שהלכו לעבוד לווילייקה, ליד הכפר זימודרה רצחם. הלא הם, נכדו של לייב מאטוסוב ובנו של נתן, בן מאיר־שלום, נערים בני 16, הוא יחד עם שוטרים אחרים רצחו את ל״ב היהודים. והוא־הוא אשר רצח את שתי אחיותי מינה ושיינה ותינוקותיהן, ויחד אתן את דוֹבּה זייף וארבעת ילדיה. היה זה בחודש ניסן תש״ב.

בחדשים שבט ואדר חוסלו כל העיירות שבסביבה — וילייקה, איליה, קראסנה, וולוז׳ין, רדשקוביץ, ראקוב, איוויה, איבניץ ועוד.

כל מחשבה על בריחה ליער לא יכלה להתעורר בגלל החורף הקשה, גם פארטיזאנים לא היו עדיין ביערות. לאחר כל אקציה, באחת העיירות, היה הגסטאפו מפריח כזבים, כי שוב לא ייערך רצח המוני, בלתי אם תפשע העיירה פשעים מיוחדים. לאחר כל חיסול מוכנים היו עם הרוצחים ועם הוועד היהודי תירוצים ונימוקים, כי סיבת החיסול הוא כביכול מַקלט ראדיו שנמצא או קשרי־סתר עם פארטיזאנים. בחדשי שבט ואדר נערכו הרציחות יום־יום ולא נשאר, איפוא, ניצוץ של תקוָה. רבים ביקשו כבר את המוות שהיה קל יותר מאשר חיי העינויים ומפח־הנפש.

היו גויים שהעמידו פנים של אוהבי יהודים והם שידלונו שנמסור לידיהם את רכושנו והם ישמרוהו, להיות לנו משען בעתות מצוקה.

זוכר אני, כי בלכתי יום אחד לשאוב מים מהמעין שברחוב דאלהינוב, פגשני גוי אחד, מכיר טוב, מאחד הכפרים ובראותו בידי את קומקום הנחושת שלנו, שהיה מצוחצח ומבריק, נתאווה כנראה לכלי זה והוא פנה אלי בזה הלשון:

„איצקה, למה לך קומקום, הרי לך הקומקום כבר לא דרוש. איצקה, במקום שהקומקום יפול בידי זר, אנא, תנהו לי, איצקה!״

„אָה, — אמרתי לו — אל תחכה כל־כך ליום מותי, עדיין מקווה אני להישאר בחיים...״

הגוי עמד נבוך. הן אחד מידידי היה והוא החל להצטדק:

„אינני חושב עליך רעות, איצקה, יתן אלהים ותישאר בחיים, אתה ואשתך וילדיך, אני רק אמרתי בלבי, במקום שאדם זר יקח את הקומקום מוטב שידיד יקחנו".

גויים היו באים אלינו ומספרים, כי שמעו ממקור מוסמך שהטבח הכללי בקורניץ ייערך ביום זה וזה. הם היו מייעצים ליהודים להסתתר או לברוח לעיירה אחרת, שקטה יותר.

גורלם של בורחים

על רקע זה עונו ונרצחו שתי אחיותי היקרות, מינה ושיינה. שתיהן כבר היו נשואות ולשתיהן תינוקות, לאחת תינוק בן שנה ולשניה תינוק בן 9 חדשים.

יום אחד באה אליהן נוצריה אחת מתושבי קורניץ ואמרה להן, שנמסר לה ממקור מוסמך, כי שבועים לפני חג הפסח תש"ב (1942) תיערך בקורניץ השחיטה. והיא מייעצת להן לברוח מהעיירה. בשמען את הדבר, נחפזו אחיותי לבוא לכפר ליטווינקי, שכרו עגלה ושילמו במיטב כספן, שיובילו אותן לדאלהינוב, מאחר ששמעו, כי בדאלהינוב שורר עדיין שקט יחסי. ובלילה יצאו לדרכן. הגוי הובילן בכיוון לקריביץ, דרך הכפר נייקה, אך באותו לילה גופא, הוציא הרוצח שאַראַנגוביץ את יהודי נייקה לווילייקה, ובהובילו אותם בדרך, פגש את שתי אחיותי וצירף גם אותן לשיירה. בבואם סמוך לקורניץ, סטה האיכר מהשיירה, עלה במשעול צדדי, והגיע לליטווינקי. הנה כן הצליחו אחיותי לחמוק.

אולם בבוא שאַראנגוביץ לווילייקה ובערכו את מפקד השיירה, נוכח לדעת כי חסרים בה האיכר מליטווינקי ואחיותי. מיד נשלחו שוטרים מווילייקה לקורניץ עם הוראה להתחיל בחיפושים. תחילה מצאו את האיכר ואיימו עליו, שאם לא יגלה את הנשים היהודיות ידונו אותו ואת בני ביתו לתליה. את הגוי עינו מאד, וכל הכפר ליטווינקי יצא לחפש את אחיותי. חיפשו אותן כל היום ולפנות ערב מצאון. אחת מהן הסתתרה אצל דוֹבה זייף והשניה בביתה של שרה־שפרה טורוב. לקחו אותן, עם התינוקות כשהם ערומים למחצה, יחד אתן לקחו גם את דוֹבה עם ארבעת ילדיה. את כולן הריצו ברגל לווילייקה בתוך השלג העמוק כשהתינוקות בזרועותיהן. כל הדרך היכו ועינו אותן. בווילייקה, הטילו אותן לכל הלילה בצינוק הקר של בית הסוהר. אולם העינויים הגדולים ביותר החלו ביום המחרת. את התינוקות של אחיותי קרעו לעיניהן לגזרים, ואת השאר הוסיפו לענות — תחילה עקרו את שיניהן, אחר־כך שברו את ידיהן ורגליהן, עד אשר הוציאו את נשמותיהן הטהורות.

את כל הדברים האלה, סיפר לי שוטר אחד, שהיה עֵד לזוָעות האלו.

שלושה ימים לפני חג הפסח תש"ב, התאספנו בביתו של מיכל אלפרוביץ והחלטנו לאפות מצות. לא היתה כל אפשרות לערוך את החג לפי מסורת ישראל. את אפיית המצות עשינו בצנעא. העמדנו משמר בחוץ ובבית הגעלנו את התנור ומשמונה ק"ג קמח, שהיו אתי, אפינו את לחם העוני, זכר לימים ההם. עודנו מתכוננים לחג, באה אשתו של חיים בן חנן שברחה מדאלהינוב, וסיפרה על

השחיטה שנערכה ביהודי דאלהינוב. למחרת ראינו, כיצד מובילים במכוניות רהיטים ורכוש אחר של יהודי דאלהינוב — אפל מאד היה חג חרותנו באותה שנה.

בימים אלה נמצאו שלוש משפחות אשר החליטו, בכל זאת, לעזוב את העיירה ולצאת לעבי היערות. הריהם: זישקה שימעונ׳ס, אשתו בשקה־חנה ובנם יחיאל, פייבוש שולמן, בנו של ברל־חיים, עם אשתו ושני ילדיהם. מנוחה פייקון וברל חדש. הם הוציאו תעודות, כי נוסעים הם, כביכול, ליער לעבוד למען הגרמנים. אולם מגמתם היתה לצאת מהעיירה ולהסתתר. סוף המעשה שכפרי אחד, שגר סמוך ליער, הביא גרמנים למקום שבתם, ושם רצחום. ולפני חג הפסח הביאו את גופות הנרצחים לתוך העיירה.

הנה כי כן נוכחו הכל לדעת, כי גם ביער אין מפלט והדבר הרתיע רבים מנסיון הבריחה

הגיע הפסח ואף עבר. בימים אלה באו ולקחו את זאב קופרשטוך, מטחנת הקמח לקחוהו בזמן העבודה, הביאוהו לווילייקה והמיתו אותו מות עינויים.

חלום היער

בא האביב. כל הבריאה התעוררה לחיים, עשבים עלו מן האדמה, אילנות עטו ניצה, ושוב החלו להתעורר מחשבות על בריחה ליער, אך גם עתה לא באו לכלל מימוש, היציאה ליער כרוכה היתה בסכנות גדולות וסופן של שלוש המשפחות הוכיח. כמו־כן עלול היה מעשה מעין זה לגרום להרג המוני ביהודים הנותרים.

היתה גויה בכפר ליפנוביץ, האַנה שמה. אלמנה ואשה עניה וידידה למשפחתנו. אני הייתי מסייעה במתן עצה והדרכה בעניני ערכאות, והיא שמרה לנו אמונים ושאפה בכל נפשה לבוא לעזרתנו. בגניבה היתה נכנסת לביתנו, הדבר כרוך היה בסכנת מוות, והיתה מספרת על דא ועל הא.

יום אחד, אחרי חג הפסח תש״ב, הלכה היא ברחוב דאלהינוב, ובבואה ליד ביתנו פנתה חיש־מהר, שלא יראוה, לעבר החצר ונכנסה. הביאה שמנת בכד וביקשה לנחמנו.

„יקירי, — אמרה האַנה — הגרמני יפול, את ראשו ישבור... אתם יודעים מה שהיה הלילה?.. בראֶצ׳קה, אצל קונדרה הטוֹחן, באו פארטיזאנים, לקחו אצלו את הכל, מה שהיה בטחנה. ולא ככה סתם באו... בבגדים של הצבא־האדום באו. אחר־כך שרפו את הטחנה והשאירו מכתב:

„אנחנו הפארטיזאנים, לקחנו את הכול בשביל הצבא שלנו. נו, איצ׳קה, הם אינם סוחרים. ואינם מוכרים את הקמח. אם כל כך הרבה קמח לקחו, סימן שֶהם צבא גדול ורב. הבריות מדברים שכל היערות מלאים אותם... תראו יקירי, הגרמנים ישברו את ראשם... עוד ישלמו להם בעד הכל. יקירי, גם אתם צריכים לברוח ליער״.

האַנה היתה מפריזה לא מעט בסיפורה, אבל ידענו כי כנונות טובות לה, ורצון טוב לשמחנו ולנחמנו. והיינו נרגשים מדבריה.

קיץ של 1942. לפי הידיעות המתפרסמות ע״י הגרמנים מעמיק צבאם לחדור לשטחי רוסיה. את החדשות מהחזית היו מפרסמים בפלאַקאַטים גדולים מודבקים אל

הקירות. מהם למדנו, כי ברוסיה נכחד כל הצבא־האדום כמעט. אולם לנו ישנם אותות אחרים, ואליהם נשים לבנו, ולאו דוקא לכרוזים של הגרמנים. לילה־לילה טסים מאות אוירונים סובייטיים בשמי העיירה ומגמתם גרמניה, והם מפציצים את עמדות הנאצים גם בדרך לגרמניה. לילה־לילה תישמענה התפוצצויות, מעשי חבלה של פארטיזאנים במסילת־הברזל. פירוש הדבר שנשארה תקוָה כלשהי.

רבים הוסיפו, מתוך אזלת־יד לשים את מבטחם במעשי־נסים ובחלומות לילה. הנה אזכור כי, פייגה־רבקה, אשתו של מנדל קנטרוביץ, חלמה חלום שהפך להיות ענין גדול בעיירה. בחלומה ראתה פייגה־רבקה כי שאַראגנוביץ׳ בא לעיירה ופתאום הגיחו אנשי הגסטאפו, התנפלו עליו והרגו אותו במקום.

עד מהרה נתפשט החלום בין כל אנשי העיירה. היו מספרים אותו זה לזה, מגלים בו פנים רבות, ומאמינים, כי בוא יבוא יומו של הרוצח מקאסצ׳יניאָביץ. לא עברה עת רבה, היה זה כשלושה חדשים לפני השחיטה, נכנסה קבוצת גרמנים, תפסה את שאָרנגוביץ והרגה אותו. והכול ראו בכך אצבע אלהים.

והנה חלום שני: ישעיה שמוקלר, שאשתו היתה הרה ללדת, ראה חלום. באו אליו בחלומו כל קרובי המשפחה, אלה שכבר עברו מן העולם והם אומרים: אל תדאג ישעיה, הנה מלאו ימיה של אשתך והיא קרובה ללדת ולהוי ידוע לך כי בן זכר יוָלד לך ותקרא את שמו יהושע. כי הישועה קרבה לבוא. לא ארכו הימים ואשתו ילדה בן. ישעיה הלך אל מנדל זלמן רושק׳ס, אשר היה יהודי בעל לב פתוח, וסיפר לו את החלום ואמנם, שם ניתן לילד יהושע...

יום אחד הוצא צו שכל הגברים והנשים מוכרחים לצאת לעבודה, כדי לברא את החורשות שבקרבת מסילת־הברזל, מאה וחמישים מטר מכל צד, וכך להקשות על הפארטיזאנים את הגישה למסילה ולהקל על המשמר הגרמני לשמור את השטח הסמוך למסילה.

כל יום בשעה 7 בבוקר היו מתייצבים היוצאים לעבודה ליד דירת הוועד היהודי. ומשם הובלו למקום העבודה. כך עבדנו שלושה שבועות עד ה־9.9.1942, שלושה ימים לפני ראש־השנה תש״ג.

כמעט כל העיירות שבסביבה כבר נכחדו ורק עירנו עדיין קיימת. הרוצחים היו מזינים אותנו יום־יום במחמאה התפלה, כי יהודי קורניץ הם „יהודים חיוניים״ וכל רע לא יאונה להם, עד אשר בא יום־השואה ופקד גם את עיר מולדתנו היקרה.

יום השחיטה והבריחה

ביום ד׳ בשבוע היה הדבר. השכם, בשעה חמש שמעתי רעש של מכוניות־משא העוברות הלוך ושוב על פני הרחוב. ברור היה לי כי משהו עומד להתרחש, לבי ניבא לי, כי יום השחיטה ממשמש לבוא. ניגשתי לאשתי וסיפרתי לה את החזות השחורה שאני משער. ומיד שבתי להציץ בעד החלון. והנה רואה אני מכוניות מלאות אנשי גסטאפו, עוברות את הרחוב. בחוץ שוררת עדיין חשיכה, היום מתחיל להאיר בשעה שש בערך. הלבשנו מיד את שני ילדינו, שנהיה נכונים לברוח. ושמא יטעוני חושי והשערותי? — עולה מחשבה בלבי. אנו יושבים דרוכים אל הרחש הבא

מהחוץ. אני מנסה לצאת לחצר, כדי להטות אוזן ולהקשיב... נשמעות יריות ממכונות־יריה. מסביב מתעבה ערפל כבד, עד כי אין לראות מה מתרחש במרחק של כמה מטרים. אני נכנס הביתה ואומר לאשתי:

„אסור לנו להשתהות יותר. עלינו להסתייע בערפל הכבד ולברוח".

ואכן, נטלנו את ילדינו בזרועותינו והתחלנו לרוץ עם הגן שלנו, אל עבר פוקן, במגמה לבוא תחילה ליער סאקוביץ. עודנו עושים את דרכנו בתוך הגן, בא לקראתנו בנו של שכננו החבתן, רבים ודאי זוכרים את ביתו שעץ ערמון עמד בקרבתו וליד העץ, סמוך לקיר הבית, ספסל, עליו היו יושבים לנוח הטיילים שברחוב דאלהינוב. ה„שגץ" חסם בפנינו את הדרך, לא נתן לנו לברוח, והכריחנו לשוב כל עומת שבאנו. עד היום חידה לי הדבר, מה היתה בעצם כונתו? כלום את רעתנו ביקש ושמא את טובתנו? אולם תהי כונתו אשר תהי, התוצאה היתה לטובתנו.

העיירה היתה מוקפת משמר גרמני סביב־סביב. אילו המשכנו לרוץ היינו נופלים ודאי לידיהם של אנשי המשמר. לא היתה ברירה בידינו וחזרנו הביתה. היום כבר האיר ואין אנו יודעים מה לעשות. אני נכנס אל מיכל, שכננו, היה אצלו בית־בד לשמן ואל קיר הבית היה הדוק שלט המורה על המפעל. ראינו בכך סגולה כלשהי: בביתו נתרכזו כמה משפחות: משפחת ראגובין מווילייקה ומשפחת יוסף קופרשטוך, בנו של מוטה־לייב. כיון שלפני זמן רצחו בווילייקה את זאב, היה יוסף הולך ללון לבית הוריו שבככר השוק ואילו אשתו והילדים היו לנים אצל מיכל. באותו בוקר לא חזר יוסף. רחל, אשתו, חוששת מאד, ולבה חרד. בעמדנו כך בפתח ביתו של מיכל, רואים אנו, כי מצד השוק באה נוצריה אחת, אחותו של מישקה טקאצ'וניק. הנה מתקרבת היא לבוא ובעברה על פנינו מטילה היא פסוק דברים כלפינו:

„מה אתם עומדים כך יהודים סכָלים, האין אתם שומעים מה שמתרחש בעיירה? מהרו והסתתרו! כמחצית מיהודי העיירה כבר רצחו ואתם עומדים כאילו שום דבר לא קרה".

התחלנו להתרוצץ, לבקש הצלה. ברגעים אלה נתגבר צמאון החיים פי כמה. אנחנו נפרדים זה מזה. מנשקים איש את אחיו ומבקשים סליחה ומחילה, כל אחד מאתנו סבור כי זה יומו האחרון עלי אדמות. השעה כבר תשע וחצי. נכנסנו הביתה וישבנו ממתינים. שיערנו, כי עוד רגע קט ייכנסו הרוצחים ויטלונו. פתאום נצנצה מחשבה והיא אשר הצילתנו. אמרנו לילד שלנו, שיצא החוצה ויתלה מנעול על הדלת מבחוץ ואת המנעול יסגור. הילד עשה כן, ואנחנו הכנסנו אותו בעד החלון וסגרנו את התריס מבפנים. בחדר האפל התקנו בשעתו מחבוא מתחת לרצפה. במקום שעמדה המיטה היינו מסיטים קרש אחד מהרצפה והיינו יורדים לתוך בור. נתכנסנו עכשיו בתוך המחבוא. שכבנו שעה־שעתיים עד אשר שמענו רחש צעדים מבחוץ וקולות דוברים בגרמנית ובפולנית. מישהו אמר:

„כאן הדלת סגורה, אין מה לחפש".

הצעדים התרחקו מהבית. עתה יצאתי חרש־חרש מהמחבוא, ניגשתי לחלון

והצצתי. ראיתי אוטו עובר ובו גזרי עצים. והאוטו מובל ע״י אנשי גסטאפו. חזרתי למחבוא, וכולנו שקענו בתרדמה עמוקה. התעוררנו בשעה 4 אחרי הצהרים. שקט היה מסביב. מפעם־לפעם נשמעו בתוך הדממה צעדים כבדים ומסומרים. אשתי אומרת בהתעוררה:

„אולי כל אשר התרחש אינו אלא חלום אשר חלמנו בשעת השינה?״

שוב הפעם עליתי בחשאי מהבור וניגשתי לחלון הפונה לחצר של מיכל שכננו. אני רואה, כי ביתו פרוץ, וכל חפצי הבית מושלכים בחצר. התרחקתי מחלון זה ועברתי וניצבתי ליד החלון הצופה פני הרחוב. לנגד עיני נתגלתה תמונה מבהילה: שני אנשי גיסטאפו מובילים את רחל, אשתו של יוסף קופרשטוך עם שני ילדיה. היא בוכה ומתחננת, מבקשת רחמים והם מכים בה ובילדים בקתי הרובים, ומובילים אותה אל עבר השוק. עכשיו רואה אני, כיצד מוציאים את מינה, בתו של חיים־מיכאל. פניה חיורות ומסוערות בבוז ובחמת זעם. היא מתקוממת, מטיחה בפניהם דברים ואינה רוצה ללכת. הם יורים בה והיא צונחת ברחוב מתבוססת בדמה.

המראה כמו שיתק את ידי ורגלי. נדמה היה לי, כי לא אוכל לזוז מהמקום. הנה יבואו מיד ויקחו גם אותנו. כל עוד נפשי בי חזרתי למחבוא וסיפרתי לאשתי את אשר ראו עיני. הזמן אינו משתהה. שלהי אלול והיום כבר קצר, צללי ערב איומים עוטפים את יומה האחרון של קורניץ היהודית. הנה כבר יורד הלילה. אני אומר לאשתי:

„עוד מעט יחשיך ומיד נצא לדרך. לילה של סוף חודש והוא אפל מאד. עלינו מהבור, היטבנו את הבגדים על שני ילדינו ויצאנו אל תוך העלטה והתעלומה הגדולה. לא תכנית ברורה ולא מגמה, ורק תפילה אחת בלבנו, כי נעבור בשלום את הכפר פוקן.

משהתקרבנו לכפר, החלו כלבים לנבוח ומיד ניתך מטר של יריות. אורות זיקוקין הועפו מעברים. נצמדנו לאדמה, בין ראשי כרוב וגבעולי צמחים שעדיין עמדו בגנים. שכבנו שעה ארוכה עד שנשתרר שקט. בזחילה הגענו לכפר, שהיה בו רחוב אחד בלבד. מהר חצינו אותו ומיהרנו להגיע אל יער סאקוביץ׳.

בהיותנו כשלוש מאות מטר מאחורי הכפר, נתחדשו היריות, אולם עתה כבר היינו מחוץ לאיזור הסכנה. הלילה היה אפל ואנחנו עשינו את דרכנו בין שדות של תפוחי־אדמה. רגע ניצבנו והחזרנו את פנינו אל קורניץ. מקצה רחוב מיאדל נראתה אש של מדורה ואלינו הגיע ריח של חירכון מגופות נשרפים. ראינו את עצמנו כניצולים היחידים, ארבע נפשות, אם ואב ושני ילדיהם. שרידיה של קהילה קדושה ומפוארת.

עמדנו ובכינו חרש אל תוך החשיכה... אך מיד נזכרנו, כי לא עת בכי ומספד עכשיו, כי עלינו להתרחק מהמקום. המשכנו את דרכנו, עד שנכנסנו ליער — — —

אם נתפסנו להרהורים, היתה רק מסקנה אחת בצדם — אנו נידונים למות. החורף מתקרב, לא בגדים לנו ולא מזונות. נרדפים אנו על צואר — צפויים למות ע״י החורף האכזרי, סערות שלגים וקור, רעב ומחלות, זאבי יער או זאבי־אדם — בכל אשר נפנה אורב לנו המוות. זה היה פסק דינה של ההכרה בתוך המציאות

האכזרית. אולם יצר החיים לא ביקש חשבונות, הוא פקד עלינו לא להרהר ולא להסיק מסקנות אלא להיאבק, להיאבק בכל האמצעים.

העמקנו בתוך היער כמחצית הקילומטר. היינו רעבים, מדוכאים ותשושים. שכבנו על האדמה הקרה והלילית, לנוח קמעא. נמנום קל חטף אותנו...

פתאום שמענו צעדים. אשתי אומרת לי חרש:

„יצחק אתה ישן? מישהו מתהלך כאן. האומנם גרמנים? היתכן, כי הם רודפים אחרינו גם בלילה, בתוך היער?"

אני משיב בלחש, כי אסור לנו לזוז מהמקום. אם נשכב לא יראו אותנו בחשיכה, אבל אם רק נזוז לברוח, ירגישו בנו מיד. אנו שוכבים מחרישים ומקשיבים. רחש של צעדים, ופתאום קול ילד:

„מאמע, מאמע!"

הבינונו מיד, כי אחינו הם ואני התרוממתי וקראתי:

„יהודים, בואו הנה!"

היו אלה שכנינו, מיכל מבאדאנובה ואשתו, ראגובין, אשתו ושני ילדיהם ובעלה של זלדה, בתו של חיים־מיכאל.

ישבנו בצוותא והחילונו לטכס עצות אל אן לפנות. הם שמחו לקראתי, הואיל וידעו, כי אני מנעורי איש־דרכים הייתי, נוסע עם אבי על פני כפרים ויערות ונסיוני זה יכול להביא תועלת רבה.

להעמיק ביערות

נחנו קמעא ואני נבחרתי להיות מורה־הדרך והובלתי את כולם הלאה. לשבת כאן, בקרבת מקום לעיירה, היתה סכנה רבה, התחלנו איפוא להתרחק, ככל האפשר, מהעיר, להעמיק ביערות.

ואמנם, למחרת היום, תפסו הגרמנים ביער, לא הרחק מקורניץ, את הירשל עושה־התנורים עם משפחתו, שמונה נפשות, ורצחו את כולם.

מצפן לא היה בידי, ואף־על־פי־כן הובילוני חושי עמוק־עמוק ביער. התרחקנו כ־5 קילומטרים מהעיירה והגענו למקום שהיער עבות וסבוך וכמעט שאי־אפשר היה להתקדם בו. נפצענו ונשרטנו בענפי העצים, את ילדינו הקטנים נשאנו בזרועותינו ובאותו מקום האיר עלינו היום. בבוקר החל לרדת גשם ונרטבנו כולנו. זה לנו היום השני שלא בא אוכל לפינו. היתה אתנו פרוסת־לחם שהוצאנו מהבית, אותה מסרנו לילדים לשבור קצת את רעבונם. עבר היום ולא התרחקנו מהמקום. עם לילה החלטנו לגשת אל הכפר סאקוֹביץ, לבקש קצת מזון.

למיכל היה בסאקוביץ גוי ידיד, איוואן אחד, שעבד אצלו בימי הפולנים, מיכל מסר לו למסתור הרבה חפצים מרכושו, ועל־כן מאמין הוא באמונה שלמה, כי בבואו אל איוואן, לא ידע הלה מה לעשות אתו, על כפים ישאנו ולחם יתן לו ככל שיוכל לשאת, ולא רק לחם, גם חמאה ובשר. אבל מיכל לבדו לא ידע את הדרך כיצד להגיע מכאן לסאקוביץ. נלווינו אני וראגובין אליו והלכנו יחדיו.

שעה ארוכה שירכנו את רגלינו עד שמצאנו את הכפר ועתה מצווים היינו לגשת

אל ביתו של איוואן דרך השדות שלא יראונו אנשי הכפר. לאחר שדפקנו על דלתו, וידידו של מיכל ראה אותנו, נבהל מפנינו, כביכול לא אנשים חיים לפניו אלא מתים שקמו מהקבר. ומיד הפטיר:

„רחימאים, ברחו מכאן מהר, בשם אלהים, ברחו והצילו את עצמכם ואותי, כי גרמנים רבים בכפר ואם יראוכם אצלי יהרגו גם אתכם וגם אותי".

מיכל וראגובין כבר ביקשו לברוח, ואילו אני הכרתי את נפש בהמתי ועל־כן נצבתי ואמרתי:

„לנו אין מה להציל את עצמנו ואתה מוכרח לתת לנו לחם. בין כך ובין כך אין לנו מה להפסיד. מוטב שנמות בכדור מאשר ברעב".

אך לא הסתפקתי בהטפת מוסר והוספתי בקול מאיים:

„אם לא תיתן לנו לחם נצית את ביתך ואת כל רכושך, אנו אנשים נידונים למוות, לנו כבר אין מה להפסיד וזכור תזכור כי את איומינו נקיים!"

הגוי נבהל, והוא הוציא כיכר־לחם, כיכר אדירים, אולי שמונה קילו משקלו. שבנו עם הצידה למשפחותינו, שירכנו את רגלינו ותעינו עד אשר מצאנו את הנשים והילדים, גם מים הבאנו בבקבוקים וחילקנו בינינו את האוכל והמשקה.

למדתי מכאן לקח שהיה נר לרגלי בכל תקופת היער. עלינו להיות איתנים ברוחנו. כל אזלת־יד, כל דכדוך, כל צל יאוש יהיו בעוכרינו. באותו מקום עבר עלינו גם הלילה השני...

למחרת בבוקר, ערב ראש־השנה, החלטנו ללכת הלאה. תכניתי היתה להגיע, עד ל„פליטא", מקום שם היתה „המשרפת" של מאטוסוב, לפני מלחמת העולם הראשונה. בהיותנו בדרך החליט מיכל לפרוש מאתנו ולהגיע לכפר קלין, מקום שם נמצא, לדבריו, גוי אחד אשר לו מסר בשעתו את כל רכושו כמעט והלה הבטיח כי יהיה לו מגן ומחסה בעת צרה. מיכל ואשתו הלכו ואף הגיעו לבית הגוי, אולם הלה רצחם במו ידיו.

השעה כבר היתה עשר בבוקר, יום שמש נאה, דממת יער עמוקה, עצי אורן גבוהים הומים את המיתם השקטה כתפילה של דבקות, קול ציפור מתעורר והקול מכה הדים רחוקים. בת־חורין היא הציפור לקרוא ולהתרונן, ורק אנחנו מדברים כאן בלחש, משוטטים ומהלכים על ראשי אצבעותינו, תוהים וחרדים ועדיין לא נדע אנה אנחנו באים.

פתאום הגיע לאפי ריח של עשן. התכנסנו אל בין השיחים מתוך חשש, כי אנשים נמצאים בקרבת מקום והם עלולים לראותנו. — עינינו מחפשות ואזנינו כרויות ומחשבותינו מתהפכות: עשן זה מה פירושו? אפשר רועים מהכפרים הסמוכים שערכו מדורה ביער? ושמא יהודים שהתחמקו וברחו? פתאום ראו עיני, במרחק לא רב מהדרך, את ישראל הקצב, בן עירנו, בקפצו נפחד מתחת לאחד השיחים ואתו משפחתו: אשתו חיה, בנם יוסל ואשת זונדל, בנם. ודאי הרגישו כי אנשים מתקרבים והחלו לרוץ נבהלים אל תוך היער.

אני הכרתיו ורציתי להרגיעו, אך לקרוא בקול היתה סכנה. נפנפתי בידי ונתתי סימנים, כי ישכבו והם הכירוני, צנחו לאדמה ונרגעו.

ניגשנו אליהם ושאלנום, כיצד זה בחרו להם מקום־מנוחה קרוב כל־כך לדרך, ואף ערכו בו מדורה. דבר זה הן יכול לגלותם. ישראל אמר, כי מפחדים הם להיכנס עמוק ביער.

„מה יהיה אתנו, מה יהיה אתנו, לאן נלך?" — דיברו הנשים נואשות.

אני, שהסביבה היתה נהירה לי, אמרתי:

„ראשית כל עלינו להיכנס פנימה. אל תוך היער, רחוק ככל האפשר מהדרך. כי היו עוד מרץ ומאויים להיאבק עם הגורל המר, חושי היו מחודדים, בלבי נצנצו וכבו רעיונות, ואילו הם כפופים היו כמנוצחים. שעה קלה הלכנו והעמקנו ביער, וכשדימיתי, כי רחוקים אנחנו מהדרך, ישבנו וערכנו מדורה קטנה וישראל הוציא מתוך צרורו את שקית הטלית והתפילין ואמר:

„ראה, יצחק, תהילה לאל, כי הצלחתי את זה לקחת, שתהא אתי לפחות הטלית בשעה שאמות".

ישבנו על האדמה וישראל סיפר, כיצד ניצל והצליח לצאת מהעיירה ביום השחיטה.

הוא קם בבוקר והלך ל„מנין" להתפלל. דרך המגרשים הריקים שבין הבתים של הסמטה הלך. בדרך נודע לו, כי חוטפים יהודים, והוא מיהר לשוב הביתה והוציא את בני משפחתו אל המחבוא שהתקין מתחת לרצפה, ושם ישבו הם כל היום. עם לילה יצאו מהמחבוא והגיעו לכפר פוקן, אל ביתו של קאַשצ'וק, שדאג להם מאד. קאשצ'וק נתן להם כיכר לחם וליווה אותם כברת־דרך עד להתחלת היער.

ישראל היה יהודי ירא־שמים ומהלחם לא טעם. כל מאכלו היה תפוחי־אדמה שהיה אופה אותם באש... בשעה שלוש אחרי הצהרים הופיעה פתאום מבין העצים נערה כפרית, כבת 17. משראתה אותנו נפנפה בידה לעומתנו, כמבקשת לתת לנו אות וברחה מהר. עד היום חידה לנו הדבר, ולא נדע להסבירו.

לאחר כמה רגעים נפתחה אש איומה מצד הדרך, אנחנו טישטשנו מהר את המדורה הקטנה והתחלנו לרוץ אל תוך היער. אני ראשון והם אחרי, כ־5 קילומטרים רצנו והעמקנו. מצאנו מקום בין שתי גבעות, לא גדולות, ושכבנו בו עד אשר החשיך היום.

אנה אנחנו באים?

היינו שלוש משפחות (משפחת ראגובין, משפחתו של ישראל הקצב ואני ומשפחתי). החילונו לתהות: היכן נמצאים אנו. הילדים שכבו בשקט, לא דיברו דבר ולא הקשו עלינו. נתונים היו בתוך עולם המאורעות האיומים וכמו מילאה אותם אחריות למצב הדברים. היכן לוקחים קצת מים, גם הרעב החל להציק. לפי השערתי נמצאנו בסביבת הכפר הוב. זכרתי, כי לא רחוק מהכפר זורם נחל קטן ששמו „מאַנטאַנה". שיערתי כי רחוקים אנחנו כשלושה קילומטרים מהכפר סטידיונקה. תושביו קנו להם שם של גויים אכזריים. אל אן נלך, איפוא, להוב או לסטידיונקה? בהוב היו הרבה משקים בודדים שנקראו „חוטארים" ודבר זה הפחית את הסכנה. בחרנו, איפוא, ללכת להוב. הלכנו והחזקנו זה את זה, שלא נאבד בחשיכה. הלילה

כבר היה בעיצומו, כשהגענו לנחל. לא ספלים בידינו ולא כלים אחרים. כולנו נפלנו אל האדמה ושתינו את מימיו מהאפיק ממש. משם הלכנו דרך השדות לכפר וניגשנו לאחד מבתיו.

דפקתי „בחוטאר" הראשון: השעה היתה 10 בערך, בבית לא היה אור. הגוי שאל בלחש:

„מי כאן ?"

ואני עניתי:

„איצ׳קה מקורניץ, בנו של נטקה משווישצ׳אפולאָ".

הוא הכירני מלפני המלחמה. בעד החלון הוא הגיש לי חצי כיכר־לחם וכמה בצלים. הלכנו אל בית אחר, וגם שם נתנו לי חצי כיכר־לחם. בדרך נכנסנו לאחד הגנים, הוצאנו מהאדמה כמה סלקים, מעל כלונס שבאחת הגדרות הורדנו כד גדול, ועם מלאי זה של צידה שבנו אל הנשים והילדים, שחיכו לנו על שפת הנחל. בחנו קמעא ושבנו ליער.

השעה כבר היתה לפי הערכתנו, שעת חצות, שעון לא היה אתנו. נכנסנו ליער, אבל לא מצאנו את המקום ממנו באנו. כשלוש שעות תעינו. פתאום אמר ישראל הקצב.

„יקירי, אין לי כוח עוד ללכת הלאה, אני אשאר כאן".

הוא היה תשוש יותר מכולנו, כי מהלחם לא אכל. נעצרנו, איפוא, ושכבנו על האדמה צמודים זה אל זה. כשהתעוררנו היה כבר אור. אוירון עבר מעל היער וטרטורו עורר הדים מחרישי אזנים. נזכרנו, כי היום ראש־השנה. ישראל הקצב התעטף בטלית ועמד להתפלל ליד אילן אחד. הוא אמר לנו, כי עלינו עכשיו לקרוע קריעה אחרי כל בני עירנו, וכשהוא אמר את הדברים האלה התחלנו כולנו כל־כך לבכות, שלא יכולנו בשום פנים להירגע. היה זה בעצם הבכי הראשון והממושך לאחר 15 חדשים, בכי על כל אשר באָנו.

היום פנה לערוב, ויצאנו לדרך. הלכנו אל עבר הכפר צאַווליטקאָס. כשהיינו במרחק של 300 מטר מהכפר, נפגשנו עם יהודים ניצולים. היו אלה אחותי רבקה, בעלה והילדים, אחי הילקה ואשתו ובתו של אחי השני. היתה זאת פגישה מפחיעה, לא שיערתי, כי נשאר מישהו ממשפחתי. גם הם לא שיערו, כי אני נשארתי בחיים. הם גרו ברחוב מיאדל, הרחוב שממנו החלו הרוצחים להוציא את היהודים להורג.

שוב עמדנו ובכינו ויצאנו לדרך, עתה מנינו 27 איש, וכך נכנסנו לכפר.

הרגשנו ביתר־שאת, כי הלילה שייך לנו, כי הלילה יהיה מעתה יומנו. — הגויים לא העיזו לצאת מהבתים. פחד החשיכה היה גדול עליהם... בכפר זה נתנו לנו לחם ובצלים.

באותו לילה ישבנו בין הכפרים וארוניאָץ וצאווליטקאָס, בתוך חורשה. הלילה היה קר. החורשה יבשה מאד ואנו צמאים עד מוות. אספנו איזוב וסחטנו אותו לתוך קופסת־שימורים. את לשד האיזוב סיננו בעד חתיכת ארג. וכך מילאנו קופסה כמעט. לא היו אלה מים אלא מיץ־איזוב, ונתנו לכל אחד למרוח בו את השפתים. ראגובין נזכר, שבאחד החוטארים גר איכר שחייב לו כסף בעד מכונת־תפירה. באנו אל הגוי

והוא נתן לנו לחם וכד חלב. לפנות ערב באנו לבית הגוי. דפקנו בחלון והוא לא נתן לנו להיכנס פנימה. הוא אמר כי נמתין והוא יוציא לנו את האוכל החוצה. הוא ביקשנו כי לא נוסיף לבוא לפנות ערב אלא בלילה. אמנם, צדק בהערתו ואנו חזרנו עם אוצרנו היערה.

הבאנו את הלחם והחלב ונתנו לילדים. שכבנו צמודים אלה לאלה ונרדמנו. הקור השבית את שנתנו, והתרדמה לא היתה עמוקה ביותר. פתאום הגיעתנו יללת זאבים שהתקרבה אלינו יותר ויותר. אמנם, לא נבהלנו מאד, ואף־על־פי־כן ביקשנו אמצעי להיפטר מהם. נטלנו ענפים יבשים ובגפרור, אשר קיבלנו באותו יום אצל איכר ערכנו מדורה לא גדולה. הזאבים הסתלקו ודאי, כי יללתם הלכה והתרחקה, ואנחנו חיממנו קצת את עצמותינו. עם שחר כיבינו את המדורה וטישטשנו את סימניה. הלכנו מכאן אל מקום אחר ביער ונתקלנו באיכר מהכפר וּרוֹניאֶץ שהלך לחפש את סוסו אשר אבד במרעה־הלילה.

תחילה נבהלנו מפניו: כלום אין הוא סוכן של הגרמנים? אבל במשך הזמן נסתבר, כי גוי ישר היה. הוא אמר לנו, כי אסור לנו להימצא במקום, וכי עלינו ללכת לפושצ׳ה, שם נמצא יהודים מנייקה שברחו וכבר נמצאים ביער כחדשים ימים. הוא בכה בדברו ואמר:

„מה הם רוצים מכם, מה הם רוצים מכם?״

הוא הוציא לחם מהילקוט ונתן לילדים. הראה לנו את הדרך אל הפושצ׳ה, ואמר לנו, כי שם ישנם פארטיזאנים.

„תלכו לשם, — אמר — ואלהים יהיה עמכם״.

כשאני מהרהר היום בפגישה זאת רואה אני אותה כמלבבת מאד. אולם אז היינו נוקשים וחשדניים, וכשהלך מאתנו, פחדנו כל הזמן, שמא ישלח אחרינו גרמנים לצודנו.

במעבה הפושצ׳ה

הפושצ׳ה היתה יער־עד בסביבתנו. כ־20 קילומטר ארכה וכ־12 קילומטר רחבה. עצי־ענק של מחטים ושל עלים ובמעמקיה מקומות שרגל אדם לא דרכה בהם מעולם. עצים שנעקרו מסערות נשארו מוטלים בה. ודאי עשרות בשנים — עולם בפני עצמו אפל ופראי, משכן זאבים וחזירי בר, שועלים ונחשים. אפילו איכרי הסביבה לא העזו להיכנס אל תוכה פנימה, והיו פוקדים אותה רק בשוליה. היו בה מקומות ביצה, שרק בחורף, עם הכפור הגדול אפשר היה לעברם. ואילו אנחנו, נמשכנו דוקא אל מעמקיה...

תחילה ניצבנו חרדים בגבולה והרהרנו: כיצד נוכל לחיות כאן — לבוא ולצאת, ולמצוא דרך.

אבל עוד באותו לילה השארנו בתוכה, את הילדים והנשים, והלכנו לכפרים בודקה וטאליץ׳, כדי להביא קצת אוכל. כפרים אלה היו הקרובים ביותר. הבאנו תפוחי־אדמה וערכנו מדורה והרגשנו את עצמנו בטוחים יותר. סבורים היינו, כי הגרמנים לא יבואו לכאן לחפשנו. גם אם ידוע ידעו שנמצאים כאן יהודים. הם יניחו

ודאי, שבין כך ובין כך נמות כאן ברעב ובמחלות, ומלאכתם תיעשה על־ידי אחרים. ואף־על־פי־כן, אמר לנו חוש הקיום, לא לסמוך על ההשערות והסברות, להעמיק בה ולהעמיק ולשמור על עצמנו ככל האפשר. ראש מאויינו היה עכשיו להיפגש עם פארטיזאנים.

כבר ביום השני להיותנו בפושצ׳ה נפגשנו עם כמה פארטיזאנים ושמחתנו היתה גדולה מאד, משל כי מלאכי־עליון ראו עינינו. הם בירכונו בידידות רבה וארחו לחברתנו. לבושם דל היה, נשקם ישן — רובים ממלחמת העולם הראשונה; תחמושתם גם היא דלה — כדורים מעטים. הם נתנו לחם לילדינו, התעניינו לשמוע על מצבנו. לבם מלא היה כַּוָנות טובות אך ידם קצרה מהושיע. היה אתם משדר לקשר אלחוטי וידעו לספר מהמתרחש בעולם. כשעתים ישבו אתנו וסיפרו את החדשות האחרונות — נלחמים בחוצות סטאלינגראד. הם לימדונו כיצד לנהוג ביער: הם הזהירונו בכל לשון, כי אסור לשבת במקום אחד ויש להחליף את המקומות כמה פעמים ביום. כמו־כן אסור לדבר בקול רם, מחמת ההד שביער, צריך להתרגל לדבר זה עם זה על פי רמז ובלחש. הם לימדונו לשרוק כציפור־יער ידועה. מי שמאבד את רעהו או את חבורתו יסתייע בשריקה זאת. השריקה הפכה להיות כעין סיסמה לכולנו.

התחלנו לנדוד בפושצ׳ה לארכה ולרחבה ולהחליף את מקומות שבתנו. בנדודינו אלה נפגשנו עם הרבה יהודים שניצלו, ונודעו לנו פרטים על השחיטה בקורניץ.

מכאן מתחילה יום־יום מלחמת חיינו בפושצ׳ה, על כל תלאותיהם ואכזריותם, מלחמה שהגורל האיום כפה עלינו — ואשר אין לה אח ודוגמה בכל אשר שמענו אי־פעם, קראנו והעלינו בדמיוננו

בדרך כלל היה יחסם של תושבי הכפרים הביאֶלורוסים אוהד אלינו. נדבות קיבלנו גם מהאוהדים וגם מאלה שאינם אוהדים. מהם שנתנו מתוך רחמנות ומהם שנתנו מתוך פחד שמא נשלח אש בבתיהם. במשך הזמן נוכחנו, כי שיטת בקשת הנדבות איננה טובה — הראינו לדעת, כי מתוך פחד נותנים הגויים יותר והתקנו לנו מקלות בצורת רובים ובחשכת הלילה היינו באים ומאיימים ב„נשק״ ובקול חומרה, של פארטיזאנים, כביכול.

ההליכה לכפרים היתה כרוכה בסכנות רבות. אפילו הגוי, ממנו באת לבקש נדבה, מוּעד היה לרצוח אותך נפש. גוי שהביא לעיירה יהודי חי או מת היה מקבל פוד מלח כפרס. המלח היה דבר יקר מציאות.

פעמים חזרו המשוטטים בכפרים, ולא מצאו את מקום החניה. ומעשה בבני משפחה אחת, שהסתובבה שתי יממות בקרבתנו, בשובם מהדרך, ולא מצאונו, עד שנתקלנו בהם והבאנו אותם למקום.

מבין הכפריים שבסביבות היער היו גם הרבה שוטרים ששירתו אצל הגרמנים ובהם רוצחים ואנשי חמס. „צמד־חמד״ מעין זה היו בניו של קאַריבי מהכפר הוּב. אחד מהם בן עשרים וחמש והשני, צעיר ממנו, בן עשרים ושלוש, שתי עלוקות צמאוֹת דם. בכפרים מספרים היו על מעשי האכזריות שלהם ביום השחיטה

בקורניץ, — נטלו ילדים רכים והשליכום במו ידיהם אל תוך האש, — השתוללו והתעללו ולא שבעו דם.

כאן רצוני לספר, כיצד נפלנו, כמעט, בידי מרצחים אלה, בהיותנו ביער. היה זה באחד מלילות חשון, בלכתנו לבקש אוכל, בכפר הוּב. במוצאי שבת היה הדבר. הלילה אפל מאד. ההולכים: שואֶל גורדון, (בנו של אברהם־יצחק), אשתי ואני. ניגשנו לאחד הבתים, וכרגיל, עמדנו מצדו של החלון ולא כלפי החלון, הושטנו יד ודפקנו, אך כל תשובה לא באה. דפקנו שנית, אין קול ואין עונה וכבר אמרנו ללכת. פתאום שמעתי מרחוק קול צעדים. תחילה חשבתי, כי הגוי בעל־הבית הוא, אבל בחשיכה נתגלו שני גברים צעירים. עינינו הסתגלו להבחין היטב בחשיכה. כחיות יער היינו. הם התקרבו אלינו וכמנחשים שאלו בנעימה של אדיבות, כמעט:

„קורנצקי זשידקי, מה אתם מבקשים כאן באישון לילה?"

ושואֶל גורדון נתעודד, ודאי, מהשאלה הידידותית, כביכול, וענה:

„באנו לבקש לחם בשביל משפחותינו וילדינו!"

הם השיבו מיד:

„בואו, בבקשה, היכנסו לבית, וניתן לכם לחם ואוכל־נפש אחר..."

היכרתי לפי דיבורם ונעימת קולם, כי אלה הם בני קאריבי, הרוצחים. קפצתי מיד ויצאתי מהחצר, לפני שהספיקו להכניסנו במרמה לביתם. ידעתי, כי כל שהיית־מה בעוכרינו תהיה — בקפצי נתתי מיד צפצוף פארטיזאני כדי להפחידם. אחד מהם כבר אחז את אשתי בדשי מעילה, אולם בשמעה את קפיצתי ושריקתי זינקה גם היא בכל כוחה לאחור, עד שדשי הבגד נשארו בידיו. אפשר שלא מכוח זניקתה נקרעו הדשים, אלא משום שהבגד בלוי היה ומרופט. אם כך ואם כך, הצליחה להתחמק ולברוח אחרי. גם שואל נוכח מיד לדעת, כי בסכנה גדולה אנחנו, והוא מיהר וברח מהחצר.

הפחד מפני הפראטיזאנים גדול היה, גם בין משתפי פעולה כגון בניו של קאריבי. היו מקרים רבים, שמשתפי־פעולה מעין אלה, שילמו בחייהם, ומכאן תסתבר, אולי, גישתם ההססנית באותו לילה. אני הוספתי להשמיע את שריקתי ואשתי וגם שואל מצאוני מיד, וכל עוד רוחנו בנו התרחקנו מהמקום.

בבואנו להוּב מקץ שבוע ימים סופר לנו ע"י גויים מה שקרה כאן עם כמה יהודים, שהיה כפשע ביניהם ובין המוות, כינן שנפלו בידי בניו של קאריבי, אך הצליחו להתחמק. הם סיפרו לנו, כי בני קאריבי חיפשו את היהודים בבתי האיכרים, והם איימו על תושבי המקום, כי יהרגום כמו כלבים, אם יוסיפו לתת מחסה ומזון ליהודים.

חדלנו מבוא להוּב. עד שהצתנו בעזרת הפארטיזאנים את ביתו של אביהם, וכל המשפחה חששה להישאר ויצאה מהמקום. מאז רוַח לנו במקצת.

יום אחד נודע לנו, כי הפארטיזאנים נצטוו לעזוב את הסביבה ולהתרכז בשטחי ברית־המועצות, ואמנם היה כן. בעזבם את המקום, הלכו אתם גם כמה צעירים מבני עירנו שהיו בשורותיהם. מצבנו החמיר, אך כל ברירה לא היתה בידנו. עברו כשבועים ימים והנה הגיע ליער גדוד פארטיזאנים כ־400 איש, ערוך לתפארת —

מצויידים בנשק חדש, רכובים על סוסים. שם הגדוד היה „נקמה" ובהם יהודים ממינסק, מדאלהינוב ואף מקורניץ. יענקל אורצ׳יקס שבזכות אומץ לבו ניצל מבין ה־54, היה סייר מצטיין בין הפארטיזאנים ולימים אף קיבל אותות הצטיינות גבוהים, ניומקה ברמן, בנו של הספר, ולוול בנו של אברהם פידלר, מרחוב סמורגון. הם הגיעו לכאן, בשובם ממבצע לשחרור יהודי מיאַדל, שהגרמנים החזיקום בגיטו. ואמנם הצליח המבצע. הם הצילו את היהודים והביאום ליער אולם מפקד הגדוד, שהלך ראשון במקום הסכנה ושימש מופת לשאר, נפל מכדור־מארב. בין אלה שניצלו מגיטו מיאדל היה יוסף בלינדר, אשתו וילדיהם.

עם התקרב החורף, היה חשש שעקבותינו בשלג יורו דרך לגרמנים למצאנו. הנהגת הפארטיזאנים החליטה, על כן, להוציא את כל היהודים ממקומות אלה ולהעבירם לשטחי רוסיה מזרחה. שם היה כוחם של הרוסים רב יותר, והגרמנים לא העזו לפעול ביערות.

אנו הולכים ל„וסטוק"

היה זה במחצית כסליו תש"ג, הפארטיזאנים אספו את כל היהודים שהיו פזורים ביער — בהם ממיאדל, קריביץ נייקה, קאַבילניק ומקומות אחרים, אך מרביתם היו יהודי קורניץ — כ־200 נפש, ובהם משפחות שלמות שניצלו. וכ־100 נפש ממקומות אחרים. בסך־הכל כ־300 נפש. הקומיסאר הפוליטי אספנו ונשא נאום בפנינו והסביר, כי אין ברירה, אלא לצאת מכאן ולעבור מזרחה. הוא תיאר לפנינו את קשיי הדרך: נצטרך ללכת ברגל, לא בדרכים ראשיות, כי אם בשדות, יערות, בדרך־לא־דרך ולא בימים אלא בלילות. ואף־על־פי־כן, רוח של התלהבות עברתנו. כולנו התחלנו להתכונן לדרך הקשה. המצרך העיקרי שעלינו להצטייד בו, לפי הוראתו של המפקד, היה מלח, כיון שמצרך זה חסר ברוסיה. מלח אפשר היה להשיג מעט־מזעיר אצל הגויים. ורק בכסף מלא ובמטבעות זהב. כמו־כן אמר לנו המפקד שעלינו להצטייד במטליות לרגלים, בתנעולת המתקראת בלשון המקום „לאַפצ׳ות". נעלים כבר לא היו לנו, הן נתרפטו כליל בדרכי היער, על פני אדמתו המשובשת. „לאפצ׳ות" היינו קונים אצל גויי הכפרים וכן גם מטליות — קדחת ההכנות היתה גדולה מאד.

היה זה יום שבת כשיצאנו לדרך. חילקו אותנו לקבוצות בנות עשרה אנשים כל קבוצה. על כל עשיריה נתמנה ראש קבוצה. אף לי ניתנה עשיריה. הוציאונו אל קצה היער, כאן חיכינו עד חשיכה ויצאנו לדרך. נתנו לנו שלושה פארטיזאנים כמלווים. היו אתנו ילדים קטנים ואנשים שלא יכלו ללכת מחמת תשישות וכל משאם וטרחם היו עלינו, הבריאים.

גם שלושת הפארטיזאנים המלווים, סייעו בידינו רבות. הנה עומדים הם לנגד עיני — בחורי־חמד, מלובשים במקטרנים של עור, מכנסים כחולים, מגפים וחמושים היטב, יחסם אדיב ומלבב. היו נושאים את הילדים בידיהם ומסייעים בכל אשר יכלו. כ־5 קילומטרים לפני מסילת־הברזל נכנסו לכפר פאַסקובשצ׳יזנה והחרימו שלושה סוסים רתומים לעגלות והושיבו את הילדים והתשושים, וכך הובילונו עד מסילת־

הברזל. כאן נשארנו לחכות עד אשר שנים מהפארטיזאנים החזירו את העגלות לכפר ושבו אלינו.

עתה היה עלינו לחצות את המסילה ואחר־כך את הדרך הראשית המובילה מקורניץ לדאלהינוֹב, אותה נתיבה מפורסמת שלבנים עתיקי־ימים עמדו משני צדדיה, ואשר קראו לה „השדרה של יקאטרינה". חייבים היינו לחצות אותה ליד קאסצ׳יניאֶביץ׳. זאת היתה גם דרכם של הפארטיזאנים ומקובלת היתה כדרך טובה ובטוחה.

מסילת־הברזל נשמרה באותו זמן בהרבה מקומות, ע״י כפריים. הנה כבר הגענו כ־100 מטר ממסילת־הברזל, ליד נייקה. בשורותינו השלך הס. כולנו נצמדנו לאדמה. ליל כסלו קר, האדמה רטובה, אבל לא קפואה. שכבנו וחיכינו לפקודה. והנה באים הפארטיזאנים, מלווינו, ומצווים בלחש לעבור מַהר, כאיש אחד... קמנו ובשפיפה וחיפזון עברנו את המסילה. היה עלינו לעשות במשך הלילה כ־40 קילומטר, עד מקום בו נוכל לנוח ביום. הסביבה בה נמצאנו עכשיו, היתה מסוכנת מאד, קרובים היינו לקניאַהינינה, בה חנו, בתחנת־הרכבת, הרבה גרמנים. גם בקאַסצ׳יניאֶביץ׳ היו הרבה גרמנים ומשטרה. המשימה שהוטלה עלינו היתה בלתי אפשרית כמעט.

נשלחו שלושה סיירים לבדוק את השטח. בהם זלמן אלפרוביץ, בנו של מאיסיי ועוד שנים שאינני זוכרם. אנחנו שכבנו וחיכינו לשובם. אמנם, הלילות באותה תקופה ארוכים מאד, ואף־על־פי־כן יש גבול לארכם. השעות חולפות והסיירים אינם שבים. קוצר־רוחנו מתגבר, האומנם נישאר לעשות את יומנו במקום המסוכן? ראינו כי אין תכלית בציפיה סתם ויש להתכונן לבאות. החלטנו למצוא חורש־שדה ובו לעשות בחשאי ובהסתר את יומנו. את הסכנה בה נמצאנו אותו יום ואת חרדת לבנו אין בכוחי לתארן. אתנו היו אמנם שלושה הפארטיזאנים, אך היה זה לעג לרש.

החורש שמצאנו היה קטן מאד, מסביב שדות פתוחים, ומשקים בודדים, „חוטאַרים", מפוזרים במרחב. לא רחוק ממקום שבתנו עברה הדרך הראשית קאסצ׳יניאֶביץ׳ — קניאַהינינה. כל היום חלפו מכונות עם גרמנים מזוינים, חלוף ושוב. בפחד מוות עבר עלינו היום. צמודים שכבנו לקרקע, כאילו עפר מעפרה היינו, וכך עד רדת הלילה. כשהחשיך מאד נערכנו בקבוצות ויצאנו לדרך. היה עלינו לעבור באותו לילה כ־35 קילומטר, כדי לצאת מאיזור הסכנה ולהגיע ליער בו נמצאים פארטיזאנים. עכשיו ראינו בעליל את כל כובד המשימה. הזקנים היו כושלים ותשושים, הילדים עייפים וצמאים. הן כל היום שכבנו ללא שתיה. היה עלינו לעבור כ־5 קילומטרים עד הגיענו לכפר דאווידקי. השיירה שלנו נתפזרה על פני מרחקים גדולים, היינו עמוסים לעייפה, — צרורות וסמרטוטים וכל מיני מטלטלים שמקומם לא יכירם במסע מעין זה. הילדים החלו לבכות ובתוך דממת הלילה נשמע הרעש למרחוק, והוא גבר והלך. ואולי דבר זה, דווקא, היה לטובתנו.

הכשלון

באותו כפר שהזכרתי הושם לנו מארב שמגמתו היתה לחסלנו בהיכנסנו לכפר. אך מסתבר, כי האורבים לנו נבהלו בשמעם מרחוק את הרעש והתכונה. הם דימו, כי מחנה פארטיזאנים גדול ועצום מתקרב. בטרם מועד הם פתחו עלינו באש־תופת מרובים, מכונות־יריה, וכלי נשק אחרים, כשהם מאירים את הסביבה בזיקוקין. הלילה היה אפל מאד ואנחנו נתפזרנו על פני השטח כולו, בלי דעת אחד מהשני. הורים איבדו את ילדיהם, נשים את בעליהן. אני טרחתי בכל מאמצי שלא להיפרד מהעשירית שלי. השתדלתי כל הזמן להיות מרכזה. פקדתי מיד לשכב, להיצמד לאדמה ואגב שכיבה, להוסיף לזחול ולסטות, ככל האפשר רחוק מהדרך. היריות נמשכו כשעה, בהפסקות קטנות. בכל הפסקה כזאת המשכנו להתרחק מהדרך, עד שהתקרבנו אל חורש קטן. לא היה זה בעצם חורש אלא שיחי שדה.

היריות פסקו. מניתי את אנשי ונוכחתי לדעת, כי לא עשרה אנחנו אלא 35 איש, שרידים מעשיריות אחרות. היכן נפוצו הנשארים לא ידענו. השאלה הנוקבת: מה לעשות עכשיו? וראשית כל, היכן אנחנו נמצאים? לפי הערכתי נמצאנו בין קאסצ׳יניאָביץ׳ וקניאָהינינה, בלוע החיה ממש, ואנו חשופים על פני השדה, ללא מחסה כלשהו.

אתי היה נתן גורביץ וילדיו, משפחת וקסלר, רחל מהעיירה קריביץ׳ עם שני ילדיה, שני ילדים של ישראל שאָפר, בתו של מאיר המיאָדלאי, אשתו של חיים־זלמן ובתה, ונשים וילדים ממיאדל. החלטנו לחפש חורשה גדולה יותר. הן בלתי אפשרי הדבר להישאר בחורש זה. גם לשוב על עקבותינו אי־אפשר היה. אין ספק כי הגרמנים יחפשונו למחרת היום. עלינו, איפוא, להישאר אותו יום מוסתרים. קילומטרים רבים התרוצצנו על פני שדות חרושים, רגבים, שיחים וקוצים וחיפשנו חורש. מצאנו חורשות ותרנו אחרי גדולות יותר, עד שלא היה בנו כוח עוד ונשארנו בחורש הראשון שנזדמן לפנינו. שכבנו על אדמתו הרטובה והקרה וכולנו נרדמנו. התעוררנו בבוקר מיריות הגרמנים. הם עברו בנתיבה הראשית, וחיפשו.

בבוקר, משפקחנו את עינינו וראינו את המקום בו אנו שרויים, אבד לבנו. חורש קטנטן באמצע השדה, מסביב פזורים משקים בודדים. לא רחוק מאתנו רעו עדרים. ברי היה לנו, כי הגרמנים יגלונו עוד מעט ודיננו ייחרץ. נצמדנו לאדמה ואגב שכיבה ראינו מה שמתרחש מרחוק. — גרמנים חיפשו ב„חוטארים״, אך לחורשה לא התקרבו משום־מה. נתברר אחר־כך כי שאר אנשי השיירה בהדרכתו של אחד מבין שלושת הפארטיזאנים, שמפקד היה, פנו בו־בלילה לחזור לפושצ׳ה. אפשר כי עקבותיהם של אלה הטעו את הגרמנים לחפש הרחק מכאן ולא בקרבת מקום. כמו־כן היה זה דבר שאיננו מתקבל על הדעת, כי דוקא פה בקרבת מקום יחליטו אנשים להסתתר. כך שכבנו ללא זיע כל אותו יום. לעת־ערב גברו היריות. עם לילה התחלנו לטכס עצות, כיצד לחמוק מכאן ולשוב לפושצ׳ה? המרחק אליה היה כ־20 קילומטר, אולם את הכיוון לא ידענו. החלטנו להיכנס אל אחד הבתים ולשאול, אך הדבר היה בחזקת סכנה. בבתים התגוררו פולנים שהיו ידועים כאנטי־שמים, אך ברירה לא היתה בידינו. זלמן גורביץ ואני שמנו את נפשנו בכפנו ויצאנו.

בגשתנו לחלון אחד הבתים שמענו מבפנים קול דברים בלחש. מפחד הפראטיזא־נים לא היה בבתים אור.

אימצתי את קולי ושאלתי בחומרה, היכן הדרך הראשית? מבפנים הגיע קולה של אשה זקנה. היא אמרה, כי מלבדה אין איש בבית, והיא עצמה תשושה מאד ואין לה כוח לצאת אלינו. אמרנו לה, שעליה רק להסביר לנו, כיצד ללכת, לימין או לשמאל. היא ניגשה לחלון, ניפנפה בידה לכאן ולכאן... ראינו שאין תכלית בכל הסברותיה, כי ממנה לא נציל דבר. החלטנו, איפוא, לחפש בעצמנו. שבנו לאנשינו, והתחלנו להסתובב אנה ואנה עד שעלינו על משעול.

מטבע הדברים הוא, כי משעול מתחבר עם דרך ראשית. ואמנם, לאחר שהלכנו בו שעה קלה עלינו על דרך. שוב שאלת־השאלות: באיזה כיוון ללכת עתה? — גם הפעם יצא זלמן גורביץ ואני לחפש איזה „חוטאר". האנשים נשארו להמתין לנו בשיחים שליד הדרך. כלבים לא נבחו, כיון שהפראטיזאנים כבר הרגו אותם. הבחנו במשהו משחיר בתוך האפילה. אנו מתקרבים בחשאי — והנה שיחים. המשכנו ללכת, עלינו על אדמה חרושה והחלטנו להתקדם עם הנירים. מקץ רגעים ארוכים הגענו לבית אחד. ממה שניתן לנו להבחין בחשכה, שיערנו, כי משק עשיר הוא — אמברים גדולים, גדר מכובדת וכו'. ברי היה לנו, כי פולני גר בבית וסכנה בדבר. ואף־על־פי־כן, ניצבתי בצד החלון נתתי כמה נקישות ושאלתי ברוסית:

„כיצד עלינו ללכת לקאסצ'יניאֶביץ', לשמאל או לימין?"

לחלון ניגש זקן, לפי נעימת קולו, הצעירים היו מסתתרים מאימת הפארטיזאנים, שמא יקחום אתם. הוא הסביר לנו, כיצד ללכת.

שבנו לאנשינו, ויצאנו לדרך. כמובן שלא לקאשצ'יניאֶביץ' הלכנו אלא בכיוון ההפוך. הלילה היה ארוך מאד ואנחנו הלכנו בו כ־20 קילומטר. היינו צמאים מאד. זה לנו 24 שעות שלא שתינו. ליד כפר אחד מצאנו תעלה ובה מי־רפש. נצמדנו לאפיקה ושאבנו בידינו את המשקה להחיות בו את נפשנו. את הכפר עקפנו. מכאן כבר ידעתי את הדרך היטב. שם הכפר ז'וקאֲביצה, שלושה קילומטרים מנייקה. התקרבנו למסילת־הברזל. על המסילה שמרו כפריים, כרגיל. אולם כ־300 מטר רחוק מכאן היתה תחנה של משמר גרמני, שהיו יוצאים מפעם לפעם בפנסים ובודקים את המסילה ואת שומריה. לכפריים לא היה נשק. נעצרנו קרוב למסילה, מיכל ווקסלר זלמן גורביץ ואני ניגשנו לסייר את המקום. משנוכחנו, כי אין גרמנים בקרבת מקום, נתנו אות לאנשים וכולם עברו את הפסים בחיפזון, היה זה בערך בשעה 11 בלילה.

עתה נשמנו לרוָחה. חלפנו על פני נייקה, שהיתה שקועה בתרדמת לילה. הלכנו אל עבר מכורתנו — הפושצ'ה.

נשארנו ללון בקצה היער ולמחרת הגענו למקום ממנו יצאנו.

המדורות שלנו והשלג הראשון

אדמת היער כבר היתה קפואה, ואנחנו קרועים ובלואים מגודלי פרע. הפחד מפני החורף המתקרב היה גדול. מעוננו היתה המדורה, והיא בוערת יומם ולילה. היו למדורה הרבה מעלות וכנגד זה גם חסרונות. האש חיממה את עצמותינו היבשות.

באש היינו אופים את תפוחי־האדמה, מעליה היינו מחטאים את בגדינו. כל מדורה ריכזה כמה משפחות. משפחה אחת לא היה בכוחה להחזיק מדורה, שאכלה הרבה עצים. אמנם חומר זה לא חסר ביער, אך לחטוב עצים לא היה בכוחנו. חסרים היינו כלי עבודה מתאימים. ואם סכנה היתה להשמיע קול רם והקפדנו לדבר בלחש, קל וחומר שהיתה סכנה להכות בגרזן ולעורר הדים במרחקי היער. השתמשנו איפוא בעצים חטובים ויבשים שנמצאו ביער באלפי מטרים מעוקבים. אותם הכינו בשכבר הסובייטים. העצים היו מונחים במקומות שהיה בהם מערה־יער, ואילו מקומות שבתנו היו במעבה היער ובמעמקיו. חייבים היינו לשאת את העצים עד מקום שבתנו, והמלאכה היתה קשה. רק קבוצת אנשים גדולה יכלה לעמוד בה. לפיכך היינו מתחברים כמה משפחות יחד ומבצעים את הפעולה.

אך גם ליקויים היו למדורה: לא אחד מאתנו יצא ממנה בבגדים שרופים. עצי ההסקה היו עצי אשוח שטבע משונה להם להתיז גיצים רבים בשעת הבעירה. הגיצים היו פוגעים בבגדים ומציתים אותם. פעמים היו מתמלטות מהאש גחלים בוערות ואף לפידים. בעיקר גדולה היתה הסכנה בעת השינה. משכבנו היתה האדמה כשאנו ערוכים מסביב למדורה וקרובים אליה, כדי חימום הגוף. אחד מוכרח היה, איפוא, להיות ער ולשמור על השאר מפני תבערה. היינו שוכבים במעגל. ראשו של האחד נתון על רגלי קודמו. בקבוצה שלנו היתה השמירה מאורגנת. אני מטבעי הייתי מסתפק בשעות שינה מועטות והרבה לילות עברו עלי בשמירת המדורה.

התרגלנו כל־כך לאופן שכיבה כזה, בדמות כעך, כשראשך מונח על רגלי חברך, שלא הרגשנו כמעט את קשיות האדמה. שכבנו מרוחקים מהאש כדי הושטת יד ואפשרות לחמם אותה. צד הגוף הפונה אל האש היה אפוי. אולם חלקי הגוף האחרים סבלו מהקור.

ברי לנו, כי מחר־מחרתיים יירד השלג. פחדנו מפניו מכמה טעמים. היכן נמצא מחסה ברדת השלג? על האדמה הן לא נוכל לשכב. כמו־כן היה חשש למדורותינו. אך האימה הגדולה ביותר היתה כי השלג עלול לגלות לגרמנים, על פי עקבותינו, את מקומות שבתנו.

השלג ירד עלינו כשאני ואשתי ועוד כמה יהודים מקבוצתנו, נמצאנו בדרך לכפרים לשם השגת מזון. היה זה שלג לח ושופע ללא רחמים והתחשבות. ה„לאפצ׳ות" שעל רגלינו נתרפטו ונתפרקו כליל. נשארנו בדרך יחפים ממש. משראינו כי השלג מרבה לרדת, מיהרנו לעזוב את הכפר ובקושי רב הגענו עד לפושצ׳ה. היינו מרוחקים ממקום שבתנו כ־10 קילומטרים. אולם להמשיך את דרכנו היה בלתי אפשרי. התחלנו לטכס עצה, מה לעשות. הפעם נלחמו בנו מהשמים בכל הרצינות. ידענו, אם לא נמצא תחבולה ננוצח כאן, במקום זה ממש, ומלאכת הגרמנים תיעשה ע"י השלג הלבן. התחלנו לפשפש בכיסינו, אולי יש למישהו גפרור. ואמנם התרחש נס, אצל דניה, בנו של חיים אברהמ׳ל, נמצא גפרור, אחד ויחיד. כיצד להבעיר מדורה עם גפרור אחד? הפחד שמא יכבה היה גדול מאד. עלינו, איפוא, לערוך את המדורה כך שהגפרור לא יכזיב.

התחלנו לחפש בחשיכה ענפים דקיקים ויבשים, וכן אזוב יבש, שהשלג עדיין

לא פגע בהם. שמנו את הזלזלים הדקיקים ואת האזוב בכמות רבה מאד ועל אלה הוספנו ענפים יבשים, עבים יותר, היינו שוברים בידינו את הזלזלים התחתונים של העצים, שהם ענפים מתים. וכך ערכנו את החומר למדורה.

מי יכול לתאר את הרגע לפני הדלקת הגפרור, רגע גורלי. ואמנם ניצת הגפרור והוגש לחומר הבעירה. האש התלקחה אט־אט אדומה ומחייכת. מרגע לרגע התפשטה יותר, האדימה ואף הכחילה, קפצה מזלזל לזלזל ותהי מדורה...

ישבנו מסביבה שעה ארוכה, התחממנו והחלפנו כוח...

כשבאנו למקומות שבתנו, מצאנו את המדורות שלנו כבויות למחצה, הילדים קפואים. התפזרנו על פני היער להביא ענפים יבשים, כדי לערוך מחדש את האש. ידענו, כי סדר חיינו מתמול־שלשום לא יצלח עתה ועלה הרעיון להשתכן בתוך קרקעונים („זיאֶמלאַנקוֹת") ודבר זה הוא פרק לעצמו...

כלי עבודה כגון אתים לא היו, אתנו הרבה ילדים בלי הורים והרבה נשים בלי בעליהן, שלא באו בחשבון לעבודה. נוצרו קבוצות־קבוצות, והתחלנו, בכל זאת, לחפור באדמה. הדבר הסב לנו גם קרבנות רבים. כיון שנוצרו מגורי קבע, נתהוו גם שבילים אליהם והדבר הביא לכאן את הגרמנים.

היו גם משפחות שלא היה בכוחן לחפור בתוך האדמה. אלה התקינו סוכות מכפות האשוחים, ובתוך הסוכה היתה בוערת יומם ולילה אש־התמיד.

זוכר אני, כי בסוכה שהתקין יוסף בלינדר נפלה דלקה. היה זה באמצע הלילה, המשפחה ישנה והסכך שהתייבש במשך הזמן נדלק פתאום. האש התפשטה וכמעט שאחזה בישֵׁנים. כל עוד רוחם בם ברחו האשה והילדים מהסוכה. יוסף עצמו היה באותו לילה בדרך לאחד הכפרים ובשובו מצא, כי סוכתו שרופה ומשפחתו ללא מחסה.

חיי היער החלו לתת בנו את אותותיהם. הקור והרעב והזוהמה החלו לקצור בשורותינו. מת ישראל הקצב, אשר נשאר יהודי ירא־שמים עד נשימתו האחרונה. ידע עינויי רעב ושמר על כשרות ככל שידו השיגה, כל הזמן ניזון רק בתפוחי־אדמה, אפויים על האש. ימים שלא היו לו תפוחי־אדמה, ראה אותם כימים של צום ותענית. כוחותיו נתדלדלו והלכו וכך הוציא את נשמתו הטהורה. מתה אשתו של מנדל קרמר, מתו שני בניו של ישראל שאפר, — יואלקה ומיכל. מתה בתו של ירחמיאל הסנדלר. ועוד כמה יהודים ניצולי העיירות הסמוכות.

לוויות לא ערכנו למתים, תכריכים לא תפרנו להם. רק עם ישראל היתה הטלית שלו עליה שמר מכל משמר, ממנה לא נפרד בחייו ובמותו... בידינו ממש היינו חופרים בתוך האדמה הקשה וטמנו את גויותיהם של אלה, שחיינו היו צרורים וקשורים בחייהם.

אלה שנשארו בחיים חשופים היו ללא מגן לאכזריות גורלם וחיפשו מחסה בשארית כוחותיהם. מישהו הביא אתו מספרים ותער והדבר היה ליושבי היער אוצר ממש. היו מעבירים את בעל המכשירים היקרים ממקום למקום וחולקים לו גדולה ויקר. בתפוח־אדמה היינו „מסבנים" את הלחיים ובעינויים רבים היינו מתגלחים.

המחבלים מהמכה השלישית עשו בנו שמות, מילאו את בגדינו וחדרו לתוך בשרנו. כל תחבולה לא מצאנו להן. הן עשו את בשרנו פצעים־פצעים. מחלת

הטיפוס פשטה בינינו. במחלה מתו יחיאל בנו של יקותיאל־מאיר. בנו של פיבוש השוחט ואחריהם רבים אחרים. היינו מהתלים בטיפוס וקראנו לו „הטיפוס המטורף״. כיון, שבפושצ׳ה, גם לאחר המחלה והחום, היו החולים ספק שפויים בדעתם ומטורפים למחצה. רבים נתחרשו, ואלה שנתרפאו, ללא רופאים נתרפאו, וללא רפואות. אומרים היינו, כי אוירה של הפושצ׳ה מחלים...

המלחמה בכינים היתה הכרחית, אולם אמצעינו דלים היו. נוהגים היינו להגיע לאחד הכפרים, להיכנס בחשאי בבית־המרחץ של גוי, לגנוב קצת עצים ולהסיקו. אולם עד שהמרחץ הוסק די־צרכו סופגים היינו מנות גדושות של עשן ועינינו היו כואבות כמה ימים לאחר מכן. הדבר גרם למותם של רבים. החימום והרחצה היו מפילים תרדמה כבדה על המתרחצים ופעמים היו מתעוררים רק למחרת היום ורבים מאלה היו נופלים לידי הגרמנים.

בית־המרחץ לא היה אלא בקתה קטנטונת, מרוחקה מבתי המשק כ־200 מטר, בערך, — תריס בפני שריפה. תנורו בפנים היה ללא ארובה ועליו הרבה אבנים, שהיו מלבנים אותם באש. עמדו שם שתי חביות־מים גדולות, באחת קרים ובשניה חמים. עיקר גדול ברחיצה זאת היו האדים שנתהוו ע״י יציקת מים על האבנים המלובנות...

ומעשה באב ושלושת בניו, משרידי העיירה סוויר, שניצלו והגיעו לפושצ׳ה. לילה אחד הלכו הם לכפר סטארינקה והתגנבו לבית־מרחץ מעין זה. לאחר שהתרחצו נפלה עליהם תרדמה וכשהתעוררו כבר האיר היום. הם יצאו, כדי לשוב אל היער ולא ידעו כי בינתים הגיעו לכפר אלפי גרמנים. היה זה ביום 11.2.1943. יום המצוד הראשון. בלכתם נתפסו ונורו כולם. שלושת הבנים מתו במקום, האב נפצע בראשו, אך נשאר בחיים ולמחרת בערב אף הגיע לפושצ׳ה.

מצודים ביער

באותו יום נערך המצוד הראשון על היער. התכנית הוכנה ע״י המטה הראשי של הגסטאפו, בסיועם של מרגלים מקרב הכפריים שהתחקו על הקרקעונים שלנו, וגילו אותם. הם הקיפו את היער מכל עבריו, ובשרשרת החלו לסרוק אותו. בכל קרקעון שמצאו הטילו רימונים. וכך השתוללו בתוך הפושצ׳ה מהבוקר עד הערב. המצוד עלה לנו בקרבנות יקרים.

כאן רצוני לספר, כיצד ניצלתי אני עם שלושים־ושתים הנפשות שהיו אתי באותו יום. הקרקעונים שלנו נמצאו במקום מבודד. כל שאר הניצולים, כ־75% מהם התרכזו במקום אחד כמעט, ויצרו כעין יישוב, שממנו יצאו שבילים אשר הסתמנו היטב על פני השלג. אני טענתי תמיד, כי סכנה גדולה בריכוז; כי יש להתפזר, ככל האפשר, על־פני היער ואמנם המצוד הראשון אישר את אמיתות הדבר.

באותו בוקר הייתי עיף מאד. לפני שעתים, בערך, שבתי מכפר רחוק. כ־50 קילומטר עברנו, הלוך ושוב, בדרך השדות והיערות, ועתה נפלה עלי תרדמה מתוקה ועמוקה. הבאתי הפעם מצרכים רבים, ואשתי אמרה לי: נו, עתה נוכל לנוח

ולא למהר לצאת לכפרים. בתי שהיתה בגיל ארבע וחצי שנה, התעוררה השכם ויצאה מתוך הקרקעון לצרכיה ומיד חזרה נבהלת וקראה:

„מה אתם שוכבים פה, יורים ביער, ודאי גרמנים התנפלו". היא העירה את כולנו, וכהרף עין היינו נכונים. היה בינינו אי־מי שאמר:

„דמיון של ילדים, ודאי פיצוחי העצים, מחמת הכפור, נשמעו לה כיריות".

אולם חיש־מהר נתברר, כי לא דמיון שוא היתה בשורתה.

היער הפך להיות שדה־קרב. יריות מכלי נשק שונים — רובים, מכונות־יריה, כבדות וקלות, מטילי מוקשים, רימונים וכו׳. בכל חכמתם הצבאית והאסטראטגית יצאו היאֶקים, כדי לבער את השרידים המדולדלים של יהודי קורניץ.

ואמנם ניתן לי לחלץ מתוך מצוד זה ארבע־עשרה נפשות מהקבוצה שלנו, ושמונה־עשרה נפשות מקבוצה סמוכה, שהתגוררה כ־200 מטר מאתנו. הם באו אלינו וביחד התחלנו לטכס עצה, כיצד להיחלץ מהמיצר. באותה שעה כבר היינו מוקפים ולאזנינו הגיעו זעקות־הפרא של המתנפלים, שהדיהן הילכו אימים ביער. השעה דחקה ולא היתה שהות להרהורים יתירים. נשמעה דעה מפי אחדים, כי מוטב שנעמיק ביער ונצטרף אל שאר היהודים; כביכול, צירופנו יכול להגביר את כוחם כנגד הגרמנים. אני אמרתי בלחש, כי עלינו ללכת אל הכיוון ממנו באו הגרמנים, כלומר: בכיוון קאטלוֹבצה. ההגיון אמר, כי כל תשומת־לבם של הגרמנים נתונה אל מעמקי־היער ועל כן יש להתחמק מהמעמקים אל הקצוות, דוקא.

דוד, בנו של נחמק׳ה, רץ ביער והגרמנים ירו אחריו. הוא השליך מעליו את הפרווה והמגפים והם חשבו, כי פגעו בו והוא נפל. הם המשיכו לירות בפרווה, וכך הצליח להתחמק, לברוח יחף ולהסתתר.

עם חשיכה פסקו היריות ונשתררה דממה. הגרמנים עזבו את היער, ואנחנו שבנו אל הקרקעוֹנים שלנו. למחרת בבוקר שוב יצאנו מהקרקעוֹנים, בהיותנו סבורים, כי גם היום ייערך מצוד, אך הם לא שבו. עתה יצאנו אל היער להיוודע מה קרה את שאר היהודים. קרבנותינו היו 9 נרצחים ושלושה שנתפסו חיים ועונו עד מוות. שלושה קרקעונים פוצצו ברימונים. אחרי המצוד הראשון החילונו לחשוב על בניית מחבואים בתוך האדמה. שלא נצטרך, במקרה של מצוד שני, לרוץ על פני היער לשם מסתור. העבודה היתה מסובכת וקשה, הואיל וכלי־עבודה לא היו בידינו. לא היו לנו גם כוחות עבודה. בקבוצה שלנו היו העובדים העיקריים אליהו ספקטור (אליה שימשל׳ס) ואני. ואף על פי כן ביצענו את המפעל. בנינו מחבוא באדמה שקשה מאד היה לגלותו. למחבוא היה קשר עם הקרקעון ומתוכו יצאה מנהרת־עקלתון שארכה 15 מטר. המנהרה נסתיימה בתוך חורש עבות מאד. ובשעת חיפוש אפשר היה לברוח בעדו.

היה זה אחרי המצוד הראשון, באחד מימי מרץ 1943. יום אחד הגיע אלינו לפתע־פתאום איצ׳קלה (יצחק איינבינדר), כפי שקראנו לו מתוך חיבה. על חשבונו כבר נזקפו פעולות נועזות בשורות הפארטיזאנים. הנה אראה אותו, מאז, בעצם עוד נער היה, אך כל חזותו אמרה כובד־ראש, אומץ וגם צער ואיזו בגרות שהבשילה

בסערת האימים. לבוש היה פרוה קצרה ומגפים ולראשו כומתה רוסית, פארטיזאנית, חגור אקדח ותת־מקלע. הוא שמע, כי ישנם כאן יהודים מקורניץ ובא לראותם. פה ביער נודע לו ממש, כי הוריו וכל משפחתו נהרגו. ראה אותנו ליד האש וניגש, חיבק את כל אחד התנשק ובכה. קדורני נשאר לשבת על האדמה, כאילו מקיים היה ישיבת־אבלים.

„רק דבר אחד נישאר לי בחיים, — אמר בלחש — לנקום ולנקום"...

ואת נדרו קיים עד שעתו האחרונה. כשעתיים ישב אתנו והלך לבדו.

באלה הימים נתפרסם שמו ברבים. את המבצעים הנועזים ביותר היה מוציא לפועל. הפיל את חתיתו על כל הסביבה והיו קוראים לו „בֶּזסמֶרטני" „בֶּזסטראַסני", כלומר: הנועז, שאין המוות שולט בו.

בינתים הגיע הפסח, פסח ראשון ביער, זוכר אני, כי פייגה לאה סֶרל'ס ומינה, אשתו של שוֹאֶל, היו להן קופסאות של פח וסיר שבור והן הגעילו את הכלים לעשותם כשר לפסח. וכל ימות החג לא אכלו לחם, אלא תפוחי־אדמה.

המצוד השני היה ביום 30.4.1943, ארבעה ימים אחרי הפסח. יום או יומים לפני כן באו פארטיזאנים ללובאן, ביניהם יענקלה אוֹרצ'יק'ס וזאב בנו של אברהם פידלר, מרחוב סמורגון, והרגו כמה גרמנים, הוציאו את העדר מהחוָה והביאוהו ליערות. לכל שני קרקעונים נתנו פרה לשחיטה. היה כבר אביב והבוץ ביער היה גדול מחמת גשמים והפשרת השלגים. אני, גיסי ועוד אחד מאנשי קבוצתנו, הלכנו לקחת את הפרה שניתנה בשביל הקרקעונים שלנו. בדרך שובנו שקעה הפרה בבוץ ולא יכולנו להוציאה. עודנו מטפלים בה, שמענו פתאום יריות גישוש, השארנו את אוצרנו וברחנו להסתתר במחבוא שלנו. למחרת החל המצוד השני...

במצוד השני נפלו לידי הגרמנים רבים שלא היה להם מחבוא והם נרצחו. תשע־עשרה נפשות נהרגו מאנשי קורניץ ורבים אחרים. אשה אחת נתפסה בעודה בחיים, הובילוה לווילייקה ועינוה עד מוות. את דניאל, בנו של חיים אברהמ'ל, חטפו בעודו בחיים, ובאחד הכפרים חתכו את גופו במשור.

עבר האביב ואחריו בא הקיץ. עתה היו החיים נוחים יותר. התקוָה לצאת מהיער ולהינצל נתגברה. בחזיתות נחלו הגרמנים מפלות גדולות, כבר היינו אחרי נצחונות סטלינגראד, אולם בעת־ובעונה־אחת רבו גם הסכנות — שארית הפליטה שלנו הלכה ופחתה מיום ליום. מהם שנרצחו ע"י הגרמנים ומהם שמתו במחלות שונות. הטיפוס עשה עכשיו יד אחת עם היטלר וקצר בנו לבלי רחם.

בקיץ התפלגנו לקבוצות קטנות. עם רבים אבד הקשר בכלל. דבר זה הקשה במידת־מה על הגרמנים למצאנו ולכלותנו במקום אחד. אנחנו כבר עומדים בסוף אוגוסט 1943. תבוסת הגרמנים גדולה והם נסוגים לאורך כל החזית. תנועת הפארטיזאנים הולכת הלוך וגבור. הגרמנים עורכים תכנית־השמד לחיסול הפארטי־זאנים בתוך היערות. נתרבו מעשי החבלה, גשרים פוצצו, רכבות הורדו מהפסים ושבתם של הגרמנים היתה שעה־שעה אל עקרבים.

בספטמבר 1943, כמה ימים לפני ראש־השנה, שנה לטבח עירנו, יצאו הגרמנים בכוח גדול, על היערות. לפי מקורות מוסמכים מנה הכוח כ־30 אלף חיילים. מצוד

זה ארך לא יום אחד, כשני המצודים הראשונים, אלא שבועים. הם העלו באש הרבה כפרים והוציאו רבים מתושביהם לגרמניה, כדי ליטול מהפארטיזאנים והיהודים כל משען בסביבה.

באותו זמן, בערך, עונתה עד מוות בת עירנו, פייגל לאה סרלס, הקדושה והגיבורה.

באחד המצודים נתפסה פייגל ע״י הגרמנים והובאה לכפר סטארינקי, מקום־שם שכן המטה הגרמני. הם עינו אותה קשות וביקשו להוציא ממנה הודיה, כי בכפרים מקבלים יהודי היער מזונות. הכפריים ראו את עינוייה בחרדה רבה כיון שחייהם ומותם תלויים היו במוצא פיה.

שלושה ימים עינו אותה בכל מיני עינויים. והיא לא הודתה. היא טענה כי הגויים מגרשים אותנו מהכפרים מכים אותנו ללא רחם, וכל מה שיש לנו מדברי אוכל אינו אלא ממה שאנחנו גונבים בשדות, או מה שהפארטיזאנים נותנים לנו.

משראו כי אין שיטת העינויים עומדת להם, החלו לשדלה בדברים ולהבטיחה הבטחות שונות. הם הביאוה אל גוי אחד שכבר הודה, כי הוא נותן אוכל ליהודי היער, אך היא טענה גם בפניו כי הוא משקר, כי גם הוא היה אחד האכזרים שהסב ליהודים צרות רבות.

לאחר כל אלה הרבו את עינוייה, עד אשר הוציאה את נשמתה הטהורה.

עם מותה היתה בכפרים התרגשות בלתי רגילה. נשגב היה מן הגויים להבין כיצד יכולה אשה לעמוד בכוחות נפש כאלה בפני מעניה. הכפריים טענו כי אין היא אלא אחת מן הקדושים המתחפשים לבני־אדם. הם לקחו בהסתר את גופה וקברו אותו בבית־הקברות בסטארינקי והיו עולים להתפלל על קברה...

את הפארטיזאנים לא היה בכוח הגרמנים לחסל, כיון שהם עזבו את היער בעוד־מועד, אבל ביהודים הם ערכו הרג. במצוד השלישי איבדנו 19 נפשות.

מצבנו משתפר

ליערות הגיעו חטיבות פארטיזאנים גדולות והמצב השתפר — גם מבחינה כלכלית וגם מבחינה בטחונית. הם יסדו בתוך היערות סדנאות שונות — לתפירה, לסנדלרות, לבורסקים וכן מאפיות. היינו אופים לחם בשביל הפארטיזאנים. לסדנאות נכנסו יהודים רבים, לרוב אלה שלא היה להם כושר קרבי. היו אתנו יהודים מעיירות שונות ורבות, ניצולים מווילנה הגיעו לכאן, ואפילו מוורשה. חפרנו באדמה והקימונו מבנים מיוחדים ובהם סידרנו את הסדנאות. חמרים חדשים לא היו לנו, והיינו מחדשים או מתקנים בגדים ישנים, נעלים ישנות וכו׳. לבנים היינו תופרים ומתקינים ממצנחים, שהרוסים הורידו בהם נשק ומצרכים אחרים. הפארטיזאנים היו מביאים מכונות־תפירה מהכפרים. רוב המכונות היו רכוש יהודי שנשדד לפני השחיטות ואחריהן.

הנה כי כן, התחלנו קצת להתלבש. אמנם בגדים מטולאים, אך שלמים. גם מבחינת הנקיון באו שינויים — התקנו בית־מרחץ ושוב לא הצטרכנו להתגנב „לבאַני״ של האיכרים באישון לילה, בבית־המרחץ שלנו היה תנור מאבנים, גם סבון

השגנו. ביער גופא כבר התחלנו לייצר סבון. נטק׳ה חארנאס מקורניץ הקים מפעל לתעשיית סבון, אמנם באורח פרימיטיבי, אבל סבון של ממש. נעשינו, איפוא, נקיים יותר וקיבלנו קלסתר־פנים של בני־אדם. כל היהודים עזבו את הפושצ׳ה ועברו ליער זאז׳אָריה. היה זה בסביבות היישוב שנקרא אוזלה, סמוך יותר למיאַדל, כיון שבאותו יער היו פלוגות פארטיזאניות גדולות. זה היה מצבנו בסוף 1943 וראשית 1944.

שטחים גדולים היו בידי הפארטיזאנים. וביער זה הותקן אפילו שדה־תעופה סמוי, כאן היו נוחתים האוירונים ולוקחים את הפצועים מבין הפארטיזאנים ומעבירים אותם לעורף. כך עבר החורף והפסח התקרב. בפסח זה אפינו מצות ביער, מקמח שעורים. התקנו מעגילות לרדד את הבצק ואף ערכנו את הסדר.

אחרי הפסח שוב הגיעונו ידיעות, כי הגרמנים מתכוננים לצאת במסע־השמד על היערות. אולם עתה חייבים היו לצאת בכוח גדול מאד — בכמה דיביזיות. התחלנו להתכונן לדבר ובנינו מחבואים שונים. חיכינו אמנם לשחרור, אולם בעת־ובעונה אחת איים עלינו חיסול סופי ע״י עושי־דברו של היטלר. הגיעונו ידיעות, כי הגרמנים מסתייעים במצודים האחרונים בכלבי־גישוש המגלים כל מחבוא תת־קרקעי. ובלבנו היתה חרדה גדולה.

המצוד נערך תחילה ביערות שהם מרוחקים כ־180 ק״מ מזרחה ממקומות הימצאנו. גם ביערות ההם נמצאו רבים מיוצאי עירנו ובמצוד זה אבדו מהם 15 נפש. רק ההתקדמות המהירה של הצבא האדום שמה לאל את תכניות־ההרג של הגרמנים. ובזכות התקדמות זאת נשארנו בחיים.

29 ביוני 1944. ביום זה הגיעו אל גבול היער הסיירים הראשונים של הצבא האדום המתקדם. היה זה היום לו חיכינו למעלה משלוש שנים — אולם רק קומץ קטן זכה לו.

ביום שובנו

רק ביום שחרורנו הרגשנו ביתר־שאת, כמה אומללים וגלמודים נשארנו. לאן ללכת? זאת היתה השאלה אשר ניצבה בפנינו. העיירה שרופה, שרפוה הגרמנים בנסיגתם. כיצד נבוא אל תלי השממה, כיצד נוכל לראות את פניהם של הגויים, יושבי העיירה, אשר סייעו להשפילנו עד עפר, לרמסנו ברגליהם? אך משכו אותנו הקברות. לבוא ולכבוש את ראשינו בעפרם ולרוותם בדמעותינו. שבנו איפוא, אל קננו ההרוס...

לעולם לא אשכח את יום שובנו. כאשר התקרבנו לעיירה. כשדה־קרב נראתה. מגודרת סביב־סביב בתיל־דוקרני ועשויה חפירות־חפירות. אמנם קרבות לא נערכו בה, היו אלו חפירות בהן חיפשו מחסה, מאימת הפארטיזאנים, גיבורי הגזע הנבחר.

נכנסנו ברחוב מיאַדל. הנה אנחנו ליד ביתו של פיישקה, הבית הראשון. הלוך ובכה הלכנו ועם כל צעד התגברה הלמות הלב יותר ויותר. אך היו רגעים שלא רצית להאמין, כי אמנם נתרחש כל זה, כי הכול נכרת מארץ החיים, כי שוב לא נפגוש אף אחד...

האומנם מת הכל, האומנם?.. וכאן, ברחוב מיאדל, בשווישצ׳אפולא שלנו, כלום לא יצא כמו אז לפגוש אותנו לייב־יעקב הזגג, שפניו מאירות וחיוכו טוב ומיטיב? וקצת הלאה מכאן — האם לא יבואו לקבלנו, כמו אז, אמא ואבא, אחי ירמיהו, אחינו הלל, האחיות שיינה ומינה?.. הנה ניצב גם הוא, הלבנה הגבוה, הלבנה מימי ילדותנו, האם לא אראה מתחתיו את הילדים היקרים והקטנים ילדי שווישצ׳אפולא היהודים, כשהם משחקים בצלו הנעים?.. אולם רק כהרף עין באו הזכרונות... רק כהרף עין...

עד מהרה נתגלו לפנינו שני הבורות הגדולים שבקצה רחוב מיאדל — גיא ההריגה הגדול... קבר האחים והאחיות... ואנו ניצבנו עליהם, בתוך יום הנצחון, שחוחים ונדכאים עד עפר.

יוסף פרידמן

טיפה קטנה

הצבא־האדום נכנס לעיירה — כל הבתים הגדולים הופקעו — כגון ביתה של נחמה־רישה, ביתו של זלמן־מנדל חייקל ולוול׳ס, ביתו של שמואלק׳ה ינטה׳ס, ביתו של זיסקינד אלפרוביץ, וכן בית־המדרש של „המתנגדים" ועוד. כמה וכמה מיושבי העיירה נלקחו ע״י הרוסים ושולחו למקומות־גזירה. — צללים, אבל היו גם אורות בימי השלטון הסובייטי. וכך חיינו למעלה משנה וחצי, עד הפלישה הגרמנית.

היה זה ביום א׳. הרוסים החלו לגייס את הצעירים לצבא וכבר לא הספיקו לשלחם לגדודיהם. וביום ג׳ לפנות־ערב נצטוו כולם ללכת לבתיהם, כי בית־הנתיבות במוֹלוֹדצ׳נה כבר הופצץ. עד יום השבת היתה העיירה ללא שלטון והגויים מכפרי הסביבה באו לשדוד, הבוזזים הגדולים ביותר היו הגויים מהכפרים סטוּדיוֹנקה, וסטאַראַזי׳. מצב זה ארך כמה ימים. בשמי העיירה עברו אוירונים רוסיים והמטוסים של הגרמנים רדפו אחריהם. זכור אזכור אווירון רוסי אחד שטס אחוז להבות והוא נפל ליד הבאַראַצייסק׳ס, בנתיבה לווילייקה. יום אחד אספו אותנו בשוק, העמידונו ב־2 שורות ועלינו משמר גרמני מזויין. הרהרנו: אכן, הגיע הסוף, מכאן לא נצא חיים. תושבי העיירה הנוצרים עמדו מסביב ולגלגו, אולם המפקד של הגרמנים יצא מביתה של רשקה אלפרוביץ וציווה לבחור ועד יהודי, ועל כל אחד לשים טלאי לבן ובו האות J — (יודה) מעכשיו נתרגשו גזרות, כל פעם חדשות. —

עבודת־כפיה וארנוניות שונות היו לחם חוקנו יום־יום. בימות הכפור הגדולים, באו גרמנים מווילייקה, חטפו הרבה יהודים וציוו עליהם לפשוט את בגדיהם וכך, רק בבגדי השינה לעורם, העמיסום על מכוניות והובילום ברחובות העיר. נצטווינו לפדותם בסכומי כסף גדולים, שאם לא כן ארבה סכנת מוות לכל הנחטפים. פעם הופיעו אָגוֹף ושאָראנגוביץ, ימח־שמם, וחמדו להם משחק־דמים ורצחו שלושה־עשר יהודים, שבעה מהם היו: שמואל פיני׳ס, יצחק אסתר׳ס, יהושע לימון, ברוך מנדל אָשק׳ס, אחיו הצעיר של נתן־זלמן אלפרוביץ, מנדל לוין ואחרון־אחרון הרב הגאון, עדין הנפש וטהר הלבב, ר׳ משה אהרן פלדמן זצ״ל, אשר עונה עינויים קשים — ידיו ורגליו היו שבורות וכל גופו מכוסה פצעים — אני הייתי בין אלה שהביאו את שבעת הקרבנות הנזכרים לקבר־ישראל.

ערב פורים תש״ב נערכה השחיטה האחרונה ביהודי וילייקה ושץ, ראש הוועד היהודי, ארגן מחנה־עבודה בווילייקה בשביל בעלי מקצוע. באו לקחתני כדי להתקין תנורים בצריפים של המחנה. אני לא רציתי לנסוע, אולם שץ הבטיחני, כי לאחר שאסיים את העבודה ישחררני לשוב הביתה. בסופו של דבר לא קיים את

הבטחתו, וקשה היה לי לצאת מווילייקה. היה זה שבועיים לפני השחיטה בקורניץ כשהתחמקתי איך שהוא מידי הצוררים.

שלושה ימים לפני ראש־השנה נערך הטבח ביהודי עירנו היקרים. אני, אשתי וילדי מוסתרים היינו בתוך בור שחפרנו בתוך גן הירק, מאחרי הבית. מעל הבור היו ערוגות זרועות סלקים וירקות אחרים, לבלתי הכר דבר. בלילה, משהחשיך, התאספנו יחד ועמנו לייזר רוד׳ס, יעקב־קיווה, אשתו וארבעת הילדים ושני נכדים של שלום הנפח. עברנו את האחו, לעבר פוקין והגענו לגוי אחד בנובי־קורניץ. הוא נתן לנו חצי כיכר לחם ובצלים ואנחנו נכנסנו ליער שעל־יד סקאַביי. למחרת בבוקר פגשנו את יענקל אורצ׳יקס ואת משה בנה של רשקה והעמקנו בתוך היער. שם פגשנו את חתנו של מנדל דינרשטיין, אשתו ובנותיהם ובאישון לילה הגענו לכפר סטידיונקה. את הילדים והנשים השארנו ביער, ניגשנו לבית הראשון ולקחנו אוכל בכוח, — סל ביצים, חריץ גבינה וחצי כיכר לחם. למחרת נפגשנו עם דניה בנו של חיים אברהמל ונכנסנו לפושצ׳ה של קאטלוֹבצה.

החלטנו לשוב לקורניץ, כדי למצוא לבוש כלשהו בשביל הילדים. בין ההולכים היו לייזר רוד׳ס, יעקב־קיווה, משה׳קה בנה של רשקה ודניה. יצאנו בלילה, וכבר הגענו עד לפוקן, אולם כאן הרגישו בנו הגרמנים אשר שמרו על המשוֹריה של ז׳וקובסקי והם התחילו להאיר את הסביבה בראַקאַטוֹת. היינו הולכים ונופלים, הולכים ונופלים. ראַקאַטה אחת פגעה בי, אולם למזלי לא אונה לי כל רע. חזרנו, איפוא, על עקבותינו והגענו לנובי־קורניץ. עכשיו פנינו צפונה, בכיוון לכפר האַלינוֹבה. עשינו עיקוף גדול מאד, מערבה מהכפר ליטווינקי, בכיוון אל האבן הגדולה ובית־המטבחיים ודרך הגנים הגענו לבתינו. בבתים היה הרס והפיכה, אולם את הדברים שהסתרנו היטב מצאנו. חזרנו כל עומת שבאנו והגענו לנובי־קורניץ. כאן היה מקום המפגש של כולנו כפי שנדברנו תחילה.

ידעתי כי לגוי ראַמאַנובסקי יש אקדח. נכנסתי לביתו וביקשתי ממנו שיתן לי את האקדח שלו, אך הוא כיחד ואמר שאין לו כל אקדח ורק „פוגאַץ" (אקדח הפחדה) יש לו. הוא נתן לי את „הפוּגאַץ" ואנחנו יצאנו לדרך והגענו למשפחותינו ביער. בדרך פגשנו את ישראלק׳ה ואחותו — ילדיו של נטע איצ׳ה חנג׳ס. עברנו את הכפר ואַרוניאַץ ומעל באר הורדנו דלי ובקאטלוֹבצה מילאנו את הדלי מים ונשאנו אותו במוט, עד הגיענו עמוק ביער. בערב עברנו למקום חדש, קרוב לכפר בוּדקה. באחד הימים החילונו להתקין סוכות לשבתנו ופתאום שומעים אנחנו קול קורא: „קטא־טאַם ?" נבהלנו מאד והחילונו לברוח, אולם מיד חזרנו, כי אמרנו בלבנו: אם להיהרג אז כולנו יחדיו, ובשובנו ראינו כי הבאים פארטיזאנים הם. אחד היה מהכפר אנדרייקה ושמו איבאן. השני היה מרוסיה, אדם טוב־לב והחל לנחם אותנו. הוא אמר, כי עוד מעט ישלחו את הנשים והילדים לרוסיה, ואנחנו הגברים נישאר להילחם עם החיה הנאצית.

לאחר זמן־מה הגיע ליער גדוד פארטיזאנים ושמו „נקמה", השתתפנו בפעולותיהם והחילונו להביא אוכל ליער. הם אספו את כל יהודי היער ושלחו

אותם לכיוון מזרחה, אולם הקבוצה שלנו נשארה במקום. המסע למזרח נכשל ורוב היוצאים החלו לחזור ליער.

הגיע החורף והחילונו להתקין מגורים בתוך האדמה. האדמה היתה קפואה והמלאכה קשתה עלינו מאד. לאחר כמה זמן הגיעו ליער גיסי — אחי אשתי — חלוינה טורוב, ואחיו משה־לייזר.

הם ברחו מהגיטו בוילייקה. באחד הלילות יצאו שניהם לכפרים האלינובה, ליטווינקי, קוז׳מיץ ונטלו מהגויים את הפרות של יהודי קורניץ, הם שחטו את הפרות והביאו בשר ליער.

בינתיים נכנס יענקל אורצ׳יקס לגדוד הפארטיזאנים ומונה כסייר. הוא הצטיין מאד בפעולותיו, היה רוכב על סוס והפיל פחד על גויי הסביבה. לאחר זמן־מה עבר גדודו למזרח.

הגיע היום של המצוד הראשון. הגרמנים הקיפו את היער והם פשטו לאורכו ולרחבו וסרקו אותו בשרשרת גדולה. באותו יום נהרגו רבים מיהודי קורניץ ושתי נשים נתפסו בעודן חיות. — שיינה־ליבה גיסתי ואשתו של אברהם הקצב. באותו יום נהרגו ישראל׳קה, בנו של נטק׳ה. יעקב, בעלה של פייגה לאה סרל׳ס. חיים, בנו של אלחנן הקצב, אשתו ובתם הקטנה, ביער נשאר בחיים בנם, ילד בן חמש. רשקה אלפרוביץ נמצאה לאחר כמה ימים הרוגה ביער, כשהיא יושבת על גודם של עץ.

במוצאי יום המצוד בא ליער „שקץ" אחד, לאחר מכן נודע כי נשלח ע"י הגרמנים. הוא התחפש למטורף. על כל אשר שאלנוהו היה עונה: „אינני יודע", ומשמיע כביכול דברי טירוף. באותו זמן נזדמנו במקום שני פארטיזאנים, ולאחר חקירה נתחוור שאין הוא מטורף כלל וכלל והוציאוהו להורג.

חלפו ימים רבים ועברנו ליער ז׳אַזאַריה, כ־30 נפש היו אתנו. הכפור היה עז ושוב הצטרכנו לחפור באדמה ולהתקין קרקעונים. בסביבה זאת נמצא גדוד פארטיזאנים וביניהם בחור אחד מגלובוקי, שם משפחתו בלאַט, בחור שלבו לב זהב, הוא נהרג באחת הפעולות של גדודו. מפקד הגדוד היה רוסי אחד ושמו לונקה קוזאק, אדם יקר ואוהב יהודים. הם יצאו למבצע אחד סמוך לקורניץ. שמעון, בנו של הילק׳ה נטע׳ס, ואני הלכנו אתם כמורי־דרך.

בשעה שחזרנו מהפעולה אשר הזכרתי לעיל. הגיענו קול יריות. נכנסנו לכפר ברוסי והכפריים פגשונו במבט מוזר מאד. ניגשנו לנפח, כדי לפרזל את הסוסים והוא ענה כי אין לו פחמים, הרגשנו כי דברים בגו, הכפר ברוסי הוא ארוך מאד. כשהגענו לקצהו השני, יצאה מאחד הבתים גויה אחת, שהיתה קשרית של הפאר־טיזאנים, והודיעתנו, כי רק עכשיו עברה כאן פלוגת גרמנים בכיוון לצ׳אַראַמשיץ. הפארטיזאנים ירדו מעגלות־החורף ונכנסו ליער לערוך מארב ואני עם שמעון וכפרי אחד פנינו לחוטאַרים שליד אוזלה, כדי לחכות להם. לעת־ערב הגיעו הפארטיזאנים למקום. אחד מהם נפל. בימים ההם הקימו הגרמנים בית־משטרה בכפר טאַלאַץ והדבר החריד אותנו מאד...

באותו זמן בא המפקד בדברים עם גוי אחד מהכפר סטאראז׳י והגוי הסכים לנסוע לווילייקה ולהביא ידיעות ממחנה־העבודה שעדיין קיים היה ובו הרבה יהודים מקורניץ. כמה וכמה פעמים הגיע הגוי לווילייקה והיה מביא משם ידיעות וכן כדורים שיהודי המחנה היו מטמינים בתוך קרשים. עד אשר יום אחד, בהובילו את הקרשים, ניגש אליו שוטר אחד וביקשו להעביר בעגלה את אשתו לבית־החולים. משראו היהודים כי הגוי הולך עם שוטר, בטוחים היו כי נאסר וקמה בהלה גדולה בתוך המחנה. כולם החלו לברוח, מהמחנה באמצע היום, מעטים ניצלו ורבים נפלו.

רק שורות מעטות העליתי והן טיפה קטנה בים דמינו ותלאותינו.

נתן אלפרוביץ

בחות לובאן

ביתנו עמד על גבול הביצות שמאחורי בתי־הכנסת, היינו משפחה עמלה וחסרת אמצעים. בית קטן היה לנו ולידו עז לבנה שפירנסה את עצמה בעשבים שגדלו בביצה, ואחי הצעיר היה רק משגיח עליה. אבא נשלח לעבודה במשוריה שהיתה פעם של ז׳וקובסקי. אני הייתי נער כבן 16 וכבר קיימתי את גזר עבודת הכפיה. בוקר־בוקר הייתי משכים לקום, מניח תפילין ומתפלל, אוכל משהו, — בעיקר בולבוסין, שאמא היתה מבשלת בסיר קטן, ולאחר מכן הייתי הולך אל המקום בו התאספו כל היוצאים לעבודה. מרבית עבודתי היתה בחוה לובאָן, אולם לפני שנשלחתי לחוה, עבדתי זמן־מה במחנה־המעבר לשבויי המלחמה הסוביטיים. תחילה, בהתקנת המגרש של שוק־הבהמות, להיותו מחנה.

גידרנו את המגרש בחוטי תיל דוקרני, חפרנו בורות באדמתו והצבנו בהם חביות להחזקת מים. החיילים הגרמנים היו מספרים:

„כאן יבואו שבויים".

התקופה הראשונה היתה שקטה יחסית, ואבא, שידע גרמנית, ממלחמת העולם הראשונה, היה מדבר עם החיילים „פוליטיקה" ומטיח דברים כלפיהם והם רק היו מפטירים:

„יהודי, נצור לשונך, זאת היא לא מלחמת העולם הראשונה!"

יום אחד החלו להגיע השבויים — מחנות גדולים ועצומים. ראינום באים בדרך הלִבנים העתיקים, מצד דאלהינוב. עטופים בתמרות אבק, מופקרים ללהט השמש. לא מחנות אלא עדרים, עדרי־אדם. הגרמנים, מלוויהם, היו רכובים על סוסים, מגלבים בידיהם, והם מצליפים בהם, ומזרזים אותם.

קרועים, בלואים וכושלים היו מגיעים ועייפים עד מוות. אסור היה לבוא אתם במגע כלשהו. הלִבנים העתיקים של השדרה מרכינים היו ראשיהם כמבכים אותם. ואנחנו מסתכלים היינו בהם בעיניים קמות ובחרדת־לב.

אם התכופף אחד מהם להרים משהו מהאדמה, נורה מיד. אלה שכשלו בדרך ונפלו, נרצחו במקום נפלם. היהודים היו חופרים בורות על־פני הדרכים ממש ובצדי הדרכים וקוברים גויותיהם.

ליד הכניסה למחנה ערוכים היו שולחנות, משני צדי הפתח, ועליהם מנות לחם יבש. מהצד הוצבו דוָדים ובהם תבשיל תפל שנתקרא משום־מה מרק. כל שישה שבויים היו מקבלים כיכר לחם, את המרק היו לוקחים בכובעיהם. באין־רואים היינו זורקים להם קופסאות משימורים, או חרסינות מהתנורים שהיה להן בית־קיבול, שקערורית מצדן הפנימי, ואלה שימשו להם צלחות למרק. מנת המרק היתה תרוָד

אחד בשביל שני אנשים. התרנד אינו אלא מקל ובקצהו קופסת קונסרבים. הם היו מתפתלים זה בזה, דוחקים זה את זה, והגרמנים מצאו שעת־כושר להכות בהם בקתי הרובים ובמקלות.

בחוץ עמדו המוני כפריים — איכרים ביאֶלורוסים ובעיקר כפריות, מסתכלים להכיר קרובי משפחה, בין השבויים, הכפריות היו מביאות אתן אוכל לחלק ביניהם, אך לא ניתן להן לגשת. עומדות היו מרחוק, מסתכלות ובוכות. בין השבויים היו גם הרבה יהודים מהצבא האדום. מנהל המחנה היה מתהלך כשאקדוחו שלוף וכל שבוי שלא נשא חן מלפניו נוֹרה במקום. זוכר אני שבוי אחד שנשק את רגליו, התחנן ובכה... ולשוא...

ניתן לי סוס רתום לעגלת־חבית ונצטוויתי להוביל מים מהמעין שברחוב דאלהינוב, ולמלא את החביות המוצבות בחפירות המגרש.

פעם, בשובי מהמעין והחבית שלי מלאה מים, אמרתי לגוֹיה אחת, כי תטיל את האוכל שבידה לתוך חבית המים, ואני אנסה להעבירו למחנה. הדבר התקבל על דעתה וגם על דעת גוֹיות אחרות, והן היו מטילות לתוך החבית ככרות־לחם, גבינה קשה וכל אוכל אחר, שאין סכנה כי יתמסמס. פעמַים הצלַחתי להעביר את המשלוח, אולם בפעם השלישית, בגלל התנפלות השבויים על האוכל, נתעוררה מהומה והגרמני ראני בקלקלתי. הוא בא אלי בריצה, התחיל לצעוק:

„יהודי ארור שכמותך!"

תפסני בצווארוני והחל לטלטלני. כשהביאני מחוץ לשער, במקום בו עמדו המוני הכפריים, צנחתי פתאום בכל גופי כלפי מטה, נותקתי מידיו ופרצתי אל תוך הקהל. חמקתי בבין רגלי העומדים, התערבבתי בהם, עברתי אל עברו השני של הרחוב ובעד הגן של קוליק, ברחתי אל סבכי החורש שעל חוף הנחל, ושהיתי שם עד לשעת הערב, ורק אז הגעתי הביתה. — — —

שוב לא יצאתי לעבוד במחנה השבויים. עבר זמן־מה ונשלחתי לעבודה בלוּבאן, הוּבלנו לשם כ־150 איש. לוּבאן היתה חוה חקלאית גדולה ובקורניץ נתפרסמה בשל גני התפוחים והאגסים שיהודים היו חוכרים בה.

הובילונו שוטרי העיירה, ואנו ערוכים שורות־שורות. זוכר אני, כי הלכתי בשורה אחת עם יענקל, בנו של אוֹרצ׳יק, אֲשר בנו של יהושע, פסח בנו של פינקה, חנן בנה של רישה. גויים שונאי ישראל שפגשו אותנו בדרך היו קוראים בחדות נקם:

„הגיע הזמן לא להיות חנונים... הגיע הזמן!..."

כשעה ומחצית השעה ארכה דרכנו לחוה.

הנה מתקרבים אנחנו למקום. לפנינו בתי־מידות, עצים נישאים ועבותים, שער בטון וברזל. בנין גדול שנקרא „הארמון", ובנין בית־ספר. הבתים מבהיקים והאילנות מוריקים, ורק אנחנו קודרים, אף על פי שרובנו צעירים היינו ומלאי חיים. עברנו בעד השער וכל השיירה ישבה על הדשא לנוח ולשמוע דברים מהאפוטרופסים שלנו.

אל מקום ריכוזנו ניגש שילאַק וקאלאָסניקוב, המנהל הראשי. הם חילקונו קבוצות־קבוצות לענפי העבודה השונים.

במקום היתה ז׳אנדארמריה גרמנית, אולם אתה לא היה לנו, לעת־עתה, כל מגע. דניה סאַסנסקי, היה מכרם של מנהלי החוה — בשכבר, מן החוכרים את גני המקום, והוא נבחר להיות המרכז שלנו.

ימים של סוף קיץ צוננים קמעא, אך בהירים ויפים. כאן, בין האילנות השונים ועל פני הגנים למיניהם, מראה הקיץ את כוחו ומפליא לעשות. הגנים עמוסים פירות, בשדות כבר נסתיים הקציר והגיעה עונתם של תפוחי־האדמה.

היה במקום גם בית־חרושת לספירט. קבוצה אחת התגוררה בבית־חרושת זה, ואני בתוכה. לחדרנו הביאו מחצלות קש פירשו אותן על הרצפה, וזה היה משכבנו. כאן בילינו את הלילה הראשון.

למחרת העירונו לעבודה. עובדים היינו עד חשיכה, רק בצהריים עשינו הפסקה. קיבלנו, באורח רשמי, 25 דקגראַם לחם ליום. אולם אנשי החצר היו מביאים לנו תפוחי־אדמה וגם חלב. דניה סאַסנסקי היה ממונה על כלכלתנו, הוא היה משיג בשבילנו מצרכים, נוסף על המנה הרשמית.

אני עבדתי יחדיו עם ישראל׳קה, (בנו של נטע איצ׳י חננ׳ס). היינו מביאים תפוחי־אדמה לבית־החרושת — חומר גלמי לתוצרת הספירט. כך עבדנו שבוע ימים, ובאחד בשבת הובלנו הביתה. בשבוע השני לא יצאתי לעבודה. נשארתי בבית ובמקומי יצא אבא.

פעם בשובנו ללובאן, הלך בשורתי חיים־איצ׳י צימרמן. הוא היה מיואש ואמר:

„אל תקוו מהם לשום דבר, אתם רואים את השיחים האלה? כאן יתגלגלו עצמותינו. ולא יהיה אפילו מי שיקבר אותנו. צריך לברוח מכאן, צריך לברוח. איני יודע לאן, אבל צריך לברוח!"

תמיד־תמיד היה חוזר על אותם הדברים.

באחד הימים, כשקבוצת העובדים באה ללובאן (באותו שבוע נשארתי אני בקורניץ) הגיעה למקום משלחת־עונשין גרמנית, והם ביקשו מקאלאָסניקוב שיתן להם אנשים מעובדיו להוציאם להורג. קאלאָסניקוב טען, כי האנשים דרושים לעבודה, כיון שהעונה בוערת.

„תלכו לקורניץ, שם תמצאו אנשים שאינם עובדים" — אמר קאלאָסניקוב.

משלחת העונשין באה לעיירה בשעות אחרי הצהרים. לא עבדתי אז בלובאן, וזוכר אני, כי נלקחתי לנקות ולצחצח את הנעלים של השוטרים.

בעיירה השתררה חרדה ודאגה. בלילה יצאו השוטרים ואסרו יהודים, חשודים כקומוניסטים, למחרת באו ארבעה שוטרים ללובאן, לקחו את פסח בנו של פנחס ואת ארקה בנו של ראובן אלפרוביץ, את חיים־איצ׳י, טוביה סוסנסקי, את טבל בנו של פנחס ועוד, והובילום לקורניץ. אַרקה אמר לחברה:

„מובילים אותנו למות, יש להתנפל על השוטרים ולקחת מהם את הנשק".

אולם הדבר כרוך היה בסכנה רבה ומלבד זאת הבהבה תקוה, כי לא למות מובילים אותם. בעברם ברחוב מיאדל, ליד גשר העץ הקטן, ליד ביתה של טייבה,

הסבתה של אַרקה, התנפל ארקה על השוטר, הֵמֵם אותו במכה והחל לברוח על פני השדות שמאחורי הבתים, ושוטר שני ירה אחריו והרגו, — היה זה ביום רצח החמישים־וארבעה. אני עבדתי באותו יום בווילייקה בנסירת עצים. לעת־ערב חזרנו ברגל הביתה. בהיותנו במרחק של שני קילומטרים מווילייקה ראינו את משלחת־העונשין בשובה מקורניץ, רכובים על אופנים, שרווליהם מופשלים, כל אחד החזיק בידיו בגדים וחפצים שונים.

מוזרים מאד היו לנו מבטיהם בנו. הבינונו, כי משהו נתרחש בעיירה ולבנו מת בקרבנו. מיהרנו לבוא הביתה. בהיכנסנו בערב ברחוב וילייקה היתה אימת־מוות מסביב, לא נפש חיה. לפני העיירה פגשנו גויה אחת, והיא אמרה לנו, כי ערכו טבח בעיירה. הביתה הלכתי דרך הגנים...

מצאתי את אמי כשהיא עומדת ובוכה. בביתנו עמדה אחותה של גיטל קופילוביץ ושכנא סטולר. כאן נודעה לי כל פרשת הדמים. — — —

מאז עבדתי כל הזמן בלובאן, תחילה באסיף תפוחי־אדמה. שוטרים רוכבים היו מסתובבים במגלבים בידיהם, ואם מצאו כי מישהו השאיר תפוח־אדמה בשדה, היו מכים ללא רחם. המכות היו לחם־חוק. זוכר אני, כי פעם נתן שילאק לישראל'קה בנו של נטע להחזיק סוס והוא הרפה ממנו והסוס ברח. שילאק חבט בו חבוט והוסף במגלב. הפיל אותו לארץ, רמס אותו ברגליו והשאירו בחוץ שותת דם ומתעלף...

משנסתיימה עבודת השדה ונכנס החורף התחלתי לעבוד ברפת. הייתי נער חזק וזריז, ובדרך כלל היו שבעי רצון מעבודתי. משהחלה פעולת הפארטיזאנים בסביבה באה למקום תגבורת של משטרת־שדה גרמנית. פעם יצאו הללו לערוך סיור בסביבת המשק והם עלו על מארב פארטיזאני. שנים מהם נהרגו וכמה נפצעו. פחדנו שהם ינקמו בנו, בעובדי החווה.

לאחר כמה ימים נשלחה אליהם תגבורת, כשלושים איש, בקירוב. הם יצאו לערוך ביקור בענפי המשק ובאו גם לרפת, מקום עבודתי, — קורפוראל אחד וכמה טוראים. הרפת כבר היתה מסודרת ונקיה. הם דיברו אתנו באדיבות, נתנו לנו סיגריות, שיבחו את עבודתנו והלכו.

באחד הימים ביקשתי מאת שילאק רשות ללכת הביתה, לקורניץ. נוסע הייתי לשם מפעם לפעם, כדי להחליף בגדים וכדי לראות את משפחתי, שיד הגורל האכזרית כבר פקדה אותה. באותו חורף נרצח אחי הצעיר, והוא בין שלושה־עשר הקדושים. שילאַק נסע לקורניץ והסיע אף אותי בעגלה. היה זה באחרון של פסח, לנתי בבית ובבוקר קמתי, לקחתי קצת צידה לדרך — לביבות מתפוחי־אדמה שאכלו באותו פסח במקום מצות — ויצאתי לשוב ללובאן.

היה זה בבוקר השכם, נתכוונתי להיות בשעה 6 בעבודה. השלג כבר נמס והאדמה השחורה נתערטלה על פני מרחבים רבים. רק פה־ושם הלבינו כתמי לובן. יום אביב נאה עמד בעולם. ביום כזה היה הלב כבד יותר, — הכול מתעורר לחיים,

צפרים ועשבים ואילנות ורק אנחנו שחוחים ונוגים. אלה היו בערך מחשבותי. הרהרתי באחי הקטן שכל־כך אהבתיו, במשפחתי השכולה. כדי להקל על עצמי, חלצתי את מגפי אבי, שהיו גדולים מכפי מידתי והלכתי יחף. את המגפים קשרתי לקצה מקלי ולקצהו השני קשרתי את צרור המזונות שלקחתי מהבית. הטלאי הצהוב היה מלוכלך וכמעט שלא נראה...

בצאתי מהיער ובהיותי לא רחוק מלובאן. ראיתי גרמנים נוסעים לקראתי. אני הלכתי באמצע הדרך והם נסעו משני צדדיה. גם כפריים וכפריות הלכו העירה ובעברם על פני הגרמנים הנוסעים קראו:

„יודה, יודה!" וכדי להסביר את כוונתם היו מראים בידיהם סימן של פיאות, ומצביעים עלי.

הגרמנים הסתכלו בי, ונסעו הלאה. אני התפלאתי שאין הם עוצרים אותי והמשכתי את דרכי. כשעברתי מרחק של חמישים מטר, בערך, שמעתי שריקה, אך המשכתי ללכת. כביכול, אינני שומע. משני הצדדים היו שדות פתוחים ולא היתה כל אפשרות לברוח. זכרתי, כי לפני כמה ימים נסע יהודי אחד עם גוי מליטווינקי וגרמנים פגשום בדרך, הורידו את היהודי ורצחוהו. הנה הגיע קצי, הרהרתי בלבי.

שמעתי שריקה שניה. לא היה כל טעם להתעלם ממנה. הפכתי את פני כלפי הגרמנים והלכתי לקראתם. הם ירדו מהאופנים ועמדו ממתינים לי, ליד היער. כשניגשתי אליהם שאלו מיד:

„אתה פארטיזאן? מה יש לך כאן, אוכל בשביל פארטיזאנים?"

לבי הלם בחזקה ובכל זאת עצרתי כוח לענות להם, אך קולי רטט:

„אני עובד בלובאן ואתמול הלכתי הביתה להחליף את הלבנים. עכשיו אני חוזר לעבודה".

הם שאלוני לכרטיס עבודה, ואני הראיתי להם. הוסיפו לחקרני באיזה ענף עובד אני. למזלי היה בין הגרמנים אחד שביקר פעם ברפת וראני בשעת העבודה והוא נזכר:

„אתה זה הילד העובד עם האדמוני ההוא? — ובפנותו אל השאר אישר, — הוא עובד יפה מאד, הילד הזה עובד יפה מאד..."

מסביב התקהלו כפריים וכפריות לראות במחזה. גויה אחת קראה לשניה:

„אל תלכי, חכי רגע, עוד מעט יהרגו פה יהודי, בואי לראות!"

„נו, צריך לשחרר אותו — אמר הקצין — שילך לעבודה".

רעדתי כולי ושיני נקשו. וכך הגעתי ללובאן...

מאז גמרתי־אומר, כי שוב לא אלך לבדי.

באחד הימים באו פארטיזאנים ללובאן ולקחו את העדר שהיה במרעה. את הרועה קשרו מעט, שיוכל להשתחרר, והוא הגיע לפנות־ערב לחוה והודיע את הדבר. הגרמנים חשדו, כי ידו בדבר, ואסרו אותו. בחוה פשטו שמועות, כי ישלחו אותנו, היהודים, לחפש את העדר, כיון שהגרמנים עצמם מפחדים ללכת ואילו ליהודים לא יעשו הפארטיזאנים מאומה. אך היו אלו שמועות בלבד. חרדה היתה בלבנו, חרדה וגם שמחה.

באחד מימות אלול, תש״ב, באתי הביתה מלובאן, ונשלחתי יחד עם רבים מבני העיירה לברא את השיחים והעצים מצדי מסילת־הברזל. לא הרחק מאתנו עבדו יהודים שנשלחו לכאן מבאראנוביץ וסביבתה. המחנה שלהם היה בווילייקה ומשם היו מביאים גם אותם לבָרא את השטח. מצבם היה קשה. מדולדלים ורעבים היו מריצים אותם יום־יום לעבודה. אסור היה כל מגע בינינו, והלב בכה לראותם. היינו נוטלים מלחמנו המעט ושמים לאורך מסילת־הברזל, והם היו עוברים אחרינו ומלקטים את המזון ומשיבים את רוחם.

ימים מספר לפני השחיטה באתי לקורניץ במגמה לתבוע מהוועד היהודי, שלא ישלחו את אמי לעבוד במסילת־הברזל. היו לי טענות כבדות כנגד הוועד היהודי. אבי עבד במשוריה, אני עבדתי בלובאן ואחותי עבדה בווילייקה. אמא היתה חולה ושבורה, לאחר שנרצח האח הצעיר. ולאנשי הוועד לא די היה בכל אלה, ועתה שלחו גם את אמי לעבודה.

באתי אל סיני המאַידלאי, חבר הוועד, ואמרתי לו, כי ישנן משפחות שאף אחד מהן ולא יצא לעבודה. ביקשתי ממנו, כי ישאיר את אמא בבית שתוכל לבשל משהו בשביל אבא, בשובו מעבודתו הקשה. הצעתי, כי אני אצא במקומה לעבוד בבירוא השיחים. סיני ביטל את הצעתי ואף הרים עלי קול צעקה...

„אם כך הדבר, תדע לך, כי אני לא אצא ללובאן״ — אמרתי לו.

„אם לא תצא ללובאן, אז ניקח אותך בכוח, גיבור שכמותך, משטרה נביא והיא כבר תוציא אותך״.

„בסדר — עניתי לו — תביא משטרה ותיקחני, אין לי מה להפסיד בין כך ובין כך, אך מרצוני הטוב לא אלך״.

חזרתי הביתה. בדרך סרתי לביתו של שכנא שהחזיק את בית־המרחץ, לא ארכו הרגעים וסיני בא במרוצה ובצעקה, כי אצא מיד ללובאן. כיון שכל הקבוצה כבר יצאה.

„אני אצא ללבואן רק בתנאי שתשחררו את אמי מעבודת הכפיה״ — אמרתי.

בינתים שבה אמי מעבודתה והיא התחילה לבכות ואמרה:

„לך בני, לך! אל תחפש צדק בימים אלה, מוטב שנהיה פזורים בכל מיני מקומות, אולי ישאר על ידי כך מישהו בחיים״.

אתי צריך היה לצאת ללובאן גם ישראלקה, בנה של שרק׳ה מקוֹסיטה. למחרת בבוקר נפרדתי מאמי היקרה, לא ידעתי, כי זאת פגישתנו האחרונה. באתי לישראלקה והלכנו יחדיו.

בבואנו ללובאן, נשלחנו לעבוד בדיש. דשנו כל היום עד הערב, זה היה ביום ב׳ לשבוע, גם ביום ג׳ עבדנו בדיש. ביום ד׳ בבוקר נתנו לי סוס ועגלה עם ארגז ונצטוויתי להוביל את המוץ למתבן שע״י הכביש.

בבוקר עטף את הכל ערפל כבד ולא ראיתי דבר. עבדתי יחד עם בחור אחד מסמורגון. לאחר שפירקנו את העגלה הראשונה והתכוננתי לשוב אל מקום הדיש, ניגש אלי ילד, בן אחד האיכרים מלובאן, ושאל אותי אם אני רוצה לקנות

טאבאק. השבתי לו, כי אין לי כסף... ראיתי כי הוא רוצה לומר משהו... והוא מפקפק. לאחר רגעים שאל אותי כמהסס אם אני מקורניץ. אולם השאלה ודרך הצגתה ובכלל כל עמידתו, לא מצאו חן בעיני... חשתי כי הנער נושא אתו איזה סוד איום. אמרתי לו:

„ספר מה קרה בקורניץ!" —

„שום דבר לא קרה" — ענה כמתחמק.

החזקתי אותו בדשי הבגד והוא נבהל קמעא ואמר:

„אחי הלך לקורניץ ולא נתנו לו להיכנס. בדרך עומדים שוטרים וגרמנים, ומרחוק רואים, כי משהו בוער..."

הבינותי מדבריו, כי עתה נערך הטבח, הטבח אשר מפניו יגורנו. לא ידעתי מה לעשות. רציתי לצעוק, לפעול, אך רק לבכות יכולתי.

רגע אמרתי לקחת את הסוס ולברוח ברכיבה אל היער. אולם הרהרתי, כי יש להודיע על הדבר לכל היהודים שנמצאים כאן. בשובי לתוך החוה, עברתי ליד דניה שעמד בחוץ ובישל על מדורה את ארוחתנו. סיפרתי לו. תחילה לא רצה להאמין. בצהרים כבר נודע הדבר לכול.

את ארוחת־הצהרים לא אכלנו. ישבנו כולנו ובכינו. אמרנו, כי בערב יש לברוח מכאן. דברים ממשיים ממה שקרה בקורניץ לא ידענו. יצאנו לעבודה. לא רצינו, שיכירו בנו דבר. אך פועלי החוה, שאינם יהודים, כבר הסתכלו בנו. התלחשו ובמבטיהם היתה השתתפות בצער.

בערב, כשחזרנו מהעבודה, שוב דיברנו על בריחה. אולם השמירה עלינו התגברה. למחרת באה בריצה מקורניץ חנה (בתה של שרה־אֶלקה) אשר התחבאה במחסן הסמרטוטים של קנטרוביץ ונחום רגינהולץ מראקוב, אשר התחבא בעליית הגג של בית־הכנסת — והם אישרו את דבר האסון...

תחילה גרנו בבנין בית־הספר, אולם לאחר השחיטה העבירו אותנו לגור בעליה של בית־החרושת לספירט. במוצאי יום חמישי באו אלינו השוטרים השומרים, ישבו אצלנו והתחילו לספר, כיצד עברה השחיטה בקורניץ. בין השאר סיפרו, כי רצו להציל את בתו של דניה סאסנסקי, אבל היא סירבה ואמרה, כי גורל כל העיירה גורלה. היא עבדה במסעדה של השוטרים. הם סיפרו, כיצד היא נאמה לפני הירצחה וקיללה את הגרמנים המרצחים, והזכירה את יום־הפקודה אשר בוא־יבוא. סיפרו על זוסיה בֶּנֶס ואשתו לאה שהציתו את ביתם ואחר־כך איבדו עצמם לדעת בתוך הבית הבוער, סיפרו על היהודים העטופים בטליתים שקפצו לתוך האש. על חיים סוצקובר שהתקומם על השוטר שנכנס לקחתו והחל לחנוק אותו, אולם מיד נכנסו שוטרים אחרים, והרגו אותו במקום. — אנחנו ישבנו שחוחים, עינינו מושפלות לארץ ודמעותינו ניגרות. והם, פעמים היו מדברים מתוך רצינות ופעמים מתוך לגלוג.

אתנו, בלובאן, היה גם שמואל אלפרוביץ (בנו של אורצ׳יק) והוא היה רועה בשדה את עדר הפרות של החוה. והנה באחד הימים שלאחר השחיטה בקורניץ, בא לשדה יענקל, אחיו הגדול, שהיה בין הפארטיזאנים ולקח אותו. יענקל בא למקום

עם חבורת פארטיזאנים שחיכו לא בחורשה. הוא הזהיר את שאר הגויים שהיו בשדה, כי אם יגלו את הדבר יהרגו אותם. יחד עם שמואל רעה אחד מבני האיכרים שבמקום והלה שמר אמנם סוד ובבואו לפנות־ערב עם העדר לחוה, סיפר כי שמואל עזב את השדה ואמר, כי הוא הולך לקורניץ לחפש את אמו. מעתה מילאתי אני את מקומו של שמואל.

במקום זה רוצה אני לספר דברים על יענקל אלפרוביץ, שהיה מן הבחורים המצטיינים בשורות הפארטיזאנים ועם גמר המלחמה אף זכה לאותות הצטיינות גבוהים. המקרה המובא להלן, יש בו כדי ללמד על אפיו של הבחור.

אורצ׳יק — אביו של יענקל היה סוחר סוסים. סוחר לא גדול היה, קונה היה סוס אחד או כמה סוסים ומוכרם או מחליפם. ואף על פי כן הוכרז בימי הסובייטים כסוחר־בורגני ושולח לארץ גזירה.

ביום ההרג של החמישים־וארבעה, אשר מטרתו הרשמית היתה לבער קומוניס־טים מהעיירה, לוקחה גם מירל, אמו של יענקל עם כל המשפחה. מירל וכמה מהילדים הקטנים הצליחו להתחמק מהשיירה ברחוב קוסיטה ולהתחבא באחת החצרות. ואילו יענקל ואחיו הצעיר הובלו יחד עם כולם לשדה־ההריגה, שליד בית־הקברות היהודי. בעמדו בתוך הבור החפור, לפני ההוצאה לפועל, קם יענקל וביקש מהקצין הממונה על האקציה, כי ירשה לו משהו לשאול. מסביב עמדו הרבה כפריים שהסתכלו במחזה... הרשות ניתנה לו ויענקל אמר לקצין:

„לפני מותי הייתי רוצה לבקש ממך חסד אחד, רוצה אני לדעת על איזה עוון הורגים אותי, על עוון היותי יהודי או על החשד שאני קומוניסט?

עמידה אמיצה זאת, בתוך הקבר, הפליאה מאד את הקצין והוא אמר לו:

„הורגים אותך, ככל השאר, על היותך קומוניסט!”

„אם כן הדבר — אמר יענקל — אבקשו רק אחת, ישאל־נא הקצין את כל הכפריים העומדים כאן מסביב ויעידו הם, כי הסובייטים שברו את משפחתנו ושילחו את אבי לארץ גזירה. ואם כך הדבר, כלום אפשרי שאני אהיה קומוניסט?”

הקצין פנה אל הכפריים, שכולם עמדו נדהמים ממראה עיניהם והם אישרו כאיש אחד, כי אמנם כנים דברי הבחור, דברים כהויתם. והקצין פסק:

„טוב, אני משחרר אותך!”

אולם כאן הוסיף יענקל:

„אני מבקש ממך לא אותי לשחרר אלא את אחי הקטן, שהוא ילד חולני וחף מפשע כמוני”.

והקצין, שעמידתו הנועזת מצאה חן בעיניו שחרר את שני האחים. לא ארכו הימים והאח הקטן מת משבץ ויענקל מצא את דרכו אל שורת הפארטיזאנים.

באחד הימים קיבלנו מכתב ע״י איבאן מסטידיונקה. המכתב נשלח ע״י יענקל ובו הצעה שנברח מיד ליער.

התחלנו לתכנן את מעשה הבריחה, אך הדבר נדחה מיום ליום. אמנם, יחידים יכלו לברוח בקלות, אך ערבים היינו זה לזה, וידענו כי הדבר עלול להתנקם בכל

השאר. סיבת ההשהיה היתה ודאי גם בתנאים, היחסיים, הטובים שהיינו נתונים בלובאן, בחשש להמיר אותם בחיי היער שהם חיים־לא־חיים.

זוכר אני, כי פעם עלתה תכנית, כי נתנפל על השוטרים הבאים בלילה לבקרנו. ניטול את נשקם וכולנו יחד נברח. היו אמנם בקבוצה שלנו בחורים כהלכה, אך מהתכנית הזאת לא יצא דבר.

יום אחד קיבלתי חבילה מאחותי בווילייקה, את החבילה הביאה לי גויה אחת ובה זוג מכנסיים, חולצה, מעיל עליון של שוטר, בלי כפתורים, וגם פתק, בו היא מודיעה לי, כי אבא נמצא בווילייקה והיא שואלת אותי אם ידוע לי משהו על גורלה של אמא. רק לאחר מכן נודע לי כי ביום ההרג החלה אמא לרוץ אל המחבוא שבבית־המרחץ ובדרך הרגוה. אבי היה יהודי חזק ופועל טוב, וביום השחיטה לוקח הוא לווילייקה לעבוד בס.ד. אך אחותי לא הצליחה לראותו.

אני המשכתי לרעות את עדר החוה. גוי זקן אחד מלובאן היה שואל אותי, משום מה אינני בורח מכאן. הוא הראה לי את הכיוון לפושצ׳ה והוסיף הסברות מהסברות שונות. אני שמעתי והחרשתי ואת ההסברות שיננתי בלבי והשתדלתי לשמרן בזכרוני. גם הרועה השני דאג לי והיה מאיץ בי, כי אברח מכאן. גשמי הסתיו הדולפים החלו לפנות את מקומם לחורף. בבקרים היה כפור זרוע על פני האדמה, שכבר החלה לקפוא. אני הייתי מהלך עדיין יחף. גוי אחד ריחם עלי ונתן לי זוג נעליים שסוליותיהן עץ. את תכנית הבריחה לא סיימנו עדיין לערוך והיא נדחתה מיום ליום.

בוקר אחד של יום ראשון בשבוע, עמד דניה סאסנסקי ובישל את ארוחתנו על מדורה בחוץ. והנה עברו לידו קאלאָשניקוב, שילאק והגנן. הם היו שתויים כלשהו. שתויים באותה דרגה שהיין מרכך את לב האדם. הם שאלוהו מדוע זה יבשל על מדורה בחוץ? דניה ענה, כי בדירתנו אין תנור לבשל ולאפות ובהזדמנות זאת שאל אותם אולי אפשרי הדבר, כי נעבור להתגורר בבנין הפונדק, שעמד מחוץ לחוה, ליד הכביש, ובו כמה חדרים ריקים ואף תנור. תחילה היססו קצת, אך מיד הסכימו ודניה הודיע לנו על כך. מיד לקחנו עגלה הטלנו בה את צרורותינו המעטים. והעברנום לפונדק. ביום לא היתה שמירה בחוה. השוטרים היו ישנים לאחר ליל השמירה. ובאותה שעה החלטנו: הלילה נברח.

בו־ביום החלה אשתו של דניה לאפות לחם, ואנחנו עשינו סידורים בפונדק כאזרחים המתכוונים להישאר במקום לאורך ימים. — וכל זה כדי להוציא כל חשד מאנשי החוה.

היה זה יום א׳, הגויים מבוסמים ומבולבלים קצת מהחג ומהיין וסבורים היינו, כי דבר זה יפה מאד לתכנית הבריחה שלנו.

בחור אחד, מוטקה ממולודצ׳נה היה עובד בלילה, ליד דוד הקיטור שבמפעל הספירט. מששמע, כי מתכוננים בלילה זה לברוח, חשש מאד, כי ישאירוהו ויברחו בלעדיו. הוא אמר כי חולה הוא ואיננו יכול לצאת לעבודה. העבודה ליד הדוד בלילה היתה מסתיימת בשעה 11, לפני חצות, והעובד היה הולך לישון, בליווי

שוטר, לבית המכונאי. התנועה בלילות היתה בחוה אסורה וסכנת מוות בה.

דניה ניגש אלי והסביר לי את המצב וביקשני שאני אלך במקום הבחור החולה. אמרתי שאני נכון ללכת, אולם בתנאי שלא יעזבו את החוה בלעדי ויהי אשר יהי.

יצאתי לעבוד ליד דוד הקיטור במקומו של מוטקה. חטבתי עצים, הטלתים בתנור, ושאבתי מים. כרבע שעה לפני 11 צנחתי פתאום לארץ והתחלתי להתפתל מכאבי בטן, להתפתל ולגנוח. גניחות של אדם שהעוית אחזה אותו. שני השוטרים שעמדו והסתכלו, שאלו:

„מה קרה לך?"

בשארית כוחותי סיננתי, כביכול, מבין שפתי, כי תקפוני כאבי בטן. אחד השוטרים התלוצץ ואמר, כי יתן בי כדור והכאב יעבור. גם הם היו שתויים. אמרתי להם, כי מפחד אני ללכת לישון אצל המכונאי, כי בדירה יש לי תרופה כלשהי כנגד הכאב. הם הרשו לי ללכת לישון לדירה והוסיפו:

„לך לדירה, בין כך ובין כך יהרגו אותך בדרך"...

היה לילה אפל, ירד גשם ושלג. בזחילה עברתי עד לגדר, שליד הכביש ההולך לווילייקה. עברתי את הגדר ואחר־כך את הכביש. ירדתי לתעלה, שכבתי בה כמה רגעים והקשבתי אם אין הולכים אחרי. יצאתי מהתעלה ועליתי בשדה. העמקתי ללכת כמה עשרות מטרים ומשם פניתי חזרה אל הכביש בכיוון לפונדק. בדקתי היטב, אם אין שמירה או מארב מסביב לבית ואחר־כך נכנסתי.

השעה היתה קרובה לחצות. בחדרנו היתה אפלה, התחלתי למשש בידי ונוכחתי, כי האנשים ישנים. עם בואי התעוררו. החלונות היו מכוסים בשמיכות. הדלקנו גפרור. ראיתי, כי הכל ארוז. היו אתנו גרזנים ומשורים מהעבודה. לקחנו את הכלים. אני נטלתי גרזן וגם חבילה של דניה ויצאנו...

שלוש שעות הלכנו עד אשר הגענו לאיבאן מסטידיונקה, הרגשנו כי חופשים אנחנו...

כבר עברו חודשים מאז הגענו ליער. ערב אחד באנו לכפר טאַלץ׳. נכנסנו לבית אחד ונפגשנו שם עם המכונאי מלובאן, הוא הכירני ומרוב שמחה החל לנשק לי.

„הא, סידרת אז את השוטרים — אמר מתוך שמחה — סידרת אותם כהלכה..."

הוא סיפר לי, כי לאחר ליל בריחתנו, בבוקר, באו מווילייקה אנשי ס.ס. לקחתנו.

רבקה דודיק
(גבינט)

בצפרני הדורס

משנכנסו הבולשביקים לקוריניץ, בשנת 1939, פניתי למשרד התרבות והחינוך בווילייקה וביקשתי שיקבלוני כגננת באחד מגני הילדים. אך כיון שהמחסור במורים לבתי־הספר היה גדול בימים ההם, לא נתקבלה בקשתי; כנגד זה שלחוני, עם שאר מורי המחוז, לקורס מזורז לשם השתלמות ברוסית ובּיאֶלורוסית. סיימתי את הקורס ונתמניתי לנהל, באורח זמני, בית־ספר של 4 כיתות בכפר קלין, המרוחק שלושה וחצי ק"מ מקוריניץ.

מפי האיכר, שבא לקחתני למקום עבודתי החדש, נודע לי, אגב נסיעה, כי גדולה מוֹרת־הרוח בין תושבי הכפר. אין הם יכולים לתאר לעצמם, כי יהודיה תחנך את ילדיהם הנוצרים. ולא זו בלבד, הוא גם סיפר לי, כי משלחת מתושבי הכפר יצאה למשרד החינוך כדי לבטל את הגזירה ולדרוש מורה אחרת במקומי.

נכנסתי לעבודה באוירה של אי־אימון וחוסר אהדה, אך התחלתי לעבוד במרץ ובמסירות. לא ארכו הימים והילדים עשו חיל בלימודיהם, נתקשרו אלי והיחס מצד ההורים נשתנה לטובה. הידוק הקשרים בינינו נתגבר והלך והגיע לידי כך, שבשנת הלימודים הבאה, כשחזרה המורה שהחלפתיה, פנו האיכרים, אל משרד החינוך, ותבעו שישאירוני כמורת קבע. נשארתי בקלין שנה נוספת, ובגמר שנת הלימודים, חזרתי, כרגיל, לבית הורי בקוריניץ כדי לנוח בירחי החופשה, אך למנוחה כבר לא זכיתי.

ב־22 ליוני 1941 היתה הפלישה הגרמנית. החרדה והבהלה הקיפו את הכל. ידענו היטב, מה פירושה של מלחמה זאת. קוריניץ הית אז נקודת־ריכוז צבאית והעיירה רתחה יומם ולילה.

שמועות נתפשטו, שהגרמנים קרובים מאד, מינסק הופצצה. הפקידים והעובדים, שהגיעו בשעתו מברית־המועצות, החלו לברוח מזרחה. בן לילה ארזו את החפצים ויצאו לדרך. גם בביתנו התגוררו פקידים מעין אלה — בחלקו האחד פקיד נ.ק.וו.ד. ומשפחתו, ובחלקו השני מפקד המשטרה. בני משפחתו של המפקד היו בימים ההם במינסק, והוא עצמו עסוק וטרוד היה בעיניני המשטרה ולא הספיק לארוז את חפציו ולהתכונן לדרך.

המונים עזבו את העיירה והמנוסה היתה מזרחה. — ברכב וברגל: במכוניות משא, ברכבות, בעיקר מווילייקה, בעגלות ותוך רכיבה על סוסים. — להתרחק ככל האפשר מהאויב המתקרב.

ברחובות העיירה רבתה התכונה והבהלה. צעירים שחבילות בידיהם התרוצצו אנה ואנה וחיפשו אמצעים לנוס. ומסביב בכיות פרידה ומבטי יאוש. גם אני רציתי

לברוח, אך לבי לא נתנני להשאיר את ההורים לבד, לצאת אתם יחד היה בלתי אפשרי. פניתי לעזרתו של מפקד המשטרה, אבל הוא הרגיעני ואמר שאין להיתפס לבהלה ויעץ להישאר במקום. גם הוא יימצא בסביבה ויעמוד אתנו בקשרים. המפקד יצא מהעיירה באותו יום ואמנם חזר למחרת. בינתיים נתפשטו שמועות שבסביבה ירדו צנחנים גרמנים. הוזהרנו שלא להיכנס בשיחה עם זרים. מינסק כבר היתה בידי הגרמנים. מפקד המשטרה יצא יום אחד ולא חזר עוד. העיירה נשארה ללא כל שלטון.

רוב הבורחים מזרחה החלו לחזור. הדרכים היו חסומות, הגרמנים הקדימו אותם. פחד תקף את היהודים. זכורים היו לנו היטב ימי המעבר לפני כניסת הסובייטים ב־1939, כשהעיירה היתה ללא שלטון, מופקרת לבוזזים מהכפריים של הסביבה. ואם כך בימים ההם, עכשיו, עם התקרב הגרמנים, לא כל שכן.

אולם ברגעים קשים אלה התעוררו הנוצרים, תושבי קורניץ, והחליטו לעמוד לימין היהודים ויחד אתנו לשמור על העיירה ולא לתת לגויים זרים להיכנס בה. (לא מאהבת מרדכי החליטו כך). עם צאת הסובייטים נשאר רכוש גדול אחריהם, והגויים, תושבי קורניץ, לא רצו בשותפים שאינם מתושבי המקום. בקצוי הרחובות הוצבו משמרות של מתנדבים מבין האזרחים, ואלה לא נתנו להיכנס העירה. בידי אנשי המשמר נמצאו גם כמה רובים.

העיירות הסמוכות כבר נכבשו והגרמנים התקרבו לקורניץ. רוב היהודים הסתגר בבתים. אך היו סקרנים שיצאו לראות בכניסת הגרמנים. ראשונה נכנסה יחידת־סיור על אופנועים. הם פתחו את מחסני הפוטרֶבסיוז ומחסני הקואופרטיבים וחילקו בין התושבים את המצרכים שהיו שם. אחריהם הגיע מספר חיילים גדול יותר. הוצאה פקודה למסור למשטרת השדה את הנשק שבידי האזרחים. באותו יום, כשחזרו שני צעירים יהודים, ממתנדבי השמירה למסור את רוביהם, פגשום הגרמנים, לקחו מהם את הנשק ואסרו אותם. החרדה לנערים היתה גדולה. עקבותיהם אבדו. רק מקץ שבועיים נודע, כי הם נרצחו. היהודים שהיו פעילים בימי הסובייטים ובעלי המשרות הגבוהות התחילו להתחבא. בעליית־הגג שמעל חדרנו, ליד ה„מנין״, הסתיר אבי ז״ל את לייב חרנס, עד שמשפחתו לקחתו משם.

נצטווינו על הגבלות שונות: חייבים היינו לעבוד ללא תמורה כלשהי, נאסרה עלינו ההליכה במדרכה, דיננו כדין הבהמה, ללכת בכביש בלבד. כל יהודי מגיל 16 צריך לענוד סימן מיוחד, שיכירוהו מרחוק. תחילה היה זה סרט לבן על השרוול עם אות J, שפירושה יודה. אחר־כך היה זה טלאי, עם אות J, על החזה. לימים נצטווינו על טלאי בצורת מגן־דוד ולאחרונה מגן־דוד צהוב — מפנים ומאחור. אסורה היתה התקהלות של יהודים, אסור היה כל מגע עם נוצרים. עבירה על איסורים אלה כרוכה היתה בעונש חמור. את חומרת החוק כבר ידענו. שמואל גורביץ וזלמן מנדל אלפרוביץ (חייקל ולוול׳ס) עברו לגור בזמן הסובייטים לעיירה סוֹל. עם בוא הגרמנים, הם החליטו לחזור לבתיהם בקורניץ. תחילה באו הגברים לתהות על המצב והם חזרו לסוֹל לקחת את משפחותיהם. בדרך תפסום הגרמנים והרגום...

האיסור לבוא במגע עם הנוצרים היתה מכה קשה בשבילנו. האיכרים לא היו זקוקים עתה לנו כלל וכלל. הם התעשרו מהרכוש שהסובייטים השאירו ומרכוש היהודים שברחו. המנעולים מעל הדלתות שוברו, הדירות נפרצו וכל מה שבבתים היה למשיסה. החדרים בביתנו, בהם התגוררו פקיד הנ.ק.וו.ד. ומפקד המשטרה, נשדדו ורוקנו עד תכלית, אפילו את הידיות מהדלתות הוציאו, ובדומה לכך היה בכל שאר הבתים.

בווילייקה וכן בקורניץ השאירו הסובייטים מחסני מזון עצומים. הגויים פרצו את המחסנים ושבועיים ימים היו מובילים לבתיהם עגלות עמוסות סוכר, קמח, מלח, גריסים ושאר מצרכים. כנגד זה נתדלדל והלך מלאי מזונותינו. הברירה היתה לנסות דברים אל האיכרים ולהציע להם מעשי חליפין: לתת להם בגדים וכלי־בית ולקבל תמורתם אוכל־נפש. היה בכך סיכון גדול לאיכרים ולנו ואף־על־פי־כן נמצאו דרכים לעקוף את האיסור. היו גם איכרים שלא נרתעו מהאיומים ומתוך רחשי ידידות בלבד היו נפגשים עמנו ומסייעים ככל שידם השיגה. גם לנו היו ידידים כאלה, ובעיקר משפחת סמיטנקו שהכירה אותנו מימי הפולנים. בימי הסובייטים נפגשתי אתם בכפר קלין, בו עבדתי כמורה. עם כניסת הגרמנים באו אלינו סמיטנקו ובתו, הביאו דברי אוכל ודאגתם לשלומנו היתה רבה. לימים, כשהמצב החמיר והלך, בעיקר לאחר כל אקציה, היה סמיטנקו מסכן את עצמו ובא לביתנו כדי לעודדנו ולנחמנו.

יום אחד בא ועמו הצעה, כי נעבור לכפר, לדירתו החדשה, בה התגוררתי בהיותי מורה. היו יהודים שמסרו דברי־ערך לאיכרים־ידידים, שומרי־הרכוש ביקשו לאחר מכן להיות גם יורשיו והם היו מוסרים את ידידיהם היהודים לידי הגרמנים. אנו לא מסרנו לידיו שום דבר מרכושנו, והוא במשך כל ימי הכיבוש לא נלאה מהושיט לנו את עזרתו.

תוספת לאוכל־המעט שהיה בביתנו, היתה מנת הלחם שקיבלנו בעד העבודה. 250 גרם לכל נפש. עבודתי הראשונה היתה ב„דום־לודובי״ (בית־העם), בו התאכסן המשמר הגרמני של מחנה השבויים. המחנה הוקם על המגרש של שוק הבהמות, שגבולותיו היו הכפר פוקן מכאן ושדותיו של הרופא שאֶסטאַקוביץ׳ מכאן. את המגרש גידרו בחוטי תיל ובארבע פינותיו התקינו עמדות עם זרקורים, נשלחנו לכאן קבוצה של 30 איש לעבודות ניקוי וכביסה. בשעה שהגרמנים היו יוצאים לאימונים או לקבל את השבויים היינו מסדרים את חדריהם ועושים את כביסתם. לאחר מכן היינו יוצאים לקלוף תפוחי אדמה ולהכין את מנות הלחם בשביל השבויים. תחילה לא ידענו למי מיוֹעד הלחם. הקפדנו על הצו וחתכנו כל כיכר לחמש מנות, מאתים גראם כל אחת, אולם אחר־כך, בראותנו את השבויים נכמר בנו הלב וביקשנו לעשות משהו למענם. היינו עוברים על הצו וחותכים כל כיכר לארבע חתיכות, כדי להגדיל את המנה. אך גם זה לא היה בידינו לעשותו.

מתפוחי־האדמה היו מכינים מרק מימי ותפל. לעתים היו מטילים לתוך הדוד חתיכות קטנות של דגים מיובשים שמצאום במחסני הסובייטים. אבל מקרים אלה היו נדירים מאד.

במקלות גומי היו יוצאים הגרמנים לקבל את השבויים והם מכים בהם עד זוב דם. גרמני שלא היה מקל בידו, היה מכה בקת הרובה, במגלב ובכל הבא ליד. השבויים היו מגיעים לכאן דרך ראַצ׳קי. בשוק הבהמות היו נחים לילה אחד ולפנות בוקר היו שולחים אותם הלאה מכאן, בדרך לווילייקה. בכניסה למחנה ניצבו הגרמנים בשתי שורות וכל שבוי הוכה עד זוב דם. בשבוי חולה או פצוע, שהיה כושל בלכתו ונשען על חברו, היו מכפילים את המכות ולעתים קרובות היו רוצחים אותו במקום.

קרוב לשבויים עמדנו אנחנו, עובדי המקום היהודים, ההשגחה עלינו היתה חמורה, לכל שבוי היינו נותנים את מנת לחמו. ברגע שהגרמנים לא השגיחו היינו מוסרים לאחד השבויים את פירורי הלחם, שנצטברו לאחר החיתוך, או שהיינו מאספים את הפירורים בקצה השולחן, שהשבוי יוכל לקחתם בעצמו. היו מקרים והגרמנים תפסונו בכך, האשימונו בחוסר הקפדה ובמקרים כאלה הוכינו מאד ובעיקר הוכו השבויים שנתפסו.

בשני דודים גדולים שעמדו בחוץ בישלו את המרק בשביל כמה מאות אנשים, בסך־הכל היו שמים בהם 3—5 דליים של תפוחי־אדמה. השבויים מצויידים היו לרוב בקופסאות משימורים, אך רבים חסרים היו גם את הכלי הזה. הללו נאלצו לוותר על מנתם. מהם שהיו נוטלים את המרק בכובע ואוכלים מתוכו. עוברים היו כל יום 50—80 ק״מ וכך במשך שבועות. עיפים היו ומדוכאים. רבים מהם היו מתים בדרך. החלשים והמפגרים היו נרצחים על־ידי הגרמנים.

הלילות כבר קרים, ולרבים מהם לא היה לבוש חם. היו שהשליכו את מעיליהם בנסותם לברוח, או בשעת ההליכה, כיון שהמעיל הכביד עליהם. היו גם כאלה שהמעיל העיד על דרגתם הגבוהה בצבא האדום ועל כן מיהרו להיפטר ממנו. נעליהם נתרפטו מחמת ההליכה ימים ארוכים. בלילות עינה אותם הקור וכל אחד ביקש להתחמם קצת. לפנות־ערב היו מחלקים בין השבויים בולי עץ לעריכת מדורות קטנות. בגלל העצים היו פורצות מריבות קשות בין השבויים והדברים נסתיימו לעתים בקרבנות. היו שבויים שניסו לברוח בלילה. נסיונות אלה נכשלו על פי הרוב ואת הנתפסים היו הורגים במקום.

לפנות־בוקר היו מפנים את המגרש ומובילים את השבויים בדרך לווילייקה. אחרי צאתם היו יהודי העיירה קוברים את המתים שנשארו, מנקים את המגרש ומכינים אותו לקראת הטרנספורט הבא.

מקום עבודה נוסף, בו עבדתי זמן־מה, היתה לוּבאן. זכורה היא לרבים מאתנו מלפני המלחמה כחוה למופת. עם בוא הגרמנים נשלחנו לעשות בה כל מיני עבודות. ברפת ובשדה. העבודה היתה רגילה ויחס האיכרים אלינו יפה. קשה היה מצבן של הבחורות. החיילים הגרמנים שחנו בלובאן לא התערבו במשך היום במהלך העבודה ובסדריה, אבל בלילה היו נטפלים לבחורות ומציקים להן. ישנות היינו בבית נפרד, ועם חשיכה היינו סוגרות את הדלתות והחלונות. כל אחת ביקשה להיראות פרועה, מלוכלכת ומכוערת. היינו ישנות לפי תור — חלק ישן וחלק עומד על המשמר.

בבוקר היינו עייפות מליל הנדודים והפחד. בלובאן עבדתי שבוע אחד בלבד. בזכרוני נחרתה עמוק פרשת לובאן, הרי מתוכה נלקחו למוות, ערב שמחת תורה תש״ב, כמה וכמה בחורים צעירים ובריאים והם בין נ״ד קדושי עירנו. הטבח הזה נערך לפי רשימה שערכה משטרת קורניץ.

במשטרה נכנסה לשרת חלאת האוכלוסיה הנוצרית. במיוחד נתפרסם לשמצה, השוטר בליזניוק. עד בוא הגרמנים לא הכירוהו כמעט. היה זה בּור, גס רוח, שלא ידע קרוא וכתוב. עם בוא הסובייטים לא קיבל אלא משרה של שומר בפוטרבסיוז. קנאתו ביהודים שנתמנו למשרות חשובות היתה רבה, ועתה מצא לו שעת־כושר לנקום ולהתעלל. ואמנם ניתן לו מבוקשו — לא ארכו הימים ושמעו הטיל אימה בלב הכול.

גם לנו נזדמן להיפגש אתו פנים אל פנים. והמעשה כך היה: יום אחד, בשעות הבוקר המוקדמות, נכנסה לביתנו אשה לבושה כדרך הכפריות ועמה נער כבן 14־15. באתי לקראתה והיכרתיה. היתה זאת קורלובה — אשת מפקד המשטרה שהתגוררה בביתנו לפני בוא הגרמנים — היא ואחיה. היא התארחה בשעתו אצל הוריה במינסק ושם נשארה בחוסר כול. היא באה, לקורניץ כדי לבדוק אולי נשאר משהו מרכושם. ישבנו ושוחחנו. רבות סיפרה לנו על מצב היהודים במינסק, שכבר סגורים היו בגיטו. גילגלנו דברים על המצב בקורניץ וכך נודע לה, כי לא נשאר שריד מרכושה, כיון שהכל נשדד על־ידי שכנינו הנוצרים — יולקה ומלוינה.

עודנו יושבות ומדברות נכנס בליזניוק. הוא לבדו הכירה, בעברה ליד המשטרה, ומבלי לגלות את הדבר לזולתו, הלך לאסרה. היא הפצירה בו וביקשה רחמים, אך דבריה לא נשאו פרי. פניתי גם אני אליו וביקשתי ממנו, שיתן לה ללון בביתנו ולחזור לפנות בוקר לדרכה. הבטחתי לתת לו את חליפת הבגדים של אבא כתמורה על מעשה חסדו. לאחר דין ודברים הוא הסתלק ולמחרת, עם עלות השחר, עזבו קרולובה ובנה, את קורניץ. לימים נהרג בליזניוק על־ידי הפארטיזאנים.

מוצץ הדם השני היה שאֶרנגוביץ, מסביבת קאַסציניאֶביץ היה, והוא הראשון שהתחיל לחטט ולחפש מחבואים של יהודים. כל יהודי שנקרה לו ברחוב היה מכה ופעמים אף רוצחו, בלי כל סיבה. ידיו מגואלות בדמם של רבים מתושבי קורניץ. משנודע בעיירה, כי שאֶראַנגוביץ הגיע, היתה אימת מוות אוחזת את היהודים. — וכולם בורחים ומתחבאים.

אבי ז״ל וייבדל לחיים ארוכים, נתן גורביץ הקימו בית מלאכה ליצירת סבון, משחת־נעלים, דיו ועוד כמיקאלים. בזכות בית־מלאכה זה פטורים היינו מעבודת־כפיה אצל הגרמנים. גם בוויליייקה היה בית מלאכה דומה. והיה מקרה שהדיו נפגמה. אבי קיבל פקודה לבוא לבית־המלאכה בוויליייקה ולתקן את התוצרת. ניתן לו רשיון לעבור את הדרך מקורניץ לוויליייקה, הלוך ושוב. בדרך פגש אותו שאֶראַנגוביץ, הכה אותו וכינן שלא ידע קרוא וכתוב, קרע את רשיונו ותעודותיו. ראינו נס בדבר, שאבא יצא ממנו במכות בלבד.

ווילייקה כבר נתרוקנה כמעט מיהודיה ולגרמנים חסרו עובדים. עתה התחילו להזמין מפעם לפעם יהודים מקורניץ, רבים מהם היו נשארים לגור במשך כל השבוע בווילייקה. תחילה גדול היה הפחד לעבור לווילייקה, הן עיירה זאת היתה הראשונה בסביבה בה החלו מעשי הטבח. לימים נוכחנו לדעת, כי הסכנה אורבת בכל מקום. אדרבא, היו כאלה שמצאו סיכוי להצלה ע״י פיצול המשפחה למקומות שונים. זכורתני, כיצד פסיה אלפרוביץ (מיכאל׳ס) היתה אומרת: „מוטב כי חלק מילדי יימצא בווילייקה וחלק בקורניץ, אולי יזכה מישהו להישאר בחיים״.

ידיעות על שחיטות שנערכו בעיירות הסמוכות החלו להגיע על־ידי שרידים שניצלו ונמלטו וכן במכתבים ששליחים־גויים הביאום לקורניץ. הסיכויים להישאר בחיים נצטמצמו יותר ויותר. ידענו, כי שעתה של עירנו קרובה. הרב ר׳ משה אהרן פלדמן ז״ל, תפארתה ותהילתה של עירנו הוציא את נשמתו הטהורה לאחר עינויים רבים ונמצא מתגולל בשוק, שבור ידים ורגלים. כל יום הביא עמו גזירות חדשות ובשורות איוב חדשות — כאן רצחו יהודי שלא היה לו זהב לתת לגרמנים ושם רצחו יהודי שמצאו אצלו זהב.

זוכרת אני, כיצד בא לייב מאטוסוב ז״ל אל אבי ותבע שנעזוב יחד את קורניץ. הוא סיפר שידועים לו מקומות־סתר, ביצות־יער בסביבות המשרפת שלו, והגרמנים לא יגיעו לשם. הוא היה טוען שאסור לנו לשבת בחיבוק־ידיים. „נצא לגויים מכרים שלי, נשיג רובים ונחכה עד בוא הקיץ, אולי תבוא אז מפלתם של הצוררים. ואמנם בחזיתות כבר נחלו הגרמנים מפלות, ודבריו של לייב מאטוסוב כבר נתקבלו על לב אבי. אך הנה הגיעה הבשורה המחרידה. זיסקינד אלפרוביץ עם אשתו באַשקה־חנה ובנו יחיאל, פייבוש שולמן עם אשתו ובנו חנן, ברקה חדש ויהושע קרמר, בנו של מנדל אֶשק׳ס, נהרגו ביער ע״י אנדרייקי, והנרצחים הובאו לקורניץ. בעיירה לא ידעו כלל שהם עזבוה. בסודי־סודות יצאוה ויד הגרמנים השיגתם. הדיכאון היה גדול, והתקוה האחרונה לברוח הכזיבה גם היא.

רק קבוצה של צעירים נשארה עדיין איתנה ברוחה. באמצע הקיץ נודע בעיירה, כי אֶליק, בנו של ראובן־זיסקינד, נהרג בקרב שבין הפארטיזאנים למשטרה. כפי שנתברר היתה מאורגנת בקורניץ קבוצה של צעירים, רובם חברי השומר הצעיר לשעבר, נערים בני 17—18 והם עמדו כל הזמן בקשרים עם חיילים רוסיים שברחו מהשבי והסתתרו בכפרים. הם התחילו להיפגש ולתכנן התנקשויות בגרמנים. באחת ההתנקשויות האלה נהרג אליהו ז״ל. כל הבחורים האלה לקחו חלק במלחמה עם הגרמנים, מהם נשארו בחיים, זלמן גורביץ, נחום אלפרוביץ ויענקל אורצ׳יקס שפעל הרבה וקיבל אותות הצטיינות גבוהים. בין חברי הקבוצה היה גם איצקה׳לה אייזנבינדר ז״ל שזכה לאחר מותו לאותות כבוד מיוחדים ומעשי גבורותיו ועלילותיו הם פרשה לחוד.

התכנית של לייבה מאטוסוב לא יצאה אל הפועל. אבי התחיל ללכת יום־יום ל„מנין״ להתפלל. כל יום נוספו אבלים ושורת אומרי ה„קדיש״ נתארכה והלכה. עם חשיכה היו האנשים מתאספים ב„מנין״ ומתפללים ועם אור הבוקר היה בית־הכנסת

מתרוקן. כל משפחה התחילה להסתגר ולבנות לה מחבואים — „סכרונים". את דבר המחבואים היו מעלימים זה מזה, אפילו מהידידים הקרובים ביותר. שמא לא יעמוד בהם הכוח ובשעת עינויים מוכרחים יהיו לגלותו. היו „סכרונים" שהותקנו מתחת לבית, בחלק מהמרתף שהכניסה אליו דרך ארון, מתחת למיטות ובתוך תנורים. היו שסידרו מחבואים בעליות הגג, במחסני עצים, בגינה בחצר עם כניסה מהבית, ועוד.

שמעתי על הרבה „סכרונים" אבל ידעתי רק את שלנו. תחילה פשוט היה — בין התנור לקיר, בחדר שהיה ליד בית־הכנסת. הכניסה היתה קשה מאד והמקום צר, כדי עמידה בלבד. משנודע כי שאראנגוביץ התחיל לחפש יהודים בבתים, הבינו כל אלה שלא היה להם עוד „סכרון" כי הדבר הוא פיקוח נפש.

לימים החלטנו לנצל את העלתנור כמחבוא. על ידי כך יצא תנורנו הגדול מכלל שימוש, אבל כלפי חוץ לא נתעורר כל חשד. בנינו קיר וסגרנו את העלתנור והרי מחבוא. בתוך ארובת התנור עשינו פתח, לשם מתן אויר למתחבאים. את הכניסה לתוך המטמורה הזאת עשינו דרך הכיריים. אבי ז"ל נמנע מהיכנס למקלט זה וכפי שהיה אומר „להיקבר חיים". רק פעם, בבוא אחד הצוררים, אגוף שמו, התחבא גם הוא במקלט. מאז לא נכנס בו אפילו בעת סכנה. ממה שסיפרו הניצולים מעיירות שכבר חוסלו נודע לנו, שהשחיטות מתחילות לרוב בשעות הבוקר המוקדמות. סידרנו על כן שמירה על פי תור.

בלילה, לפני יום השחיטה, בשעה שלוש וחצי — ארבע, השגיח אבי בתנועת אוטומובילים בשוק ובתכונה מוגברת. העיירה עטופה היתה ערפל כבד. הוא העיר אותנו ואמר, כי תנועת האוטומובילים נראית לו חשודה מאד, כיון שהאוטומובילים עמוסים היו חביות, כפי שנתברר אחר־כך היו אלו חביות עם חומר בעירה לשריפת הנרצחים.

ה„מנין" שבחצרנו כבר נתמלא מתפללים. אבא מיהר והודיעם שיברחו, ומיד התחילו היהודים לצאת ולהתפזר לבתיהם. אמי ואני עמדנו בחלון וחכינו לשובו של אבא. כבר התבהר קצת וראינוהו בצאתו מבית־הכנסת. פתאום צצו על ידו גרמנים במדי צבא ותפסוהו. תכונתו לעזור לאחרים ליוותה אותו גם בדרכו האחרונה. הוא הסתכל בדלת, בה עמדנו וחכינו וזאת היתה פרידתנו לעולם.

בחורף 1942 הכניסו הגרמנים מנהל נוצרי שיפקח על העבודה וינהל את מפעל הכימיקאלים שבביתנו. לשעבר היה מנהל זה מורה באיזור הקורניצאי ואנחנו הכרנוהו. שמו היה קאצ'יוק. משראינו כי הגרמנים לקחו את אבא, ביקשה אמא לפנות אל קאצ'יוק ולבקש ממנו שינסה להצילו כבעל מקצוע. נכנסנו אליו דרך החצר שלנו. הוא כבר היה ער. הוא לא הרבה אתנו דברים ושלחנו לעלית־הגג להסתתר.

העליה היתה גדולה ומשותפת לשתי דירות, — של זיסקינד ושל מֶנדל אלפרוביץ. החלון בעליה היה גבוה ולא יכולנו לראות דבר רק צעקות מחרידות שמענו, בכי של ילדים ונשים, יריות ורעש מכוניות שנסעו הלוך וחזור. וכך במשך כל היום. כל רגע חרדות היינו, כי הנה תיפתח הדלת ויתפסונו. שמענו גם קולות של תושבי קורניץ שדיברו ביאֶלורוסית וחיפשו בכל חצר ובית. הדירה של זיסקינד עמדה ריקה,

לאחר שהגרמנים הרגו את דיירה, את מאטורוס, שהיה בימי הפולנים מנהל בית־הספר העממי ובימי הגרמנים ראש העיר. משנודע לגרמנים, כי מאטורוס הוא מפעילי המחתרת הפולנית הרגו אותו ואת בני משפחתו. רק השומר, שגר עם מאטורוס, נשאר בבית. היה זה סטאַך הנמוך שבימי הפולנים היה שמש ב„גמינה״. הוא לא ידע על דבר הימצאנו בעליית הבית. פחד גדול פחדנו שמא ינסה לעלות ולבדוק את העלייה. — —

כך שכבנו יומיים, ולפנות ערב שמענו פתאום צעקות של אספסוף, שבא לחפש יהודים. עצרנו את נשימותנו והקשבנו: סטאַך הסביר להם, שהוא עצמו היה מוסר כל יהודי מסתתר, אילו רק הזדמן לידיו, אבל פה אין הגיון לחפש. הבית היה כל היום תחת שמירתו ואף אחד לא בא אליו. הגויים נשתכנעו ודאי, והלכו למקומות אחרים לחפש מחבואים, אגב צעקות:

„הרגו יהודים!״

שלושה ימים ושלושה לילות שכבנו בעליית הגג. כל לילה היה קאצ׳יוק פותח את הדלת ומכניס לנו לחם. אבל מים לשתות לא קיבלנו. אין זאת, כי מרוב פחד ובהלה שכח, כי קיים דבר ששמו צימאון. במוצאי שבת שמענו כי נפלה מריבה בין קאצ׳יוק ואהובתו שהגיעה מווילייקה בשבת, בדבר הסתתרותנו, ידענו שאנו מוכרחות לעזוב את המקום. בלילה עלה קאצ׳יוק והסביר, כי יום השחיטה כבר חלף, אבל חלק מהאוכלוסיה הנוצרית ממשיך עדיין לחפש יהודים, לכן אין זה מן ההגיון שנסכן אותו וגם את עצמנו. אני כבר רציתי לרדת ולעזוב יום קודם, אך אמא היתה חלשה מאד, ולא הסכימה ללכת מכאן. אולם עתה לא היתה ברירה.

החלטנו לצאת בשעה 1 בלילה וללכת לכפר קלין — מקאצ׳יוק רק ביקשנו שיעמיד לנו בחצר דלי עם מים לשתיה. נפרדנו ממנו, ירדנו ושתינו. משם עברנו לחצר שלנו. ביתנו היה סגור על מנעול. עברנו את החצר שלנו, את חצרו של נטקה חרנס, את הסמטא ויצאנו לשוק ליד ביתו של יצחק צימרמן ז״ל (איצ׳ה חאצ׳יס). מרחוק, מבית המרקחת, הגיעונו נקישות של נעלי חיילים, הלכנו יחפות ובשקט, חצינו את השוק ונכנסנו לרח׳ קוסיטה. היה עלינו להגיע עד לפסי הרכבת ולעברם שהמשמר לא ירגיש בנו. דרך אחרת לקלין לא היתה לנו. זחלנו מימינה של הדרך, עברנו ליד החצר של שומר המסילה ובחפזה עברנו את הפסים. עדיין קרובות היינו למקום ופתאום הואר השטח ע״י רכבת מתקרבת. נצמדנו לארץ וכך שכבנו עד שהשקשוק התרחק ונעלם. המשכנו ללכת ליד בית הקברות. הלכנו והרהרנו כמה טוב להם, לכל אלה שמתו מוות טבעי.

כשהגענו לכפר קלין היתה השעה קרובה לשלוש. נגשתי לחלון של בית־הספר, שעתה התגוררה בו משפחת סמיטנקו. נקשתי בו ומיד נפתח, כאילו מחכים היו לנו. קיבלונו בסבר פנים יפות, בחמימות, בהבנה ובדברי עידוד. סבורים היו שניעלב, אם לא יקבלונו בחדרים, והם הזמינו אותנו להיכנס הביתה. סירבנו וביקשנו מחסה באסם המרוחק מהבית. המחסן גדול היה, מלא וגדוש תבואה ותלתן. עמדו בו ריחות שדה נעימים. מקץ שלושה לילות של נדודים ופחד נרדמנו.

אין זה בכוחי לתאר את היחס היפה, שגילתה כלפינו משפחת סמיטנקו, את דברי העידוד וההשתתפות בצערנו.

„תזכרו — היו אומרים כדי לרומם את רוחנו — כי גיבורות אתן, אתן לא הלכתן למות. בחיים נשארתן וזאת היא גבורה, תזכרו שזאת היא גבורה, אינכן אומללות, גיבורות אתן!"

כל לילה, בשעה 12, היה הזקן כבן שבעים קם משנתו ומוציאנו החוצה לצרכינו ולשאוף קצת אויר צח. שלוש פעמים ביום היתה הבת מכניסה לנו אוכל בסלים, בדליים או בצורה מוסווית אחרת, מכל טוב היתה מביאה לנו. כדי לעודדנו ישב הזקן וסיפר לנו כיצד הסתיר בימי מלחמת העולם הראשונה 18 איש מתחת לאורנתו הגדולה. כל כמה ימים היה הולך לקורניץ להיוָדע על הנעשה, הוא בא בקשרים עם הרוקח לוניה שניאורסון ואשתו ריבה. משם היה מביא לנו ידיעות, כי יהודים שניצלו מהשחיטה מתחילים להתאסף ביערות, הוא גם סיפר לנו שאת מאיר צ׳ירולניק מרחוב דאלהינוב תפסו תושבי קורניץ הנוצרים במחבוא ומסרוהו לידי הגרמנים, ימים מספר אחרי השחיטה. הוא סיפר שבנו של מישקה סטנקיביץ — וולודקה, מהסימטא, רצח בגרזן את משפחת סנדלר ומשפחת בבינר, בהסתתרם בעליית הגג של בית־הכנסת.

בחוץ כבר נתגבר הקור, גשמים התחילו לרדת. סמיטנקו ובתו היו מוסיפים לנחמנו:

„לכם יש מקום, אתם שבעים ותוכלו להיות אצלנו עד גמר המלחמה". ראינו כיצד מסכנים האנשים את חייהם והכל מתוך רצון טהור להצילנו. מדי יום ביומו היו הם עצמם נתונים בפחד שגרמנים יבואו לחפש יהודים. אשתו של סמיטנקו היתה חולת לב ולכן לא סיפרו לה על הימצאנו אצלם. סמיטנקו היה דייר משנה וגם לבעלת־הבית, אצלה גרתי בימי עבודתי בקלין, לא סיפרו דבר על הימצאנו, אף כי ידעו ששררו בינינו יחסים טובים. מקץ שלושה שבועות לשבתנו שם, הגיע יום הדיש. מקום הדיש היה במחסן ולכן הועברנו, ערב לפני כן, לעליית הגג של הבית, כי לעבודה הוזמנו גם אנשים זרים. למחרת בבוקר שמענו פתאום צעקות של שוטרים וגרמנים:

„היכן מסתתרים כאן יהודים. תצאו מהמחבואים!"

שכבנו עד שהקולות התרחקו.

והנה עלתה אלינו בעלת־הבית. תחילה נבהלנו ולא ידענו מה רצונה. אבל חיש מהר התברר לנו כי שמחתה שניצלנו רבה וגם היא רוצה לעזור לנו. פנינו לסמיטנקו וביקשנוהו שיקשר אותנו עם יהודים. אמרנו לו, כי אמנם טוב לנו אצלו, אבל אין אנו יכולות לסכן את משפחתו. השוטרים עברו בינתיים לקצה השני של הכפר. ניצלנו את הדבר ובריצה הגענו לחורשה קטנה ודלילה שהיתה כ־100 מטר מהבית. החלטנו לשבת בחורשה עד הערב ולצאת ליערות בּוֹרודינה, שיהודים הסתתרו בהם. סמיטנקו הלך לקורניץ, ובא בדברים עם לוניה שניאורסון, ובשובו הביא ידיעה כי

הענין סודר ואיגנאלה בירוק יחכה לנו בשדה מול בית־הקברות הנוצרי שברח׳ וילייקה והוא יביאנו ליער, מקום־שם נמצאים יהודים.

לפנות־ערב טרחו בתו של סמיטנקו וגברת חריביץ׳ — בעלת־הבית — והלבישו אותנו בבגדי עבודה, ככפריות ממש. היתה זו עונת האסיף של תפוחי אדמה. בידינו נתנו סלים, כאילו חוזרות אנו מהעבודה. מהכפר הצטרכנו לצאת בשעה שש וחצי בערב, כדי שנספיק לעבור את פסי הרכבת ע״י הכפר איבוֹנצאָוויץ׳, לפני שעה 7 — שעת התחלת השמירה. קשרנו מטפחות לראשינו, בסלים שמנו את הנעלים ועליהן את צידת הדרך שקיבלנו מסמיטנקו. נפרדנו מהם והודינו להם מקרב לב על כל אשר עשו למעננו ויצאנו לדרך.

פחדתי מפני פגישה עם מישהו מתושבי איבוֹנצאָוויץ שהכירוני מימי בית־הספר. אך עברנו בשלום את הדרך וגם את פסי הרכבת. כבר היתה חשיכה כשהגענו לכביש שבין קורניץ לווילייקה. מול בית־הקברות, מקום־שם צריך היה לחכות לנו איגנאלה בירוק, שמענו פתאום עגלה מתקרבת. העמדנו את הסלים ליד העץ והסתתרנו מאחוריו. והנה הגיעה עגלה שניה, במפתיע, והנוסעים בה ראו אותנו. הם התחילו לצעוק אחרינו ואנחנו התחלנו לרוץ אל השדה, מאחורי השיחים.

חשכת הלילה כבר ירדה. פתאום שמענו את הסיסמה המוסכמת וראינו את האיש המחכה לנו. בריצה אחריו עברנו את השדות והגענו ליער בורודינה. שם נפגשנו עם נתן גורביץ וילדיו, משה אלפרוביץ ומשפחתו, שוֹאל גורדון ומשפחתו, שמעון אלפרוביץ (בנם של זישקה ובשקה־חנה), ועם כמה פליטים שגרו בקורניץ וגם הם הגיעו ליער זה. למחרת יצאנו לפושצ׳ה, בה התרכזה שארית הפליטה.

טוביה סוסנסקי

ביום השחיטה

נמצאנו בביתו של לייזר־שלמה שולמאן, בקצה רחוב מיאַדל. בבית התגוררו הרבה אנשים, — משפחת לייזר־שלמה, צעירים וצעירות מדאלהינוב, אני, אשתי ובתי התינוקת. באותו ערב הגיעה הביתה גם בתו של לייזר־שלמה, נערה כבת 17—18. היא היתה מוסתרת בליטווינקי. רגלה של הנערה לקתה ואין אני יודע מה שם הנגע. כאביה היו לבלתי נשוא. הרגל השחירה כולה והנערה התפתלה בכאביה וביקשה:

„הרגו אותי, למה לא תרעילו אותי, איזה ערך יש לחיי?"

ופתאום היתה מתחננת ובוכה:

„הצילו אותי, חוסו עלי והצילו!"

לא היתה כל אפשרות להגיש לה עזרה. האם ישבה והטיחה את ראשה בקיר ולייזר־שלמה ישב כל הערב והתייפח כילד קטן. רוב הלילה בכתה הנערה ואיש מכל המתגוררים במקום לא עצם עין. ורק אחרי חצות נרדמה הנערה מרוב עייפות ואתה כל יושבי הבית. על הרצפה מפוזר היה מצע קש והאנשים ישנו בבגדים. אשתי ובתי התינוקת שכבו על ספסל, ואילו אני לא יכולתי להירדם. מועקה כבדה, אשר לא ידעתי שחרה, היתה בלבי, עמדתי ליד החלון והצמדתי את מצחי אל הזגוגית הקרה. קופא עמדתי ומשמים והלילה מנגדי כתהום, שאין לה קצה.

פתאום נשמע רעש של מכונה מתקרבת, היא נעצרה כ־20 מטר מהבית. מעל המכונית קפצו גרמנים והחלו להתפזר בתוך הערפל. מיד העַרתי את הישנים, כולם נבהלו לרדת לתוך המחבואים התת־קרקעיים. אני, אשתי ובתי לא נשארנו בבית זה. יצאנו לחפש מחבוא במקום אחר. נכנסנו לבית השכן.

אני יצאתי החוצה לסקור את המצב. ראיתי גרמנים מתקרבים ופנסים בידיהם, קפצתי מעל גדר ונכנסתי לביתו של נטע צימרמן ושם נשארתי לחכות. והנה נפתחה הדלת ולתוך הבית נכנס בריצה נבהלת יענקל אורצ׳יקס והפליט:

„יהודים, רע מאד, רצתי עם חיים־איצ׳ה, ירו אחרינו, חיים־איצ׳ה נהרג!"...

הוא רץ והסתתר בחלק האחורי של הבית ואני נשארתי לעמוד בחלקו הקדמי. נפתחה הדלת ושלושה גרמנים באקדוחים שלופים נכנסו פנימה. האירו בפנס וראו רק אותי ויהודי זקן אחד שעמדנו יחדיו. הם הוציאונו מהבית. בצאתי ראיתי כי הבית של לייזר־שלמה אחוז להבות, בחוץ עמדה קבוצה של ששה אנשים, בערך, ביניהם דבושל ז׳וקובסקי, יעקב־לייב פיישק׳ס ועוד. לקחונו והובילונו לשוק.

הלכתי ליד דבושל. כשהתקרבנו לביתו של פייקון ראינו כי ברחוב שוכבת, בתוך שלולית דם, אשתו של הרב, ר׳ משה אהרן פלדמן.

היה כבר אור. דבושל היתה צולעת והיא פיגרה בלכתה, הגרמני האיץ בה והיא התחננה והסבירה, כי קשה לה ללכת מהר. הוא סטר לה בפניה. ודבושל אמרה אלי בשקט:

„לפני המוות עוד מכים אותנו".

בהתקרבנו לשוק ראינו כי ביתו של זושה בנס עומד בלהבות. גויים היו מוציאים ראשיהם, מתוך החצרות, והגרמנים הזהירום לא להימצא ברחוב. הביאונו לשוק.

כאן כבר היו הרבה אנשים, הכל ישבו בשורות על האדמה ורעדו מקור ומפחד. כל רגע נוספו אנשים חדשים. כאן ראיתי גם את אשתי ובתי. אני ישבתי ופני אל בית־המרקחת. אל החלון ניגש לוניה שניאורסון בסינר לבן והוא חיוור כסיד. רגע עמד בחלון והניד בראשו, כמי שמבכה את מתו. לאחר רגעים מעטים הביאו את שבתי גורדון, האופה. והנה הביאו את אברהם־מאיר כהן, ואת שושקה אחותו ואת הוריהם. פתאום נראתה גויה אחת מובילה ביד, מקצה הסימטה, ילד יהודי כבן חמש, הביאה אותו לגרמני ואמרה:

„הנה לכם עוד יהודי".

הקצין הגרמני הודיע פתאום, כי אנשים בעלי מקצוע ילקחו מכאן, הוא אסף 27 איש ואני בתוכם, בהם גם את טייבל מארקון, בעלה ושני ילדיה, העלונו במכונה והביאו אותנו לווילייקה...

אברהם ברגשטיין

בשוק ביום השחיטה

לא הייתי מתושבי קורניץ הוותיקים, חדש הייתי במקום. התגוררתי בביתו של שבתי האופה וגם עבדתי במאפיה שלו. אני, אשתי רחל־לאה ובתי בלומה.

היה זה בוקר של ערפל גדול מאד. בשעה 5 נשמעו יריות ומהומה. הבינונו כי יום השחיטה הגיע. החלטנו להוציא את כל המשפחות ל„סכרון", שהכניסה בו היתה בעד ארון.

אני ואהרן, בנו של שבתי נשארנו במאפיה ועבדנו. ה„סכרון" היה קטן ולא הכיל את כל יושבי הבית. בשעה שש נתגברו היריות ואף הצעקות. החלטנו לברוח.

בחצר גר ראש המשטרה אדמוביץ. אהרן אמר, כי הוא ייכנס לביתו, יקח את האקדח שלו ואחר־כך נראה מה לעשות. הוא יצא ולא חזר. הגרמנים ראו אותו בצאתו. קראו אחריו „האלט!", ירו בו והרגוהו.

החלונות של ביתנו היו מול החלונות של בית־המרקחת, בעד החלון דיברתי עם לוניה, בן הרוקח. הוא סיפר לי כי ירו אחרי אהרן וכי בשוק מרכזים את כל היהודים, כנראה שהשחיטה תיערך היום.

בשעה 8 בבוקר בא לעבודה מנהל המאפיה, פולני מווילייקה, הוא לא נכנס פנימה, אלא עמד בחוץ, ראני ובירכני לשלום. בשעה שמונה וחצי נכנסו גרמנים ושאלוני מי אני. אמרתי כי יהודי אני. שאלו אם יש כאן עוד יהודים. עניתי כי אין. הם הוציאוני לשוק לבוש בסינר ובמצנפת־האופים הלבנה, רבים מאנשי העיר כבר היו בשוק, רבים הובאו מה„מנין", היו גם פצועים, בכל פעם הובאו יהודים נוספים, בשעה 9 הביאו את משפחת שבתי ואת אשתי ובתי אבל אני לא ישבתי לידם. כאן שמעתי, כי מנהל המאפיה מווילייקה הראה לגרמנים את מקום המחבוא וכך מצאום.

והנה בא השאָף מהס.ד. גראַוואָ ובחר אנשים בעלי מקצוע ובריאי גוף וגם אני בהם. העלה אותנו באוטו. כ־10 רגעים עוד עמדנו בשוק ואני מעל האוטו סקרתי את יהודי העיירה ושמעתי מבין הקהל הצעה לברוח. היה זה לייב מאטוסוב שאמר:

„הבה נתארגן ונברח אולי ישאר מישהו בחיים. אין מה להפסיד, בין כך וכך, מובילים אותנו למוות".

מקץ 10 רגעים סגרו את המכוניות ואנחנו הובלנו, בלי דעת היכן. רק בררתנו ראינו כי אל בית־הסוהר בווילייקה הובאנו...

אברהם אלפרוביץ
(נפתלי׳ס)

בתחומי ה„ווסטוק״

נמצאנו בפושצ׳ה הגדולה והמשכנו במסורת השכנות מהעיירה; היינו גם כאן שכניהם של צדוק, ראשקה, אשתו ושתי בנותיהם, סונקה ופרהל׳ה; ממשפחתנו נשארנו, אני ואחיותי רייכה ורלקה. הסוכות שלנו סמוכות היו זו לזו ויחדיו היינו יוצאים בלילות לשחר אוכל על פני הכפרים.

לילה אחד הגענו לכפר וילאָביץ׳. עברנוהו וקיבלנו לחם וירקות וגם קצת מלח. וכאן הוגד לנו כי בנו של אחד הכפריים משרת במשטרה הגרמנית ולפיכך ראוי לנו לנהוג זהירות. השעה כבר היתה אחרי חצות, כשאמרנו לשוב לפושצ׳ה. היה לילה סתוי, גשום וקר ואנו עיפים מאוד. צדוק העלה הצעה כי נמצא בית־מרחץ כפרי ונלון בו הלילה ובבוקר השכם נשוב ליער. צדוק הלך לחפש את בית־המרחץ ואנחנו נשארנו להמתין לו.

יושבים אנחנו מחוץ לכפר וממתינים לשובו, וצדוק איננו. כבר עברה שעה, שעתיים, שלוש, הלילה קר, רוח עזה מנשבת, אך אנחנו יושבים כעל גחלים: מה קרה לצדוק? — אפשר כי תפסוהו בחשאי? — מטרידה מחשבה את לבי, אך אין אני מעלה אותה על דל שפתי.

יסרוני כליותי. משום מה נתנו לו ללכת לבד? הצעתי, כי נלך ונראה מה התרחש.

שבנו ונכנסנו לכפר, והוא אחד הכפרים הארוכים שבסביבה. שאלנו גוי פלוני שמא ראה, שמע, אך אין הוא יודע דבר. השחר כבר החל להפציע, דמדומים עלו, מיהרנו להסתלק ולשוב לפושצ׳ה, בלי צדוק.

בפושצ׳ה פגשנו פארטיזאנים וסיפרנו להם את אשר נתרחש. אך לתמהוננו ידוע היה הכול למפקד הפארטיזאנים והוא סיפר לנו כי צדוק נפצע ע״י הפארטיזא־נים שלו, בטעות. הכדור פגע בקרסולו והם רתמו סוס והובילוהו לכפר אסינאָביץ הסמוך לנייקה. שם נכנסו לאיכר אחד ואמרו לו, כי הביאו פצוע יהודי. פקדו על האיכר להכניסו בחשאי באסם והזהירוהו אם ימסור אותו לידי הגרמנים, יציתו את ביתו ואותו יהרגו. הם אמרו לאיכר כי מחר יבואו לקחתו ליער וציוו עליו לבל יגלה את דבר הימצאו, אפילו לאשתו. בשעה 11 בלילה יצאנו, אני וכמה בחורים מנייקה אל אותו כפר להביא את צדוק. האיכר הובילנו לאסם ובו מצאנו את צדוק שוכב מגואל בדם ורגלו חבושה, וכך הבאנו אותו ליער. בדרך ביקש שנרגיע את ראשקה והילדות. כאביו היו גדולים, אבל הוא התנהג באומץ. השכבנו אותו באחת הסוכות והרופא היהודי שהיה במקום הגיש לו את הטיפול הראשון.

יהודי היער עמדו אז בתוך התכונה וההכנות ללכת ל„ווסטוק״. ראשקה ידעה

שאין לה עתה סיכוי כלשהו להיות בין ההולכים וכי פירוש הדבר להישאר בפושצ׳ה. היא היתה יושבת, וממררת בבכי. באותם ימים ראינו את ה„ווסטוק״ כעוגן הצלה, והאנשים התכוננו ליציאה בכל נפשם ומאודם. הפארטיזאנים נתנו לכל שיירה מדריכים והיהודים החלו להצטייד במזונות — לחם, צנימים, מלח, ונעליים, בעיקר „לאפצ׳ות״. האמידים שבנו הכינו 2—3 זוגות „לאפצות״. סנדלר מקריביץ היה יושב ומתקן את נעלי האנשים וידיו מלאות עבודה. קבוצת היוצאים הראשונה מנתה 54 איש ואנחנו בתוכם, רובם אנשים מקורניץ. בקבוצה זאת היו גם יהודים ממולדצ׳נה, השוחט מקריביץ ומשפחת ראגובין מווילייקה, ניתן לנו בן לויה לדרך — פארטיזאן חמוש רובה. באנו לומר שלום לשכנינו היקרים — צדוק, ראשקה והילדים, וקשתה עלינו הפרידה.

בין היוצאים מאנשי קורניץ, הזכורים לי כעת, היו מיכאל גורפינקל, יוֹשקה ופייגה אלפרוביץ, רייכה ורלקה אחיותי ואני. הילקה צימרמן ופריידל אשתו. ראובן־זישקה ומרקה אשתו, מוטיק בנם ועוד בן שאינני זוכר את שמו, שמעון זישק׳ס, ינטה דינרשטיין ואחותה רחל, ארצ׳יק גוֹצ׳יס, חצקל צימרמן ועוד.

בימי הסובייטים הייתי מורה בסביבת העיירה קרייסק, שבין איליה ודאלהינוב, ואני ראיתי את עצמי „כאיש המקום״, אליו מועדות פנינו. נטלתי איפוא את התפקיד להדריך את הקבוצה.

כשעברנו את המסילה, ליד נייקה, נזדקרו פתאום רובים אל מולנו, נזדקרו ולא ירו. היו אלה פארטיזאנים. שאלתים:

„מדוע לא יריתם?״

והם ענו: השפה הצילה אתכם. הם שמעו שמדברים יידיש. הם כבר למדו להבדיל בין יידיש לגרמנית. חמישה פארטיזאנים היו בחבורתם. והם מחכים פה לרכבת, אך לא כדי לנסוע בה... וכשיסיימו את פעולתם יבואו אלינו ליער, שבסביבת סוֹסאֶנקה, ויסייעו בידינו.

עברנו את הדרך בשלום והגענו ליערות סוסאֶנקה. ואת חטאי אזכיר עתה: בזמן המנוחה נרדמנו אני ושתי אחיותי, וכשהתעוררנו לא מצאנו איש, היה זה בשעה שלוש בלילה... אך סוף־סוף הן נבחרתי להיות מדריך, טרחתי, איפוא, לא מעט עד שמצאתי את ההולכים.

האיר היום ואנחנו ישבנו ביער וחיכינו לפארטיזאנים. בשעה שלוש אחרי הצהרים, הגיעו רק 2 מהם. הם סיפרו כי בשעת הפעולה נהרגו שלושת חבריהם.

בלילה הבא עברנו את הווילִיה במקום לא עמוק. הגענו לכפר זאַבּאַלוֹטה, בו הייתי מורה בימי הסובייטים. נכנסתי לבעל־הבית שלי והוא קיבלני יפה. בכל הסביבה הזאת לא היו גרמנים. הם התרכזו בעמדות־מפתח, בקרבת מסילת־הברזל. הלכתי ברחובו של הכפר וזכרתי את הימים בהם נחשבתי כאן אישיות חשובה וקובעת. סוסים היו רותמים לכבודי ודרך ארץ היו נוהגים בי, ואילו עתה... בהיחבא אעבור ובחשש. לקחתי את מי שהיה בשכבר בעל־הבית שלי והבאתיו לאנשים והוא סיפר גם להם אותו דבר שהגיד לי: גרמנים אמנם אינם, אבל עלינו לנהוג זהירות

ולהקפיד. הוא הוסיף וסיפר כי לפני כמה ימים עברו כאן 70 איש מיהודי מיאדל והם נטלו בכוח שני כבשים באחד הכפרים. הגויים מסרו על המקרה לגרמנים שחנו באחד המקומות, ובשעה שהשיירה ישבה לנוח ביער תקפום שוטרים וגרמנים והרגו את כולם, כמעט, רק יחידים הצליחו לברוח ולהינצל. הוא הזהיר אותנו ללכת רק בלילה ובחשאי.

הלבוש שלנו היה דל מאד, ובימים כתיקונם היה ודאי מביא אותנו לצחוק, אולם עתה שרויים היינו בעולם של זוועות ואסונות והצחוק היה מאתנו והלאה. ואם היה אחד אשר קיבל את הדברים ברוח טובה כלפי חוץ, הריהו מיכאל גורפינקל. זוכר אני אותו: מגבת אחת חבושה לראשו ומגבת שניה חבושה למתניו. בידו תרמיל קטן לאסוף נדבות, אך תמיד היה במצב רוח טוב. מי יוכל להעריך איזה מגן שימש מצב רוח מעין זה, לא רק כלפי עצמו אלא גם כלפי זולתו. מיכאל היה אומר:

„רק דבר אחד הייתי רוצה, שיצלמו אותי כצלמי ודמותי עכשיו. לאחר השחרור, אם אזכה להישאר בחיים, אגדיל, אם ירצה השם, את התמונה ואתלה אותה בחדר המיטות שלי, בקיר ממול משכבי".

אך לשני הדברים גם יחד לא זכה מיכאל — לא להצטלם ואף לא להישאר בחיים...

והנה אזכור את ארצ׳יק גוצ׳ס, היתה עליו פרוָה־ענקית שלא נפרד ממנה לרגע. כשנמצאנו בדרך צר היה לראותו כיצד משרך הוא את רגליו וכושל בעטייה של אדרת זו, כנגד זה קינאנו בו מאד־מאד בלילות הקרים.

לאחר טילטולים ונדודים עברנו את הגבול הרוסי־פולני, מלפני המלחמה. עברנוהו ליד פלאָשצאָניץ, כ־10 קילומטרים מפּולוֹצק.

באחד הימים ירד עלינו השלג הראשון. לתוך הבתים לא נכנסנו. היינו ישנים ביער. הקור כבר גדול היה, אולם רק אחד „מחוסן" היה נגדו — הריהו ארצ׳יק בעל הפרוָה. זוכר אני כמה התענו הילדים של ראובן־זישקה ושל רוגובין, וידינו קצרה מהושיע. בלילות היינו יוצאים לקבץ לחם. אני בחרתי תמיד ללכת עם מיכאל. רייכה ורלקה היו נשארות ביער. כל האיזור היה בידי הפארטיזאנים ופחדם היה על הגויים. מיכאל היה קושר איזה מקל לכתפו ובחשיכה חשבוהו הגויים לפארטיזאן ממש. אך היו למיכאל גם כלי־נשק אחרים, מלבד הרובה־מקל והוא פעל בכלים משולבים. הוא היה שר את השיר „קאטיוּשה" ואת השיר „יאָסלי זאווטרה ואַינה". „הרובה" היה מפחיד אותם בלילות האפלה והשירים — פעמים היו מרככים אותם ופעמים היו מלהיבים אותם וכך נמצאנו נשכרים מכאן ומכאן.

מיכאל נתחבב עלי באותם הימים, רוחו היתה טובה עליו, כלפי חוץ, בשעות הקשות ביותר. בשיר ובהלצה היה מתגבר על הכול ומאציל על סביבותיו, שמחה ובדיחות־דעת, עד כי לפעמים היית שוכח את כל תלאותיך וצרותיך...

לילה אחד, בלכתנו יחד, אמר לי מיכאל:

„יודע אתה, אברהם־אהרן, הלחם הזה כבר נמאס עלי, בוא, נתפוס תרנגולת ונכין לנו בּוּליוֹן".

אך באותו לול שהוא זמם לצוד את התרנגולת היו גם אוזים, ובמקום תרנגולת הוא תפס אוָז שנצטעק בקולי־קולות והקים את הכפר על רגליו. מיכאל נאלץ היה להשליך את האוז ושנינו הסתלקנו מהמקום, כל עוד רוחנו בנו.

„לא תיארתי לי, — אמר מיכאל — כי אוזים ותרנגולות ידורו בכפיפה אחת. במלחמה זאת נשתבשו ונתהפכו סדרי החיים התקינים. אך אני עדיין לא ויתרתי ובאחד הימים אביא ליער תרנגולת, אמנם גדול חשקי באוז, אבל אלה אינם יודעים את חוקי הזהירות ועלולים להמיט אסון..."

כבר עברו שבועים מאז יצאנו לדרכנו והגענו לאיזור פארטיזאני בסביבות אוסאץ', — וויאטרינה, וגומאֶל הסמוכה לפוֹלוֹצק. כאן היינו חפשיים עוד יותר. הגרמנים נתרכזו בפוֹלוֹצק ובוויאטרינה, בעיקר. מצבנו שופר לאין ערוך. לנים היינו בתוך בתי האיכרים. שהינו במקום כ־3 שבועות והחלטנו ללכת הלאה, מגמת פנינו היה ה„ווֹסטוק", כלומר: המזרח. לפרוץ את קו החזית ולהגיע לאזורי העורף של ברית המועצות. המדריך שלנו היה עתה הפארטיזאן ואֲניה. הדרך כבר היתה משובשת מאד, השלגים לא היו עדיין יציבים וה„לאפצ'ות" נתרטבו מאד. אחת ההתעסקויות שלנו בלילות ובימים היה ייבוש ה„לאפצ'ות" והמטליות. ליד מדורות היינו מייבשים אותן וליד התנורים שבבקתות. יחס הגויים אלינו היה נאה מאד: פעמים היו מוסרים לנו את המיטות והם גופם היו עולים לישון על גבי התנורים, היו מתקנים את נעלינו, מסיקים את בתי־המרחץ ומאפשרים לנו להתרחץ היטב.

בכפר ווֹלוֹקי, הלכתי פעם עם מיכאל ועלינו על מקוה־מים קפוא, בבקשנו לעשות קפנדריה. הקרח נשבר ושנינו נפלנו בתוך המים. למזלנו לא היה המקום עמוק. ויצאנו בשלום.

„עולם הפוך, — אמר מיכאל, כשהוא שותת כולו מים — הכל מתרחצים בקיץ ואילו אנחנו בחורף, כספורטאים מובהקים. מעולם לא ידעתי, כי אני ספורטסמאָן כזה".

לא ארכו הימים והתקרבנו אל קו החזית. נפגשנו עם הפארטיזאנים שבמקום והם סיפרו לנו, כי לעבור את הקו אין כל תקוה כמעט. אמנם כמה קבוצות גדולות הצליחו לעבור, אך בינתיים נתחוור הדבר לגרמנים והם החלו לשים מארבים, וכל נסיון צפוי היה לתקלה. הם סיפרו, כי לפני כמה ימים ניסתה, בכל זאת, קבוצה יהודית לעבור את הגבול וכולם נרצחו. עצתם היתה, כי נשוב לאיזור הפארטיזאני ממנו באנו. הצעירים שבנו יכנסו לשורות הפארטיזאנים והמבוגרים יימצאו בבתי האיכרים ויתעסקו במה שיתעסקו...

היינו מאוכזבים מאד. כלום כדאי היה כל טלטול הדרכים? זכרנו את הפושצ'ה בסביבת קורניץ, והחרטה אכלה אותנו בכל פה.

שבנו איפוא לאיזור אוסאץ'. הגויים החלו לרטון:

„אנחנו נלחמים, אנחנו שופכים את דמנו ואתם יושבים באפס מעשה".

אין־זאת כי מעט היה הדם ששפכנו במלחמה זאת. אבל נשק לא היה בידינו ובלי נשק לא יכולת להתקבל כפארטיזאן.

באותם ימים עלתה הצעה להשגת נשק בשבילנו. בא גוי אחד וסיפר כי ליד פולוצק ישנו מחסן נשק גדול שהגרמנים שרפוהו ובמחסן זה מצויים רובים שאפשר לתקנם ולעשותם ראויים לשימוש. הגוי אמר, כי אם ישלמו לו מוכן הוא לנסוע עם כמה מאתנו למקום. נתגלעו בינינו חילוקי דעות. אלה אומרים כי יש ממש בדבר ואלה טוענים כי כל התכנית עורבא פרח. אך ניצחו כמובן המחייבים ויום אחד הביאו את הרובים. ואמנם נתברר כי אין בהם ממש. התחילו לתקנם ולשפצם. התכונה לקראת תיקון הרובים היתה רבה. ואלמלא ניתנו לנו הרובים וניתנה לנו התכונה מסביבם, — דיינו.

איכר אחד אמר:

„יודע אתה מה שתוכל לשמור ברובה כזה? ארנבות תוכל לשמור. אבל לא סתם ארנבות אלא סגורות על מסגר ובריח, אותן תוכל לשמור, אך לא יותר מזה".

למען האמת, היו גם כמה רובים שירו, בכל זאת.

אולם הפארטיזאנים לא קיבלונו לשורותיהם. הרובים היו פגומים בעיניהם ואף אנחנו נראינו פגומים. האחד שנתקבל באותה תקופה לשורותיהם היה מוטיק, בנו של ראובן זישקה. הוא היה צעיר, רענן וחביב — פארטיזאן של ממש.

קבוצתנו התחלקה ונתפצלה על פני מקומות וכפרים שונים. התחלנו לחפש עבודה.

בכפר פּאַפּוֹבשצ'ינה, הסמוכה לגומל הקטנה, התגוררו אחיותי רייכה ורלקה, הילקה ופריידל אשתו, השוחט מקריביץ וטוביה ממיאדל עם בתו. בכפר ויאַרקוֹדה ישב ראובן־זישקה ואשתו מרקה ובנם הצעיר.

הנשים עסקו בסריגת סוֶדרים, תפירת שמלות בשביל תושבי הכפרים, תשלומן קיבלו בלחם.

צעירי הכפרים היו בשורות הפארטיזאנים והכפרים חסרים היו אנשים, למלא את העבודות ההכרחיות. מצאנו, על־כן, מקצוע חדש. מיכאל, חאצקל צימרמן ואני התחלנו לעסוק בחטיבת עצים אצל משפחות שבעליהן היו בצבא. עובדים היינו מהבוקר עד הערב, ותמורת עבודתנו קיבלנו אוכל.

מיכאל היה מסתכל בבתים ולפי המראה החיצוני היה קובע, היכן עתידים אנחנו לקבל אוכל טוב והיכן לא. זוכר אני כי פעם בחר בבית גדול ויפה „כאן גרים ודאי אנשים אמידים". ולאחר עבודה מאומצת, היתה אכזבתו גדולה. לא קיבלנו אלא תפוחי־אדמה. כשבעלת־הבית ראתה מה רב יאושנו, היא כיבדה אותנו... בפתגם. משהו דומה לפתגם העברי „אל תסתכל בקנקן"... היא הציעה לנו שנלך לאחד הבתים הקטנים ושם יכבדונו גם בלחם. מיכאל הלך והביא כיכר אדירים. מורכב מ־80% תפוחי אדמה ו־20% אחוז שיבולת־שועל, וסעדנו את לבנו.

פעמים היינו עוסקים בעבודות שדה, כגון חריש. חאצקל היה בחור יפה, נעים־הליכות, את ימי השואה הוא חי גם מתוך חשבון־נפש והגיוני לבב:

„אתה יודע, — היה אומר אלי — כל מה שעבר עלינו צריך לעצב מחדש את דמות האנשים. כל־כך רוצה הייתי לראות את אנשינו אחר המלחמה. איזה לקח

מסוגלים הם ללמוד מכל אשר עבר עלינו. היתכן כי האנשים ישכחו את ימי הרעה והם יוסיפו לשוט עם זרם החיים כמו בעבר?"

כבר עמדנו באביב של 1943. בשדות הקרב נחלו הרוסים נצחונות מכריעים וגם אצלנו, בקרב קבוצותינו הקטנות, באו שינויים גדולים. הגיוס לשורות הפאר־טיזאנים נתגבר והלך, שאלת הנשק כבר לא עיכבה.

שמעון, ארצ'יק, מיכאל, יושקה ופייגה אחותו נכנסו לבריגאדה „מאַלניקוב", אני נכנסתי לבריגאדה „וורושילוב", חאצקל נכנס לבריגאדה „זאַלאַזניאק" ומוטיק היה בבריגדה „דומברובסקי". עתה, בהיותי בין הפארטיזאנים נפגשתי עם זלמן, בנו של מאַסיי, הוא היה קשר בבריגאדה שלו. כל־כך שמחתי לראותו והצעתי לו שיעבור אלי, ונהיה ביחד, אך המפקד שלו אמר, כי בשום פנים לא יוותר על זלמינקה: „תיפגשו יחד אחר המלחמה" — אמר מפקדו.

נער צעיר היה עדיין זלמן, אך הוא היה חביבם של הפארטיזאנים והמפקדים. מסירותו והקרבתו לא ידעו גבול.

בכפר ביאַזונה, ליד פולוצק, נערך קרב בינינו לבין הגרמנים, השעה היתה אחרי הצהרים. הותקפנו ע"י טאנקים גרמניים. יחד אתי היה זלמינקה, הוא התפרץ כל הזמן לצאת מול הטאנק ובקושי עצרתי בו.

„אל תהיה גיבור — אמרתי לו — עצור בך, איזה תכלית יש בכך?"

באותו קרב נהרגו משקה שולמן ממולודצ'נה. מותו דיכא את כולנו מאד. היה זה, בעצם, החלל הראשון מאנשי קבוצתנו.

עברו ימים וחדשים והגיע חודש מאי שנת 1944. עמדנו לפני העיירה באבייניץ', כ־30 קילומטר מגלובוקי. העיירה השתייכה לפני 1939 לסובייטים. ואוכלוסיתה היתה יהודית בלבד. עתה מצאנוה שוממה, לא נותר בה אף יהודי אחד. בבתים התגוללו קרעי טליתים, תפילין, סידורי תפילה וגמרות. הגויים הדביקו את החלונות השבורים בקרעי גוילים מספרי־תורה. עלינו לראות את בית־העלמין היהודי. הוא לא נחרב, כל המצבות כתובות היו בעברית.

הפארטיזאנים, הגויים, חברי גדודנו, היו מביאים לי „שמות" מסידורים, גמרות וספרי קודש אחרים ושואלים:

„מה כתוב פה?"

בעיירה זאת ניתן לי להשתתף במעשה הנקם הראשון: לאחר שהגרמנים רצחו את יהודי העיירה נשארה לפליטה יהודיה אחת ויחידה. בהירה, ודומה בקלסתר פניה לנוצריה, אולם אחד הגויים מסרה לגרמנים והם רצחוה. סיומקה פרלמן, בנה של אותה אשה, שהיה קצין אצל הפארטיזאנים, בא באחד הימים למקום ומשנודע לו הדבר נשבע לנקום את דם אמו. מצאנו את בית הגוי ונכנסנו פנימה, אך רק האשה והילדים היו בבית. סיומקה שבר וניתץ את כל אשר היה בבית. וכמובן שלא הסתפק בכך. ארבנו לבעל־הבית ותפסנוהו. סיומקה אמר לו:

„טעות מרה טעית, טעות מרה היתה בידך. סבור היית כי לא נשאר ממשפחתנו

שריד, והנה, — הסתכל היטב, אני חי עדיין. ועכשיו אני אוכל לומר לך בדיוק מי היתה אותה אשה שמסרת לגרמנים. היא היתה אמי. הסתכל בי היטב, אני הבן של האשה אשר רצחת"... הוא הביאו לגשר שעל הנחל, ושם הרגו.

בעיירה זאת התכוננו לחוג את האחד במאי. הנצחונות של הסובייטים בשדות־הקרב היו גדולים, ואת הלבבות האירה האמונה כי נישאר בחיים... ופתאום קיבלנו פקודת נסיגה במקום חגיגה.

בימים אלה כבר היתה וילנה העיר בידי הצבא האדום וכן קובנה. רק חזית ויטאָבסק לא נפרצה והאזורים שלנו היו עדיין בידי הגרמנים. כדי להקל על נסיגתם החליטו הגרמנים לטהר את האיזור מפארטיזאנים. הם הטילו במערכה זאת כוחות עצומים. הביאו לכאן צבא מהחזית, מסמורגון, ווילייקה — דיביזיות שלמות. הפארטיזאנים מנו כאן 16 בריגאדות, כ־40 אלף איש.

הגרמנים הקיפו את כל האיזור. הידקו יום־יום את החגורה, בהתקרבם כלפי המרכז. עתה החילונו להרגיש את המלחמה ממש. ולא רק מצד הגרמנים. הפארטי־זאנים חששו כי יבולע להם בנפלם לידי הגרמנים יחד עם חבריהם היהודים. ואת פחדם זה חשנו אנחנו, קומץ הפליטה, על בשרנו.

אני הייתי מפקד בחיל ההובלה, עברתי בכפרים בהם נמצאו קורניצאים, ביקשתי לעזור להם במשהו, להיפגש עם אחיותי רייכה ורלקה, אך לא מצאתי איש. כולם עזבו את הכפרים יחד עם התושבים, שנגררו אחרי שיירות הפארטיזאנים, ללא אירגון וסדר. רק את ארצ'יק מצאתי באחד המקומות.

בשלוש טבעות סגרו הגרמנים על האיזור. טבעת לפנים טבעת, ולפרוץ את ההסגר היה קשה. טבעת ראשונה מורכבת היתה מביאָלורוסים ואוקראינים; שניה — פולנים ולאַטישים ושלישית גרמנים.

אלפי פארטיזאנים הושמדו בקרבות. היתה זאת מלחמה ללא תקוה. הפארטיזא־נים החלו להטביע באגמים ובנהרות את הנשק הכבד והם נשארו רק עם רובים אוטומאטיים.

כל הכפרים בערו. במקום שהאוכלוסיה לא הספיקה לצאת היו הגרמנים שורפים את התושבים בתוך בתיהם. בלילות היו השמים אדומים מהדליקות — אודם של בלהות. ביום הבהיל אותך העשן והערבוביה של בני־אדם ובהמות בית ורעש המטוסים המטילים פצצות וזורעים מוות. אף עלונים היו מטילים הגרמנים, עלונים, שפיעפע בהם הארס הנאצי: מלחמתכם היא למען היהודים ולא למען רוסיה, השמידו את היהודים, הניחו את נשקכם, היכנעו מרצון וכל רע לא יאונה לכם!

גדול היה הפחד אשר נפל על הפארטיזאנים. הטבעות התהדקו מיום ליום. ליד הכפר מאַטייראַנאַ, הסמוך לעיר אוסאַץ, נזדמנתי עם שמעון זישקה'ס, הרוקח מראדשקוביץ', — שלופאקוב, — ואשתו סוניה. לרוקח היו כדורי רעל והוא הציע שנאבד את עצמנו לדעת. אני אמרתי, כי לא אאחר את הדבר הזה. ואמנם סיפרו לי אחר־כך כי הם הרעילו את עצמם.

הקרב נתלקח כל היום. עברנו ממקום למקום, חיפשנו אפשרות לפרוץ את

ההסגר — ולשוא. ליד לאָפאָל קיווינו לפרוץ. כאן נפגשתי עם מוטיק בנו של ראובן־זישקה. קרב קשה נתלקח. רימון קטע את שתי רגליו. הוא היה אהוב מאד על הכל. ביקשנו לקחתו והוא התחנן:

„השאירוני במקום, אל תקחו אותי, אני בין כך אבוד".

הוא נטל את הרימון האחרון שהיה בידיו, הפעיל אותו וריסק את עצמו...

נתגייסנו מחלקות פורצות וגם אני בין המתגייסים. ידעתי כי אין סיכוי אחר. היה לילה ומרחוק ראינו את צלליות הגרמנים בהתחממם ליד מדורותיהם. לעשרת אלפים איש נתנו הם תחילה לעבור, כדי ללכדם בפח, ואחר־כך פתחו עליהם באש מפנים ומאחור. הקרב נמשך כל הלילה, הגרמנים והפארטיזאנים נתערבבו אלה באלה. ראינו מרחוק את צבא השוטרים במדיהם השחורים. אנו אבודים. זאת היתה ההכרה הברורה. מפקדי הפארטיזאנים החלו לקרוע את תעודותיהם. היינו מוכנים למוות...

בשעה זאת הופיע פתאום קאפיטאן רוסי ואמר: חברים, ברירה אחת בידינו להסתער עליהם. חלק אמנם ייהרג, אבל חלק גם יינצל. השעה כבר היתה 9 בבוקר. הסתערנו על חפירותיהם ממש. רבים־רבים היו החללים בשורותינו. מעטים ניצלו ואני בכלל זה.

שבנו לקרייסק. כאן פגשתי את יענקל אורצ׳יקס מקורניץ. הוא היה סייר פרש בין הפארטיזאנים. בחור חמוד ויפה, אמיץ לבב ושמו מפורסם מאד. אהוב היה על הכול. הוא סיפר לי, כי בפושצ׳ה נערכו מצודים ורבים נהרגו.

יענקל החכיר לאחד האיכרים את סוסו, ליום עבודה בחריש, וחלף זה קיבלנו 2 תרנגולות, לחם, חלב וארוחה.

החלטנו ללכת ולשוב לפושצ׳ה אל הקורניצאים, וכבר הגענו עד לבוֹגדאנוֹבה, האחוזה שבין קורניץ לראָצ׳קה. כאן צריכים היינו לעבור את מסילת־הברזל, ולא הצלחנו. פתחו עלינו באש ונאלצנו לחזור לקרייסק. נפרדתי מעל יענקל. הוא נשאר עם הפארטיזאנים ואני המשכתי מזרחה, לחפש את רייכה ורלקה, אך לא מצאתי איש.

גוי מכר שנקרה לי סיפר, כי כולם נהרגו ע״י מארב גרמני, ליד הכפר מאטיירנה.

ליד אוסאָץ׳ שמענו את קול החזית, אווירונים סובייטים עברו והפציצו את מולודצ׳נה. בשעה שלוש אחרי הצהרים זכינו לראות את כניסתם של הטאנקים הסובייטים הראשונים...

באחד הימים, היתה לי פגישה באוסאָץ׳ שלא אשכחנה כל ימי חיי. פתאום, בעמדי ברחוב, והנה דמות מתקרבת אלי, נבהלתי והתחלתי להירתע לאחור. הדמות המתקרבת היתה כולה בתחבושות, על גבה שק ובידה מקל. וככל שהיא התקרבה נרתעתי יותר.

„מה אתה בורח — שאלה אותי הדמות — אינך מכיר אותי, אינך מכיר את פייגה מנדל האצקל׳ס?"

עיני נתקשרו בדמעות. נדמה היה לי כי רק עכשיו ניתן לי לראות כל אשר פקד אותנו במשך השנים.

היא סיפרה לי במה שעבר עליה. פצועה שכבה בין גופות חללים. היא קמה מבין הגופות ואמרה לגרמני, כי מחפשת היא את ילדה שנהרג, והיא רוצה למות לידו. הגרמני נתן לה ללכת ולחפש ובינתיים התחמקה ונכנסה ליער והסתתרה בו ימים רבים, פצועה וגלמודה, ניזונה בעשבים, עד שמצאה אותה גויה אחת והיא אמרה לה, כי הצבא האדום כבר כבש את האיזור והיא יכולה לצאת מן היער. קצין יהודי מהצבא האדום מצאה בכביש ומשנודע לו כי יהודיה היא לא מש ממנה ודאג לה כאב.

באוסאץ׳ טיפל בה הרופא צירינסקי ואחר־כך שלחוה לגורקי לבית־חולים ושם הבריאה כליל...

בסביבת אוסאץ׳ נפגשתי עם חאצקל צימרמן שגם הוא פרץ ונשאר בחיים...

קיבלתי חופש לחידש ימים ובסוף ימי חופשתי נסעתי לקורניץ. נמשכתי לעלות על קברות יקירינו ולחונן את עפר מותם, אולם משבאתי, שוב לא יכולתי להישאר בה. לימים עברתי להתגורר בקריביץ ושם עבדתי במשרה ממשלתית.

באחד הימים קיבלתי מכתב־הוקרה על שמו של זלמן אלפרוביץ, זלמינקה של

זלמן־אורי גורביץ

מכוס המֶרי

על עירנו עברה כוס היסורים כעל שאר עיירות, אולם לא רק תמרורים, גם מרי ידעה הכוס הזאת. בימיה הקודרים ביותר, ימי דכדוך ויאוש, היה בעיירה גרעין צעירים, דורשי נקם ומעלל, — דורשים וגם מקיימים. מתחילה לא היו המעשים גדולים, ולא בכך העיקר, חשובה מכן היא רוחם שהיתה עשויה לבלי חת, שלא היה רפיון לפניה ולא צידוק הדין לפניה.

הצורר ידע היטב, כי רוח איתנה כמוה כנשק, ואחד העיקרים במלחמתו היה למוטטה. את הדבר הזה הוא עשה בתהפוכות מרמה וגניבת דעת — כל האמצעים כשרים היו לפניו.

אספר בזה על קבוצת נערים מקורניץ, יוצאי החלוץ והשומר הצעיר, שהחליטו לא להשלים, ולא ללכת שולל, הם חיפשו דרכי מעש ומצאון. בבוא היום נתפרסמו אחדים מהם ואף זכו לאותות הצטיינות גבוהים — מהם בחייהם ומהם אחר מותם.

גרעין חלוצי

עוד לפני הכיבוש הנאצי, כלומר: בימי הסובייטים היינו כמה חברים שמשאת־נפשם לשמור על הגחלת — לטפח בחשאי את הערכים העבריים והחלוציים. מלבר, כמו נסתתמו המקורות וכמו אָלם ירד על כל ניגוני הלב היקרים, אולם במעמקים הוֹסיפו להקר. האישיות המרכזית והמשפיעה באותו פרק זמן היה קופל ספקטור, שגמר את הטכניון בווילנה ועבד בימי הסובייטים כטכנאי־משרטט בתחנת־הרכבת במוֹלוֹדצ׳נה, שהיתה צומת־מסילות. בשל תפקידו זה ניתן לו לבקר בשטחי ס.ס.ס.ר מלפני המלחמה.

קופל שב מביקוריו לעיירה במפח־נפש גדול. — מצב היהודים בברית־המועצות, כפי שהדבר נתגלה לפניו, דיכאהו עד מאד. עם שובו כינס בחשאי את הצופים והבוגרים מקרב השומר הצעיר והחלוץ ומסר דין־וחשבון ממה שעיניו ראו.

זוכר אני, ליל חורף של שנת 1940, בבית הוריו שברחוב קוסיטה, התכנסנו חוג נאמנים בחדרו הקטנטן. את המנורה כיבה קופל, וכולנו ישבנו בחשיכה ושמענו את דבריו הרוטטים והכואבים על הטמיעה הגדולה ועל העקירה. במינסק לא מצא אלא בית־ספר יהודי אחד — בית־ספר, שלפי דבריו, לא היה אלא לעג לרש. במינסק ביקר קופל בתיאטרון היהודי וראה את ההצגה של „טוביה דער מילכיקר״. „לו ידעתם — אמר קופל — מה שהם עוללו לדמות הנפלאה של טוביה ?״ — — —

קופל צריך היה לעזוב את קורניץ לרגל מקצועו. הצעתו היתה, כי עלינו להתגבש, להוסיף ולטפח את הערכים מתמול שלשום. באותו מעמד מסר הוא את דגל הקן לניומקה שולמן, שהיה בימים ההם הרוח החיה בחבורה. ניומקה היה נמוך קומה, פיקח ומלא חיים. בכינוס־חשאים זה הוחלט כי חיים־יצחק צימרמן (חיים־איצ'ה), שהיה מבוגרי השומר הצעיר, יסע לווילנה שבה נתרכזה אז הנהגת החלוץ ויבוא עמהם בקשרים ובדברים.

חיים־יצחק יצא לדרכו והגיע עד לתחנת קֶנֶה, מקום שם הוא הגבול, והוא עבר בזחילה אל עברו השני, ושהה ארבעה ימים בווילנה. הוא שב לקורניץ מעודד מאד ועמו הוראות להמשיך בפעולה ציונית וחלוצית. הוא הביא בשורה, כי מווילנה נמשכת העליה לארץ־ישראל, אמנם בזרזיף קטן מאד, אך עצם העובדה שישנה יד מכוונת ולב התנועה חי הצית תקוה ונתן טעם לחיים...

ליד בית־היראה שברחוב דאַלהינוב הקימו הסובייטים בית־עם גדול ובו ספריה. הנוער המשכיל והעֵר נמשך לאותו בית ובכללם גם אנחנו, הגרעין החלוצי הסמוי. כאן היינו מתכנסים במסווה של נוער קרוב לקומסומול והיינו מקיימים את אסיפותינו הציוניות.

בספריה העירונית היו כמה חדרים. בחדר הראשון נמצאו העתונים היומיים, כגון: „פראבדה", איזווסטיה" ו„הכוכב האדום". את העתונים האלה, שהיו עתונים מרכזיים, אי־אפשר היה לקנות, והמבקש לקרוא בהם חייב היה לבוא לבית־העם. כמו־כן היה מופיע בווילייקה עתון בשם „סאַלאַנסקאיה גזיטה" („העתון של האיכר"), ואף עתון זה מצוי היה בבית העם. נוסף על כך היו כאן חוברות על המארכסיזם, כתובות בלשון פשוטה ועממית, — זה היה בערך המזון הרוחני העיקרי. כל הנכנס לספריה חייב היה לעבור תחילה את החדר הראשון, ליטול עתון ולהיכנס לחדר השני. הקבוצה שלנו היתה מזדמנת לכאן בצוותא, נוטלת עתונים ותופסת את כל השולחן בחדר־הקריאה, בלי השאר מקום לאדם זר. הָיינו קוראים בקול, נכנסים בפולמוס בדבר מאמר זה או אחר. הרעש שעוררנו היה מרחיק קוראים בלתי רצויים לנו. הנה־כן היינו נשארים לפעמים לבד ויכולנו להתלחש ולדבר בענינינו אנו. בכוונה בחרנו במקום זה, שלא עורר כל חשד. מקום אחר היה מסב את תשומת־לב הבריות אלינו. החדר הזה נקרא „קראסנוי אוגולוק" כלומר: „הפינה האדומה". וזוכר אני מקרה שנכנס לכאן בחור מבני העיירה, נאמן יותר מאתנו ואמר:

„חברה, הכינוסים שלכם, כאן, אינם מוצאים חן בעיני".

בנו של יצחק צירולניק, שמעון, עבד באותו זמן כמסגר בתחנת־הרכבת של קורניץ והכל ראוהו כקומסומולץ מובהק, אדוק ומסור בלב ונפש, אך למעשה הדריך הוא בזמן ההוא את קבוצת השומר הצעיר. שמעון היה בחור משכיל מאד. הוא סיים בית־ספר עממי, אך הרבה לקרוא והיה בחור הוגה ונאור.

במחצית הראשונה של 1940 ביקר בעיירה, מטעם הנהגת השומר הצעיר, יוסף קפלן. רק לילה אחד שהה אצלנו. זוכר אני, כי לן אצל ניומקה. יוסף היה בחור שחרחר, צנום ורציני מאד. בביתו של ניומקה התכנסנו לשמוע דברים מפיו, רק שמונה אנשים היינו באותו מעמד: חיים־איצ'ה, ניומקה, יצחק איינבינדר, נחום

אלפרוביץ, שמעון צירולניק, שמעון צימרמן (בנו של הילקה), מוטיק אלפרוביץ בנו של ראובן־זישקה, ואני כותב השורות.

יוסף קפלן בא בשליחות, כדי לעודד את הרוחות בקרב הנוער־החלוצי. הוא סבב באיזור וסיפר, כי היה בעיירות דוקשיץ, גלובוקי, דאלהינוב. הוא מסר לנו כתובות־קשר בווילנה. כדי לעודדנו סיפר, כי קיים למעשה מגע עם הארץ, כי את קיבוצי השומר־הצעיר והחלוץ העבירו מפולין לווילנה. הוא התווה לפנינו דרכי פעולה: הזהיר אותנו שלא נטרח לעשות רושם בנאמנותנו הציונית, עלינו להימנע מוויכוחים, מקריאות־ביניים ושאר הפגנות־סרק. יוסף הורה לנו לשים את הדגש החזק בקשר ההדדי דווקא, ביחסי הרעוּת בינינו לבין עצמנו. הוא אמר לנו להשמיד את כל הסמלים של התנועה. — את דגלי הקבוצות והגדודים ורק את דגל הקן להשאיר ולשמור עליו מכל משמר. למעשה היה זה הקשר הרשמי האחרון עם התנועה. מקורניץ הלך יוסף לווילייקה... יחידי, וברגל הלך. באותם הימים היינו רובנו תלמידי הגימנסיה שהרוסים הקימו בקורניץ.

הנה אזכור את חג ל״ג בעומר בשנת 1941, לפני פרוץ המלחמה. הקבוצה הקטנה שלנו החליטה לצאת לשדה, לאבן הגדולה. הלכנו בהיחבא, לפנות ערב. בנפרד, מצדדים שונים, הגענו לשם. זוכר אני כי נחום בא עם שק, כביכול לתלוש עשב הוא הלך. היה ערב יפה, ישבנו ושרנו בלחש, ועד היום זכור לי בעיקר השיר: „אנו עולים ושרים...״ מסביב היתה דממה עמוקה, אביבית, שהודגשה ביתר שאת ע״י קרקור הצפרדעים. את הלב כוסס איזה יגון של בדידות בתוך המרחב של בין השמשות. ניומקה פרש את הדגל על פני האבן ופתח בכמה דברים על הדגל כסמל שמאחד אותנו בימים אלה, ניומקה קרא מספר השומרים, משהו שענינו היה חג ל״ג בעומר. שרנו בדממה עצורה ונתפזרנו כל עומת שבאנו.

לא ארכו הימים ופרצה מלחמת גרמניה־רוסיה. אנשי המוסדות הסובייטיים כבר ארזו את חפציהם. היה זה ביום השני או השלישי לפלישה. בערב התאספנו בביתו של ניומקה, החלטנו לעזוב את העיירה וללכת מזרחה — לרוסיה. תנועת הרכבות כבר נפסקה. פולוצק ומולודצ׳נה כבר הופצצו קשה. לכולנו היו אפניים. יצאנו רכובים בהם וכך הגענו עד לגבול הרוסי־פולני, כברת־דרך אחרי דאלהינוב. אולם כאן עצרונו שומרי הגבול הרוסים, ולא הרשו לנו להמשיך. חייבים היינו לשוב על עקבותינו.

בביתה של רשקה יוד׳ס, שבכיכר השוק, שכנה המשטרה בימי הרוסים. כאן היה גם בית־המרקחת של הניה מאַטוסוב. מנדלה, בנה, שהיה נער ער מאד ואהב לחטט בכל מקום, נכנס לבית המשטרה, לאחר שהרוסים עזבו את המקום, והחל לפשפש ולבדוק, והוא מצא כמה רובים ותחמושת. מנדלה בא וסיפר את הדבר לבחורים שהשתייכו לקבוצתנו. עם ערב ירדנו למרתף, ולקחנו את הרובים וחילקנום בין אלה שבאו בחשבון להשתמש בהם. במרתף נמצאה גם מעין רשימה שחורה: שמות של יהודים, העתידים להישלח לסיביר.

הגרמנים עדיין לא נכנסו לקורניץ והעיירה היתה ללא שלטון. באחד הימים

ראינו, כי גויים מרחוב ווילייקה ורחוב מיאַדל, נקהלים בכיכר השוק, ומתכוננים למשהו. אנחנו, הצעירים, לא ידענו מה כונתם, חששנו כי להסית ביהודים באו, לערוך פרעות. התחבאנו בכמה עמדות, בקרבת מקום, מאחורי החנות של זוסיה ובחצר של פשקה מיכאל׳ס, כשהרובים בידינו, מוכנים להתגונן. ראינו, כי הם מעמידים חבית — כעין במה לנואמים. אחד מהם היה בנו של באַזיל, הגידם. אך בשמענו את דבריהם, אורו עינינו:

„אנחנו נהיה אתכם, תושבי קורניץ היהודים, לא ניתן לנגוע בכם לרעה״. — והם קראו, ליהודים שגם הם יבואו להשתתף באסיפה.

עם התחלת הפרעות והשוד על־ידי הכפריים, יצאנו בפטרולים, כדי לשמור על העיירה. אליהו ספקטור ואני עמדנו ברחוב קוסיטה, לא רחוק מבית שומר המסילה. אין זאת כי הטלנו פחד עליהם. זוכר אני, כי באו גויים מאחד הכפרים, עצרנו בהם ואמרנו, כי הכניסה לעיר אסורה, ומי שינסה לעבור על הפקודה, יירה. ואמנם, הפכו הבאים את פניהם וחזרו בדרך שבאו, וכך בשאר הרחובות. אך בימים שלפני השמירה, רבים היו מעשי השוד.

כשנכנסו הגרמנים, נצטווינו מיד להחזיר את הנשק. שץ, ראש הוועד היהודי, בא והזהיר, אם לא יימסר הנשק, צפויה סכנה גדולה. נאלצנו למסור את הרובים, ואמנם שנים מחברינו שמעון בן ירמיהו ושמעון נחמקה׳ס שנתפסו ע״י הגרמנים בשעה שהלכו למסור את הרובים, הוצאו להורג.

החדשים לאחר־מכן עברו מתוך שקט יחסי, פגישותינו תכפו והלכו, שבנו ואירגנו את קן השומר־הצעיר, ניהלנו בו עבודה חינוכית בלבד. עם כניסתם לקחו הגרמנים את שמעון צירולניק, חברנו הטוב, הלשינו עליו כי קומוניסט הוא. כעבור כמה זמן נתקבל ממנו מכתב מגרודנו, ממחנה ריכוז לקומוניסטים ובמכתב ביקש את הוריו: מסרו דרישת שלום לנערים שלי.

בסוף יולי הוקם בשוק הבהמות, שבקצה רחוב דאלהינוב, מחנה־מעבר לשבויים רוסיים. עם ערב היו מביאים אותם באלפיהם וכל בוקר הוציאום והובילום מערבה. עשרות אלפים עברו דרך עירנו. בשוק הבהמות היו נחים לילה אחד ומחליפים כוח, ואנחנו, הצעירים, נצטווינו לעבוד על־ידם, בחלוקת האוכל והמים.

קרועים היו ובלואים, פצועים וחולים. בלילה, לאור הפנסים היינו „חוטפים״ אתם שיחה, בחצי פה, מצבם דיכדך את כולנו. היינו שואלים אותם:

„למה זה תלכו כצאן לטבחה?״

רבים מהם היו מקללים את הסובייטים, אך היו בהם שהאמינו, כי קצם של הגרמנים בוא־יבוא.

הסרן וולודיה

ערב אחד נתקשרה שיחה בין נחום אלפרוביץ (נחום פשקה׳ס) לבין סרן רוסי אחד, שהיה בין השבויים. שם הסרן וולודיה, והוא מהעיר רוסטוב. וולודיה ביקש את נחום שיסייע לו לברוח. הדבר כרוך היה בעונש מוות, אולם נחום לא היסס ונענה לבקשתו. היתה בשוק־הבהמות ערמה גדולה של בגדים, ונחום נטל מתוכה

לבוש אזרחי ומסרו לוולודיה. הוא הצליח להתחפש כאחד העובדים ובחשיכה, בשעה 11 בלילה, בעזבנו את המחנה, יצא אתנו גם וולודיה ונעלם.

מקץ חודש ימים, בא וולודיה לקורניץ, כאחד מגויי הסביבה, הוא פנה לוועד היהודי ושאל לדעת היכן גר פה בחור יהודי אחד, שיש לו אף ארוך ועינים שחורות ואשר עבד בחלוקת האוכל במחנה־המעבר לשבויים. אף ארוך ועיניים שחורות לא היו סימן מובהק בעיירה יהודית. תחילה סברו, כי נותן הסימנים פרובוקאטור הוא, ומתנכל למישהו, ובד־בבד עברה גם מפה לאוזן השמועה, כי פארטיזאנים באו לחפש את נחום.

וולודיה מצא את מבוקשו והורה לנחום לבוא לכפר וולקובשצ׳יזנה, אל הגוי איבאן, שהיה ידוע כקומוניסט ואף ריצה את עוונו בבית־האסורים, בימי הפולנים.

נחום מוכשר היה לעניינים טכניים. בימי הרוסים הוא עבד בווילייקה בבית־דפוס. באחד הימים גוייס הוא גם ע״י הגרמנים לעבוד זמן־מה בבית־הדפוס. ועתה החליט, בידיעתו של וולודיה, להוציא מווילייקה אותיות דפוס. בשקיק היה מעביר יום־יום אותיות, ולפי הוראותיו של וולודיה פרסם הוא את אחד מעלוני המחתרת הראשונים בבילורוסיה המערבית נגד הכובש הנאצי. וולודיה הציע לנחום לארגן בקורניץ קבוצת צעירים, גרעין פארטיזאני, ולהיות המקשר בינו לביניהם.

„לאחר שסיכנת את עצמך — אמר וולודיה לנחום — ועזרת לי לצאת ממחנה השבויים אין לי כל ספק בנאמנותך ובכשרונך לפעול. אני סומך עליך כליל״.

וולודיה היה טיפוס של משכיל — מורה ממקצועו, אך לא השתייך למפלגה הקומוניסטית, בלתי מפלגתי היה. פעולתו בסביבה היתה עדיין על דעת עצמו, אך הוא האמין, כי קום תקום בקרוב תנועה פארטיזאנית גדולה. הוא אמר לנחום, שיש כבר לפעול בתוך העיירה; וכי אין דרך אחרת להצלה ולפעולה בלתי אם היער. הפגישה בין וולודיה ונחום היתה בסוף הקיץ.

מטבע הדברים הוא, כי נושא יפה למגמה נעלה ומסוכנת מעין זאת היה הגרעין החלוצי שלנו. נתאספנו, אנשי הקבוצה בביתו של ניומקה. נחום מסר לנו את תוכן הדברים, ואנחנו הפכנו בהם. — מה עושים, וכיצד עושים? היינו טירונים גמורים בתחום זה. איחדה אותנו רק הדעה, כי אין להשלים עם הגרמנים. יש לראותם בכל שעה ושעה, גם בהעמידם פנים כשרות, כצוררים, כמבקשי דמינו. החלטנו פה אחד להיענות לוולודיה והצעד הראשון היה להסתדר ככל האפשר, במקומות עבודה שונים.

ראש־העיר היה באותו זמן מאַטורוס, לשעבר, בימי הפולנים, מנהל בית־הספר העממי. עם הכיבוש הסובייטי, המשיך הוא, ארבעה חדשים, לכהן כמורה, אולם לאחר מכן פיטרוהו והיה עובד כפועל פשוט בכבישים. גוי טוב היה מאטורוס, ובכל מקום שידו השיגה לעזור הושיט את עזרתו. מאטורוס חיבב מאד את ניומקה שולמן, תלמידו לשעבר, ומינהו להיות השליח של העירייה.

לאחר נסיגת הסובייטים נשארו בעיר מחסנים גדולים ובהם מלח, נפט ושאר מצרכים. מאטורוס מסר לניומקה, בתור שליח העירייה, את מפתחות המחסנים, שהיו בשוק — בתוך המרתפים, מתחת לביתו של שמואל צפלביץ.

הרובה הראשון

קיבלנו הוראה מוולודיה, לקנות במשיכה מלח ונפט ולהעביר לוולקובשצ׳יזנה ותמורתם נקבל נשק. מחיר המלח והנפט היה גבוה מאד. ע״י וולודיה נשלח איכר לקורניץ וניומקה היה מזייף את חתימתו של מאטורוס ומעמיס מפעם לפעם בעגלתו שקיק עם מלח. לא ארכו הימים ובוולקובשצ׳יזנה מוכן היה, כתמורה בעד המלח, רובה בשבילנו, ונתעוררה השאלה כיצד להעבירו לקורניץ.

יש לציין כי אצל הגויים היה נשק רב וגם תחמושת. הסובייטים בנסיגתם השליכו את נשקם בשדות, והגויים היו אוספים אותם בכמויות גדולות. התפקיד להעביר את הרובה לקורניץ הוטל עלי ועל נחום. מן העיירה אסור היה לצאת בערב. בלילות הוטל עוצר. ואף על פי כן יצאנו — לקחנו אתנו שק גדול מהרפת של פשקה מיכאל׳ס, אמו של נחום, עם לילה פנינו אל הגנים שליד רחוב סמורגון, משם יצאנו למשעול (הסטיאֶנקה). הרחקנו והפלגנו בתוך השדות, עד אשר הגענו ליער מאַנקוֹבה, שם חצינו את הכביש ועברנו לשדות שמשמאלו, עד אשר הגענו לכפר.

נכנסנו לביתו של איבאן, דרך פרוזדור שבו עמד חזיר בכפיפה אחת עם כמה אַנזים. הבית היה מואר בעששית קטנטונת, איבאן עצמו, גוי גבוה וחייכני, אך עני ודל, קיבלנו בסבר פנים יפות, וכיבד אותנו בלחם ותפוחי־אדמה. גם וולודיה, שחיכה לנו כאן, שמח מאד לבואנו. בבית עמד ריח כבד מאד. זוכר אני, כי על כרחנו התחלנו למשוך באף, מעשה איסטניסים ואיבאן השגיח בדבר ואמר:

„ראַביאטא, אל יהא הריח הכבד מופלא באפכם, מכאן תבינו משום מה אני קומוניסט״.

איבאן כיבה את העששית, כרע על הרצפה בכל מלוא קומתו והוציא מ„התחתנור״ („פופיאֶץ״ בלע״ז) רובה שקת מקוצרת לו, תוצרת רוסית. שמנו אותו בשק וולודיה הביא הרבה עשב וכיסה בו את הרובה. נשארנו בבית עד שעה שלוש אחר חצות. מתוך זהירות החלטנו לשוב רק עם צאת העדרים.

חזרנו לקורניץ, עם שחר, בכביש הראשי, מרוחקים הלכנו זה מזה, מפעם לפעם התחלפנו בנשיאת השק. וכך הגענו לעיירה. ה„שקצים״ שהכירונו, הביטו בנו מתוך פליאה: כביכול שאלו את עצמם: מה משוטטים היהודים מוקדם כל־כך? היתה זאת דרך פעולה אווילית, וכשאני נזכר בה היום, פלא בעיני שלא נתפסנו. אכן, לא היה לנו כל מושג, בדרכי קונספיראציה. את השק עם הרובה הבאנו בשלום לעיירה והכנסנוהו לרפת של פשקה, הסתרנו אותו מתחת לזבל. למחרת הגיע איבאן והביא לנו כדורים חיים.

החברה באו לביתנו והשמחה היתה עצורה ועמוקה כאחת.

גם דודתי פשקה, אמו של נחום, ידעה על רכישת הרובה. מצאנו בה תמיד הבנה ועידוד רב. בדרך כלל, לגלגו עליך באותם ימים אם אמרת שיש להתארגן כנגד הגרמנים.

„מה אתם ומי אתם, ,יידישע גיבורים׳, כנגד הכוח האיום הכובש ארצות

ומדינות?" — זה היה הלך־הרוחות הכללי. רק יחידים ידעו להתעלות ולראות את הדברים באור אחר.

לייב מאטוסוב, למשל, יהודי בא בימים, שהיה לו בשכבר בית־חרושת לפחמים ולשרף עצים ביערות הזב, והוא מעורב עם הכפריים, היה בא מפעם לפעם אל מר זלמן גבינט ז"ל וייבדל לחיים אל אבי, שעבד אצל גבינס, בהתקנת סבון וכימיקא־לים אחרים, והיה צועק:

„אנחנו שוחטים את עצמנו, אל נישאר בעיר, יש לצאת ליער, יש להשיג רובים, אל נשב בחיבוק ידים. אני מכיר את היערות, ישנה פושצ'ה, אשר הגרמנים לא יוכלו להיכנס בה".

פעמיים ניסה לייבה מאטוסוב לעזוב את העיירה, אולם שץ התרה בו, שאם לא יחזור, תוצא משפחתו להורג. והוא שב...

כיון שאני עומד בפרשה זו, אספר כמה דברים על ברטה מחאלאפי והיא נערה יהודית, אחת הפעילות בשורות הפאראטיזאנים. בשכבר השתייכה ברטה להשומר הצעיר. עם בוא הסובייטים עבדה בעיירה קראסנה. ברטה אמיצה היתה ודומה לנערה כפרית ממש, גם חיתוך דיבורה גויי היה, עם „ריש" מודגשת. מקראסנה עברה ברטה לווילייקה. בכפר חאלאפי היו בסך־הכל 2—3 משפחות יהודיות. ביום השחיטה ביהודי וילייקה, נרצחו גם יהודי חאלאפי. ברטה לא היתה בבית, היא עבדה באותו יום בתחנת־הרכבת של וילייקה, ולא ידעה, ממה שהתרחש בביתה ומשפחתה. בבואה הביתה ובראותה את אשר קרה ברחה מיד לכפר וולקובשצ'יזנה, ושם החביאו אותה זמן רב. משנודע לאיבאן, כי ברטה מתגוררת בכפר, הזמין אותה לביתו, והיתה גרה אצלו במתבן. כשבאנו לקחת את הרובה מצאנו גם אותה, לא הכרנוה, אולם מאז נתהדקו הקשרים בינינו, והיא נעשתה הקשרית שלנו עם וולודיה ואיבאן, ועם עיירות אחרות, בהן התקיימו קבוצות, כגון שלנו. וולודיה השיג בשבילה בראונינג, והיא התהלכה כריבה כפרית והיתה מגיעה לכל מקום, אפילו ל„גיביטס קומיסאריאט" מקום־שם הפיצה כמה פעמים עלונים שנחום הדפיס.

קוסטיה, מהכפר ליטווינקי, בנו של הגוי יאַנוּק, עמד במסחר חליפין עם היהודים — היה מספק קמח תמורת זהב, אריגים ודברי ערך אחרים. והנה נודע לו, כי אצל ניומקה שולמן אפשר לקנות מלח. והוא בא אליו בהצעה: שיסחר אתו כשאר היהודים — יתן לו מלח ויקבל קמח, בשר או בדומה לזה. ניומקה השיב לו, כי אין לו צורך לא בקמח ולא בבשר אלא בנשק. אם יוכל לתת לו נשק בעד המלח, מוכן הוא לעשות אתו עסק. הוא היה „שגץ" לא רע ולא ארבה ממנו סכנה. באחד הימים הוא הביא לניומקה „פאראבלום" חדש „מודל 1940", ו־40—50 כדור ודאי נגנבו כל אלה מאת הגרמנים. אזכור, כי קוסטיה בא עד למחסן וניומקה העמיס על העגלה כ־4 שקי מלח. את ה„פאראבלום" נתנו מתנה לוולודיה. איבאן וולודיה רכשו נשק גם באורח עצמאי. היו נכנסים בלילה לביתו של גוי, מאיימים עליו בסכין ופעמים היו מצליחים בדרך זו...

לימים נודע לנו, כי לשומר מסילת־הברזל ברחוב קוסיטה יש „בראונינג" חדש.

הדבר נודע לנו ע״י איצקה ריידר שהיה חברו הטוב של איצ׳קהל׳ה איינבינדר. הודענו על כך לוולודיה והוחלט לקחת ממנו את הבראונינג בכוח.

בין מבצעי הפעולה היו: איבאן, מוטיק, בנו של ראובן־זישקה, יצחק איינבינדר וחיים־יצחק. הדבר היה בחודש אוקטובר, אחרי הוצאתם להורג של ה־54. היה ליל גשם. איבאן פחד שיכירוהו, על כן הביא „שגץ״ מחאלאפי, שהוא יבצע את המשימה. הלה נכנס לבית השומר ואמר:

„ידוע לנו, כי ברשותך בראונינג לבן ומבריק, אם לא תיתן לנו אותו, נצית את הכל, הבית שלך מוקף ע״י פארטיזאנים״.

הגוי, נבהל והוציא מה„פופיץ״ את האקדח ומסר לו.

בשעת הפעולה העמדנו משמרות מכל הצדדים. בסופו של דבר נמסר האקדח לי. עמדה לי זכות ביתנו, שהיה סמוי במקצת ומרוחק מהרחוב וכן זכות חדרי, בו היינו מתכנסים להתייעצויות סודיות.

הרובה השני

באחד הימים נודע לנו, כי בין פוקין והסמטה, בנחל, מוטל רובה, הטמינו בשעתו חיים סוצקבר. חיים בא לביתה של פשקה, דודתי, ואמר בלחש:

„שמעתי, כי ישנם נערים המתכוננים לעשות משהו. ובכן, הריני מודיע לך, כי אני בעצם ידי הטמנתי רובה בתוך הנחל״.

הפגישה בין פשקה וחיים התקיימה בביתנו, וכן גם הפגישות עם וולודיה. לעובדה, שביתנו מרוחק מהרחוב היו יתרונות רבים. חיים אמר, כי הסתיר את הרובה מתחת לשרשיו של העץ הגבוה ביותר.

גבר לא יכול היה ללכת לאותו מקום. בכלל היו הנשים פחות חשודות. דודתי פשקה היתה כבר אשה כבת חמישים, או למעלה מזה, אבל מלאת מרץ, וסיסמה אחת בפיה: „מוכרחים משהו לעשות״. היא נוכחה לדעת, כי אין כל סיכויים להיחלץ מצפרני הצורר ע״י ציות ומילוי פקודותיו.

„אני כבר אמצא את המקום״ — אמרה פשקה.

לעת ערב, עם הדמדומים, יצאה לחפש. עד מהרה חזרה ואמרה, כי לא מצאה דבר. ועוד הוסיפה, כי בבואה לשם פגשה בנו של מישקה מהסמטה, שרעה חזירים באחו, וכשראה אותה צעק:

„מה את מסתובבת כאן יהודיה. עוד מעט ואני אמסור אותך לגרמנים״... החלטנו לנסות את מזלנו ביום המחרת, בערב.

הפעם יצאנו למקום בשלושה, הדודה פשקה, יצחק איינבינדר ואני. הדודה הלכה ראשונה ואנחנו ליווינו אותה — הלכנו אחריה מרחוק והשגחנו. גם עכשיו נקטנו את תכסיס השק והעשב. היא הלכה דרך החצר של משה היערי ואחריה נכנס לחצר גם יצחק, אני נכנסתי לחצרה של דודתי שרקה וכך הלכנו שלשתנו אל עבר הנחל. באחד המקומות נעצרנו אני ואיצ׳קה והבטנו מרחוק, — ראינו כי פשקה ירדה בין העצים, הסירה את השק מעל גבה והחלה למשוך משהו... ואמנם מצאה את הרובה ואף שמה אותו בשק, אבל השק נרטב בנחל ונטף מים והדבר הכביד את

המטען. כמו־כן היה הרובה ארוך ממידת השק, והוא בלט משהו מתוכו. המשא היה כבד והיא הלכה שחוחה אבל בחפזה. היא נכנסה לחצרו של משה היערי ונחה קצת. באנו אליה וטיכסנו עצה מה לעשות הלאה? החלטנו שהיא תקח את המטען, תחצה את הסמטה ותגיע, דרך הגנים עד לחצר של שיינה־מרקה ואנחנו נבוא אחריה, ושם נחשב את דרכנו. היא לא ידעה פחד, ובבואה לחצר שעל גבול השוק רק נחה קצת, ובלי לחכות לעצותינו נטלה את השק ועברה בצעדים בוטחים את השוק והגיעה בשלום לביתה ואנחנו עמדנו מנגד ורעדנו מהתרגשות ומפחד. הכנסנו את הרובה לרפת בחברתו של הרובה הקודם. אולם החלטתנו היתה לא לרכז את הנשק, אלא לפזרו במקומות שונים. אחד הרובים החלטנו להסתיר במרתף שבבית־הספר העממי הפולני, בקצה רחוב דאלהינוב. בהחלטה זאת הסתמכנו על דבריו של מאטורוס לנחום, שהציע לו להסתתר בבית־הספר בעת צרה.

נחום, היה באותם ימים השַמש של בית־הספר. היה מנקה את הרצפות ואת החצר, מצלצל בשעת ההפסקות וכו׳, ולרוב גם לן שם. למשרה זאת הגיע בזכותו של ניומקה. פחדנו, כי בבתי היהודים ייערכו חיפושים, כמו־כן סברנו, כי מבית־הספר יקל לנחום לברוח ליער, זה היה מקור ההחלטה.

בלילה הכנסנו את הרובה לחדרי, סגרנו את הדלת, האפלנו היטב על החלונות, והחילונו לפרקו. לנחום היה חוש טכני. היה זה רובה חדש, ניקינו ושימַנו אותו, לקחנו סמרטוטים חדשים ועטפנוהו היטב. חרדנו לו כמו לרך נולד.

ניומקה סידר רשיונות תנועה ע״י מאטורוס, רשיונות בלי תמונות ורשיון כזה קיבל נחום, כשמש בית־הספר. ערב אחד לקח את הרובה, הסתירו בתוך שק, ושם אותו מתחת לבית־שחיו, בידו השניה נטל מטאטא וכך עבר את השוק ואת רחוב דאלהינוב, והגיע בשלום לבית־הספר.

באותו פרק זמן, בסתיו של שנת 1941, הגיע לקורניץ באחד הלילות בחור מווילייקה ושמו נח דינרשטיין. הוא ברח לקורניץ לאחר יום הרג שנערך בווילייקה, כאן מצא נח מקלט אצל חיים־איצ׳ה, שהכירו מזמן, ועתה היה מתגורר בביתו של משה היערי, בסמטה. חיים־איצ׳ה סיפר לו על הקבוצה הקיימת ונוח נתמלא התלהבות לשמע הידיעה הזאת.

לשעבר היה נח חבר השומר הצעיר, לפני פרוץ מלחמת פולין—גרמניה גוייס לצבא. בחזית פוזנאן השתתף בקרבות ונפל בכף הגרמנים. הוא הצליח לברוח מהשבי ונדד, שנתיים כמעט, על פני רחבי פולין, עד אשר הגיע, ברגל, לבית הוריו שבווילייקה. רק ימים אחדים שהה בבית, והיה מתחבא בעליית הגג. יום אחד, ברדתו מהעליה, נוכח לדעת, כי הבית ריק ומבני משפחתו לא נותר שריד, כולם לוקחו למוות. באותו לילה יצא נח בחשאי מווילייקה והגיע לקורניץ.

נח היה בדרגת סרג׳אנט בצבא הפולני, ועניני נשק ותכסיסי מלחמה היו נהירים לו, והוא החל ללמדנו פרק בהלכות צבא.

ברפת של הדודה פשקה, היינו עולים על האצטבא שמתחת לגג, מקום שם היו מחזיקים שחת בימים כתיקונם, שם היינו יושבים וקונים דעת מפי נח. הוא היה מפרק את הרובה ומרכיבו, קורא שמות לחלקיו השונים, בוחן את כל אחד ואחד

מאתנו, אם קלטנו היטב את משנתו, מלמדנו, כיצד לכוון ולירות אל מטרה, לפי כל הפרטים והדקדוקים.

בעיקר היינו מתאספים ביום א׳, שהיה יום הפגרא ולא עבדו בו. מסביב היינו מציבים משמרות, לשם הבטחה. המשתתפים היו: חיים־איצ׳ה, ניומקה, איצ׳קה איינבינדר, נחום, אליהו ומוטיק — בניו של ראובן־זישקה — שני בחורים ממשפחת פליטים אחת, שהגיעו לכאן מפולין, ואני. — שם הבחור האחד היה מוסיו ושם השני סלים, האחד בן גילנו היה (נמצא כעת בישראל) והשני גדול מאתנו. לפעמים היתה מזדמנת למקום גם ברטה ואף היא היתה יושבת וקונה דעת מפי נח דינרשטיין.

קשרינו ופועולותינו, בעיקר הכנותינו, הפיחו בנו רוח של תוקף ורעננות והיתה לנו הרגשה של עליונות ובטחון עצמי. משהו הסתנן לוועד היהודי, ומשם היו באים אל אבא בחשאי, עורכים לו שערוריה ומזהירים אותו, כי עלול אני וחבר מרעי להמיט שואה על העיירה. אבא היה מתגונן ומשיב שאינו יודע דבר והם היו טוענים, כי עדי ראיה השגיחו בי, שאני משוטט בלילות מחוץ לעיירה ועוסק בדברים אסורים על־פי החוק.

לימים, בא אל אבי, ראש המשטרה בקורניץ, אדמוביץ שמו, שהיה ידידו של אבא מלפני המלחמה, ואמר:

„הגיעו אלי שמועות, כי בנך מתהלך עם איזו ריבה כפרית בשולי רחוב ויליייקה, כידידך אני מייעץ לך, כי תשים עליו עין, הדבר עלול בימינו להמיט עליך אסון״...

מלבד קבוצתנו אנו, היו קבוצות בכפרים שונים שוולודיה הספיק לארגן. התכנית הכללית היתה לצאת ליער באביב, של שנת 1942. כל ההכנות שלנו היו מכוונות לתכלית זאת.

פגישת פארטיזאנים

ביום חורף אחד הוחלט לערוך מעין מפגש של אנשי מחתרת. הדבר כרוך היה, אמנם, בקשיים גדולים, ובסכנת הלשנה. אולם וולודיה מצא, כי פגישה מעין זאת עשוייה לעודד את הרוחות. הגיעתנו הוראה, ע״י ברטה, להתכונן לפגישה. החלטנו לשגר חמישה אנשים. בהם: נח, ניומקה, איצ׳קה, נחום ואני. היה זה בינואר 1942. מקום הפגישה נועד להיות בווילייקה, ומועדה — יום א׳ בשבוע, בשעות הצהרים, לעת צאת הנוצרים מבית־היראה, בהיות התכונה ברחובות רבה מאד.

נצטווינו להתלבש יפה, כמנהג הגויים, להביא וודקה. לכל הפגישה ישוו אופי של מסיבה שחוגגי השבת הנוצרית עורכים בחינגא והילולא. מסרו לנו את מקום הבית וערכנו את התוכנית. בין השאר החלטנו, כי לפני שניכנס לבית נביים מצב רוח של בחורים מבושמים שלבם טוב עליהם ביין.

ברטה הודיעה לנו יומיים לפני כן על דבר המסיבה והפגישה והיתה לנו שהות לכלכל את מעשינו ולתכנן את דרכנו לווילייקה. וולודיה בטח בנו מאד וביחסו אלינו היה משהו אינטימי, שחורג מהמסגרת הרשמית. הוא האמין כי נמצא דרך להגיע למסיבה, אולם אמונתו של וולודיה לא דיה היתה להביאנו לפגישה. החורף כבר

עמד בעיצומו, השלג היה רב. וגם הקשיים היו רבים. הפכנו בענין לכאן ולכאן עד שעלתה הצעה לצאת לווילייקה כקבוצת עובדים, כביכול.

דבר מעין זה נבצר מעמנו לבצעו בכוח עצמנו וחייבים היינו להסתייע במישהו בעל סמכות. ושוב נכנס בעבי הקורה ניומקה שלנו. הוא החליט להסתייע בקשריו עם מאטורוס ולהשיג אישור רשמי לדבר, ואף להיעזר ע״י שוטר שיביאנו לווילייקה תחת משמר. ניומקה הלך אל מאטורוס עוד ביום השישי וביקש שיתן לו אישור לצאתנו.

מאטורוס תמה מאד:

„מה לכם ולווילייקה?״

ניומקה הסביר לו, כי מטרת לכתנו היא להביא כסף לקורניצאים העובדים שם, למען יוכלו לקנות אוכל מהגרמנים, בשבילם ובשביל יהודים מעיירות אחרות, כלומר: משלחת של עזרה.

מאטורוס החליט כנראה להתייחס לנימוק בכובד ראש ורק הזהיר את ניומקה שלא להסתבך בענינים מסוכנים. ניומקה ביקש, כי נוסף על האישור בכתב ייגתן לנו גם משמר ומאטורוס הסכים גם לכך.

לפני כן באנו בדברים עם מאַצקאָביץ, שגם הוא השתייך לקבוצת מחתרת, ומטעמה שירת במשטרה, והוא מוכן היה ללוותנו. הנה כי כן נתמנה הוא להיות בן־לויתנו הרשמי. מאצקאָביץ היה בן איכר עני מהכפר איוונצאָביץ'. מוכשר היה מאד וגמר את חוק לימודיו בבית־ספר עממי. עם כניסת הרוסים המשיך בלימודיו והיה קומסומולאָץ פעיל וער, עם בוא הגרמנים התחבא זמן־רב, ובינתיים התקשר עם וולודיה. כשהוכרזה ע״י הגרמנים מחילת עוונות לגבי קומוניסטים לשעבר, קיבל הוראה מוולודיה להתגייס למשטרה ולשרת בה מטעם הפארטיזאנים.

השעה היתה שש בבוקר, בחוץ שררה עדיין עלטה, התאספנו ליד בית־המועצה, אשר שכנה אצל מרדכי אלפרוביץ, בקצה רחוב דאַלהינוב. ניומקה פתח את הדלת, נכנס והזמין עגלת־חורף בשבילנו. מאצקאָביץ השוטר, שכבר היה מוכן לפעולה, הגיע עם העגלה בצריחות וקללות:

„זידובסקאיא מורדה, ככלבים אירה בכם!״

הוא החל להכות בנו, כביכול, אחר־כך ישב בקצה עגלת־החורף, חמוש רובה ואקדח. וכך הגענו קרוב לווילייקה. ליד פסי הרכבת עמד משמר גרמני ובדק את האישור, מאַצקאָביץ הוציא וודקה ושתה אתם. צעק משנה־צעקות והירף כפל חרפות, הרביץ וקילל. — הכול כמנהג הימים ההם.

אולם, עתה, לאחר שכבר עברנו את המסילה, נתעוררה השאלה, שלא הבאנוה במנין, קודם לכן: היכן נימצא עד שעת הצהרים? בעברנו את פסי הרכבת הורידנו מאצקאָביץ מהעגלה ושלח את הגוי לשוב לקורניץ. הלכנו ברגל דרך העיר ומאצקאביץ מאחורינו, רובהו מכוון, והוא צורח ומדבר אתנו חליפות.

הוחלט שנעבור דרך העיר ונבוא אל שפת הווילִיה, מקום שם היו רפסודות והרבה עצים, משל כי נשלחנו לעבוד שם. אנחנו נשב במקום עד לפני 12 ואז יובילנו למקום הכינוס. חששנו לתקלה, בעיקר חשש נח, שמא יכירוהו. מאצקאביץ

נהג כשחקן מובהק והדבר הצילנו ממש. בעצם היה זה מראה רגיל מאד: יהודים מובלים לעבודת־כפיה.

ירדנו לנהר שהיה קפוא וכמעט שקפאנו גם אנחנו מקור, אך הצילה אותנו הוודקה, צידת דרכנו, שחיממה במקצת את עצמותינו. בשובנו לא הלכנו דרך העיר, אלא עם קרחי הנהר, בואכה לתחנת־הרכבת. עתה הטרידתנו השאלה, כיצד ניכנס לבית. לא היתה לנו שהות להודיע כי מאצקאביץ, הלבוש מדי שוטר יבוא אתנו. הדבר עלול היה להבהיל את הנאספים ולגרום להסתבכויות בלתי צפויות.

ראשון הלך נח, שהכיר את המקום, מהיותו יליד ויליקה, והוא הודיע על בואו של מאצקאביץ. ואחריו הלכנו אנו — נכנסנו אחד־אחד והשמענו את הסיסמה המוסכמת. כאן היתה כבר ברטה, והיא הציגתנו בפני הנאספים. עתה התברר, כי ישנו כאן גוי אחד מלובאן, שרדה כביכול, בעובדים היהודים, ולאמיתו של דבר היה איש מחתרת מסור. נתכנסנו כ־40 איש. אמנם, הכינוס נראה כלפי חוץ כחינגא של נוצרים ביום א׳, ואף־על־פי־כן לא הסתפקו מארגניו בכך ונוסף על הופעת החג של כל אחד מאתנו היתה גם שמירה של ממש. על עליית הגג הוצבו שני מקלעים ובידי רבים היה נשק קל — תריס בפני הפורענות.

בפינה אחת ישב „שגץ" עם הרמוניקה ושני עם גיטארה. השולחן ערוך היה ועליו הכיבוד, — וודקה, ומטעמים, אבל השתיה היתה במשורה, שלא להתבשם. ניגנו, שרו ורקדו. הרחוב מסביב היה כמרקחה, המה חוגגים יוצאי בית־היראה. סמוך לשעה שתים־עשרה נכנס איבאן מוולקובשצ׳ינה ואמר:

„ראָביאטא, היום צפויה לכם הפתעה נעימה".

סבורים היינו, כי בשורה עמו על יציאה ליער, ואולי בשורה על מותו של היטלר. והנה נכנס וולודיה ועמו בחור כבן 23—24. ניכר היה שאיננו ממקומותינו. וולודיה אמר לבעל ההרמוניקה למשוך ניגון, הלה משך בהרמוניקה ואגב כך ישב וולודיה ונאם בפנינו:

משהסתכלת בפרצופים שמסביב, הכרת מיד את ההערצה שרוחשים אל וולודיה — מבטים רעננים, דומיה והקשבה. המנגנים ניגנו, ואף דבריו של וולודיה נשתמעו כמנגינה:

„יש לי הכבוד להביא לכם דרישת־שלום מהמולדת — אמר וולודיה בין השאר — מהמולדת הנאבקת על חייה ואני מוסר את רשות הדיבור לחבר שבא ממוסקבה, רק לפני שבועיים".

לפנינו עמד בחור בהיר שיער, גבוה, חסון ולבוש פרוָה קצרה, פניו גלויים מאד — טיפוס רוסי מובהק.

„חברים, — פתח הנואם, ובשבילנו, היהודים, התרוננה המלה „חברים" במיוחד, — נשתה לכבוד הנצחון על הגרמנים", — והרים כוסית. תחילה תיאר בצבעים קודרים את המצב ברוסיה, ואחר־כך סיפר, כי נשלח, יחד עם חברים אחרים, לסייע כאן לתנועה הפארטיזאנית המוקמת והולכת. בין השאר אמר, כי בסביבות מינסק—ויטבסק כבר פועלים כוחות פארטיזאניים גדולים. הוא העלה בפנינו את התפקידים בקויהם הכלליים: באביב יש לצאת ליער, לא בקבוצות

גדולות, ולא ביער אחד. מפוזרים נהיה בכל האיזור. עד בוא האביב צריכים הגרמנים להרגיש, כי קיימים אנחנו בעולם. עלינו להציק להם בכל הדרכים — להצית, לרצוח ולחבל — בפסי־הרכבת ובקסרקטיני הצבא. לעת־עתה תיערכנה הפעולות באמצעים פרימיטיביים. העיקר להטיל אימה, למען ידעו הכובשים רגע־רגע, כי שבתם על הר פרצים. אין זאת כי וולודיה כבר סיפר לו על קבוצתנו והוא אמר, כי שמחתו רבה לראות כאן יהודים. הוא סיפר, כי ברוסיה מהלכת הלצה, שהיהודים כבשו את טאַשקאַנט, אולם העובדה כי פגשתי כאן קבוצה יהודית, אישור בה כי רק הלצה היא, רבים מכם היהודים — אמר הנואם — הולכים לטבח, ללא התנגדות ועל רקע זה מסתמן תפקידכם ביתר־שאת, אולם עכשיו, רשות הדיבור למעשים ולא לדיבורים. הוא העלה על נס את וולודיה שגילה כוחות נפש לפעול על דעת עצמו ואף מצא דרכים אל התנועה הפארטיזאנית הרשמית. הוא הדגיש, כי עלינו לסור למשמעתו ולסייע בידו. משסיים את דברו מילא כוס־ית, הרימה כלשהו, לאות אחוה ומעללים, הריקה ויצא מן הבית.

אחריו דיבר וולודיה על הערך החדש בו זוכים אנחנו מהיום הזה. עד עתה היינו בבחינת חובבים, מעתה קרויים נהיה אנשי צבא ממש, חלק מהצבא האדום הנאבק. בדבריו של הנואם הראשון היתה איזה נימה בלתי נוחה לנו, היהודים — ההלצה על „כיבוש טאשקאַנט" — וולודיה טרח עכשיו להמתיקה והוא עשה זאת בכנות. הוא העריך במלים חמות מאד את הקבוצה היהודית ורמז, כי רק בזכותה הוא עומד כאן ונואם. רק טפח גילה מהפרשה, כיצד התקשר עם פלוגות הפארטיזא־נים הרשמיות, הוא אמר כי בקרוב נקבל מטרות־פעולה ברורות, ואיחל לנו הצלחה. בדבריו הילל וולודיה את מאצקאביץ על פעולתו המסורה והנועזה. לאחר נאומו ישבנו שבת רעים, שתינו, שוחחנו והמנגנים המשיכו בשלהם...

יצאנו אחד־אחד מהבית. החלטנו להתאסף ליד תחנת־הרכבת, לשם יבוא מאצקאביץ לקחתנו לקורניץ, בשעה 3 החל כבר להחשיך. היה רגש מוזר בצאתך מבית חם, אוירה חגיגית הצופה אל פני תקוות ומעללים, ולפתע פתאום המעבר אל המציאות האיומה — הרחוב העויין והרה הסכנות.

במקום המיועד בא מאצקאביץ. העמיד אותנו בשורה עורפית, צרח וחירף, והלך אחרינו בנשק מכוון. נזדמנה עגלת־חורף בדרך. הגוי ביקש להתחמק, ומאצקאביץ איים עליו. ישבנו כולנו בעגלה והובלנו לקורניץ. ליד מאנקובה ירדנו מהעגלה וניגשנו עד קצה רחוב ויליקה ברגל. כאן הורה לנו להתפזר, כל אחד לביתו.

לאחר הפגישה, החלטנו להתכנס ולמסור לשאר החברים דין־וחשבון מהפעולה ואף להתייעץ, כיצד להיערך לימים הבאים. התאספנו אצל ביומקה.

אזכור, כי בא אלינו באותו ערב שמעון זישקה׳ס, הביאו חיים־איצ׳ה, ובקשתו להצטרף לחבורתנו. היינו גאים על כך וראינו בדבר סימן של נצחון. שמעון היה גדול מאתנו בשנים, מקובל על הבריות ומיושב בדעתו, ואם בחור כמוהו מוצא בנו ענין, משמע שיש לנו ערך. אולם באותו ערב לא נתנו לו להשתתף. נשארנו,

הגרעין המקורי, ישבנו בחשיכה ודיברנו בלחש... לא אגזים אם אומר, כי לא חשנו את החשיכה שמסביבנו, — מלאנו נגוהות לקראת מעללים גדולים.

שני גשרים

לאחר יומיים הגיעה ברטה והביאה הוראות ממשיות: ראשית, להרחיב את האירגון הפארטיזאני היהודי בשני כיוונים: האחד — נייקה, קריביץ, דאליהנוב, והשני — סמורגון, סול אושמנה. בעיירות אלו היו עדיין יהודים. ניתן לנו חופש פעולה בכל הנוגע לדרכי הביצוע, — בכל עיירה יש לארגן קבוצה שתהי נכונה לצאת ליער באביב. כמו־כן עלינו להכין בסיסים לקבוצות היוצאות.

החלק השני של ההוראות אשר ברטה הביאה היתה חבלה. צוינו בשבילנו שתי מטרות קונקרטיות. לפוצץ שני גשרים — את הגשר על מסילת־הברזל, שליד טחנת־הקמח של מנדל דינרשטיין, ואת הגשר הנמצא במרחק 5 קילומטרים מקורניץ, בכיוון לראָצקה. ברטה הודיעה, כי בימים הקרובים יישלח לנו חומר־נפץ והוראות מדוייקות, כיצד לפעול בו, וכי ניתנת לנו חירות גמורה בבחירת אורח הביצוע.

למחרת יום ביקורה של ברטה, ידענו כי ניתן האות: בתוככי וילייקה נהרג גרמני אחד. ברי היה לנו, כי מלאכת החבריה היא. לימים נתחוור, כי היה זה מעשה ידיו של מאצקאביץ השוטר.

הלך הרוחות בקורניץ השתנה לטובה. מפה לאוזן, החלו לדבר על פארטיזאנים. בעיניהם העמומות של יהודים רבים הבהב פתאום ניצוץ חדש. היו יהודים שראו את הפארטיזאנים בעיני רוחם ובמקומות שלא היו בהם כלל. הדמיון נתעורר כגורם מנחם ומעודד.

החלטנו להסתייע במזג החדש שפקד את העיירה ולהרחיב קצת את המסגרת שלנו, — כלומר: לקבל חברים חדשים. אך לא להכניסם עדיין לפני ולפנים, רק לשתפם במעשים. אצל ניומקה התקיימה אסיפה ונבחרה ועדת־פעולה. צירפנו בימים ההם לשורותינו את יענקל אורצ׳יקס, את ישראל׳קה אלפרוביץ, בנה של שרקה דודתי, את שמעון בנו של הנפח. החלטנו לקחת דברים עם הרופא צירינסקי — רופא בשורות הפארטיזאנים היה דבר יקר ערך. אלינו גונב, כי הוא מגשש אחרינו ומבקש קשר אתנו.

היה דיון בוועדה, אם לשתף את החברים החדשים בפעולות הקונקרטיות, עליהן נצטווינו. ההחלטה היתה למלא את התפקידים במו ידינו, ראינו את עצמנו מסוגלים יותר, כמו־כן טעמנו כאן משהו מהמושג שידענוהו בשכבר הימים ושמו היה הגשמה עצמית. אנחנו, הראשונים, שומה עלינו לשמש דוגמה. ההחלטה היתה, כי יצחק איינבינדר, נחום ואני, נצא לפוצץ את הגשר ליד הטחנה של מנדל דינרשטיין. ניומקה, נח דינרשטיין ומוטיק, בנו של ראובן־זישקה, — יפוצצו את הגשר בדרך לראָצ׳קה. ראינו את הפעולה ליד הגשר הזה ככבדה יותר ועל־כן נכנס נח בעוביה. קבענו את מועד המבצע למוצאי שבת, הודענו על כך לוולודיה וביקשנו חומר נפץ.

ביום ו׳, לאחר ברכת הנרות, בערך, באה אלי ברטה דרך הסטיאַנקה, והביאה 4 קילוגראמים טוֹל, חומר הנפץ שהרוסים השתמשו בו. עֵינו היה כעין סבון הכביסה, צהוב־בהיר וצורתו צורת מלבן, 16 מלבנים הביאה. בתוך כל מלבן היה חור, לתוכו מכניסים את החוט שהיתה לו כעין פיקה המתפוצצת על ידי החוט הבוער. אורך החוט כ־100—150 מטר. קיבלנו הוראה לקשור את הטול מתחת לפסים — לא על הגשר למעלה, אלא אל חלקו שפונה כלפי מטה... מחצית החומר קיבלה הקבוצה שלנו ומחציתו הקבוצה של נח.

היה לילה קר של סוף יאנואר, או תחילת פברואר. הלכנו עם הסטיאַנקה. והיא דרך שרגילים היינו בה תמיד. את הכביש חצינו בסוף רחוב ויליייקה, עברנו את הנחל שהיה קפוא, והתקדמנו אל פסי הרכבת. הלילה היה אפל. את הטול הסתרנו בקופסה. לא היו לנו שום תקלות בדרך. הכול התנהל כשורה. הגענו לגשר וגיררנו את השלג שבין האדן האחרון ועמוד הברזל של הגשר ושמנו את הטוֹל מתחתיו. את החוט המקושר אליו העברנו מעל פסי הרכבת, במרחק של 150 מטר, בערך. נחום הוציא מצית והדליק את החוט. נצמדנו לאדמה, ראינו את הלהבה, העוברת על פני החוט. סוללת העפר של מסילת־הברזל היתה לנו מחסה טוב. לאחר כמה דקות הרעידה התפוצצות אדירה את כל הסביבה. במרחקים נשמעו יריות, מכל העברים, אך לא עלינו. הסתלקנו מהמקום והמשכנו ללכת דרומה, בכיוון הפוך מקוּרניץ. תחילה העמקנו בשדות ואחר־כך חזרנו אל עבר הפסים בואכה לעיירה. עתה נתעוררה שאלה, כיצד לחצות את המסילה, איצ׳קה הציע שנעבור ליד טחנת מוטה־לייב, שם היו הבתים והחצרות קרובים מאד למסילה. עברנו בשלום ויצאנו אל הביצות שהיו קפואות. עברנו על פני בית־המרחץ ובתי־הכנסת והגענו לבתינו.

לשני המבצעים היתה שעת־אפס. אחת — שעת עשר בלילה. אולם את ההתפוצצות השניה לא שמענו. רק בשתיים אחר חצות, כשכבר שכבנו במיטותינו הרעיד את הסביבה רעם אדיר. הבינונו שגם הגשר השני פוצץ.

אבא, שהרגיש בתכונה המיוחדת של הימים האחרונים ובהביאו בחשבון את בואי הביתה בשעה מאוחרת כל־כך, חשד, כי יש לי איזשהו קשר לפעולה...

למחרת, עם בוקר, באנו אל ניוּמקה. כאן נתבררה לנו סיבת האיחור שחל בפיצוץ הגשר. גם הם הגיעו בשעה הקבועה למקום, וללא תקלה. אולם החוט כבה באמצע, וחייבים היו למצוא לו תחליף — הם נכנסו לכפר סמוך ואצל אחד האיכרים השיגו נעוֹרת, בה היטיבו את החוט והפעוּלה משום כך נתאחרה. סופר לנו, כי ישנה תנועת גרמנים גדולה בסביבה. היהודים פחדו ממעשי נקם. אך גם על הגרמנים נפלה אימה. הם ערכו ציד, אך את המבצעים לא תפסו. הם הוציאו להורג כמה קומסומולצים מהכפרים, באותו זמן נהרג גוי אחד מאוּזלה שהיה קשור אתנו.

נתברר, כי באותו לילה היו כמה וכמה מעשי חבלה: בבית־הנתיבות במולודצנה, במחלבה בקוסיטה; בעיירה איליה ירו בגרמנים; בראַצקה הרגו סולטס ששיתף פעולה. הגרמנים חשבו, כי מעשי החבלה בוצעו על ידי פארטיזאנים, שאינם מבני המקום — פארטיזאנים שבאו מהמזרח. ואף על פי כן, החלו מסעי־עונשין בסביבה, בכפרים בעיקר, — מהרבה איכרים לקחו את הפרות, כן בכפר קוז׳מיץ

וכן בכפר סטאַרינקה, בטורוֹבשצ׳יזנה תלו שני כפריים. בעיקר הרגו בשבויי המלחמה הרוסים, שעבדו בסביבה. בכפר הלינובה הרגו שבוי אחד, יהודי מקיוב, שהשתייך לקבוצתנו. פעמים היה מגיע לקורניץ, אך אנחנו לא ידענו, כי יהודי הוא, ורק בעת הפגישה בווילייקה, שגם הוא השתתף בה, ובשעה שוולודיה דיבר בחום על הקבוצה היהודית, והיתה רוח של אחוה מסביב, התוודע בפנינו, כי יהודי הוא. כבן 25 היה, לויטנאנט בצבא. שמו היה סֶניה.

מסע העונשין נמשך כשבועיים. מנייקה הוציאו כמה יהודים, הביאו אותם לווילייקה והרגום. אימת מוות נשתררה בעיירה. קבוצתנו נמצאה בתוך העיירה, והיתה קשורה אליה קשר חיים, ואף־על־פי־כן, כמו ריחפה בעולמות רחוקים ממנה. — מעבר לסכנות ולפחדים. שיכורים היינו מפעולותינו, משמחת הנקם ומתקוות הנקם. היה טעם עמוק לחיינו. שקדנו על לימוד נשק והתכוננו ליציאה אל היער, בבוא האביב.

נקודות היאחזות

ההכנות ליער היו להן כמה פנים. קיבלנו הוראות לארגן נקודות־היאחזות ביערות הקרובים. מתוך הנחה, כי תתחיל פעולת השמדה לפני צאת החורף ונוכל לברוח לשם. בשלושה כיוונים חיפשנו נקודות אלו. א. הפושצ׳ה — הוב. ב. איז׳אָ ג. סוֹסאָנקה.

ידענו, כי בכוח הזרוע לא נוכל לקחת אוכל מאת האיכרים. החלטנו להכין מלאי מצרכים שאפשר יהיה להחליפו במזונות. באו גויים מכירים, שעמדו אתנו בקשרים, הדבר היה בחדשי מרץ־אפריל, וניומקה היה מעמיס בעגלותיהם מלח ונפט. מטען זה עתיד היה לשמש כעין קרן להיאחזותינו ביערות, בקרבת הכפרים. עלי ועל נח הוטל לחפש מקום־היאחזות בסביבות הוּב; בכיוון איז׳אָ הוטל לחפש על חיים־איצ׳ה ועל כפרי מלובאן, בכיוון סוֹסאָנקה על יצחק איינבינדר ומאצקאָביץ. על נח ועלי הוטלה משימה כפולה — א) למצוא מקום־היאחזות ביער; ב) בעת ובעונה אחת להגיע לנייקה ולקריביץ, לשם אירגון קבוצות חדשות.

לאבי היה גוי מכיר בכפר הוּב. קראנו לו „הַזָקֵן הצהוב", עושה לבֵנים היה. מפעם לפעם היה מזדמן לקורניץ, מביא לנו אוכל ודורש במפגיע שנצא ליער.

„מדוע זה תוסיפו לשבת בעיירה?" — היה קובל עלינו. מוכן היה להסתיר אותנו, כיון שמקובל הוא כאיכר אמיד והגרמנים לא יחשדו בו.

הסתמכתי על קשרי הידידות האלה ועכשיו ביקשתי להסתייע בהם. חיים־איצ׳ה היה מוביל בשעתו עצים מאיז׳אָ, והסביבה היתה מוכרת לו. למאַצקאָביץ היו קרובי משפחה בסביבת סוֹסאָנקה.

רוב פעולותינו היו במוצאי שבת וביום ראשון, שהוא שבתם של הגויים והגרמנים. באותו יום נתונים הם עם עצמם ודעתם אינה פנויה כל־כך לזולתם...

נוח ואני יצאנו ביום השבת אל עבר הוּב. הקור היה גדול. אני, קפאו אצבעותי ונח כמעט שקיפח את אפו. כוָנתנו היתה להגיע להוּב במוצאי שבת, בשעה שהטיפה המרה מעסיקה את הגויים. הלכנו בדרך באַלאַשי, מכורבלים היטב — באדרות־

שיער וכובעים של חורף. משהתקרבנו אל המשרפת של מאטוסוב, הגיעו מעבר קריביץ שוטרים ביאָלורוסים בעגלות־חורף. שמענום מרחוק. הם שרו ונסעו בקול המולה. „שקצים" עם „שקצות", אלה שרים ואלו מצווחות מפעם לפעם. השעה היתה כבר שעת בין־ערביים. סטינו מהדרך ונכנסנו ליער. אמנם, היה לנו נשק קצר, אך האמצעי הטוב ביותר היה להימנע מפגישה אתם ולהיחבא. בקרבת מקום הם התחילו לירות משום־מה, תחילה חששנו, כי השגיחו בנו, אך היה זה פחד שוא — אין ספק, כי היו אלה יריות של הילולא ותו לא. בדרך נזדמנו לנו כמה גויים שמיהרו לשוב לבתיהם. אנו, עטופים היינו ומכורבלים והם לא הכירונו. עם חשיכה נכנסנו להוּב.

לא ידעתי היכן ביתו של „הזקן הצהוב". שמו היה סאַרוּקה. נכנסנו לאחד הבתים ושאלנו. הם הכירו מיד כי יהודי אני. אל השולחן ישב הגוי והגויה ואכלו. השגחנו, כי שרויים הם בפחד. לא הזמינו אותנו לאכול, ורק האיצו בנו ואמרו: כי ניטיב לעשות אם נסתלק מכאן. הם שאלו לשם מה דרוש לנו סארוקה. אמרנו להם, כי ידוע שהוא הגוי העשיר ביותר ואנחנו רוצים לעשות אתו מסחר־חליפין. מרחוק הראו לנו את ביתו.

בבואנו אל סארוקה מצאנוהו מחזיק מטאטא של זרדים, נכון ללכת לבּי־באַני שלו (בית מרחץ). הוא הכירני וקיבל אותנו בסבר פנים יפות וללא כל פחד. הוא שאל אם נתרחש משהו בבית. אמרתי לו, כי לא קרה דבר, וכי באתי אליו בענין שהחשאיות יפה לו. שאלתי, שמא צפויה לו סכנה מנוכחותנו. הוא צחק בקול, ואמר: הגרמנים גיבורים הם ליד ביתם ולאור היום. אולם בשעה זאת לא יוציאו את אפם ממאורתם. ראשית־כול הזמינַנו ללכת אתו למרחץ. הוא נתן לנו לבנים מבד ואנחנו התרחצנו והצטלפנו יפה בזרדים ושבנו לבית רעננים ומשולהבים. לאחר שאכלנו ושתינו, הוא פרש אתנו לקרן זוית ושאל לרצוננו הממשי.

אמרתי לו, כי רוצה אני להכין בעוד־מועד מקום בשביל משפחתנו שיוכלו לברוח ולחסות בו בשעת סכנה.

„כינַן שתמיד עוררת אותנו לכך, על כן באתי אליך".

הוא אמר, כי יש לו מכיר טוב, יערן בפושצ'ה, הענין יעלה לנו אמנם בכסף, אולם דבר אחד ברי לו, כי לגרמנים לא ימסור אותנו. הצעתו היתה, כי מחר ביום א', ניסע יחדיו אל היערן. אנחנו דחינו את הצעתו וביקשנו אותו, כי יסע לבדו. תכניתנו היתה להגיע ביום א' לנייקה ובערב לחזור להוּב, כדי לקבל תשובה מפיו. שכבנו על התנור לישון, וביקשנוהו להעיר אותנו מוקדם מאד, עם חשכה. הוא מילא את בקשתנו וכך השכמנו לקום, אכלנו פת־שחרית דשנה, וקיבלנו לדרך סאַמוֹגוֹן להתחמם בקרה. לא ארכה השעה והגענו לנייקה. השעה היתה עדיין מוקדמת והכפר ישן. נח דינרשטיין, מוצאו היה מנייקה והוא קרוב משפחה לולה הזקן. באנו אל ולה והוא קיבל אותנו בחמימות ובאהבה. לא שאל דבר על מטרת בואנו. ראשית כל דאג לתת לנו לאכול ולשתות, כדי להתחמם. לאמיתו של דבר לא היינו רעבים ואף לא צמאים, הן לפני זמן לא רב אכלנו בהוּב. סיפרנו לו את כל האמת, כי באנו לארגן יהודים כפארטיזאנים. היה לנו ענין רב ביהודי נייקה שגדלו על סף היערות. זוכר אני כי ולה התלהב ואמר:

„כבר מזמן צריך היה לעשות זאת, הרי במלחמת העולם הראשונה היו מסתתרים פה רבים, מדוע זה לא נוכל אנחנו להסתתר?" מתוך התלהבות סיפר לנו, כי בראֶצקה פוצצו גשר, ואמר כי אמנם יהודי זקן הוא, אך את הסביבה יכיר היטב. הוא הציע להזמין לביתו כמה בחורים מנייקה שיודעים את היער בעל פה, כיהודי „אשרי".

לאחר שעה קלה הגיעו לביתו כמה בחורים. אחד מהם ירחמיאל שמו. ישבנו כחצי יום וגלגלנו דברים. הם היו נלהבים מאד מהרעיון. הם יכולים להשיג נשק והם מוכנים לכול. ירחמיאל, הרוח החיה שבין הצעירים, היה בחור גברתן, בעל תפיסה בריאה והגיונית. פעולת האירגון הוטלה עליו.

הוא סיפר, כי יש לו מכר אחד, בחור נוצרי, קומסומוליץ לשעבר, והוא ודאי ישמח להצטרף לחבורה. לדעת ירחמיאל יוכל לשמש קשר. שאלנו לדעתו בדבר קריביץ, אם ישנם סיכויים לפעול בה. סיפרנו לו, כי בידינו כתובות לכמה אנשים מהשומר־הצעיר בעבר. דעתו של ירחמיאל היתה לא ללכת לקריביץ. כיוון שהדרך מסוכנת מאד, מאחר שיש לעבור את התחנה קניאַהינינה. הוא ינסה לקחת דברים עם ה„שגץ" שלו. הלה יוכל ודאי להגיע לקריביץ ללא תקלה.

כמה עשרות יהודים מקריביץ ומדאלהינוב עבדו בימים ההם בתחנת קניאהינינה, והוא מוכן לבוא במגע אתם. הצעתו של ירחמיאל נתקבלה. נפרדנו מהבחורים ומולה הזקן וחזרנו להוב, עם ערב.

סארוקה, סיפר לנו, כי היה אצל היערן והלה מוכן להיכנס לעסק. הוא הציע לנו לנסוע אליו בו־בלילה. מוכן הוא אפילו להחזירנו לקורניץ לאחר מכן. הוא רתם את הסוס לעגלת־חורף ונסענו ליער ולפני חצות הגענו למקום. סארוקה העיר את היערן. הסברנו לו מחדש את מטרת בואנו, והוא הסכים לאכסן אותנו, כ־10—12 איש, באחד הבנינים, עד הפשרת השלגים. סארוקה החזירנו בעגלת־החורף עד סקאַביי, שם ירדנו והלכנו הביתה דרך הגנים. כעבור כמה ימים באה עגלת־חורף שלוחה מהיערן וניומקה העמיס בה מלח ונפט — דמי־קדימה בשביל האיכסון. אולם כעבור זמן־מה שרפו הגרמנים את ביתו של היערן ורצחו את כל משפחתו, אין זאת, כי יד מלשינים היתה בדבר. וכל התכנית נתבטלה. גם באיז'אַ טרחנו לשוא. רק בסוסאנקה הצלחנו להקים בסיס של ממש.

זמן־מה לפני כן עוררנו שאלה בדבר מעשי נקם אחרי רצח הל"ב בקורניץ, אולם וולודיה היה נגד מעשי נקם, שהם יכולים לגלות את עקבותינו. לפי דעתו אין עלינו לפעול באותו יום שלבנו מר עלינו, אלא באותו יום שיש לנו סיכויים להצלחה.

הביקור בנייקה נתן פרי. החלה פעולה לפי הקוים שסומנו. יום אחד בא אלי בחור אדמוני ואמר שהוא רוצה לדבר עם זלמן נתנ'ס. אמרתי לו, כי אני בעל הדבר. הוא סיפר לי, כי קודם לכן נכנס לוועד היהודי לשאול עלי, באמתלה שיש לו דרישת שלום בשבילי מדאלהינוב. „שגץ" אחד מנייקה היה אצלו ומסר לו, כי אם יש לו איזה עניינים מיוחדים עליו להתקשר עם זלמן נתנ'ס מקורניץ. הוא עצמו ממונה על היהודים בקניאַהינינה, וסיפר, כי מתרקמת תכנית להתנפל על

הגרמנים, לקחת את הנשק ולצאת ליער. המצב בו שרויים העובדים בקניאהינינה הוא נורא. רובם צעירים — שרידי דאלהינוב וקריביץ, הם מקבלים רק 200 גראם לחם ליום. הוא שאל אם יש אפשרות לסייעם בלחם. את השאלה העליתי בפני הוועדה שלנו והחלטנו להיכנס לוועד ולבקש שישלחו אוכל־נפש ליהודים העובדים בקניאהינינה. קורניץ היתה העיירה האחרונה בכל האיזור שעדיין עמדה כמעט שלימה ועל תילה, אנחנו ראינו במשלוח לחם לעובדי קניאהינינה גם מצוה וגם פיקוח נפש. הערכנו שיהודי קורניץ יכולים לעמוד בזה.

זמן־מה לפני כן באו סיני וצינסטאנג אל אבי ואל ברל איינבינדר וצעקו: אסון מביאים הבנים שלכם על העיירה, אם לא יפסיקו להתרוצץ בכל מיני מקומות רעה תהיה אחריתם... הודענו על כך לוולודיה.

באחד הימים הגיע איבאן לביתו של סיני, שלף אקדח ואמר: אם לא ייפסקו איומיכם על הצעירים, מרה תהיה אחריתכם. מאז היו מתהלכים מסביבנו כעל ראשי אצבעותיהם. שחררו את כולנו מעבודות הכפיה. מעשי הפארטיזאנים נתגברו והלכו. באותו פרק זמן היתה פנייתנו לוועד בדבר משלוח לחם לקניאהינינה והוועד ניאות לבקשתנו ומפעם לפעם היו שולחים לחם לשם. דבר זה הצילם מאבדון, ואמנם קבוצה זאת יצאה ליער וחבריה השתתפו באופן פעיל בתנועה הפארטיזאנית.

היציאה ליער

ההכנות ליער גברו. רכשנו במשך הזמן נשק נוסף, בחודש מאי היו בידינו חמישה רובים, שלושה אקדחים, מקלע אחד ומכונת־יריה בשם „מאַקסים״.

כדאי לייחד כמה דברים ולספר, כיצד רכשנו את ה„מאקסים״. — נודע לנו, כי בנו של פּוֹלאֶביק, מרחוב סמורגון, הסתיר באחד המקומות מכונת־יריה כבדה, שהסובייטים נטשוה בשדה בשעת נסיגתם. אחיו של פולאֶביק היה שוטר אצל הגרמנים והסב צרות רבות ליהודים, אולם בין שני האחים נטוש היה ריב, הבכור, בעל ה„מאקסים״ היה מטיבו גוי טוב והוא התנגד למעשי אחיו השוטר. באחד הלילות נכנסה אליו חבורה, איימה עליו ותבעה שימסור את הכלי. הוא לא סירב והוביל את הבאים ברחוב סמורגון; ליד אבן אחת פתח בור והוציא מתוכו את ה„מאקסים״ על שני גלגליו ושני גויים העבירו את המכונה לוולקובשצ׳יזנה. — וכך התכוננו לקראת היער.

בראשית מאי קיבלנו הוראה לצאת ליער. הוחלט, כי תחילה נבוא לוולקובשצ׳יזנה ומשם נלך לבסיס, אחד־אחד. מקום הריכוז היה באחד היערות שבסביבת הכפר ז׳ולטקי, בדרך לסמורגון. יושב־ראש הכפר השתייך אף הוא לקבוצת הפארטיזאנים. במקום נמצא גם וולודיה. הוא היה עתה המרכז של כל האיזור. בין מיאַדל לסוויר היו קבוצות פארטיזאניות קטנות אחרות ומרכז האיזור ההוא היה מאַרקוֹב — גוי מסווינצ׳אן.

ראשונים יצאו ליער נח וברטה. לאחר יומים נתקבלה הוראה, כי יצאו עוד ארבעה אנשים, תחילה הלכו נחום ומוטיק יומים אחריהם יצאתי אני ואליק, אחיו של מוטיק. את הרובים כבר העברנו לפני כן אל היער. בא גוי בעגלה, דרך

הסטיאָנקה התקרב לביתה של הדודה פשקה והוצאנו את הרובה שהיה מוסתר ברפת. גם הרובה מבית־הספר הועבר באותו זמן.

אליק ואני באנו לוולקובשצ׳יזנה ואשתו של איבאן הוציאה אותנו מאחרי הכפר בכיוון אל כביש וילייקה, הגענו אל מקום, משם יבואו לקחתנו, כ־50 מטר מהדרך. לפי המדובר צריכים היו לבוא בשעה 12 בלילה. חיכינו עד שעה שלוש, השחר כבר הפציע ואין נפש חיה. ופתאום מרגיש אני מגע יד על גבי, והנה ברטה.

„קומו נלך" — אמרה בלחש.

ברטה היתה עם אקדח. במרחק־מה עמד בחור כפרי עם רובה מכודן ולכתפו סרט מלא כדורים. חצינו את הכביש והפלגנו מערבה, בדרך לסמורגון. עברנו בכפרים לאור השחר, גויים יצאו עם הפרות. הכל כבר היו ערים. בשעה 6, בערך, הגענו ליער. דממה וערפל אביבי, מהעצים טפטף טל. ובעוד אנחנו נתונים לרשמים של המקום החדש שמענו פתאום קריאה:

„סטוי!"

ה„שגץ" שהיה אתנו השמיע את הסיסמה ונתגלה לעינינו פארטיזאן ניצב על המשמר.

הפארטיזאן הזהיר אותנו, כי נלך בשקט ולא נקים רעש, כיון שהחבריה ישנים, לאחר שחזרו מפעולה. הוא הורה לנו ללכת לישון ולנוח. שאלתי אותו היכן נישן והוא צחק ואמר:

„במקום שאתה עומד, שם גם תישן!"

אליק ואני מצאנו עץ אשוח שענפיו רחבים התכנסנו מתחתיהם וחיש מהר נרדמנו. כשהעירו אותנו, היתה כבר השעה 10 ועתה ראינו את כולם. פגשנו את נחום, נח ומוטיק. התחלנו להתלחש והם אמרו לנו שאין להפריז באמצעי הזהירות. כמובן שאין לצעוק ביער, שהדיו רבים, אך אפשר לדבר כרגיל.

הקבוצה ביער מנתה שלושים איש. באותו לילה עמדתי בפעם הראשונה על המשמר. התנאים היו טובים ממה שתיארנו. הרגשת החופש, שאין אתה נתון בכף הגרמנים והשוטרים, היער באביבו, על פניו הרבים והשונים, עשו את שלהם.

מפעם לפעם היינו יוצאים 4—5 אנשים לאחד הכפרים, בעיקר ביקרנו בבתיהם של משתפי פעולה, והיינו נוטלים מהם אוכל, בגדים, אדרות־שיער ודברים אלה שימשו לנו מצע טוב למשכב, כי באדמת היער היתה עדיין רטיבות ולישון על הקרקע החשופה לא היה נוח ביותר. כל שניים־שלושה ימים היינו מחליפים את המקום. אולם היער לא גדול היה. ובכל הסביבה כמעט, ידעו על קיומנו ואף אמצעי הזהירות לא היו קפדניים.

הקשרית עם קורניץ היתה ברטה, לאחר שכבר נעדרנו שבועיים מהעיירה היא הלכה לקורניץ וסיפרה לאבא שאני נמצא ביער וכן הודיעה לשאר ההורים. ביומקה ואיצ׳קהל׳ה איינבינדר נשארו בבית, תפקידם היה לרכז את הענינים במקום, ואחר־כך ייצאו גם הם.

קרבן ראשון ביער

באחד הימים הוגד לנו, כי אנו יוצאים להרוס מחלבה בכפר קאראַלייצה, הנמצא אחרי לובאן. מאנשינו השתתפו בפעולה, נחום, נח, ואני. בראש המבצע עמד מורה מהכפר טאַלאָץ. הגענו למקום לפי התכנית, נטלנו שתי עגלות וסוסים בכפר והעמסנו את החמאה שהיתה בכדים, ולאחר מכן העלינו את הכל באש. לאחר שכבר יצאנו מהמקום נמסר על כך ללובאן, וגוי אחד, משתף פעולה, הוביל את הגרמנים בעקבותינו.

הגענו עד ליער ושם הורדנו את הכדים מהעגלות. את הסוסים הוצאנו לדרך והצלפנו בהם והם חזרו בדרך ממנה באו, אל עבר קאראלייצה. אנחנו שכבנו לישון. לאחר מנוחה של מחצית השעה בערך, בא השומר במרוצה, העיר את ראש הקבוצה, ולפני שהיתה שהות להתכונן ניתך עלינו מטח אש.

הפקודה היתה לעזוב את הכול, ליטול רק את הנשק ולהסתלק. אנחנו, היהודים, לא הכרנו את הסביבה. מצבנו היה איום. רצתי אחרי וולודיה, בכיוון לביצות, שהיו ביער. בדרך מצאנו גם את נחום. הוא רץ יחף, כי לא הספיק לנעול את מגפיו. האש נמשכה בהפסקות כל אותו יום ורק בערב נשתתקה. בלילה החלטנו לשוב למקום המחנה. המקום היה ריק ולא נראתה בו נפש חיה. באחד המקומות נתקלנו בחלל, הארנו עליו וראינו, כי זה אליק שלנו. — הוא היה הקרבן היהודי הראשון, כפארטיזאן. הטמנו אותו בתוך שיחים, בקרבת מקום, ומיהרנו לצאת מן היער. הלכנו בכיוון לקאראלייצה, מעל גשר בקרבת הכפר ניתכה עלינו אש. שלושה ימים ישבנו באחד היערות. היינו נכנסים לבית ומבקשים משהו לאכול. הקבוצה שלנו נתפזרה ונתפרקה. לא ידענו זה מזה. וולודיה החליט לשוב לוולקובשצ׳יזנה, עצתו היתה כי גם אנו נשוב לקורניץ ונחכה להוראות.

הגענו הביתה במחצית חודש יוני או בסופו. לנו היתה מטמורה ברפת — משותפת לדודה פשקה ולמשפחת מאַיסיי. חזרנו לאחר שהייה של שלושה שבועות ביער.

בני המשפחה בכו משמחה משראונו. בימים הראשונים לא יצאנו מהמחבוא. אבא אמר, כי כל יהודי העיירה יודעים שאנחנו בפארטיזאנקה, אולם למשטרה לא הגיע הדבר. סיפרתי לאבא על מותו של אליק. למחרת היום הודיע אבא לניומקה ולאיצ׳קה על שובי והם באו אלי למחבוא. סיפרתי להם מכל מה שהתרחש. טיכסנו עצות, כיצד לנהוג בעתיד, ולאחר תהיות וחשבונות החלטנו לצאת לעיירה, מתוך סברה, שהופעתנו תכחיש את השמועות.

החלטנו ללכת לראובן־זישקה ולספר על אשר קרה. כשנכנסנו, שאלנו ראשית כול על מוטיק והוא אמר לנו, כי מוטיק נמצא בתוך האסם. רק עתה ידענו, כי הוא ניצל. הבאנו לראובן־זישקה את הבשורה האיומה ועברו עלינו רגעים של זעזועים גדולים. אסור היה לבכות בקול רם, שהדבר לא יתגלה ברבים. מֶרקה, אמו של אליק, התייפחה בחשאי, אך בכל כוחה הטיחה את ראשה בקיר, תלשה את שערותיה, וראובן זישקה ישב ורעד כולו בבכיה עצורה ויחד אתם בכינו גם אנחנו.

בעיירה לא ידעו כי אליק נהרג. אך הגרמנים מצאו ביער את גויות הפארטיזא־נים ההרוגים ובהן גם את גויתו של אליק, ונודע להם, לאחר בדיקה, כי יהודי הוא.

את הגויות הביאו ללובאן ושם קראו את הקורניצאים העובדים במקום לזהותן. פניו של אליק היו מרוסקות ואף־על־פי־כן הכירוהו, אבל אף אחד לא הוציא הגה, והגרמנים לא הצליחו לזהותו.

שבועיים־שלושה ישבנו בקורניץ והיינו מנותקים ממרכזנו הפארטיזאני. ברטה לא באה כל הזמן. באחד הלילות הלכתי עם איצ׳קה איינבינדר לוולקובשצ׳יזנה, כדי להיוודע על המצב. אשתו של איבאן סיפרה לנו, כי מארגנים קבוצות ללכת ל„ווסטוק״ (כלומר: מזרחה) ומתכוננים לשוב משם עם כוח גדול. לאחר שבועיים, באה אלינו אשתו של איבאן ואמרה, כי הלילה יבוא קשר ועלינו להגיע, כדי להיוודע פרטים. באנו בלילה לוולקובשצ׳יזנה, והקשר הודיע, כי הכול מבולבלים וכל החוליות כמו נתפוקקו. היה כבר חודש יולי. גם הוא אישר את הידיעה, כי מתכוננים ללכת ל„ווסטוק״.

הצעתו היתה, כי נעמוד במגע הדוק עם וולקובשצ׳יזנה.

באחד הימים בא כפרי והודיע, כי מתארגנת קבוצה לצאת ל„ווסטוק״, ויש בה מקום לשניים מאנשינו. אנחנו לא הסכמנו, כי ילכו רק שניים. יצאו בינתיים ניומקה ואיצ׳קה לקחת דברים עם מרכיבי הקבוצה, הם יצאו מתוך כוונה לחזור בבוקר. בשעה 6 קבענו מועד לפגישה, עבר המועד והם לא חזרו. בינתיים החלו להגיע חברינו להיוודע על המתרחש, ולא היה בפינו להשיבם דבר. החלטנו לשלוח את נחום לוולקובשצ׳יזנה כדי להיוודע מה נתרחש. בשעה עשר בבוקר יצא נחום ואף הוא לא חזר.

לימים התברר, כי בשעה שאיצ׳קה וניומקה באו לכפר, כבר היתה הקבוצה מוכנה לדרך. הם התחננו בפני ראש הקבוצה שירשה להם לחזור ולקחת את השאר. אך הפקודה היתה לצאת מיד, שיחק מזלו של נחום, כי הוא הגיע שעה קלה לפני יציאתם, והם צירפו גם אותו לחבורתם. אך כל זה נתברר, כאמור, לאחר זמן ואילו באותו יום היינו שרויים בדאגה רבה. שלושה ימים חיכינו לאות ולשוא... ביום הרביעי יצאתי אני ויענקל אורצ׳יקס להיוודע מה קרה, וסיפרו לנו, כי חברינו יצאו עם שאר אנשי הקבוצה ויחזרו בעוד חודש. אשתו של איבאן הבטיחה, להודיענו במקרה שתהיינה חדשות.

לאחר שבוע וחצי, באה לקורניץ אשתו של איבאן, וסיפרה לי, כי ברטה הגיעה מאחד המקומות ליד איליה ועמה הוראה בשביל מאצקאביץ לפוצץ את הגשר על הוויליה, וביקשה למסור לנו, כי לא שכחו אותנו. וכי אחד מאתנו צריך להימצא תמיד בוולקובשצ׳יזנה, לחכות להוראות.

בפיצוץ גשר־הכביש שעל הוויליה הוכיח מאצקאביץ עוז רוח וחכמת־תכסיס בלתי רגילים. הגשר היה ארוך מאוד ושמרו עליו משני הקצוות. יחידי בא מאצקאביץ, מלובש כשוטר, התקרב למשמר שבקצה האחד, הרג אותם בירייה והחל לצעוק ולקרוא לעזרה מאת המשמר שבקצה השני ואף החל לרוץ לקראתם כמבקש מחסה. השומרים נתבלבלו וחשבו כי השומר הוא, שהתנפלו עליו, ובהגיעו קרוב להם ירה בשניהם, ואחר־כך פוצץ את הגשר.

מוטיק ואני ישבנו בוולקובשצ׳יזנה לסירוגין. כבר עברה מחצית אוגוסט ואין

קול ואין קשב. חשנו, כי האדמה בוערת מתחת לרגלינו. רוב העיירות בסביבה כבר הוכחדו, וידענו כי תורה של קורניץ מתקרב. יצאתי עם מוטיק להוב, אל סארוקה, הוא מצא בשבילנו מקום, כדי להתארגן בו. יהודי נייקה כבר ברחו ליער ואלה שלא ברחו נרצחו כולם, ובהם גם ולה הזקן, זכרונו לברכה. נעדרנו מקורניץ 3—4 ימים. חזרנו לעיירה ביום ב׳ או יום ג׳ בשבוע.

קראנו מיד לכל אנשינו, בהם יענקל, שמעון, חיים־איצ׳ה, שמעון בנו של הילקה, וכן גם את סלים ומוסיו. ההחלטה היתה להתכונן ליציאה ליער ב־20 לחודש ספטמבר. אולם ב־9 בספטמבר נערכה השחיטה בקורניץ...

יום השחיטה

בזמן האחרון נוהג הייתי ללון במחבוא שנקרא „סכרון". המשטרה היתה קרובה, בבית שמעון־לייב צימרמן ז״ל. בשעה 2—3 אחרי חצות בא מאיסיי אלפרוביץ מבוהל וסיפר בנשימה רהוטה, כי מאות שוטרים הגיעו למשטרה. ממה שקלטו אזניו מתברר, שהיום תיערך השחיטה בקורניץ. כל המשפחות נתכנסו ל„סכרון", והתחילו לטכס עצה, אם לברוח מיד או להישאר מוסתרים, הם החליטו להישאר. אני הודעתי מיד, כי אין אני נשאר, אצא ואנסה לפרוץ לכיוון יער סאווינה. היה אתי האקדח שלי, פגיון קטן. לבשתי את החליפה החמה, מגפיים, אדרת, לקחתי קצת אוכל ויצאתי.

בחוץ נתברר לי, שהדבר איננו כבר בגדר סוד. ראיתי אנשים מתרוצצים ממקום למקום. בצאתי פגשתי את האחים שניצר — סלים ומוסיו שהיו חברי קבוצתנו, את חיים חננ׳ס, את ישראל לייב ווקסלר, את זלמינקה, בנו של מאיסיי. היה ערפל כבד מאד. אמרתי להם שאני מנסה לצאת מהעיירה ליער והם נתלוו אלי. כשעברנו כמאתיים מטר, אחרי הסטיאַנקה התחילו לירות עלינו. שמענו יריות מכל חלקי העיירה. נצמדנו לאדמה, והתחלנו לזחול, ושוב יריות. מתברר שהם לא ראו אותנו, ורק ירו לפי הרחש ששמעו. נסוגונו לאחור. חצינו את רחוב סמורגון ועברנו בכיוון לרחוב ויליֵיקה. אולם גם שם ירו. במרחק של 10 מטרים זה מזה עמד גרמני או שוטר. השרשרת היתה הדוקה שאין לעברה, כמעט.

נוכחנו לדעת, שאין מעבר ונכנסנו לאסם של איגנאַלי בירוק, את זלמינקה איבדנו בדרך. עלינו למעלה, על השחת והתחפרנו בה, עמוק ככל האפשר. בשמונה בבוקר הגיענו רחש צעדים באסם. מישהו נכנס, עלה על השחת ואחר־כך ירד ויצא. שמענו, כי דלת האסם נסגרה על מנעול, כל היום נשמעו מרחוק יריות, יללות בכי וצעקות.

בשעה 6 לפנות ערב נתמלא האויר חירכון של גופות. ידענו היטב־היטב את פירוש הדבר. החלטנו לפרוץ בלילה ולברוח. בשעה 11—12 שמענו, כי הדלת נפתחת ונסגרת על מנעול. קול של מתלחשים עלה מלמטה. אולם את תוכן הדברים לא הבינונו. מעין דו־שיח, וכך שעה ארוכה. תחילה הרהרתי, אולי זוג הוא שבא להתעלס באהבים.

החלטנו לפרוץ ויהי אשר יהי, גם אם יצעקו ויקימו רעש. יצאנו מהמחבוא,

והתחלנו להתגלגל למטה. שמענו, דיבור ביידיש. הנמצאים באסם נבהלו מאד, והתחילו לברוח. קראנו להם:

„אל תברחו, אל תברחו!"

היה זה דודי, אחי אמי, גרשון איישיסקי, אָטה אשתו ושני ילדיהם, יוכבד, אחותה של אָטה, עם ילד אחד, וזלמן־מנדל צפלביץ אביהן, שהיה חולה מאד והוא שכב על השחת במצב של גסיסה.

„כיצד הגעתם לכאן" — שאלתי.

נתברר, כי איגנאלי בירוק, ידע על ה„סכרון" שלהם והוא הבטיחם, כי בשעת סכנה יעשה את הכול כדי להצילם. ואמנם קיים את הבטחתו והוא בא ולקחם לכאן. הוא גם אמר להם, כי ברי לו שיהודים מסתתרים באסם, כי ראה סימנים בשחת. הצעתי לגרשון דודי שיצטרף אלינו ונלך יחד.

„לאן אלך עם ילדים קטנים — אמר — וכיצד אשאיר את זלמן־מנדל במצב כזה?"

התנשקנו ונפרדנו, פרצנו את הדלת והלכנו לכיוון סאווינה. גם עכשיו היתה שמירה, אולם לא צפופה. מרחוק ירו עלינו. אך עברנו מהר את השדות והתקדמנו לעבר היער.

אבא נדבר אתי בשעתו, כי אם נינצל יהיה מקום המפגש אצל יושקביץ בבארודינה. אף־על־פי־כן נזהרתי מבוא לשם בגלוי, והופעתי כפארטיזאן. אך הוא הכיר את קולי.

יושקביץ אמר לי, כי אף אחד לא בא והבטיח לצאת בבוקר לקורניץ, כדי לבדוק ולחפש. הסתתרנו ביער והוא הביא לנו אוכל, בשביל 7 אנשים. באותו יום הלך לקורניץ ובשובו סיפר ממה שהתרחש בעיירה וישב אתנו ובכה. הוא מסר לנו ממה ששמע, על יום השחיטה. כיצד לקחו את הילדה של בת־שבע שרה־פראד'ס, היתה לה ילדה יפה־פיה, ומחצו את ראשה בקיר, על חיה'לה סוסנסקי שהתפרצה כנגד הגרמני ושרטה את פניו וצעקה, כי יום הנקם יבוא. התעללו בה מאד לפני הירצחה, אבל שמועות מהלכות, כי רבים היהודים אשר ברחו. הגויים הולכים מבית לבית, עוקרים רצפות ומחפשים. ידוע לו שאבא איננו בין ההרוגים. הוא נכנס לביתנו, דפק, צעק וקרא, אך לא היתה כל תשובה.

ארבעה ימים ישבנו ביער בורודינה ויושקביץ דואג לנו, מביא לנו אוכל וידיעות מהמתרחש. ביום השלישי לשבתנו, שמענו רשרוש ביער. בא שמעון זישקה'ס ומסר בשם יושקביץ, כי אבא וכל המשפחה חיים, וכן משפחתו של מאיסיי אלפרוביץ והם נמצאים ביער.

צפיה ומבוכה

סלים ואני הלכנו לוולקובשצ'יזנה בלילה. נכנסנו לביתו של איבאן. אך את איבאן לא מצאנו, גם אשתו לא היתה, אסרו אותה. נכנסנו לבית שני, שם נמצאה רק האשה. הגברים כבר לא היו, הם ברחו. בעת השחיטה בקורניץ, עשו גם סריקה בכפרים החשודים.

שהינו בוולקובשצ׳יזנה יום שלם, והנה ברטה. היא לא ידעה דבר על השחיטה. ברטה סיפרה, כי כל הקבוצה הלכה ל„ווסטוק". בסביבת פלאָשצ׳אָניץ התלכדו כמה קבוצות לגדוד שנקרא „בּוֹרבה". ראש הגדוד וולודיה. היא ביקשה שנלך אתה. אמרנו, כי רק בתנאי שיקחו את היהודים שנמצאים ביער. האחריות כלפי המשפחות נתגברה בימים האלה. היא אמרה שאין כל סיכויים לכך, כיון שאנשים מבוגרים וילדים אינם מכניסים אל שורות הפארטיזאנים, אך הבטיחה לברר את הדברים ולהודיענו. הוסכם בינינו, כי ב־1 באוקטובר אבוא לכאן, ואחכה עד העשירי בו. חזרנו ליער.

החלטנו להעביר את השרידים לסביבות הוב, ואחר־כך לחזור. מצבנו לא היה רע, היינו נכנסים לגויים ולוקחים אוכל בכוח. גוי סיפר לנו, כי הרבה יהודים מסתובבים ביערות וביניהם ראובן־זישקה ומוטיק. נשארנו בסביבה עד האחד באוקטובר. והנה הגיע לפושצ׳ה הגדוד „נקמה" ובהם יענקל אוֹרציקס וניומקה ברמן. הם ביקשו שנלך אתם. אולם אני חיכיתי לידיעה מברטה כדי להצטרף לגדוד. לקחתי, איפוא, את מוטיק והלכנו לוולקובשצ׳יזנה. הלכנו יומיים ואמנם היתה בשבילי ידיעה: הגדוד לא יחזור לכאן עד האביב. הם קיבלו קטע חדש לפעולה, בסביבת נאליבּוֹקי. מסרו לנו נקודת מפגש בחאצ׳אָנציץ. החלטנו לעזוב את המשפחות ולהצטרף לגדוד. חזרנו כדי להיפרד. בחזרנו התברר דבר חדש. יהודי הפושצ׳ה הולכים ל„ווסטוק". לא ידענו מה לעשות. סיפרנו את הדברים למפקד, והוא אמר שאלך עם היהודים ואלווה אותם ושם אפגוש את החברה שלי.

חבורה אחת יצאה יום לפנינו ובה מוטיק ומשפחתו והגיעה בשלום לאיזור. בקבוצה הזאת היה שמעון זישקה׳ס, אברהם־אהרן נפתלי׳ס, פייגה אלפרוביץ ואחיה יוֹשקה ארצ׳יק דינרשטיין, מיכאל גורפינקל ועוד. למחרת יצאנו אנחנו, הקבוצה העיקרית, מאות אנשים. הנסיון נכשל, וחזרנו לפושצ׳ה.

שבתי עם אבא והמשפחה ליער והחלטתי להישאר אתם. בינתיים נכנס החורף, בכל עצמתו. עברה עלינו תקופה קשה של דיכאון. יענקל הלך מזרחה עם „נקמה", מוטיק הצליח לעבור ל„ווסטוק" וכאן נשארנו רק אני ושני האחים שניצר, סלים ומוסיו.

ביער נפגשתי עם ירחמיאל מנייקה. גם הוא היה מאוכזב. לא רצו לקחתו עם המשפחות. וכך עד ינואר 1943. עמדתי בקשרים עם גוי אחד מכפר מארגי, וינצ׳וּק שמו, אוהב יהודים, ועוזר ככל שידו משיגה. באחד מימי ינואר לקח אותי בעגלת־חורף לוולקובשצ׳יזנה. חלק מהכפר היה שרוף, רצחו הרבה משפחות שבניהם היו בפארטיזאנים.

איצ׳קלה איינבינדר

ערב אחד, ואני יושב בקרקעון שלנו, שביער נכנס פתאום איצ׳קה׳לה איינבינדר ועמו ריבה אחת, לידקה שמה, חברתו לפעולות. לבוש היה אדרת־שיער קצרה, חבוש פאפאכה קוזאקית, מכנסיים מבד טוב, כחול־כהה, פניו בריאות. מזוין היה טוב יותר מכל פארטיזאן שראיתי עד כה. היה לו תת מקלע „פינקה" — בן

61 כדור, עם מחסנית בדמות צלחת ונוסף לכך אקדח. שמחת הפגישה היתה גדולה. הוא התנשק אתי, עם אבא ועם השאר.

הוא סיפר בקצרה ממה שעבר עליו: לאחר שהקבוצה עזבה את וולקובשצ׳יזנה, הלכו מזרחה. נוח והמבוגרים יותר נשארו בגדוד, אולם אותו ואת ניומקה ונחום, הצעירים, שלחו אל מעבר לחזית. הם השתלמו בבית־ספר לחבלנים לא הרחק משדות־הקרב. את נחום לקחו להיות מנהל בית־דפוס גדול בצבא האדום. אותו ואת ניומקה ודוד קופילוביץ מווילייקה, לאחר שגמרו את הקורס, הצניחו אותם מאחרי החזית בסביבת ויטבסק. איצ׳קה נתמנה כמפקד של קבוצה חבלנית שאיזור פעולתה מפולוצק עד למולודצ׳נה, ניתן לו לפעול באורח עצמאי וקיבל משדר ישיר עם מוסקבה. ניומקה מונה כראש קבוצה של קטע אחר, — בין ויטבסק לווילנה. הם יצאו לאזורי פעולתם יחדיו, קבוצה של כמה פארטיזאנים. באחד הלילות הם עברו על־פני אגם, מקום ששמו להם מארב, ופרט לאיצקה׳לה ועוד פארטיזאן נהרגו כולם ובהם גם ניומקה.

איצקה ארגן את קבוצתו. צירף אליה פארטיזאנים מקבוצות אחרות, ובא לסביבות קורניץ. סבור היה שהעיירה עדיין קיימת. רק בהתקרבו לאיזור ממש נודע לו, כי יהודי קורניץ נרצחו. הוא שמע, כי שרידים נמלטו לפושצ׳ה. בעגלת־חורף נסע באמצע היום בסביבת קניאַהינינה בדרכו ליערות הוב, הגרמנים ירו אחריו. הוא קיווה שהצעירים נשארו ומחשבתו היתה לספחם לקבוצתו. וכך הוא הגיע לכפר מאַרגי, אל ווינצ׳וק, שהיה הקשר, והוא הביאו ליער, אלי.

בבואו עדיין לא ידע איצקלה על גורל משפחתו, ובי לא קמה הרוח לספר לו דברים כהויתם. דיברנו סחור־סחור בכל מיני ענינים והרגשתי שהוא מפחד לשאול. ודאי הבין את פירוש הדבר שאין אנו מזכירים את משפחתו. אבא פרש אתו החוצה וסיפר לו. הוא נכנס לזיאַמליאנקה והתייפח כילד. ישב וטען כנגד עצמו:

„למה לא דאגתי להם קודם? אפשר, כי יכולתי להוציאם ליער. אני זללתי וסבאתי בשעה שדמם נשפך!..״

שעה ארוכה ישב כך ובכה. הוא נשאר ללון אצלנו, ביקש שאני אצטרף אליו. יצאתי אתו לכמה פעולות. הוא עזר הרבה ליהודים. היה נכנס לכפרים, לוקח פרות ואת הבשר היה מביא ליהודים. יום אחד הבאנו פרות מהכפר הלינובה למאַרגי. הוא הגיע ליער בתקופה של דיכאון והכניס רוח חדשה, אולם הרבה לא יכול היה לעשות.

באחד הימים נסעתי עמו ועם לידקה, בכיוון לקורניץ, אנחנו נשארנו בביתו של סקאַביי והוא רכב על הסוס והגיע עד לעיירה. את הסוס השאיר בפוקן. הוא עבר ברגל את כל רחוב דאלהינוב, ביקש לעבור ולראות את ביתם. משם פנה לרחוב קוסיטה. היה ליל ירח, מתוך הבתים נשמעה שירת גרמנים. לבו היה מר עליו מאד, ולא איכפת היה לו דבר, זלזל בחייו. הוא הלך לטחנת־הקמח, שם היו לו גויים מכירים, וישב אצלם כל הלילה. השכם בבוקר רתם קולה גרינצאַביץ, חברו הטוב, מזחלה והעביר אותו דרך העיירה עד פוקין ומשם חזר אלינו.

עלילות ונקם

הוא שהה בסביבה כחודש ימים. יום אחד אמר לי איצ׳קה, אנחנו מוכרחים, לנקום בגוי שגרם למותו של אליק, ואשר הביא את הגרמנים ליער. יצאנו ואתנו שני פארטיזאנים וגם לידקה. הגענו לכפר טורובשצ׳יזנה ושאלנו לבאראַזובסקי, זה שמו של אותו גוי. הכפריים פחדו מאד ולא גילו דבר. נכנסנו ל„סולטס״ ושאלנו היכן גר באראַזובסקי? הוא סירב לגלות. איצ׳קהלה הוציאו לאסם. הוריד את תת־המקלע ואמר:

„אם לא תגלה, אני יורה בך!״

מהבית יצאה בתו והחלה לנשק את ידיו, הוא החל להכותו. ה„סולטס״ עמד בסירובו והבת גילתה את מקום מגוריו של באראַזובסקי.

לקחנו אתנו את הבת שתראה לנו את המקום. אמרנו להם, אם יוָדע לגרמנים שאנחנו כאן, נצית את כל הכפר. אם יהרגונו לא תינקו, כי חברינו יודעים על הפעולה הזאת ודמכם בראשכם.

באראזובסקי גר בבית יפה. הוא סחר ברכוש יהודי קורניץ. דפקנו בדלת.

נשמע קול שואל:

„מי זה בא באישון לילה?״

אמרנו כי שוטרים הבאים. ואמנם פארטיזאן אחד לבוש היה במדים שחורים כדרך השוטרים. באראזובסקי פתח את הדלת ויצא עם אקדח ביד.

ראשון נכנס הפארטיזאן המחופש ושאל:

„מה קרה, אתה מפחד משוטרים, אנשי שלומך, ויוצא לקראתם באקדח?״

והוא ענה:

„אני יודע, מסתובבים עכשיו ברנשים חשודים ולעולם אין אתה בטוח!״

עלינו מיד למעקה, הוא דימה עדיין, כי שוטרים אנחנו. נכנסנו פנימה, בבית היה חושך. אמרנו לו, שיעלה את האור, בהדליקו את העששית ראה, כי אנו מכוונים את הנשק לעברו.

„מה זה אתכם? — אמר — אתם חומדים לצון, רוצים לנסותני אם פחדן אני?״

לקחנו ממנו את האקדח. ניגש אליו איצ׳קה וחלק לו שתי סטירות לחי וקרא:

„מנוול שכמותך. אתה יודע מי זה ראובן־זישקה מקורניץ, ואת בנו אליק היהודי אשר נהרג ביער ליד קאראלייצה אתה מכיר?״

הוא הבין מיד במה הדברים אמורים והחוויר. התחיל לבכות ולבקש על נפשו. אגב כך סיפר כמה עזר ליהודים, כמה היטיב להם אחרי השחיטה. ללא שאלוהו סיפר שלא הוא אשר הוביל את הגרמנים ליער. איצ׳קה הרגיע אותו ואמר:

„לא נהרוג אותך, הוצא כל מה שיש לך משל יהודים״.

הוא התחיל להוציא דברים שונים, בעיקר סחורות עור, מגפיים. אספנו את כל השוד בצרור גדול. ביקשנו שיוציא את שאר הנשק שברשותו. הוא נשבע שאין לו עוד. הוא ספג מכות, וכשביקש לצרוח הזהרנוהו שלא יעיז. את המשפחה אספנו ליד אחד הקירות בידים מורמות. עד מהרה נוכח לדעת, כי אבד ממנו מנוס. והוא ניגש לשולחן, הסיטו מהמקום, והוציא ממטמורה שמתחת לרצפה רובה, ושני

אקדחים וכן תחמושת. לקחנו את כל השלל והוצאנו אותו מהבית. אחד מאתנו נשאר לשמור על בני המשפחה. יצאנו אתו לחצר וציווינו לרתום את עגלת־החורף. את כל הסחורה שמנו בעגלה. על בני המשפחה פקדנו להתלבש. הוצאנו את כולם ליד האסם ואיצ׳קה הרג אותו לעיניהם. נטלנו את העששית הבוערת, שמנו קש, שפכנו נפט, הצתנו את הבית ונסענו. בדרך חזרנו ל„סולטס״, לקחנו אותו ואת בתו בתוך עגלת־החורף ונסענו אתם עד לובאן. הרבצנו לסולטס מכות רבות ושחררנו אותו ואת בתו. אמרנו להם:

„עכשיו לכו וספרו לגרמנים, כי פארטיזאנים היו כאן״... ונסענו...

עיקר פעולותיו של יצחק היה פיצוץ רכבות, זוקפים על חשבונו 28 רכבות שהוא הוריד מהפסים, מלבד חבלות במסילות־הברזל ופיצוץ גשרים. קראו לו „ויטקה״ ושמו הטיל מורא על משתפי פעולה ו„סולטוסים״ למיניהם, יצאו לו מוניטין בכל רחבי האיזור, בין הפארטיזאנים והכפריים כאחד.

באחד מימי הקיץ של שנת 1943, לאחר פיצוץ רכבת שעבר בהצלחה, נסוג יצחק עם אנשי קבוצתו לכפר סמוך, בסביבת דאלהינוב—דוקשיץ ונכנסו לאחד הבתים כדי לסעוד את הלב, לשתות לכבוד ההצלחה ואף לנוח. החבריה נתבסמה קצת מהמשקה ואולי לא הקפידה באמצעי הזהירות, בינתיים מיהר אחד הכפריים והודיע לגרמנים על הימצאם, הבית הוקף והותקף. חלק מהפארטיזאנים נהרג במקום. השאר, ובהם גם איצ׳קה, פרצו מהבית, השיבו אש, והספיקו לעלות על העגלה שעמדה רתומה והחלו לברוח, עם צאתו נפצע איצ׳קה, אך הוסיף לפקד ולירות, אולם אגב מנוסה פגע בו כדור והוא נפל מת.

סיום

בשלהי 1943 נזדמנתי עם קבוצה פארטיזאנית, בה פעלתי, לכפר הסמוך לדאלהינוב ושאלתי את אנשי המקום אם ידוע להם מקום קברו של „ויטקה״, הם הביאוני אל תל קטן בשדה, שכבר כוסה שלג — קבר־אחים לאיצ׳קה׳לה ולפארטי־זאן שני שנפל יחד אתו, — ללא ציון, תל יתום. רגעים מעטים עמדתי עצום עינים ולפני דמותו של חבר נעורי בהיר השיער, ויפה־המראה... רגעים מעטים ניצבתי במקום. לימים הוגד לי כי בשלהי 1944 הוצבה על הקבר מצבה מטעם הממשלה הסובייטית.

לאחר מותו הוענקו ליצחק אותות הצטיינות גבוהים: אות ע״ש לנין; אות הכוכב האדום; אות הצטיינות ממדרגה ראשונה ע״ש סובורוב וכן הומלץ עליו, לפני המוסדות, להעניק לו אות גיבור ברית־המועצות.

בהתגוררי, אחרי המלחמה, בסמורגון פנו אלי מהמכון ההיסטוריוני של התנועה הפארטיזאנית שאמסור להם פרטים על תולדות חייו...

גם נוח דינרשטיין נתפרסם מאד בשורות הפארטיזאנים, הוא נתמנה כסגן מפקד גדוד, הוא הצטיין בקרבות בממדים גדולים, כגון, התנפלויות על גרניזונים וכו׳. הוא נהרג לא רחוק מהעיירה איליה.

טראגי היה סופה של ברטה, שאחד הפארטיזאנים נטפל אליה ובהתקוממה נגדו רצח אותה. כפארטיזאן נועז הצטיין יענקל אורצ׳יקס הוא נשאר בחיים ואף זכה לאותות הצטיינות גבוהים. לאותות הצטיינות זכו עוד כמה בחורים מקבוצתנו. עם צעירי עירנו, שלא השתייכו לקבוצתנו, אך נתפרסמו כלוחמים נועזים בשורות הפארטיזאנים, נמנית אידה גלברשטיין.

בימי הסובייטים מילאה תפקיד של מזכירה בבית המשפט המחוזי בקורניץ. עם נסיגת הצבא האדום ברחה גם היא ונאלצה, כרבים אחרים, לשוב לקורניץ, אך להישאר בה לא יכלה בשל משרתה לשעבר. בעגלת קש העבירוה לדאלהינוב. היא ניצלה מהשחיטה בדאלהינוב ונצטרפה לקבוצה פארטיזאנית ובאחת הפעולות נהרגה. זקופות לזכותה שתים־עשרה רכבות שהורידה. הוענקו לה אותות הצטיינות לאחר מותה.

בחודש אפריל 1943 נצטרפתי לקבוצה פארטיזאנית — „ספץ גרופה", של פלוטניקוב — והיא פרשה נפרדת.

וולודיה שהגיע לדרגת פיקוד על רבבות פארטיזאנים זכר לקבוצתנו הקטנה את חסד נעוריה ולא חדל מעשות לה שם. ואמנם מפורסם היה השם קורניץ ושם הקבוצה הקורניצאית במרחבי היערות והכפרים:

„אה! אתה מהקבוצה הקורניצאית?!" — כך שמעת לא פעם את השאלה בשורות הפארטיזאנים והרגשת כי השאלה מלווה תמיהה והוקרה.

גיליתי רק טפח ממה שעבר עלינו בעיירה בהיותנו נתונים בצפרני הצורר, ואף לא אפס קצהו מפרקי היער. כל אשר הבאתי בזה אינם אלא ראשי פרקים על ידיהם ביקשתי להעיד, כי בין קולות הבכי החנוק של אחינו ואחיותינו, העינים העששות ונפשם העיפה להורגים, היה גם חירוק שן ושבועת נקם אותם קיימו הנערים המעטים בכל נפשם ומאודם.

אֶל תִּלֵּי הָאֵפֶר

אֶרֶץ, אַל תְּכַסִּי דָמִי...

דוד מטוסוב

שריד מעט

עם פרוץ המלחמה הגרמנית־רוסית, ב־1941, יצאתי אף אני את קורניץ ועם רבים טולטלתי על גלי הסערה, עד שהגעתי לעיר גדולה בסיביר, ששמה נוֹבוֹ־סיבירסק, ובה השתקעתי. מקץ ימים לא רבים התחילו להגיע השמועות על הזוועות עקובות הדם ועל הטבח וההשמד שקלגסי היטלר עורכים בבני עמנו. לבי מלא היה חרדה לגורל אחי המעונים ולבני משפחתי היקרים שנשארו בקורניץ — תקועים בלועה של החיה הטורפת. יום־יום פקדתי אותם בלבי, גורלם המר הדריך את מנוחתי והחזות אשר ראיתי היתה קשה מאד. את פירושה של המפלצת הנאצית ידעתי היטב, מבשרי חזיתי אותה, בימי היותי שבוי אצל הגרמנים ב־1939.

בקוצר רוח, בחרדה ובהלמות־לב ציפיתי ליום, בו ימוגר שלטון הרשע. על־אף כל השמועות וכל הידיעות האמנתי, בכל זאת, כי עיני עוד תחזינה את קורניץ עירי על יהודיה, כאשר רציתי לראותה. אך להוָתי היתה זו אמונת שוא...

המלחמה הגיעה, בינתיים, לשלב מכריע ולאחר הנצחונות הראשונים התחילו חילות הנאצים לסגת והצבא האדום נטל את היוזמה בידיו. הוא הלך מחיל אל חיל ושיחרר עיר אחרי עיר מידי הכובש.

בראשית יוני 1944 יצאתי לעיר גורקי, כדי לבלות את החופשה השנתית שלי אצל אחיותי, שגרו שם עוד מזמן המלחמה העולמית הראשונה. יום־יום הייתי יושב ע״י מקלט הראדיו ושומע בנשימה עצורה את החדשות מהחזית. והנה, ביום בהיר אחד, הודיע הקריין לויטן:

„היום, אחרי קרבות ממושכים ואכזריים, שחררו צבאותינו, עטורי התהילה, מעול הנאצים את העיירות: איליה, קריביץ, קורניץ, דאלהינוב״ וכו׳...

התרגשותי וקוצר־רוחי גברו מרגע לרגע, ודמיוני כבר נשאני אל קורניץ שלי. אם כי ידעתי גם ידעתי, כי אחי בני עמי הושמדו כמעט כליל, קיוויתי, בכל זאת, בעמקי־ לבי והרהרתי, אולי נשאר מי שהוא ממשפחתי הענפה...

המחשבה לצאת מיד לקורניץ לא הרפתה ממני אפילו רגע אחד, ואחרי ליל נדודים, קמתי השכם בבוקר בהחלטה איתנה לצאת לדרך. אחיותי ניסו להניא אותי מנסיעה מידית. אפשר, כי הצדק היה אתן, כי סוף־סוף כל האיזור הסמוך לקורניץ היה עדיין במצב מלחמה ופה ושם התלקחו עוד קרבות. אבל לא עמדו להן כל הנימוקים, ומקץ ימים ספורים, עם מזוודה קטנה בידי, לבוש מדים של חייל רוסי, יצאתי לדרך.

לא יאֻמן כי יסופר, כיצד עברתי את הדרך הארוכה בין גורקי, היושבת הרחק ממוסקבה ועד קורניץ. הרפתקאות־מסע עליהן קראתי בימי נעורי, הן כאין וכאפס

לעומת כל מה שמצאני בנסיעתי זו. — בדרכים־לא־דרכים, רכבות־לא־רכבות, בהסתייעי בכל אמצעי התחבורה, הגעתי לאחר שמונה יממות לווילייקה. מווילייקה כבר לא מצאתי כל תחבורה שהיא ולפי המסורת הקורניצאית משכבר יצאתי לעיר מולדתי ברגל.

יום קיץ בהיר ונחמד היה, וככל אשר התקרבתי לקורניץ התגברה הלמות לבי וראשי הסתחרר והלך. האמצא בין שרידי החרב, עליהם שמעתי עוד בדרך, את מי שהוא ממשפחתי בחיים?

עודי מהלך בדרך, בין הלבנים העתיקים, רואה אני, כי באה לקראתי דמות של גבר ובהתקרבו יותר הכרתיו. היה זה גוי בשם קאָסטיא סיאָמקע׳ס, אחד מהשכנים שלנו, גם הוא הכיר אותי. מרוב התרגשות התנשקנו (אני הן טרם ידעתי, כי שותף היה קאָסטיא לנאצים וידיו מגואלות בדם יהודים). שאלתיו:

„קאָסטיא, מי נשאר בחיים ממשפחתי?"

קאָסטיא לא ענה לי מאומה ורק הוריד את ראשו. לא שאלתיו יותר, הבינותי את הכל. נפרדתי ממנו והמשכתי לצעוד קדימה, אבל כבר ללא התרגשות וללא דריכות. ידעתי, כי לא אמצא איש, וכי עוד מעט ואכנס לבית־קברות גדול ששמו: קורניץ...

הנה נתגלו הבתים הראשונים של רחוב ווילייקה וכאדם המהלך בתוך סיוט לילה איום, התחלתי להתקרב אל כיכר השוק, ולפתע פתאום... חלל ריק... רק ארובות גבוהות הזדקרו מעל עיי החרבות, כל הבתים בכיכר השוק וברחובות הסמוכים נעלמו... נפש חיה לא ראיתי ודומם התעכבתי באמצע השוק, בלי דעת אל אן אפנה.

פתאום ראיתי שתי דמויות מרחוק, ליד ההריסות של בית זלמן גבינט ז״ל, והדמויות נעות ובאות לקראתי. אלו היו פריידל בת מנדל אלפרוביץ וחנה בתו של חיים־אברהם אלפרוביץ. הן לא הכירוני. התוודעתי אליהן ויחד זזנו אל „אי" הבתים הנשארים, שתחילתו מהקוסציול ועד קצה רחוב מיאדל. ישבנו על המעקה של בית ראובן דימנטשטיין ז״ל ואחד־אחד התחילו לבוא לכאן שרידי החרב, בני עיירתי קורניץ, שבורים, רצוצים, המומים ומדוכאים, ניגשו אלי וברכוני לשלום.

כל אותו ערב ועד חצות ישבנו, ואני שמעתי את סיפוריהם־קינתם על חורבן העיירה ואנשיה. אין אני זוכר כעת בדיוק מה היו הרגשותי אז, נדמה לי, כי לא הוצאתי הגה מפי, נתאבנתי כולי... עינויי הקדושים ויסורי רגעיהם האחרונים, כמו הופיעו לנגד עיני, אם כי מוחי לא היה מסוגל בשום פנים לתפוס ולהבין מה נתרחש? איכה נהיה הדבר? האין זה חלום בלהות?

לא! לא היה זה חלום! מציאות, מציאות, מציאות! הסיכום היה אכזרי, — מאלפיים הנפש שמנתה עיירתנו, נשארו בחיים כמאה בלבד...

ארחתי אצל משפחת נטק׳ה חרנס ומאוחר בלילה עליתי על משכבי. נים לא נים שכבתי וכעלות השחר יצאתי את הבית, כדי לראות את מקום ההשמדה, — חלקת שדה קטנה הסמוכה לביתו של דב־בר שולמן ז״ל.

קבר הקדושים

עומדים על הקבר מימין לשמאל: אֵטה חרנס, נחמקה צימרמן, ראובן אלפרוביץ, דוד מטוסוב

יום קיץ יפה ועליז התחיל להתעורר בעולמו של הקדוש־ברוך־הוא, השמש יצאה במלוא יופיה כאשר מאז ומתמיד, ואני עמדתי כנציב אבן על פיסת הקרקע שרוותה את דמם ובלעה את אפרם של כל אלו אשר היו פעם בני עירי, ידידי, קרובי ומשפחתי היקרה.

יקירי! מה חטאיכם ופשעיכם שעונש כה נורא נענשתם? האם לא היו חייכם חיי עמל ישרים וכשרים — חיי אנשים הדואגים יום ולילה לפרנסת משפחתם, לחינוך ילדיהם ולשמירת מצוות אלהים וחוקי המדינה, שאזרחיה הייתם? מדוע נגזרה עליכם גזירה איומה כל־כך? מה היו רגשותיכם האחרונים לפני המוות האכזרי שזאבי האדם ערכו לכם?

אבי היקר והנכבד, האם סלחת לי על אשר הצלתי את עצמי ואותך השארתי?.. נפלתי על העשב הרענן והלח שכבר עלה וכיסה את קבר הקדושים הגדול ודמעות ללא הפוגה זלגו מעיני וריוו את אדמתו. וכבר באותו יום גופו, לאחר שעליתי, בבית־העלמין על קברה של אמי ז"ל, הייתי מוכן לעזוב את קורניץ לעולמי עד. אולם שרידי החרב לא נתנו לי להוציא לפועל את החלטתי זו, הפצירו בי שאשאר כדי לעשות נקמות ושפטים באלה מהגויים ששדדו וגזלו את רכושם של האומללים, ששפכו את דמם ושיתפו פעולה עם הנאצים. עשרים ואחד חודש ישבתי בקורניץ, יום־יום שמעתי מהנשארים בחיים ומכמה חסידי אומות העולם, עדויות על חורבן הישוב היהודי בקורניץ, על מיתתו של כל אחד ואחד.

ספרו לי, כי שלושה־ארבעה „מנינים" יהודים ובהם גם אבי היו מתפללים בימי שלטון הנאצים ב„מנינו" של הרב ר' זישקה ז"ל, שנמצא בחצרו של זלמן גבינט ז"ל.

ביום ההשמדה, הרי הוא כ"ז באלול תש"ב, הוציאו את כולם מה„מנין" ועד שהובילום למקום ההשמדה אספום בכיכר השוק. כשהתחילה האקציה, התעטפו, אבי ועמו לייב דינרשטיין ז"ל, בטליתותיהם וקפצו חיים למדורה ובקריאת „שמע ישראל" קידשו את השם...

גוי ששמו בקץ', איש יקר לבב, מרח' ויללייקה סיפר לי, כי בצהרי היום, בו נערך הטבח, בשעות שמעשי ההרג היו בכל תקפם, החליט הוא לגשת למקום ההריגה, כדי שיוכל, בבוא היום, לספר לדורות הבאים, ממה שראה ושמע.

דרך השדות והגנים, ועם הסטיאֶנקה, הוא התחיל להתקרב, הצעקות והיללות עלו עד לב השמים, פה ושם מוטלות היו גויותיהם של יהודים, אשר ניסו ודאי להימלט וכדור הרוצחים פגע בהם. בקץ' סיפר לי, כי בחצרו של ראובן־זישקה ז"ל, היתה מוטלת גויה ערומה של נערה יהודית, ולפתע פתאום התחוללה רוח חזקה ועלה גדול נישא ברוח וצנח על קצה בטנה הערומה של הנערה, באותו רגע נדמה היה לי — המשיך בקץ' את דבריו — כי לב הטבע נכמר על הנערה הקדושה, כי בוש היה הטבע לראותה בעלבונה ובמערומיה, אולם הלאה מכאן, השתוללו אנשים אשר צלם האדם נמחק מהם ואשר אבדה מהם כל בושה וכלימה.

שוב לא יכול היה בקץ' להמשיך בדרכו, מפאת ריח החירכון החריף של הגופות הנשרפים, והוא חזר הביתה...

לא! לא! אין לי כל כוח נפשי להמשיך ולספר...

מלים מעטות על לוח עץ קטן שהקימונו על מגרש ההשמדה מספרות, כי פה נקברו כך וכך אנשים, נשים וילדים, וכה נסתם הגולל על חייהם של קרוב לאלפיים איש שהיוו פעם את הקהילה הקדושה קורניץ...

עברו שבועות והימים הנוראים התקרבו. אנחנו החלטנו לערוך בראש־השנה וביום הכיפורים תפילה בציבור. קהל המתפללים היה מגוון מאד, — מרביתנו צעירים וקצתנו זקנים, ולא נמצא כמעט אף יהודי שפרקו נאה וזקנו מגודל, שיוכל לעבור לפני התיבה.

ואף־על־פי־כן ערכנו את הכל לפי המקובל, והתחלנו בתפילה. בחלקי נפל לעבור לפני התיבה, בתפילת מנחה של יום הכיפורים. בדחילו ורחימו, נרעש ונפחד התחלתי את התפילה. עלו בזכרוני החזנים ובעלי־התפילה מקורניץ — זכרתי את ר' יצחק צימרמן ז"ל (איצ'י חצ'יס) שקולו היה ערב, שהעברי שלו עסיסי, מדוקדק וטהור מכל פגם. זכרתי את ר' מנדל אלפרוביץ (מנדל נחמה־ריש'ס) ז"ל, שקולו מתוק היה, מלא רגש ונוגע עד הלב, והוא היה מתפלל שחרית של ראש־השנה ויום הכיפורים, ואחרון־אחרון, את ר' זוסיה בנס — שתפילתו היתה תפילה של דבקות והתלהבות חסידית ועד היום אזכור את ה„קדיש" שלו...

גם אז, בעת תפילתי, השתדלתי לחקות את ה„קדיש" שלו...

רבות התפללתי בחיי, אך לא אזכור תפילה שיהיה בה שברון לב כמו בתפילתי אז.

המומים ומדוכאים, צללי אדם, עמדנו שרידי עירנו הקטנה — שריד מעט מקהילה קדושה ומפוארת — והורדנו כנחל דמעה...

סימה גבינט

הענף השבור

החזית מתקרבת למקומותינו, ועוד מעט נשוחרר.

האומנם? ואנחנו הן חששנו, דוקא בזמן האחרון, מפני מצודים גדולים פי כמה מאלה אשר ידענו בעבר. הן הכינונו מחבואים ומקלטים בתוך היער, האומנם ידיעה של ממש ולא שמועה בלבד?

הצבא מתקרב ונצטרך לצאת לקראתו — כך אומרים לנו. ואנחנו, אנשי היער הקודרים, נצטווינו להכין דגלים אדומים, לקדם בהם את הצבא האדום...

אך את החזית לא הרגשנו כמעט. מכל המערכה הגדולה, רבת האש והדם שהתחוללה, אי־שם בדרכים הראשיות, ניתן לנו לראות רק שני גרמנים שברחו מהחילות המובסים והפארטיזאנים הביאום למטה לשם חקירה.

התחלנו להתכונן, כדי לשוב לקורניץ.

נתונים היינו במצב נפשי שאין לתארו. רק עכשיו כמו נתבהר לפנינו ביתר־שאת את אשר עבר עלינו וקשה היה להשלים עם מה שנתחולל. פתאום ניצבים היינו בפני חלל ריק. מלחמת הקיום, הרצון להישאר בחיים שמילאו אותנו אתמול, עברו עכשיו ובטלו — בני חורין אנחנו. חיינו איבדו, אם כן, את תוכן המאבק שבהם, והלב התפנה לחשבונו הקודר.

על מה נשארנו בחיים ועל מה נאבקנו כל־כך? איזה טעם ישנו בכל זה? ואל אן ואל מי נלך מחר? וכמו ביקש לבנו להיאחז במה שהיה אתמול, בעבר. הן ההווה והעתיד היו חסרי תוכן לחלוטין...

מקוטעים וללא סדר עלו בזכרוני הזוָעות.

משום מה הדהד באזני קולו של בליזניוק ימ״ש, כמו בסיום לילה, „פאלאז׳ילי וואסיעמנאַצט צ׳אלוביאָק!״ השכבנו, כלומר, הרגנו שמונה עשר יהודים במקום אחד. כך הוא עבר והתפאר בשמחה ביום הרג ה־32, והכונה היתה לשמונה־עשרה הנפשות שנמצאו בבית חיים ז׳וקובסקי ז״ל ונרצחו במקום.

מקוטעים באו הדברים וללא סדר, והנה יום השחיטה ותמונת זלמן בעלי ואבי ילדי בהילקחו, בלכתו ל„מנין״ להודיע למתפללים, כי יברחו. ושבתנו בעליית הגג ובריחתנו לכפר קלין ומשם ליער...

„מה נעשה ביער וממה נחיה שם?״ — שאלתי את אשת ראגובין — בהיפגשי אתה.

„נדבות אוספים, כמו אנשים המחזרים על הפתחים, דופקים בחלון, מעוררים רחמים ואומרים; ,עולמי חשך עלי, תנו נדבה׳״.

„את שומעת, בתי, למה שהגענו?" — הלכנו כל הדרך ובכינו.

והנה היער, רבקהל'ה, בתי, חולה במחלת טיפוס, והיא שוכבת בחוץ ואני מכסה אותה היטב שלא תתקרר, חס ושלום. אני מכסה אותה... בקליפות עצים. הכל בורחים, חוששים למצוד ואני נשארת ליד החולה. אנשי צבא באים. האומנם לא מת לבי מפחד? אך אלה הם פארטיזאנים ולבם נכמר עלינו.

„במה את מרפאה אותה" — שואלים הם.

כבר התאוששתי קצת ואני עונה בדברי היתול מרים:

„במים קרים אני מרפאה אותה"...

רחמיהם נכמרו עלינו והם נתנו לנו לחם מרוח בחמאה וקופסת סחרין, ו־6 ביצים והזהירו אותנו לבל נספר לאיש, לבל נתפאר. ביער אסור להתפאר...

והנה אעבור ואראה את רחל קנטרוביץ, שוכבת הרוגה ביער ועל פניה בת־צחוק קפואה, זועות־זועות — ההיה כל זה בחלום או בהקיץ?

והיום באים ומספרים לנו, כי אנחנו משוחררים. אל מה משחררים אותנו. מה נעשה עם שחרורנו שניתן לנו? מה יעשה הענף השבור, היבש והמדולדל?

הנה בא מפקד הפארטיזאנים, היהודי, צ'רניאק שמו, והוא סידר, כי כל אנשי הקבוצה שהולכת לכיוון ויליייקה וקורניץ יוסעו בעגלות — בשיירת ההובלה של הפארטיזאנים. הוא נותן לנו צידה לימים הראשונים, כי יודע הוא שבקורניץ לא נמצא דבר.

כשבאנו לקורניץ כבר היו בה יהודים שהקדימונו. אנחנו נכנסנו לגור בביתה של צירקה חננ'ס, כיון שבחורף האחרון גרנו יחד בז'אמלאנקה אחת, לפיכך הזמינה אותנו לביתה. הבית היה הרוס. את לוחות הרצפה עקרו הגויים, אולם לעומת משכנותינו ביער היתה זאת דירה טובה...

מעשנו הראשון היה ללכת אל הקברים, בקצה רחוב מיאדל. מצאנו שם בורות גדולים שלא כוסו אפילו דים, ולידם בורות קטנים. מצאנו על הארץ צנפות שיער. המקום לא היה מגודר ולפי דברי האיכרים, רעו כאן, עד הימים האחרונים, את את העדרים, ורק כשהיהודים החלו לשוב מהיער, הפסיקו לעשות כן.

עמדנו על קברות יקירינו ובכינו הרבה — רק עכשיו הרגשנו מחדש מה שאבד לנו ואת כל חוסר הטעם של חיינו. אך לשד החיים המעט שעוד נשאר בענפים היבשים והשבורים, ביקש את שלו. והגויים מוצצי דמינו, עינם היתה צרה גם במעט הזה. זוכרת אני, כי בעמדנו יום ראשון אחד על מעקה הבית של צירקה, כמה נשים מדולדלות, עברה על פנינו גויה אחת ובפליאה הכריזה:

„בוזאָ מאָי! יֶשצ'אָ מנאָגאָ אָסטאַלאָס!!!" אל אלהים, עוד רבים נשארו מהם.

אך היו גויים אחרים, אשר בכנות השתתפו בצערנו ובאו לנחמנו ולהודיענו, מי שנטל את רכושנו. סטאסיה, אחותה של ידוויגה, סיפרה לנו, כי ימים אחרי השחיטה התגלגלו בשוק ספרים עם החותמת שלנו, אנציקלופדיה ואלבומים עם תמונות והיא פחדה להרים את כל זה...

לא אהיה שלמה עם עצמי, אם לא אזכיר את איגנאלי בירוק ואת באקאץ' —

שני הגויים התמימים והטהורים אשר עשו ככל שידם השיגה להציל ולמלט.

„אתם רואים, גם אני בזזתי ושדדתי" — אמר באקאץ' ליהודים אשר הזמין לביתו, במסרו לידיהם את ספר התורה, עליו הוא שמר במשך כל הימים...

החלו ימים של מלחמת קיום קטנה. אני הלכתי אל אשת האורגאניסטור לראות אם נשאר אצלם משהו מרכושנו הגזול. נכנסתי לבית השודדים וצריכה הייתי לדבר ברוך. אמרתי לה, כי הכרתי את השמיכה שלנו. היא היתה נבהלת מאד מהביקור, אך דבר לא נתנה וטענה, שבתה ובעלה, אשר ברחו עם הגרמנים, לקחו את הכל ואת השמיכה הזאת היא לא לקחה אצלנו, אלא בחנות אחת, בה היו הרבה שמיכות.

בשעתו מסרנו הרבה מדיקאמנטים יקרים לשאסטאקוביץ הרופא. הלכתי לביתם לבקש שיחזירו לנו משהו, אך שאסטאקוביץ, ראש הוועד הביאלורוסי, שהוא ואחרים חתמו על בקשת השחיטה, כבר היה אסור ואשתו טענה, כשומרת חוק מובהקת, כי את כל הרכוש הפקיע השלטון בתור עונש וגם הבית הוא בהשגחתו.

כפריה אחת, שלקחה אצלנו מגהץ, סמוך ליום השחיטה, נתנה לנו משהו כתמורה.

במקום אחד הכרתי מיטה שלנו ולאחר יגיעות ותכסיסים מרובים הצלחתי לקבלה...

כל העיירה היתה שרופה, אחרי ביתו של מנדל חצקל'ס היו אדמות של יהודים והגויים זרעו בהן תפוחי־אדמה, ומהם גויים שברחו. את תפוחי־האדמה משדות הבורחים חפרנו ובהם חיינו את נפשנו...

הנה כך נראינו וכך נראו שחרורנו ונקמתנו...

קורניץ היתה ידועה בשריפות שלה, אולם תמיד, לאחר שריפה, ניכר היה בחוץ הציבור היהודי של העיירה. אלה שנשארו ללא קורת־גג, מילאו את הרחובות המעטים ועמדו ליד המגרשים הריקים. מסביב היתה תכונה של בנין ותנועת אנשים רבה. ואילו עתה, רק עפר ואפר היה ועל פניהם התהלכנו, כמה צללי־אדם, שלא היה טעם לחייהם.

זאב רבונסקי

לאחר השחרור

אל אן אנחנו נוסעים, ואת מי נמצא בבואנו? — רק את תושבי העיירה הגויים, — יורשי רכושנו. ועתה מעונינים הם, כי לא ישאר זכר מבעלי הרכוש האמיתיים, למען יוכלו לרשתו ללא הפרעה. בין תושבי העיירה היו מעטים, אשר גילו יחס טוב ואף סיכנו את נפשם להושיט עזרה. ידועים בקץ׳ ואיגנאלי בירוק ועוד שנים—שלושה. הרוב השתתף בפועל בהשמדתנו, מי במו ידיו ומי בהסתה. ביניהם ידוע היה ה„פאפ" הקורניצאי, בעל הזקן הצהוב ועיני השועל הקטנות, שהיה נושא בבית־היראה שלהם את דברי ההסתה השפלים, בכל שעת־כושר.

כיצד זה נוכל לשוב לקורניץ ולהביט בעיניהם? — אולם שבנו ושבתי גם אני... אנחנו, החרסים השבורים התחלנו להתקרב לעיירה.

הנה אני עובר על יד ביתו של פיישקה — הבית האחרון ברחוב והראשון בשובנו מהיער, אולם בעליו כבר אינם. אנחנו מתקרבים לרחוב מיאדל. איזה פחד סמוי עצרנו מלכת ברחוב זה. בעצם רוצים היינו ללכת בדרך אחרת. יודעים אנו, מה מצוי בקצה הרחוב הזה. — הקבר המשותף מבהיל את הלב, אך הוא גם מושך אותנו לעבור דוקא פה.

מסביב סבך של עשבים ושיחים, שהפריאו במשך הזמן...

הלכנו ובכינו, מי בבכי חרישי ומי בזעקות־שבר. עכשיו הן היינו בני־חורין... לבכות בכל מאדנו.

כשהגעתי להתחלת הרחוב וראיתי, כי ביתנו נשרף, אמרתי, כי טוב הדבר, צר היה לי רק שנשאר המחסן והמרתף בו היינו מחזיקים קרח, בשביל מפעל מי הסודה.

במשך הזמן לימדוני החיים להבין את הדברים באורח נוקשה, ללא רגשנות יתירה. עמדתי והסתכלתי בשוק הקורניצאי השרוף והמגודל עשב, הלכתי לראות את ביתו של חותני מנדל־חסיד ז״ל — ואותה תמונה. נכנסנו לגור בביתו של משה־בנימין, בו ישב לפני כן, סנדלר אחד שברח עם הגרמנים מאימת העונש הצפוי לו. הבית היה מלא נעלים, נעלי ילדים. ידענו היטב למי שייכות היו נעלים אלו. לאחר שהכנסנו, אני ואשתי, קצת סדר בחדר, יצאתי החוצה לראות את מסע הצבא־האדום המהולל, הבא מרחוב דאלהינוב ומרחוב קוסיטה, וההולך אל עבר סמורגון ווילייקה. הנה עוברים הטאנקים ארוכי־הקנים, מרצפת הרחוב רועשת ומזדעזעת — שמים וארץ וצבא.

ילדי ישראל שהיו פעם מלווים את מחנות הצבא כבר אינם — עכשיו עומדים כאן רק הגויים. מרחוק רואה אני מודעות־ענק ובהן קריאה לכל התושבים — גברים עד גיל 55 להתייצב מיד ולהתגייס לצבא, כדי לרוצץ את ראשו של הנחש הנאצי. גויים עומדים כאן ומסתכלים — ואני מרגיש, כי מיותר אני כאן, כי האדמה הזאת כבר הקיאה אותי. קיר גדול התרומם בינגו.

והנה, כמו מתחת לאדמה עלה כאן וולודיה בירוק, מרחוב ויליייקה, — הרוצח, אשר השליך תינוקות לאש והשתולל ללא מעצור. מיד קידמני ב„שלום עליכם" רחב, ופניו מחייכות. הוא היה בשעתו מפקדם של מכבי האש בקורניץ. זהו ודאי הלקח אשר למד ממשרתו זאת, כי את האש אין לכבות אלא ללבותה ולהשליך בה תינוקות יהודים.

ידי ורגלי החלו לרעוד בראותי אותו. ירקתי בפניו וקראתי לו בשם הנאה לו:

„רוצח! הן ידיך מגואלות בדמים, איך אתה מעז לברכני שלום? אתה תשלם את הכל!"

האיכרים הסתכלו בי, כמו שמסתכלים במשלחת־רעה. מניין ליהודי חוצפה כזאת? לא יכולתי לעשות לו דבר, חלש הייתי מדי, ורק בקולי הוספתי לזעוק: „שלם תשלם, רוצח!"

עודני עומד בשוק, והנה רואה אני, כי הגיעו שני פרשים ואחד מהם מברך את וולודיה בירוק. תאב הייתי לדעת מי הם הבאים. להפתעתי הגדולה נוכחתי כי המברך אותו הוא המנהל שלי ממחלקת המסים, רומאנקוב, שוולודיה הכירו היטב, כיון שממנו היה מקבל את כספי ההקצבה בעד מכבי האש. ניגשתי, וכשרומאנקוב ראני, התחיל לקרוא מרוב התרגשות:

„אתה חי?!" — ונצמד אלי והחל לנשקני.

עתה הייתי בוטח קצת. סיפרתי לו, בקיצור, על „מעשיו הטובים" של וולודיה, ובקשתי הראשונה היתה, כי יהרוג במקום את המנוול. הוא שאל את בירוק, האם נכון הדבר? אני אינני מסתפק בהסברה, ומנסה ליטול ממנו את נשקו, כדי לבצע במו ידי את המעשה, אולם רומאנקוב משקיטני ואומר, כי ההתרגשות יכולה להיות בעוכרי במצב זה, וכי השלטון הרוסי ידון דין צדק, וכל האשמים יבואו על ענשם. בינתיים חמק וולודיה והסתלק, אך הימלט לא נמלט (ככל שידוע לי, דנוהו ל־20 שנות מאסר, ובנסותו לברוח הרגוהו).

רומאנקוב שאלני, אם נשאר מישהו ממשפחתי וכשסיפרתי לו, כי רוזה והבן נשארו בחיים, התרגש מאד, טפח לי על כתפי ואמר: בן־חיל אתה, ומיד נטל את הסוס, אמר לאדיוטאַנט לחכות, ליד המקום שלפנים עמד שם ביתה של נחמה־רישה, והוא הלך אתי לראות את משפחתי.

הוא בכה כמו ילד בעת הפגישה, נטל את בני, בן ה־4 וחצי בזרועותיו, לחץ אותו אל לבו ובכה. אשתי החלה להתייפח ולא יכלה להירגע. הוא הרגיע את עצמו ואותנו וסיפר, כי הוא גופו איננו יודע עדיין מה גורל משפחתו. כל הזמן היה בקרבות ועתה נתמנה להיות המושל של העיירה פוסטוב. תחילה ביקשו למנותו כמושלה של קורניץ, מאחר שהכיר את העיירה מלפני הכיבוש והיה קשור אל האנשים אך אין הוא יכול להשלים בלבו עם החורבן, ועל כן סירב לקבל את המינוי הזה.

„מלחמה איומה מתנהלת עכשיו, — אמר רומאנקוב — אולם אתם נתתם יותר

מדי, — אומר הוא לי. — ומאחר שאני מכיר את אפשרויותיך האדמיניסטראטיביות אסדר אותך לידי. וסבור אני, כי תועלת רבה תצמח מכך לפעולה שאני עתיד לעשות".

אני מספר לו, כי גם העובד השני, לייב פוטרפאס ואשתו איטל צפלביץ נשארו בחיים (לייב פוטרפאס מת ב־1948 בברלין). הוא שמח מאד וציווה עלי למצוא את לייב מיד ולהביאו לכאן. לקחתי את סוסו, וברכיבה מהירה הגעתי לרחוב דאלהינוב, שם נשאר ביתו של מאיר־אהרן הבנאי, בו נכנסו לגור איטל ולייבה. סיפרתי ללייבה את החדשה.

הפגישה בין לייבה לבין רומאנקוב גם היא מלאה דריכות, כמו פגישתי אני.

שעתו של רומאנקוב דחוקה היתה והוא החל במעשה הקונקרטי. הוציא מתרמילו פנקס ועפרון ונתן לי לכתוב. אני אומר לו, כי חושש אני, ששכחתי לכתוב, כיון שבמשך הזמן לא החזקתי עפרון בידי. הוא רשם לנו שני רשיונות־נסיעה, כלומר אנחנו נהיה עובדים במחלקת־המסים של איזור פוסטוב, ושם נארגן את העבודה מחדש.

הוא ציווה עלינו מחר בבוקר לעזוב את קורניץ ולבוא לפוסטוב. כל קשר אחר מלבד ללכת ברגל לא היה לפוסטוב. הוא נפרד מאתנו בלבביות והרגיע את נשינו, כי באפשרות הראשונה ישלח לקחת גם אותן.

קשה היתה הפרידה מאת המשפחה, אולם אין ברירה, זאת היא הזדמנות להסתדר שאינה חוזרת ואסור להחמיצה. למחרת בבוקר יצאנו לדרך, מרחק של 80 קילומטר, ברגל. הדרך היתה מסוכנת, כיון שאת מקומנו ביערות תפסו שרידי הגדודים המובסים של „עם האדונים" ועוזריהם מבין תושבי הארץ.

שלושה ימים הלכנו לפוסטוב, ודרכנו היא פרשה לעצמה. — בבואנו, לעת ערב, חששנו מאד מפני פגישה עם הגויים יושבי המקום. מצאנו חורבה אחת, סדנת נגרים לשעבר, שעמדה בשממונה, נתכנסנו בה, כדי ללון. בבוקר כשיצאנו הסתכלו בנו כמו בחיות שברחו מאיזה ביבר. לא קשה היה להכירנו, כי רק זה מן היער באנו, יחפים, קרועים ובלואים.

את רומאנקוב מצאנו בשבתו כבר במשרד נאה. הוא שמח אתנו ומיד פקד על אחד מאנשיו לדאוג לנו לבגדים ולנעלים. התרחצנו ולאחר שנים ניתן לי להסתכל בראי ממש ולראות לאיזה פרצוף זכיתי.

הדרכים היו תפוסות ע"י הצבא ואפילו להעביר כמה מלים לקורניץ לנשים היה בלתי אפשרי.

לאט־לאט נראו גם בפוסטוב יהודים, שגם הם שבו להריסותיהם. לאחר חדשיים ניתנה לי אפשרות להביא לכאן את אשתי ובני. נכנסנו לאט־לאט למסלול החיים. וכאן אני רוצה למסור עובדה, שהיא התרחשה אמנם בפוסטוב, אבל קשורה היא בקורניץ.

היה זה מקץ חדשים רבים להיותי בפוסטוב. עת אביב, רק לפני ימים אחדים

הורדנו את החלונות הכפולים, חלונות החורף. יושב אני במשרדי, שקוע בעבודתי, פתאום הרגשתי כי עברה על פני צללית לבושה שחורים, על ערפה ירדו שערות ארוכות. ללא שאלה נכנס הבא לחדר המנהל. המנהל לא היה באותו רגע ובמקרה כזה הייתי אני ממלא את מקומו. קמתי ממקומי וניגשתי לחדרו. בפתחי את הדלת הרגשתי, כי ידי ורגלי כמו שותקו. ניצוצות החלו להתעופף לנגד עיני, בראותי לפני את מי שהיה בימי הסובייטים מורי לרוסית, — הרי זה „הפאָפּ", הגלח, הקורניצאי מרחוב דאלהינוב. ה„פאָפּ" המפורסם, שהצטיין בימי הגרמנים לא כמורה לרוסית, כי אם כמסית, כשונא ישראל אפל באפלים.

הוא היה נושא נאומי הסתה כל יום א' בבית־היראה שלהם: „קחו גרזנים, היה אומר, — קחו אתים וכל הבא ביד והשמידו את היהודים. אל תחליפו סחורות עם היהודים, אל תסחרו אתם, כי בין כך ובין כך יינתן כל רכושם, בקרוב, לכם". הדבר לא היה בגדר סוד, כל הגויים היו מספרים על כך. מפעם לפעם הייתי פוגשו גם בווילייקה, במחנה העבודה, הוא לא חסך עמל והיה בא ל„גיביטס קומיסאר" ומדבר על לבו שימהרו להשמיד את יהודי קורניץ... והנה נפל פושע מעין זה לתוך ידי ממש!

הוא הכירני מיד, את תלמידו לשעבר, הושיט את ידו לברכני, אך מיד הרגיש מה שמצפה לו כאן. תפסתיו, אך לא בידו המושטת, כי אם בשערותיו הארוכות והתחלתי להטיח ראשו בקיר בכל כוחותי. לא הבאתי בחשבון, כי הדבר יכול לגרור תוצאות בלתי נעימות בשבילי, כפקיד ממשלתי, שנתפס ליצרי נקמה — אך כל חשבון לא עשיתי ורק יצר אחד מילאני, להרוג אותו במו ידי — תגמול מעט, לדם אמי, קרובי ואחי היהודים.

הפקידים שהובהלו למשרד לקול צעקותיו הנוראות, חשבו, כי דעתי נטרפה, וניסו לנתקני ממנו, אך לשוא. את צעקותיו שמע גם לייבה פוטרפאס שיצא מהמשרד לכמה רגעים וגם הוא בא במרוצה לחדר, וכשראה לנגד עיניו את ה„פאָפּ" מקורניץ, התחיל ממש להשתולל, עוד יותר ממני. עכשיו נוכחו הפקידים לדעת, כי הענין איננו פשוט כל עיקר, שלא אני בלבד נטרפה דעתי, אלא גם דעתו של פוטרפאס. הם הבינו במה הדברים אמורים.

כולו שותת דם הוציאוהו מידינו, ובאמבולאנס העבירוהו לנ.ק.ו.ד. למחרת הזמינו גם אותנו לשם, לשם חקירה, כדי שנמסור כל מה שידוע לנו על המנוול...

אשתו של לייב פוטרפאס, איטל צפלביץ, (נמצאת עכשיו באמריקה), התחננה בפני מפקד המשטרה, כי יתנו לה, לכל הפחות, לשרוט את עיניו ואת פניו, תגמול־מעט על כל הנאומים שנשא, ועל כל הדם אשר שפך בנאומים אלה.

קבלת פנים כזאת לא ראה ודאי בחלומו. לאחר שלא הצליח לברוח עם הגרמנים ולא יכול היה לשוב לקורניץ, מפחד הדין, סבור היה כי כאן, ליד פוסטוב, יצליח באחד הכפרים למצוא לו מקלט בטוח, אך איתרע מזלו ודוקא כאן נקלעו שני יהודים מקורניץ ששיבשו את כל תכניותיו...

המפקד הרגיע אותנו ואמר, כי את ענשו יקבל, כי יעשו אותו לרועה, יתנו לו שוט ונעלי־בית כדי ללכת אחרי הדובים הלבנים במרחקי הצפון.

באחד הימים נודע לי, כי את ה„פאָפ" שיחררו מבית־הכלא בווילייקה והוא מתהלך־בן־חורין, במקומותינו. לא מצאתי שלוה בנפשי. נסעתי לווילייקה, ואחרי עמל רב ניתן לי לעמוד לפני מנהל הנ.ק.וו.ד. שאלתי אותו: הייתכן? הוא הרגיעני ואמר, כי הצפור לא תימלט. מאות עינים שומרות עליו, וכי הדבר נעשה בכַוָנה. ע"י שחרור ייקל עלינו למצוא גם את חבריו האחרים.

לאחר זמן־מה נודע לי, כי לקחו את ה„פאָפ" וגם את וואַנקה בנו של שוֹראָקוואַס, ואת הרופא שאָסטאַקוביץ — ראשי „הוועד לשיחרור רוסיה הלבנה מידי הקומוניסטים" — היה לי הכבוד להיות מוזמן לווילייקה אל החקירה — עתה לא יכולתי לירוק בפניהם, כאשר עשיתי לוולודיה וכאשר עשיתי ל„פאָפ". שוטרים חמושים עמדו מסביב ושמרו על הסדר. אך לא חסתי עליהם בעדותי וסיפרתי כל מה שהיה לי ידוע. כל אחד מהם נידון ל־20 שנות מאסר.

מי יתן וכל שונאי ישראל ייראו כאשר נראו הם באותה חקירה.

אהרן מאירוביץ

בַּקְץ׳

וַאֲנִי אֶת בַּקְץ׳ לֹא אֶזְכֹּר מֵישָׁרָיו,
לֹא אֵדַע אֶת נַפְשׁוֹ וְטוּבָהּ —
רַק פְּלִיטִים בְּסִפְּרָם עַל בֵּיתִי שֶׁחָרַב
לִי מָסְרוּ זוֹ עֵדוּת כְּאוּבָה.

הָיָה גוֹי אִישׁ נֶחְבָּא בְּעִירִי מִשֶּׁכְּבָר.
בְּשֶׁכְּבָר אִישׁ לֹא בָא אֶל סוֹדוֹ,
לֹא דִמָּה אַף אֶחָד כִּי זֶה בֶּן־הַנֵּכָר
מֵחֲסִידֵי הָאֻמּוֹת יְסוֹדוֹ.

עַד אֲשֶׁר הִתְרַגְּשׁוּ בְּהַוּוֹת הַווֹתָם
יָמִים נִמְהָרִים, צוּק עִתִּים —
כָּכָה סִפְּרוּ הַדְּבָרִים בִּבְכוֹתָם
אַחַי בְּנֵי עִירִי הַפְּלִיטִים.

וְהָיְתָה בִּפְנֵיהֶם הַמַּזְכֶּרֶת טוֹבְעָה
צֵל כָּבֵד עֵת סִפְּרוּ אֶת דְּבָרָם.
וְרַק אֶת בַּקְץ׳ כִּי זָכְרוּ לְטוֹבָה
רָאִיתִי קַו אוֹר עֲבָרָם.

וַיְהִי — כָּךְ סִפְּרוּ — עֵת דָמֵינוּ שְׁפוּכִים.
עֵת בִּלַּע כָּל בֶּן עָוֶל אוֹתָם,
רַק הוּא יְהוּדִים לַטִּבְחָה עֲרוּכִים
תָּמַךְ וַיְּבַכֶּה אֶת מוֹתָם.

וְשָׂם זֶה הָאִישׁ אֶת נַפְשׁוֹ בְּכַפּוֹ,
אֶת נַפְשׁוֹ מִנֶּגְדּוֹ הִשְׁלִיכָהּ,
לְנַחֵם יְהוּדִי מְעֻנֶּה וּלְרַפְּאוֹ,
לִהְיוֹת לוֹ מִשְׁעָן וּתְמִיכָה.

אַךְ תִּפְאֶרֶת הָאִישׁ וְרוּחוֹ הַיְתֵרָה
הִגָּלֵה נִגְלְתָה אַחַר כָּךְ —

וַיְבַקְשׁוּנוּ לִשְׁמֹר עֵדוּתָם וְנֵרָהּ
כְּנֵר הַתָּמִיד בַּל יִדְעָךְ.

הָיָה הַדָּבָר עֵת עָבְרָה הַבְּשׂוֹרָה:
אֶת צָרֵינוּ הִשִּׂיג יוֹם פְּקֻדָּה,
וְקָרְאָה כִּי תֵצֵא מִמַּחְשָׁךְ לְאוֹרָה
פְּלֵטַת יִשְׂרָאֵל הַשְּׁדוּדָה.

אָז שַׁבְנוּ שְׂרִידִים מִיְּעָרוֹת וּקְצָווֹת,
אַךְ לֹא קֶרֶן אוֹרָה לַשָּׁבִים,
וְלֹא כַּהוֹלְכִים בִּתְהִלַּת הַקְּרָבוֹת —
גוּפוֹת כָּאוּדִים הַכָּבִים.

קוֹדְרִים מָשְׁפָּלִים וּמְעֻבָּרִים
רַק אֵפֶר, לֹא זִיק שֶׁל יְשׁוּעָה.
תִּלִּים שֶׁל שְׁמָמָה. שְׁבָרִים עַל שְׁבָרִים,
עִקְּבוֹת קְהִלָּה קְדוֹשָׁה.

וְעֵת עַל עַפְרוֹת הַקְּהִלָּה הַמֵּתָה
יָשְׁבָה הַשְּׁאֵרִית הַשְּׁחוּחָה.
חֶרֶשׁ קָרַב אָז בַּקַּץ׳ לַפְּלֵטָה
וְאָבֵל הוּא יָשַׁב בְּתוֹכָהּ.

חֶרֶשׁ יָשַׁב עַד דַּכָּא הֶחֱרִישׁ
וַיְהִי כָּעֵדָה, כְּרוּחָהּ;
עַד שֶׁדּוֹבֵב אִמְרָתוֹ זֶה הָאִישׁ
הִיא מֵעָפָר נְמוּכָה:

יָדַעְתִּי כִּי שָׁאוֹל חָטְאוּ לָכֶם חֵטְא,
עַד מְאֹד מַכַּתְכֶם אֲנוּשָׁה,
כִּי לִבִּי יְמַלְאֵנִי נְחוּמִים לָכֶם שְׂאֵת,
אַךְ דָּבָר לִי לָכֶם שֶׁל קְדֻשָּׁה.

חֲזוּ יְהוּדִים לִי שְׁלֹשָׁה בְּמִסְפָּר,
אַךְ זְקֵנִים, רַק בָּאִים בַּיָּמִים,
כִּי טָהוֹר וְקָדוֹשׁ עַד מְאֹד הַדָּבָר —
רַבִּים יְגוֹנוֹת בּוֹ, דָּמִים.

אָז נַעַן אֲנַחְנוּ דִּבַּרְנוּ לָאִישׁ:
הָהּ, פְּנֵה וְהַבֵּט לַפְּלֵטָה,

לֹא עוֹד בָּהּ הֶבְדֵּל בֵּין צָעִיר לְיָשִׁישׁ
מִכּוּר הָאֵימִים בְּצֵאתָהּ.

כִּי שַׁבְנוּ, הַבַּיְתָה מִדְּחִי וּמִיַּעַר
שְׁאֵרִית רַק אַחַת חֲרֵבָה,
וּבָהּ, בַּשְּׁאֵרִית, גַּם יֶלֶד וָנַעַר
זְקֵנִים עַד מְאֹד בְּנֵי שֵׂיבָה.

כִּי צֵרַף אֶת נַפְשׁוֹת הַשְּׂרִידִים וַיְזַכֵּן
עַד מְאֹד מִשְׁעוֹלֵנוּ בָּאֵשׁ.
וְכָל יֶלֶד קָדוֹשׁ וְטָהוֹר כְּזָקֵן,
בְּחַר אֶת אֲשֶׁר תְּבַקֵּשׁ.

שְׁלֹשָׁה אָז יִקַּח לְסוֹדוֹ וּבְרִיתוֹ
מִשְּׂרִידֵי הַפְּלֵטָה כִּלְבָבוֹ,
וַיֵּלְכוּ מַחֲשִׁים וַיָּבוֹאוּ אִתּוֹ,
עִם בַּקֵּץ' הַשְּׁלֹשָׁה אֶל נָוֹו.

וּתְמֵהִים עַד מְאֹד אֶל אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה
יָשְׁבוּ בְּבֵיתוֹ הַשְּׁלֹשָׁה,
וַיִּרְאוּ כִּי לָקַח יְרִיעָה וַיְכַסֶּה
תְּמוּנָתָהּ שֶׁל הָאֵם הַקְּדוֹשָׁה.

וַיִּרְאוּ כִּי נִגַּשׁ אֶל אֶחָד מִכַּדָּיו
וּמַיִם מִלֵּא כְּלִי שֶׁאָבָם
וּבַמַּיִם הָאֵלֶּה נָטַל אֶת יָדָיו,
וְלֹא בָּן אֶת כָּל זֶה לְבָבָם.

הָהּ, מָה עֲבוֹדָה זוֹ אֵינָהּ מוּבָנָה,
וְאֶל מָה הָהּ יִרְמֹז הַפֻּלְחָן.
וּמַדּוּעַ מִפָּה הוּא מוֹצִיא לְבָנָה
וּמְכַסֶּה בָּהּ אֶת פְּנֵי הַשֻּׁלְחָן ?

בִּשְׁנַיִם נֵרוֹת הִנֵּה אֵשׁ יַעֲלֶה,
עַל שֻׁלְחָנוֹ יַצִּיבֵם אֶל מוּלָם,
וְיִשַׁח לָרִצְפָּה וּמִכְסֶה יְגַלֶּה
וְאֶל מַרְתֵּף הוּא יֵרֵד בְּסֻלָּם.

עוֹד הֵמָּה יוֹשְׁבִים מִשְׁתָּאִים וְדוּמָם
אֶל אֲשֶׁר שָׁם בַּבַּיִת סְבָבָם

וַיִּרְאוּ כִּי מִכְסֶה הַמַּרְתֵּף שׁוּב רָמַם,
אַךְ אֲהָהּ מַה נִּרְעַשׁ לְבָבָם.

הֵם רָאוּ אֶת הָאִישׁ אַךְ לֹא לְבַדּוֹ
עוֹלֶה מִמַּרְתֵּף חֲשֵׁכָה;
סֵפֶר תּוֹרָה הוּא נוֹשֵׂא בְּיָדוֹ
וְעֵינָם בִּדְמָעוֹת אָז תֵּכַהּ.

וְעֵת עֲלֵי צְחוֹר הַמַּפָּה הִנִּיחוֹ
כֹּל הֵבִינָה נַפְשָׁם וְיָדְעָה,
וּבַקְץ׳ אֲלֵיהֶם אָז יִלְאַט אֶת שִׂיחוֹ
וַתְּהִי בְּקוֹלוֹ רְעָדָה:

אוּלַי יֵחָשֵׁב הַדָּבָר לִי לְחֵטְא
בְּסֵפֶר קָדוֹשׁ תֵּת יָדִי,
אַךְ עֵדִי בַּמְּרוֹמִים כִּי בְּטֹהַר וּרְתֵת
שָׁמַרְתִּי סִפְרְכֶם עִמָּדִי.

יָדַעְתִּי יָשׁוּב מֵאִתְּכֶם מִי לָבוֹא
וְשָׁמוֹר שְׁמַרְתִּיו לְמַעַנְכֶם,
עֵת חֵיק יְבַקֵּשׁ לְבַבְכֶם לְשַׁוְעוֹ
בְּלִי יְהִי מִי אֲשֶׁר יַעֲנְכֶם.

יָדַעְתִּי תָּשׁוּבוּ אֻמְלָלִים עַד מְאֹד...
אַךְ בַּקְץ׳ אֶת דְּבָרוֹ לֹא יָסַף,
כִּי דִמְעָה עֲבָרַתְהוּ עָבוֹר וְרָעוֹד
וְקוֹלוֹ בְּדִמְעוֹ נֶאֱסַף. — — —

עַל סֵפֶר תּוֹרָה שֶׁנִּשְׁאַר מַצֵּבָה
בָּכוּ הַשְּׁלֹשָׁה בְּלִי חָדוֹל,
אִתָּם גַּם בָּכָה בְּפִנָּה עֲצֵבָה
בַּקְץ׳ הַצַּדִּיק הַגָּדוֹל.

אַחַי אֶת כָּל אֵלֶּה סִפְּרוּ בְּדִמְעָה,
הֵם סִפְּרוּ וַיְבַקְשׁוּ בִּבְכוֹתָם,
אֶת מַזְכֶּרֶת הָאִישׁ כִּי שִׂים נְשִׁימָהּ
עַל לוּחַ לִבֵּנוּ חוֹתָם.

תש״ו

רְשִׁימַת הַקְּדוֹשִׁים

עַל אֵלֶּה אֲנִי בוֹכִיָּה...

יִזְכֹּר

יִזָּכְרוּ וְיִתְקַדְּשׁוּ כָּל שֵׁם מִשְּׁמוֹתֵיכֶם, כָּל טִפַּת דָּם מִדִּמְכֶם, כָּל זְעָקָה מִזַּעֲקוֹתֵיכֶם — אַחֵינוּ וְאַחְיוֹתֵינוּ, יְהוּדֵי הַקְּהִלָּה הַקְּדוֹשָׁה קוֹרֶנִיץ.

שָׁכוֹחַ לֹא שָׁכַחְנוּ אֶת חֶרְדַּתְכֶם הַגְּדוֹלָה לָמוּת נִדָּחִים, לְלֹא קֶבֶר יִשְׂרָאֵל, לְלֹא צִיּוּן עַל קִבְרְכֶם, לְלֹא שֵׁם וָזֵכֶר. הִנֵּה אָסַפְנוּ אֶת שְׁמוֹתֵיכֶם הַקְּדוֹשִׁים וְהַיְקָרִים, בְּחֶרְדַּת־לֵב וּבְדִמְעַת־עַיִן אֲסַפְנוּם — מִן הָאֵשׁ וּמִן הַמַּיִם, מֵחַדְרֵי מָוֶת, וּמֵאֲפֵלַת יַעַר, אֲנָשִׁים וְנָשִׁים, זְקֵנִים וָטַף וּמַצֵּבָה הִצַּבְנוּ לָכֶם.

הַגְּשָׁמִים לֹא יִמְחֲקוּ אֶת אוֹתִיּוֹתֶיהָ וְהָרוּחוֹת לֹא יְטַשְׁטְשׁוּ אוֹתָן. זֵכֶר עַד יִהְיוּ לְסִבְלוֹת יִשְׂרָאֵל, לְקִדּוּשׁ הַשֵּׁם וְלִגְבוּרַת יִשְׂרָאֵל.

אֶת שְׁמוֹתֵיכֶם הַקְּדוֹשִׁים נִקְרָא בְּאָזְנֵי בָּנֵינוּ מָחָר וּבְנֵינוּ יִקְרָאוּם בְּאָזְנֵי בְּנֵיהֶם וְנִשְׁמוֹתֵיכֶם צְרוּרוֹת תִּהְיֶינָה בִּצְרוֹר הַחַיִּים מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם.

רשימת הקדושים

לייב־יעקב טורוב, חיה־פרומה אשתו, שרה בתם. — נספו ביום השחיטה כ״ז באלול, תש״ב; משה־אליעזר בנם — נספה ביער.

יצחק רבונסקי, לאה אשתו — נספו ביום השחיטה; שמואל בנם וחיה בתם — נספו בווילייקה.

מינה פידלר (בתו של יצחק פידלר) — נספתה בווילייקה; בנו — נספה אי־שם.

חיינה אלפרוביץ (לבית טורוב), דבושל, טייבל, אלקה בנותיה; יעקב בנה — נספו ביום השחיטה.

ארקה אלפרוביץ (בן ראובן) — נספה עם הנ״ד. תקף את השוטר המוביל אותו וברח ונהרג בעת בריחתו; נחמה אשתו, זלדה בתו, — נספו ביום השחיטה.

שיינה־ליבה חרס (לבית טורוב) — נספתה ביער.

אברהם רויטשטיין, אשתו ושלושה ילדים — נספו ביום השחיטה.

אליעזר־שלמה שולמן, אשתו, שני בניהם ובתם — נספו ביום השחיטה.

פייבוש שולמן, הניה אשתו ואמה, חנן בנם, רבקה בתם — נספו ביער; סוניה בתם — נספתה בווילייקה.

איידלה צימרמן, — נספתה ביום השחיטה; יוסף צימרמן — נספה עם הל״ב, בחודש אדר, תש״ב.

איטה גלברשטיין — נספתה ביער. הצטיינה כפרטיזאנית.

זאב גלברשטיין — נספה בקרב.

חיים ז׳וקובסקי, פסיה־ינטה אמו, — נספו עם הנ״ד, בשמחת־תורה, תש״ב; שפרה אשתו ובתם — נספו ביום השחיטה.

דבושל ז׳וקובסקי, בעלה ובתם — נספו ביום השחיטה.

נטע צימרמן, אלקה אשתו ונכדתם — נספו ביום השחיטה.

ירמיהו צימרמן (בן נטע), חסיה אשתו — נספו בשחיטה; שמעון בנם — אחד משני הקרבנות הראשונים; בנותיהם חייקה ואטל — נספו בווילייקה; אלקה— נספתה ביער.

הלל צימרמן (בן נטע), פריידל אשתו — נספו ביער.

נחמה־רחה שמוקלר, — נספתה ביום השחיטה.

ישעיהו שמוקלר, אשתו, בנם ובתם — נספו ביום השחיטה.

חיה־שרה שמוקלר, בעלה ברל ושתי בנותיהם — נספו ביום השחיטה.

יוסף צימרמן, לאה בתו — נספו ביום השחיטה; שמעון בנו — אחד משני הקרבנות הראשונים.

חיים אלפרוביץ (בן העוועס), אשתו מריאַשקה, בנם יעקב — נספו ביום השחיטה.

מנוחה פייקון — נספתה ביער.

ברקה חדש — נספה ביער; שרה חדש — נספתה ביום השחיטה; איטקה חדש — נספתה בווילייקה.

יצחק פייגלסון ואשתו, נכדם ניסן רייז — נספו ביום השחיטה.

משה־חיים (פימה) פייגלסון — נספה אי־שם; דובה אשתו (לבית כאטוסוב), מרים ושרה בנותיהם — נספו ביום השחיטה.

משה אלפרוביץ, ראשקה ודישקה בנותיו — נספו ביום השחיטה; יצחק בנו — נספה ביער; בתיה בתו — נספתה אי־שם.

ליפה זמושצ'יק, אלקה אשתו, וארבעה ילדים — נספו ביום השחיטה.

שלמה זייף — נספה בשרקובשצ'ינה; דובה אשתו וארבעת הילדים — נספו בווילייקה.

מנחם־מנדל קרמר — נספה עם הל"ב; חנה אשתו — נספתה ביער; משה'קה וגרשון בניהם והניה בתם — נספו ביום השחיטה; ישעיהו בנם — נספה ביער.

ברוך קרמר — נספה עם הי"ג בחודש שבט תש"ב; אשתו — נספתה במולודצ'נה.

מאיר־שמואל מקלר, פסיה אשתו ובתם — נספו ביום השחיטה; הלל בנם — נספה אי־שם.

דויד זיסקאנד, עם שתי בנותיו — נספו ביום השחיטה; נחמה אשתו ובת אחת — נספו עם הל"ב.

ראובן־זישקה אלפרוביץ, מרקה אשתו, אליהו, מרדכי ואברהם בניהם — ניספו ביער.

מאיר שקולניק — נספה ביער.

אליעזר רויטשטיין, אשתו, בתם ושני בניהם — נספו ביום השחיטה.

רבקה צימרמן, חיים־יצחק בנה — נספו ביום השחיטה.

שיינה־חיה צימרמן ובנה — נספו עם הל"ב; בעלה — נספה אי־שם.

נחמקה צימרמן, בעלה וילדם — נספו עם הל"ב.

שרה שולמן — נספתה ביום השחיטה; בתה — נספתה בווילייקה.

פסח אלפרוביץ, רבקה אשתו ובתם — נספו ביום השחיטה.

חנה פרידמן (לבית טורוב) — נספתה ביער.

יואל ואשתו — נספו ביום השחיטה; בנם — נספה אי־שם.

אברהם־שמעון טורוב, שרה־שפרה בתו ונכדו — נספו ביום השחיטה.

חיים בן־ציון טורוב ואשתו — נספו אי־שם.

יעקב קרמר ומשפחתו — נספו בעיירה סוויר.

יהודה־לייב דינרשטיין, שרה אשתו — נספו ביום השחיטה. יהודה־לייב קפץ לאש, עטוף בטלית, לפני שפגע בו כדור המרצחים; משה בנם — נספה בלובלין; יעקב בנם — נעדר.

אברהם בלינדר, בלומה אשתו ובתם — נספו ביום השחיטה.

משה טאובס — נספה בווילייקה.

יעקב טאובס וששה מילדיו — נספו ביום השחיטה; בן אחד — נספה אי־שם.

צבי אלפרוביץ, זאב, משה וישראל בניו — נספו ביום השחיטה; חנה בתו, בעלה מרדכי ושפרה בתם — נספו אחר יום השחיטה.

חלוינה טורוב — נספה ביער; רבקה־הינדה אשתו ושני ילדיהם — נספו ביום השחיטה.

חיים סוצקובר, שרה־אֶשקה אשתו, ששה־רייזה אמה ובנם — נספו ביום השחיטה. מספרים כי חיים התנפל על השוטר שבא לקחתו והחל לחנוק אותו. וחיילים שבאו לעזרת השוטר רצחוהו.

חיים צירולניק — נספה ביום השחיטה; חיה־איטקה אשתו ובתם — נספו ביער.

משה־בנימין אלפרוביץ, מלכה בתו — נספו ביום השחיטה.

זלמן אלפרוביץ (בן משה־בנימין), חנה־ציפה אשתו, ראובן בנם — נספו בווילייקה.

תנחום צימרמן, שרה בתו — נספו ביום השחיטה.

נטע רודניצקי, ריבה־זלאטה אשתו ושני ילדיהם — נספו ביום השחיטה.

שלום קצוביץ, אשתו, שני ילדיהם ואחותו — נספו בווילייקה.

בן־ציון, שרה־גיטל אשתו ושני ילדיהם — נספו ביום השחיטה.

יחזקאל פרידמן, הינדה אשתו ושלושה ילדים — ניספו ביום השחיטה.

בילה אלפרוביץ (אשת משה) — נספתה ביום השחיטה. חיה־שטירל בתה — נספתה בשצ׳וצין.

פרומה סוסנסקי, חיהל׳ה נכדתה — נספו ביום השחיטה. חיהל׳ה שרטה את פניהם של הגרמנים אשר לקחוה למוות וניבאה להם יום מר ונמהר. היא עונתה קשות לפני הירצחה...

מרדכי קוז׳ניעץ, לאה אשתו, שני בנים ובת — נספו ביום השחיטה; בן אחד — נספה ביער.

ייז׳זה קוז׳ניעץ — נספה ביער; אשתו — נספתה בדאלהינוב.

אליעזר רחה־ראשה׳ם — נספה ביום השחיטה; אשתו וילדם — נספו בדאלהינוב.

יצחק צימרמן — נספה עם הי״ג; שמשון בנו — נספה אי־שם; פייגה — נספתה בווילייקה.

יוסף צימרמן, לאה אשתו ושני ילדים — נספו ביום השחיטה.

מירקה (לבית צימרמן), אליעזר בעלה וילדם — נספו בגלובוקי.

שמואל גורדון, חסיה אשתו, יעקב בנו — נספו ביום השחיטה.

אברהם־משה פורמן, חנה אשתו, לוי־יצחק בנם, ליבה וציפה בנותיהם — נספו ביום השחיטה

חנה אלפרוביץ (אשתו של אלחנן הקצב) — נספתה ביום השחיטה.

חיים אלפרוביץ (בן אלחנן), מריאַשקה אשתו ובתם — נספו ביער.

הירשל אלפרוביץ (בן אלחנן), דישקה אשתו — נספו ביום השחיטה.

זוסיה בנס, לאה אשתו — נספו ביום השחיטה. הם הציתו את ביתם ושניהם איבדו את עצמם לדעת בתליה על עליית הגג.

מרדכי זוסקינד — נספה ביער; איטקה אחותו — נספתה בווילייקה.

חיים־ישראל גורביץ ואשתו — נספו ביום השחיטה; סוניה בתם, בעלה ושלושה ילדים — נספו בדאלהינוב.

אשתו של פייביש השוחט, בנם ובתם — נספו ביום השחיטה; בן אחד — נספה ביער; בת — נספתה בשובה מהיער.

ישראל אלפרוביץ, חיה אשתו, זונדל ויוסל בניהם, חנה ואיטקה בנותיהם — נספו ביער.

שמריהו אלפרוביץ, (בן ישראל הקצב) — נספה ביום השחיטה; אשתו ושני ילדים — נספו ביער.

יוסף דובין, מלכה אשתו ובתם — נספו ביום השחיטה.

גדליהו קופילוביץ, פריידה אשתו, יוסף בנם — נספו ביום השחיטה; טבל בנם — נספה ביער; דבושה בתם — נספתה בווילייקה.

ברוך קופילוביץ, פרומקה אשתו ושני ילדיהם — נספו בווילייקה.

ציפה אשכנזי, אברהם בנה — נספו ביום השחיטה.

ליבה בת נוח, בעלה ובנם — נספו ביער; בתם שפרה — נספתה בווילנה.

נחמה אלפרוביץ (אשת איצ'ה־מיכאל), ציריל בתה — נספו ביום השחיטה; ליבה בתה — נספתה בווילייקה.

הרצל אלפרוביץ ושני בניו — נספו בברחם מווילייקה.

שמואל־יצחק איסק, שושה אשתו, פריידל בתם ושני ילדיה, חיה־רחה בתם, נחום בעלה ושני ילדים — נספו ביום השחיטה.

אליהו איסק, אשתו ושתי ילדות — נספו ביום השחיטה.

פייגה ברגר (די ליוביקער), הבת חיה ובעלה — נספו ביום השחיטה.

איסר ברגר, אשתו וילדיהם — נספו בעיירה דוקשיץ.

זאב ברגר, אשתו וילדיהם — נספו בסמורגון.

אהרן דינרשטיין — נספה ביער; אסתר אשתו, יוסף בנם, ינטה בתם — נספו ביום השחיטה.

מינה בריק (בת נטע צימרמן) ובתה התינוקת — עונו עד מוות בווילייקה.

נחום צימרמן, שינה אשתו (לבית נטע צימרמן) וילדתם — נספו בווילייקה.

חיים גבלמן, גיטה אשתו ושלוש בנותיהם — נספו ביום השחיטה.

זישא אלפרוביץ (בת אבא) — נספתה עם הי"ג; מלכה אחותה — נספתה בטרוקי.

נטע אלפרוביץ (בן יצחק אלחנן), חיקה אשתו, סימה בתם — נספו ביום השחיטה; ישראל בנם, יוכבד בתם — נספו ביער; רבקה בתם — נספתה בווילייקה.

זלמן־מנדל אלפרוביץ (בן יצחק מאיר) — נספה ביום השחיטה.

זאב צירולניק, לאה אשתו, שני ילדיהם — נספו בקרסנה.

אורי צימרמן, בריינה אשתו, נחום בנם, נחמה בתם, — נספו ביום השחיטה.

הירש־מנדל סטוליאר, אשתו ושלושה ילדים — נספו ביום השחיטה.

זלמן־משה צירולניק — נספה ביום השחיטה; אשתו — נספתה ביער.

חיה־לאה אלפרוביץ — נספתה ביער.

ישראל פריק, ביילה־איטקה אשתו, משה־מרדכי, חיים־זבולון, ראובן־דוד בניהם, רייכה־דבורה בתם — נספו ביום השחיטה.

אסתר־מריאשה אלפרוביץ — נספתה ביום השחיטה.

דוד וייסנהוליץ — נספה עם הל"ב.

יעקב נארוצקי, לאה אשתו — נספו עם הנ"ד; שמעון בנם, שרה בתם — נספו בווילייקה.

מנדל חסיד, שרה אשתו — נספו ביום השחיטה.

שיינה־דובה בלינדר, ציפה בתה עם בעלה בנם ובתם — נספו ביום השחיטה.

חנן דינרשטיין, סרל אשתו (בת חיים־ברל) ובנם — נספו בווילייקה.

רבקה טילס, דב וזלמן בניה — נספו ביום השחיטה; שמעון בנה — נספה ביער.

ראובן אלפרוביץ (בן חיים־ברל) — נספה בדאלהינוב; חנה אחותו — נספתה ביום השחיטה.

לייב פרידמן — נספה אי־שם; תרצה אשתו, ברל, ולוול, ויוסף בניהם — נספו ביום השחיטה.

יצחק צימרמן (איצה חאצ'יס) ובתו אטל — נספו עם הל"ב; פייגה אשתו — נספתה ביום השחיטה; שרה בתם — נספתה בוולוז'ין.

מינה ספקטור (בת יצחק צימרמן) — נספתה עם הל"ב; שמשון בנה התינוק — נספה ביום השחיטה.

ראובן דימנטשטיין, מרקה אשתו — נספו ביום השחיטה.

הניה חדש (בת ראובן דימנטשטיין) עם שני בניה — נספו בפוסטאב.

צירה דימנטשטיין — נספתה ביום השחיטה.

שרה־מלכה דימנטשטיין, רלקה בתה — נספו ביום השחיטה.

ישראל שאפר — נספה בפוסטאב; אטל אשתו — נספתה ביום השחיטה; יואל ומיכאל בניו — נספו ביער.

בן־ציון מאירוביץ — נספה ביום השחיטה; מיכאל בנו — נספה בפוסטאב.

פרומה וארפמן (לבית מאירוביץ), בשינקה ופרל׳ה בנותיה — נספו ביום השחיטה.

יוסף־לייב לוין — נספה אי־שם; גיטל אשתו ובנו — נספו ביום השחיטה.

נחום בקר, פרלה אשתו, זליג בנם — נספו ביער; אטל בתם — נספתה בווילייקה.

דוד קופילוביץ — נספה בדוקשיץ; יהושע בנו — נספה אי־שם; פריידל בתו, יעקב בעלה, בנם ובתם — נספו עם הנ״ד; חיה־שרה בתו ומשפחתה — נספו אי־שם; אריה בנו ומשפחתו — נספו בסמורגון.

לייב מטוסוב — נספה ביום השחיטה. עטוף בטלית קפץ אל האש לפני שכדור המרצחים פגע בו.

חיים־זלמן קרמר, אשתו וילדם — נספו ביום השחיטה; יחיאל קרמר — נספה ביער; דוד קרמר — נספה ביום השחיטה; אברהם קרמר — נספה אי־שם.

יחזקאל מרקמן, נחמה־רחה אשתו (לבית קרמר) וארבעת ילדיהם — נספו בפרפינובה.

מרדכי אייסישקי, מוסיה אשתו, יהושע וחיינה בני בוסיה ומרדכי — נספו אי־שם.

אלטה רבונסקי — נספתה ביום השחיטה; יעקב בנה — נספה אי־שם; חנה בתה — נספתה בווילייקה.

חיים־זאב בנס, פייגה אשתו, חיה־האָדה בתם — נספו ביום השחיטה.

זלמן גבינט — נספה ביום השחיטה.

דבורה סווירסקי (בת יונה־חיים), דוד יונה בעלה — נספו בפונאר.

מנדל אלפרוביץ (בן שמעון) — נספה ביום השחיטה; שמעון בנו וגולדה אשתו — נספו בוולוז׳ין.

זיסקינד אלפרוביץ (בן שמעון), בתיה־חנה אשתו, שמעון ויחיאל בניהם — נספו ביער.

ולוול רודניצקי — נספה עם הנ״ד; בנו, התינוק זלמן — נספה ביום השחיטה.

שמואל משרני, חנה אשתו (בת אשר רודניצקי) ושלושה ילדים — נספו ביער.

שמואל אלפרוביץ (בן טייבה), הינדה אשתו בנם ובתם — נספו עם הנ״ד.

שלמה מייזל, חנה־חיה אשתו — נספו ביום השחיטה.

ישראל סולומינסקי, אסתר אשתו (לבית מייזל) ושני ילדים — נספו עם הל״ב; שני ילדים — נספו ביום השחיטה.

שמואל מייזל ואשתו — נספו אי־שם.

הניה גבלמן (אשת זליג), פייגהל׳ה בתה — נספו ביום השחיטה.

מאיר גורדון, אשתו, ארבע בנות ובן — נספו ביום השחיטה.

יצחק צינסטאנג, רחל אשתו — נספו בווילייקה; אחיותיה הינדה וחנה עם שתי בנותיה — נספו ביום השחיטה.

לייב חרנס — נספה בקריביץ; אסנה אשתו — נספתה ביום השחיטה.

אברהם חרנס, רחה־בתיה אשתו — נספו בקריביץ.

אליעזר חרנס ומשפחתו — נספו בטרוקי.

מנחם חרנס, רחל אשתו, חיה בתם, משה בנם — נספו ביום השחיטה.

דניאל אלפרוביץ (בן חיים־אברהם) — נתפס ביער ומת מות עינויים; צרטל אחותו — נספתה בווילייקה; חיה אחותו ומשפחתה — נספו אי־שם.

מנחם־מנדל אלפרוביץ (בן יחזקאל), גיטל אשתו, אהרן בנם — נספו ביום השחיטה.

אריה (לייבצ׳יק) פיאסטונוביץ — נספה בווילייקה; נכה אשתו (בת מנדל אלפרוביץ) — נספתה ביום השחיטה; מינה בתם — נספתה בווילייקה; פסיה בתם, יחזקאל וזלמן בניהם — נספו ביום השחיטה.

יוסף אלפרוביץ (בן מנדל) — נספה ביער; לאה אשתו (לבית מייזל), שמעון־מוטל בנם — נספו יומיים אחרי השחיטה.

רשקה אלפרוביץ (אשת זלמן) — נספתה ביער; מאיר בנה — נספה בווילייקה; זלמן ומשה נכדיה — נספו ביום השחיטה; פיה בתה ובעלה שמשון רובין, בניה זלמן ויעקב — נספו בדאלהינוב.

פסיה אלפרוביץ (אשת משה בן־יחזקאל), בנימין בנה — נספו עם הנ״ד; רחל בתה עם ילדה — נספו ביום השחיטה; אליעזר בעלה של רחל — נספה אי־שם.

פרדה שולמן (אשת אהרן) ובתם — נספו ביום השחיטה.

בנימין (ניומקה) שולמן — נספה ביער כפארטיזאן; בתיה־רייזה הסבתא — נספתה ביום השחיטה.

יוסף־זאב סנדלר, רחל אשתו, אסנת בתם — נספו לאחר יום השחיטה. התחבאו בעליית הגג בבית־הכנסת תפסום וקשרום לעגלה וכך גיררו אותם לבית־הקברות.

זלמן־מנדל אלפרוביץ (בן חייקל ולוול) — נספה אי־שם; לאה־מלכה אשתו, חנוך וחייקל בניהם, רחל בתם — נרצחו למחרת יום השחיטה בפוקן.

מנדל לוין — נספה עם הי״ג; אלימלך בנו — נספה ביום השחיטה; חיים בנו — נספה בווילייקה.

יהושע לימון — נספה עם הי״ג; אשתו ובתו — נספו ביום השחיטה; בנו — נספה ביער.

אסנה לימון — נספתה בקובילניק.

אשר לימון, חיה־אֶשקה אשתו, שלמה בנם, בתיה בתם — נספו אי־שם.

חנה־רבקה לימון (בת אסנה) — נספתה ביום השחיטה.

מרדכי־לייב קופרשטוך, חנה־אסתר אשתו — נספו ביום השחיטה.

יוסף קופרשטוך, רחל אשתו, אברהמל בנם, רייזל בתם — נספו ביום השחיטה.

זאב קופרשטוך — עונה ומת בווילייקה; שיינה אשתו — נספתה ביום השחיטה.

שבתי גורדון, סוניה אשתו, ילדיהם: אהרן, זלמן, חיים, גולדה — נספו ביום השחיטה.

רבקה (אחות שבתי גורדון), בעלה מרדכי ושני ילדים — נספו ביום השחיטה.

נתן שולמן, שרה אשתו ובתם — נספו ביום השחיטה; זלמן בנם — נספה בדרך לווילייקה.

ציפה צפלביץ (אחות זלמן־מנדל צפלביץ) — נספתה ביום השחיטה.

פסיה ברונשטיין (אשת זלמן־אשר) — נספתה ביום השחיטה.

זלמן שולמן, רבקה אשתו — נספו ביום השחיטה.

יעקב שולמן — נספה אי־שם; אשתו ובנו — נספו ביום השחיטה.

צבי שולמן ואשתו — נספו ביום השחיטה.

שניאורסון (הרוקח) **ואשתו**, ליונה בנם עם אשתו ריבה (לבית אנצילביץ) ובתם — נרצחו בקורניץ עשרה חדשים לאחר יום השחיטה.

שמואל צפלביץ — נספה עם הי״ג.

דובה צפלביץ (אשת משה), חיים בנה — נספו ביום השחיטה.

רחל לאה מלצר — נספתה ביום השחיטה.

יעקב סוצקבר, שרה אשתו (בת רחל־לאה), בנימין ואברהם בניהם — נספו ביום השחיטה.

יעקב־מנדל פלדשר — נספה בלידה.

שמואל גורביץ — נספה אי־שם; הניה אשתו (לבית מטוסוב), בניהם אברהם, יצחק, מאיר, בתם שרה — נספו ביום השחיטה.

חיה איינבינדר (לבית מטוסוב), זאב בנה, רחל בתה — נספו ביום השחיטה; מנדל בנה — נרצח בדרך לווילייקה.

שרה אלפרוביץ (צוקרמן) — נספתה ביום השחיטה.

בלומה אלפרוביץ (אשת ישראל מוניס), שפרה, איסר ינטה נכדיה — נספו ביום השחיטה.

רבקה אלפרוביץ (אשתו של ראובן נתן זלמנס) — נספתה ביום השחיטה; בן — נספה עם הי״ג; בת — נספתה בווילייקה.

צבי קופילוביץ, — נספה בעיירה. פייגל אשתו, יעקב בנם, לאה בתם — נספו ביער. את פייגל תפסו חיה ביער, עמדה בעינויים קשים ולא גילתה כי הכפריים נותנים אוכל ליהודים.

זלמן קשדן — נספה עם הנ״ד; חיה־צרטל אשתו ובנם יעקב — נספו ביום השחיטה; לאה בתם — נספתה ביער.

שלום שפר, לאה אשתו (אחות מנוחה פייקון) — נספו ביום השחיטה.

מנחם־מנדל אלפרוביץ (בן זלמן), נחמה־רישה אשתו — נספו ביום השחיטה.

אליהו־חיים אלפרוביץ (בן מנחם־מנדל) — נספה אי־שם; דבושל אשתו — נספתה בווילייקה.

מיכאל אלפרוביץ, פסיה אשתו ובתם ראַשקה — נספו ביום השחיטה; בנותיהם הניה ורחל — נספו בווילייקה.

יצחק־משה מלצר, צירל אשתו, בנו עקיבא ובתו חיה — נספו בווילייקה.

ששה־מיניה חייט — נספתה בשחיטה.

רפאל כהן (השוחט), אשתו אסתר־גיטל, בנם אברהם־מאיר, בתם שושנה — נספו ביום השחיטה; בנם יוסף — נספה באסטוניה.

זלמן נטע ווקסלר — נספה ביום השחיטה.

ישראל לייב ווקסלר — נספה בשובו מהיער.

צבי ברמן, שרה אשתו, ברכה בתם — נספו ביום השחיטה.

שמעון־לייב צימרמן, משה בנו — נספו עם הנ״ד; לאה אשתו עם רשה, גיטהל׳ה בנותיהם, אברהם בנם — נספו ביום השחיטה.

ברוך קרמניק, גיטל אשתו, איטקה בתם, ישראל־מיכל בנם — נספו עם הנ״ד; רחל בתם — נספתה בווילייקה.

משה־מרדכי דינרשטיין — נספה אי־שם; רשה אשתו ושני ילדים — נספו עם הנ״ד.

יוכקה דינרשטיין (אשת מנדל הטוחן) — נספתה ביום השחיטה.

צדוק שביק, רשקה אשתו, פרלה ושרה בנותיהם — נספו ביער.

שפרה חדש — נספתה עם הל״ב; יהודה ויעקב בניה — נספו אי־שם.

ישעיהו חדש — נספה אי־שם; פרומקה אשתו, בנם ובתם — נספו עם הל״ב.

נפתלי אלפרוביץ — נספה בשחיטה; רייכה ורלקה בנותיו — נספו ביער.

צבי אלפרוביץ (בן נפתלי), רבקה אשתו, מינה בתם — נספו בפוסטאב.

שואל גורדון, מינה אשתו ושלוש בנותיהם — נספו ביער.

שפרה־הינדה רויטשטיין — נספתה ביער.

גרשון מינדל, נחמה אשתו, אברהם־אהרן בנם — נספו בדונילוביץ.

בתיה מינדל, בעלה ושני ילדיהם — נספו אי־שם.

פאיה מינדל ומשפחתה — נספו בדונילוביץ.

ישראל שפרבר — נספה בווילייקה; פייגל אשתו (בת גרשון מינדל), חיה, רחל, הניה וציפה בנותיהם, יוסף בנם — נספו ביום השחיטה.

נחום טורוב, דבורה אשתו ושלושה ילדים — נספו ביום השחיטה; בת — נספתה ביער.

זלמן־מנדל צפלביץ — נספה ביום השחיטה; אהרן בנו — נספה אי־שם.

יוכבד רייז (בת זלמן־מנדל צפלביץ), פנחס בנה, פייגהל׳ה בתה — נספו ביום השחיטה.

גרשון איישיסקי, אסתר־הניה אשתו, דבורה בתם, משה בנם — נספו בווילייקה.

הרב הגאון ר׳ משה אהרן פלדמן — נספה עם הי״ג; אשתו — נספתה ביום השחיטה.

פסח לוינסון, מלכה אשתו, יעקב בנם, דבורה ורבקה בנותיהם — נספו ביום השחיטה.

פרידה פידלר (בת איסר), ראובן אחיה — נספו באופסה.

יוסף קנטור, שיינה־חיה אשתו, בנימין בנם ועוד שני בנים — נספו בווילייקה.

חיה־איטקה שקליאר — נספתה ביום השחיטה.

נחמן חייט, אשתו ושלושה בנים — נספו ביום השחיטה.

בצלאל חייט ומשפחתו — נספו אי־שם.

מלכה־פייגה מקלר, ריינה אחותה — נספו ביום השחיטה.

מרדכי מקלר, אשתו וילדם — נספו אי־שם.

אשתו של ברוך איצ׳ה גדליה׳ס ואלטה — נספו ביום השחיטה; שלושה בנים — נספו אי־שם.

אברהם פידלר, מאַשה־מנוחה בתו — נספו ביום השחיטה; זאב בנו — הצטיין כפארטיזאן ונספה ביער.

חיים־בינוש פידלר, רחל־לאה אשתו ובתם — נספו במולודצ׳נה.

זאב מרקמן, חנה־אטה אשתו — נספו בווילייקה; יוסף בנם — נספה אי־שם.

משה מרקמן, רחל אשתו ובנם — נספו בווילייקה.

רשה אשכנזי (לבית מרקמן), בנה ובתה — נספו בווילייקה.

יצחק זנדל, רבקה אשתו — נספו ביום השחיטה; מאיר בנם — נספה בקרבות.

מאשה צימרמן (אשת ר׳ אלתר), סימה בתו, אליהו בנו — נספו בווילנה.

לייבה פידלר, אשתו, ושני ילדים — נספו באיליה.

מנדל קנטרוביץ, פייגה־רבקה אשתו — נספו בווילייקה.

שלמה קנטרוביץ — נספה אי־שם; אשתו ושני ילדים — נספו בדוקשיץ.

ראובן קנטרוביץ ומשפחתו — נספו בגלובוקי.

דב וויינער, רחל אשתו (לבית קנטרוביץ) — נספו ביער.

דוד קופילוביץ, גיטל אשתו וארבעה ילדים — נספו בווילייקה.

משה אלפרוביץ (בן חיים־זלמן), סוניה אשתו — נספו ביער; זלמן בנם — בצבא האדום.

דב איינבינדר, פרלה אשתו, בנותיהם נחמה וסימה, בנם זלמן — נספו יומיים אחרי השחיטה; בנם יצחק — נספה כפרטיזאן, הצטיין בפעולותיו הנועזות והוענקו לו אותות הצטיינות גבוהים לאחר מותו.

מרה־שושה ססנסקי, עם בעלה ובנם דודל — נספו ביום השחיטה.

יהושע אלפרוביץ (בן זלמן נח), אשתו רבקה, בנם אשר — נספו עם הנ״ד.

אשתו של שמואל אלפרוביץ (בן יהושע) ושני ילדים — נספו ביער.

ישעיהו זאב קרמר, שרה הינדה אשתו, רבקה בתם — נספו ביום השחיטה.

מוסיה אלפרוביץ (בת יצחק־משה), — נספתה ביום השחיטה.

מירל אלפרוביץ (אשת אורצ׳יק), בתה, חיים־איסר בנה ועוד בן — נספו ביום השחיטה.

פייגה־מיכלה שמוקלר (בת מאיר אהרן), עם בתה — נספתה ביום השחיטה.

שלמה אלפרוביץ (בן מאיר־אהרן), — נספה בשבי.

רשקה נורמן (בת מאיר־אהרן), עם בעלה זוסמן, בתם נחמה־איטקה — נספו בווילייקה.

ירמיהו אלפרוביץ (בן מאיר אהרן) — נספה בגיטו ווילייקה; אשתו חיה־שרה (לבית בבינר) עם בת ובן נהרגו שבועיים אחרי השחיטה בעליית הגג של בית־הכנסת.

מיכאל אלפרוביץ, גיטה אשתו הסתתרו אצל גוי בכפר קלין, הלה מסר אותם לגרמנים והם רצחום.

זלדה פרדקין ובנה — נספו ביום השחיטה; בעלה — נספה ביער.

מינה וייסנהוליץ (בת חיים־מיכאל) — נספתה ביום השחיטה.

ציפה רודינסקי — נספתה ביום השחיטה.

שרה וויינשטיין ואחיותיה: הינדה, שושה, בלומה — נספו ביום השחיטה.

יצחק צירולניק, אשתו ובנם — נספו עם הנ"ד; בנם שמעון — נספה אי־שם.

מאיר צירולניק, אשתו ושלושה ילדים — נספו כמה ימים אחרי יום השחיטה.

רחל לאה אלפרוביץ — נספתה ביום השחיטה; אברהמ'ל בנה — נספה עם הי"ג; שפרה וצ'רנה בנותיה — נספו עם הל"ב.

מרדכי אלפרוביץ, (בן־אבא), אשתו ושלושה ילדים — נספו בווילייקה ביום השחרור. השאיר פתק ובו כתוב: „מוציאים אותנו להורג, אני שומע את הטאנקים של הרוסים, תאמרו אחרי קדיש".

ישראל אלפרוביץ (בן זליג), בת־שבע אשתו, בנותיהם רחל, דבורה וזלדה — נספו ביום השחיטה.

יעקב־משה קושניר, הודה אשתו — נספו ביום השחיטה.

ראובן צ'סלר, חיה־שרה אשתו, מלכה בתם — נספו עם הנ"ד.

אריה־לייב בבינר, רחל אשתו, רבקה בתם — נרצחו אחרי השחיטה בעליית־הגג בבית־הכנסת.

שמעון גלמן, גיטה אשתו, חנה בתם — נספו עם הי"ג.

דוד גלמסון, שרה אשתו, בנותיהם אסתר, מַאשה ובן — נספו ביום השחיטה.

פנחס אלפרוביץ (בן יצחק) — נספה ביער; שושנה אשתו — נספתה עם הל"ב; ילדיהם: טוביה ופסח — נספו עם הנ"ד; פרומה, חיים, בלה וחיה — נספו ביום השחיטה.

אברהם־חיים ריידר, מריאשה אשתו — נספו ביום השחיטה; בניהם דב, יצחק וישעיהו, בתם רחל עם משפחתה — נספו אי־שם.

אברהם ויניק, רחל אשתו, ילדיהם מיכאל, חיה, אליהו, מאיר, וצפורה — נספו ביום השחיטה.

לאה בת זליג אלפרוביץ — נספתה ביום השחיטה.

זאב קראוויץ, חנה־שרה אשתו, ליבה בתם — נספו ביום השחיטה.

זלמן צ'סלר — נספה אי־שם; חנה אשתו, וילד — נספו ביום השחיטה.

פרלה צ'סלר ובתה בילה — נספו ביום השחיטה.

נח־נטע ויניק — נספה ביום השחיטה.

דבורה קרמר — נספתה ביום השחיטה.

חיים־קרמר, מלכה אשתו, סימה בתם — נספו ביום השחיטה.

אלקה קופילוביץ, ילדיה יהודה וירחמיאל — נספו ביום השחיטה.

מרדכי אלישקביץ (מוטקה דער קאטלער), — נספה ביום השחיטה.

ירחמיאל אלישקביץ, שושנה אשתו, בנם מאיר — נספו ביום השחיטה.

נתן ספקטור, רבקה אשתו, בנותיהם אסתר ושרה — נספו ביום השחיטה; בניהם קופל ואליהו — נספו בווילייקה.

הינדה שולמן — נספתה ביום השחיטה.

אהרן שולמן (בן מאיר שלום), חנה אשתו, אלקה בתם, — נספו ביום השחיטה.

מיכאל גורפינקל — נספה ביער; בתיה־רבקה אחותו, — נספתה ביום השחיטה.

זלמן גלמן, שיינה אשתו ובנם יצחק־משה — נספו ביום השחיטה.

שמואל בלינדר — נספה בווילייקה; פייגל אשתו, פסיה בתם — נספו ביער.

ולוול גלמן, חסיה אשתו עם שני ילדים — נספו ביום השחיטה.

זלמן גלמן, מיכלה אשתו, דב בנם ועוד ילד — נספו ביום השחיטה.

שימקה־דינה רובין (בת הרב ר׳ משה־ליב לנדא) עם בעלה — נספו בדאלהינוב.

מאיר לנדא (נכד הרב ר׳ משה־ליב) ומשפחתו — נספו בווילייקה.

פשקה (בת הרב ר׳ משה־ליב לנדא) עם בתה — נספו בקוידנוב.

אלמנת ר׳ אברהם זלמן לנדא עם בתה — נספו בווילייקה.

דבורה בת אליקים דינרשטין עם בתה שרה־פסיה — נספו ביום השחיטה.

ליב סוסנסקי, יינטה אשתו (לבית טאובס), ילדיהם חיה וחנה — נספו בסוסנקה.

מאשה דינרשטיין, יעקב בעלה ושלושה ילדים — נספו ביער.

יהושע איינבינדר, דבורה אשתו, בתם לאה — נספו בפוסטב.

זיסל סוקולינסקי, רישקה אשתו, ילדיהם אברהמל ושרה — נספו בפוסטב.

חיה איטקה שקליאר (לבית פידלר) — נספתה ביום השחיטה.

שושנה (לבית פידלר) עם בעלה ומשפחתם — נספו בסויר.

אסתר (לבית פידלר), בעלה הירש־גצל ומשפחתם — נספו ביער.

יוסף־שמעון קרמניק, סלאווה אשתו, פירה בתם — נספו בווילייקה.

רישה צוקרמן (בת מאיר־רפאל), בתה בדנה — נהרגו במחבוא בבית־הכנסת, כמה ימים אחרי השחיטה; בנה אלחנן־שמעון — נספה בווילייקה.

הינדה בת יצחק צימרמן — נשרפה חיים בגיטו בווילייקה.

פייגה־לאה אלפרוביץ — נספתה בווילייקה, 3—4 ימים לפני השחרור.

רחל-לאה ברגשטיין, בתה שרה־בלומה — נספו ביום השחיטה.

הרב הגאון ר' שלמה אלי' אושפול ואשתו, מרדכי בנם, בנותיהם דינה, בתיה ומינה — נספו בסוינציאן.

זאב אלפרוביץ (אחיו של בנצ'ה המנגן) — נספה ביער; אשתו ושני ילדים — נספו באיליה.

אברהם טוניק, טייבל אשתו (לבית מרקון), שתי בנות — נספו בווילייקה.

מרדכי מרקון — נספה ביער. בנותיו: סוניה — נספתה בריגה, חיינה — נספתה בביאליסטוק.

שרה-פראדה שפירא — נספתה בווילייקה.

בת שבע (בת שרה פראדה) עם בנה אליהו — נספו ביום השחיטה. בעלה משה — נספה בווילייקה.

מרדכי וויסנהולץ, אשתו איטה־רחל — נספו בווילייקה.*

יוסף-אליהו לאפקין, בניו ברוך ונתן, בתו מרקה — נספו בסמורגון.

ראסיה וגנסיה גבלמן (בנות זליג) — נספו ביום השחיטה.

זלמן צודיקוב ואשתו — נספו ביום השחיטה; בנם גוטל — נספה אי־שם.

מניה איידלמן (בת ישעיהו) — נספתה עם הל"ב; שתי בנותיה — נספו כמה ימים אחרי השחיטה.

רחל רבונסקי עם שתי בנותיה — נספו ביום השחיטה.

בתיה גורביץ (לבית איישיסקי) — מתה בז'אטל.

שרה אלפרוביץ (לבית איישיסקי) עם שני בנים — נספו ביום השחיטה.

הירשל אלפרוביץ (בן אברהם) עם אשתו ושני ילדים — נספו ביום השחיטה.

שרה אלפרוביץ (אשת הרב ר' אורי), בתה רבקה — נספו בווילייקה.

פני צירינסקי, שני ילדים ואמא של בעלה — נספו ביום השחיטה.

זלמן איינבינדר, אשתו מרים — נספו...

פנחס צירצים — נספה עם הנ"ד.

קופר, עם בנו גרישה (מסמורגון) — נספו ביער.

שמואל שניצר, חנה אשתו — נספו ביום השחיטה.

אננה שוגול (לבית קרוניק מוילנה) — נתפסה במצוד הראשון ביער, עונתה קשות ומתה בעינווייה.

אדזיה גרין — נספתה ביום השחיטה.

אחיות גרוסביין — נספו למחרת יום השחיטה, בפוקן.

אריה כגן (בן אליהו) עם משפחתו — נספו בסול.

ינטה־חיה כץ ושני ילדים — נספו בדוקשיץ.

אלתר כץ — נספה ביום השחיטה.

אברהם כץ — נספה ביום השחיטה.

תמר ססנסקי, עם בתה התינוקת גולדה — נספו ביום השחיטה.

ליפשיץ, עם אשתו — נספו ביום השחיטה.

שכנא סטולר, מלכה אשתו ושלושה ילדים — נספו ביום השחיטה.

רוגובין' אשתו ושני ילדים — נספו ביער.

לנדא מווילייקה עם כלתו ונכד — נספו עם הל"ב; אשתו — נספתה ביום השחיטה.

משה'קה צימרמן ובתו — נספו...

באראן, אסתר אשתו וארבעה ילדים נספו...

אליה־מאיר רייטשטיין, אשתו ושני בנים — נספו אי־שם.

אברהם ליברמן, חיה אשתו (בת של זליג) ושני ילדים — נספו עם הנ"ד.

ת. נ. צ. ב. ה.

תכן הענינים